

ORDU ÜNİVERSİTESİ
ORDU UNIVERSITY

ODU
SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

ODU Journal of Social Sciences

Mart/March 2024 Cilt/Volume 14 Sayı/Issue 1

odüsobiad

ODU
SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

Mart/March 2024

Cilt/Volume 14

Sayı/Issue 1

ISSN: 1309-9302

ODÜ
SOBiAD

ODÜSOBİAD yılda 4 kez (Mart-Haziran-Eylül-Aralık) yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.

ODUSOBIAD is a international peer-reviewed journal published four times a year.

(March-June-September-December).

ODÜSOBİAD; UKALBİM TR Dizin, EBSCO Education Source Ultimate, EBSCO Education Source, EBCSO Education Research Complete, EBSCO H. W. Wilson Education Full Text, ERIH Plus, OAJI, EBSCOHost SocINDEX with Full Text, EBSCOhost Sociology Source Ultimate, Türk Eğitim İndeksi, ISAM, ROAD, OJOP, tarafından taranıp indexlenmektedir.

ODU Journal of Social Sciences Research currently indexed by ULAKBİM TR Dizin, EBSCO Education Source Ultimate, EBSCO Education Source, EBCSO Education Research Complete, EBSCO H. W. Wilson Education Full Text, ERIH Plus, OAJI, EBSCOHost SocINDEX with Full Text, EBSCOhost Sociology Source Ultimate, Türk Eğitim İndeksi, ISAM, ROAD, OJOP.

*Dergimize gelen makaleler iThenticatie intihal incelemesinden geçirilerek araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır.

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Süleyman Erkam SULAK
(SBE Müdürü)

EDİTÖR

Doç. Dr. Erhan YAYLAK
(SBE Müdür Yardımcısı)

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğretim Üyesi Saniye Nur ERGAN
Dr. Arş. Gör. Gülhanım Bihter YETKİN

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Prof. Dr. Turgay HAN

MİZANPAJ EDİTÖRÜ

Sezer AYDIN

SEKRETER

Ceren ÇİNİKAYA

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD 14 (1) SAYISI ALAN EDITÖRLERİ LİSTESİ

DOÇ. DR. UFAK UĞUR	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FATİH SOBACI	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ÜZEYİR KEMENT	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. DERYA ÖZTÜRK	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. GÖKHAN KAYIR	CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. VOLKAN ÖNGEL	BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. ŞENEL ÇITAK	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. ZEHRA BULUT	ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İSMAİL KABAN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SEÇKİN EVCİM	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ÖNDER YAĞMUR	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. EROL BULUT	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYE. ÇIĞDEM GÖRGÜN AKGÜL	ORDU ÜNİVERSİTESİ

ODÜSOBİAD 14 (1) SAYISI HAKEM LİSTESİ

PROF. DR. NİLGÜN FİĞLALI
PROF. DR. ALEV PARSA
DOÇ. DR. ASLI ERCİYEŞ TOSUN
DR. ÖĞR. ÜYE. ÖZLEM AYAYDIN
PROF. DR. İBRAHİM SANİ MERT
DOÇ. DR. AYŞE ÖZLEM AKDENİZ
PROF. DR. ENVER METE ASLAN
DOÇ. DR. TUĞÇEM KAR
DOÇ. DR. ALİ SOLUNOĞLU
DOÇ. DR. BARIŞ DEMİRCİ
DOÇ. DR. FATİH TÜRKMEN
DOÇ. DR. ESEN ŞAHİN
DOÇ. DR. FİLİZ ÇOPUROĞLU
DOÇ. DR. SALİH TIRYAKI
DR. ÖĞR. ÜYE. AHMET AKİF ERBAŞ
DR. NAIL DEĞİRMENCI
PROF. DR. MUHİTTİN KAPLAN
PROF. DR. KAMİL USLU
DOÇ. DR. ALPTEKİN ULUTAŞ
DR. ÖĞR. ÜYE. HALİL İBRAHİM YAZGAN
DOÇ. DR. SAKİNE GÜLFEM ÇAKIR ÇELEBİ
DOÇ. DR. HÜLYA ERCAN
DOÇ. DR. SEVDA BİRDİR
DOÇ. DR. SAVAŞ ARTUĞER
PROF. DR. AHMET ÜSTÜN
DR. ANIL KADİR ERANIL
DR. ÖĞR. ÜYE. TUBA BIYIKBEYİ
PROF. DR. ERKUT ALTINDAĞ
DR. ÖĞR. ÜYE. AYŞENUR NAZİK FAYIZ
DR. ÖĞR. ÜYE. GÜL KADAN
DR. ÖĞR. ÜYE. TÜBA KÜÇÜK
DOÇ. DR. YASİN ŞEKER
DR. ÖĞR. ÜYE. OĞUZ YUSUF ATASEL
DOÇ. DR. CEMAL ÖZTÜRK
DR. ÖĞR. ÜYE. AHMET FİDAN
DOÇ. DR. ÖKKEŞ HAKAN ÇETİN
DOÇ. DR. İLKGÜL KAYA
DOÇ. DR. ABDULLAH LÜLECI
DOÇ. DR. İSMAİL ÖZER
DR. ÖĞR. ÜYE. CANER ŞENGÜNALP

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
EGE ÜNİVERSİTESİ
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
NEVŞEHİR MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ
HİTİ ÜNİVERSİTESİ
TRABZON ÜNİVERSİTESİ
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. CANER YEDİKARDEŞ
PROF. DR. NİLAY ÇORAĞAN
PROF. DR. TOLGA UYAR
DOÇ. DR. ÇAĞDAŞ ÜMİT YAZGAN
DR. ÖĞR. ÜYE. MURAT YÜKSEL
DR. ÖĞR. ÜYE. ALİ ÇİÇEK
DR. ÖĞR. ÜYE. FİGEN TAŞKIN
PROF. DR. ALİ FUAT ÖRENÇ
DOÇ. DR. CELAL ÖNEY
DR. ÖĞR. ÜYE. ABİDİN KARASU
DOÇ. DR. NUH DOĞAN
PROF. DR. KUDRET ALTUN
DR. ÖĞR. ÜYE. HAKAN SARAÇ
DOÇ. DR. BAYRAM ARİF KÖSE
DR. ÖĞR. ÜYE. VURAL ÖNTÜRK
DR. ÖĞR. ÜYE. AHMET SERKAN
TANRIÖVER

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
ORDU ÜNİVERSİTESİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Editörden

Değerli okurlarımız, bu sayımızda yeni makale şablonumuzu kullanmaya başladığımızı bildirmek isteriz. Dergimiz 2024 yılından itibaren Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere üç ayda bir yayımlanacaktır. Bu, okuyucularımız, araştırmacılarımız ve katkıda bulunanlarımız için daha planlı ve tutarlı bir değerlendirme ve yayım süreci sağlayacaktır.

Dergimiz önde gelen veritabanlarından biri olan H. W. Wilson Education Full Text'te indekslenmeye başlamıştır. Bu durum, dergimizde yayınlanan araştırmaların görünürlüğünü, erişilebilirliğini artıracak ve daha geniş bir kitlenin dergimizdeki bilimsel çalışmalardan haberdar olabilmesi adına fırsatlar yaratacaktır. Dergimizin Scopus ve ESCI gibi indeksleme hizmetlerine dahil olması adına hazırlıklarımızın devam ettiğini belirtmek isteriz. Bu çabalar, dergimizde yayınlanan araştırmaların erişimini ve etkisini artırmayı sağlamakla birlikte dergimizi küresel akademik topluluğa bağlamayı amaçlamaktadır.

Bu sayımızda 11 araştırma makalesi, 5 derleme makalesi ve 9 inceleme makalesi olmak üzere birbirinden değerli 25 makale yayımlanmıştır. Bu makaleleri değerlendirmek için zamanlarını ve uzmanlıklarını ayıran hakemlere ve alan editörlerine en içten şükranlarımızı sunarız. Onların değerli katkıları dergimizde yayınlanan araştırmaların kalitesini artırmaktadır.

ODÜSOBİAD dergisi, sosyal bilimler alanına önemli katkılar sağlamaya, entelektüel diyalogu teşvik etmeye ve çeşitli disiplinlerde bilgiyi iletmeye devam etmektedir. Disiplinlerarası araştırmaya ve işbirliğine değer veren bu bilimsel topluluğun parçası olmaktan gurur duyuyoruz. Bu sayının okuyuculara, araştırmacılara ve ilgi duyan herkese, düşündürücü içeriklerle etkileşime geçme konusunda ilham vermesini dileriz. Akademik yolculuğumuzun bir parçası olduğunuz için teşekkür eder, gelecek sayılarda daha yenilikçi araştırmalarınıza yer vermeyi sabırsızlıkla bekleriz.

Doç. Dr. Erhan YAYLAK

- 1 - 15** **Duygusal Faktörlere Dayalı Tüketici Odaklı Ürün Tasarımı: Bir Kansei Mühendisliği Uygulaması Olarak Engelli Rampası**
Consumer-oriented product design based on emotional factors: Disabled ramp as a Kansei application
Eda Çorbacıoğlu
10.48146/odusobiad.1149477
-
- 16 - 35** **Sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik bir model önerisi**
A model suggestion for performance evaluation of healthcare personnel
Memiş Karaca & Özgür Demirtaş
10.48146/odusobiad.1149477
-
- 36 - 48** **Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi ünitesine ilişkin görüşleri**
Opinions of music therapists in Turkey on music therapy unit
Gülbüz Akyürek & Sercan Özkeleş
10.48146/odusobiad.1189868
-
- 49 - 64** **Determination of the inclusion levels of street foods in the menus of food and beverage businesses in Kadıköy İstanbul**
İstanbul Kadıköy'deki yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde sokak yemeklerinin yer alma düzeylerinin belirlenmesi
Şaban Kargiglioğlu
10.48146/odusobiad.1205437
-
- 65 - 80** **The FOMO effect of social media habits on consumers and the return rate of purchases made under this effect**
Sosyal medya alışkanlıklarının tüketicilerde oluşturduğu FOMO etkisi ve bu etki altında yapılan alışverişlerin iade oranı
Mine Sönmezay
10.48146/odusobiad.1210864
-
- 81 - 98** **Eğitim fakültesi öğrencilerinin hizmet kalitesine yönelik memnuniyet düzeylerinin incelenmesi**
Investigation of education faculty students' satisfaction levels with service quality
Fatma Karaçoban & Melis Yeşilpınar Uyar
10.48146/odusobiad.1211551
-
- 99 - 116** **How can Google trends be used as a technical indicator for investor interest?**
Google trendler yatırımcı ilgisi için teknik gösterge olarak nasıl kullanılabilir?
Gözde Bozkurt
10.48146/odusobiad.1233817
-

117 - 137 Avrupa Birliği ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile analizi

Analysis of sustainable development performances of European Union countries with the MEREC-based WEDBA method

Furkan Fahri Alıntaş

10.48146/odusobiad.1253850

138 - 151 Ortaokul öğrencilerinde sosyal sorun çözme becerilerinin değerlendirilmesi: Araç-amaç sorun çözme prosedürü Türkçe uyarlaması

Assessment of social problem-solving skills in secondary school students: The Turkish adaptation of the means-ends problem-solving procedure

Gökhan Arslantürk & Dinçkan Harput

10.48146/odusobiad.1260612

152 - 165 Hizmet kalitesi algısının tavsiye davranışına etkisi: Restoran müşterileri üzerine bir araştırma

The relationship between the service quality perception and advice behavior: A research on restaurant customers

Mehmet Şimşek & Elif Ödemiş

10.48146/odusobiad.1270266

166 - 181 Examination of teachers' perceptions of workplace friendship and organizational happiness

Öğretmenlerin iş yeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluk algılarının incelenmesi

Ahmet Alper Karagözoğlu, Seyfettin Abdurrezzak & Ümit Doğan

10.48146/odusobiad.1282087

182 - 201 Sağlık sektöründe liderlik ve liderlik tarzları: Bir sistematik derleme çalışması

Leadership and leadership styles in health sector: A systematic review

Servet Alp & Ferit Sevim

10.48146/odusobiad.1179541

202 - 212 Üstün zekalıların / yeteneklilerin tanılanması konusunda neler biliyoruz? Bibliyometrik analiz

What do we know about identifying the gifted/talented? Bibliometric analysis

Sırma Seda Bapoğlu Dümenci

10.48146/odusobiad.1201500

213 - 234 Incorporation in Türkiye and selected countries in the world: Comparative analysis between 2015-2021

Dünya ve Türkiye'de şirketleşme: 2015-2021 yılları arası karşılaştırmalı analiz

Hakan Aliusta

10.48146/odusobiad.1203850

235 - 254 Esnek bütçe kısıtı sorunsalı: Türkiye yerel yönetimleri örneği

The problem of soft budget constraint: The example of local governments in Türkiye

İbrahim Akdoğan & Tülin Akdoğan

10.48146/odusobiad.1249415

255 - 264 1930'lu yıllarda Türk resim sanatında Modernizm algısı

Perception of Modernism in Turkish painting in the 1930s

Çağatay Olgun

10.48146/odusobiad.1250650

265 - 285 Florinalı Nazım Bey'e göre mütareke polisi (1919-1921)

Armistice police according to Mr. Nazım Of Florinan (1919-1921)

Cemal Tepe

10.48146/odusobiad.1142522

286 - 302 Ethical dimension of live animals as ready-made objects in contemporary art

Çağdaş sanat alanında hazır nesne olarak canlı hayvan kullanımının etik boyutu

Arif Çekderi

10.48146/odusobiad.1196846

303 - 313 The connection between Abraham and Hades's bosom in the context of the last judgment scene

Son yargı sahnesi bağlamında İbrahim ve Hades'in kucağı arasındaki bağlantı

Sinan Yılmaz

10.48146/odusobiad.1208767

314 - 335 Sociological perspective of security: Investigating the social aspects of security

Güvenliğe sosyolojik bakış: Güvenliğin sosyal yönlerinin incelenmesi

Ramazan Ali Mahmoodi

10.48146/odusobiad.1215669

336 - 350 Contribution of Copenhagen school to the security studies

Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmalarına katkıları

Görkem Durak

10.48146/odusobiad.1265851

351 - 372 Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Mustafa Şamlı mahdumları müessesât-ı ticariyyesi örneği (1850-1931)

Local elements of economic life in the Ottoman State: Example of Mustafa Samli mahdumlari muessesât-i ticariyyesi (Mustafa Samli & Sons Co.) (1850-1931)

Mustafa Dağ

10.48146/odusobiad.1268673

373 - 385 Türkiye Türkçesi ağızlarında “kadar” edatının görünümüleri

Dialectology, Turkey Turkish dialects, preposition as, archaic element

Vehbi Akdi

10.48146/odusobiad.1281139

386 - 398 “Gençliğe öğütler – юности честное зеркало” adlı edebi eserde dilin etkileyici araçlarının dil bilimsel ve anlam bilimsel analizi

A grammar and semantical evaluation of impressive tools of language in literary work “Advice to The Youth - Юности Честное Зерцало”

Hadi Bak

10.48146/odusobiad.1282088

399 - 413 Hârezmşahlar Devleti tarihine ait yeni bir kaynak: Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il ve Nûreddin Münşî

A new source on the history of the Khwārezmshah state: Wās'ail al-Rasāil wa Dalā'il al-Fazā'il and Nūr al-Din Munshī

Coşkun Erdoğan

10.48146/odusobiad.1417302

Duygusal faktörlere dayalı tüketici odaklı ürün tasarımı: Bir Kansei mühendisliği uygulaması olarak engelli rampası

Eda Çorbacıoğlu ¹

¹ Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir/Türkiye.

ÖZET

Kansei Mühendisliği tüketicilerin duygu, his ve tutkularını keşfetmeye olanak sağlayan ve rekabetçi pazarda tüketicilere yönelik ürünleri tasarlamaya yardımcı bir yöntemdir. İnsan duygularının tasarıma dönüştürülmesiyle tüketici ürün tasarımına katkı sağlar duruma gelmiştir. Kansei Mühendisliği uygulamasında araştırmacının üzerinde durması gereken bazı temel hususlar vardır. Ürün özellikleri ile kullanıcıların duygu, hisler ve anlamlandırmaları arasındaki ilişkinin keşfedilmesi, bir ürünü almayı tercih etme, benimseme ve tatminini etkileyen ve belirleyen duygusal faktörlerin bulunması gibi unsurlar Kansei Mühendisliği uygulamasının temel amaç ve sorularıdır. Kansei Mühendisliği ürün tasarımının duygulara, algılara göre yeniden düzenlenmesi ve optimize edilmesi ile ilgili sadeleştirilebilir çok seviyeli bir ölçüm model ve sürecin geliştirilmesine olanak sağlar. Bu çalışmanın temel amacı, ürün tasarımı sürecinde kullanıcıların bir ürünle ilgili duygu ve düşüncelerinin ürün özelliklerine nasıl dönüştürüleceğini incelemektir. Örnek uygulama olarak tekerlekli sandalye kullanıcıları için taşınabilir rampa kullanılmıştır. Kansei kelimeleri belirlenirken tasarım ve yaratıcılık derslerini alan 60 üniversite öğrencisine taşınabilir rampa ile ilgili kullanım videoları izlettirildi ve görseller gösterildi. Ürünü bilmek ve görmek kriterlerini sağlayan bu 60 kişi 250 kelime içerisinde 12 kelime belirlemiştir. Sonraki aşamada tekerlekli sandalye kullanıcısı olan katılımcılara ürünü tanıtıcı video ve görseller gösterilmiş devamında daha önce belirlenmiş olan Kansei kelimeleri içinden en ilişkili olanları seçmeleri istenmiştir. Sonraki adımda örnek ürün olarak seçilen taşınabilir rampa ile ilgili araştırmada belirlenmiş özellikler arasından uzman tasarımcılardan en önemli özellikleri seçmeleri istenmiştir. Son olarak uzman tasarımcılar Kansei kelimesini temsil ettiğini düşündükleri ürün özelliklerini değerlendirmiş ve Kansei kelimeleriyle ürün özelliklerini ilişkilendirmişlerdir. Bu aşama sonrasında rampa ürününde taşınabilirlik, kompakt olması, rampa tipi (parça adedi vb.), taşınabilirlik türü ve kullanım koşulu özellikleri duyguları ve ürün imajını en uygun şekilde etkileyecek özellikler olarak belirlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Kansei mühendisliği, duygu, tasarım, ürün, tüketici odaklılık.

Consumer oriented product design based on emotional factors: Disabled ramp as a Kansei application

ABSTRACT

Kansei Engineering is a method that allows consumers to explore their emotions, feelings and passions and helps designing products for consumers in a competitive market. By transforming human emotions into design, the consumer became a contributor to product design. There are some basic issues that the researcher should focus on the application of Kansei Engineering. The main objectives and questions of the Kansei Engineering application are the discovery of the relationship between product features and the emotions, feelings, and thoughts of users, choosing to buy a product, finding the emotional factors that affect and determine the adoption and satisfaction. Kansei Engineering enables the development of a simplified multi-level measurement model and process for reorganizing and optimizing product design according to emotions and perceptions. The main purpose of this study is to examine how users' feelings and thoughts about a product can be transformed into product features during the product design process. A portable ramp for wheelchair users was used as an example application.

Atf: Çorbacıoğlu, E. (2024). Duygusal faktörlere dayalı tüketici odaklı ürün tasarımı: Bir Kansei mühendisliği uygulaması olarak engelli rampası. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 1-15. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1149477>

While determining the words Kansei, 60 university students who took design and creativity courses were shown the usage videos about the portable ramp and the images. These 60 people, who met the criteria of knowing and seeing the product, determined 12 words out of 250 words. Video and images related to the product were shown to the wheelchair users, and then they were asked to choose the most related words among the previously determined Kansei words. At the next stage, expert designers were asked to select the most important features among the features determined in the research related to the ramp, which was selected as a sample product. Finally, expert designers evaluated the product features that they thought represented the Kansei words and associated the Kansei words with the product features. After this stage, deployability, compactness, ramp type (number of pieces, etc.), type of portability and condition of use were determined as the features that will affect the emotions and product image in the most appropriate way.

KEYWORDS

Kansei engineering, emotion, design, product, consumer orientation.

Giriş

Hayatın içinde sosyo-teknik özellik barındıran pek çok olgu ve faaliyet vardır ve söz konusu konuları sosyo-teknik perspektifle ele almak doğrultusunda literatür tarandığında son yirmi senede birçok çalışma yapıldığı görülmüştür. Sosyo-teknik perspektif ise "yapı, teknoloji ve insanlar arasında organik bağ oluştururken, tedarik, üretim, dağıtım faaliyetleri için de bir bakış açısı sunmaktadır" (Davutoğlu, 2018: 4). Teknik olay, olgu ve faaliyetlerin etrafını saran veya içine nüfuz etmiş sosyal özellikleri hem teknik hem de sosyal yönlerini dikkate alacak şekilde modellemek çok kolay olmayan bir çalışmadır (Yüksel ve Dağdeviren, 2006). Zorluğun başında, bunlar ile ilgili çerçevelerin çok fazla olmaması ve konulara bu perspektiften bakacak ve her iki alanın bilgisine sahip araştırmacıların sınırlı sayıda olması gelmektedir. Eğitim müfredatları incelendiğinde, mevcut eğitim sistemi ve akademik disiplinlerin teknik veya sosyal alanları genellikle birbirinden ayırarak ele aldığı gözlemlenmiştir. Teknik ve sosyal alanların etkileşimini ele almadan bu tür sistemlerin gerçek doğasını ve davranışını anlamak, doğru bir şekilde modellemek mümkün değildir. Teknik veya sosyal alanların birbirinden ayrılarak ele alındığı eğitim yaklaşımlarını disiplinlerarası inceleme ile yapmak mümkündür. Pek çok sosyo-teknik olay, olgu ve faaliyetin arasında özellikle ürün geliştirme süreçleri, ürün tasarım faaliyetleri, ürün ekonomik analizi, bireylerin ürünleri alma-benimseme-kullanma aşamaları, teknik özellikleri ön planda olan ürünlerin topluma yayılması, kurumların teknik özellikler de içeren değişim süreç yönetimleri, üretim ve diğer işletme fonksiyonları özetle ürün yönetimi üzerinde çalışmaya değer alanlardan birisidir. Ürün yönetimi hem teorik olarak hem de pratik sonuçları açısından pek çok paydaşın ilgisini çekmektedir.

Ürün tasarımında tasarımcılar ürünlerin teknik ve fonksiyonel özelliklerini titizlikle çalışırken ürünün estetik, kullanılabilirlik ve kullanıcı için oluşturduğu anlamları da dikkate almaları gerekmektedir. "Birisine göre bir şeyin ne olduğu (ne anlama geldiğinin toplamı), onun hayal edilebilir bağlamlarının toplamına karşılık gelir" (Krippendorff ve Butter, 1989: 13). Her ürünün bireylerin hayatında az veya çok bir anlamı vardır. Bu anlam bazen toplumdaki veya geleneklerden alınmakta, bazen bireylerin oluşturduğu özel anlamlar olmakta, pek çok durumda da her ürün belli oranda hedeflediği anlamı, ürünün içine kodlamaktadır. Ürün tasarım çalışmaları pek çok faktörü en ideal şekilde bir araya getirme çalışmasıdır. "Tasarım, bir ürünün tümü, bir parçası veya üzerindeki süslemenin çizgi, şekil, biçim, renk, doku malzeme gibi insan duyuları ile algılanan çeşitli unsur ve özelliklerinin oluşturduğu bütün olarak ifade edilebilir"¹. Bir ürünün dünya markası haline gelmesi için yeterli teknolojik alt yapı, maliyet, güven ve itibar gibi pek çok faktör yanı sıra kullanılabilirlik, kültürlerin uyumu, kişisel algı, tutum ve duygusal benimsemenin önemli olduğu sonucuna varmaktadır.

¹ Türk Patent Enstitüsü, www.turkpatent.gov.tr (Erişim Tarihi:03.01.2021)

Ürün tasarımlarının kullanım ve memnuniyetlerini belirleyen değişik modeller kurulmuş ve bünyesindeki hipotezler test edilmiştir. Söz konusu modellerde hem teknik hem sosyal hem duygusal değişkenler incelenmiştir. Bu tür sosyo-teknik perspektif araştırma çalışmaları yapılırken, sebepli eylem teorisi (Fishbein ve Ajzen, 1975), inovasyon yayılım teorisi (Rogers, 1995), teknoloji kabullenme modeli (Davis, 1989), görev-teknoloji uyumu (Goodhue, 1995), araç-sonuç zinciri analizi (Reynolds, 2001), Kansei Mühendisliği (Nagamachi, 1995) ve benzeri teori ve temel modeller yararlı olmaktadır.

Günümüzde Kansei Mühendisliği disiplinlerarası bir alan olarak beşerî, sosyal, mühendislik bilimlerinde kullanılan bir ürün tasarım metodolojisidir. Otomotiv (Nagamachi, 1995), lojistik hizmetleri tasarımı (Hsiao vd., 2017), çay bardağı tasarımı (Erol ve Basar, 2021), web sayfası tasarımı (Guo vd., 2016), şişe tasarımı (Luo vd., 2016), seramik hatıra eşyaları (Tama vd. 2015) aroma terapi ürünleri (Djatnaa, 2015), ofis sandalyesi tasarımı (Zhang, 1996), alarmlı saatler (Shergiana ve Immawan, 2015), armatürler (Demirtaş vd., 2008), jant sanayi (Chang ve Chen, 2016) başta olmak üzere moda, mimari, iletişim sistemleri, web portalları, ev gereçleri gibi farklı birçok alanda uygulanan bir yöntemdir. Bilgisayarın tasarım alanında kullanılmasıyla oluşan Kansei Mühendisliği, insan duygularının tasarıma dönüştürülmesiyle tüketicinin ürün tasarımına katkı sağlar duruma gelmesine olanak vermiştir. Bu çalışmanın amacı, engellilerin yaşadığı zorlukların başında gelen halka açık alanların engellilerin kullanımına çoğu zaman uygun olmamasından dolayı tekerlekli sandalye kullanımına yardımcı olmak amacıyla tasarlanan taşınabilir rampanın tasarım sürecinde kullanıcıların, tasarımcıların, ürünü bilen ve tanıyan kişilerin ürünle ilgili duygu ve düşüncelerinin ürün özelliklerine nasıl dönüştürüleceğini incelemektir.

Ürün Tasarımında Kansei Mühendisliği Uygulaması

Kansei Mühendisliği ilk kez Japonya'da Hiroshima Üniversitesi, endüstriyel ve sistem mühendisliğinde görev yapan Prof. Dr. Mitsuo Nagamachi tarafından ortaya atılmıştır. Yeni ürün geliştirme için tüketici odaklı bir teknoloji olarak geliştirilen Kansei Mühendisliği "tüketicinin bir ürüne ilişkin duygu ve imajını tasarım öğelerine çevirme teknolojisi" olarak tanımlanmaktadır (Nagamachi, 1995: 3). Kansei'nin en önemli uygulaması Mazda ile yaptığı çalışma sonucu çıkmıştır. Nagamachi Mazda'ya Kansei Mühendislik dersleri vermesiyle Başkan Kenichi Yamamoto'nun bu yeni ergonomik teknolojiye olan ilgisi artar, Mazda Miata MX5 model araç Kansei Mühendisliği yöntemiyle tasarlanır ve o zamandan beri Mazda firması için yeni ürün geliştirmede temel bir teknoloji haline gelmiştir. Tamamen Kansei Mühendisliğiyle tasarlanan, Japonya'da Eunos Roadster ismiyle bilinen Miata çok yüksek bir satış rakamına ulaşmış ve Guinness rekorlar kitabına girmeyi hak etmiştir. Kansei Mühendisliği yaklaşımı duygu, his ve bireysel algıların bir ürün tasarımına dönüştürülmesine odaklanan bir yöntemdir (Lai vd., 2006). Nagamachi'ye göre Kansei'nin en ilgili tanımı insanların bir ürün, durum veya çevreyle ilgili hissettikleri psikolojik hissiyattır" (Lokman, 2010). Söz konusu yöntemin içinde bazı aşamalarda (duygu listelerinin tespiti, seçimi, değerlendirilmesi) farklı araştırmalarda bazı farklılıklar gözlenmektedir.

Giderek artan rekabet koşulları ve büyüyen piyasalarla müşterilerin talep ve beklentileri değişmeye başlamıştır. Günümüzde tüketiciler kendi zevk ve duygularını ifade eden ürün tasarımlarına yönelmektedir. Duygu, zevk ve hisleri ürün seçiminde etken hale gelmiştir.

"Ürün tasarım sürecinde dikkate alınması gereken tasarımcıların değil, kullanıcıların ihtiyaç ve tercihleridir. Tasarımcılar ve kullanıcılar arasında pek çok farklılık olduğu gerçeğinden dolayı, tasarımcılar için tüketicinin ihtiyaçlarını teknik ve tasarım özelliklerine aktarmak zor bir süreçtir. Tasarımcılar ve kullanıcılarla yapılan analizler sonucunda tasarımcıların ve kullanıcıların aynı gerçek nesnelere algılamaları ile aynı görüntü-kelimeleri yorumlamaları arasında birçok fark olduğunu ortaya koymaktadır" (Hsu vd., 2000).

Bu durum birçok firma için tasarım ve üretim anlayışının yeniden şekillenmesine sebep olmuş, tüketici duyguları ürün tasarımında önemli etken haline gelmiştir. Tüketiciler açısından geçmiş dönemlerin aksine artık sınırlı sayıda seçeneğin yerine çok fazla seçenek sunulmaya

başlanmıştır. Bu ürünler müşteri taleplerine, gereksinimlerine cevap veren, duygularına hitap eden unsurlar içermelidir. Kansei kelime anlamı olarak incelendiğinde duyu organlarının bir uyarıyı algılama ve hissetme becerisi, bir duygunun ortaya çıkarılması için gereken deneysel hafızanın varlığıdır, bilinç ve irade ile kontrol edilen duyuşsal istek olarak tanımlanır (Çorbacioğlu, 2022: 149). "Kansei bir nesnedeki insana yönelik duyguların hissedilmesi, arzu edilmesi ve düşünülmesidir" (Murai vd., 2001). Duyuşsal tasarım alanında, Kansei Mühendisliği tüketicilerin duyu, his ve tutkularını keşfetmeyi ve rekabetçi pazarda tüketicilere yönelik ürünleri tasarlamaya yardımcı bir yöntemdir.

Nagamachi'ye (1995) göre Kansei Mühendisliğinin dört önemli noktası vardır:

- Ergonomik ve psikolojik tahmin açısından tüketicinin ürün hakkındaki hislerinin (Kansei) nasıl kavranacağı,
- Tüketicinin Kansei'sinden ürünün tasarım özelliklerinin nasıl belirleneceği,
- Ergonomik bir teknoloji olarak Kansei Mühendisliği ve
- Ürün tasarımının mevcut toplumsal değişim veya insanların tercih eğilimine göre nasıl ayarlanacağı.

Kansei Mühendisliği uygulamasında bir ürünün tüketicide uyandırdığı Kansei kelimeleri listelenir. Kişilerin ürünü gördüğü, bildiği, kullandığı ya da almayı düşündüğü anda ürünün kafasında oluşturduğu kelimeler ya da duygular belirlenir. Ortaya çıkan bu kelime ya da sıfatlardan ürün tasarım özellikleri ortaya çıkar. Bilgisayarlı çıkarım sistemini oluşturmak için veri tabanları oluşturulur. Son olarak müşteri duygularıyla ortaya çıkan bir ürün tasarımı yapılmaya çalışılır.

Literatür Taraması

Günümüzde ürün geliştirmedeki eğilimler, müşterilerin işlevsel eşdeğerlik nedeniyle birçok ürünü ayırt etmekte zorlanacağını göstermektedir, bu nedenle de müşteriler kararlarını daha öznel faktörlere dayandıracaklardır. Gelecekteki ürünler somut ve soyut bir parçanın birleşiminden oluşacaktır. Kansei Mühendisliği müşterinin duygularını somut ürün parametrelerine çeviren ve gelecekteki ürün tasarımı için destek sağlayan bir araçtır (Schütte vd., 2004). İnsan duygularını ürün tasarımına dönüştürmek için kullanılan bir teknoloji olan Kansei Mühendisliği uzman sistemleri için hisler-tasarım ilişkileri ve yapı kurallarını analiz etmeye yarayan bir araç olarak kullanılır. Kendi kendini organize eden bir sinir ağı tekniğine dayanır ve uzman sistemlerinin otomatik olarak oluşturulması, tasarımcıların minimum çabayla tüketicilerin temel ihtiyaçlarına uygun ürünler yaratmalarına yardımcı olacaktır (Ishihara vd., 1995). KM, müşterinin duygularını anlamak için psikolojik yöntemler kullanır ve bu yöntemle elde edilen veriler, tasarım alanına aktarılan çok değişkenli istatistiksel analizler kullanılarak analiz edilir. Bu çalışmanın sonucunda bir müşterinin kendi hayatında bir değerler hiyerarşisine sahip olduğu sonucuna varılmıştır (Dahlgard ve Nagamachi, 2008). Ürün formunun ve ürün renginin ürün imajını bireysel ve bir bütün olarak nasıl etkilediğini incelemek için cep telefonları üzerinde Kansei çalışması yapılmış, kullanıcıların algısını ürün öğeleri tasarımına dönüştürmek için yeni bir kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımı sunulmuştur. Sonuç olarak, cep telefonu üreticilerinin kullanıcıları çekmek için ürün formlarına ek olarak çeşitli ürün renkleri sağlamaları gerektiği görülmüştür (Lai vd., 2006). Mutfak armatürü tasarım aşamasında kullanıcı hisleri analiz edilerek tasarım sürecinde kullanılmıştır ve kullanıcıların görsel algılarını iyileştirmek üzere tasarım özellikleri için iki aşamalı bir yaklaşım önerilmiş ve uygulanmıştır (Demirtaş vd., 2008). Kansei mühendisliğinin uygulama örnekleri olarak binek otomobillerin iç tasarımına dair hız göstergesi, direksiyon simidi stili ve tasarım özelliklerine ilişkin çalışmalar yapılmıştır (Jindo ve Hirasago, 1997). Yöneticiler tarafından, ürünlerin çeşitli kullanıcılara ve tüketicilere pazarlanması için stratejiler planlanır. Ürün şekillerinin çoklu kombinasyonlarını göz önünde bulundurmalı ve ürünlerinin pazar tarafından reddedilme riskini en aza indirmek için tüketici zevklerine hitap eden ürünler tasarlanmalıdır. Bu araştırma, tüketicilerin psikolojik anlayışlarını dilsel değişkenlere dönüştürmektedir (Hsiao vd., 2010). Önceki çalışmalar, duygular ve sevgi için tasarımdan ziyade ergonomi ve kullanılabilirlik üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmanın amacı, mühendislik

özelliklerinin basmalı anahtar algısını nasıl ve ne ölçüde etkilediğini belirlemektir (Schütte ve Eklund, 2005).

Her nesne ve ürünün kendi işlevlerinin yanı sıra bir anlamı ve oluşturduğu bir hissiyat vardır. Ürünlerin tercih edilmesinde ve benimsenmesinde nesnelere ile ilgili duyguların oldukça etkili olduğu gözlenmektedir. Söz konusu hissiyatın oluşmasında kişisel değerler ve bu değerlerin hiyerarşisi de önemlidir. Ürün tasarım süreçlerinde tasarımcı ve kullanıcının rolleri farklı olduğu gibi, bakış açıları, perspektifleri ve beklentileri birbirinin tam tersi de olabilir. Ürün tasarımcılarını bu aşamada ciddi bir zorluk beklemektedir, kendi bakış açılarından sıyrılmaları yetmemekte, aynı zamanda kullanıcıların ürün tercihlerinde etkili olan duygularını da keşfetmeleri gerekmektedir. Bu zorlukla baş edebilmek için bir yöntemin faydalı olabileceği düşünülmüş, üründe var olması beklenen duyguların sistematik bir şekilde ürün özelliklerine dönüştüren bir araç olarak Kansei Mühendisliği yaklaşımı ürün tasarımında kullanılmaya başlanmıştır.

Örnek Model Geliştirilmesi

Kansei Mühendislik metodolojisi hakkında genel bir model önerilmektedir. "Bu model; alan seçimi, anlamsal uzayın taranması, özellikler uzayının taranması, sentez ve modelin kurulması aşamalarından oluşur" (Schütte, 2005: 56). İlk aşama olan alan seçiminde öncelikle bir ürün alanı belirlenir. Seçilen bu ürün alanının içeriği anlamsal ve ürün özellikleri göz önüne alınarak eşleştirilir. Farklı kaynaklardan toplanarak belirlenen her Kansei sözcüğüne karşılık gelen fiziksel özelliklerle eşleştirilirken anket uygulanır. Bu anketlerin geçerliliği ve güvenilirliği test edilir ve sonrasında modeller geliştirilir. Özet olarak bahsedilen modellemenin her aşaması ayrıntılı olarak anlatılacak ve bir sonraki bölümde de bir ürün üzerinde bu aşamalar gösterilecektir.

Alan Seçimi

Hedef kitle seçimi, pazar talebi ve yeni ürünün özelliklerini içeren ürün etki alanının seçilmesi Kansei Mühendisliği sürecinin ilk aşamasıdır. Bu bilgilere dayanarak, alanı temsil eden ürün örnekleri toplanır. Kansei alanı belirli bir ürünün arkasındaki ideal kavram olarak anlaşılabilir (Schütte, 2005: 57). Etki alanı ve alanın kapsadığı öğeler oluşturulmaya çalışılır. Tasarlanması düşünülen ürünün hedef kitlenin hangi duygularına hitap etmesinin belirlenmesi sürecidir.

Anlamsal Uzayın Taranması

Kansei Mühendisliği sürecinin ikinci aşaması olan anlamsal uzayın taranması aşamasındaki temel amaç kullanıcı hislerini ifade eden, ürünün kullanıcıda oluşturduğu duyguları belirleyen sözcüklere ulaşarak Kansei kelimelerinin belirlenmesidir. Kelimelerin belirlenme sürecindeki katılımcılar; ürünü bilenler, ürünü görenler, ürünü kullananlar ve ürünü satın alacaklar gibi çeşitli kriterler göz önünde tutularak seçilir (Djatnaa vd., 2015: 178).

Özellikler Uzayının Taranması

Üçüncü aşama özellikler uzayının taranmasıdır. Lindberg, Kansei Mühendisliğinin bu aşamasında "tasarımı yapılacak ürün veya hizmetin özellikleri belirlenir. Ürün özelliklerinin belirlenmesinde uzman görüşleri, literatür, internet, ürüne/hizmete ilişkin kılavuzlar veya kullanıcı görüşleri gibi farklı kaynaklardan yararlanılabilir" (akt: Erdoğan vd., 2011). Bu aşamada, ürüne dair teknik bilgiler ya da ürün özellikleri belirlenir. Kaynaklardan toplanan ürün özellikleri, hedef kitle göz önünde bulundurularak ve tasarıma göre anlamsal uzayın taramasında olduğu gibi belirli bir sayıya indirilir. "Analizlerde kullanılacak nitelik sayısı genellikle 6-7 olup bu sayı 10-15'e kadar çıkarken, düzey sayısı 2-5 arasında değişmektedir. Seçilen niteliklere ilişkin düzey sayıları, kestirimi yapılacak parametre sayısını vermektedir" (Demirtaş vd., 2008). Ürün veya hizmetin özelliklerinin belirlenmesinin ardından bu özelliklere karşılık gelecek ürün örnekleri seçilir.

Sentez Aşaması

Sürecin dördüncü aşamasını oluşturan sentez aşamasında anlamsal uzay ve özellikler uzayı birbirine bağlanır. Kullanıcı hislerini ifade eden, ürünün kullanıcıda oluşturduğu duyguları

belirleyen sözcüklerle tasarımı yapılacak ürün veya hizmetin belirlenen özellikleri harmanlanır. "Bu aşamada öncelikle, belirlenen ürün örnekleriyle Kansei sözcüklerinin eşleştirilmesi amacıyla bir anket tasarlanır. Kullanıcılar bu anketi yaparken her bir ürün örneğini (özellikler uzayı) Kansei kelimeleriyle (anlamsal uzay) değerlendirir. Kullanıcı hislerinin ölçülmesinde genellikle regresyon analizi, genel lineer model vb. kullanılır" (Schütte, 2005: 62). Verilerin elde edilmesi yanı sıra anketin de güvenilirliği test edilir.

Modelin Kurulması

Kansei Mühendisliği sürecinin son aşaması olan modelin kurulma aşamasında seçilen sentez yöntemine bağlı olarak bir model oluşturulur. "Modeli gelecekteki ürünler için bir tahmin modeli olarak kullanmadan önce modelin doğrulanması gerekir. Şu anda, sadece semantik diferansiyeller için doğrulama yöntemleri mevcut değil, aynı zamanda daha bütünleştirici bir doğrulama kavramına gereksinim var" (Schütte, 2005: 64). Bu aşamada ürün özellikleri ile Kansei kelimeleri arasında ilişki modeli kurulur. Geliştirilen bu model yeni ürün tasarlanmasında ya da ürün geliştirmede kullanılır.

Bulgular ve Tartışma

Müşteri odaklı bir yöntem olan Kansei Mühendisliği, kişinin bir ürünle ilgili kişide uyandırdığı duyguları, hissettiklerini ve aklından geçen görseli ürünün tasarım aşamasına yansımaları sağlayan bir teknik olarak tanımlanmıştır.

Tasarım çalışmalarının en sıkıntılı, hataya açık, risk oluşturan aşaması belirsiz ön safha denilen ilk başlangıç aşamasıdır. Bu aşamada ürün stratejik konumlanması, sağlayacağı fayda, kaba ekonomik değerlendirme ve ürünün anlamının belirlenmesi de yer almaktadır. Burada yapılan hatalar daha sonra tasarım ve üretimde ciddi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir Kansei Mühendisliğinin ilk aşamalarında duyguların tespiti, ilişkisi, seçimi, değerlendirilmesi hem kalitatif hem kantitatif yöntemler ile yapılabilmektedir (Çorbacioğlu, 2022: 160). Bu aşamadaki yetersizlikler ve hedeften sapmaların daha sonra telafisi zor ve pahalı olmaktadır.

Kansei Mühendislik metodolojisinde önerilen model; alan seçimi, anlamsal uzayın taranması, özellikler uzayının taranması, sentez ve modelin kurulması aşamalarından oluşur ancak bu aşamalarda farklılıklara da gidilmektedir.

Örnek Uygulama Olarak Taşınabilir Engelli Rampası

Alan Seçimi

Sürecinin ilk aşaması; hedef kitle seçimi, pazar talebi ve yeni ürünün özelliklerini içeren ürün etki alanının seçilmesidir. Bu çalışmada Kansei Mühendisliği örnek uygulaması tekerlekli sandalye kullanıcıları için tasarlanan taşınabilir rampa ürünü üzerine yapılmıştır. Engellilerin daha rahat bir yaşam sürmesi ve yaşadıkları sorunlara çözümler üretmek amacıyla bu alanda bir ürün seçimine gidilmiştir. Söz konusu rampa Elvan Doğan Kumtepe (2017) tarafından yüksek lisans tez çalışmaları sırasında, 1512 TÜBİTAK Teknogirişim Sermaye Destegı Programı çerçevesince geliştirildi.

Anlamsal Uzayın Taranması

İkinci aşama olan anlamsal uzayın taranması aşamasında temel amaç kullanıcı hislerini ifade eden, ürünün kullanıcıda oluşturduğu duyguları belirleyen tüm sözcüklere ulaşarak Kansei kelimelerinin belirlenmesidir.

20-24 yaş grubu arası tasarım ve yaratıcılık derslerini alan üniversite öğrencisi 60 kişiye yüz yüze olarak taşınabilir rampa ile ilgili kullanım videoları izlettirildi ve görseller (**Görsel 1**) gösterildi. Kansei kelimelerinin belirlenme sürecinde katılımcılar; ürünü bilenler, ürünü görenler, ürünü kullananlar ve ürünü satın alacaklar kriterleri arasından (Djatnaa vd., 2015: 178) ürünü bilenler ve ürünü görenler kriterleri göz önünde tutularak belirlendi. Bu kişiler aldıkları yaratıcılık ve tasarım

derslerinin öğrenim çıktıklarına uygun olarak empati kurabilen, soyut düşünebilen, soyutu somut özelliklere dönüştürebilen, sıfat ve tasarım özelliklerini bilen kişilerdir.

Bu 60 kişi 250 kelime içerisinde 12 kelime belirlemiştir. Bu kelimeler; dönüştürülebilir, faydalı, gelişmiş, güvenilir, hayati, modern, portatif, pratik, rahat, ulaşılabilir, yenilikçi, sağlamdır.

Görsel 1 Taşınabilir Rampa ve Kullanım Örnekleri (Kumtepe vd., 2021: 38).

Bir sonraki aşamada tasarım ve kişiselleştirme odaklı bir yüksek lisans tezinin (Kumtepe, 2019) veri toplama çalışmasına paralel olarak tekerlekli sandalye kullanıcısı olan 46 kişiye de taşınabilir rampa ile ilgili kullanım videoları izlettirildi ve görseller (**Görsel 1**) gösterildi. Değerlendirmeye katılanların (Tablo 1) %21'i kadın, %78'i erkektir. Büyük çoğunluğun yaşı 25-44 arasında ve %41'inin eğitimi lisedir.

Tablo 1 Katılımcıların profilleri

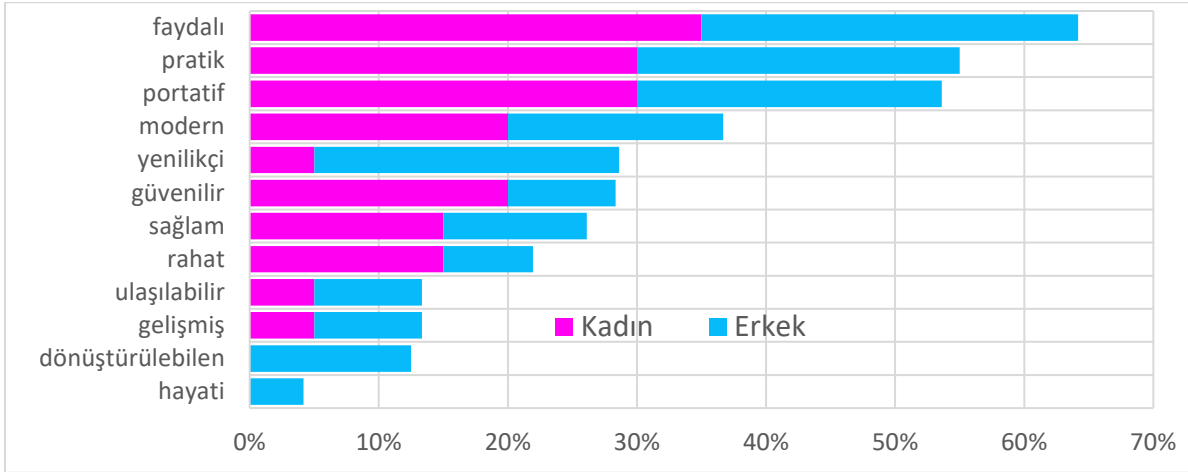
Değişken	Frekans	Yüzde
<u>Cinsiyet</u>		
Kadın	10	21.74 %
Erkek	36	78.26 %
<u>Yaş</u>		
24 ya da altı	2	4.35 %
25-34	19	41.30 %
35-44	16	34.78 %
45 ya da üstü	9	19.57 %
<u>Eğitim Düzeyi</u>		
İlkokul	5	10.87 %
Lise	19	41.30 %
Üniversite	18	39.13 %
Yüksek Lisans	4	8.70 %
<u>Aylık Gelir</u>		
0-1000 TL	1	2.17 %
1001-2000 TL	12	26.09 %
2001-3000 TL	9	19.57 %
3001-4000 TL	12	26.09 %
4001 ve üstü TL	12	26.09 %

Katılımcılardan daha önce belirlenmiş olan 12 kelime (dönüştürülebilir, faydalı, gelişmiş, güvenilir, hayati, modern, portatif, pratik, rahat, ulaşılabilir, yenilikçi, sağlam) içerisinde 3 ile 5 arası kelime seçmesi istendi. Tekerlekli sandalye kullanıcıları bu aşamada ürünü dikkate alarak kendilerine verilen kelimeler arasından seçim yaptılar ve seçimlerine göre bir sıralama yapıldı. Google form üzerinden cevaplanan anket sonucunda elde edilen veriler frekansa göre sıralanmış ve çıkan sonuçlar aşağıdaki tabloda (**Tablo 2**) verilmiştir:

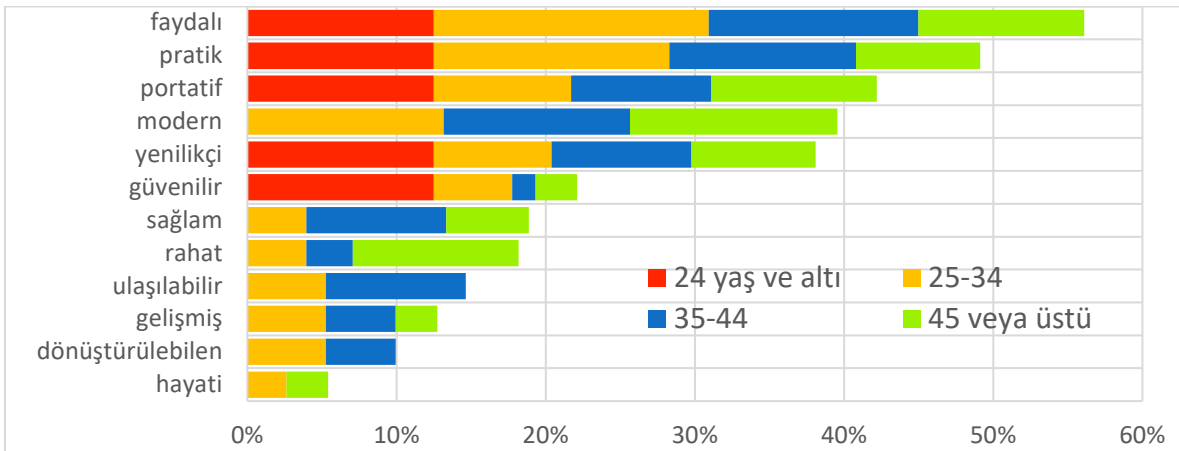
Tablo 2 Belirlenen Kansei kelimeleri

Sıfatlar	Adet	Oran
Faydalı	28	61%
Pratik	24	52%
Portatif	23	50%
Yenilikçi	18	39%
Modern	16	35%
Sağlam	11	24%
Güvenilir	10	22%
Dönüştürülebilir	9	20%
Rahat	8	17%
Gelişmiş	7	15%
Ulaşılabilir	7	15%
Hayati	3	7%

Çıkan sonuçlara göre pek çok kişi katlanabilir rampanın fayda sağlayacağını düşünmektedir. Hedef kitle için en önemli özellik, faydalı ve pratik olmasıdır. Tekerli sandalye ile rampanın istenilen yere götürülebilmesi için hafif ve portatif olması beklenmektedir. Söz konusu ürün genel özellikleri icabı daha önceki çözümlerden farklı olması sebebi ile yenilikçi bir ürün olarak algılanmakta ve günümüzü temsil eden bir ürün gibi görülmektedir. Erkekler kadınlara kıyasla yenilikçi, güvenilir, dönüştürülebilir ve hayati sıfatlarını daha yüksek oranda seçmişlerdir (Görsel 2). Yaşa göre Kansei sıfatlarını incelediğimizde bir farklılaşma olduğu görülmektedir (Görsel 3). Eğer tasarlanan ürünün hedef kitlesi demografik ölçütler ile oluşturulmuş belirli bir segment olacak ise, söz konusu grupların dağılımları dikkate alınmalıdır.

Görsel 2 Cevap verenlerin cinsiyetine göre kansei kelimelerini tercih etme oranları

Görsel 3 Kansei kelimelerinin yaşa göre dağılımı

Özellikler Uzayının Taranması

Özellikler uzayının taranması aşamasında tasarımı yapılacak ürün veya hizmetin özellikleri belirlenir. Belirlenme sürecinde uzman görüşleri, literatür, internet, ürüne/hizmete ilişkin kılavuzlar veya kullanıcı görüşleri gibi farklı kaynaklardan yararlanılabilir. Örnek ürün olarak seçilen rampa ile ilgili araştırmada belirlenmiş olan 35 özellik **Tablo 3**'te gösterilmiştir.

Tablo 3 Belirlenen özellikler (Kumtepe, 2019: 39).

sn.	Özellikler
1	Tırmanmak için bariyer (cm)
2	Tekerlekli sandalye türü
3	Eğim (100*H/L) %
4	Sınırlı yatay mesafe (cm)
5	Gerekli rampa uzunluğu (cm)
6	Rampa tipi
7	Genişlik (mm)
8	Azami yük (kg)
9	Güvenlik faktörüyle en uygun yük taşıma kapasitesi (kg/2m)
10	Kullanım koşulu
11	Güvenlik faktörü
12	Maksimum (gerçek) yük taşıma kapasitesi (kg/2m)
13	Rampa kütlesi (kg/m)
14	Rampanın toplam kütlesi (kg)
15	Taşınabilirlik
16	Kompaktlık (çap/m toplam rampa uzunluğu)
17	Toplam kompaktlık (çap/m toplam rampa uzunluğu- mm/m)
18	Kompaktlığın karşılaştırılması
19	Taşınabilirlik türü (elle taşıma, tekerlekle taşıma, elle ve tekerlekle taşıma, hiçbiri)
20	Depolama türü
21	Ekstra aparat gerekli mi?
22	Monte edilmiş braket (çift)
23	Teleskopik ayaklar (çift)
24	Yaklaşma plakası (çift)
25	Serbest bırakma pimi (çift)
26	Yan bariyer (ekstra bariyer gerekli)
27	Yan bariyer (cm)
28	Döndürme platformu gerekli mi?
29	Döndürme platformu (adet)
30	Tırabzan gerekli mi?
31	Kaydırmazlık
32	UV direnci
33	Uyarılar (en fazla 30 kelime)
34	Uyarı mesajı yerleşimi
35	Toplam fiyat (TL)

Eşleştirme çalışması öncesi, eşleştirmenin kolaylığı ve verimliliği için söz konusu özellikler listesinden 3 uzman tasarımcıdan 8-10 arası özelliği önem derecesine göre (çok önemli, önemli ve az önemli) değerlendirerek seçmeleri istenmiştir. Uzmanların yaptıkları seçimler toplanmış, özetlenmiş, özellik sayısı 15'e indirilmiş ve aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır (Tablo 4).

Tablo 4 Seçilen ürün özellikleri

1	Taşınabilirlik
2	Kompaktlık (çap/m toplam rampa uzunluğu)
3	Rampa tipi
4	Taşınabilirlik türü (elle taşıma, tekerlekle taşıma, elle ve tekerlekle taşıma, hiçbiri)
5	Kullanım koşulu
6	Kaydırmazlık
7	Rampanın toplam kütlesi (kg)
8	Yan bariyer (ekstra bariyer gerekli)
9	Azami yük (kg)
10	Tekerlekli sandalye tipi
11	Genişlik (mm)

12	Tırmanmak için bariyer (cm)
13	Güvenlik faktörü
14	Sınırlı yatay mesafe (cm)
15	Toplam fiyat (TL)

Sentez Aşaması

Ürünün kullanıcıda oluşturduğu duyguları belirleyen sözcüklerle tasarımı yapılacak ürün veya hizmetin belirlenen özellikleri birbiriyle ilişkilendirilir. Farklı kaynaklardan toplanarak belirlenen her Kansei sözcüğüne karşılık gelen fiziksel/işlevsel özellikler birbiriyle eşleştirilirken değerlendirme yapılır (Tablo 5).

Bu aşamada uzman tasarımcılara “Kansei kelimesi ile temsil ettiğini düşündüğünüz ürün özelliklerini eşleştirirken bu ilişkinin gücünü temsilen 1-3 puan arası değerlendirme yapın, ilişki olmadığını düşünüyorsanız boş bırakın” denmiştir. Tasarımcılar Kansei kelimeleriyle ürün özelliklerini ilişkilendirmiştir.

Uzmanlar faydalı kelimesinin en çok kaydırmazlık, taşınabilirlik ve kompaktlık özellikleri ile temsil edilebileceğini düşünmüşlerdir. Her uzmanın söz konusu matris içinde her ilişkiyi değerlendirmesi sonrasında hesaplama yapılmıştır. Tüm değerlendirmeler sonucu uzmanların eşleştirme puanlarının ortalaması sonucu faydalı-taşınabilirlik eşleştirmesinin toplam puanı 2.67 olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde pratik kelimesi ise taşınabilirlik, kompaktlık, rampa tipi ve taşınabilirlik türü özellikleriyle ilişkilendirilmiştir. Her bir sıfat bu şekilde tek tek değerlendirildikten sonra, her ürün özelliğine göre toplam istek-arzunun gücünün belirlenmesi gerçekleştirilmiştir. Bunun için Kansei kelimelerinin tercih edilme oranları ağırlık olarak kabul edilerek ağırlıklı ortalama hesaplanmış ve tasarımcıların önemsendiği duygu ve düşüncelere karşılık gelen ürün özellikleri elde edilen toplam değere göre sıralanmıştır. Taşınabilirlik özelliğinin ağırlıklı ortalaması, ürün özelliği-Kansei sıfatlarının ilişkisinin puanı ile Kansei sıfatlarına verilen oranların çarpımının toplamı ile elde edilerek, 6,89 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5 Ürün özellikleri ve Kansei kelimelerinin bağlanması

Puan	a.Puan	Ürün Özelliği	61%	52%	50%	39%	35%	24%	22%	20%	17%	15%	15%	7%
			faydalı	pratik	portatif	yeniliği	modern	sağlam	güvenilir	dönüştürülebilir	rahat	gelişmiş	ulaşılabilir	havaî
1,64	6,89	Taşınabilirlik	2,67	3,00	3,00	1,00	1,00	0,00	0,67	3,00	1,67	1,67	0,67	1,33
1,44	6,50	Kompaktlık (çap/m toplam rampa uzunluğu)	2,67	2,00	3,00	2,00	1,33	0,33	0,33	1,67	1,33	1,67	0,67	0,33
1,53	5,91	Rampa tipi	1,67	2,00	2,00	1,33	1,00	1,67	1,67	2,33	2,33	2,00	0,33	0,00
1,03	4,66	Taşınabilirlik türü (elle taşıma, tekerlekle taşıma, e)	1,67	2,00	2,00	1,00	0,67	0,67	1,67	0,67	1,00	0,67	0,33	0,00
1,31	4,39	Kullanım koşulu	1,67	1,67	0,00	1,00	1,33	1,00	1,67	0,67	1,00	2,00	2,33	1,33
1,17	4,22	Kayırmazlık	3,00	1,33	0,00	0,67	0,00	0,00	3,00	0,67	1,00	1,33	1,00	2,00
1,11	3,96	Rampanın toplam kütlesi (kg)	1,67	0,67	2,00	0,00	0,00	1,67	1,67	0,67	1,67	1,67	0,67	1,00
1,17	3,90	Yan bariyer (ekstra bariyer gerekli)	2,33	0,33	0,33	0,67	0,67	1,00	2,33	1,33	1,00	1,33	1,00	1,67
1,25	3,72	Azami yük (kg)	1,67	0,33	0,33	0,67	0,00	2,67	2,67	0,67	1,00	1,67	1,33	2,00
1,00	3,30	Tekerlekli sandalye tipi	0,67	1,00	1,00	0,67	0,67	0,67	1,33	1,00	1,67	1,00	1,67	0,67
0,78	3,04	Genişlik (mm)	1,33	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,67	2,67	0,00	1,33	0,33
0,97	2,73	Tırmanmak için bariyer (cm)	1,33	0,67	0,00	0,00	0,00	0,00	2,00	1,67	2,00	1,33	1,00	1,67
0,92	2,41	Güvenlik faktörü	1,33	0,00	0,00	0,00	0,00	2,00	3,00	0,00	0,67	1,00	0,00	3,00
0,67	2,04	Sınırlı yatay mesafe (cm)	1,00	0,00	0,00	0,67	0,00	1,00	1,00	2,67	0,00	1,00	0,00	0,67
0,39	0,78	Toplam fiyat (TL)	0,00	0,00	0,00	0,67	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	2,00	1,00

Tasarım sırasında dikkate alınması tavsiye edilen özellikler ağırlıklı ortalama puanı dikkate alınarak sıralanmıştır (Tablo 5). Bu sıralamaya göre ilk 5 özellik; taşınabilirlik, kompakt olması, rampa tipi, taşınabilirlik türü ve kullanım koşulu özellikleridir. Bu özellikler detaylı şekilde bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

Özelliklerin Tartışılması

Değerlendirmenin sonuçlarına göre tasarımcıların dikkat etmesi tavsiye edilen ilk özellik taşınabilirliktir. Rampanın tekerlekli sandalyenin gittiği her yere kolaylıkla götürülebilmesi en önemli özelliktir. Taşınması zor olan bir rampanın engelleri aşmak amacına bir katkısı

olmayacağı sonucuna varılmıştır. Taşınabilirlik özelliğini rampanın kompakt olması, kapladığı hacmin az olması özelliği takip etmektedir. İlk iki özelliği sırasıyla rampa tipi, taşınabilirlik türü ve kullanım koşulu özellikleri izlemektedir. Bu genel özelliklerin, gerçekleştirilecek tasarım aşamasında farklı somut özelliklere dönüştürülmesi düşünülmelidir.

Taşınabilirlik: Rampanın bir yerden bir yere giderken tekerlekli sandalyeye eşlik edebilmesi olarak tarif edilmektedir. Taşınabilirlik özelliğini ön plana çıkarmak için pek çok farklı şey yapılabilir. Bunların arasında rahat taşınabilmesi için hafif olması, hacminin çok fazla olmaması, şeklinin ve köşelerinin taşımaya uygun olması veya üstüne geçirilebilecek bir kaplama ile şeklin üstündeki keskin köşe ve sivriliklerin rahatsız etmesinin engellenmesi, taşıma işlevi için uygun tutacak yerlerinin olması, hafif tekerlekler ile teçhiz edilmesi önerilebilir.

Kompakt olması: Yuvarlanmış pozisyonda 1 metre uzunluğundaki rampanın (mm/m) çapını gösterir. 1 metre uzunluğundaki rampa katlandığında oluşan yarı çapın mümkün olduğunca küçük olması istenmektedir. Bu özellikten yola çıkılarak mühendisler tarafından başarılı bir mekanik, geometrik tasarım yapılması önerilmektedir.

Rampa tipi: Rampanın birbirine eklenebilen kaç parçadan oluşabileceğini göstermektedir. Rampa tek parça olabileceği gibi, birden çok parçadan da oluşabilmesi, taşınma, kurulum, saklama, kullanım alanların kapsamı vb. konularda ilave avantaj sağlayabilmektedir. Ancak parçaların birbirine bağlanabilmesi tasarımın daha karmaşık olmasına da sebep olacaktır. Tasarımcı ve kullanıcılar, kendi şartlarına göre uygun tasarımı seçebilmelidir. Kolay kurulum ve taşıma açısından tek ya da iki parçalı olarak kullanıcıya sunulması tasarımın bir parçasıdır.

Taşınabilirlik türü: Rampayı istenilen yere taşımak için kullanılan türdür. Farklı taşıma seçeneklerinin olması ve modüler bir yapı ile isteyenin kendisine en uygun çözümü bulabilmesi açısından elle taşıma, ürüne tekerlek ekleyerek tekerlek ile taşıma hem elle hem tekerlekle taşıma ya da hiçbiri gibi farklı seçenekler düşünülerek tasarlanabilir.

Kullanım koşulu: Güvenlik katsayısı kullanım şartlarına bağlıdır. Bireysel kullanım, yardımcıyla kullanım veya halka açık, ortak kullanımlarda güvenlik katsayısı değişir. Söz konusu rampa farklı koşullarda kullanılabilir. Tasarımcı bireysel kullanım, yardımcıyla kullanım veya halka açık, ortak alan vb. şartlarda kullanımı düşünerek tasarımı gerçekleştirebilir. Böylece elde edilen platform farklı şartlarda hizmet verebilir.

Sonuç ve Öneriler

İlk olarak otomobil tasarımında uygulanan Kansei Mühendisliği günümüzde disiplinlerarası bir alan olarak beşerî, sosyal ve mühendislik bilimlerinde kullanılan bir ürün tasarım metodolojisidir. Otomotiv, mimari, iletişim sistemleri, web portalları, armatürler, jant sanayi, moda, ev gereçleri, alarmlı saatler gibi farklı birçok alanda uygulanan bir yöntemdir.

Bu çalışmada Kansei mühendisliği yaklaşımının ürün tasarımında duyguları dikkate alarak tasarım çalışmalarına nasıl bir katkı sağlayabileceği bir örnek üzerinden gösterilmiştir. Tasarım çalışmalarında hangi özelliklerin öncelikli olarak dikkate alınacağı sürecin ilk adımlarında karşımıza çıkan bir durumdur. Bu araştırmada rampa örneği kullanılarak rampa ile ilgili duyguların nasıl bir sistematik ile rampa tasarım parametrelerini önceliklendireceği anlatılmıştır. Bu aşamayı takiben farklı yöntemler ile öncelik sırasına bağlı olarak özellikler tek tek ele alınır, değerlendirilir, değiştirilir, geliştirilir, belirlenir ve bir sonraki ürün özelliğine geçilerek tekrar edilir. Özellikler ile ilgili çözümlenme, belirleme adımlarında bazı çelişkiler, imkansızlıklar ortaya çıktığında bir önceki özellik dikkate alınarak özellikler etkileşimli olarak ele alınır ve tasarım adımları tasarım oluşuncaya kadar devam eder.

Elde edilen bulguların sonucunda, söz konusu ürünün kullanıcılar açısından ürün seçim veya benimsenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Literatürdeki bulgular da bu yöndedir ve bu

sonuçları desteklemektedir. Yine benzer şekilde pratik, kullanışlı ve kullanımının kolaylığı veya kolaylık algısı etkili bir belirleyicidir. Bu sonuçlar da literatür ile uyumludur.

Üründeki portatif olma durumu ise rampa ürününde özel olarak beklenebilecek bir özelliktir ve işlevsel olarak kullanıcıya fayda sağlayan en çarpıcı özelliktir. Bunu dikkate alan tasarımcıların rampaları; hafif, küçük, hacimli, köşelerinden rahatsız edici sivrilikler olmayan bir şekilde tasarımları için titiz davranmaları gerekmektedir.

Günümüzün rampa çözümlerinin ötesinde bir bakış açısı ile ele alınan tasarımlar yenilikçi kelimesi ile özdeşleştirilebilir. Kullanıcıların mevcut tasarımlardan sıkılmış olmaları ve güncel tasarımlara yakın görünüm beklentileri modern sıfatı ile özetlenmektedir.

Dolayısıyla, tasarımcılar portatif ve yenilikçi olması yönünde hem görünüm hem mekanizma hem de işlev olarak mevcut çözümlerden farklı ve yaratıcı tasarımlar üretme durumundadır. Ayrıca tekerli sandalye kullanıcılarının en azından rampalarda daha modern ve günümüz çizimlerini yakalamış tasarımları özledikleri açıktır.

Araştırma nispeten küçük örnekleme erişilerek yapılmıştır. İlk bölümde cevapları kullanılan kişilerin ise tekerlekli sandalye kullanma deneyimleri yoktur. Katılımcılar ürünü gören, ürünü bilen, ürünü kullananlar ve ürünü satın alacaklar kriterleri arasından ürünü gören ve ürünü bilen katılımcı kriterlerini sağlayan kişiler arasından seçilmiştir. Genelde dezavantajlı grupların bu tür ölçüm çalışmalarına cevap vermede çekingen olduğu gözlemlenmektedir. Sıralanan dört kriterin aynı anda yüz yüze katılımı sağlanması şart olmamasına rağmen bu zayıflıkların giderilerek, ölçümlerinin tekrarlanması başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Dezavantajlı grupların farklı sıkıntılarını çözebilecek benzer veya yeni ürün tasarım konseptlerinin kullanıcıya etkileri, farklı malzemelerin olası faydaları araştırılabilir. Söz konusu ürünün farklı kamusal alanlarda, örneğin geçici inşaat önü geçişleri, su birikintilerinden geçişlerde olumlu desteği incelenebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Duygusal Faktörlere Dayalı Tüketici Odaklı Ürün Tasarımı: Bir Kansei Mühendisliği Uygulaması Olarak Engelli Rampası” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur

Kaynakça

- Chang C., & Chen C. (2016). Kansei assessment of the constituent elements and the overall interrelations in car steering wheel design. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 56, 97-105. ISSN 0169-8141, <https://doi.org/10.1016/j.ergon.2016.09.010>.
- Çorbacioğlu, E. (2022). Tasarımda göstergebilim: Kansei mühendisliğinin temelleri. Ankara: Günce Yayınları.
- Dahlgaard J.J., & Nagamachi M. (2008). Perspectives and the new trend of kansei/affective engineering. *The TQM Journal*, 20-4, 290-298.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technologies. *MIS Quarterly*, 13-3, 319-340.
- Davutoğlu, N. (2018). *Sanayi 4.0 Yapılanmasında sosyo-teknik model çerçevesinde yönetsel yaklaşım*. 2nd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Samsun, Türkiye
- Demirtaş, A. E., Anagün A., & Sermet, K. G. (2008). Mutfak Armatürü Tasarımının Kullanıcıların Görsel Algılarına Göre Lojistik Regresyon Yoluyla Belirlenmesi, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 19-2, 17-31.
- Djatnaa T., Wrasiatib L.P., Dharma I.B., & Santosaa Y. (2015). Balinese aromatherapy product development based on kansei engineering and customer personality type. *Procedia Manufacturing*, 4, 176 – 183.

- Erdoğmuş Ş, Koç E., & Ayhan S. (2011). Türkiye’de yaygın kullanılan web portallarının kullanıcı hislerine dayanılarak kansei mühendisliği ile değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26-2, 15-34.
- Erol A., & Leblebici D.B. (2021). Analysis of the Turkish tulip shaped tea glass emotional design features using kansei engineering methodology. *A/Z: ITU Journal of Faculty of Architecture*, 18- 2, 491-503.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*, MA, Boston: AddisonWesley Pub. Co.
- Goodhue, D. L., & Thompson, R. L. (1995). Task-technology fit and individual performance. *MIS Quarterly*, 19-2, 213–236. <https://doi.org/10.2307/249689>.
- Guo F., Liu W.L., Cao Y., Liu F.T., & Li M.L. (2015). Optimization design of a webpage based on kansei engineering. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing &Service Industries*, 26-1, 110-126.
- Hsiao S.-W., Chiu F.-Y., & Lu S.-H. (2010). Product-form design model based on genetic algorithms, *International Journal of Industrial Ergonomics*,40-3, 237-246.
- Hsiao Y.-H., & Chen M.-C. (2016). *Kansei engineering with online content mining for cross-border logistics service design*. Proceedings 5th IIAI International Congress on Advanced Applied Informatics, IIAI-AAI.
- Hsu, S.H., Chuang, M.C., & Chang, C.C. (2000). A semantic differential study of designers' and users' product form perception, *International Journal of Industrial Ergonomics*, 25-4, 375-391.
- Ishihara S., Ishihara K., Nagamachi M., & Matsubara Y. (1995). An automatic builder for a kansei engineering expert system using self-organizing neural networks. *International Journal of Industrial Ergonomics*,15-1,13-24.
- Jindo, T., & Hirasago, K. (1997). Application studies to car interior of kansei engineering. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 19,2, 105-117.
- Krippendorff, K., & Butter, R. (1989). Product semantics. *Design Issues* 5, 2.
- Kumtepe E. (2019). *A smart mass customization design tool: a case study of a portable ramp for wheelchair users/akıllı bir kitlesel bireyselleştirme tasarım aracı: Tekerlekli sandalye kullanıcılarına yönelik taşınabilir rampa tasarımı üzerine bir vaka çalışması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Kumtepe E., Çorbacıoğlu E., Başoğlu N. A., Daim T. Ü., & Shaygan A. (2021). Design based exploration of medical system adoption: Case of wheelchair ramps, *Technology in Society*, 66, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101620>
- Kumtepe, E. (2017). *Design of a deployable structure to be used as temporary ramp / Geçici rampa olarak kullanılabilen katlanabilir yapı tasarımı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Lai H.-H., Lin Y.-C., Yeh C.-H., & Wei C.-H. (2006). User-oriented design for the optimal combination on product design, *International Journal of Production Economics*, 100-2, 253-267.
- Lokman, A.M. (2010). Design & Emotion: The kansei engineering methodology. *Malaysian Journal of Computing (MJOC)*, 1(1), 1-12.
- Luo S.-J., Fu Y.-T., & Korvenmaa P.A. (2012). Preliminary study of perceptual matching for the evaluation of beverage bottle design. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 42-2,219-230.
- Murai, S., Tanaka, N., & Ono, K. (2001). *Development of a new concept for kansei engineering for the virtual reality map*. Hotbot Home Page. <http://pages.hotbot.com/edu/geoinformatics/f81.html>
- Nagamachi, M. (1995). Kansei engineering: A new ergonomic consumer-oriented technology for product development. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 15, 3-11.
- Reynolds, T. J., & Olson, J. C. (2001). *The means-end approach to understanding consumer decision making: The means-end approach to marketing and advertising strategy*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rogers, E. M. (1 995). *Diffusion of innovations*, Fourth edition, New York, Free Press.
- Schütte S., & Eklund J. (2005). Design of rocker switches for work-vehicles—an application of kansei engineering. *Applied Ergonomics*,36-5, 557-567.

- Schütte S.T.W., Eklund J., Axelsson J.R.C., & Nagamachi M. (2004). Kansei engineering; product development: Proposed framework; semantic differential method. *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, 5-3,214-231.
- Schütte S. (2005). *Engineering emotional values in product design-kansei engineering in development* [Yayımlanmamış doktora tezi]. UniTryck, Linköpings Universitet.
- Shergiana A., & Immawan T. (2015). Design of innovative alarm clock made from bamboo with kansei engineering approach. *Agriculture and Agricultural Science Procedia* 3. 184 – 188.
- Tama, I. P., Azlia, W., & Hardiningtyas, D. (2015). Development of customer-oriented product design using kansei engineering and kano model: Case study of ceramic souvenir. *Procedia Manufacturing*,4, 328–335.
- Yüksel, İ., & Dağdeviren, M. (2006). Sosyo-teknik sistemlerde hatalı davranış riskini belirlemeye yönelik bir erken uyarı modeli. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 21. 791-799.
- Zhang, L., Helander, M., & Drury, C. (1996). Identifying factors of comfort and discomfort in sitting. *Human Factors*, 38, 377-389.

Extended Abstract

With increasing competition conditions and growing markets, the demands and expectations of customers have begun to change. Today, consumers turn to product designs that express their own tastes and feelings. Emotions, pleasures, and feelings are important in product selection. This situation has led to the reshaping of the design and production approach for many companies, and consumer emotions have begun to be effective in product design. Kansei Engineering is a method that allows consumers to explore their emotions, feelings and passions and helps designing products for consumers in a competitive market. By transforming human emotions into design, the consumer became a contributor to product design.

Today, Kansei Engineering is a product design methodology used in human, social and engineering sciences as an interdisciplinary field. It is a method applied in many fields, especially in automotive, logistics services design, web page design, bottle, glass designs etc.

There are some basic issues that the researcher should focus on the application of Kansei Engineering. The main objectives and questions of the Kansei Engineering application are the discovery of the relationship between product features and the emotions, feelings, and thoughts of users, choosing to buy a product, finding the emotional factors that affect and determine the adoption and satisfaction. Kansei Engineering enables the development of a simplified multi-level measurement model and process for reorganizing and optimizing product design according to emotions and perceptions. The aim of this study is, in the design process of the rollable ramp, which is designed to assist the use of wheelchairs in order to provide a more comfortable life for the disabled and to find solutions to the problems they experience, since the public areas, which is one of the difficulties experienced by the disabled, are often not suitable for the use of the disabled; to examine how the feelings and thoughts of users, designers and people who know the product will be transformed into product features.

A general model of Kansei Engineering methodology consists of choice of domain, spanning the semantic space, spanning the space of properties, synthesis, and model building. The first stage of the Kansei engineering process is the choice of the product domain. The main purpose of spanning the semantic space, which is the second stage, is to determine the Kansei words by reaching all the words that express the user's feelings and determine the emotions that the product creates in the user. Participants in the process of determining words, are selected by considering various criteria such as those who know the product, those who see the product, those who use the product and those who intend to buy the product. In the third step, spanning the space of properties, the features of the product or service to be designed are determined. After the features of the product or service are determined, the product samples corresponding to these features are selected. In the synthesis stage the fourth stage of the process the semantic space and the space of properties are interconnected. A survey is applied while each Kansei word determined by collecting different sources is then matched to the corresponding physical features. In the last stage, in the model building, a relationship model is established between the product features, and Kansei words. This developed model is used in new product design or product development.

A portable ramp for wheelchair users was used as an example application. While determining the Kansei words, 60 university students who took design and creativity courses were shown the usage videos about the portable ramp and the images. These 60 people, who met the criteria of knowing and seeing the product, selected 12 words out of 250 words. Video and images related to the product were shown to the wheelchair users, and then they were asked to choose the most related words among the previously determined Kansei words. At the next stage, expert designers were asked to select the most important features among the features determined in the research related to the ramp, which was selected as a sample product. Finally, expert designers evaluated the product features that they thought represented the Kansei words and associated the Kansei words with the product features. After this stage, deployability, compactness, ramp type (number of pieces, etc.), type of portability and, condition of use were determined as the features that would affect the emotions and product image in the most appropriate way.

In this study, it is shown through a simple example how the Kansei engineering approach can contribute to design studies by considering emotions in product design. It is a situation that we encounter in the first steps of the process, which features will be taken into consideration in design studies. In this research, using the ramp example, it is explained how the feelings about the ramp will be systematically and the ramp design parameters will be prioritized.

Sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik bir model önerisi¹

Memiş Karaca ², Özgür Demirtaş ³

² Sağlık Yönetimi Doktora Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kayseri Üniversitesi, Kayseri/Türkiye.

³ Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Kayseri Üniversitesi, Kayseri/Türkiye.

ÖZET

Sağlık işletmelerinin emek yoğun işletmeler olması nedeniyle, etkinlik ve verimlilik unsurlarının büyük oranda sağlık hizmetini sunan personele bağlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Sağlık işletmelerinin kaynaklarının etkin ve verimli kullanılabilmesi için sağlık personeline yönelik somut çıktılara dayanan özgün kriterlere sahip performans değerlendirme sisteminin olması gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada çok kriterli karar verme tekniklerinden olan AHP tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın amacı sağlık personeline yönelik bir performans değerlendirme model önerisi sunarak, değerlendirme esnasındaki subjektif kriterlerin objektif teknikler ile ölçülebilmesini sağlamaktır. Sonuçlara göre, sağlık personelinin performans değerlendirmesinde en önemli kriterin demografik kriterler olduğu saptanmıştır. Demografik kriterlerden medeni durum kriteri, kişilik kriterlerinden kendine güven kriteri, mesleki bilgi ve beceri kriterlerinden mesleki bilgi düzeyi kriteri, uygulama kriterlerinden ise iş takibi raporlama ve dosyalama kriterinin en önemli kriterler olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Performans, performans değerlendirme, sağlık personeli, çok kriterli karar verme, analitik hiyerarşi prosesi (AHP).

A model suggestion for performance evaluation of healthcare personnel

ABSTRACT

Because Health Enterprises are labor-intensive enterprises, the elements of effectiveness and efficiency depend largely on the medical personnel who provide health services. For Health Enterprises to use their resources effectively and efficiently, it is necessary to have a performance evaluation system with original criteria based on concrete results for health personnel. For this aim, in this study, AHP technique, which is one of the multi-criteria decision making techniques, was used. The aim of the study is to propose a performance evaluation model in which subjective criterias evaluated with objective outcomes via AHP technique for health sector. The results show that the most important criteria among the main criteria is demographic criteria. It has been determined that the most important ones are the marital status criterion from the demographics, the self-confidence criterion from the personality, the professional knowledge level criterion from the professional knowledge and skill, and the job follow-up reporting and filing criteria from the application criteria.

KEYWORDS

Performance, performance evaluation, medical staff, multi-criteria decision making, analytical hierarchy process (AHP).

¹ Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışma için Kayseri Üniversitesi Etik Kurul'dan 29.01.2021 tarihli ve 6 numara ile izin alınmıştır.

Giriş

Performans, çalışanların bilgi ve becerilere katılımıyla hedeflerini etkin bir şekilde yaptığı işi gerçekleştirdiği süreç anlamına gelmektedir (Osmani ve Maliqi, 2012, s. 435). Her sektörde önemli hale gelen performans kavramı, hizmet ağırlıklı olan sağlık hizmetinde de oldukça önemlidir (Aydın ve Demir, 2006, s. 13). Sağlık hizmetleri sağlığın korunması, iyileştirilmesi, sürdürülmesi, hastalıkların önlenmesi ve yönetilmesi, istenmeyen sakatlık ve erken ölümlerin azaltılması ve tüm insanların eşit sağlık hizmet alabilmesi açısından tüm dünyada hayati bir öneme sahiptir. Sağlık personeli de bu ertelenemez ve ikame edilemez sağlık hizmetlerini veren bireyler olarak sağlık hizmetlerinin en önemli unsurlarıdır. Bu nedenle sağlık personeline performansının değerlendirilmesi hem personelin kendi sağlığı ve işe olan bağlılıkları hem de hizmet alanlarının sağlıkları açısından oldukça önemlidir (Bacaksız ve ark, 2018, s. 53).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 2019 yılında yayınlanan "Global Spending on Health: A World in Transition" isimli dünya sağlık harcamaları raporuna göre 2000 ile 2017 yılları arasında reel olarak küresel sağlık harcamaları yıllık %3,9, ekonomi ise %3 büyümüştür. Ayrıca orta gelirli ülkeler hızla daha yüksek harcama düzeylerine yaklaşmaktadır. Bu ülkelerde sağlık harcamaları 2000 ile 2017 arasında yılda % 6,3 artarken, ekonomi yılda %5,9 artmıştır. Düşük gelirli ülkelerde sağlık harcamaları ise yılda % 7,8 artış göstermiştir. Kamu harcamaları kapsamında küresel sağlık harcamalarının yaklaşık % 60'ı temsil ettiği ve yılda %4,3 arttığı; bu büyümenin 2000–2010'da yıllık %4,9'luk büyümeden 2010–2017'de % 3,4'e düştüğü de bilinmektedir (DSÖ, 2019). Sağlık sektörünün bu denli önemli olduğu günümüzde harcamalara bakıldığında dünyada ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bu da sağlık personeline verilen ücretlerin ve dolayısıyla performans değerlendirilmesinin üzerinde durulması gerektiğini düşündürmektedir.

Türkiye'de sağlık harcamalarına bakıldığında ise 2018 yılında 165 milyar 234 milyon TL'ye ulaşarak bir önceki yıla göre %17,5 oranında arttığı görülmektedir. Toplam sağlık harcamasının cari sağlık harcaması içindeki payı 2017'de %93,1 iken, 2018'de bu oranın %93,8 olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, 2019). Cari sağlık harcamaları içerisinde tedavi hizmetlerinin yapılması için gereken tüm tedavi malzemeleri ve ilacın yanı sıra sağlık personelinin maaş ve ücretleri de yer almaktadır (Ağır ve Tıraş, 2018, s. 650). Cari sağlık harcamaları içerisinde hizmetleri veren sağlık personelinin ücretlerinin yanı sıra bu harcamaları yöneten sağlık personeli de bulunmaktadır. Güncel olarak bu harcamaların yüzdelik payına dair bir veri bulunamasa da, bu ücretlerin payı oldukça büyüktür. Bu doğrultuda sağlık personelinin performans değerlendirmesi oldukça önemlidir.

Genel olarak sağlık sektöründe, özellikle de sağlık işletmeleri baz alındığında, sağlık hizmetlerinde kalite, iyileştirme ve performansın ne derecede olduğunun saptanması için standart bir performans ölçüm yönteminden söz edilememektedir (Esatoğlu, 2007, s. 358). Türkiye'de sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik tek bir sistem göze çarpmaktadır. Performansa dayalı ek ödeme olarak adlandırılan sistemde odak ücretlendirmedir. Personelin terfi, kademe, liyakat gibi performanslarında rol oynayan diğer bileşenler bu ödeme sisteminde değerlendirme kriterleri içerisinde yer almamaktadır (Yüksel ve Sayın, 2020, s. 407; Ceylan, 2009, s. 65). Sağlık sektöründe sürekli iyileştirme, kalite ve performans ölçümü için adil ve güvenilir kriterlere veya standartlara sahip bir performans değerlendirme sisteminin olmaması, kamu sağlık hizmetlerinde terfi sisteminin şeffaf, adil ve somut çıktılara dayanan herhangi bir unsurun bulunmaması, ücret sisteminin ise 2003 yılında yayımlanan Sağlıkta Dönüşüm Programına dayanan performansa dayalı ek ödeme sistemin görece adil olması ile ilgili tereddütlerin olması çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik model oluşturulması gerekmektedir. Sağlık personeline yönelik geliştirilen performans değerlendirme modelleri ile sağlık personelinin performans değerlendirme modelleri geliştirilerek daha etkin ve verimli olmasının sağlanabileceği düşünülmektedir.

Bu bilgiler ışığında çalışmada; sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik bir model önerisi oluşturulması amaçlanmıştır. Alanında uzman sağlık personeli ile görüşmeler

yapıldıktan sonra çok kriterli karar verme yöntemlerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile performans boyutları ve alt boyutları geliştirilerek model önerisi yapılması planlanmıştır.

Kavramsal çerçeve/literatür taraması

Performans yönetimi; çalışanların, ekiplerin ve tüm örgütün performans ve üretkenliğini sağlamayı hedefleyen, hedef odaklı bir süreçtir. Performans yönetimi, örgüt stratejisinin gerçekleştirilmesinde ve aynı zamanda iş gücünün geliştirilmesinde büyük rol oynamaktadır. Ayrıca performans yönetimi, teşvik amaçlarını ve değerlerini vurgulamaktadır (Pulakos, 2004, s. 62).

Günümüzde performans yönetimi, hem organizasyonun hem örgütün odak noktalarından biridir. İnsan kaynağı performans yönetimini üstlense de, geliştirme, eğitim ve performans değerlendirmeleri örgüt içinde daha önemli bir rol oynamaktadır. İlk bakışta, performans yönetimi ve performans değerlendirme aynı görünmektedir, ancak performans değerlendirmesi belirli bir zamanda gerçekleşmekte, oysa performans yönetimi bir süreç olarak sürekli işlemektedir (Mondy, 2010, s. 37).

Performans yönetimi, örgüt içindeki herkesi kapsayan bir sistemdir. Performans yönetim sistemi eğitim, ödül, değerlendirme gibi farklı bölümlerden oluşmakta ve her bölüm, örgütün sürekli etkinliğini sağlama amacına katkıda bulunmaktadır. Her çalışanın başarısı ve çabası, performans yönetimi ile bağlantılıdır (Mondy, 2010, s. 37-38).

Performans yönetimi ile performans değerlendirmesi arasındaki farkı anlamak önemlidir. Çoğu zaman, insanlar her ikisini de aynı terim için kullanma eğilimindedir, ancak gerçekte iki kavram arasında açık ve belirgin bir fark bulunmaktadır. Performans değerlendirme, çalışanları rahatlatmak ve yöneticilere bilgi sağlamak için kriterler kullanılarak belirtilen bir süre içinde çalışanların performansını ölçmek için kullanılan bir araçtır. Yöneticiler bu bilgilerle, çalışanların performansını ve etkinliğini artırmak için yeni bir sistem oluşturabilmektedir (Murphy ve Cleveland, 1991, s. 38).

Performans değerlendirmesi ekiplerin ve bireysel çalışanın örgütsel hedeflere ulaşmaya katkısını sürekli iyileştirmeyi amaçlayan sistematik ve bütünsel bir çalışma, planlama, izleme ve ölçüm süreci olarak tanımlanmaktadır (Akata, 2003, s. 56). Bu tanım, performans değerlendirmesinin gelecekteki hedefleri belirlemek, çalışanların ilerlemesini belirli iş tanımına göre izlemek ve örgütsel amaçlar ve hedeflerle birleştirilebilen belirli görevlere dayalı performans, ekip çalışması ve başarıları ölçmek için bir seçenek olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca çalışanların etkinliğini ve katılımını belirlemek için de performans değerlendirmesi kullanılmaktadır (Armstrong ve Baron, 2005, s. 37-39). Bu doğrultuda performans değerlendirme için kıstas alınacak performans değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Performans değerlendirme sürecinde performans kriterleri oldukça önemlidir. İşletmede çalışanların performanslarının değerlendirilmesi için kriterler hangi noktaların referans alınacağı ve değerlendirileceğini göstermektedir. Performans kriterleri işletmede üst yönetimin astlarından ne beklediklerini temsil etmektedir. Performans kriterleri ile çalışanların performansları değerlendirilmektedir. Bunlar önceden belirlenmiş hedefler, çalışanların işteki başarısının ölçülmesiyle ilişkili noktalar ya da görevin gerektirdiği nitelik ve yetkinlikler şeklinde olabilmektedir. Performans değerlendirmesinin başarılı olmasında kriterlerin seçimi oldukça önemli olmakta; doğrudan performans değerlendirmesinin başarısını belirleyebilmektedir (Altan, 2005, s. 23).

Performans değerlendirmede kullanılan kriterler araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınabilmektedir. Bu kriterler davranışlar ya da sonuç odaklı olabileceği gibi performansa göre, kişisel özelliklere göre; soyut ve somut oluşlarına göre de sınıflandırılabilir (Delpo, 2007, s. 46). Bu sınıflandırmalarda bazen daha teknik olan kriterler de dahil edilebilmektedir. Örneğin bir kasiyerin belli süre içerisinde kaç müşteriye hizmet verdiği, bir muhasebecinin hata oranı ve hesap tutarlılığı hedefi, bir satış görevlisinin satış hedefi gibi genelde bir işletme içinde bile farklılaşabilecek ölçülebilir ve işe özgü kriterler olabilmektedir.

Sağlık işletmelerinde performans değerlendirme

Sağlık işletmelerinde performans, öncelikli hedeflerin gerçekleştirilmesi, hedeflerin başarıya ulaşım ulaşıldığı ve nasıl başarıya ulaşıldığının ölçülmesi, hedefleri gerçekleştirme sırasında yararlandıkları kaynakların ölçümü, kullanılan kaynakların verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının tespiti, sağlık işletmelerinin işlevlerinin ve hedeflerinin verimli bir şekilde başarıya ulaşmasındaki etkilerinin değerlendirilmesi (Tanrıverdi ve Çiğdem, 2010, s. 116) olarak tanımlanmaktadır.

Sağlık işletmeleri faaliyet konusu insan sağlığı olması sebebiyle yönetim anlamında herhangi bir ayırım yapılmaksızın performansa değer vermek zorundadırlar. Sağlık işletmelerinin hayatta kalabilmesi ve verimli bir şekilde çalışabilmesi için, yöneticilerin, hastaların, çalışanların halkın ve diğer paydaşların taleplerini karşılayıp karşılamayacağını ve organizasyonun yürütülen faaliyetleri hakkındaki bilgilerin doğruluğunu belirlemek için etkin bir performans yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır. Etkin bir performans yönetimi sayesinde sağlık işletmeleri bilmedikleri şeyleri ortaya çıkartır ve bunun sonucunda başarılı olup olmadıklarını belirleyebilir. Performans yönetimi sayesinde, yöneticilerin aldıkları kararlar duygusal değil, gerçek verileri esas alan sezgisel kararlara dayanır ancak aldıkları kararların doğruluğunu bu yolu izledikleri takdirde emin olabilirler. Ayrıca, performans yönetimi ile hastanelerin aksayan yönleri ortaya çıkar ve iyileştirme alanları belirlenebilir (Coşkun, 2009, s. 48). Özellikle de etkin ve verimli bir performans yönetimi bakış açısıyla yaklaşarak, sağlık işletmelerinin yüksek hizmet üretim maliyetinin olduğu bir kuruluş olmasıyla birlikte, standartlara dayalı bir şekilde, rutin olarak performansın değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Esatoğlu, 2007, s. 359).

Sağlık işletmelerinin birbirinden farklı değerlere, hedeflere ve gayelere sahip olması sebebiyle performans değerlendirme sistem ve ölçütleri farklılık göstermektedir. Görüldüğü üzere sağlık işletmelerinde eskiden beri gelen performans değerlendirme çalışmaları hala bir standardizasyon oluşturmamakla beraber belirsizlikleri de barındırmaktadır (Çınaroğlu ve Şahin, 2014, s. 84).

Türk sağlık sisteminde performans değerlendirme

Sağlıkta Dönüşüm Programı ile "performansa dayalı ek ödeme" duyurulmuş ve verilen sağlık hizmetinin katkısı oranında sağlık çalışanına ödenmesinin yanında birçok faktörü içinde barındıran ve sağlık çalışanının verimliliğini arttırmaya yönelik bir süreç olarak ifade edilmiştir (Çakıroğlu ve Seren, 2016, s. 40).

Bu sistem 2003 yılında tanıtılması ile beraber pilot uygulama olarak başlatılmış ve bu durumun üzerine, 2004 yılında ise Sağlık Bakanlığı'na bağlı tüm sağlık işletmelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Uygulamaya 2005 yılında kalite çalışmaları eklenmiş, 2010 yılında ise yöneticiler de sisteme dâhil edilerek yönetici performans uygulaması geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Ek olarak sağlık çalışanlarını da yaptığı işi daha çok sahiplenmesi, etkinliği ve verimliliği arttırmak için birim performans uygulaması hayata geçirilmiştir (Çakır ve Sakaoğlu, 2014, s. 4).

Türk sağlık sisteminde sağlık çalışanlarının performanslarındaki etkinliğini ve verimliliğini arttırmak adına, ücret sistemi üzerinden performans değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu sistem daha çok hekimin yapmış olduğu puanların, katsayılar ile çarpılması sonucu ek ödeme almasına imkan tanımaktadır. Hekim dışı sağlık personelinin herhangi bir performans göstergeleri ile puan kazanma gibi bir imkânın verilmemesi ve hekimlerin yapmış olduğu puanlar sonucunda tüm sağlık çalışanların sistem üzerinden ek ödeme alması sistemi birçok konuda eleştiriye maruz bırakmıştır. Bu sistemin sadece ücret sistemi üzerinden performansına göre ödüllendirme alması akıllarda soru işareti bırakmıştır. Ancak sağlık çalışanlarının performans değerlendirme sonucunda ödüllendirilmesine yönelik terfi, kademe ve derece ilerlemesi, tebrik, sosyal yardım, eğitim, motivasyonu yükseltecek diğer unsurlarla ilgili herhangi bir iyileştirme bulunmamaktadır.

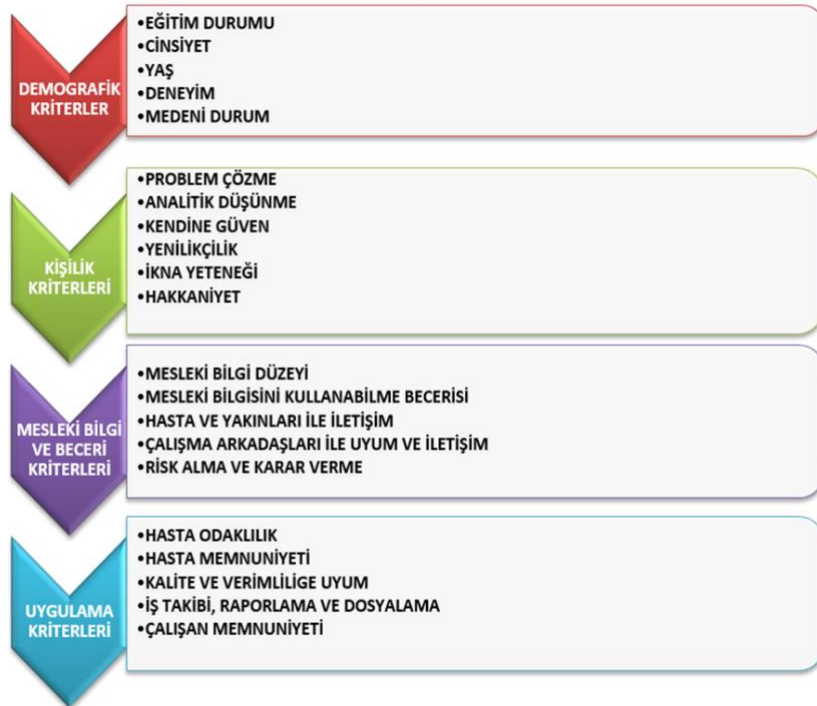
Sağlık işletmelerinde kullanılan performans değerlendirme kriterleri

Sağlık hizmetlerinde performansın değerlendirilmesi aşamasında en önemli unsurlardan birisi performans değerlendirme kriterlerinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda, performans değerlendirme her alana, birime, unvana ve branşa göre değişiklik gösterdiği için hasta sağlık çalışanı, sağlık yöneticisi ve sağlık işletmesi için ayrı ayrı performans değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Her hizmeti sağlayan kişiler veya kuruluşlar için alınmış ya da verilmiş sağlık hizmetlerinin performansı, yaşanan olgu ve olaylar, deneyim, ilgi ve yorumuna göre farklılık göstermektedir. Hasta için ifade edilecek olursa bir hastanın performans kriterleri, almış olduğu sağlık hizmetinin kalitesi olarak belirlenebilir. Sağlık personeli için arzulanan klinik sonuçlara erişimi oranı olarak belirlenebilirken, sağlık kuruluşu için verilen sağlık hizmetinin sağlam ekonomik göstergeler ile destekleyerek hastalara verebilmektir. Ancak geri ödeme kurumlarınca bu performans kriterleri ise en az maliyet ile hasta memnuniyetinin sağlanması olarak belirlenebilir. Görüldüğü üzere hem hizmet sunucuların hem de hizmet sağlayıcıların performanstan beklentileri farklılık göstermektedir. Bu sebeplerden ötürü sağlıkta performans değerlendirme kriterleri oluşturmak veya performans ölçüm sistemi oluşturmak oldukça zor bir süreçtir (Çınaroğlu ve Şahin, 2014, s. 84).

Çalışmada kullanılacak performans değerlendirme kriterleri

Birçok araştırmacı tarafından, verilen hizmetin geri dönüşü olmayan, ikame edilemez ve ertelenemez olan sağlık hizmetlerinde performansın değerlendirilmesi için performans kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Literatürde birçok çalışmada belirlenen performans ölçütleri/kriterleri/göstergelerinden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Bu çalışmada sağlık personelinin performansının değerlendirilmesine yönelik model oluşturulmasında kullanılacak olan performans kriterleri, ana başlıklar halinde demografik kriterler, kişilik kriterleri, mesleki bilgi ve beceri kriterleri ve uygulama kriterleri olarak belirlenmiştir. Bu kriterlere bağlı olarak belirlenen alt kriterler görsel 1 ile aşağıda gösterilmiştir.

Görsel 1 Çalışmada kullanılacak kriterler

Yöntem

Analitik hiyerarşi prosesi

İlk defa 1968 yılında Myers ve Alpert ikilisi tarafından ortaya konulmuş ve 1970'li yıllarda ise Thomas Lorie Saaty tarafından bir model olarak geliştirilerek, iç içe geçmiş karar verme problemlerinin çözümünde analitik hiyerarşi süreci kullanılabilir hale getirilmiştir (Hantekin, 2014, s.45). AHP, karar yapısını sadeleştiren ve kriterlerin değerlendirilebilmesi için oldukça uygun bir matematik modeli ortaya koyan bir yapı olarak tanımlanmıştır (Saaty, 1994, s. 21). Analitik hiyerarşi süreci, tespit edilen kriterleri belirli bir hiyerarşi düzeni içerisinde, bu kriterleri ağırlıklandıran ve değerlendiren, kriterlere göre alternatifleri karşılaştıran, sınıflayan ve sıralayan bir tekniktir (Hu ve Peng, 2008, s. 1095).

Analitik hiyerarşi prosesi, kararları göreceli değer yargıları ile birlikte analiz eden yöntemlerden, kararın hayata en çok uyarlanıp başarılı sonuçlar veren yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2008, s. 74). Bu teknik ekonomi ve finans, savunma sanayi, enerji, ekoloji, üretim yönetimi, ulaştırma-lojistik, sağlık ve insan kaynakları yönetimi gibi birçok alanda uygulanmıştır (Özbek, 2018, s. 18-19).

Analitik hiyerarşi süreci, ikili karşılaştırmalar matrisleri ile alanında uzman kişilerin görüşlerine dayalı olarak öncelikleri belirler, iç içe geçmiş problemlerin çözümünü kolaylaştırır ve verilecek olan kararları basit hale getirmektedir (Punniyamooty ve ark. 2012, s. 81). AHP'nin ikili karşılaştırma matrislerinde, karşılaştırılacak iki kriter, karşılıklı bir şekilde ve aynı zamanda her ikili alternatifler arasında belirlenen kritere göre karşılaştırma yapılırken karar vericiye veya karar verecek gruba; "hangisi daha önemli ve ne kadar önemli?" sorusu yöneltilmektedir (Özdemir ve Saaty, 2006, s. 353).

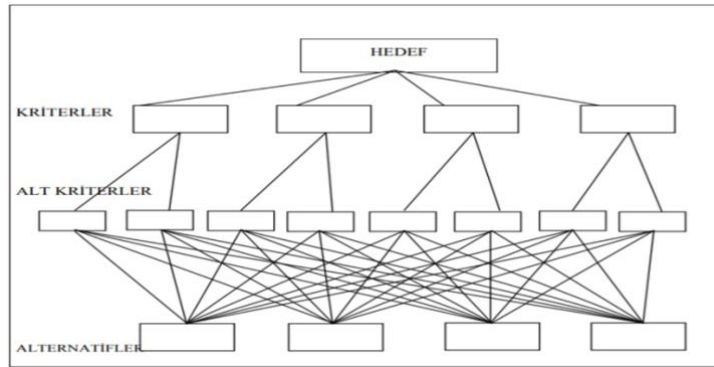
Analitik hiyerarşi sürecinin temeli oluşturan 4 aksiyom Saaty tarafından tanımlanmıştır. Bunlar ise;

1. **Aksiyom:** Bu aksiyom tutarlılık olarak adlandırılmış ve iki karşılaştırmalar matrisinde, kriterler arasında karşılaştırma yapılırken tutarlı sonuçların olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Yani X kriterinin J kriterine göre A kez önemli buluyorsa, J kriteri de X kriterine karşı $1/A$ kez daha önemli olmalıdır (Saaty, 1986, s. 844).
2. **Aksiyom:** Bu aksiyom homojenlik olarak adlandırılmış ve karşılaştırılan kriterler arasında birbirine karşı sonsuz bir üstünlüğün asla kabul edilemeyeceğini varsaymıştır. Bu aksiyoma örnek olarak bir su damlacığının nar ile büyüklük açısından karşılaştırması yapıldığında durum aşikârdır. Bu nedenle karşılaştırma yapılırken bir ölçüğe göre karşılaştırma yapılması gerekmektedir. Aksi halde karmaşık problemin sonucu önceden belli olur ve herhangi bir teknik kullanılmaya gerek kalmaz. Teknikte kullanılan ölçek 1-9 arasında olması sebebiyle tercihler $1/9, 1/8, \dots, 8, 9$ arasında bir değer olacaktır (Yetim, 2004, s. 460).
3. **Aksiyom:** Bu aksiyom bağımsızlık olarak adlandırılmış ve hiyerarşide bulunan, belirli bir seviyedeki yargı ve değer taşıyan öğelerin, başka bir seviyede olan öğelerden bağımsız olması durumunu ifa etmektedir. Yani belirli bir seviyede bulunan yargılar ile bir alt seviyede bulunan yargılar arasında herhangi bir ilişkinin olmaması durumudur. Bu tanım yukarıdaki seviyede bulunan kriterlerin önceliklerinin yeni bir alternatif eklendiğinde veya silindiğinde önceliğin değişmeyeceği anlamına gelmektedir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001, s.85).
4. **Aksiyom:** Bu aksiyom beklenti koşulu olarak adlandırılmış ve karar veren kişi veya grubun tüm sezgilerini ve beklentilerini, hiyerarşide kriter veya alternatif olarak yansıtılmasıdır. Seçilen kriterin veya alternatifin beklentiyi karşılaması istenilen bir durum olmakla birlikte mevcut karar problemini etkileyen tüm unsurların kriter veya alternatif olarak yansıtılması gerekmektedir.(Saaty, 1986, s. 844-845).

AHP'nin uygulama aşamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akıllı, 2018, s. 29-35; Ekenci, 2013, s. 61-71; Enicük, 2019, s. 23-29; Karaca, 2011, s. 39-45; Keçek ve Yüksel, 2016, s. 49-50; Saaty, 1990, s. 13-16)

Birinci aşama: Karar Verilecek Problemin Tanımlanması; AHP tekniği ile karar verilecek problemin geniş bir şekilde tanımlanması, amaç ve hedeflerin neler olduğunun belirtilmesidir. Seçilen problemin karmaşık ve iç içe geçmiş çözümlenmesi zor bir problem olabilir. Bu problemi tanımlarken tüm varsayımlar ve bakış açıları ortaya dökülmelidir. Karar verecek kişi veya grubun tanımlanan problem doğrusunda seçimler yapacağı unutulmamalı ve analiz yapılmaya değer bir unsurun bulunması gerekmektedir.

İkinci aşama: Karar Problemine İlişkin Hiyerarşinin Oluşturulması; Bu aşamada belirlenen problemin karar sürecini etkileyen kriterler ve alt kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kriterler belirlenebilmesi için karar sürecini etkileyen tüm nicel ve nitel faktörler anket yolu ile veya konunun uzmanı kişi veya kişilerin görüşlerine başvurularak belirlenmesi gerekmektedir. Bu görüşler veya anket sonuçlarına göre kriterler ve alt kriterler belirlenerek, hiyerarşik bir yapı oluşturulmalıdır. Analitik hiyerarşi sürecinin aksiyomlarına bağlı olarak tutarlı ve mantıklı bir şekilde oluşturulan hiyerarşik yapı, kriterleri önem derecelerine göre hizaya sokarak daha anlaşılır ve karmaşıklığının en aza indirilmesinde yardımcı olur. Bu hiyerarşik yapı zirvesinde, üstünde kafa yorulması ve analiz edilmesi gereken problemin amacı ve hedefi, orta kısımlarında ise kriterler ve onlara bağlı alt kriterler, tabanında ise alternatifler mevcuttur. Aşağıda Görsel 2 ile anlatılan hiyerarşik modelin bir örneği gösterilmiştir.

Görsel 2 Hiyerarşi modeli

Üçüncü aşama: İkili Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması; Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra karar verecek kişi veya grubun belirlenen kriterleri ve alt kriterleri, kendi aralarındaki önem derecelerini belirlemek üzere iki karşılaştırma matrislerinin oluşturulması gerekmektedir. Bu durumun amacı her seviyedeki unsurlar arasındaki göreceli bir şekilde önem derecelerinin belirlenmesidir. Konu hakkında uzman kişi veya kişiler her seviyede bulunan unsurları karşılıklı olarak karşılaştırır. Karşılıklı olarak yapılan karşılaştırmalar hiyerarşinin zirvesinden tabana kadar devam eder. İkili karşılaştırmalar matrisinin oluşturulmasında ve bir X kriterinin Y kriterine göre ne ölçüde önemli olduğunun belirlenmesinde, Saaty ve Vargas'ın (2001) oluşturmuş olduğu ikili karşılaştırma ölçeği kullanılabilir. Bu ölçek Tablo 1 ile aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1 AHP ikili karşılaştırmalar ölçütü

Önem Değerleri	Tanımlar	Açıklamalar
1	Eşit derecede önemli	İki seçenek de eşit derecede öneme sahip olması
3	Orta derecede önemli	Tecrübe ve yargının bir seçeneği diğerine karşı orta derecede önemli kılması durumu
5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargının bir seçeneği diğerine karşı kuvvetli derecede önemli olması durumu
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir seçeneğin diğerine karşı çok kuvvetli derecede önemli olması durumu

9	Kesin derecede önemli	Bir seçeneğin diğerine üstün kılan kanıtların doğruluğunun çok yüksek olması durumu
2, 4, 6, 8	Ara değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasındaki değerler

Yukarıdaki Tablo 1’de 1-9’a kadar önem dereceleri bulunmakta ve karar veren kişi veya grubun her bir ikili için önem değerlerine göre sözel bir karşılaştırma yapması gerekmektedir. Bu ikili karşılaştırma işlemi, karar veren kişi veya uzman grubun değer yargıları, düşünceleri, tercihleri, önem sıraları ile belirlediği doğal bir süreçtir. Tabloda ara değer olarak tanımlanan 2-4-6-8 önem değerleri karar veren kişi veya uzman grubun önem derecelerini sıralarken 5-7 arasında kaldı ise ‘6’ değeri verebilir. İkili karşılaştırma matrisi $n \times n$ boyutlu bir kare matrisidir. Karar verebilmek için belirlenen hiyerarşik yapının bünyesinde n adet eleman barındırıyorsa toplam $n(n-1)/2$ sayıda ikili karşılaştırma yapmak gerekmektedir. Örnek bir karşılaştırma matrisi aşağıda gösterilmiştir.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & 1 & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & 1 \end{bmatrix}$$

Bu matrisin köşegen üzerindeki matris bileşenleri birbirine eşittir. Matriste i kriteri j kriteri ile karşılaştırıldığında, yani $i = j$ olduğunda ‘1’ değerini almaktadır. Bu durum ilgili kriterlerin kendisi arasında karşılaştırmasını ortaya koymaktadır. İkili karşılaştırma matrislerinin tüm sonuçlarının sayısal değeri ‘0’ dan büyük olacağı için her daim pozitif değerlere sahip bir kare matrisidir. Matrisin tutarlı olabilmesi için aşağıda belirtilen eşitliği sağlaması şarttır.

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \sum_{k=1}^n a_{ij} \cdot a_{jk} = a_{ik} \quad (i, j, k = 1, \dots, n)$$

Bu matriste verilen kararı en büyük özdeğerine karşılık gelen özvektör matrisi öncelikler vektör olarak ifade edilmektedir.

Dördüncü aşama: Kriter Karşılaştırmalarındaki Ağırlık ve Tutarlılık için Özvektörün Hesaplanması; Kriterlerin içerisindeki ağırlıklarını yani yüzde önem dağılımlarını belirleyebilmek için karşılaştırma matrisini oluşturan sütun vektörlerden faydalanılır, n adet ve n bileşenli b sütun vektörü ortaya konulur. Önem dağılımlarını yüzde şeklinde veren bu b sütun vektörü normalizasyon yöntemi ile hesaplanır. Bu normalizasyon yöntemi ise her sütun unsurları o sütunun toplamına bölünerek sayı elde edilir, elde edilen sayıların satır toplamı alınır ve daha sonra toplam unsur sayısı bölünmesi ile yapılır. Bu biçimde her bir kriter için öncelik vektörü belirlenir. Bu işlem için aşağıdaki formüller kullanılır;

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad B_i = \begin{bmatrix} b_{11} \\ b_{21} \\ \vdots \\ b_{n1} \end{bmatrix}$$

Bir sütun vektörünün toplamı 1 olması gerekmektedir. Sisteme dahil edilen her bir kriter sayısı kadar da vektör elde edilir. Tüm bu b vektörler bir araya getirildiğinde C matrisi oluşturulacaktır. Bu C matrisi ise aşağıda gösterilmiştir.

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix}$$

Kriterlerin birbirine karşı önem değerlerini yüzde şeklinde belirleyebilmek için yukarıda belirtilen C matrisi kullanılarak yine yukarıda belirtilen formüller kullanılır. C matrisini bir araya getiren satır unsurlarının aritmetik ortalaması alınır ve öncelik vektörü olan W sütun vektörü elde edilir.

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n} \quad W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix}$$

AHP'nin kendi içinde tutarlılık aksiyomu bulunsa da sonuçların doğruluğu ve güvenilirliği, karar veren kişi veya grubun kriterler arasındaki yapmış olduğu seçiminin tutarlılığına bağlıdır. AHP'nin en önemli özelliği A kriterinin B kriterine oranla daha önemli diyerek soyut olarak ölçülmesi değil aynı zamanda bunu 2 kat önemli veya 3 kat önemli şekilde sayısal verilerle de ifade edebilmektir. Bu ve buna benzer iş ve işlemler yapıldıktan sonra tutarlılık oranlarının hesaplanması gerekmektedir. Bu tutarlılık oranı ile bulunan öncelik vektörünün ve kriterler arasındaki seçimin tutarlılığının değerlendirmesinin sağlanması yapılmaktadır. Tutarlılık oranı AHP'de temel değer adı verilen (λ) bir katsayısı ile kriter sayılarının kıyaslanmasına dayanmaktadır. Temel değer hesaplanması için daha önce elde edilen W öncelik vektörü ile A karşılaştırma matrisinin çarpımı sonucu olan D sütun vektörü elde edilmesi gerekmektedir. Bu D sütun vektörü aşağıda gösterilmiştir;

AHP'nin kendi içinde tutarlılık aksiyomu bulunsa da sonuçların doğruluğu ve güvenilirliği, karar veren kişi veya grubun kriterler arasındaki yapmış olduğu seçiminin tutarlılığına bağlıdır. AHP'nin en önemli özelliği A kriterinin B kriterine oranla daha önemli diyerek soyut olarak ölçülmesi değil aynı zamanda bunu 2 kat önemli veya 3 kat önemli şekilde sayısal verilerle de ifade edebilmektir. Bu ve buna benzer iş ve işlemler yapıldıktan sonra tutarlılık oranlarının hesaplanması gerekmektedir. Bu tutarlılık oranı ile bulunan öncelik vektörünün ve kriterler arasındaki seçimin tutarlılığının değerlendirmesinin sağlanması yapılmaktadır. Tutarlılık oranı AHP'de temel değer adı verilen (λ) bir katsayısı ile kriter sayılarının kıyaslanmasına dayanmaktadır. Temel değer hesaplanması için daha önce elde edilen W öncelik vektörü ile A karşılaştırma matrisinin çarpımı sonucu olan D sütun vektörü elde edilmesi gerekmektedir. Bu D sütun vektörü aşağıda gösterilmiştir;

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix}$$

W öncelik vektörü ile D sütun vektörünün karşılıklı unsurlarının bölümünden her bir yorum faktörüne ilişkin temel değer (E) elde edilir. Bu temel değer aritmetik ortalaması karşılaştırmanın (λ) temel değerini verir. Bunları elde edecek formüller aşağıda gösterilmiştir;

$$E_i = \frac{d_i}{w_i} \quad (i = 1, 2, \dots, n) \quad \lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n}$$

(λ) temel değeri hesaplandıktan sonra, tutarlılık oranı (CR) için tutarlılık göstergesi (CI) hesaplanması gerekmektedir. Bu tutarlılık göstergesi aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır;

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1}$$

Daha sonra standart düzeltme değeri olan rassal gösterge (RI) değerinin tutarlılık gösterge (CI) değerine bölünerek, tutarlılık oranı (CR) elde edilir. Tutarlılık oranına (CR) ait formül ve rassallık değerleri (RI) aşağıda gösterilmiştir;

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
RI	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56

Hesaplanan tutarlılık oranının (CR) 0,10 değerinden küçük olması beklenen bir durumdur. Bu durum karar veren kişi veya grubun değer yargılarına göre yapmış olduğu karşılaştırmalarının tutarlı olduğunu, aksi bir durumda ise yapılan karşılaştırmaların tutarsız olduğunu bir göstergesi olmaktadır. Karşılaştırmaların tutarsız olduğu durumda, karar veren kişi veya grup tarafından değerlendirmelerin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Beşinci aşama: Kararın Kontrolü ve Nihai Karar; Bu aşamaya kadar yapılmış olan AHP uygulamalarının doğruluğu, uygunluğu ve beklentilerle ahenk içinde olup olmadığı ile ilgili kontrol sağlanması gerekmektedir. Yapılan kontrol sayesinde var ise kusurların tespit edilmesi şarttır. Bu doğrultuda bu aşamaya kadar yapılmış olan sürecin tekrar gözden geçirilip model ve beklentiler arasındaki boşluğun kapatılması lazımdır. Eğer yapılan iş ve işlemler tutarlı bir sonuç verdi ise her bir alternatifin öncelik değeri ile alt kriterlerin ağırlık değerleri çarpılır ve toplanarak birleştirme işleminin yapılması gerekir.

Yapılan araştırmalar neticesinde, ücretlendirme unsuru haricinde herhangi bir performans değerlendirme sisteminin bulunmadığı ve sağlık personeline yönelik performans değerlendirme noktasında AHP metodunu kullanan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Çalışmanın yöntem safhasında Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) tercih edilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ise karar veren kişi veya kişilerin, hem öznel hem de nesnel olan duygu ve düşüncelerini karar verme sürecine dâhil edebilmesidir. Bu doğrultuda AHP'nin doğası gereği, model önerisi yapılabilmesi için özgün performans değerlendirme kriterlerinin ortaya koyulması ve ikili karşılaştırmaları yapmak üzere sağlık alanında uzman 10 sağlık personeli belirlenmiştir. Bu karar verici sağlık personeli halen aktif görevde olan ve çoğu yöneticilerden oluşan alanında uzman kişilerden seçilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Problemin tanımlanması

Türkiye'de sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik tek bir sistem göze çarpmaktadır. Performansa dayalı ek ödeme olarak adlandırılan sistemde odak ücretlendirmedir. Personelin terfi, kademe, liyakat gibi performanslarında rol oynayan diğer bileşenler bu ödeme sisteminde değerlendirme kriterleri içerisinde yer almamaktadır. Sağlık sektöründe sürekli iyileştirme, kalite ve performans ölçümü için adil ve güvenilir kriterlere veya standartlara sahip bir performans değerlendirme sisteminin olmaması, kamu sağlık hizmetlerinde terfi sisteminin şeffaf, adil ve somut çıktılara dayanan herhangi bir unsurun bulunmaması, ücret sisteminin ise 2003 yılında yayımlanan sağlıkta dönüşüm programına dayanan performansa dayalı ek ödeme sisteminin görece adil olması ile ilgili tereddütlerin

olması ve bu durumlara ek olarak sağlık personelinin daha etkin ve verimli performans sergilemesinin gerekliliği çalışmamızın problemini ortaya koymaktadır.

Kriterlerin hiyerarşik yapısının oluşturulması

Karar vericilerin sonuçlarının AHP tekniği ile değerlendirilmesinden önce sağlık personelinin performansının değerlendirilmesine yönelik model önerisi çerçevesinde, yukarıda belirlenmiş uzman kişilerce oluşturulan ana kriter ve alt kriterleri gösteren ve aynı zamanda modelin kuş bakışı görüşünü ortaya koyan hiyerarşik model aşağıda gösterilmiştir;

Görsel 3 Çalışmanın hiyerarşik yapısı

Ana kriterler ve alt kriterler arasında ikili karşılaştırma matrisleri

Microsoft excel programı kullanılarak, anket sonucu elde edilen verilerin geometrik ortalaması alınmış ve ortak görüş ortaya koyulmuştur. Bu ortak görüşler, önce ana kriterler daha sonra ise alt kriterlerin ikili karşılaştırmaları tablo 2 ile aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2 Ana kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

Ana Kriterler	Demografik	Kişilik	Mesleki Bilgi ve Beceri	Uygulama
Demografik	1	3	5	4
Kişilik	1/3	1	2	1
Mesleki Bilgi ve Beceri	1/5	1/2	1	1
Uygulama	1/4	1	1	1
Toplam	1,783	5	9	7

Ana kriterlerin ikili karşılaştırma matrisinde demografik kriterlerin mesleki bilgi ve beceri kriterlerinden kuvvetli derecede önemli olduğu, Kişilik kriterlerinden ise orta derecede önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ana kriterlere ait ikili karşılaştırma matrisleri incelendikten sonra sırasıyla alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisleri oluşturularak, incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 3 Demografik kriterlere bağlı alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

Alt Kriterler	Eğitim Durumu	Cinsiyet	Yaş	Deneyim	Medeni Durum
Eğitim Durumu	1	1/5	1	2	1/4
Cinsiyet	5	1	2	7	1/2
Yaş	1	1/2	1	6	1/3
Deneyim	1/2	1/7	1/6	1	1/7
Medeni Durum	4	2	3	7	1
Toplam	11,5	3,843	7,167	23	2,226

Tablo 4 Kişilik kriterine bağlı alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

Alt Kriterler	PÇ	AD	KG	YE	İY	HA
Problem Çözme	1	2	1	1	1/2	5
Analitik Düşünme	1/2	1	1/3	1/3	1/3	3
Kendine Güven	1	3	1	2	1	4
Yenilikçilik	1	3	1/2	1	1	6
İkna Yeteneği	2	3	1	1	1	4
Hakkaniyet	1/5	1/3	1/4	1/6	1/4	1
Toplam	5,7	12,333	4,083	5,5	4,083	23

Tablo 5 Mesleki bilgi ve beceri kriterine bağlı alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

Alt Kriterler	MBD	MBKC	HYİ	ÇAUİ	RAKV
Mesleki Bilgi Düzeyi	1	4	4	2	3
Mesleki Bilgisini Kullanabilme Becerisi	1/4	1	1/3	1/2	1
Hasta ve Yakınları İle İletişim	1/4	3	1	1	2
Çalışma Arkadaşları İle Uyum ve İletişim	1/2	2	1	1	1
Risk Alma ve Karar Verme	1/3	1	1/2	1	1
Toplam	2,333	11	6,833	5,5	8

Tablo 6 Uygulama kriterine bağlı alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

Alt Kriterler	HO	HM	KVU	İTRD	ÇM
Hasta Odaklılık	1	1/2	1/2	2	1
Hasta Memnuniyeti	2	1	1	1	1
Kalite ve Verimliliğe Uyum	2	1	1	1/2	1
İş Takibi Raporlama ve Dosyalama	1/2	1	2	1	2
Çalışan Memnuniyeti	1	1	1	1/2	1
Toplam	6,5	4,5	5	5	6

AHP'nin çözümü noktasında daha sonraki süreç ikili karşılaştırmaların normalize edilmiş matrislere dönüştürülerek, öncelik vektörlerinin belirlenmesi gerekir.

Normalize edilmiş matrisler ve öncelik vektörlerinin belirlenmesi

Normalize edilmiş matrise dönüştürebilmek için her sütundaki sayısal değerler toplanır. Bu toplama işlemi bir önceki alt bölümde verilen ikili karşılaştırma matrislerinin alt satırında gösterilmiştir. Her sütunda bulunan sayısal değerler, alt satırda belirtilen toplam değere bölünerek normalize edilir. Ana kriterlerin normalize edilmiş hali Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7 Ana kriterlerin normalize edilmiş matrisi

Ana Kriterler	Demografik	Kişilik	Mesleki Bilgi ve Beceri	Uygulama
Demografik	0,561	0,545	0,556	0,571
Kişilik	0,187	0,182	0,222	0,143
Mesleki Bilgi ve Beceri	0,112	0,091	0,111	0,143
Uygulama	0,140	0,182	0,111	0,143

Bu durumu daha geniş bir şekilde açıklamak gerekirse birinci sütunun nasıl normalize edildiği adım adım aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{İlk Adım: } 1+1/3+1/5+1/4=1,783$$

$$\text{İkinci Adım: } (1/1,783=0,561) \quad ((1/3)/1,783=0,187), \quad ((1/5)/1,783=0,112), \quad ((1/4)/1,783=0,140)$$

Bu işlem diğer sütunlara da uygulanır. Tablo 4'te ki veriler kullanılarak sırasıyla uygulanan bu iki adım sayesinde Tablo 9'da gösterilen ana kriterlerin normalize edilmiş matrislere dönüştürülür. Bu durum diğer alt kriterler içinde uygulanarak normalize edilmiş matrisler elde edilir.

Daha sonraki aşamada, öncelik vektörlerinin hesaplanması gerekmektedir. Öncelik vektörlerinin ise normalize edilmiş matrislerin satırlarında belirtilen sayısal değerlerin ortalaması alınarak bulunur. Bu durumu daha geniş bir şekilde açmak gerekirse Tablo 7'de belirtilen ilk satırdaki veriler ile yapılan işlem aşağıda gösterilmiştir.

$$(0,561 + 0,545 + 0,556 + 0,571)/4 = 0,558$$

Diğer tüm satırda bulunan sayısal değerlerde, yukarıda belirtilen hesaplama şekli ile hesaplanır. Ana kriterler başta olmak üzere alt kriterlerinde öncelik vektörleri Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8 Tüm kriterlerin öncelik vektörleri

Kriterler	Öncelik vektörleri
Demografik (Ana Kriter)	0,558
Kişisel (Ana Kriter)	0,183
Mesleki Bilgi ve Beceri (Ana Kriter)	0,114
Uygulama (Ana Kriter)	0,144
Eğitim Durumu	0,096
Cinsiyet	0,301
Yaş	0,153
Deneyim	0,042
Medeni Durum	0,408
Problem Çözme	0,184
Analitik Düşünme	0,087
Kendine Güven	0,241
Yenilikçilik	0,205
İkna Yeteneği	0,240
Hakkaniyet	0,043
Mesleki Bilgi Düzeyi	0,423
Mesleki Bilgisini Kullanabilme Becerisi	0,093
Hasta ve Yakınları İle İletişim	0,192
Çalışma Arkadaşları İle Uyum ve İletişim	0,170
Risk Alma ve Karar Verme	0,123
Hasta Odaklılık	0,185
Hasta Memnuniyeti	0,216
Kalite ve Verimliliğe Uyum	0,196
İş Takibi Raporlama ve Dosyalama	0,239
Çalışan Memnuniyeti	0,165

Tüm öncelikler matrisi ve tutarlılık oranlarının hesaplanması

Daha sonraki süreçte, önceki bölümlerde verilmiş olan ana kriterler ve bunlara bağlı alt kriterlere ait ikili karşılaştırma matrisleri ile hesaplanan öncelik vektörlerinin çarpılması sonucu tüm öncelikler matrislerinin hesaplanması gerekmektedir. Bu durum daha sonra tutarlılık oranlarının hesaplanmasına yardımcı olacaktır. AHP metodunu ortaya atan Saaty'nin amacı, yapılan ikili karşılaştırmaların cevaplanmasında verilen değerlerin tutarlı olup olmadığının ortaya koyulmasıdır. Bu durumda öncelikle ana kriterler, daha sonra bu kriterlere bağlı alt kriterlerin tüm öncelikler matrislerinin ortaya koyulması gerekmektedir. Tüm öncelikler matrislerini ortaya çıkarılması noktasında excel programı kullanılarak, nasıl yapıldığı aşağıda belirtilmiştir.

$$\begin{array}{|c|c|} \hline & 1 \\ \hline 0,558 & * & 3 \\ \hline & 5 \\ \hline & 4 \\ \hline \end{array} + \begin{array}{|c|c|} \hline & 1/3 \\ \hline 0,183 & * & 1 \\ \hline & 2 \\ \hline & 1 \\ \hline \end{array} + \begin{array}{|c|c|} \hline & 1/5 \\ \hline 0,114 & * & 1/2 \\ \hline & 1 \\ \hline & 1 \\ \hline \end{array} + \begin{array}{|c|c|} \hline & 1/4 \\ \hline 0,144 & * & 1 \\ \hline & 1 \\ \hline & 1 \\ \hline \end{array} = \begin{array}{|c|} \hline 2,256 \\ \hline 0,742 \\ \hline 0,462 \\ \hline 0,581 \\ \hline \end{array}$$

Yukarıda ana kriterlere ait ikili karşılaştırma matrisinin öncelik vektörleri ile çarpılması sonucu tüm öncelikler matrisi gösterilmiştir. Bu durum diğer tüm alt kriterlere uygulanması gerekmektedir. Aşağıda belirtilen Tablo 9 ile alt kriterlerin tüm öncelikler matrisleri gösterilmiştir.

Tablo 9 Alt kriterlerin tüm öncelikler matrisleri

Alt kriterler	Tüm öncelikler matrisi
Eğitim Durumu	0,496
Cinsiyet	1,586
Yaş	0,789
Deneyim	0,217
Medeni Durum	2,148
Problem Çözme	1,139
Analitik Düşünme	0,537
Kendine Güven	1,508
Yenilikçilik	1,269
İkna Yeteneği	1,488
Hakkaniyet	0,263
Mesleki Bilgi Düzeyi	2,268
Mesleki Bilgisini Kullanabilme Becerisi	0,470
Hasta ve Yakınları İle İletişim	0,990
Çalışma Arkadaşları İle Uyum ve İletişim	0,881
Risk Alma ve Karar Verme	0,622
Hasta Odaklılık	1,034
Hasta Memnuniyeti	1,185
Kalite ve Verimliliğe Uyum	1,065
İş Takibi Raporlama ve Dosyalama	1,268
Çalışan Memnuniyeti	0,880

Tüm öncelikler matrisinin oluşturulması noktasında basit temel matris matematiği ile Microsoft Excel programı üzerinden nasıl hesaplandığı gösterilmiştir. Tüm öncelikler matrisinin hesaplanması aynı zamanda Microsoft Excel programında bulunan "DÇARP" formülü kullanılarak da yapılabilir. Bu formül dizi veya aralık olarak belirlenen iki matrisin matris çarpımını hesaplar. Çalışmamızda manuel ve dçarp formülü kullanılarak hesaplama yapılmış ve doğruluğu teyit edilmiştir.

Bir sonraki aşamada ise AHP tekniğinin gereği olan en büyük öz değer yani λ_{max} ifadesinin hesaplanması gerekmektedir. Bu değeri hesaplarken tüm öncelikler matrisinde bulunan değerlerin öncelik vektörlerine bölünmesinden sonra çıkan sonuçların ortalaması alınarak bulunur. Daha açık bir şekilde ifade edilmesi gerekirse, nasıl hesaplandığı aşağıda gösterilmiştir.

$$\begin{array}{|c|} \hline 2,256 \\ \hline 0,742 \\ \hline 0,462 \\ \hline 0,581 \\ \hline \end{array} / \begin{array}{|c|} \hline 0,558 \\ \hline 0,183 \\ \hline 0,114 \\ \hline 0,144 \\ \hline \end{array} = \begin{array}{|c|} \hline 4,041 \\ \hline 4,045 \\ \hline 4,040 \\ \hline 4,037 \\ \hline \end{array} \text{ Ort. } 4,041$$

Yukarıda, çalışmamızda kullanılan ana kriterlere ait değerlerin en büyük öz değeri hesaplanmıştır. Aynı işlem diğer alt kriterlere de uygulanır. Uygulama sonrası tüm kriterlere ait λ_{max} değeri bulunur. Bu doğrultuda tüm kriterlere ait en büyük öz değer aşağıda belirtilen Tablo 10 ile gösterilmiştir.

Tablo 10. Tüm Kriterlerin λ_{max} Değerleri

KRİTERLER	λ_{max} Değeri
Ana Kriterler	4,041
Alt Kriter (Demografik)	5,199
Alt Kriter (Kişilik)	6,187
Alt Kriter (Mesleki bilgi ve beceri)	5,172
Alt Kriter (Uygulama)	5,435

Bu aşamadan sonra tutarlık indeksi (CI), diğer adı ile uyum indeksinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu değerın hesaplanmasının nedeni, tutarlılık oranının tespitinde ana unsurlardan birisi olmasıdır. Bu doğrultuda ana kriterlere ait verilerden tutarlılık indeksinin nasıl hesaplandığı aşağıda gösterilmiştir.

λ_{max} Değeri(4,041)	-	Kriter Sayısı(4)	/	Kriter Sayısı-1(4-1)	=	0,014
-------------------------------	---	------------------	---	----------------------	---	-------

Yukarıda belirtilen hesaplama formülü tüm kriterlere uygulanması gerekmektedir. Tüm kriterlerin tutarlık indeksi aşağıda belirtilen Tablo 11 ile gösterilmiştir.

Tablo 11 Tüm kriterlerin tutarlılık indeksleri

KRİTERLER	Tutarlılık İndeksi(CI)
Ana Kriterler	0,014
Alt Kriter (Demografik)	0,050
Alt Kriter (Kişilik)	0,037
Alt Kriter (Mesleki bilgi ve beceri)	0,043
Alt Kriter (Uygulama)	0,109

Son aşama olarak, AHP metodunun çözümü durumunda tutarlılık oranlarının hesaplanması gerekmektedir. Hesaplanan oranların 0,10'dan büyük ise tutarsızlığın olduğunu ve yeniden ikili karşılaştırma yaptırılması gerekmektedir. Tutarlılık oranı ise tutarlılık indeksinin rassalılık indeksine bölünmesi sonucu bulunur. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi rassalılık indeksi AHP tekniğini ortaya atan Saaty tarafından kriter sayılarına göre belirlenmiştir. Bu doğrultuda tüm kriterlerin tutarlılık oranları aşağıda belirtilen Tablo 12 ile sunulmuştur.

Tablo 12 Tüm kriterlerin tutarlılık oranları

KRİTERLER	Tutarlılık Oranı(CR)
Ana Kriterler	0,015
Alt Kriter (Demografik)	0,044
Alt Kriter (Kişilik)	0,030
Alt Kriter (Mesleki bilgi ve beceri)	0,038
Alt Kriter (Uygulama)	0,097

Tutarlılık oranları incelendiğinde, tüm kriterlere ait oranların 0,10'dan küçük olması nedeniyle çalışma tutarlıdır. Yani çıkan sonuçlar uyum oranlarının sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bu durum ise çalışmamızdaki karar vericilerin görece ikili karşılaştırma yapmaları sırasında tutarlı değer atadıkları anlamına gelmektedir.

Çalışmanın bulgularından özetle; Performans değerlendirme modeli oluşturabilmesi için alanında uzman sağlık personeli ile temel kriterler ve alt kriterler belirlenmiş, daha sonra karar hiyerarşisi oluşturulmuştur. Söz konusu hiyerarşide 4 temel kriter ve bunlara bağlı 21 alt kriter bulunmaktadır. Ayrıca 4 temel kriter ve bunlara bağlı 21 alt kriter için 51 adet ikili karşılaştırma yaptırılmıştır. Bu ikili karşılaştırmalar için oluşturulan anket formu ile alanında uzman karar verici 10 kişi belirlenmesi nedeniyle $51 \times 10 = 510$ defa ikili karşılaştırma yapılmıştır. Oluşturulan anket formunun belirlenen karar vericilere uygulanması sonucu elde edilen verilerin geometrik ortalaması alınarak, ortak görüş ortaya konulmuştur. Daha sonra AHP'nin aşamaları uygulanmıştır. Uygulanan AHP aşamalarının sonuçlarına göre; ana kriterler arasında %55,83 oran ile en önemli kriterin demografik kriterler olduğu, bunları ise sırasıyla %18,35 oran ile kişilik kriterleri, %14,40 oran ile uygulama kriterleri ve %11,43 oran ile mesleki bilgi ve beceri kriterinin olduğu tespit edilmiştir.

Demografik kriterlere bağlı alt kriterlerde ise %40,81 oran ile en önemli kriter medeni durum kriteri olmuştur. Daha sonra %30,06 oranı ile cinsiyet kriteri, %15,34 ile yaş kriteri, %9,56 oran ile eğitim durumu, % 4,23 ile deneyim kriteri olduğu belirlenmiştir.

Kişilik kriterlerine bağlı alt kriterlerden en göze çarpan kriter %24,10 oran ile kendine güven kriteri olarak ortaya çıkartılmıştır. Bu kriteri yakın bir oran olan %23,99 ile ikna yeteneği kriteri takip

etmiştir. Yenilikçilik kriteri %20,48 oranı yakalarken, %18,40 oran ile problem çözme kriteri, %8,72 oran ile analitik düşünme kriteri, %4,31 ile hakkaniyet kriterinin olduğu anlaşılmıştır.

Mesleki bilgi ve beceri kriterine bağlı alt kriterlerden en önemli kriter, %42,32 oran ile mesleki bilgi düzeyi kriteri olduğu tespit edilmiştir. Bu kriteri sırası ile %19,16 oran ile hasta ve yakınları ile iletişim kriteri, %16,99 oranı ile çalışma arkadaşları ile uyum ve iletişim kriteri, %12,28 oran ile risk alma ve karar verme kriteri son sırayı ise %9,25 oran ile mesleki bilgisini kullanabilme becerisi olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Uygulama kriterlerine bağlı alt kriterlerden en önemli kriter %23,92 oran ile iş takibi raporlama ve dosyalama kriteri olmuştur. Daha sonra önem derecelerine göre %21,57 oran ile hasta memnuniyeti kriteri, %19,57 oran ile kalite ve verimliliğe uyum kriteri, %18,45 oran ile hasta odaklılık kriteri, son sırayı ise %16,49 oran ile çalışan memnuniyeti kriteri olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada ağırlıklandırılan ve önem dereceleri hesaplanan kriterlerin tutarlılık oranları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda tutarlılık sonuçları incelendiğinde, ana kriterlerin tutarlılık oranı 0,015 olarak tespit edilmiştir. Demografik kriterlere bağlı alt kriterlerin oranı ise 0,044, kişilik kriterlerine bağlı alt kriterlerin oranı 0,030, mesleki bilgi ve beceri kriterine bağlı alt kriterlerin oranı 0,038 ve uygulama kriterlerine bağlı alt kriterlerin tutarlılık oranı ise 0,097 olarak hesaplanmıştır. Tüm kriterlere ait oranların 0,10'dan küçük olması nedeniyle çalışma tutarlıdır. Çıkan sonuçlar tutarlılık oranlarının sınırları içerisinde bulunmakta olup, bu durum çalışmadaki karar vericilerin görece ikili karşılaştırma yapmaları sırasında tutarlı değer atadıkları anlamına gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik tek bir sistem göze çarpmaktadır. Performansa dayalı ek ödeme olarak adlandırılan sistem uygulanmaktadır. Sağlık sektöründe sürekli iyileştirme, kalite ve performans ölçümü için adil ve güvenilir kriterlere veya standartlara sahip bir performans değerlendirme sisteminin olmaması, kamu sağlık hizmetlerinde terfi sisteminin şeffaf, adil ve somut çıktılara dayanan herhangi bir unsurun bulunmaması, ücret sisteminin ise 2003 yılında yayımlanan Sağlıkta Dönüşüm Programı'na dayanan performansa dayalı ek ödeme sistemin görece adil olması ile ilgili tereddütlerin olması çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Bu bilgiler ışığında çalışmada; sağlık personelinin performans değerlendirmesine yönelik bir model önerisi yapılması amaçlanmıştır.

Literatürde mevcut çalışmalar incelendiğinde; Yigit ve Demirbaş (2020) Türkiye'nin medikal turizm gelişimini etkileyen faktörleri SWOT-AHP yöntemi ile tespit etmeye çalışmış ve 32 faktör içerisinde en yüksek ağırlık değerini alan faktörün uygun fiyat avantajı olduğu, hastaların döviz girdisi ile ülke ekonomisine katkısı ise en düşük önem düzeyine sahip faktörün olduğu tespit edilmiştir. Emeç ve Akkaya (2018) ise Türkiye de bir devlet hastanesi bünyesinde çalışan hekimlerin zihinsel iş yüklerini değerlendirmek için NASA Task Load Index (NASA-TLX) ölçüm yöntemi ile Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) metodu hibritlenmiştir. AHP yöntemi ile faktör ağırlıkları hesaplanarak ortaya konulmuştur.

Hemşirelerde stres faktörlerinin öncelik sırasının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) tekniği kullanarak belirlenmeye çalışan Önder ve diğerleri (2014) bir üniversite hastanesinin farklı bölümlerinde çalışan 32 hemşire ile 7 stres kategorisi ve bu ana faktörlere bağlı 34 alt faktörün önem dereceleri ortaya koymuştur. Bu stress kategorisinden en önemli faktörün iş yükü faktörü olduğu tespit edilmiştir. İslam ve Rasad (2005) AHP ile çalışanların performans değerlendirmesi üzerine Inter System Maintenance Services adlı kuruluştaki vaka çalışması yapmıştır. Çalışmada, 6 kriter ve her bir kriter bağlı 3 alt kriter insan kaynakları yöneticisi ile görüşülerek belirlenmiş ve AHP ile kriterler ağırlıklandırılmıştır. Albayrak ve Eraslan (2004) yapmış olduğu bir çalışmada AHP yöntemi kullanılarak işletmede insan performansının geliştirilmesi problemini çözmüştür. Önerilen modelde öncelikli olarak insane performansını etkileyen faktörlerin hiyerarşisi ortaya konulmuştur.

Çalışmamız sonuçlarına göre; Ana kriterler arasında %55,83 oran ile en önemli kriterin demografik kriterler olduğu, demografik kriterlere bağlı alt kriterlerde ise %40,81 oran ile en önemli kriter medeni durum kriteri olmuştur. Kişilik kriterlerine bağlı alt kriterlerden en göze çarpan kriter %24,10 oran ile kendine güven kriteri olarak ortaya çıkartılmıştır. Mesleki bilgi ve beceri kriterine bağlı alt kriterlerden en önemli kriter, %42,32 oran ile mesleki bilgi düzeyi kriteri olduğu tespit edilmiştir. Uygulama kriterlerine bağlı alt kriterlerden en önemli kriter %23,92 oran ile iş takibi raporlama ve dosyalama kriteri olmuştur

Çalışmada, sağlık personelinin performansının değerlendirilmesine yönelik değerlendirme yapılırken en çok önem verdiği iki hususun demografik ve kişilik kriterleri olduğu görülmektedir. Demografik kriterler içerisinde medeni durum kriterinin, kişilik kriteri içerisinde ise kendine güven kriteri olduğu AHP analizi ortaya çıkartılmıştır. Dolayısı ile ön plana çıkan bu kriterlerin, sağlık personelinin performansının değerlendirilmesi sürecinde, değerlendirilen personel arasında bu kriterleri yüksek olan çalışanların performans açısından ön plana çıkarabileceği söylenebilir.

Çalışmada AHP tekniği ile model önerisi yapılabilmesi için performans değerlendirme kriterlerinin ortaya koyulması ve ikili karşılaştırmaları yapmak üzere sağlık alanında uzman 10 sağlık personeli belirlenmiştir. Daha fazla alanında uzman sağlık personeli ile çalışmanın yürütülmesi, daha güvenilir bir sonuç almak açısından faydalı olabilir. Araştırma için 1. basamak aile sağlığı merkezi, 2. basamak devlet hastaneleri, 3. basamak tıp fakültesi veya şehir hastaneleri gibi her sağlık kurum veya kuruluşunun farklı statüde olması, farklı sayılarda sağlık personeline sahip olması, bütçelerinin, maliyetlerinin ve hizmet vermiş olduğu nüfusun değişiklik göstermesi gibi unsurlar, AHP analizini statüye ve belirlenen unsurlara göre uygulanması farklı sonuçlar doğurabileceğinden statüye göre ayrı ayrı yapılması önerilebilir.

Aynı zamanda sağlık alanında çalışan hekim, sağlık lisansiyeri, sağlık teknikeri, sağlık teknisyeni unvanları bulunmaktadır. Bu unvanlardan hekim unvanının içerisinde pratisyen hekim, uzman hekim, öğretim görevlisi gibi branşlar bulunurken, sağlık lisansiyeri unvanında hemşire, ebe, diyetisyen, fizyoterapist, sosyal çalışmacı, sağlık yöneticisi, psikolog, biyolog gibi branşlar bulunmaktadır. Aynı şekilde sağlık teknikeri unvanında paramedik, laborant, anestezi teknikeri, ağız ve diş sağlığı teknikeri, tıbbi sekreter, röntgen teknikeri gibi branşlar bulunurken, sağlık teknisyeni unvanında ise acil tıp teknisyeni, tıbbi laboratuvar teknisyeni, röntgen teknisyeni gibi branşlar bulunmaktadır. Bahsedilen her unvan ve branşın ayrı ayrı görev tanımları ve yetkinlikleri bulunmaktadır. Bu kapsamda her unvan ve branşa göre görev tanımları ve yetkinlikleri çerçevesince, ayrı ayrı kriterler belirlenmeli o branşlarda alanında uzman sağlık personeli ile AHP tekniğinin uygulanması literatüre daha fazla katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Oluşturulan hiyerarşik model ve kullanılan kriterler gelişen teknoloji, örgüt kültürünün değişime uğraması, zamanın getirmiş olduğu yenilikler ile değişime ve gelişime uğradığından, farklı yetkinlikler ön plana çıkabilmektedir. Bu nedenle konu ile ilgili akademisyenler ve sahada olan sağlık personeli ile yapılan çalışmayı geliştirerek, güncel kriterler ile çalışmayı tekrarlamaları çalışma alanı açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma Kayseri ilinde faaliyet gösteren sağlık kuruluşlarında çalışan uzman sağlık personeli ile yapılmıştır. Belirlenen karar vericilerin, sağlık personelinin yetkinlerini algılamalarını ortaya çıkardığından dolayı, çalışmadan elde edilen sonuçların tüm karar verici sağlık personelinin temsil etmesi beklenilmemelidir. Ancak sağlık personelinde olması gereken yetkinliklerin daha detaylı incelenmesi ve çalışmanın alanı açısından ilk olması daha sonraki araştırmacılara yol gösterici bir özelliği bulunmaktadır. Bu kapsamda gelecek araştırmalarda da bu performans değerlendirme yönteminin uygulamalı olarak sonuçlarının verilmesinin literatüre önemli kazanımlar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Sağlık Personelinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Bir Model Önerisi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ağır, H., & Tıraş, H. H. (2018). Türkiye’de sağlık harcama türlerinin değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 643-670.
- Akata, G. O. (2003). *Strategic Performance Management: Your Key To Business Success*. Spectrum Law Publishing.
- Akıllı, K. (2018). *Çok kriterli karar verme teknikleri ile bursiyer seçimi üzerine bir uygulama*. (Yöktez No. 522428) Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albayrak, E. & Erensal, C. Y. (2004), “Using analytic hierarchy process (ahp) to improve human performance: an application of multiple criteria decision making problem”, *Journal of Intelligent Manufacturing*, 15(4): 491-503
- Altan, Y. (2005). *Türk kamu personel yönetiminde performans değerlemesi sistemi ve çağdaş bir model önerisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armstrong, M. & Baron, A. (2005). *Managing performance: performance management in action*. London: Chartered Institute of Personnel and Development.
- Aydın, S. & Demir, M. (2006). *Sağlıkta performans yönetimi: performans dayalı ek ödeme sistemi*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Bacaksız, F. E., Tuna, R., & Seren, A. K. H. (2018). Sağlık çalışanlarında performans ve örgütsel sinizm ilişkisi: hemşireler üzerinde bir araştırma. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(1), 52-58.
- Ceylan, Z. (2009). Performansa dayalı ücretlendirme modelleri ve Türkiye açısından bir değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, (74 -75), 45-72
- Coşkun, Ali. (2009). *Sağlık işletmelerinde performans esaslı yönetim, sağlık işletmeleri yönetim rehberi*, Ed. Ali Coşkun, Ahmet Akın, Seçkin Yayıncılık, 47-63, Ankara.
- Çakır, Ö., & Sakaoğlu, H. H. (2014). Sağlık çalışanlarının performans dayalı ek ödeme sisteminde ücret adaleti algısı: tepecik eğitim ve araştırma hastanesi örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 5(1), 1-21.
- Çakıroğlu, O. Ç., & Seren, A. K. H. (2016). Sağlıkta dönüşüm programı'nın sağlık sistemi ve sağlık çalışanları üzerindeki etkileri. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 3(1), 37-43. DOI:10.5222/SHYD.2016.037
- Çınaroğlu, S. & Şahin, B. (2014). Sağlık kuruluşlarında performans ölçümünün gelişimi ve çok boyutlu ölçüm yaklaşımları. *Verimlilik Dergisi*, 3, 83-101.
- Delpo, A. (2007). *The performans appraisal handbook legal and practical rules for managers*. 2nd ed. USA: Nolo
- DSÖ (2019). *Global spending on health: a world in transition*. geneva: World Health Organization
- Ekenci, M. T. (2013) *Analitik hiyerarşi süreci ile sosyal hizmete ihtiyaç duyan hanelerin tespiti: ankara-mamak örneği*. (Yöktez no. 331225) Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Emeç., Ş. & Akkaya, G. (2018). Sağlık sektöründe zihinsel iş yükü değerlendirmesi ve bir uygulama. *Ergonomi*, 1(3), 156-162.
- Enicük, K. G. (2019) *Personel performans değerlendirme probleminin çözümünde analitik hiyerarşi süreci ve bir uygulaması*. (Yöktez no. 536710) Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esatoğlu, E. (2007). *Hastanelerde performans ölçümü. (der. hamza ateş, harun kırılmaz, sabahattin aydın) sağlık sektöründe performans yönetimi türkiye örneği*, Asil Yayın, Ankara.358-409.
- Hentekin E. (2014) *TR33 bölgesi devlet hastanelerinin performanslarının bulanık ahp yöntemi ile ölçümü*. (Yöktez no.396018),Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hu, J., & Peng, J. (2008). Application of supplier selection based on the ahp theory. *Knowledge Acquisition and Modeling Workshop (International Symposium)*, 1095-1097.
- Islam, R., & Rasad, S. M. (2005). Employee performance evaluation by AHP: A case study. *dISAHP 2005*. Honolulu, Hawaii, July, 8-10.

- Karaca, Y. (2011). *Çok kriterli karar verme metotları ve analitik hiyerarşi süreci ile matematik eğitimi alanında bir uygulama.*(Yöktez No. 285813) Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kecek, G., & Yüksel, R. (2016). Analitik hiyerarşi süreci (ahp) ve promethee teknikleriyle akıllı telefon seçimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 46-63.
- Kuruüzüm, A., & Atsan, N. (2001). Analitik hiyerarşi yöntemi ve işletmecilik alanındaki uygulamaları. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal*, 1(1), 83-105.
- Mondy, W. R. (2010). *Performance management: human resource management*, 12th Edition, New Jersey: Prentice Hall.
- Murphy, K. R., & Cleveland, J. N. (1991). *Performance appraisal: an organizational perspective*, 2nd Edition, : Massachusetts: Allyn And Bacon
- Osmani, F., & Maliqi, G. (2012). Performance management, its assessment and importance. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 41, 434-441.
- Önder, G., Aybas, M., & Önder, E. (2014). Hemşirelerin stres seviyesine etki eden faktörlerin öncelik sırasının çok kriterli karar verme tekniği ile belirlenmesi, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 21-35.
- Özdemir, S., M. & Saaty, L. T. (2006).The unknown in decision making: what to do about it. *European Journal of Operational Research*,174(1), 349-359.
- Pulakos, E. D. (2004). *Performance management: a roadmap for developing, implementing and evaluation performance management systems*, Ed. SHRM Foundation, Virginia, USA: Society for HR.
- Punniyamooty, M.,Ponnusamy, M. & Lakshmi G. (2012). A combined application of structuralequation modeling (sem) and analytic hierarchy process (ahp) in supplier selection. benchmarking: *An International Journal*, 19(1), 70- 92.
- Saaty, T.L. (1986) Axiomatic foundation of the analytic hierarchy process. *Management Science*, Vol.32, No.7 ss. 841-855.
- Saaty, T.L. (1990), How to make a decision: the analytic hierarchy process, *European- Journal of Operational Research*, 48, 9-26.
- Saaty, T.L. (1994) How to make a decision, the analytic hierarchy process, *Interfaces*, Vol. 24, pp. 19–43,
- Saaty, Thomas L. & Luis G. Vargas (2001); *Models methods concepts & applications of the analytic hierarchy process*, Kluwer Academic Publishers, America.
- Tanrıverdi, H. & Çiğdem, T. (2010). Eğitim hastanelerinde asistan doktorların klinik iş yükleri bakımından performans ölçütlerinin karşılaştırılması. *Sağlık Performans ve Kalite Dergisi*, 1, 114-136.
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2019). *Sağlık harcamaları istatistikleri*. Ankara: www. tuik.gov.tr
- Yetim S., (2004) Analitik hiyerarşi sürecine ait bazı matematiksel kavramlar, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 12, No: 2, ss. 457-468.
- Yiğit, A., & Demirbaş, M. B. (2020). Türkiye’de medikal turizmin gelişimine etki eden faktörlerin SWOT-AHP yöntemi ile tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 173-192. <https://doi.org/10.38155/ksbd.693841>
- Yüksel, İ., & Sayın, K. Ş. (2020). Kamu hastanelerinde hekimlere yönelik performansa dayalı ek ödeme model önerisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(3), 387-410.

Extended Abstract

The aim of the study is to develop performance dimensions and sub-dimensions by using Analytical Hierarchy Process (AHP), one of the multi-criteria decision-making methods for medical personnel, after conducting interviews with expert medical personnel in their field, it is planned to make a model proposal. To provide a performance evaluation model proposal for medical personnel and to ensure that the subjective criteria during the evaluation can be measured with objective techniques.

In the method part of our study, the AHP (Analytical Hierarchy Process) technique, which is included in multi-criteria decision-making techniques, was used. The analytical hierarchy process determines priorities based on experts' opinions in the field with binary comparison matrices, facilitates the solution of nested problems, and simplifies the decisions that will be made. At the same time, this technique is one of the methods that analyzes decisions together with relative value judgments, as the method that most adapts the decision to life and gives successful results. In our study, due to the nature of the AHP technique, The criteria used during the creation of the AHP model were determined by conducting a focus group interview with experts to determine the criteria used during the creation of

the AHP model. At the same time, experts who are still actively engaged in their field have taken an active part in determining the importance of the established criteria. AHP technique was used by interviewing 10 medical personnel who were interviewed in the focus group within these experts.

According to the results of the applied AHP stages, it was determined that the most important criteria, with a Dec of 55.83%, were demographic criteria, respectively, personality criteria, with a rate of 18.35%, application criteria, with a rate of 14.40% and professional knowledge and skills criteria with a rate of 11.43% among the main criteria. In the sub-criteria related to demographic criteria, the most important one was the marital status criterion with a rate of 40.81%. Then it was determined that the gender criterion was 30.06%, the age criterion was 15.34%, the educational status was 9.56%, and the experience criterion was 4.23%. Of the sub-criteria related to personality criteria, the most prominent one was revealed as the self-confidence criterion, with a rate of 24.10%. This criterion was followed by the persuasion ability criterion with a close ratio of 23.99%. While the innovation criterion achieved a rate of 20.48%, it was understood that there was a problem-solving criterion with a rate of 18.40%, an analytical thinking criterion with a rate of 8.72%, and an equity criterion with a rate of 4.31%. Of the sub-criteria related to the professional knowledge and skills criterion, the most important one was determined to be the professional knowledge level criterion with a rate of 42.32%. Then communication with patients and relatives criteria 19.16%, rapport and communication with colleagues criteria 16.99%, 12.28% rate of risk taking and decision making criteria rate 9.25% rate with the ability to use professional knowledge that is revealed. Of the sub-criteria related to the application criteria, the most important one was the business follow-up reporting and filing criterion with a rate of 23.92%. Then, according to their importance, it was determined that the patient satisfaction criterion was 21.57%, the quality and efficiency compliance criterion was 19.57%, the patient focus criterion was 18.45%, and the employee satisfaction criterion was the last with 16.49%.

The study was conducted with expert medical personnel working in health institutions operating in Kayseri province. Due to the fact that the determined decision-makers reveal their perception of the competence of the medical staff, it should be expected that the results obtained from the study will represent only some of the decision-making medical personnel.

In the study, 10 medical personnel who are experts in the field of health were defined to determine the performance evaluation criteria and to make bilateral comparisons in order to make a model proposal using the AHP technique. Conducting a study with more specialized medical personnel in their field may be useful for obtaining a more reliable result. As is known, there are primary family health centers, second-line public hospitals, third-line medical schools or city hospitals. AHP results may differ due to situations such as the different status of each specified health institution, different numbers of health personnel, budget and cost changes, and the population served. Therefore, it may be recommended to apply AHP technique separately according to each level institution. Each title and branch belonging to employees involved in health sciences has separate job descriptions and competencies. In this context, within the framework of job descriptions and competencies according to each title and branch, separate criteria should be determined. It is envisaged that applying the AHP technique with expert medical personnel in the field in these branches may contribute more to the literature.

As the hierarchical model created and the criteria used are subject to change and development with the developing technology, the change of organizational culture, and the innovations brought about by time, different competencies may come to the fore. For this reason, it will be useful for the field of study to improve the work done with academics related to the subject and medical personnel who are in the field, and to repeat the work with current criteria.

A more detailed examination of the competencies that should be in the medical staff and the fact that it is the first in terms of the field of study has a guiding feature for later researchers. In this context, it is evaluated that the practical results of this performance evaluation method will provide significant gains to the literature in future studies.

Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi ünitesine ilişkin görüşleri¹

Gürbüz Akyürek ², Sercan Özkeleş ³

² Sinop Üniversitesi, Müzik Bölümü, Sinop/Türkiye.

³ Ordu Üniversitesi, Ordu/Türkiye.

ÖZET

Bu araştırmada; Türkiye'deki müzik terapi ünitesi koşullarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, müzik terapi alanında gerek araştırmacı gerekse müzik terapistler için kaynak teşkil etmesi, sertifikalı müzik terapi ünitelerine yönelik yeni düzenlemelerin yapılması açısından önemlidir. Araştırma Türkiye'deki müzik terapi ünitesi koşullarının tespit edilmesine yönelik genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu, ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan akademisyenler, uzman doktorlar, müzik meslek mensupları, sağlık meslek mensupları ve müzik terapistler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu veri miktarı ve araştırmanın odağı dikkate alınarak en az lisans eğitimini tamamlamış ve gerek yurt dışında gerekse yurt içinde müzik terapi eğitimlerini tamamlamış ülkemizdeki sertifika sahibi kişiler oluşturmuştur. Araştırmadaki verilerin toplanmasında görüşme türlerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımından yararlanılmıştır. Araştırmanın bulgularında öncelikle katılımcıların görüşlerini yansıtmak amacıyla betimsel analiz yöntemi kullanılarak doğrudan alıntılara yer verilmiştir. İkinci aşama olarak betimsel yaklaşımla farkına varılmayan tema ve kavramlar içerik analizi uygulanarak neden sorusuna cevap aranmıştır. İçerik analizinde elde edilen veriler ise, "Verilerin Kodlanması", "Temaların Bulunması", "Verilerin Temalara ve Kodlara Göre Düzenlenmesi ve Tanımlanması", "Bulguların Yorumlanması" şeklinde dört evrede analiz edilerek yorumlanmıştır. Ülkemizdeki müzik terapi ünitelerinde; bir takım motor işlevlerinin yerine getirilmesine yönelik prototip enstrümanlar ve işlevsel materyallerin yer almadığı ayrıca ünitelerde çalgı bulundurulmasının zorunlu tutulmadığından hastalara/danışanlara yönelik müzik terapi uygulamaları sırasında, orff müzik terapi, aktif müzik terapi, doğaçlama müzik terapi ve kreatif müzik terapi gibi müzik terapi yaklaşımlarından yararlanılamayacağı ve müzik terapi ünitelerinin sadece üniversite bünyesinde faaliyet göstermesinin terapi ünitelerinde yoğunluk oluşturabileceği, hastaların/danışanların müzik terapi uygulamalarından zamanında yararlanamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Müzik terapi, tamamlayıcı tıp, müzik terapi ünitesi, müzikle tedavi.

Opinions of music therapists in Turkey on music therapy unit

ABSTRACT

This study aimed to determine the conditions of the music therapy unit in Turkey. The research is important in terms of being a resource for both researchers and music therapists in the field of music therapy and making new arrangements for certified music therapy units. The research is a descriptive study in the general survey model to determine the conditions of the music therapy unit in Turkey. The study group of the research consists of academicians, specialist doctors, music professionals, healthcare professionals and music therapists who have music therapist certificates in our country. Considering the amount of data and the focus of the research, the study group consisted of certificate holders in our country who completed at least undergraduate education and completed music therapy education both abroad and in the country. In collecting data in the research, a

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Sercan ÖZKELEŞ danışmanlığında yürütülen "Türkiye'de Uygulanan Müzik Terapi Yaklaşımları" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur. Tüm katılımcılara gönüllü katılım onam formu gönderilmiş imzalar alınmıştır.

standardized open-ended interview approach, one of the interview types, was used. In the research findings, direct quotations were included using the descriptive analysis method to reflect the participants' views. In the second stage, the themes and concepts that needed to be noticed with the descriptive approach were applied to the content analysis, and the answer to the question of why was sought. The data obtained in the content analysis were analyzed and interpreted in four phases: "Coding the Data", "Finding Themes", "Organizing and Defining the Data According to Themes and Codes" and "Interpreting the Findings". In music therapy units in our country, Music therapy approaches such as Orff music therapy, Active music therapy, Improvised music therapy, and Creative music therapy cannot be used during music therapy practices for patients/clients, since there are no prototype instruments and functional materials for the fulfillment of some motor functions and it is not mandatory to have an instrument in the units, and It has been concluded that the fact that music therapy units only operate within the university can create an intensity in therapy units, and patients/clients cannot benefit from music therapy applications in a timely manner.

KEYWORDS

Music therapy, complementary medicine, music therapy unit, therapy with music.

Giriş

Müzik, insanların birbirleri ile iletişim kurmasında ortak bir dil, insanların neşe, hüznün, aşk gibi duygularını yansıtmalarında önemli bir araçtır. En bilinen şekliyle ruhun gıdası olarak tanımlanabilen müzik, tarihin başlangıcından bu yana gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda önemli bir yere sahiptir. Müzik terapi, bu alanda eğitim almış profesyonel bir terapist tarafından, müzikal terapötik müdahalelerin klinik çerçevede ve kanıta dayalı bir şekilde ve de terapötik bir ilişki içerisinde kişiye özel belirlenen hedeflere yönelik kullanılması olarak tanımlanabilmektedir (Amerikan Müzik Terapi Birliği) (Akyürek & Özkeleş, 2019, s. 80). Çeşitli kaynaklarda müzik terapiye ilişkin birçok tanım yer almaktadır. Bu tanımların bazıları benzer olmakla birlikte bazıları ise oldukça farklıdır. Gerçek şu ki, farklı varyasyonlar ve yaklaşımlar olduğu kadar çok sayıda müzik terapi tanımı vardır (Heiderscheidt & Jackson, 2018, s. 11). Bu bağlamda müzik terapiye ilişkin bazı tanımlar şöyledir:

"Müzik terapisi, onaylanmış bir müzik terapi programını tamamlamış, sertifikalı bir profesyonel tarafından terapötik bir ilişki içinde kişiselleştirilmiş hedeflere ulaşmak için müzik müdahalelerinin klinik ve kanıta dayalı kullanımınıdır. Müzik terapi, müziğin, bireylerin fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için terapötik bir ilişki içinde kullanıldığı yerleşik bir sağlık mesleğidir" (Amerika Müzik Terapi Birliği).

"Müzik terapisi, terapistin danışanın sağlığını optimize etmesine yardımcı olduğu, müzik deneyiminin çeşitli yönlerini ve bunlar aracılığıyla oluşan ilişkileri değişimin itici gücü olarak kullanarak danışanın sağlığını optimize etmesine yardımcı olan refleks bir süreçtir" (Bruscia, 2014, s. 36).

"Müzik terapi, insanların sağlıklarını, işlevlerini ve esenliklerini iyileştirmeyi amaçladıklarından aktif olarak desteklemek için müziğin kullanıldığı, araştırmaya dayalı bir yardımcı sağlık mesleğidir" (Avustralya Müzik Terapi Derneği).

"Müzik terapisi, Sertifikalı Müzik Terapistlerinin (MTA'lar) müziği, gelişimi, sağlığı ve esenliği desteklemek için terapötik ilişkiler içinde amaçlı olarak kullandığı bir disiplindir" (Kanada Müzik Terapi Derneği).

"Müzik terapisi bir bakım, yardım ilişkisi, eşlik etme, destek veya rehabilitasyon uygulamasıdır" (Fransa Müzik Terapi Federasyonu).

"Müzik terapi, özellikle fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal bozuklukları ve acı çekme durumları olan kişilerin bilinçli ve planlı tedavisidir" (Avusturya Profesyonel Müzik Terapistleri Derneği). "Müzik terapisi, zihinsel, fiziksel ve zihinsel sağlığı iyileştirmek, sürdürmek ve geliştirmek için terapötik ilişkinin bir parçası olarak müziğin hedeflenen kullanımınıdır" (Alman Müzik Terapi Derneği).

"Müzik terapi, yaşam kalitelerini optimize etmeye ve fiziksel, sosyal, iletişimsel, duygusal, duygusal ve duygusal durumlarını iyileştirmeye çalışan bireyler, gruplar, aileler veya

topluluklarla tıbbi, eğitimsel ve günlük ortamlarda bir müdahale olarak müziğin ve öğelerinin profesyonel kullanımınıdır” (Dünya Müzik Terapi Federasyonu).

Tarihsel olarak bakıldığında, müziğin ruh ve beden sağlığına olan etkileri ile ilgili birçok bilgiye rastlanmaktadır. Günümüzde de müzik terapi bilimsel ve metodik bir yöntem kazanmıştır (Çalık, 2017, s. 9). Yüzyıllar boyunca insanoğlu, hastalıkları iyi edebilmek için çeşitli çareler aramıştır. Birçok hastalığın nedenlerini bulmuş, kendi kültür sınırları içinde çeşitli tedavi yolları denemiş, bilgilerinin ve inançlarının ışığında müziği de bu tedavi türlerinin arasına yerleştirmiştir (Altınölçek, 2016, s. 21).

Müziğin insanlardaki bu olumlu tedavi edici etkisi tarihten bugüne birçok bilimsel yayında ifade edilmiş ve birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Ayrıca bu etkinin yalnızca insanlarda değil başka canlı türlerinde de etkili olduğu bilimsel yayınlarda vurgulanmaktadır. Müziğin bu şekildeki etkileriyle, bilhassa modern psikoloji alanının müzik terapiye önem vermesiyle birlikte müzik terapiye ilişkin daha fazla bilimsel araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.

Müzik ve sağlık insanlığın başlangıcından beri birbiri ile bağlantı içerisindedir. Müzik, medeniyetin her döneminde şifa amaçlı kullanılmış ve kullanımı her tarihsel dönemde hastalık anlayışına bağlı olmuştur. İlkel kültürlerde müzik, Tanrı'nın bir armağanı olarak düşünülüyordu. Müziğin iyileştirici gücü, hasta bireye yerleşmiş olan kötü ruhu defedebilecek bir tür büyü olarak anlaşılıyordu. Yunanlılar için hastalık, günahın bir sonucuydu. Şarkı ve müzik, sağlığı yeniden kazanmak amacıyla tanrılarla iletişim kurmak için kullanılırdı. Ek olarak, çoğu zaman müzik, her kültürün geleneksel iyileştirme uygulamalarına dâhil edilmiştir (Mercadal-Brotons, 2021).

Müziği tedavi amaçlı ilk kez uygulayan milletlerden biri de Türklerdir. Müziğin tedavide kullanımı Avrupa Kıtasında sadece bir tez olarak düşünülmekteydi, oysaki Türkler müziğin tedavi amaçlı kullanımına çok önceden başlamışlardı. Batı uluslarının, ruh hastalarını bir hasta olarak kabul etmeyip onlara çeşitli işkenceler yaptıkları orta çağlarda, Türkler onları bir hasta olarak kabul etmiş, ruh sağlığına, ruh hastalarına ve tedavilerine büyük bir önem vermişlerdi (Grebene, 1978, s. 23). Bilhassa ruh hastalarına yönelik uygulanan müzikle tedavi yöntemiyle Osmanlı ve Selçuklularda müzikle tedavi uygulamasına uygun biçimde yaptırılan şifahanelerle, dünyada psikiyatrinin gelişimine katkı sağlamışlardır. Türklerin göç ettiği Anadolu'da müzikle tedavi konusunda oluşturulan ilk kurumların şifahaneler olduğu bilinmektedir (Gençel, 2006). Bu bağlamda Osmanlı ve Selçuklu döneminde müzikle tedavinin uygulandığı hastane/şifahaneler şöyledir:

- Nureddin Hastanesi (1154),
- Gevher Nesibe Şifhanesi (1206),
- Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (1228),
- Sivas İzzettin Keykavus Darüşşifası (1217),
- Tokat Pervane Bey Darüşşifası (1275),
- Kastamonu Ali Bin Pervane Hastanesi (1272),
- Çankırı Atabey Ferruh Darüşşifası (1235)
- Amasya Darüşşifası (1308-9),
- Fatih Darüşşifası (1970),
- Sultan II. Bayezid Edirne Darüşşifası (II. Bayezid Külliyesi) (1488),
- Süleymaniye Darüşşifası (1557),
- Haseki Hürrem Sultan Darüşşifası (1538-1550),
- Atik Valide Darüşşifası (1583-1587) (Sezer, 2019, s. 29-34).
- Hafsa Sultan Darüşşifası (1539) (Ak, 2017, s. 180).

Batı'da ise müzik terapinin ilk adımları 18. yüzyılın sonlarında ABD'de başlamıştır. Hindistan, Roma, Mısır, Çin, Yunan medeniyetlerinin tarihi yazıtlarından bilgilere ulaşmak mümkündür (Kayım, 2017, s. 5). ABD'de müzik terapisi başladıktan sonra kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Her ülkede geliştirilen müzik terapi yaklaşımları terapistin beraber eğitim aldığı ilk öncülere bağlıydı. Çalışmalar aynı zamanda her ülkenin kültürel ve politik bağlamı tarafından şekillendirilmiştir. Örneğin, müzik terapisi Hollanda ve Polonya'da psikiyatri hastanelerinde

başlamıştır. Bu nedenle bu ülkelerde müzik terapisi psikodinamik modellere dayanmaktadır. Müzik terapisi sadece Amerika, Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yayılmakla kalmayıp aynı zamanda son yirmi yılda Uzak Doğuda da müzik terapi uygulayıcılarının kendi kültürel inançlarını klinik çalışmalara entegre etmesiyle bir yer edinmiştir. Japonya'da geleneksel şifacıların teorileri ve bunların akupunktur, şifalı bitkiler ve nefes egzersizleri gibi teknikleri kullanmaları müzik terapisi uygulamasına entegre edilmiştir. Benzer şekilde Çin'deki müzik terapistler müziği elektro-akupunktur tedavisi ile birleştirmekle ilgilenmişler ve geleneksel Çin Tıbbı teorisi ile kolayca bütünleştirmişlerdir (Kerry L. ve Byers, 2016).

Müzik terapi her şeyden önce uygulama öğretisidir. Uygulama, teori ve araştırma sonucu elde edilen bilginin asıl kaynağı, amacı ve kullanımınıdır. Uygulama olarak müzik terapinin odak noktası terapistlerin, müzik deneyimlerini ve ilişkilerini kullanarak danışanın sağlığını mümkün olan en iyi seviyeye getirme sürecidir. Profesyonel bir uygulama alanı olarak müzik terapi, kalifiye terapistin danışanı ile yaptığı resmi ya da resmi olmayan bir anlaşma sonucu karşılık alacağını belirtmek kaydıyla sağlayabileceği hizmetler ile sınırlandırılmıştır. Kabul edilebilir bir müzik terapi için süreç içerisinde müzik, terapist ve danışan veya danışanların bulunması gerekmektedir. Müzik terapi süreci, bu üç katılımcının belirli bir seviyede katılımı olmaksızın ya da bu üç katılımcı arasında belirli seviyede bir etkileşim olmaksızın tamamlanmış sayılmaz (Bruscia, çev. Uçaner, 2016, s. 45).

Müzik terapinin tıp, müzik, psikoloji ve pedagojinin kesişme noktasında yer alan bir akademik disiplin ve uygulama uzmanlığı alanı olarak özgül doğası gereği, kanıt-temelli uygulamaya dayanan, özel disiplinler arası modüler eğitim sistemine değinmek yerinde olacaktır. 21. yüzyılda müzik terapi, bilimsel tabanlı bir terapötik müdahale olarak kabul edilmektedir. Müzik terapistler, diğer sağlık ve eğitim profesyonelleriyle iş birliği içinde çalışmaktadırlar. Ayrıca müzik terapistler kamu ve özel psikiyatri hastaneleri veya okulları, ruh sağlığı merkezleri ve özel muayenehaneler ile toplum tabanlı programlar, ıslah ve adli tıp kurumları ve madde bağımlılığı tedavi programları dahil olmak üzere çeşitli ortamlarda, genellikle ruh sağlığı veya fonksiyonel sağlık sorunları olan kişilere hizmet vermektedirler. Müzik terapistler, müzik terapide kullanılan prosedürlerin "güvenli", "etkili" ve "uygun maliyetli" olmasını sağlamak için, ses teorisine dayanan ve devam eden araştırmalarla desteklenen, tanımlanmış müzik müdahalelerini kullanırlar (Mercadal-Brotons, 2021).

Türkiye'deki GETAT Ünite Koşulları

Müzik terapiyi de içeren GETAT ünitelerinde bulundurulması zorunlu olan cihaz ve malzemeler şöyledir:

- Muayene masası
- Tansiyon aleti
- Stetoskop
- Laringoskop
- Ambu cihazı
- Airway
- Endotrakeal tüp
- Seyyar oksijen tüpü
- Oksijen maskesi
- Çeşitli enjektör
- V. Kanül
- Seyyar lamba
- Mobil aspiratör
- Aspirasyon sondası (GETAT mevzuatı, ek-2).

Ayrıca yine müzik terapiyi de kapsayan GETAT ünitelerinde bulundurulması zorunlu olan "ilaç" listesi ise şöyledir:

- Isoptine ampul

- Kortikosteroid ampul
- Antispazmodik ampul
- Polivinil prolidine iyot sol. 500 cc.
- % 5 Dextroz 500 cc
- % 0,9'luk NaCl. 500 cc.
- % 20 Mannitol 500 cc.
- 1/3 İzodeks 500 cc.
- Adrenalin 1 mg.
- Atropin sulphat 0,5 mg.
- Dopamin
- Lidocain % 2
- Antihistaminik
- Aminophillin
- Diazepam
- Oral antihipertansif (KAPTORPİL)
- Diüretik (GETAT mevzuatı, ek-2).

Ayrıca bu listelere ek olarak müzik terapi ünitelerinde “bulundurulabilecek” malzemelere müzik ve ritim aletleri eklenmektedir.

Problem

Türkiye’deki müzik terapistlerin müzik terapi ünitesine ilişkin görüşleri nelerdir?

Amaç

Bu araştırmada ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan ve ulaşılabilen akademisyenler, uzman doktorlar, sağlık ve müzik meslek mensuplarıyla yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye’de tamamlayıcı tıp uygulamaları kapsamındaki müzik terapi ünitesinin durumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Önem

Bu araştırma, tamamlayıcı tıp uygulamaları kapsamında müzik terapi alanında gerek araştırmacı gerekse hasta ve danışanlar için kaynak teşkil etmesi, Müzik terapi ünitesine yönelik yeni düzenlemelerin yapılması açısından önemli ve gereklidir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan ve ulaşılabilen; akademisyen, uzman doktor, müzik meslek mensubu ve sağlık meslek mensuplarıyla sınırlandırılmıştır.

Sayıtlar

Araştırmanın oluşturulmasında görüşlerine başvuru katılımcıların soruları samimiyetle cevapladıkları varsayılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma ile ilgili model ve desen, çalışma grubu, verileri toplamada araştırmada kullanılan araç ve gereçler, verilerin toplanması, elde edilen verilerin işlenmesi ve çözümlenmesinde kullanılan yöntem ve teknikler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma müzik terapi yaklaşımlarında kullanılan Türkiye’de tamamlayıcı tıp uygulamaları kapsamındaki müzik terapi ünitesinin durumunun tespit edilmesine yönelik genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 41).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, ülkemizde müzik terapisti sertifikasına sahip olan akademisyenler, uzman doktorlar, müzik meslek mensupları, sağlık meslek mensupları ve müzik terapistler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu veri miktarı ve araştırmanın odağı dikkate alınarak en az lisans eğitimini tamamlamış ve gerek yurt dışında gerekse yurt içinde müzik terapi eğitimlerini tamamlamış ülkemizdeki sertifika sahibi kişiler oluşturmuştur. Emekli olanlar dışında katılımcılar, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel ve devlet okulları, MEB Kırdar Bilgiören Koleji, MEB Yenidoğu okulları, MEB Batman İl Milli Eğitim Ar-Ge birimi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bağcılar Eğitim ve Araştırma Hastanesi GETAT Eğitim Merkezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi GETAT Eğitim Merkezi, Havran Devlet Hastanesi Müzik Terapi Ünitesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Korosu Türk Müziği, İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Dâhili Tıp Bilimleri Bölümü, Üsküdar Belediyesi Gençlik ve Spor Müdürlüğü Güzel Sanatlar Akademisi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizyoloji ABD, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Mikrobiyoloji ABD, Özyeğin Üniversitesi Psikoloji ABD, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Işık Üniversitesi Psikoloji ABD, Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Devlet Korosu, Uşak Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, İstanbul Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümünde görev yapmaktadırlar. Katılımcılara "K1, K2, K3,... K18" vb. numaralar verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Görüşme Tekniği

Bu araştırmada, en sık kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden "Görüşme Yöntemi" kullanılmıştır. Görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşme, bireylerin, çeşitli konulardaki bilgi düşünce, tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin öğrenilmesinde en kestirme yol olarak kullanılmaktadır (Karasar, 2018, s. 210).

Bu araştırmada, görüşme türlerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Bu yaklaşım, dikkatlice yazılmış ve belirli bir sıraya konmuş bir dizi sorudan oluşur ve her görüşülen bireye bu sorular aynı tarzda ve sırada sorulur (Patton, 1987, s. 112).

Geçerlik

Geçerliğin yüksek olabilmesi, büyük ölçüde, ölçülmek istenen kavramın gözlenebilir nitelikteki değişkenlerle ifade edilebilmesine bağlıdır (Smith, 1975, s. 61). Eğer bir araştırmada toplanan bilgiler geçerli ise aynı türden başka bir araştırmada aynı olmasa bile benzer bilgileri elde etme olasılığı yüksektir. Bu nedenle nitel araştırmada geçerlik konusu güvenilirlik konusuna göre daha öncelikli hale gelmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 269-270).

İç Geçerlik

Araştırmacının sürekli olarak kendisini ve araştırma süreçlerini eleştirel bir gözle sorgulaması ve elde ettiği bulguların ve sonuçlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını denetlemesi beklenmektedir. Bu kontrollerin nasıl yapıldığı konusunda yapılan açıklamalar okuyucuyu tatmin edebilecek şekilde açık ve anlaşılır olmalıdır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 271). Araştırmada ham verilerin analizi sonucunda elde edilen bulguların kendi içlerinde anlamlı ve tutarlı bir bütün oluşturması, bulguların örtüşmesi ve öncesinde oluşturulan kavramsal çerçeveye uyumlu olmasıyla araştırmadaki iç geçerlik sağlanmıştır. Katılımcılara yönetilmiş olan görüşme sorularının iç geçerliğini sağlamak amacıyla sorular müzik terapisti sertifikasına sahip üç müzik terapistine sunulmuş ve son düzenlemeleri yapılmıştır. Dolayısıyla bu sayede müzik terapistlere

soruları yönelterek pilot bir uygulama yapılmış, soruların anlaşılır ve açık olup olmadığına bakılmıştır.

Dış Geçerlik

Araştırmada katılımcılarda elde edilen ham veriler meydana gelen tema ve kavramlara göre düzenlenmiş şekilde okuyucu için yorum eklenmeden ve verilere olduğu gibi sadık kalınarak sunulmuş, okuyucuya ayrıntılı betimlenen verilerden kendi sonuçlarını çıkarma fırsatı verilmesiyle araştırmadaki dış geçerlik sağlanmıştır.

Güvenirlik

İç Güvenirlik

LeCompte ve Goetz (1982)'e göre okuyucu, araştırmacının verilerini yorum katılmamış haliyle okuma fırsatı elde ederse, daha sonra araştırmacının ulaştığı sonuçları bu verilere göre değerlendirme fırsatı da elde edebilir. Bu araştırmada da katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntı yapılmış ve yorumlar sonraya bırakılarak iç güvenilirlik sağlanmıştır.

Dış Güvenirlik

Araştırmanın aşamaları ve yöntemleri açık bir şekilde tanımlanmış, veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama, sonuçlara ulaşma evreleri açık bir şekilde açıklanmış ve katılımcıların farklı fikirlerine yer verilerek araştırmanın dış güvenilirliği sağlanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veri kaynaklarına tekrar dönülerek verilerin güvenilirliği tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Wolcott (1994) veri analizinde üç yol önermektedir. Birinci yol, toplanan verinin özgün (orijinal) formuna mümkün olduğu kadar sadık kalarak ve gerektiğinde araştırmaya katılan bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntı yaparak betimsel bir yaklaşımla verileri okuyucuya sunmaktır. Bu yaklaşımda, veriler ve ulaşılan sonuçlar birbirine "anlatım" olarak çok yakındır. Örneğin, görüşmelerden uzun aktarımlar yapılabilir ve gözlem notları özgün haline yakın bir biçimde betimlenebilir. İkinci yol ise, birinci yaklaşımı da içeren bir biçimde, bazı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak amacıyla "sistemik analiz" yapmaktır. Yani veriler betimsel bir yaklaşımla sunulur ve buna ek olarak belirlenen bazı temalar ve temalar arası ilişkiler belirlenir. Bu yaklaşımda araştırmacı, veri analizini bir adım öteye götürmekte ve okuyucuya yardım olabilecek birtakım ek analizler yapmaktadır. Üçüncü yaklaşımda ise araştırmacı, birinci veya ikinci yaklaşımı temel alır ve buna ek olarak, veri analiz sürecine kendi yorumlarını da dâhil eder. Burada araştırmacının katılımcı ve öznel yönü daha çok ön plana çıkmakta, veri toplamanın yanında veri analizinde de, kendi yorumları ve anlayışı ile araştırmacı daha etkin bir rol üstlenmektedir. Bu araştırmada da okuyucuya sunulan veriler basitten karmaşığa farklı ve benzer sonuçlar tümevarımcı yaklaşım izlenerek yorumlanmıştır.

Araştırmada öncelikle katılımcıların görüşlerini yansıtmak amacıyla elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

İkinci aşama olarak betimsel yaklaşımla farkına varılmayan tema ve kavramlar içerik analizi uygulanarak neden sorusuna cevap aranmıştır. Kodlar belirlenen yaklaşımla incelendiğinde temaların bütüncül resmine ulaşabilmeye ve dolayısıyla tümevarımcı bir yaklaşımla elde edilen bulgular okura sunulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi ünitesine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıdadır.

Türkiye'deki Müzik Terapistlerin Müzik Terapi Ünitesine İlişkin Görüşleri

1. Görüşme sorusu şöyledir;

Türkiye'de yasal olarak tanımlanan müzik terapi ünitesi koşulları sizce müzik terapi uygulamak için yeterli mi?

Katılımcıların "Türkiye'de yasal olarak tanımlanan müzik terapi ünitesi koşulları sizce müzik terapi uygulamak için yeterli mi?" sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, müzik terapi ünitesi koşullarının yeterlilik durumu iki tema altında toplanmıştır.

Yeterli ancak gelişim devam etmelidir: Katılımcılar, Türkiye'deki yasal olarak tanımlanan müzik terapi ünitesi koşullarının yeterli olduğunu ancak ünite tanımında ve terapinin sadece ünitelerde yapılması konusunda eksiklerin mevcut olduğunu belirterek terapi ünitelerinin gelişim aşamalarının devam etmesi gerektiği şeklinde görüş bildirmişlerdir.

K1: Yeterli gibi görünüyor.

K4: Evet yeterlidir. Ancak tanımda eksiklikler mevcuttur. Biraz daha fazla ayrıntıdan bahsetmek daha faydalı olur.

K6: Her zaman her şeyin daha iyisi her zaman olabilir, ancak hali hazırda mevcut durum yeterlidir.

K8: Ünitelerde tedavi için yeterli. Fakat üniteye getirilemeyecek hastaların yerinde görülmesi örneğin yoğun bakımda veya tedavi gördüğü hastanelere gidip terapi yapılması gerekebiliyor.

K10: Hükmen yeterli. Detaylar sizin ve hasta/danışanın yaratıcılığına bağlı olarak farklılık gösterebilir.

K16: Bence yeterli. Bu temel eğitim gibi düşünülebilir. Eksiklikler var tabii ki ama kişinin kendini geliştirmesi ve bir alan seçmesi ve bu alanda uzmanlaşması ile uygulama yeterlidir. Zaten müzisyen, doktor ile birlikte çalışıyor. Bunun için müzisyenin 6 yıl tıp eğitimi almasına gerek kalmıyor. Yurt dışından farkımız bu.

K18: Gelişim aşamaları devam etmelidir.

Yeterli değil: Katılımcılar Türkiye'deki müzik terapi ünitelerinde; bir takım motor işlevlerinin yerine getirilmesine yönelik terapi ünitelerinde bulunması prototip enstrümanların, müzik enstrümanlarının ve işlevsel materyallerin yer almadığını, müzik terapi uygulanan odaların terapi ünitesinden çok hekim muayenehanesi üzerine şekillendiğini ve oda genişliğinin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Müzik terapi ünitelerinin sadece üniversite bünyesinde açılmasının müzik terapinin uygulanması açısından kısıtlayıcı olduğunu, ünitelerde hekim ya da dış hekimi haricindeki müzik terapisti sertifikasına sahip kişilerin doğrudan müzik terapi uygulayamadığını ve müzik terapistin ilaç kullandırma ve entübasyon yetkisi vb. olmadığından ünitelerde yer alan ilaç listesi,ambu, laringoskop vb. araç-gereçlerin müzik terapi ünitelerinde yer almaması gerektiğini, bununla birlikte müzik terapistinin birinci gerecinin enstrüman olması sebebiyle, ünitelerde enstrümanların yer almasının zorunlu olmamasının kaygı verici olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca müzik terapinin dinamik bir alan olduğunu ve bu gelişimin de süreklilik arz ettiği sebebiyle müzik terapi ünitesi koşullarının standartlaştırılmaması, bunun aksine hastalara ve hastalıklara uygun biçimde geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

K2: Oda geliştirme anlamında yeterli değil. Çok eksikleri var. Orada özellikle, ben çocuklar anlamında söyleyeceğim. Hiçbir enstrümandan bahsetmiyorlar orada. Halbuki orff enstrümanı değil, aslında prototip enstrümandır o. Yani var olan bir enstrümanı siz ergonomik olarak çocuğun motor işlevine göre indirgemişsiniz. Yani ne yapmışsınız, enstrümanı pedagojikleştirmişsiniz. Pedagojik boyuta indirgemişsiniz. Enstrümanın adı prototip enstrüman. Prototip enstrümanı kullanım konusunda orada eksikler var. Onların yaygın olarak konması gerekiyor, onu bir belirlemek gerekiyor. Açıkçası orada piyanodan tutunda bağlamaya kadar birçok enstrümanın olması gerektiğine dair şeylerin olması gerekiyor. Enstrümanları oraya artı materyal olması çok önemli. Orada daha ziyade tıp odası

üzerine bir kurgulama yapılmış. İşte maske, yatak. Yani vakıf değilim fazla o terminolojiye onlardan bahsedilmiş. İşte iş sağlığı ve güvenliğiyle alakalı yapılması gereken şeylerden bahsedilmiş ama müzik terapi tam anlamıyla öyle bir şey değil. Daha fazla materyal ve enstrüman anlamında kullanılan, mesela mekan genişliği çok önemli aktif müzik terapi faaliyeti yapıyoruz. Biz çocuklarla çalıştığımız zaman hastane ortamında olduğu gibi katılımcı müzik terapi veya reseptif müzik terapi yapılmıyor. Daha ziyade aktif, böyle sürekli doluyoruz. Mekan genişliği çok önemli. O mekân faktöründe kullanılacak sağlık öğeleri de çok önemli. Halı olması lazım mı mesela, uçuşuyor mu toz. Yani sonuçta bunlar önemli. Kullanılacak enstrümanlar önemli. Materyallerin işlevselliği çok önemli. Hani bunlarda yer alırsa çok daha sağlıklı olacağını düşünüyorum. Spesifik konular gerçi bunlar ama önemli yani.

K3: Hayır son derece kısıtlayıcı. Bir kere üniversitelerin, yanlış hatırlamıyorsam zaten üniversitelerde kurulabiliyor sadece bu üniteler. O zaman üniversite olmayan bir hastanede müzik terapi uygulayamayacak mıyız? Bir. İkincisi müzik terapi sertifikası olan bir hekim ya da dış hekim kontrolünde diyor. Yani bu hekim ne kadar müzik terapiyi biliyor?... Neden böyle bir şeye gerek olsun. Dünyada bu anlamda tekiz. Hekim veya dış hekim kontrolünde müzik terapi yapılır diyen tek ülke biziz. Bunu Dünya Müzik Terapi Federasyonu başkanı da onayladı. Yani başka yok hiç duymadık böyle bir şey diye, son derece şaşkınlıkla hatta. Yani çok ütöpik bir kere. Ben Amerika'da, müzik terapist aynı zaman da müzik terapist olan hemşire de gördüm, hekimde gördüm. Doktordu ama müzik terapi masterı yapmıştı. Mesela böyle bir şey olabilir. Çok iyi derecede enstrüman çalıyordu. Aynı zamanda müzisyenliği vardı ama bizdeki gibi hiç müzikle alakası olmayıp sırf sertifika almak için sertifika alan bir sürü hekim var. E o zaman bu hekim neyi denetleyecek orada. Yani müzik terapistinin hangi şeyinin uygun olmadığını denetleyebilir ki. Orada müzik terapist uygunsuz bir şey yaptı, uyguladı diyelim ki. Onu anlayacak mı orada ki hekim, ona ayıracak zamanı var mı bir kere. Türkiye'de öyle bir zaman yok, zamanları yok zaten hekimlerin. Yani ben orada hastaya müzik terapi uygulayacağım o süre içerisinde hekim beni denetleyecek yani hiç gerçekçi değil.

K5: Müzik terapi ile pek bir alakası olduğunu düşünmüyorum.

K7: Yeterli değil. Ancak gerçekten bu uygulamanın yapıldığı /donanımlı merkezler ve işin ehli kişiler tarafından disiplinler arası uygulanan yerler de var.

K9: Yeterli değil. Ama bir başlangıç sunduğu için kıymetlidir.

K11: Bu da ayrı bir sorun. Çünkü hangi tip müzik terapi yaklaşımı yapılacaksa ona uygun olması beklenir. Tüm yaklaşımlara uygun genel bir ünite yapılanması biraz daha tanımlaması zor olabilir. Türkiye'de üniteye bulundurulması gereken asgari araç ve gerece baktığımız zaman bunların bir kısmının müzik terapist tarafından kullanılmasının mümkün olmadığını görebilirsiniz. Örneğin, yönetmelik ekinde "Ambu ve Laringoskop" bulundurulmalı diyor. Müzik terapistin entübasyon yapma yetkisi ve eğitimi yok ki böyle bir ekipmanı kullanabilsin. Bu gerçekçi değil. Halbuki müzik enstrümanları haricinde bir psikoloğun açtığı birimde bulundurulması istenen şeyler nelerse onlar yeterli olacaktır. Yönetmeliğin bazı suiistimal kaygıları ile hazırlandığı, kullandığı dilden görülmektedir. Örneğin, Yönetmelik ekinde "Hastalığı ortadan kaldıracığı veya tek başına tedavi edeceği gibi beyanlarda bulunulamaz" şeklinde ifadeler görülmektedir.

K13: Şu an için sınırlı olduğunu düşünüyorum. Fakat zamanla daha fazla kitleye hitap edecek duruma gelecektir.

K15: Değil. Hem yeterli değil hem de uygun değil. Müzik terapi ile hiç alakası olmayan birçok şey gerekiyor. Müzik terapi için gerekli birçok şey de gerekmiyor. Orada müzik terapi ile ilgili bir tek şey yazıyor, müzik terapide kullanılacak müzik enstrümanları kullanılabilir yazıyor. Gereksinim olarak da yazmıyor müzik enstrümanları, oysaki enstrümansız da müzik terapi yapılabilmeyle birlikte enstrüman müzik terapinin birinci gereci. Yani bir doktor için stetoskop neyse müzik terapist için de enstrüman o. Dolayısıyla yeterli değil. Öbür tarafta hiç müzik terapi ile alakası olmayan bir ilaç listesi var, cihaz listesi var, solunuma destek veren bazı cihazlar, bazı ilaçlar. Bu tabii hekimlerin uygulayacağı bir teknik olarak görüldüğü için, ayrı bir disiplin olarak görülmediği için, orada anladığım kadarıyla bir hekimin muayenehane açması için ne gerekiyorsa onu opyala yapıştır yapmışlar ve ona müzik terapi ünitesi demişler. Bir de

sonuna müzik enstrümanları da kullanılabilir gibi bir zorunluluk getirmeyen cümle eklemişler. Yani yeterli değil. Müzik terapide ünite yani fiziksel alan tabii önemlidir, yaptığınız fiziksel alan çok önemlidir ama bunun bir ünite olması zaten gerekmez. Siz hastanın yatağı başında da müzik terapi uygulayabilirsiniz burası müzik terapi ünitesi değildir. Yoğun bakım ünitesinde de müzik terapi yapabilirsiniz, burası müzik terapi ünitesi değildir. Kişinin evine gidip müzik terapi uygulayabilirsiniz, burası müzik terapi ünitesi değildir. Müzik terapist kendi kliniğinde müzik terapi uygular, bu müzik terapi ünitesi değildir. Yani müzik terapi ünitesi olması gerekiyor ve burada yapılması gerekiyor burada da şunlar olması gerekiyor gibi bir zorunluluk mantıklı ve faydalı değildir. Fiziksel şartlar çok önemlidir ama her çalışılacak kişiye ayrı şekilde önemli. Yoğun bakımda çalışacak kişiye müzik terapi uygularken fiziksel şart önemli değil. Sizin terapist olarak mesela hijyeninizde geçer, izole olan bir kişinin odasına giriyorsanız baştan aşağı siz de izole olursunuz, izolasyon malzemesi uygularsınız. Budur oranın gereksinimi. Ya da yatağından kalkamayan yatalak bir hastanın evine gidiyorsanız orada uymanız gereken koşullardır uymanız gereken fiziksel zorunluluklar. Şizofreni özelinde bir örnek vereyim, mesela müzik terapide müzik üzerinden yakınlık kuruyoruz kişilerle ve bu yakınlık, bu duygusal yakınlık, bu bilimsel araştırmalarda da var, tezimde de değindim. Özellikle şizofreni gibi yakınlık kurmada güçlük yaşayan kişilerde duygusal yakınlık, fiziksel olarak da çok sıcak gelmesine sebep olmakta. Bunu birçok örnekte görebiliyoruz. Benim yaptığım grupta da bunu paylaşan katılımcılar oldu. Yazılı literatüre baktığımızda da bunu görüyoruz. O zaman diyebiliriz ki mesela şizofreni çalışacaksanız odanın havalandırması, odanın sıcaklık ve soğukluk ayarı önemlidir. Buna göre çalışılması gerekir. Veya yeni doğmuş bir bebekle çalışıyorsanız o bebeğe piyano sunmanın anlamı yok. O bebeğe uygun enstrümanların kullanılması önemlidir. Yani bu gibi kiminle çalışacaksanız, hangi popülasyonla çalışacaksanız ona göre bu koşulların sağlanması gereklidir. Onun için de şuna şu buna bu gibi çünkü bu dinamik bir alan devamlı geliyor, bir regülasyon yapmanın çok bir anlamı yok.

K17: Şu anki koşullarda yeterli olmadığını düşünüyorum.

İki katılımcı ise Türkiye'deki yasal olarak tanımlanan müzik terapi ünitesi koşulları hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ve çevrim içi ortamda müzik terapi ünitesi koşullarına ilişkin verilere ulaşamadıklarını belirtmişlerdir.

K12: Tam olarak koşulları bilmiyorum.

K14: Türkiye'de yasal olarak tanımlanan müzik terapi ünitesi ne gibi koşulların olması gerektiği verisine sanal ortamda ulaşamadığım için yorum yapamayacağım.

Sonuç

Türkiye'deki müzik terapistlerin müzik terapi ünitesine yönelik görüşlerine ilişkin sonuçlar

1. Ülkemizdeki müzik terapi ünitelerinde; bir takım motor işlevlerinin yerine getirilmesine yönelik prototip enstrümanlar ve işlevsel materyallerin yer almadığı ayrıca ünitelerde çalgı bulundurulmasının zorunlu tutulmadığından hasta/danışanlara yönelik müzik terapi uygulamaları sırasında, Orff müzik terapi, Aktif müzik terapi, Doğaçlama müzik terapi ve Kreatif müzik terapi gibi müzik terapi yaklaşımlarından yararlanılamayacağı,
2. Müzik terapi ünitelerinin sadece üniversite bünyesinde faaliyet göstermesinin terapi ünitelerinde yoğunluk oluşturabileceği, hastaların/danışanların müzik terapi uygulamalarından zamanında yararlanamayacağı sonucuna varılmıştır.

Öneri

Müzik terapisi ünitesine ilişkin öneriler

1. Müzik terapinin dinamik bir alan olduğu ve bu gelişimin de süreklilik arz ettiği üzere müzik terapi ünite koşullarının standartlaştırılmadan hasta ve hastalıklara uygun biçimde geliştirilmesi,
2. Müzik terapistlerin, ünitelerin yanında birçok kurum ve kuruluşlarda (bakımevinde iyileştirme merkezlerinde, hapishanelerde, hasta/danışanın evinde gibi) müzik terapiyi uygulayabilmesi ve ünite/klinik/işyeri açabilmesi,
3. Müzik terapi ünitelerinin yaygınlaşması aşamasında broşürlerin bastırılması, bir takım kurum ve kuruluşlarda (Çocuk Esirgeme Kurumu, Otistik Çocuk Dernekleri, iyileştirme merkezleri, özel eğitim okulları, huzur evleri gibi) ve çevrim içi ortamlarda tanıtımlarının yapılması,
4. Müzik terapi uygulanan odaların terapi ünitesinden çok hekim muayenehanesi üzerine şekillendiği üzere müzik enstrümanları dışında bir psikoloğun kliniğinde hangi fiziksel koşullar gerekiyorsa müzik terapi ünitesi/kliniği için de aynı fiziksel koşulların yeterli olabileceği,
5. Müzik terapi eğitiminde gerek entübasyonda kullanılacak aparatların kullanımına yönelik gerekse entübasyon işlemine yönelik herhangi bir uygulama yapılmadığı üzere müzik terapist tarafından kullanılmasının mümkün olmadığı ve Ambu, Laringoskop gibi müzik terapi ünitelerinde bulundurulması gereken araç-gereçlerin müzik terapi ünitelerinde bulundurma zorunluluğunun ortadan kaldırılarak müzik terapistin kullanabileceği çalgı (müzik enstrümanı), prototip enstrümanlar ve işlevsel materyallerin ünitelerde yer alması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Türkiye’deki Müzik Terapistlerin Müzik Terapi Ünitesine İlişkin Görüşleri” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ak, A. Ş. (2017). *Avrupa ve Türk-İslam Medeniyetinde müzikle Tedavi Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Akyürek, G., Özkeleş, S. (2019). *Türkiye’de Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarında Kullanılan Müzik Terapinin Dünü, Bugünü, Yarını*. 5. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresi bildiriler kitabı. 22- 26 Temmuz, Ürgüp: Müzik Eğitimi Yayınları, 80-85.
- Altınöğçek, H. (2016). *Müzikle Tedavi* (Müzikle İletişimin Terapide Kullanımı) (2. Baskı). İstanbul: Kitapevi Yayınları, 21.
- Bruscia, K. E. (2014). *Defining Music Therapy* (3. Baskı). University Park, IL: Barcelona Publishers: 36.
- Bruscia, K. E. (2016). *Müzik Terapiyi Tanımlamak* (Çev: Burçin Uçaner Çifdalöz). (3. Baskı). Ankara: Nobel Yaşam Yayıncılık.
- Çalık, A. (2017). *Müzikle Terapi* (1. Baskı). İstanbul: MSN Yayıncılık, 9.
- Gençel, Ö. (2006). Müzikle Tedavi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 14, no:2, 697-706.
- Greene, B. (1978). *Müzikle Tedavi*. Ankara: Güven Kitabevi Yayınları, 23.

- Heiderscheit, A. Jackson, N. (2018). *Introduction to Music Therapy Practice*. Dallas: Barcelona Publishers, 11.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler* (33. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kayım, G. (2017). *Dünya'da Müzik Terapi Tarihi ve Eğitimi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kerry, L. Hyrniw, B. (2016). *A History of the Music Therapy Profession: Diverse Concepts and Practices*. Dallas: Barcelona Publishers.
- LeCompte, M. D., & Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of educational research*, 52(1), 31-60.
- Patton M. Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Newbury Park, CA: Sage, 112.
- Sezer, F. (2019). *Müzikle Terapi Tarihi-Etkileri-Model ve Teknikler* (1. Baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Smith, H. W. (1975). *Strategies of Social Research*. The Methodological. Imagination: Prentice Hall, 61.
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis and Interpretation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Yıldırım, A. Şimsek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnternet Kaynakçası

- Alman Müzik Terapi Derneği, <https://www.musiktherapie.de/musiktherapie/was-ist-musiktherapie/>, Erişim tarihi: 10.07.2021
- Amerikan müzik Terapi Birliği (AMTA). <https://www.musictherapy.org/about/musictherapy/>, Erişim tarihi: 06.04.2021.
- Avustralya Müzik Terapi Derneği. <https://www.austmta.org.au/content/what-music-therapy>, Erişim tarihi: 10.07.2021.
- Avusturya Profesyonel Müzik Terapistleri Derneği. <https://www.oebm.org/musiktherapie/>, Erişim tarihi: 10.07.2021
- Dünya Müzik Terapi Federasyonu (WFMT). <https://wfmt.info/wfmt-new-home/about-wfmt>, Erişim tarihi: 06.04.2021.
- Fransa Müzik Terapi Federasyonu. <https://www.musicotherapie-federationfrancaise.com/zoom-definition/la-musicotherapie-2/>, Erişim tarihi: 10.07.2021.
- Kanada Müzik Terapi Derneği. <https://www.musictherapy.ca/about-camt-music-therapy/about-music-therapy/>, Erişim tarihi: 10.07.2021.
- Müzik Terapi Eğitimi, Panel: Dünya Müzik Terapi Federasyonu (WFMT) eski başkanı Prof. Dr. Melissa Mercadal-Brotons. <https://www.youtube.com/watch?v=Dwbn9GR4Ado&t=1671s>, Erişim tarihi: 26.02.2021.
- Sağlık Bakanlığı Geleneksel Tamamlayıcı Tıp (GETAT) Ek Yönetmelik. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/yonetmelik/7.5.20164-ek.pdf>, Erişim tarihi: 24.03.2021.

Extended Abstract

This study aimed to determine the conditions of the music therapy unit in Turkey. The research is important in terms of being a resource for both researchers and music therapists in the field of music therapy and making new arrangements for certified music therapy units. The research is a descriptive study in the general survey model to determine the conditions of the music therapy unit in Turkey. The study group of the research consists of academicians, specialist doctors, music professionals, healthcare professionals, and music therapists who have music therapist certificates in our country. Considering the amount of data and the focus of the research, the study group consisted of certificate holders in our country who completed at least undergraduate education and completed music therapy education both abroad and in the country. In collecting data in the research, a standardized open-ended interview approach, one of the interview types, was used. In the findings of the research, direct quotations were included by using the descriptive analysis method in order to reflect the views of the participants. As the second stage, the themes and concepts that needed to be noticed with the descriptive approach were applied to the content

analysis and the answer to the question of why was sought. The data obtained in the content analysis were analyzed and interpreted in four phases: "Coding the Data", "Finding Themes", "Organizing and Defining the Data According to Themes and Codes" and "Interpreting the Findings". In music therapy units in our country; Music therapy approaches such as Orff music therapy, Active music therapy, Improvised music therapy, and Creative music therapy cannot be used during music therapy practices for patients/clients, since there are no prototype instruments and functional materials for the fulfillment of some motor functions and it is not mandatory to have an instrument in the units, and It has been concluded that the fact that music therapy units only operate within the university can create an intensity in therapy units, and patients/clients cannot benefit from music therapy applications in a timely manner. As music therapy is a dynamic field and this development is continuous, music therapy unit conditions should be developed in accordance with patients and diseases without standardizing them, music therapists can practice music therapy and open a unit/clinic/workplace in many institutions and organizations (such as nursing homes, rehabilitation centers, prisons, patient/client's home) as well as units, publishing brochures during the dissemination of music therapy units, promoting them in a number of institutions and organizations (such as Child Protection Agency, Autistic Children's Associations, recovery centers, special education schools, retirement homes) and online, as the rooms where music therapy is applied are shaped by the physician's office rather than the therapy unit, whatever physical conditions are required in a psychologist's clinic other than musical instruments, the same physical conditions can be sufficient for the music therapy unit/clinic, as there is no application for the use of the apparatus to be used in intubation or for the intubation process in music therapy education, it is not possible to use it by the music therapist and it is obligatory to have the tools and equipment that should be kept in music therapy units such as Ambu and Laryngoscope. It has been suggested that the instrument (musical instrument), prototype instruments, and functional materials that the music therapist can use should be included in the units.

Determination of the inclusion levels of street foods in the menus of food and beverage businesses in Kadıköy İstanbul¹

Şaban Kargiglioğlu ²

² Department of Gastronomy and Culinary Arts, Faculty of Tourism, Sıtkı Koçman University, Muğla/Türkiye.

ABSTRACT

Turkey is a country that tourists highly prefer due to its geographical location, nature, historical beauty, and food culture. Street foods can be affected by geographical location, mode of production, historical development, economic and cultural relations, beliefs, and ethnic status. With the increasing popularity of street food in recent years, street food has been added to the menus of cafes and restaurants. The main purpose of this study is to determine the inclusion levels of street foods in the menus of food and beverage businesses. The population of the study are employees of food and beverage businesses in Kadıköy. The level of street food on the menu is examined with a sample of personnel (n=25) from a food and beverage business in Kadıköy. A semi-structured interview technique among qualitative research techniques was used. Interviews were conducted with the authorities (chef, waiter, business manager, and employer) of food and beverage businesses determined through purposive sampling. The findings illustrate intense preference for street foods in food and beverage businesses. It has been observed that some businesses use street foods as the main theme in restaurant design and menu planning. It is seen that street foods are preferred either as sides next to beverages or as appetizers before the main meal.

KEYWORDS

Food and beverages businesses, menu planning, street food, İstanbul, gastronomy.

İstanbul Kadıköy'deki yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde sokak yemeklerinin yer alma düzeylerinin belirlenmesi

ÖZET

Türkiye coğrafi konumu, doğası, tarihi güzellikleri ve yemek kültürü nedeniyle turistler tarafından oldukça tercih edilen bir ülkedir. Sokak yemekleri coğrafi konum, üretim şekli, tarihi gelişim, ekonomik, kültürel ilişkiler, inanç ve etnik durum gibi faktörlerden etkilenebilir. Sokak yemeklerinin son yıllarda artan popülaritesi ile birlikte kafe ve restoranların menülerine sokak yemeklerinin eklendiği görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde sokak yemeklerinin yer alma düzeylerini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Kadıköy'de bulunan yiyecek içecek işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem ise, Kadıköy'deki yiyecek içecek işletmelerinde çalışanlar (n=25) oluşturmaktadır. Nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen yiyecek içecek işletmelerinin yetkilileri (şef, garson, işletme müdürü ve işveren) ile görüşmeler yapılmıştır. Bulgular, yiyecek içecek işletmelerinde sokak gıdalarının yoğun bir şekilde tercih edildiğini göstermektedir. Bazı işletmelerin restoran tasarımı ve menü planlamasında sokak yemeklerini ana tema olarak kullandıkları gözlemlenmiştir. Sokak yemeklerinin ya içeceklerin yanında yan ürün olarak ya da ana yemek öncesi meze olarak tercih edildiği görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

¹ Ethics committee permission to collect data for this study was obtained from Bartın University Ethics Committee with approval no E-23688910-050.01.04-2100036984 dated April 30th, 2021.

Introduction

The phenomenon of eating and drinking is seen as a means of socialization and it is emphasized that a sociological perspective should be adopted. The main purpose of food and beverage businesses is to deliver their products to a wide spectrum of consumers (Avcıkurt et al., 2007). As a result of the extensive research conducted by Johns and Pine (2002), the focus of the studies investigating the phenomenon of eating out was determined as meal selection, restaurant selection, the economic dimensions of eating out, the sociology of eating out, satisfaction, and loyalty of consumers. Many factors affect consumers in restaurant selection as well as in meal selection. Lewis (1980) emphasized that five factors affect consumers' restaurant selection: food quality, menu variety, price, atmosphere, and convenience.

Shenoy (2005) stated that in the world tourism market, where competition is increasing, all regions and destinations try to create their own products to differentiate from their competitors, and local cuisines are unique marketing sources. It is important today that culinary heritage is considered a tourism product. It is possible to transform fine food and drink into tourism products and offer them as an experience for the tourist. The spending on this tourism product will contribute to the local people and the region's economy and create a multiplier effect (Deveci et al., 2013).

One of the changes in food and beverage consumption habits is that street foods are given more attention than before. Eating out is mainly related to out-of-home food and beverage consumption. In this context, eating out refers to individuals consuming food and beverages produced and served by the business at a certain fee outside the home (Özdemir, 2010, p. 218). According to Boyne, Williams, and Hall (2002), travelers generally spend 40% of their travel budget on enjoying food at their destination. There has been increased interest in street foods worldwide due to food tourism development. The development and expansion of street food sectors may be due to the growing economic benefits derived from tourists. Street foods have various advantages such as low price, high nutrition content, and easy accessibility. It also gives positive feedback for employment and income (Alimi & Workneh, 2016; Pilato et al., 2016).

Most of the studies on street foods seen in the literature review are focused on food safety. There are intense studies on bacteria, microorganisms, and contaminants in street foods and street food vendors' hygiene and sanitation knowledgeability. In contrast, studies on tourists' preference for businesses that sell street food are limited.

From the data of "Tourism Statistics 2021, January – December" prepared by the Turkish Statistical Institute, the total number of foreigners visiting Turkey in that period is 24.712.266. From this number, 9.025.004 are visiting Istanbul, making it the first among the most favored destinations in the twelve-month period (Istanbul Provincial Directorate of Culture and Tourism, 2022). Therefore, it can be said that Istanbul was chosen as the most preferred city in Turkey, with Turkey itself being in the top ten countries hosting the most tourists worldwide.

Istanbul has a rich street food culture proven by having street food festivals organized all over the city and the presence of some of the best street foods in the world approved by national and international organizations. In addition, even though street foods are normally sold by vendors and handlers for quick consumption, because of their ongoing popularity, their presence within the menus of restaurants and cafes is increasingly seen nowadays (Kargiglioglu & Aksoy, 2019). The purpose of this study is; 1) To reveal the presence of inclusion of street food in the menus of food and beverage businesses, 2) To learn the demand for street foods on the menu through the businesses' employees, 3) To learn the effect of the inclusion of street foods in the menu on customer preference, 4) To learn the rate of customers who prefer street foods.

Theoretical Framework

Eating out, which used to be an activity that people disliked, is now considered a normal event, even a social activity. Social changes such as family life that turned to gender equality and how women contribute to the family budget by working, as an increase in the young and educated population, enabled the development of the food and beverage industry. As people's income and leisure time increased, their tendency to travel and travel frequency increased. This change led to opening food and beverage businesses that will meet people's eating and drinking needs during their travels (Rızaoğlu & Hançer, 2005). Eating outside has become an integral part of modern life for many people, with one every six meals eaten out of home, such as in restaurants, cafes, or public eating places like canteens in the workplace.

The food and beverage industry consists of commercial and institutional businesses that produce goods and services to meet people's food and beverage needs in their travels or temporary accommodation other than their own residences for various reasons (Sökmen, 2006). People are coming to food and beverage businesses for various purposes, such as meeting the daily need for eating, business lunches, special day celebrations, entertainment, socializing, discovering new tastes, snobbism, and engaging in socio-cultural activities. (Babat & Kılıç, 2011: 97). Food and beverage businesses can be classified as follows (Sökmen, 2006); fine dining restaurants, cafes, fast food/quick service restaurants, food halls/courts, casual dining restaurants, ethnic restaurants, specialty restaurants, and port restaurants (airport, seaport, train and bus station).

Eating out, by having food and beverages served outside the home environment, is an important part of the economy, especially within the hospitality industry. The food and beverage serving activity itself are defined as an act of providing complete meals or drinks suitable for immediate consumption, whether in traditional, self-service or take-away restaurants, from a permanent places or temporary stands/tents, either with or without seating arrangements (Davis et al., 2013). The food and beverage industry, one of the most popular sectors of the first quarter of the 21st century, is gradually developing. In parallel with this, the competition between businesses is increasing (Küçükaslan, 2006: 1). Nowadays, most people do research with the help of the Internet before purchasing any service. It is of great importance for businesses to pay attention to this issue, as research that can be done on food and beverage businesses may be related to the price scale, product range, customer comments, and menus of the businesses.

In addition to being one of a business's most important communication and promotion tools, the menu is also very important for cost control, marketing, and sales activities. The menu design includes many factors, such as the selection of the products to be included in the menu, the physical characteristics of the menu cards, naming and descriptions of the products, and product positioning (Şahin & Yazıcıoğlu, 2018).

Menu planning appears before the managers in the food and beverage businesses and units as a separate experience and specialization job that requires thinking and applying many factors in food and beverage operations and units (Sezgin et al., 2008). The menus show the food and drinks the businesses offer and their prices. In addition, menus are also the determiner and supplementary in marketing, financing, and policies. The main goal of the menu is to reduce the amount of unsold products as much as possible because no business knows exactly what its guests want (Sökmen, 2011).

Menu planning is the process that determines which foods and drinks offered by a food and beverage business will be placed on the menu. For menu planning to continue accurately and effectively, food and beverage lists that are acceptable to business managers and meet customers' expectations must be created (Gordan & Davis, 2004). While a correctly planned menu leads the business to success, menus that are incorrectly planned, have too many errors and have deficiencies in cost control lead the business to failure (Özgen, 2015). After determining the preference rates of the food and beverages from the customers' feedback, managers of food and beverage businesses use this feedback when planning the menu. For this

reason, the demands of the target audience should be analyzed thoroughly while planning the menu and the changes in the requests of the customers should be followed.

Due to their nature, having street foods included in the menu is thought to be distinct from the common food and beverage culture. Yet, with street delicacies being consumed frequently by both locals and tourists nowadays, it is seen that food and beverages which are offered by street food vendors that are primarily served outside as mobile or fixed stands in a certain place have started to be added to the menus of food and beverage businesses as a result of the increasing demand in recent years.

The FAO defines street foods as “ready-to-eat foods and beverages prepared and or sold by vendors and handlers especially in streets and other similar places for immediate consumption or consumption at a later stage without further processing or preparation” (Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 1986). When looking at the historical development of street foods in ancient Rome, the Romans who went to watch Gladiator wars, bet on matches in the Colosseum, visited the bath after their daily activities, and socialized actually consumed lots of street foods such as sausage and fried fish (TheLocal, 2015). In addition, street food sellers earn their primary or supplementary income by preparing the food or readily selling it in a mobile or fixed stand in open areas.

Street foods, which play an important role in forming national identity together with social, economic, technological, cultural, and artistic developments, are widely consumed in both developed and developing countries and form part of the local culinary tradition. (Tinker, 1987). Street foods are considered an important source of daily nutrient needs, especially for people with low/middle income and students. In addition to ensuring food security among low-income urban people, street foods are the main means of subsistence for some populations in many developing countries (Tavonga, 2014), moreover, the unique taste, experience, and ease of street foods could interest all-income-level population as well (Ackah et al., 2011; Cross & Morales, 2007; Muzaffar et al., 2009). Street foods are also considered a potential sector for creating employment and job opportunities in many developing countries (Haque & Kohda, 2020).

Street food plays an important role in preserving cultural and social heritage by maintaining the local food habits of the countries along with their content, preparation, sales methods, and consumption (Calloni, 2013). As street food is a part of daily life, it is also important as a tourist product. Foods and beverages which are defined as street foods do not only meet the physiological needs of the customers but also contribute to their socialization (Çavuşoğlu & Çavuşoğlu, 2018, p. 641). The richness of culinary culture is also reflected in street food. The results of nomadic food culture and immigrants from different regions bringing their own culinary culture have indeed been reflected in street food. Especially in Istanbul, one of the capitals of the Ottoman Empire, it is thought that different religious and ethnic structures, migrations, palaces, and folk cuisine contributed greatly to street food.

Street foods provide economic and social benefits for both consumers and sellers. As Turkey's most populated province and considered among the world's leading metropolitan cities, Istanbul has a rich and diverse street food culture. Consuming street foods late at night has become a daily ritual for Istanbul's working and young population (Kargiglioglu & Aksoy, 2019).

Kebab, grilled fish sandwiches, wet burgers, boza, doner, kokoreç (street food made of animal intestines), and stuffed mussels are considered to be the primary Turkish street foods. While street foods meet the daily, inexpensive, and nutritious nutritional needs of the population living in Istanbul, they are known as attractive, economical, and delicious food alternatives for tourists seeking different tastes. They are also an important source of income for many people. Finding a street vendor in almost every street and corner around Istanbul 7/24 is possible. This ensures that street delicacies differ in every district and culture (Ballı, 2016). Some street foods that stand out in Istanbul can be categorized as follows; Fried Mussels, Stuffed Mussels, Grilled Fish Sandwich, Lakerda, Meatballs, Sogus Kelle (a type of offal), Wet Burger, Spiced Mutton Liver, Icli

Kofte (Stuffed Meatballs), Sweetbread, Chickpea Wrap, Simit (Turkish Bagel), Kanlıca Yogurt, Mobile Breakfast Bar, Pilaf with Chicken, Boza, Pickle Juice, Turkish Coffee, Sherbets, Salep, Helva, Ottoman Paste, Tulumba Desert (Syrup-soaked Pastry), Green Plum, Cengelköy Cucumber, Iced Almond (Demir, et al., 2018).

The phenomenon of eating and drinking is seen as a means of socialization, and it is emphasized that a sociological perspective should be adopted. The main purpose of food and beverage businesses is to deliver their products to a wide spectrum of consumers (Avcıkurt et al., 2007). As a result of the extensive research conducted by Johns and Pine (2002), the focus of the studies investigating the phenomenon of eating out was determined as meal selection, restaurant selection, the economic dimensions of eating out, the sociology of eating out, satisfaction, and loyalty of consumers. Many factors affect consumers in restaurant selection as well as in meal selection. Lewis (1980) emphasized that five factors affect consumers' restaurant selection: food quality, menu variety, price, atmosphere, and convenience.

Material and Method

The semi-structured in-depth interview method, which is one of the qualitative research methods, was used in this study. The reasons for a qualitative approach are to have a participatory role by the researcher, to examine the subject in its natural environment, to gain a holistic approach, to reveal perceptions, to obtain information from top management, and to have a flexible research pattern (Yıldırım & Şimşek, 2011; Karasar, 2008). Interviews were conducted with the authorities (chef, waiter, business manager, and employer) of food and beverage businesses determined through purposive sampling. The questions determined by the researcher are important to collect systematic information. However, other questions appropriate for the purpose of the study may be asked to obtain deeper information according to the answers given by the participants (Gürbüz & Şahin, 2016).

The aims of the study are to reveal the presence of inclusion of street food in the menus of food and beverage businesses, to learn the demand for street foods on the menu, to learn the effect of the inclusion of street foods in the menu on customer preference by interviewing the staff of food and beverage businesses operating in Kadıköy.

The reason why Kadıköy was chosen for the research is that it stands out as the most visited district of Istanbul, together with Fatih, Üsküdar Beyoğlu, and Beşiktaş districts (Tremglobal, 2020). In the selection of food and beverage businesses in Kadıköy, food and beverage businesses in Kadıköy were searched on the TripAdvisor website, and a total of 424 businesses were reached in four categories: 257 restaurants, 112 cafes, 43 patisseries, and 12 pubs (Tripadvisor, 2023). Qualitative studies are generally conducted with small sample groups and a purposive sampling method (Miles & Huberman, 1994). An exact number has not been determined at the sampling stage. Because in qualitative research, the sample size varies according to the richness of the data collected from the participants and the frequency of repetition (Kozak, 2015). An interview form was applied to restaurants, cafes, and pubs in Kadıköy on the TripAdvisor website. The population of the research is the employees of food and beverage businesses operating in the Kadıköy district of Istanbul. The study sample consists of 25 employees working in food and beverage businesses operating in the district of Kadıköy, Istanbul. Due to the repetition of the answers received after the 20th interview, the interviews ended with the 25th employee of the food and beverage business. Since it is recommended to have a sample size of at least 15 in all qualitative studies (Mason, 2010), it has been concluded that the sample is sufficient to evaluate the data.

The sociodemographic characteristics of respondents were measured using the typical sociodemographic variables (i.e. age, gender, level of education, marital status, race/ethnicity, and income level). The data in the study was obtained through the interview form, which included questions created after the literature review on street food and menu planning. The questions in the interview form were prepared in line with the review of the relevant literature

(Demirçakmak & Mutlu,2020; Sarıtaş & Sormaz, 2020; Hazarhun & Koçak, 2019; Çetinsöz & Polat, 2018) and the opinions of expert lecturers. To measure the content validity of the interview form, the form was finalized by performing a preliminary evaluation with 5 chefs and interviewing 5 instructors who are experts in tourism and gastronomy. In the next process, a pilot study was carried out with 2 managers with the interview form created to ensure validity. As a result of the pilot application, the interview form was rearranged.

Six questions are about determining the characteristics of the participant and the business, and the other six are about determining the status of including the street foods in the menus.

The questions used in the interview form are as follows:

1. Gender?
2. Educational Status?
3. What is your position in the business?
4. How long have you been working in the business?
5. How long has your business been operating?
6. How many people in total work in your business?
7. What street foods are included on the menu of the business you work for?
8. What are your thoughts on the menu of the food and beverage business you work for?
9. What are your views and thoughts on street foods?
10. Do you think street foods are important in the context of the sustainability of culinary culture?
11. What are your views on including street foods in the menus of food and beverage businesses?
12. Do you think including street foods on the menu affects customer preferences?

Ethics committee permission to collect data for this study was obtained from Bartın University Ethics Committee with approval no E-23688910-050.01.04-2100036984 dated April 30th, 2021. The data were collected between June 1st and July 10th, 2021, and the interviews were recorded with the consent of the participants. The meeting time for each participant (business owners, managers, kitchen workers, and waiters) varied between 30-45 minutes. As Yıldırım and Şimşek (2013) stated, it was important to keep the interview times long to ensure the internal reliability of the research. The audio recordings obtained from the interviews were transferred to the computer and put into writing. The study's findings were presented to the reader by directly quoting what the participants said.

Including descriptive citations in qualitative data analysis ensures that the data and the results obtained are very close to each other in terms of expression, and also enriches and strengthens the expression (Wolcott, 1994). The data were analyzed by content analysis technique. The data obtained from the participants were first organized to be analyzed, then the theme coding process was carried out by coding and presented with the help of tables in the final stage (Creswell, 2016). The answers received for each question in the interview form were categorized, and descriptive analysis was conducted. In the study, questions were asked of the participants in line with the predetermined themes and codes. The study was carried out with 3 themes and 6 codes. These themes and codes are presented in Table 1.

Table 1 Themes and codes

Themes	Codes
Thoughts Regarding Street Foods	- General views and opinions on street foods
Thoughts on the Inclusion of Street Food in Menus	- List of street foods included on the menu of the business
	- Thoughts on the menu of the food and beverage business
	- Views and opinions on the inclusion of street foods in the menus of food and beverage businesses
Thoughts Regarding the Sustainability of Inclusion of Street Food in Menus	- Thoughts on the inclusion of street foods in the menu affecting customer preference
	- Views regarding the importance of street foods in the context of the sustainability of culinary culture

Findings

Semi-structured in-depth interview method, one of the qualitative research methods, was used in this study. The reasons for a qualitative approach are to have participatory role by the researcher, to examine the subject in its natural environment, to gain a holistic approach, to reveal perceptions, to obtain information from top management and to have flexible research pattern (Yıldırım & Şimşek, 2011; Karasar, 2008). Interviews were conducted with the authorities (chef, waiter, business manager, and employer) of food and beverage businesses determined through purposive sampling. The questions determined by the researcher are important in order to collect systematic information. However, other questions appropriate for the study's purpose may be asked to obtain deeper information according to the answers given by the participants (Gürbüz & Şahin, 2016).

Information about the businesses

With the data obtained, frequency and percentage calculations have been made to determine the years of service, the number of personnel employed, and whether street foods are included in the menus of the food and beverage businesses. In this context, the frequency and percentage distribution of the service years of the 25 restaurants included in the sample are given in Table 2, the number of employees in Table 3, and the frequency and percentage distribution of whether street foods are included in the menus of food and beverage businesses are given in Table 4.

Table 2 Years of service

Years	n	%
1-3 Years	14	56,0
4-7 Years	3	12,0
8-10 Years	2	8,0
10 Years and above	6	24,0
Total	25	100

It has been determined that most of the businesses participating in the research have been operating for 1-3 years with a percentage of 56%. It is seen that this rate is followed by older businesses, that is, businesses that have been operating for more than 10 years, with a percentage of 24%. On the other hand, businesses between 8- 10 years, have been found to have participated in the research with the percentage of 8%.

Table 3 Number of people employed

Number	n	%
1-5 People	7	28,0
6-10 People	11	44,0
11-15 People	4	16,0
15 people and above	3	12,0
Total	25	100,0

When the food and beverage businesses to which the questions are asked are examined in terms of the number of people they employ, it is seen that a large part of them (44%) employ 6-10 people. This rate is followed by businesses employing 1-5 personnel with a percentage of 28%. It has been determined that there are only three businesses with 15 or more employees.

Table 4 Availability of street foods in the menus of food and beverage businesses

Menus	Available		Non-available		Total %
	n	%	n	%	
1 Salep	9	36,0	16	64,0	100
2 Sherbet	10	40,0	15	60,0	100
3 Boza	4	16,0	21	84,0	100
4 Pickle Juice	13	52,0	12	48,0	100
5 Stuffed Mussels	12	48,0	13	52,0	100

6	Grilled Fish Sandwich	13	52,0	12	48,0	100
7	Iced Almonds	0	0,0	25	100,0	100
8	Corn	2	20,0	20	80,0	100
9	Chestnut Kebab	0	0,0	25	100,0	100
10	Kokorec (street food made of animal intestines)	14	56,0	11	44,0	100
11	Shambali	3	12,0	22	88,0	100
12	Halka Tatlısı (Syrup-soaked Pastry)	6	24,0	19	76,0	100
13	Simit (Turkish Bagel)	4	16,0	21	84,0	100
14	Pilaf with Chicken/Chickpeas	9	36,0	16	64,0	100
15	Liver Kebab	8	32,0	17	68,0	100
16	Içli Kofte (Stuffed Meatball)	4	16,0	21	84,0	100
17	Wet Burger	4	16,0	21	84,0	100

A total of seventeen street foods determined within the scope of the study and the foods included in the menus of the restaurants from the study were examined. It is found that the most common street foods present on the menu of the restaurants included in the study are Kokorec, Grilled Fish Sandwiches, and Stuffed Mussels, respectively. Moreover, it was concluded that these foods were on the menus of more than half of the businesses participating in the study. When the beverages of street foods available on the menu are examined, pickle juice, sherbet, salep, and boza can be seen, respectively. Iced almonds and chestnut kebabs were not found in any of the food and beverage businesses included in the study.

Demographic information

15 of the participants were men, and 10 were women in the study investigating the presence of street foods in the menus of food and beverage businesses operating in the Kadıköy district of Istanbul. Of the interviewees, 6 are executive chefs, 10 are managers, and 9 are waiters. Looking at the educational status, it is seen that most of the participants (11) are university graduates, followed by 10 high school graduates and 4 primary school graduates. It is seen that the majority of the participants have a working period of three years or less, yet one-third of the employees stated that they have been working in the business for more than 8 years.

Table 5: Demographic Data of Participants

Participant	Gender	Position	Educational Status	Working Time
P1	Male	Manager	University	8 years
P2	Female	Waitress	High-school	6 months
P3	Male	Executive Chef	High-school	10 years
P4	Male	Waiter	High-school	3 years
P5	Male	Executive Chef	High-school	5 years
P6	Male	Executive Chef	Primary school	15 years
P7	Female	Manager	University	2 years
P8	Male	Manager	High-school	4 years
P9	Male	Executive Chef	University	1 year
P10	Female	Manager	High-school	6 years
P11	Female	Manager	University	2 years
P12	Female	Waitress	High-school	3 months
P13	Male	Waiter	Primary school	10 years
P14	Male	Waiter	High-school	5 years
P15	Male	Manager	University	3 years
P16	Female	Waitress	University	2 months
P17	Male	Manager	University	1 month
P18	Male	Waiter	High-school	6 years
P19	Female	Waitress	Primary school	8 years
P20	Female	Manager	High-school	3 years
P21	Female	Manager	University	5 years
P22	Male	Executive Chef	University	6 months
P23	Male	Executive Chef	University	8 years
P24	Female	Manager	University	12 years

P25

Male

Waiter

Primary school

1 year

Examination of the answers to the question, "What are your thoughts on the menu of the food and beverage business you work for?";

They stated that the menus are updated twice a year according to the supply of seasonal vegetables, fruits, and seafood. Employees in a few of the businesses stated that their menus have stayed the same for many years, and this situation positively affects customer preferences. Although the waiters and kitchen staff were surprised that street food was included in the menu at first, and they thought that street food would not be ordered, yet with the orders actually coming from the customers, this thought was replaced by an idea for the management to add different street foods to the menu.

Participant 3: "Our menus change twice yearly according to the product supply. With that, our customers are familiar with the food and beverages we generally offer in summer and winter."

Participant 4: "Since the place I work in is a bar, we offer more snacks and appetizers as food."

Participant 8: "I think that the inclusion of street foods in the menu positively affects customers' preference."

Participant 12: "Although I was surprised at first that the food and drinks that we normally bought outside and consumed on foot were put on the menu, I saw that our business actually satisfies customer wants with the presence of street foods."

Participant 23: "From my experience, most customers who come to our restaurant prefer street foods not only as a main meal but also as a snack."

Examination of the answers to the question "What are your views and thoughts on street foods?";

When we look at the opinions and thoughts of the participants about street foods, we see that they think of street foods as something that all people consume at least once in their lives. It is defined as the food and drinks consumed while leaving home to work, after getting on or off the transportation vehicles, and even while waiting for a friend for a meeting. Regarding tourism, the most consumed food and beverages in foreign travels may be the street foods of that country. Therefore, in recent years, street foods have been added to the menus of food and beverage businesses. In fact, we see food and beverage businesses that only offer street foods are opened. A small part of the participants, on the other hand, advocates that street foods should be prepared and sold by street food vendors on the streets rather than food and beverage businesses.

Participant 16: "Besides the beer orders of the guests coming to the business, the orders for stuffed mussels and kokoreç are increasing daily. Customer preferences affect each other, especially when more than one table is occupied."

Participant 18: "I can say that especially for foreign tourists when they come to businesses like ours, common Turkish cuisines like kebab or baklava may be the first things that come to their mind, and street foods are actually their next preference."

Participant 24: "Street delicacies are the foods and drinks that people buy both to fill their stomach and to have a better mood according to the situation during the day."

Examination of the answers to the question "What are your views on the inclusion of street foods in the menus of food and beverage businesses?";

Looking at the general participants, they stated that the presence of street foods on the menus was in direct proportion to the customer demand. That's why we see street foods on the menus of most businesses, especially gastropubs. Our chefs, who approach street foods differently, also reflect this in their presentations.

Participant 9: "Although I was not very fond of the presence of street foods on the menu at first, I found myself starting to work on how we could add a different food to the menu due to the high demand from the customers. In the service sector, we must offer what the customer demands with an understanding of business policy and quality."

Participant 13: "Since there is a great demand for street delicacies from the customers, I think their presence on the menu affects the business positively."

Participant 15: "Considering street food as a part of culture, its importance can be better understood. That's why I'm happy to have street foods on our menu."

Examination of the answers to the question "What is the average rate of customers who order street food?";

Most of the participants, managers, chefs, and waiters, stated that the demand for street foods is quite high, and almost half of the guests who come to the business order street foods. They stated that especially the guests who come as a group order street foods, at least as an appetizer.

Participant 4: "Although fast food-style foods are generally ordered, the interest in street foods is quite high."

Participant 19: "Most of our guests prefer street foods alongside their drinks."

Participant 24: "Since we are a company that brings street foods to the forefront with our restaurant design and menu planning, orders for street foods are quite high."

Examination of the answers to the question, "Do you think the inclusion of street foods on the menu affects customer preferences?";

The fact that the customers who came to the business recently asked the welcoming hostess or the waiter whether street foods are included in the menu indicates that the inclusion directly affects the customer choice of the business.

Participant 1: "Thinking from the point of view of tourists, I can say that street foods are included in our menu as an element of attraction."

Participant 2: "I have witnessed many times that customers who look at the standing menu in front of the restaurant say "we can try it here" when seeing the street foods on the menu."

Participant 22: "At first, I was one of those who found it strange to include street foods on the menu. After seeing that the customer demands were intense, we started to work on which street foods we could add to the menu, and there are so many street foods in the menu we use now that we can allocate a separate section for street foods."

Examination of the answers to the question "Do you think street foods important in the context of the sustainability of culinary culture?";

Most participants think street foods are important for Turkish cuisine culture as a society that has moved from a nomadic lifestyle to a settled life. They think street food preparation and presentation are maintained similarly or with minor changes from past to present. Another striking point is that in addition to meeting the criteria of street foods, the street foods are presented in different ways in first class restaurants.

Participant 1: "We attach importance to street foods in our business because they are a part of our culture rather than customer preferences."

Participant 6: "The richness of Turkish cuisine stems from its cultural heritage. We must be conscious of passing it on to future generations."

Participant 12: "Although street foods have been included in the menus of food and beverage businesses because of their popularity, I think street food sellers/vendors should be protected as well."

Participant 25: "The sustainability of street foods that we consume in every moment of our lives, from a cotton candy bought as a child, a boiled corn, to a meatball and bread eaten in front of a stadium, is very important."

Conclusion

In addition to being one of a business's most important communication and promotional tools, the menu is also very important for cost control, marketing, and sales activities. There are many factors in menu design, such as the selection of the products to be included in the menu, the menu cards' physical properties, the products' naming and descriptions, and product positioning

(Sahin & Yazıcıoğlu, 2018). Street foods reflect the culture of a region visited by tourists and constitute the main motivation for visiting the region (Demir et al., 2018; Henderson et al., 2012). Street food tours are among the top five worldwide food tours as of 2021 (Cifci et al., 2021). In this sense, the content and menu planning of the menus of the food and beverage businesses operating in Istanbul, Turkey's most visited city, is important.

The number of publications on street food has increased since 2019. Yet there is no study on whether street foods are present in the menus of food and beverage businesses. In addition, the study was conducted after the Covid-19 pandemic, so it can be considered that there has been no change in people's view of street foods after the pandemic. This study examines the presence and status of street foods on the menus of food and beverage businesses. For this purpose, face-to-face interviews were conducted with employees in food and beverage businesses operating in Istanbul, the most visited city in Turkey, and Kadıköy, one of Istanbul's most visited locations. Twenty-five people were interviewed, including waiters, chefs, and managers. As a result of the interviews, almost all businesses offer street foods.

Street foods are the foods and beverages offered for sale on the streets, where all or part of the preparation stage is made at the place where the product is sold. Lately, it has been observed that street foods have a positive effect on the choice of destination, and it's been noticed that there are even Michelin star restaurants which offer street foods. Considering the demand for street foods and potential customer preferences, food and beverage businesses have also started to add street foods to their menus.

Looking at the data obtained from the interviews held in food and beverage businesses, it was understood that they examined customer preferences and included street foods in their menu planning. It is seen that the majority of customers coming to food and beverage businesses prefer food or beverages from street foods, and the employees' opinions regarding the inclusion of street foods in the menus are positive.

In general, when the opinions regarding street delicacies are asked, they thought that street delicacies are mostly preferred as sides next to alcoholic beverages or as appetizers before the main meal. It was shared that some cafes and bars have just started to open, serving only street foods. As a result of their research, Uslu, Ayyıldız, and Yumuk (2022) concluded that street foods appeal to people of all ages and genders, and the products demanded as street flavors differ according to age and gender.

In this research, in which the presence of street food in the menus of food and beverage businesses, the thoughts of the business personnel on this subject and street food are discussed in terms of sustainable gastronomy, it has been seen that customer preferences have a positive effect on menu planning and facilitate the work of kitchen chefs. In the study of Hazarhun and Koçak (2019), it has been seen that kitchen chefs carry out menu planning because they find that the menu planning process is important for the success of the businesses.

While the perspectives of the food and beverage business employees participating in the research regarding the presence of street delicacies on the menu were negative before, it was seen that their perspectives turned to be positive as a result of the street delicacies orders. They even made suggestions to the people in the management position about street delicacies that could be added to the menu. It shows that not only kitchen staff, but also waiters working as service personnel, who closely follow customer preferences, have an important role in menu planning of a food and beverage businesses. Sezgin, Zerenler and Karama (2008) from the study they carried out reached the conclusion that menu preparations were made in cooperation. It has been observed that the inclusion of street delicacies in the menus of food and beverage businesses positively affects customer preferences, and suggestions for adding different street delicacies in menu planning have been presented. It is stated that most customers must have ordered street delicacies.

The preference of street flavors supports the sustainability of a region's culinary culture and therefore the continuity of the society (Cifci et al., 2021). In the answers given to the question about street foods in terms of the sustainability of the culinary culture, it was stated that as a country that moved from a nomadic life to a settled life and hosted many nations, Turkey has a very rich culture of street foods, that the street foods that are about to be forgotten should be brought in and resold, and that the culture should be kept alive. There are street foods that have survived from the nomadic Turkish societies hundreds of years ago, thus street delicacies are of great importance in conveying the culture. It was stated that carrying street delicacies from the past to the present and future is an inevitable positive fact.

Awareness about street foods has been created in our country, both with the festivals and organized events and with the inclusion of street foods on the menus of food and beverage businesses. Street delicacies, generally the first foods and beverages that tourists encounter, should be given importance as an introductory element of our culinary culture.

- Suggestions developed as a result of the research; Attention should be paid to hygiene, sanitation and food safety in preparing street food.
- The taboo against putting street food in the menu planning of food and beverage businesses should be broken.
- Signs can be placed at the entrances of food and beverage businesses indicating that they offer street food.
- Street food should be included in tourism promotional films and brochures.
- Regarding the sustainability of food and beverage culture, street food should be prepared originally.
- Street foods in Turkish cuisine should be included in the menus of our country's flag carrier airline and other airline companies.
- Promotion and marketing should be increased with the presence of food and beverage businesses serving street food at the airport.
- In touristic areas, street food should be sold with the clothes and equipment used by traditional street vendors, and promotion should be made by attracting attention.

Although the majority of academic studies on street foods are related to food safety, it has been observed that some studies have been conducted in different areas, such as street food vendors, destination preferences, and city-specific street foods. Furthermore, studies can be carried out on the preference of tourists or local people for street food in food and beverage businesses and the street food service by street food vendors.

Author Contributions

1. Author: 100 % contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person related to my article "Determination of the Inclusion Levels of Street Foods in the Menus of Food and Beverage Businesses in Kadıköy District of İstanbul".

References

- Ackah, M., Gyamfi, E. T., Anim, A. K., Osei, J., Hansen, J. K., & Agyemang, O. (2011). Socio-Economic Profile, Knowledge of Hygiene and Food Safety Practices among Street-Food Vendors in some parts of Accra-Ghana. *Internet Journal of Food Safety*, 13, 191-197.
- Alimi, B. A., & Workneh, T. S. (2016). Consumer Awareness and Willingness to Pay for Safety of Street Foods in Developing Countries: A Review. *International Journal of Consumer Studies*, 40(2), 242-248.
- Avcıkurt, C., Sarioğlan, M. & Girgin, G. K. (2007). *Yiyecek-İçecek Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış. I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler* [Conference presentation]. Antalya, Türkiye.

- Babat, B. & Kılıç, D. (2011). Kalite Fonksiyon Göçerimi: Yiyecek-İçecek İşletmelerine Yönelik Kuramsal Bir Yaklaşım, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 93-104.
- Balli, E. (2016). Gastronomi Turizmi Açısından Adana Sokak Lezzetleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(Special Issue 1), 3-17.
- Boyne, S., Williams, F., & Hall, D. (2003). On the Trail of Regional Success: Tourism, Food Production and the Isle of Arran Taste Trail. *Tourism and gastronomy*. Routledge.
- Calloni, M. (2013). Street Food on Move: A Socio-philosophical Approach. *Journal of Food Science and Agriculture*, 93, 3406-3413. Doi:10.1002/jsfa.6353.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Cross, J. C., & A. Morales. (2007). *Street Entrepreneurs: People, Place and Politics in Local and Global Perspective*. Routledge.
- Cavusoğlu, M. & Çavuşoğlu, O. (2018). Gastronomi Turizmi ve Kıbrıs Sokak Lezzetleri Üzerine Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 637-651.
- Cetinsöz, B. C. & Polat, A. S. (2018). Restoranlarda Menü Bilgilerinin Tüketicilerin Davranışsal Niyeti Üzerine Etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 6(4):3-20.
- Cifci, I., Atsız, O., & Gupta, V. (2021). The Street Food Experiences Of The Local-Guided Tour in The Meal-Sharing Economy: The Case of Bangkok. *British Food Journal*, 123(12), 4030-4048. Doi: <https://10.1108/BFJ-01-2021-0069>.
- Davis, B., Lockwood, A., Pantelidis, I., & Alcott, P. (2013). *Food and Beverage Management*. Routledge.
- Demir, Ş., Akdağ, G., Sormaz, Ü., & Özata, E. (2018). Sokak Lezzetlerinin Gastronomik Değeri: İstanbul Sokak Lezzetleri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1), 589-601.
- Demirçakmak, İ. L., & Mutlu H. (2020). Mutfak Şeflerinin Menü Planlama ve Analiz Yöntemlerine Yaklaşımları: İstanbul İlinde Bir Araştırma. In H. Eriş & Z. Alimgerey (Eds.). Uluslararası Göbeklitepe Uygulamalı Bilimler Kongresi. (pp. 69-71). Iksad Publications.
- Deveci, B., Türkmen, S., & Avcıkurt, C. (2013). Kırsal Turizm İle Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 29-34.
- FAO, (1986). *Regional Workshop on Street Foods in Asia*. Jakarta.
- Gordon, L., & Davis, B. (2004). *Hospitality Industry Handbook on Nutrition and Menu Planning*, Juta and Company Ltd.
- Gurbuz, S., & Sahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haque, I. T., & Kohda, Y. (2020). Understanding the impact of social determinants of health in street food safety: a qualitative study in Bangladesh. *International Journal of Health Promotion and Education*, 58(3), 152-162.
- Hazarhun, E. & Koçak, Y. (2019). Manisa İlindeki Otel İşletmelerinde Otel Şeflerinin Menü Planlamasına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (3), 1549-1572.
- Henderson, J. C., Yun, O. S., Poon, P. & Biwei, X. (2012). Hawker Centres as Tourist Attractions: The case of Singapore. *International Journal of Hospitality Management*, 31(3), 849-855.
- Istanbul Provincial Directorate of Culture and Tourism. (2021, December). *İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu*. Retrieved from <https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/92718,aralik-2021-turizm-istatistikleripdf.pdf?0>.
- Johns, N., & Pine, R. (2002). Consumer behaviour in the food service industry: a review. *International Journal of Hospitality Management*, 21(2), 119-134.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kargiglioglu, S. & Aksoy, M. (2019). Sokak Lezzetlerini Tatma Amacıyla İstanbul'u Ziyaret Eden Turistlerin İstanbul Seyahatlerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (3), 1821-1835.
- Kozak, M. (2015). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Küçükaslan, N. (2006). *Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Mutfak Hizmetleri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lewis, R. C. (1980). *A Discriminant Analysis Approach to Group Segmentation of Restaurant Patronage Based on Advertising Appeals*. [Doctoral dissertation, University of Massachusetts].

- Mason, M. (2010). *Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews*. *Forum: Qualitative Social Research*, 11 (3), 1-13.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Muzaffar, A. T., Huq, I., & Mallik, B. A. (2009). Entrepreneurs of the Streets: An Analytical Work on the Street Food Vendors of Dhaka City. *International Journal of Business and Management*, 4(2), 80-88.
- Ozdemir, B. (2010). Dışarıda Yemek Yeme Olgusu: Kuramsal Bir Model Önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 218-232.
- Özgen, I. (2015). *Menü planlama*. Ankara: Beta Basım.
- Pilato, M., Seraphin, H., & Yallop, A. C. (2016). *Exploring the Potential of Street Food as a Sustainable Livelihood Tourism Strategy For Developing Destinations*. Australasian Business Ethics Network.
- Rızaoğlu, B. & Hançer, M. (2005). *Menü ve Yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sarıtaş, A., & Sormaz, Ü. (2020). Otel ve Restoran Şeflerinin Menü Planlaması ve Analizi Konusuna Yaklaşımları: Konya Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 4(1), 136-158.
- Sezgin, M., Zerenler, M., & Karaman, A. (2008). Otel İşletmelerinin Menü Planlamasında Yaratıcılık, Yenilikçilik, Girişimcilik Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyo Ekonomi*, 4 (8), 127-143.
- Shenoy, S. S. (2005). *Food Tourism and the Culinary Tourist*. Unpublished Doctoral Dissertation. Clemson University.
- Sökmen, A. (2006). *Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi ve İşletmeciliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sökmen, A. (2011). *Yiyecek-İçecek Hizmetleri Yönetimi ve İşletmeciliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şahin, E. & Yazıcıoğlu, İ. (2018). Menü Tasarımının Yemek Seçim Kararına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 900-913.
- Tavonga, N. (2014). "Operations of Street Food Vendors and Their Impact on Sustainable Urban Life in High Density Suburbs of Harare, in Zimbabwe." *Asian J Econ Model* 2(1): 18-31.
- TheLocal (2015). *The Ancient Romans for Street Food*. Retrieved from <https://www.thelocal.it/20150803/thank-the-ancient-romans-for-street-food>.
- Tinker, I. (1987). Street Foods: Testing Assumptions about Informal Sector Activity by Women and Men. *Sociologie Contemporaine (La)*, 35(3), 1-73.
- Tremglobal (2020). *İstanbul'un En Fazla Ziyaret Edilen İlçeleri*. Retrieved from <https://www.tremglobal.com/tr/articles/most-visited-towns-of-istanbul>.
- TripAdvisor (2023). Kadıköyde Bulunan Yiyecek İçecek İşletmeleri. Retrieved from <https://www.tripadvisor.com.tr/Search?q=kad%C4%B1k%C3%B6y&searchSessionId=C22D0CEB C1FCCA5DF32DB42B2148E4DA1678043846625ssid&searchNearby=false&sid=F037665DC1D8458FB3B4F08D257432971678043855210&blockRedirect=true&geo=1&ssrc=e&rf=1>.
- Uslu, A. N., Ayyıldız, S., & Yumuk, Y. (2022). Sokak Satıcıları Açısından Safranbolu'daki Sokak Lezzetlerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(4), 2955-2972.
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis and Interpretation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Genişletilmiş Özet

Türkiye coğrafi konumu, doğası, tarihi güzellikleri ve yemek kültürü nedeniyle turistler tarafından oldukça tercih edilen bir ülkedir. Çok fazla medeniyete ev sahipliği yapan Türkiye Cumhuriyeti, yemek kültürü ile dünyanın en önemli mutfaklarından birisi olarak gösterilmektedir. Yemek kültüründeki zenginliğin sokak yemeklerine de yansıdığı görülmektedir. Gerek göçebe yaşamdan bu yana devam eden göçebe yemek kültürü gerekse farklı bölgelerden göç edenlerin kendi mutfak kültürlerinden ürünleri geldikleri bölgede hazırlamaları sonucunda sokak yemeklerine de yansımıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun başkentlerinden birisi olan İstanbul'da farklı dini, etnik yapıların, göçlerin, saray ve halk mutfağının sokak yemeklerine büyük ölçüde katkısı olduğu düşünülmektedir. Yeme içme kültürünün bir sonucu olarak sokak lezzetlerinin doğasının dışına çıkarak menülerde de yer almaya başladığı göze çarpmaktadır. Özellikle son yıllarda, sokak lezzetleri, gerek bölge halkı gerekse turistler tarafından sıklıkla tüketilen yiyecek ve içeceklerdir. Bu yüzden, asli olarak dışarıda mobil olarak ya da belli bir yerde seyyar olarak hizmet veren sokak lezzetleri satıcıları tarafından sunulan yiyecek içecekler son yıllarda artan rağbet sonucunda yiyecek içecek işletmelerinin menülerine eklenmeye başlandığı görülmektedir. Sokak yemeklerinin son yıllarda artan popülaritesi ile birlikte kafe ve restoranların menülerine sokak yemeklerinin eklendiği görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde sokak yemeklerinin yer alma düzeylerini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Kadıköy'de bulunan yiyecek içecek işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem ise, Kadıköy'deki yiyecek içecek işletmelerinde çalışanlar (n=25) oluşturmaktadır. Nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen yiyecek içecek işletmelerinin yetkilileri (şef, garson, işletme müdürü ve işveren) ile görüşmeler yapılmıştır. İstanbul Kadıköy ilçesinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin menülerindeki sokak lezzetlerinin yer alma durumunun araştırıldığı çalışmaya katılan katılımcılardan 15'i erkek, 10'u kadındır. Görüşmeye yapılan katılımcılardan 6'sı mutfak şefi, 10'u yönetici, 9'u garsondur. Eğitim durumlarına bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun 11'i üniversite mezunu, 10'u lise mezunu ve 4'ünün ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalışma sürelerine bakıldığında büyük çoğunluğunun üç yıl ve üç yıldan az çalışma süresine sahip olduğu görülmekle birlikte çalışanların üçte birinin 8 yıldan fazla süredir işletmelerde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Bulgular, yiyecek içecek işletmelerinde sokak gıdalarının yoğun bir şekilde tercih edildiğini göstermektedir. Bazı işletmelerin restoran tasarımı ve menü planlamasında sokak yemeklerini ana tema olarak kullandıkları gözlemlenmiştir. Sokak yemeklerinin ya içeceklerin yanında yan ürün olarak ya da ana yemek öncesi meze olarak tercih edildiği görülmektedir. Araştırma kapsamında belirlenen on yedi sokak lezzetinin, işletmelerin menülerinde yer alma durumlarına ilişkin menüler incelenmiş ve araştırmaya dâhil edilen restoranların menüsünde en fazla yer alan sokak lezzetlerinden yiyeceklerin sırasıyla; Kokoreç, Balık ekmek ve Midye dolma olduğu görülmekle birlikte bu yiyeceklerin çalışmaya katılan işletmelerin yarısından fazlasının menüsünde yer aldığı sonucuna varılmıştır. Sokak lezzetlerinden menüde yer alan içeceklere sırasıyla bakıldığında ise, Turşu suyu, şerbet, salep ve boza görülmektedir. Araştırmaya dâhil edilen restoranların hiçbirinde buzlu badem ve kestane kebaba rastlanmamıştır.

Genellikle turistlerin ilk karşılaştığı yiyecek ve içecekler olan sokak lezzetleri, mutfak kültürümüzün tanıtıcı bir unsuru olarak önemsenmelidir. Gerek festivaller ve düzenlenen etkinliklerle gerekse yiyecek-içecek işletmelerinin menülerinde sokak yemeklerine yer verilmesi ile ülkemizde sokak yemekleri konusunda farkındalık oluşturulmuştur.

Araştırma sonucunda geliştirilen öneriler;

- Sokak yemeklerinin hazırlanmasında hijyen, sanitasyon ve gıda güvenliğine dikkat edilmelidir.
- Yiyecek-içecek işletmelerinin menü planlamalarında sokak yemeklerinin yer almasına yönelik tabu yıkılmalıdır.
- Yiyecek içecek işletmelerinin girişlerine sokak yemeği sunduklarını gösteren levhalar konulabilir.
- Turizm tanıtım filmlerinde ve broşürlerinde sokak yemeklerine yer verilmelidir.
- Yeme-içme kültürünün sürdürülebilirliği açısından sokak yemekleri özgün şekilde hazırlanmalıdır
- Türk mutfağında yer alan sokak yemeklerine ülkemizin bayrak taşıyıcı havayolu ve diğer hava yolu şirketlerinin menülerinde yer verilmelidir.
- Havalimanında sokak yemeği servisi yapan yiyecek-içecek işletmelerinin bulunması ile tanıtım ve pazarlama artırılmalıdır.
- Turistik bölgelerde geleneksel sokak satıcılarının kullandığı kıyafet ve ekipmanlarla sokak yiyecekleri satışı yapılmalıdır.

Sokak gıdaları ile ilgili akademik çalışmaların çoğunluğu gıda güvenliği ile ilgili olsa da sokak gıda satıcıları, destinasyon tercihi, şehre özgü sokak gıdaları gibi farklı alanlarda da bazı çalışmaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca yiyecek-içecek işletmelerinde turistlerin veya yerel halkın sokak yemeğini tercih etmesi ve sokak yemeği satıcılarının sokak yemeği servisine yönelik çalışmalar yapılarak araştırma alanı geliştirilebilir.

The FOMO effect of social media habits on consumers and the return rate of purchases made under this effect¹

Mine Sönmezay ²

² Institute of Social Sciences, Bursa Uludag University, Bursa/Türkiye.

ÖZET

Günümüzde bireyler sosyal medya platformlarında FOMO (Fearing of Missing Out) etkisiyle yüksek düzeyde belirsizlik altında karar almaktadır. Çevrimiçi platformlardaki pazarlama ve iletişim faaliyetlerinde FOMO, tüketicilerin satın alma davranışlarını artırmaya yönelik dürtüsel bir araç olarak görülmektedir. Özellikle sosyal ağlarda tüketicilerin FOMO'larına yönelik dürtüsel mesajlarla tasarlanan pazarlama ve iletişim uygulamalarının dürtüsel satın alma davranışını tetiklemede rol oynadığı düşünülmektedir. FOMO etkisiyle gerçekleştirilen satın alma kararlarının ardından bireylerin pişmanlık duyma olasılıkları oldukça yüksek görülmektedir. Literatür FOMO ve sosyal medya arasındaki ilişkiyi incelemeye odaklanmıştır. Bu çalışmada ise sosyal medyanın yarattığı FOMO etkisiyle oluşan satın alma davranışları ve bu etki altında yapılan satın alımların iade oranına etkisi incelenerek literatüre katkısı ortaya koyulmuştur. Araştırmanın örneklemini Bursa ilinde yaşayan ve çevrimiçi alışveriş deneyimine sahip tüketiciler arasından seçilmiştir ve araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma modeli Smart PLS kullanılarak yapısal eşitlik modellemesiyle test edilmiştir. Bu çalışmada sosyal medya kullanımının ve sosyal medya reklamlarının FOMO üzerinde önemli ve pozitif etkiye sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte, FOMO etkisinin dürtüsel satın almayı; dürtüsel satın almanın satın alma sonrası pişmanlığı ve satın alma sonrası pişmanlığın da iade etme eğilimini pozitif yönde etkilediği ortaya koyulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

FOMO, sosyal medya, dürtüsel satın alma, iade eğilimi.

Sosyal medya alışkanlıklarının tüketicilerde oluşturduğu FOMO etkisi ve bu etki altında yapılan alışverişlerin iade oranı

ABSTRACT

Nowadays, individuals make decisions under the emotion of high uncertainty due to the effect of FOMO (Fear of Missing Out) on social media platforms. In marketing and communication activities on online platforms, FOMO is seen as an impulsive tool to increase consumers' purchasing behavior. It is thought that marketing and communication applications designed with impulsive messages for consumers' FOMO, especially in social networks, can trigger impulsive buying behavior. After purchasing decisions are made with the effect of FOMO, the likelihood of individuals experiencing regret for not making a purchase is high. The literature has focused on examining the relationship between FOMO and social media. In this study, as a contribution to the literature, purchasing behaviors created by the FOMO effect created by social media and the effect of purchases made under this effect on the return rate were examined. Consumers living in Bursa and having an online shopping experience were chosen as the population for this research, and the convenience sampling method was used. The research model was tested with structural equation modeling using Smart PLS. This study revealed that the use of social media and social media advertisements have a significant and positive effect on FOMO, thus supporting the literature. In addition, it has been revealed that the FOMO effect positively impacts impulsive

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Araştırma ve Yayın Etik Kurulları (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu) 2022-07

Atrf: Sönmezay, M. (2024). The Fomo effect of social media habits on consumers and the return rate of purchases made under this effect. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 65-80. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1210864>

buying. Impulsive purchasing leads to a higher likelihood of experiencing post-purchase regret, and post-purchase regret has a positive effect on return intention.

KEYWORDS

FOMO, social media, impulse purchasing, return intention.

Introduction

Social media channels, which are formed with new technologies, appear as a dynamic platform where everyone can create and publish their own content. Content created on social media can be delivered to millions of people free of charge (Saravanakumar and SuganthaLakshmi, 2012, p. 4444). In social media, users are exposed to many referrals by businesses. Moreover, businesses use social media very actively to shape the opinions of users (Grover et al., 2022, p. 1). In other words, in social media, companies can advertise in a mode where they can create the content they want, suitable for their target audience (Saravanakumar and SuganthaLakshmi, 2012, p. 4444).

Social media has a significant impact on people's decision-making. Social media affects consumers' decisions, causing changes in ideas and choices (Power and Phillips-Wren, 2011, p. 254). Beyond that, studies show that social media increases consumers' purchase intentions (Hajli, 2014, p. 400, Ertemel and Ammoura, 2016, p. 87). Social media is seen as a motivating tool for individuals to purchase a product or seek additional information and increases consumers' desire to belong.

There is a positive relationship between social media habits and the FOMO (Fearing of Missing Out) degree of the consumer (Przybylski et al., 2013; Bright ve Logan, 2018; Roberts ve David, 2020; Çopuroğlu, 2021). For this reason, it is essential for marketers to research the FOMO effect on consumers (Abel et al., 2016, p. 41). In marketing and communication activities on online platforms, FOMO is seen as an impulsive tool to increase the purchasing behavior of consumers. Especially in social networks, marketing, and communication applications designed with impulsive messages for consumers' FOMO are thought to play a role in triggering compulsive buying behavior (Aydın et al., 2019, p. 7). In addition, close friends or family members can increase a person's FOMO, increasing their likelihood of completing a recommended purchase. Therefore, it is seen that there is a strong positive relationship between FOMO and the probability of purchasing (Good and Hyman, 2020, p. 336).

However, individuals make decisions under a high level of uncertainty due to the FOMO effect. After these purchasing decisions are made with the impact of FOMO, individuals are highly likely to have regrets (Hodkinson, 2019, p. 74). After their purchases, consumers usually compare the price paid and the benefit to be obtained and inquire whether the price paid is worth it. After these evaluations, they may regret the purchase (Korur and Kimzan, 2016, p. 55). Thus, the FOMO trend appears to affect purchase drive significantly and affects post-purchase regret (Çelik et al., 2019, p. 133).

In this study, FOMO is considered a factor in the marketing context. Therefore, the impulse purchasing behavior that it may create and the tendency to return items due to regret may occur after the impulse purchasing is examined. After summarizing the background of FOMO and other variables, a model and six hypotheses were developed. Subsequently, the research method and model test results were presented, followed by implications, limitations, and future research possibilities. For this study, ethics committee permission was obtained from Bursa Uludağ University on 26 August 2022/24 within the scope of compliance with research and publication ethics.

Related Works

Attitude toward social media

Social media, a rising trend, creates a market that attracts a comprehensive user (Akar and Topçu, 2011, p. 60). Social media has become an important global marketing trend in influencing consumers' behavior and purchasing decisions (Appel et al., 2020, p. 80). Chung and Austria, (2010, p. 581) stated that consumers tend to trust recommendations generated by other users on social media more than messages from traditional mass media. Consumers' comments about a product on social media create a positive or negative rumor about brands, and these virtual messages affect consumers' purchasing decisions. Through social media, individuals have become more dependent on consuming information. The desire to know what other people are doing and saying has increased, leading to a significant increase in fear of missing out (FOMO) in individuals (Abel et al., 2016, p. 36).

People have an innate urge to be in relationships with others. Social media is an easily accessible channel from where to try to build such relationships. However, it is predicted that there will be an increase in the use of social media and an increase in people's FOMO progress will be in a direct relationship (Roberts and David, 2020, p. 390). In the study of Bright and Logan (2018, p. 1221) on how factors such as attitude, intrusiveness, and FOMO, FOMO was found to be positively and significantly associated with attitude toward social media. However, it has been revealed that the FOMO effect causes more social media use in users (Hunt et al., 2018, p. 764).

Attitude toward social media advertising

Today, businesses can only convey information or messages about their products or services to consumers by using advertisements (Niazi et al., 2012, p. 114). Businesses are trying to increase the digital participation of consumers by publishing their ads on social media. Digitalization is very active today, and social media is being integrated increasingly into the advertising programmes of businesses every day (Voorveld et al., 2018, p. 38). The amount of information and the number of opportunities created by online social media platforms have made advertising businesses rapidly follow this field (Logan et al., 2018, p. 357).

Social media users with a positive attitude towards social media advertising are more likely to read brand messages and seek information about brands, which increases consumers' purchase intention. In other words, behavioral responses of social media users to social media ads of brands are positively associated with purchasing intentions for products (Chu et al., 2013, p. 171). Bright and Logan (2018, p. 1221) revealed in their study that a positive attitude towards social media advertising is significantly related to social media fatigue and that FOMO is positively and significantly associated with this attitude towards social media advertising.

FOMO tendency

Fear of missing out (FOMO) describes the urge to be in constant contact with others. It is a common feeling caused by the worry that a rewarding experience from others is being missed (Przybylski et al., 2013). This concept, which was introduced in the field of psychology, was adapted to the marketing field over time. Aydın (2018, p. 421) stated in his study that FOMO directs people to purchase behavior beyond their needs. They are influenced by peers when deciding on products and services, and that results in making impulsive purchases.

The sense of FOMO encourages the use of social media by strengthening the intention of staying connected (Roberts and David, 2020, p. 390). Individuals can stay in touch with their friends, share moments, and find entertaining content using social media. However, social media has also brought undesirable effects (Shen et al., 2020, p. 1). Today, consumers actively use social media in search of information, and in this context, they are interested in following the social media accounts of brands. However, when they start getting more information than

they need, they feel overwhelmed. As long as there is no excess flow, following brands on social media is a good platform for consumers to get information (Bright and Logan, 2018, p. 1221).

Slogans used by businesses in their promotional activities on social media activate FOMO and create a tendency to make impulsive purchases. Limited stock, limited-time offers, special deals, and campaigns that make consumers feel in a particular way can particularly trigger impulse purchasing behavior in consumers (Çelik et al., 2019, p. 129). Marketers' plans to increase their investments in social media show increased confidence in the effectiveness of social media as an advertising tool that allows one-to-one communication with consumers. However, information overload during social media exposure can reduce time spent on social media and may begin to reduce consumer trust (Logan et al., 2018, p. 357). In light of this information obtained from the literature, it is seen that FOMO may be related to social media use and also affect the impulse purchasing feeling. Therefore, individuals' approaches to social media, combined with FOMO feelings, can lead to impulsive purchases.

Impulse purchasing

Impulse purchasing is a sudden and quick buying behavior that prevents consumers from carefully evaluating product information and alternatives. In addition, consumers' seeing more content related to a product can trigger impulsive buying behavior (Rook, 1987, p. 191). Social networks, a new type of e-commerce, provide widespread image sharing with a high level of visual appeal and interaction among users, making it easier for consumers to buy online without thinking (Xianga et al., 2016, p. 342). Aragoncillo and Orus (2018, p. 55) stated that social networks play an essential role in motivating impulse purchasing behavior in their study, which examined impulse purchasing behavior in online channels and the effect of social media. Consumers often act without thinking when making online decisions. With the developments in information technology and the growth of e-commerce daily, online impulse purchasing behavior has become common (Chan et al., 2017, p. 204). Online photos, banner ads, extra discounts, and special offers in online ads encourage impulse purchasing behavior (Çelik et al., 2019, p. 129). In the studies carried out, it has been stated that approximately 40 percent of online consumer spending is caused by impulsive buying (Verhagen and Dolen, 2011, p. 320).

The subject of online impulse purchasing is important for both consumers and businesses. While it creates psychological difficulties for consumers, it creates a return cost for businesses. For this reason, companies must understand the issues that guide the impulse purchasing behavior of consumers (Lim et al., 2017, p. 85). It is known that information overload is effective in the impulse purchasing decisions of consumers (Hausman, 2000, p. 415). When impulse purchasing occurs due to an incentive provided to consumers, it includes a lack of rationality and creates dissatisfied feelings in consumers (Imam, 2013, p. 23). It is seen that consumers who make an impulsive purchase decision have a higher degree of reluctance toward the product and a more substantial product return intention after the purchase (Chen et al., 2020, p. 10). Therefore, it is seen that it is vital for businesses to understand the impulse purchasing behavior of consumers. Consequently, it is essential to examine the impulse buying behavior of consumers.

Post-purchasing regret

Regret is a specific emotion that has a more profound impact on decision-making than most factors. Studies show that regret is an emotional reaction to the consequences of under-pressure decision-making and an influential factor that motivates and directs consumers' behavior (M'Barek and Gharbi, 2012, p. 1). Since impulse purchasing behavior is not pre-planned, it usually leads to high dissatisfaction and causes consumers to experience post-purchase regret (Kacen and Lee, 2002). Consumers, who tend to make impulse purchases, feel more regret and intend to return the products (Lim et al., 2017, p. 96).

When consumers buy products impulsively, they later doubt their need for the product and question the correctness of the purchase decision because they do not think about the results

in advance. For example, Saleh (2012, p. 115) and Celik et al. (2019, p. 133) stated in their study that FOMO triggers impulse purchasing behavior, and it causes post-purchase regret. Similarly, Goods and Hyman (2020, p. 565), in their research on the direct and indirect effects of FOMO on purchasing behaviors, revealed that FOMO could affect impulse purchases, post-purchase regret, and even future behaviors.

Return intention

Return intention refers to the consumers' intention to return or exchange products purchased from online shopping pages (Lim et al., 2017, p. 90). In online shopping, consumers are often given the unconditional right to return products. Its purpose is to stimulate consumption and promote economic growth (Guan, 2020, p. 657). Therefore, the unconditional right to return products in online shopping is an essential factor in consumers' purchasing decisions (Jiang and Rosenbloom, 2005, p. 168).

Impulsive purchasing, usually the result of an incentive, is linked mainly to cognitive dissonance and post-purchase regret (Imam, 2013, p. 23). Therefore, consumers who make impulse purchases tend to return. As the impulse purchasing rate of consumers increases, so does the possibility of returning increase with post-purchase regret (Kang and Johnson, 2009, p. 46). Consumers, after an impulsive purchase, often have the intention of returning with their dissatisfaction because they think that the purchased products are inappropriate and/or the quality is not as good as expected (Chen et al., 2020, p. 10). In general, in the literature, it is stated that after the impulsive purchase, the degree of doubt and regret of the product purchased by the consumers is higher (Chatzidakis et al., 2009, p. 250).

Method

This study examines the consumers' shopping behaviour under the effect of FOMO, consumers' dissatisfaction (regrets) after these purchases, and return intention, which can clearly express the behavioral reaction of consumers after the impulse purchasing.

Accordingly, the hypotheses and model created in this study are as follows:

- H₁: The attitude towards social media has a positive effect on the FOMO tendency.
- H₂: The attitude towards social media ads has a positive effect on the FOMO tendency.
- H₃: FOMO tendency has a positive impact on impulsive purchasing.
- H₄: Impulsive purchasing has a positive effect on post purchase regret.
- H₅: Post purchase regret has a positive impact on the return intention.

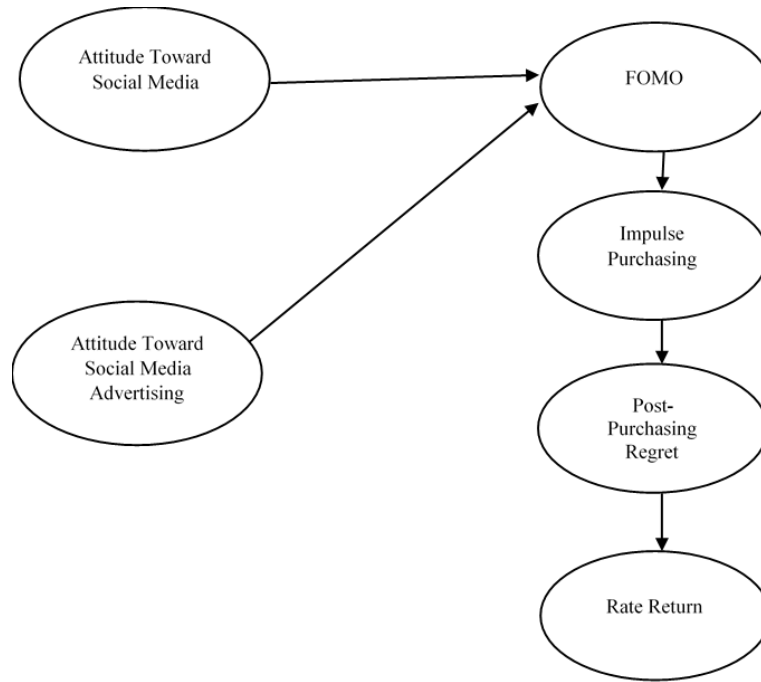

Figure 1 Research model

In this study, ethics committee permission was obtained from Bursa Uludağ University on 26 August 2022/24 within the scope of compliance with research and publication ethics. After having the ethics committee paper, consumers living in Bursa and having an online shopping experience were chosen as the population for this research. Convenience sampling was used as a sampling method in this study. The survey was conducted online between 8-19 September 2022, and 468 surveys were collected. As 26 of these questionnaires were not suitable for the analysis, 442 questionnaires were included in the analysis. IBM SPSS 23.0 and Smart PLS 3.3.6 package programs were used to analyze the data.

In the first part of the questionnaire, there are questions about latent variables, and a five-point Likert scale was used. The latent variables of the research model are "Attitude Toward Social Media, Attitude Toward Social Media Advertising, Fearing Of Missing Out (FOMO), Impulse Purchasing, Post Purchasing Regret, And Return Intention". The scale of attitude toward social media and attitude toward social media advertising variables is from Bright, L. F., & Logan, K., 2018; the scale of the FOMO variable is from Çelik et al., 2019; the scale of impulse purchasing, post purchasing regret and return intention variables were taken from Lim, S. H., et al. 2017. In the second part of the questionnaire, the participants have demographic questions.

Analyses and findings

In analyzing the data, frequency analysis was performed, and the participants' demographic characteristics were revealed. Then, the reliability and validity analyses of the scale dimensions used in the study were made, and the proposed research model was tested using Smart PLS 3.2.8.

Respondents' demographic characteristics

The demographic characteristics of the participants in the research were revealed by frequency analysis. The demographic characteristics of the participants in the study can be seen in detail in Table 1 below.

Table 1 Descriptive statistics of the participants

Characteristics	N	%	Characteristics	N	%
Gender			Age		
Female	236	53	15-24	40	9

	Male	206	47		25-34	206	47
Marital Status	Single	160	36		35-44	157	35
	Married	282	64		45-54	33	8
					55-64	6	1
Monthly Income	1000TL (Turkish Lira) and under	18	4	Experience of Online Shopping	Less than a year	27	7
	1001TL – 3000TL	16	4		1-3 years	76	17
	3001TL – 5000TL	67	15		4-6 years	143	32
	5001TL – 10000TL	235	53		7-9 years	102	23
	10001TL and above	106	24		10 years and above	94	21
Level of Education	Secondary School	78	18	Occupation	Student	22	5
	Associate Degree	73	17		Private Sector	232	52
	Undergraduate	202	46		Public Sector	63	14
	Masters	80	18		Employer	50	11
	Doctorate	9	1		Retired	13	3
						Unemployed	24
				Other	38	9	
Total		442	100	Total		442	100

It is seen that 236 female (53 percent) - 206 male (47 percent), and 160 single (36 percent) - 282 male (64 percent) respondents participated in the research; while the majority of the respondents participating in the research are between the ages of 25-44. It is also seen that the respondents with undergraduate degrees constitute the majority, with 46 percent. 235 people who participated in the survey have a monthly income between 5.001 TL and 10.000 TL, constituting 53 percent of all participants. A similar ratio is seen in the occupation of the participants. 232 of the participants work in the private sector, 52 percent of the total. When we look at the online shopping experience of the individuals participating in the survey, 143 people with 4-6 years of experience compose 32 percent of the total, 102 people with 7-9 years of experience compose 23 percent of the total, 94 people with 10 years and above experience compose 21 percent of the total.

Results of the measurement model

In the first part of the study, Factor loading, Cronbach's Alpha, Composite Reliability (CR), and Average Variance Extracted (AVE) values of the latent variables were examined. While Hair et al. (2014, p. 618-619) stated in the literature that factor loadings should be above 0.50, Nunnally (1978) noted that the Cronbach's Alpha value should be above the threshold value of 0.70. In addition to these values, Hair et al. (2014, p. 111) stated that the composite reliability (CR) value should be above 0.70, and Fornell and Larcker (1981) revealed that the AVE value should be above 0.50 for the validity of the structural model.

The Cronbach's Alpha, which expresses the overall reliability of the scale used in this study, was 0.876, and it shows that the overall reliability of the scale is high.

Since this result is above the 0.70 value accepted in the literature by Nunnally (1978), it can be stated that the overall reliability of the scale is high. In Table 2 below, the measurement model analysis results of the dimensions in the research model are shown in detail.

Table 2 Results of the measurement model

Construct	Item Codes	Factor Loading	Cronbach's Alpha	Composite Reliability (CR)	Average Variance Extracted (AVE)
Attitude Toward Social Media	ATSM1	0.802	0.874	0.908	0.665
	ATSM2	0.817			
	ATSM3	0.822			

	ATSM4	0.868			
	ATSM5	0.763			
Attitude Toward Social Media Advert	ATSMA1	0.826	0.862	0.906	0.706
	ATSMA2	0.895			
	ATSMA3	0.844			
	ATSMA4	0.794			
Fearing Of Missing Out	FOMO1	0.742	0.846	0.891	0.621
	FOMO2	0.864			
	FOMO3	0.711			
	FOMO4	0.819			
	FOMO5	0.795			
Impulse Purchasing	IP1	0.793	0.817	0.881	0.651
	IP2	0.863			
	IP3	0.891			
	IP4	0.663			
Post Purchase Regret	PPR1	0.749	0.726	0.825	0.543
	PPR2	0.739			
	PPR3	0.815			
	PPR4	0.636			
Retrun Intention	RI1	0.940	0.926	0.953	0.871
	RI2	0.938			
	RI3	0.922			

As seen in Table 2, the fact that the Cronbach Alpha and Composite Reliability (CR) values of all variables in the model are above 0.70 and that the factor loadings and AVE values are above 0.50 indicate that the scale provides reliability and convergent validity.

After these analyses, the discriminant validity of this study was examined. Fornell-Larcker criterion refers to cross-loadings between factors. To meet this criterion, the square root of the AVE values of each latent variable must be greater than the correlation coefficients between the variables. Table 3 below shows the analysis results found according to Fornell and Larcker's (1981) criteria.

Table 3 Results of the discriminant validity (Fornell - Larckell Criterion)

	IP	FOMO	PPR	ATSMA	ATSM	RI
Impulse Purchasing	0.807					
FOMO Tendency	0.746	0.788				
Post Purchase Regret	0.430	0.600	0.737			
Attitude Towards Social Media Advertising	0.467	0.571	0.476	0.840		
Attitude Towards Social Media	0.347	0.579	0.481	0.450	0.815	
Return Intention	0.364	0.425	0.543	0.289	0.272	0.933

Table 3 shows the cross-correlation of variable loadings of all variables with each other. It was concluded that the scale had discriminant validity since it was seen that the item loadings of each variable were highly correlated with those of the variable to which it belongs and low with other variables. In addition, as recommended by Henseler et al. (2015) in the literature, the HTMT criterion (Heterotrait-Monotrait Ratio) was examined to support this criterion. Henseler et al. (2015) revealed that the HTMT value can be accepted up to 0.90 among the dimensions with similar content. Results expressing HTMT criteria can be seen in the Table 4.

Table 4 Results of the discriminant validity (HTMT Criterion)

	IP	FOMO	PPR	ATSMA	ATSM	RI
Impulse Purchasing						
FOMO Tendency	0.888					
Post Purchase Regret	0.523	0.723				
Attitude Towards Social Media Advertising	0.567	0.655	0.585			

Attitude Towards Social Media	0.408	0.684	0.594	0.505	
Return Intention	0.420	0.478	0.632	0.316	0.303

When Table 4 is examined, it is seen that the HTMT values of the dimensions are below 0.90. According to the results of this analysis, it is seen that the conditions regarding the HTMT criterion are met, and it has been demonstrated once again that the discriminant validity is provided. After these analyses, the research dimensions were found suitable for structural equation modeling analysis.

The Results of the Structural Equation Modeling Analysis

After evaluating the model's acceptability, the model's hypotheses were tested. At this stage, partial least squares path analysis (PLS-SEM) was used as structural equation modeling. In this part of the study, path coefficients, t-values, significance values (p) between the variables in the model, as well as R^2 , Q^2 (prediction ability of the model), f^2 (effect size), and VIF values were examined.

R^2 represents the explained variance of each exogenous latent variable. R^2 value of 0.75 gives a large result, R^2 value of 0.50 gives a medium result and R^2 value of 0.25 gives a weak result (Hair et al., 2011). f^2 reveals the effect size of the prediction structures. In the literature, it was shown that f^2 value of 0.02 gives a small effect, f^2 value of 0.15 gives a medium effect and f^2 value of 0.35 gives a large effect. Another value we examine at this stage is the Q^2 value. The Q^2 value is found as a result of the blindfolding analysis, and the fact that $Q^2 > 0$ indicates that the exogenous variables have predictability for a particular endogenous variable (Gim et al., 2015). The VIF value indicates whether there is collinearity or not and is expected to be $VIF < 5$ (Hair et al., 2011). Finally, a $p < 0.05$ path coefficient between the variables means that the hypotheses are accepted, while t-value > 1.96 is accepted. In order to measure the significance of the PLS path coefficients, 5000 sub-samples were taken from the sample using the bootstrapping technique, and t-values were recalculated.

The path coefficients and significance values of the model obtained with the help of the SmartPLS 3.3.6 program are shown in Figure 2.

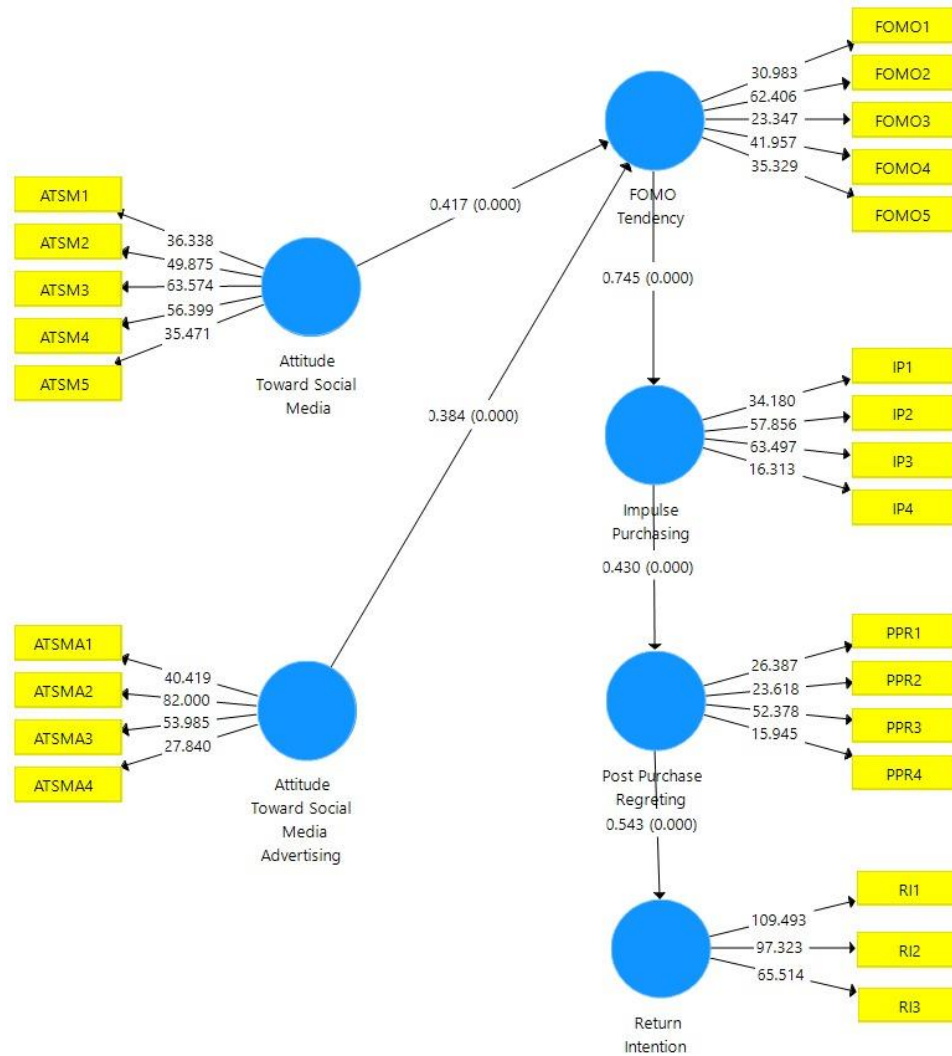

Figure 2 Results of the Structural Equation Modeling (PLS-SEM)

The results of the R^2 , f^2 , Q^2 and VIF values in the structural equation modeling analysis are shown in Table 5 below.

Table 5 Results of coefficient of determination (R^2), predictive relevance (Q^2), effect size (f^2), and VIF values

Hypothesis	Paths	R^2	f^2	Q^2	VIF
H ₁	ATSM → FOMO Tendency	0,202	0,253	0,138	1,000
H ₂	ATSMA → FOMO Tendency	0,326	0,483	0,199	1,000
H ₃	FOMO Tendency → Impulse Purchasing	0,557	1,256	0,359	1,000
H ₄	Impulse Purchasing → Post Purchase Regret	0,185	0,227	0,091	1,000
H ₅	Post Purchase Regret → Return Intention	0,294	0,417	0,253	1,000

When the R^2 values in Table 5 are examined, the most significant effect ratio is the effect of FOMO tendency on impulsive buying. The disclosure rate of FOMO's to impulsive buying was found to be approximately 56 per cent. When the f^2 values in Table 5 are examined, the effect of attitude towards social media on attitude towards social media advertisements and the impact of impulsive buying on post-purchase regret were found to have moderate effect sizes. Furthermore, it is seen that the attitude towards social media advertisements has a high effect on the FOMO tendency, the FOMO tendency has a high effect on impulsive buying, and the post-purchase regret has a high effect on the return tendency. As shown in Table 5, since the Q^2 values obtained in this analysis were found to be greater than zero, it can be stated that the structural equation model has predictive power. Finally, when the VIF values in Table 5 are

examined, the fact that the results obtained are below 5 reveals that there is no linearity problem between the variables. The values of the path analysis and hypotheses are shown in Table 6.

Table 6: Results of the structural equation modeling (PLS -SEM)

Hypothesis	Paths	Standardized Beta Coefficient	T-Value	P-Value	Results
H ₁	ATSM → FOMO Tendency	0,417	11,327	0,000	Supported
H ₂	ATSMa → FOMO Tendency	0,384	14,476	0,000	Supported
H ₃	FOMO Tendency → Impulse Purchasing	0,745	27,407	0,000	Supported
H ₄	Impulse Purchasing → Post Purchase Regret	0,430	9,069	0,000	Supported
H ₅	Post Purchase Regret → Return Intention	0,543	13,973	0,000	Supported

As a result of the path analysis, the H₁ hypothesis was accepted because the attitude towards social media had a positive and significant effect ($\beta = 0.417$; $p < 0.05$) on the FOMO tendency. The H₂ hypothesis was accepted because the attitude toward social media ads had a positive and significant effect ($\beta = 0.384$; $p < 0.05$) on the FOMO tendency. The H₃ hypothesis was accepted because FOMO tendency had a positive and significant impact ($\beta = 0.745$; $p < 0.05$) on impulsive purchasing. The H₄ hypothesis was accepted because impulsive purchasing had a positive and significant effect ($\beta = 0.430$; $p < 0.05$) on post-purchase regret. The H₅ hypothesis was accepted because it had a positive and significant impact ($\beta = 0.543$; $p < 0.05$) on the tendency to return post-purchase regret.

Discussion and implication

Recent developments in the Internet and communication technologies have led to the rapid growth of electronic social networks (Wasko et al., 2009, p. 254). Moreover, online impulsive buying has become common among consumers with the spread of e-commerce activities. Online shopping frees consumers from the restrictions they may encounter in physical stores, which increases the probability of impulse purchasing (Chan et al., 2017, p. 205).

With the developments in internet use in recent years, impulse purchasing research has started to focus on online impulse purchases (Celik et al., 2019, p. 129). The main focus of the current research is the role of FOMO in social media use and the sense of connection with others. In this research, a model was created in accordance with several hypothetical interests. In this study, the FOMO effect created by social media on consumers and the feeling of regret created by shopping made under this effect in explaining the consumer decision-making process have been examined.

This study revealed that the attitude towards social media (Abel et al., 2016; Bright and Logan, 2018; Hunt et al., 2018; Roberts and David, 2020) and social media advertisements (Bright and Logan, 2018) has a significant and positive effect on the FOMO tendency as supporting the literature. In addition, it has been revealed that the FOMO effect has a positive impact on impulsive buying (Aydın, 2018; Çelik et al., 2019). Impulsive purchasing has a positive effect on post-purchase regret (Imam, 2013; Chen et al., 2020) and post-purchase regret has a positive effect on return intention (Chatzidakis et al., 2009; Kang and Johnson, 2009; Chen et al., 2020).

Personalized advertisements based on past actions provided by social media can influence the opinions of consumers (Kazi et al., 2019, p. 12). However, online impulsive purchases can result in consumer satisfaction or regret. Because of the negative consequences of post-purchase regret on both consumers and marketers, it is important for marketers to understand the factors associated with consumers' post-purchase regret and try to reduce consumers' psychological regret. When evaluated in terms of marketing, it has great importance for businesses to understand consumers behaviour under the FOMO effect and to offer products and services in accordance with their attitudes and behaviors (Çelik et al., 2019, p. 134). E-commerce

companies must consider certain characteristics of goods to create effective marketing strategies as well as analyzing the relationships between consumers' impulsive buying behavior and the value placed on these features of products. In addition, it is important for businesses to engage in post-purchase communication efforts to minimize consumers' regret.

When evaluated in terms of consumers, Saleh (2012, p. 115) stated in his study that preparing a list of needed products before purchasing decisions can reduce the possibility of impulse purchasing and post-purchase regret. It is important for both consumers and businesses to understand the shopping behavior under certain influences. As a result, both consumers and marketing managers must be prepared to deal with the consequences of consumer regret. By better understanding the extent of negative emotions and consequences experienced due to regret, both firms and individuals will be able to increase their overall well-being.

Limitations and future research

This study has several limitations. In this study, only consumers in Bursa were included in the research. In future research the population of the research can be expanded to represent Turkey in general. This study was also applied to the general consumer group. In future research, it can be examined that if the gender role have a different effect on this issue. In addition, it can be revealed whether certain market segments are affected by this behavior.

Conflict of interest statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person related to our article titled "The FOMO Effect of Social Media Habits on Consumers and The Return Rate of Purchases Made Under This Effect".

References

- Abel, J. P., Buff, C. L., & Burr, S. A. (2016). Social media and the fear of missing out: Scale development and assessment. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, 14(1), 33-44.
- Akar, E., & Topçu, B. (2011). An examination of the factors influencing consumers' attitudes toward social media marketing. *Journal of Internet Commerce*, 10(1), 35-67.
- Appel, G., Grewal, L., Hadi, R., & Stephen, A. T. (2020). The future of social media in marketing. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 48(1), 79-95.
- Aragoncillo, L., & Orus, C. (2018). Impulse purchasing behaviour: An online-offline comparative and the impact of social media. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 22(1), 42-62.
- Aydın, H. (2018). Sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusunun (FOMO) içgüdüsel alımlara etkisinin öz belirleme kuramı ile açıklanması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 415-426.
- Aydın, D., Selvi, Y., Kandeger, A., & Boysan, M. (2019). The relationship of consumers' compulsive buying behavior with biological rhythm, impulsivity, and fear of missing out. *Biological Rhythm Research*, 1-9.
- Bright, L. F., & Logan, K. (2018). Is my fear of missing out (FOMO) causing fatigue? Advertising, social media fatigue, and the implications for consumers and brands. *Internet Research*, 28(5), 1213-1227.
- Çelik, I. K., Eru, O., & Cop, R. (2019). The effects of consumers' FoMo tendencies on impulse purchasing and the effects of impulse purchasing on post-purchase regret: An investigation on retail stores. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 10(3), 124-138.
- Chan, T. K., Cheung, C. M., & Lee, Z. W. (2017). The state of online impulse-buying research: A literature analysis. *Information & Management*, 54(2), 204-217.
- Chatzidakis, A., Smith, A., & Hibbert, S. A. (2009). "Do I need it, do I, do I really need this?" Exploring the role of rationalization in impulse purchasing episodes. *ACR North American Advances*, 36, 248-253.
- Chen, W. K., Chen, C. W., & Lin, Y. C. (2020). Understanding the influence of impulse purchasing toward consumers' post-purchase dissonance and return intention: An empirical investigation of apparel websites. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 1-14.

- Chu, S. C., Kamal, S., & Kim, Y. (2013). Understanding consumers' responses toward social media advertising and purchase intention toward luxury products. *Journal of Global Fashion Marketing*, 4(3), 158-174.
- Chung, C., & Austria, K. (2010). Social media gratification and attitude toward social media marketing messages: A study of the effect of social media marketing messages on online shopping value. *Proceedings of the Northeast Business & Economics Association*, 581-587.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*, 2nd ed., Lawrence Erlbaum Associates, USA.
- Çopuroğlu, F. (2021). Tüketicilerin sosyal medya kullanımı, fomo ve hedonik tüketim arasındaki ilişki. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(37), 4298-4326.
- Ertemel, A. V., & Ammoura, A. (2016). The role of social media advertising in consumer buying behavior. *International Journal of Commerce and Finance*, 2(1), 81-89.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 39-50.
- Gim, Gabriel C.; Desa, Nasina Mat; Ramayah, T. (2015). "Competitive Psychological Climate and Turnover Intention with the Mediating Role of Affective Commitment". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 172, 658-665
- Good, M. C., & Hyman, M. R. (2020). 'Fear of missing out': Antecedents and influence on purchase likelihood. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 28(3), 330-341.
- Grover, P., Kar, A. K., & Dwivedi, Y. (2022). The evolution of social media influence-A literature review and research agenda. *International Journal of Information Management Data Insights*, 2(2), 100116.
- Guan, Y. (2020). Right to return goods without reason in Chinese e-commerce as the references for Indonesian laws. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 7(4), 653-658.
- Hajli, M. N. (2014). A study of the impact of social media on consumers. *International Journal of Market Research*, 56(3), 387-404.
- Hair, J. F., Ringle, C.M. and Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152.
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Hopkins, L., & Kuppelwieser, V. G. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM). *European Business Review*, 26(2), 106-121.
- Hausman, A. (2000). A multi-method investigation of consumer motivations in impulse purchasing behavior. *Journal of Consumer Marketing*, 17(5), 403-419.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Henseler, J. (2017) Partial least squares path modeling (Editor: Leeflang et al). In advanced methods for modeling markets. *International Series in Quantitative Marketing*, Springer International Publishing, 361-381.
- Hodkinson, C. (2019). 'Fear of missing out' (FOMO) marketing appeals: A conceptual model. *Journal of Marketing Communications*, 25(1), 65-88.
- Hunt, M. G., Marx, R., Lipson, C., & Young, J. (2018). No more FOMO: Limiting social media decreases loneliness and depression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 37(10), 751-768.
- Imam, F. (2013). Gender differences in impulsive buying behavior and post-purchasing dissonance under incentive conditions. *Journal of Business Strategies*, 7(1), 23-29.
- Jiang, P., & Rosenbloom, B. (2005). Customer intention to return online: Price perception, attribute-level performance, and satisfaction unfolding over time. *European Journal of Marketing*, 39(1/2), 150-174.
- Kacen, J. J., & Lee, J. A. (2002). The influence of culture on consumer impulsive buying behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 12(2), 163-176.
- Kang, M., & Johnson, K. (2009). Identifying characteristics of consumers who frequently return apparel. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 13(1), 37-48.
- Kazi, A. G., Khokhar A. A., Qureshi, P. A. B., & Murtaza, F. (2019). The impact of social media on impulse purchasing behaviour in Hyderabad sindh Pakistan. *International Journal of Entrepreneurial Research*, 2(2), 8-12.

- Korur, M. G., & Kimzan, H. S. (2016). Kompulsif satın alma eğilimi ve alışveriş sonrası pişmanlık ilişkisinde kontrolsüz kredi kartı kullanımının rolü: Avm müşterileri üzerine bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 43-71.
- Lim, S. H., Lee, S., & Kim, D. J. (2017). Is online consumers' impulsive buying beneficial for e-commerce companies? An empirical investigation of online consumers' past impulsive buying behaviors. *Information Systems Management*, 34(1), 85-100.
- Logan, K., Bright, L. F., & Grau, S. L. (2018). "Unfriend me, please!": Social media fatigue and the theory of rational choice. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 26(4), 357-367.
- M'Barek, M. B., & Gharbi, A. (2012). Management of post-purchase regret. *Journal of Supply Chain and Customer Relationship Management*, 1-9.
- Niazi, G. S. K., Siddiqui, J., Alishah, B., & Hunjra, A. I. (2012). Effective advertising and its influence on consumer buying behavior. *Information Management and Business Review*, 4(3), 114-119.
- Nunnally, J.C., 1978. *Psychometric Theory*, Second Ed. New York: McGraw-Hill.
- Power, D. J., & Phillips-Wren, G. (2011). Impact of social media and Web 2.0 on decision-making. *Journal of Decision Systems*, 20(3), 249-261.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848.
- Roberts, J. A., & David, M. E. (2020). The social media party: Fear of missing out (FoMO), social media intensity, connection, and well-being. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 36(4), 386-392.
- Rook, D. W. (1987). The buying impulse. *Journal of Consumer Research*, 14(2), 189-199.
- Saleh, M. A. H. (2012). An investigation of the relationship between unplanned buying and post-purchase regret. *International Journal of Marketing Studies*, 4(4), 106-120.
- Saravanakumar, M., & SuganthaLakshmi, T. (2012). Social media marketing. *Life Science Journal*, 9(4), 4444-4451.
- Shen, Y., Zhang, S., & Xin, T. (2020). Extrinsic academic motivation and social media fatigue: Fear of missing out and problematic social media use as mediators. *Current Psychology*, 1-7.
- Tan, M. F. ve Çolakoğlu, E. (2021). Marka tatmini, güveni ve sadakati arasındaki ilişkinin sosyal medya iletişimi kapsamında incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 574-590.
- Xiang, L., Zheng, X., Lee, M. K., & Zhao, D. (2016). Exploring consumers' impulse purchasing behavior on social commerce platform: The role of parasocial interaction. *International Journal of Information Management*, 36(3), 333-347.
- Verhagen, T., & Van Dolen, W. (2011). The influence of online store beliefs on consumer online impulse purchasing: A model and empirical application. *Information & Management*, 48(8), 320-327.
- Voorveld, H. A., Van Noort, G., Muntinga, D. G., & Bronner, F. (2018). Engagement with social media and social media advertising: The differentiating role of platform type. *Journal of Advertising*, 47(1), 38-54.
- Wasko, M. M., Teigland, R., & Faraj, S. (2009). The provision of online public goods: Examining social structure in an electronic network of practice. *Decision Support Systems*, 47(3), 254-265.

Genişletilmiş Özet

Sosyal medyanın insanların karar verme süreçlerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Sosyal medya tüketicilerin kararlarını etkileyerek fikir ve tercihlerinde değişikliğe neden olmaktadır (Power ve Phillips-Wren, 2011, s. 254). Bunun da ötesinde araştırmalar, sosyal medyanın tüketicilerin satın alma niyetini artırdığını göstermektedir (Hajli, 2014, s. 400, Ertemel ve Ammoura, 2016, s. 87). Bir diğer ifadeyle sosyal medya, bireylerin bir ürünü satın almaları veya ek bilgi aramaları için motive edici bir araç olarak görülmekte ve tüketicilerin aidiyet arzusunun artırmaktadır.

Sosyal medya alışkanlıkları ile tüketicinin FOMO (Fearing of Missing Out) derecesi arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu nedenle pazarlamacılar için FOMO'nun tüketiciler üzerindeki etkisini araştırmak önemli yer tutmaktadır (Abel vd., 2016, s. 41). Çevrimiçi platformlardaki pazarlama ve iletişim faaliyetlerinde FOMO, tüketicilerin satın alma davranışlarını artırmaya yönelik dürtüsel bir araç olarak görülmektedir. Özellikle sosyal ağlarda tüketicilerin FOMO'larına yönelik dürtüsel mesajlarla tasarlanan pazarlama ve iletişim uygulamalarının dürtüsel satın alma davranışını tetiklemede rol oynadığı düşünülmektedir (Aydın vd., 2019, s. 7). Ek olarak, yakın arkadaşlar veya aile üyeleri, bir kişinin FOMO'sunu artırabilir ve bu da önerilen bir satın alma işlemini tamamlama olasılıklarını artırabilir. Dolayısıyla FOMO ile satın alma olasılığı arasında güçlü pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (Good ve Hyman, 2020, s. 336).

Ancak bireyler FOMO etkisinden dolayı yüksek düzeyde belirsizlik altında karar verirler. FOMO'nun da etkisiyle bu satın alma kararları verildikten sonra bireylerin pişmanlık duyma olasılığı oldukça yüksektir (Hodkinson, 2019, s. 74). Tüketiciler satın almalarının ardından genellikle ödenen fiyat ile elde edilecek faydayı karşılaştırır ve ödenen fiyatın buna değip değmeyeceği konusunda çeşitli sorgulamalar yaparlar. Bu değerlendirmelerden sonra satın aldıklarına pişman olabirler (Korur ve Kimzan, 2016, s. 55). Dolayısıyla, FOMO eğiliminin satın alma dürtüsünü önemli ölçüde etkilediği ve satın alma sonrası pişmanlığı etkilediği görülmektedir (Çelik vd., 2019, s. 133).

Bu çalışmada, FOMO pazarlama bağlamında bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, anlık satın alma incelendikten sonra yaratabileceği anlık satın alma davranışı ve pişmanlık nedeniyle ürünleri iade etme eğilimi oluşabilir. Bu çalışmada FOMO ve diğer değişkenlerin arka planı özetlendikten sonra, bir model ve altı hipotez geliştirilmiştir. Ardından, araştırma yöntemi ve model test sonuçları sunularak, devamında çıkarımlar, sınırlamalar ve gelecekteki araştırma olasılıklarına yer verilmiştir.

Bu araştırmanın evreni olarak Bursa'da yaşayan ve internetten alışveriş deneyimi yaşayan tüketiciler seçilmiştir. Bu çalışmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme kullanılmıştır. Anket 8-19 Eylül 2022 tarihleri arasında online olarak gerçekleştirilmiş ve 468 anket toplanmıştır. Bu anketlerden 26 adedi analize uygun olmadığı için 442 anket analize dahil edilmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS 23.0 ve Smart PLS 3.3.6 paket programları kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde gizil değişkenlerle ilgili sorular yer almakta olup, Likert ölçeği kullanılmıştır. Anketin ikinci bölümünde ise katılımcılara ilişkin demografik sorular sorulmaktadır.

Öncelikle verilerin analizinde frekans analizi yapılmış ve katılımcıların demografik özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra çalışmada kullanılan ölçek boyutlarının güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmış ve önerilen araştırma modeli test edilmiştir. Modelin kabul edilebilirliği değerlendirildikten sonra modelin hipotezleri test edilmiştir. Bu aşamada yapısal eşitlik modellemesi olarak kısmi en küçük kareler yol analizi (PLS-SEM) kullanılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde modelde yer alan değişkenler arasındaki yol katsayıları, t-değerleri, anlamlılık değerleri (p) ile R², Q² (modelin tahmin yeteneği), f² (etki büyüklüğü) ve VIF değerleri incelenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan ölçeğin genel güvenilirliğini ifade eden Cronbach's Alpha değeri 0,876 olup ölçeğin genel güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonucun literatürde kabul edilen 0,70 değerinin üzerinde olması ölçeğin genel güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Modeldeki tüm değişkenlerin Cronbach Alpha ve Composite Reliability (CR) değerlerinin 0,70'in üzerinde olması, faktör yüklerinin ve AVE değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması ölçeğin güvenilirlik ve yakınsak geçerlilik sağladığını göstermektedir.

Bu analizlerin ardından bu çalışmanın ayırt edici geçerliliği incelenmiştir. Fornell-Larcker kriteri, faktörler arasındaki çapraz yüklemeleri ifade eder ve tüm değişkenlerin değişken yüklerinin birbiriyle çapraz korelasyonunu göstermektedir. Bu çalışmada her bir değişkenin madde yüklerinin ait olduğu değişkenle yüksek, diğer değişkenlerle düşük düzeyde ilişkili olduğu görüldüğünden ölçeğin ayırt edici geçerliliğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Henseler ve ark. (2015) literatürde bu kriteri desteklemek için HTMT kriteri (Heterotrait-Monotrait Ratio) incelenmiştir. Henseler ve ark. (2015) benzer içeriğe sahip boyutlar arasında HTMT değerinin 0,90'a kadar kabul edilebileceğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada boyutların HTMT değerlerinin 0.90'ın altında olduğu görülmektedir. Bu analiz sonuçlarına göre HTMT ölçütüne ilişkin koşulların sağlandığı görülmüş ve ayırt edici geçerliliğin sağlandığı bir kez daha ortaya konmuştur. Bu analizler sonucunda araştırma boyutları yapısal eşitlik modellemesi analizi için uygun bulunmuştur.

Yol analizi sonucunda sosyal medyaya yönelik tutumun FOMO eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi ($\beta = 0.417$; $p < 0.05$) olduğu için H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Sosyal medya reklamlarına yönelik tutumun FOMO eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi ($\beta = 0.384$; $p < 0.05$) olduğu için H₂ hipotezi kabul edilmiştir. FOMO eğiliminin anlık satın alma üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi ($\beta = 0.745$; $p < 0.05$) olduğu için H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Anlık satın almanın satın alma sonrası pişmanlık üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi ($\beta = 0.430$; $p < 0.05$) olduğu için H₄ hipotezi kabul edilmiştir. H₅ hipotezi, satın alma sonrası pişmanlık duyma eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye ($\beta = 0,543$; $p < 0,05$) sahip olduğu için kabul edilmiştir.

Bu çalışma literatürü destekler nitelikte sosyal medya kullanımının (Abel ve diğerleri, 2016; Bright ve Logan, 2018; Hunt ve diğerleri, 2018; Roberts ve David, 2020) ve sosyal medya reklamlarının (Bright ve Logan, 2018) FOMO üzerinde pozitif ve önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca FOMO etkisinin dürtüsel satın alma üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir (Aydın, 2018; Çelik vd., 2019). Dürtüsel satın almanın da satın alma sonrası pişmanlık üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur (İmam, 2013; Chen vd., 2020) ve satın alma sonrası pişmanlığın iade etme niyeti üzerinde olumlu bir etkisi görülmüştür (Chatzidakis vd., 2009; Kang ve Johnson, 2009; Chen ve diğerleri, 2020).

Eğitim fakültesi öğrencilerinin hizmet kalitesine yönelik memnuniyet düzeylerinin incelenmesi¹

Fatma Karaçoban², Melis Yeşilpınar Uyar³

² Temel Eğitim Bölümü, Çukurova Üniversitesi, Adana/Türkiye.

³ Eğitim Bilimleri Bölümü, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya/Türkiye.

ÖZET

Araştırmanın amacı eğitim fakültesi öğrencilerinin kendilerine sunulan eğitim hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmada nedensel karşılaştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 867 eğitim fakültesi öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmanın verileri "Eğitim Fakültesi Öğrenci Memnuniyet Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik teknikleri, bağımsız gruplar t testi, ANOVA ve MANOVA kullanılmıştır. Sonuç olarak araştırmada, eğitim fakültesi öğrencilerinin kendilerine sunulan hizmetlere ilişkin memnuniyetlerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin genel memnuniyet düzeylerinin; ana bilim dalına, öğrenim gördükleri programı isteyerek tercih edip etmeme durumuna ve öğrenim türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya konmuştur. Bu doğrultuda bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi ana bilim dalında (BÖTE) öğrenim gören, öğrenim gördüğü programı isteyerek tercih eden ve birinci öğretim öğrencilerinin genel memnuniyetlerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Kaynaklara ilişkin memnuniyetin sınıf düzeyine göre, dersler ve ders programlarına ilişkin memnuniyetin ise genel not ortalamasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte sınıf düzeyi ve genel not ortalamasının ortak etkisinin; ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından alınan puanlar üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan bu sonuçlar, eğitim fakültelerinde sunulan hizmetlerin kalitesinin standartlara ve öğrenci gereksinimlerine dayalı bir yapıda geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Eğitim fakültesi, öğrenci memnuniyeti, yüksek eğitim, yüksek eğitimde kalite, öğretmen adayı.

Investigation of education faculty students' satisfaction levels with service quality

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the satisfaction levels of education faculty students with the educational services offered to them in terms of different variables. Ex post facto research design was used in the study. The sample of the research consisted of 867 education faculty students. The data of the study was obtained using "Education Faculty-Student Satisfaction Scale". For the analysis of the data, descriptive statistics, independent samples t-test, ANOVA and MANOVA were utilized. As a result of the research, it was determined that the students' overall satisfaction was at the medium level. General satisfaction levels differed significantly according to the department, willingly choosing the department and type of education. In this context, it was determined that the general satisfaction of the students studying in the department of Computer Education and Instructional Technology Education (CEIT), who prefer their department willingly and continue daytime education was significantly higher. Also, it was revealed that the students' satisfaction with resources significantly differed based

¹ Bu çalışma, 26-28 Ekim 2017 tarihinde, V. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu. Etik değerlendirme kararının tarihi: 06.10.2022. Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 520792

Atf: Karaçoban, F. & Yeşilpınar Uyar, M. (2024). Eğitim fakültesi öğrencilerinin hizmet kalitesine yönelik memnuniyet düzeylerinin incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 81-98. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1211551>

on grade level, while their satisfaction with courses and curricula significantly differed based on grade point average. However, it was concluded that the common effect of grade level and grade point average did not lead to a significant difference in the scores from the whole scale and its sub-dimensions. These results show that the quality of services offered in education faculties should be developed based on standards and student needs.

KEYWORDS

Education faculty, student satisfaction, higher education, quality in higher education, pre-service teacher.

Giriş

Bireysel ve toplumsal gelişimin sağlanmasında büyük paya sahip eğitim kurumlarının başında üniversiteler gelmektedir. Üniversiteler; bilginin üretilmesi, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, bilgiye dayalı toplum yapısının oluşturulması, ekonomik, sosyal, kültürel ve toplumsal gelişimi desteklemesi ve nihayetinde bir ülkenin kalkınması noktasında büyük potansiyellere sahiptir. Günümüz dünyasında ortaya çıkan küreselleşme, ekonomi, sanayi ve teknolojideki hızlı büyüme, hizmet sektörlerindeki büyümeyi de etkilemektedir. Hizmet sektöründeki büyümeye paralel olarak değişim gösteren ekonomik, kültürel ve toplumsal gereksinimler eğitim sektöründeki gelişmelerin de ivme kazanmasına neden olmaktadır. Özellikle yükseköğretim kurumları bu ekonomik ve sosyo-kültürel gereksinimlerin karşılanmasını amaçlayan nitelikte ve nicelikte büyüme kaygıları göstermektedir. Bu kaygı Türkiye’de üniversite sayısında ve üniversiteler arasındaki rekabette görülen artışı tetiklemektedir (Zeydan & Gürbüz, 2019).

Yükseköğretim kurumları arasında organik olarak başlayan rekabet süreci, “kalite” için istenen bir süreç olarak değerlendirilmektedir (İzgi, 2015, aktaran Zeydan & Gürbüz, 2019). En genel ve basit tanımıyla kalite, ürün ve hizmetlerin ne kadar iyi olduğu ile ilgili son kararın verdiği memnuniyettir (Efil, 1999). Bu memnuniyet düzeyi yükseköğretim kurumları açısından incelendiğinde program standartları, eğitim modelinin durumsal şartları, kurumsal görev ve hedefler gibi çok boyutlu bir yapıyla açıklanmaktadır (Vlăsceanu vd., 2004). Hizmet kalitesinin sağlanması için oluşturulan kalite güvence sistemleriyle, yükseköğretim kurumları bir sistem olarak (amaç-yapı-süreç-çıktı) ele alınıp değerlendirilmekte ve böylece eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri ile idari hizmetlerinin kalite düzeyleri belirlenmektedir (Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği, 2015).

Alanyazında yükseköğretimde hizmet kalitesinin farklı birçok boyuta sahip olduğu (eğitim, araştırma, atıflar, eğitimin/fakültenin niteliği, uluslararası görünüm, endüstri gelirleri, bilimsel verimlilik, araştırmaların etkileri, kalitesi ve uluslararası işbirliği) belirtilmektedir (Ardı vd., 2012; Perez-Esparrells & Orduna-Malea, 2018; Sayeda vd., 2010; Tsiniidou vd., 2010). Karadağ ve Yücel (2022) tarafından gerçekleştirilen Türkiye üniversite memnuniyet araştırmasında; hizmet kalitesinden duyulan memnuniyetin altı farklı boyutta (öğrenim tatminkârlığı, yerleşke ve yaşam doyumu, akademik destek ve ilgi, yönetim ve işleyişten memnun olma, öğrenme imkân ve kaynaklarının zenginliği, kişisel gelişim ve kariyer desteği) incelendiği görülmektedir. İlgili boyutlardan duyulan memnuniyetin göstergesiyle ortaya çıkan yükseköğretimde hizmet kalitesi, kurumun özellikle kendi iç paydaşlarının katılımı ile belirlenmektedir. Üniversitelerin en önemli paydaşları ise öğrencilerdir (Sopon vd., 2013). Türkiye’de 2020 verilerine göre 120 eğitim fakültesi ve bu fakültelerde öğrenim gören 254.426 öğretmen adayı bulunmaktadır (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2020). Niceliksel olarak yüksek ve tatmin edici olan bu göstergelerin nitelik açısından nasıl bir karşılığının olduğu kalite ve memnuniyet göstergeleri açısından önemli görülmektedir.

Öğrencilerin algısı, istek ve beklentileri, üniversite yaşamına dair deneyimleri, yararlandıkları eğitim-öğretim hizmetinin niteliği söz konusu kalitenin belirlenmesinde önemli unsurlardır. Harvey (1997) öğrenci memnuniyetini belirleme sürecinde, öğrencilerin doğrudan katkı sağlaması gerektiğini ve yönetimin iyileştirmeyi sağlayacak veri toplama, raporlama ve uygulama döngüsünü işletmesi gerektiğini belirtmektedir. Lisans öğrencilerinin memnuniyeti; üniversite deneyimleri, öğretim elemanları, yönetim biçimleri, öğrenciler arası etkileşim, eğitim

programlarının etkinliği ve kurumun olanaklarıyla ilişkili kalite standartları doğrultusunda değerlendirilmektedir (Astin, 1993).

Yükseköğretim merkezli çalışmalar incelendiğinde kalite ve memnuniyet noktasında en önemli göstergelerden birinin “öğretim elemanları” olduğu belirtilmektedir (Özçetin ve Gök, 2017; Sohail & Shaikh, 2004; Voss & Gruber, 2006). “Dersten doyum alma” ve “öğrenme faaliyetinin gerçekleşmesi” ise öğretim sürecine yönelik memnuniyetin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Açan & Saydan, 2009). Tütüncü ve Doğan’ın çalışmalarına göre (2003), lisansüstü öğrenim düzeyinde memnuniyeti belirleyen en önemli değişken eğitim kalitesi iken, anabilim dalı memnuniyetinde öğretim elemanları ve dersler önem kazanmaktadır. Boran ve Yanpar-Yelken’e göre (2020) yükseköğretimde hizmet kalitesini belirleyen önemli boyutlar; öğretim elemanları ve dersler, danışmanlık hizmetleri, yönetim hizmetleri, kurumların sahip olduğu fiziksel ve teknolojik alt yapı ve donanımlardır.

Yükseköğretim öğrencilerinin kendilerine sunulan hizmetlere yönelik memnuniyetlerinin belirlenmesi ile eğitim-öğretim işlevinin geliştirilmesine, geleceğe yönelik politikaların ve eylem planlarının belirlenmesine ve öğrenci ile fakülte arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine önemli katkılar sağlanacağı belirtilmektedir (McCuddy vd., 2008; Penny, 2003). Bu durum son zamanlarda kalite geliştirme çalışmalarının ön plana çıktığı Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarını da etkilemektedir. Bu kapsamda nitelikli hizmet öncesi öğretmen eğitimi amaçlayan eğitim fakültelerinde; sunulan hizmetlerin kalitesinin sürdürülebilir şekilde iyileştirilmesini amaçlayan kalite çalışmaları gerçekleştirilmektedir (Adıgüzel & Sağlam, 2009; Azar, 2011). Bu amaç doğrultusunda etkin olarak kullanılan değerlendirme sistemlerinden biri de “Öğretmen Eğitimi Akreditasyon Sistemi”dir. Söz konusu program kapsamında fakülte/üniversite bünyesinde yer alan hizmet öncesi öğretmen eğitimi programlarında gerçekleştirilen faaliyetlere yönelik standartlar belirlenmekte, değerlendirme araçları geliştirilmekte ve ilgili fakülte ve programlara pilot akreditasyon ziyaretleri yapılmaktadır (Öğretmenlik Eğitimi Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği [EPDAD], 2019).

Eğitim fakülteleri, üniversite öğrencilerini öğretmenlik mesleğine hazırlayan kurumlardır. Bu fakültelerde öğrencilere sunulan her türlü imkân ve olanak, öğretmen eğitimi süreçlerinin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında oldukça önem taşımaktadır. Sunulan hizmetlerin niteliği, mesleki gelişimin yanı sıra öğretmen adaylarının bireysel, sosyal ve kültürel gelişimlerine de doğrudan katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra eğitim fakülteleri yükseköğretim kurumlarının eğitim-öğretim işlevinin geliştirilmesinde de temel rolü üstlenmektedir. Yükseköğretim kurumlarının öğretim kapasitesinin güçlendirilmesi için gerekli olan öğretim üyelerinin eğiticilik yeterliklerinin ve öğretim programlarının geliştirilmesi, öğrenme ortamlarının uygun materyallerle desteklenerek zenginleştirilmesi ve yaşam boyu öğrenme becerilerinin geliştirilmesi gibi bileşenlerin (Soran vd., 2006) eğitim fakültelerinde sunulan hizmetlerle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Eğitim fakültelerinde sunulan hizmet kalitesinin belirlenmesinde en iyi kanıtlar iç paydaş olarak öğretmen adayları tarafından sunulmaktadır (Marzo-Navarro vd., 2005; McCuddy vd., 2008; Popli, 2005). Öğretmen eğitiminin dinamik bir işleyiş kazanması ise sunulan hizmetlerin, öğretmen adaylarından alınan geribildirimlerle değerlendirilmesine ve geliştirilmesine bağlıdır. Bu kapsamda çağın gereksinimlerine uygun nitelikli öğretmen eğitimi süreçlerinin planlanması için eğitim fakültelerinde verilen hizmetin niteliğine ilişkin öğrenci memnuniyetinin düzenli aralıklarla belirlenmesi ve farklı boyutlar açısından derinlemesine incelenmesi gerekmektedir (Adıgüzel & Sağlam 2009; The Council for the Accreditation of Educator Preparation [CAEP], 2019; Karadağ & Yücel, 2022, YÖK, 1999).

İlgili alanyazında farklı yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personel ile öğrenim gören öğrencilerin genel memnuniyet düzeylerinin incelendiği araştırmalar olduğu belirlenmiştir (Barutçu-Yıldırım vd., 2015; Başoğlu, 2019; Benton & Cashin, 2014; Gruber vd., 2010; Güven vd., 2021; Nadiri vd., 2009; Özok vd., 2022; Richmond vd., 2014; Zeydan & Gürbüz, 2019). Eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet düzeylerine yönelik çalışmalarda ise öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğrenim görülen bölüm

değişkenleri açısından incelendiği görülmektedir (Ada vd., 2017; Boran & Yanpar-Yelken, 2020; Donat-Bacıoğlu & Vural, 2018; Jafarova & Demirtaş, 2020). Alanyazındaki diğer araştırmalarda eğitim fakültesi bünyesinde yer alan Türkçe öğretmenliği, ilköğretim matematik öğretmenliği, bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi programlarında öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet düzeylerine odaklanıldığı belirlenmiştir (Biber, 2013; Kara, 2017; Tatlı-Haliloğlu vd., 2011).

İlgili araştırmalar eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet düzeylerine ilişkin önemli veriler sunmakla birlikte, günümüzde yaşanan bilimsel, toplumsal ve teknolojik gelişmeler öğrenci profilinde de değişime yol açmaktadır. Yaşanan bu değişim, dinamik bir yapıya sahip yükseköğretim kurumlarında sunulan hizmet kalitesinin değerlendirilmesine yönelik araştırmalarda süreklilik sağlanmasını gerektirmektedir (Tehci, 2022). Bu kapsamda araştırmada; eğitim fakültesinin tüm programlarına yönelik memnuniyet düzeylerinin anabilim dalı, öğrenim türü, gibi değişkenlerin yanı sıra sınıf düzeyi ve genel not ortalaması değişkenleri ve bu değişkenlerin ortak etkisi dikkate alınarak kapsamlı ve karşılaştırılması incelenmesine gereksinim duyulmuştur. Bu gereksinimden hareketle gerçekleştirilen araştırmada; eğitim fakültesi öğrencilerinin kendilerine sunulan eğitim hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi ve farklı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıda belirtilen araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. Eğitim fakültesi öğrencilerinin fakülte hizmetlerinden memnuniyetleri ne düzeydedir?
2. Eğitim fakültesi öğrencilerinin, genel memnuniyet düzeyleri ile öğretim elemanlarına, danışmanlık hizmetlerine, yönetim hizmetlerine, kaynaklara, bilgisayar olanaklarına, derslere ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri ortalama puanları;
 - Öğrenim gördükleri ana bilim dalına,
 - Sınıf düzeylerine,
 - Genel not ortalamalarına,
 - Sınıf düzeyi ve genel not ortalamasının ortak etkisine,
 - Ana bilim dalını isteyerek tercih edip etmeme durumuna,
 - Öğrenim türüne göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Araştırmada ulaşılan sonuçların; eğitim fakültelerinde güçlü yönlerin sürdürülebilir olmasına, zayıf yönlerin ise iyileştirilip geliştirilmesi noktasında fakülte ve üniversite hizmetlerine katkı sağlaması beklenmektedir. Aynı zamanda sonuçların, öğretmen eğitimi programlarının öğrenci gereksinimleri doğrultusunda planlanarak uygulanmasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın deseni

Araştırmada nedensel karşılaştırma modeli kullanılmıştır. Nedensel karşılaştırma araştırmalarında grup farklılıklarının müdahale olmaksızın belirlenmesi amaçlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018: 17). Bu kapsamda modelin bağımlı değişkenleri; genel memnuniyet düzeyi, öğretim elemanlarına (ÖE), danışmanlık hizmetlerine (DH), yönetim hizmetlerine (YH) ve kaynaklara ilişkin memnuniyet düzeyi (KM) ile bilgisayar olanaklarına (BO), ders ve ders programlarına (DP) ilişkin memnuniyet düzeyi olarak belirlenmiştir. Modelin bağımsız değişkenlerini ise öğrenim görülen ana bilim dalı, sınıf düzeyi, genel not ortalaması, öğrenim görülen programı isteyerek tercih edip etmeme durumu ve öğrenim türü oluşturmuştur. Araştırmada söz konusu bağımsız değişkenlere göre oluşan gruplar arasındaki farklılıkların müdahale olmadan incelenmesi amaçlandığı için nedensel karşılaştırma modeli tercih edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreninde Güneyde bulunan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören 4516 eğitim fakültesi öğrencisi yer almaktadır. Bu çalışma evreninden seçkisiz

tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenen 867 eğitim fakültesi öğrencisi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Örnekleme ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 Örnekleme ilişkin demografik özellikler

Değişken	Grup	f	%	Değişken	Grup	f	%
Ana Bilim Dalı	Okul Öncesi	178	20.53	Sınıf Düzeyi	1	172	19.84
	Sınıf	88	10.14		2	217	25.03
	Fen Bilgisi	74	8.53		3	298	34.37
	Sosyal Bilgiler	61	7.09		4	180	20.76
	BÖTE	45	5.19	Genel Not Ort.	A-2.50 ve altı	183	21.11
	PDR	176	20.29		B-2.51-3.00	332	38.29
	İngiliz Dili	89	10.26		C-3.01 ve üstü	352	40.60
	Fransız Dili	31	3.57	İsteyerek Tercih	Evet	705	81.31
	Alman Dili	51	5.88		Hayır	162	18.69
	Türkçe	25	2.88	Öğrenim Türü	Birinci Öğretim	686	79.12
Felsefe Grubu	20	2.30					
Resim-İş	29	3.34	İkinci Öğretim		181	20.88	
Toplam		867	100	Toplam		867	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere öğrencilerin %20.53'ü okul öncesi eğitimi, %20.29'u rehberlik ve psikolojik danışma (RPD), %10.14'ü sınıf eğitimi, %8.53'ü fen bilgisi eğitimi, %7.09'u sosyal bilgiler eğitimi, %2.30'u felsefe grubu eğitimi, %2.88'i Türkçe eğitimi, %5.19'u bilgisayar öğretim teknolojileri eğitimi (BÖTE), %10.26'sı İngiliz dili eğitimi, %3.57'si Fransız dili eğitimi, %5.88'i Alman dili eğitimi ve %3.34'ü resim-iş eğitimi ana bilim dallarında öğrenim görmektedir. Örneklemin %19.84'ü birinci sınıf, %25.03'ü ikinci sınıf, %34.37'si üçüncü sınıf ve %20.76'sı dördüncü sınıf öğrencisidir. Genel not ortalaması açısından öğrencilerin %40.60'ı 3.01 ve üstü ortalamaya sahip olup, çoğunluğu (%81.31) öğrenim gördükleri programı isteyerek tercih ettiklerini belirtmiştir. Öğrencilerin %79.12'si birinci öğretim öğrencisi, %20.88'i ise ikinci öğretim öğrencisidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında, Şahin (2009) tarafından geliştirilen Eğitim Fakültesi Öğrenci Memnuniyet (EFÖM) Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; "öğretim elemanlarına", "danışmanlık hizmetlerine", "yönetim hizmetlerine", "kaynaklara", "bilgisayar olanaklarına", "ders ve ders programlarına" ilişkin memnuniyet düzeyi olmak üzere altı alt faktöre yönelik toplam 40 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 40; en yüksek puan 200 olup, ölçekte ters kodlama yapılan madde bulunmamaktadır. Ölçeğin KMO değeri, .83 olup, Bartlett Küresellik Testi sonucunun .01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir ($=19105.53$, $p < .01$). Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde hesaplanan faktör yük değerleri .35-.88 aralığında; ölçekten ve alt ölçeklerden elde edilen toplam puanlara ilişkin güvenilirlik katsayıları ise .68-.91 arasında değişmektedir.

Bu çalışmada gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmaları kapsamında; çalışmada kullanılan EFÖM ölçeği toplam puanlarının Croanbach alfa güvenilirlik katsayısının .93 olduğu belirlenmiştir. Alt faktörlere ilişkin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı değerleri; öğretim elemanlarına ilişkin memnuniyet alt ölçeği için .87, danışmanlık hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyi alt ölçeği için .94, yönetim hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyi alt ölçeği için .86, kaynaklara ilişkin memnuniyet düzeyi alt ölçeği için .82, bilgisayar olanaklarına ilişkin memnuniyet düzeyi alt ölçeği için .83 ve ders ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeyi alt ölçeği için .72 olarak hesaplanmıştır. İlgili alan yazında likert tipi ölçekler için hesaplanan güvenilirlik katsayısının .70 ve üzerinde olması önerilmektedir (Tezbaşaran, 1996). Bununla birlikte George ve Mallery (2010)'a göre Cronbach alfa değerinin ≥ 0.9 mükemmel, $0.7 \leq \alpha < 0.9$ iyi, $0.6 \leq \alpha < 0.7$ kabul edilebilir, $0.5 \leq \alpha < 0.6$ zayıf olduğu; $\alpha < 0.5$ olması ise ölçek güvenilirliğinin kabul edilmez olduğunu göstermektedir. Söz

konusu aralıklar dikkate alındığında, ölçek kapsamında ortaya çıkan Croanbach alfa güvenilirlik katsayılarının iyi ve mükemmel düzeylerde olduğu anlaşılmaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, betimsel istatistik teknikleri, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Verilerin analize hazırlanması sürecinde ilgili istatistiksel tekniklerin temel koşullarını sağlamak için verilerin normal dağılım özellikleri, bağımlı değişkenler arasındaki doğrusal ilişki, varyans kovaryans matrislerinin homojenliği ve varyansların eşitliği incelenmiştir. Bu çalışmanın ilk boyutunda toplanan veriler arasında 18 katılımcıya ait verilerin uç değer özelliği gösterdiği belirlenmiş ve veri setinden çıkarılmıştır. Analize dahil edilen verilerin normal dağılım özelliği gösterip göstermediği belirlenirken alanyazında önerilen örneklem büyüklükleri dikkate alınmıştır (Razali & Wah, 2011). Bu kapsamda toplam örneklem sayısının ve bağımsız değişkenlere dayalı oluşan gruplardaki örneklem sayılarının 50'den fazla olduğu durumlarda Kolomogorov-Smirnov normallik testi sonuçları; örneklem büyüklüğünün 50'den az olduğu durumlarda ise Shapiro-Wilk normallik testi sonuçları dikkate alınmıştır.

Normallik testi sonuçlarına dayalı olarak ölçekten ve alt ölçeklerden elde edilen toplam puanların; öğrenim görülen ana bilim dalı, sınıf düzeyi, genel not ortalaması, öğrenim görülen programı isteyerek tercih edip etmeme durumu ve öğrenim türü değişkenlerine göre oluşan gruplarda normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p > .05$). Bağımlı değişkenler arasında doğrusal ilişki olup olmadığı, basit doğrusal korelasyon analiziyle test edilmiş, analiz sonucunda bağımlı değişkenlerin olası tüm ikili kombinasyonları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($p < .01$).

MANOVA kapsamında gerçekleştirilen Box's M testi sonucunda varyans kovaryans matrislerinin homojen olmadığı belirlenmiş ($F=177,713$, $p < .05$), bu nedenle çoklu karşılaştırma testlerinden Pilli's Trace testi tercih edilmiştir. Levene testi sonucunda ise varyansların eşit olduğu tespit edilmiştir ($F(\text{genel})=1.39$, $p > .05$; $F(\text{ÖE})=1.50$, $p > .05$; $F(\text{DH})=1.10$, $p > .05$; $F(\text{YH})=2.19$, $p > .05$; $F(\text{KM})=1.48$, $p > .05$; $F(\text{BO})=1.88$, $p > .05$; $F(\text{DP})=.94$, $p > .05$).

Araştırmanın etik izni

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bulgular

Eğitim fakültesi öğrencilerinin memnuniyet ölçeğinin genelinden ve alt boyutlarından elde ettikleri toplam puanların, bağımsız değişkenler açısından incelenmesine yönelik bulgular alt başlıklar altında sunulmaktadır.

Ana Bilim Dalı Değişkenine İlişkin Bulgular

Farklı ana bilim dallarında öğrenim gören öğrencilerin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin betimsel değerler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2 Farklı ana bilim dalında öğrenim gören öğrencilerin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken*													
	GM	ÖE		DH		YH		KH		BO		DP		
Anabilim Dalı	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}
Okul Öncesi	178	2.85	25.21	3.28	7.67	2.96	5.34	2.66	6.13	2.63	7.45	2.05	2.77	3.04
Sınıf	88	2.68	22.57	3.04	6.82	2.60	4.81	2.38	5.78	2.69	6.53	1.97	2.72	2.86

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken*													
	GM		ÖE		DH		YH		KH		BO		DP	
Anabilim Dalı	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}
Fen Bilgisi	74	3.10	19.41	3.37	6.57	3.02	4.57	2.93	4.99	3.10	5.31	2.52	2.74	3.23
Sosyal Bilgiler	61	2.98	24.80	3.24	7.78	3.55	5.53	2.87	6.51	2.64	7.20	2.31	2.86	3.10
BÖTE	45	3.24	27.42	3.32	9.33	3.47	4.55	2.99	4.94	3.14	7.61	3.48	2.91	3.28
PDR	176	2.92	22.27	3.35	7.14	2.87	4.89	2.62	5.78	2.70	6.67	2.16	2.72	3.40
İngiliz Dili	89	2.87	23.57	3.12	7.21	2.83	5.10	2.86	5.59	2.75	6.83	2.19	2.98	3.04
Fransız Dili	31	2.72	24.50	3.09	7.92	3.17	5.50	2.52	6.32	2.42	6.93	1.89	2.45	2.86
Alman Dili	51	2.78	29.01	3.04	9.33	3.32	6.12	2.52	6.67	2.71	8.11	2.11	3.19	2.56
Türkçe	25	2.99	11.76	3.57	6.52	3.38	3.68	2.85	3.96	2.48	5.50	2.05	2.44	3.13
Felsefe Gr.	20	2.92	22.68	3.40	8.11	2.86	5.80	2.68	6.62	2.83	6.10	1.87	2.68	3.10
Resim-İş	29	3.13	21.88	3.52	8.14	3.08	6.34	3.05	5.61	2.86	6.82	2.79	3.44	3.14
Toplam	867	2.91	24.11	3.26	7.67	3.01	5.28	2.70	5.94	2.73	7.06	2.23	2.99	3.10
*GM: Genel Memnuniyet		DH: Danışmanlık		K: Kaynaklar		DP: Dersler ve Ders Programları								
ÖE : Öğretim Elemanları		YH: Yönetim		BO: Bilgisayar Olanakları										

Tablo 2’de yer alan betimsel değerler incelendiğinde, genel memnuniyet düzeyi açısından en yüksek ortalamaya sahip grubun BÖTE öğrencileri olduğu (=3.24), en düşük ortalamaya sahip grubun ise Sınıf Eğitimi ana bilim dalı öğrenci grubuna (=2.68) ait olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerinin genel memnuniyetlerinin orta düzeyde (=2.91) olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde; öğretim elemanlarına (=3.04), danışmanlık hizmetlerine (=2.60) ve yönetim hizmetlerine (=2.38) ilişkin memnuniyet düzeyleri açısından en düşük ortalamaya sahip grubun yine Sınıf Eğitimi ana bilim dalı öğrencileri olduğu görülmektedir. Öğretim elemanlarına ilişkin memnuniyet düzeyi açısından en düşük ortalamaya sahip diğer grubun Alman Dili Eğitimi öğrencileri (=3.04) olduğu belirlenmiştir. Öğretim elemanına ilişkin memnuniyet düzeyinde Türkçe Eğitimi (=3.57), danışmanlık hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyinde Sosyal Bilgiler Eğitimi (=3.55) ve yönetim hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyinde Resim-İş Eğitimi (=3.05) ana bilim dalında öğrenim gören öğrencilerin en yüksek ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir. Kaynaklara ilişkin memnuniyet açısından en düşük ortalamaya sahip grubun Fransız Dili Eğitimi öğrencileri (=2.42), en yüksek ortalamaya sahip grubun ise BÖTE öğrencileri (=3.14) olduğu görülmektedir.

Bilgisayar olanaklarına ilişkin memnuniyet düzeyi incelendiğinde, en düşük ortalamaya sahip grubun Felsefe Grubu öğrencileri olduğu (=1.87), en yüksek ortalamaya sahip grubun ise yine BÖTE öğrencileri olduğu (=3.48) belirlenmiştir. Ölçeğin son boyutu olan dersler ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri incelendiğinde, en düşük ortalamaya sahip grubun Alman Dili Eğitimi öğrencileri olduğu (=2.56), en yüksek ortalamaya sahip grubun ise PDR öğrencileri olduğu (=3.40) görülmektedir.

Öğrencilerin bu boyutlara ilişkin memnuniyet düzeyleri genel olarak değerlendirildiğinde, öğretim elemanlarına (=3.26), danışmanlık hizmetlerine (=3.01), yönetim hizmetlerine (=2.70), kaynaklara (=2.73), derslere ve ders programlarına (=3.10) ilişkin memnuniyetin orta düzeyde olduğu, bilgisayar olanaklarına ilişkin memnuniyetin ise az düzeyde (=2.23) olduğu belirlenmiştir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3 Farklı ana bilim dallarında öğrenim gören öğrencilerin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından elde ettikleri puanların ilişkin anova sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Genel Memnuniyet	Gruplararası	26858.25	11	2441.65	4.381	.000	.053
	Gruplar içi	476555.31	855	557.37			
	Toplam	503413.56	866				
Öğretim Elemanları	Gruplararası	1993.76	11	181.25	3.167	.000	.039
	Gruplar içi	48936.17	855	57.23			
	Toplam	50929.94	866				
Danışmanlık	Gruplararası	1468.07	11	133.46	5.031	.000	.060
	Gruplar içi	22681.66	855	26.52			
	Toplam	24149.74	866				
Yönetim	Gruplararası	1421.11	11	129.19	3.796	.000	.046
	Gruplar içi	29099.73	855	34.03			
	Toplam	30520.85	866				
Kaynaklar	Gruplararası	2557.16	11	232.47	4.888	.000	.059
	Gruplar içi	40659.93	855	47.55			
	Toplam	43217.10	866				
Bilgisayar Olanakları	Gruplararası	959.26	11	87.20	10.98	.000	.120
	Gruplar içi	6787.50	855	7.93			
	Toplam	7746.77	866				
Dersler ve Ders Programları	Gruplararası	666.23	11	60.56	6.023	.000	.070
	Gruplar içi	8598.28	855	10.05			
	Toplam	9264.51	866				

Tablo 3 incelendiğinde, farklı ana bilim dallarında öğrenim gören eğitim fakültesi öğrencilerinin genel memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F(11-866)= 4.381, p<.01$). Eta kare(η^2) değeri farkın büyüklüğünün orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, fen bilgisi ve BÖTE öğrencilerinin okul öncesi ve sınıf eğitimi öğrencilerine göre, Türkçe ve resim-iş öğrencilerinin ise sınıf eğitimi öğrencilerine göre genel memnuniyet düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Alt boyutlar incelendiğinde farklı ana bilim dallarında öğrenim gören öğrencilerin; öğretim elemanlarına ($F(11-866)= 3.167, p<.01$), danışmanlık hizmetlerine ($F(11-866)= 5.031, p<.01$), yönetim hizmetlerine ($F(11-866)= 3.796, p<.01$), kaynaklara ($F(11-866)= 4.888, p<.01$), bilgisayar olanaklarına ($F(11-866)= 10.98, p<.01$), derslere ve ders programlarına ($F(11-866)= 6.023, p<.01$) ilişkin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Eta kare(η^2) değeri farkın büyüklüğünün; bilgisayar olanakları açısından yüksek düzeyde olduğunu, diğer boyutlar açısından ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, Türkçe ve PDR öğrencilerinin öğretim elemanına ilişkin memnuniyet düzeylerinin, sınıf eğitimi öğrencilerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, danışmanlık hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyleri arasındaki anlamlı farkın; sosyal bilgiler, BÖTE, Türkçe, Alman dili öğrencileri lehine olduğu, yönetim hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyleri arasındaki anlamlı farkın; fen bilgisi, BÖTE, İngiliz dili ve Resim-iş öğretmenleri lehine olduğu ortaya çıkmıştır. Kaynaklar açısından incelendiğinde fen bilgisi ve BÖTE öğrencilerinin, bilgisayar olanakları açısından incelendiğinde ise BÖTE, fen bilgisi ve resim-iş öğrencilerinin memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dersler ve ders

programlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri açısından PDR, okul öncesi, fen bilgisi, sosyal bilgiler, BÖTE ve İngiliz dili öğrencilerinin ortalama puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Sınıf Düzeyi ve Genel Not Ortalaması Değişkenlerine İlişkin Bulgular

Farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerin genel not ortalamalarına göre ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin betimsel değerler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4 Farklı sınıf düzeylerinde yer alan öğrencilerin genel not ortalamalarına göre ölçeğin genelinden ve alt boyutlardan elde ettikleri puanlara ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Bağımsız Değişkenler		Bağımlı Değişkenler														
SD	GNO	N	GM		ÖE		DH		YH		KM		BO		DP	
			\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S
1	A	51	2.87	18.9	3.25	7.1	2.98	5.4	2.69	4.7	2.79	6.2	1.97	2.2	2.90	3.2
	B	61	2.96	21.7	3.22	6.9	2.94	5.9	2.76	5.5	2.94	6.1	2.30	3.0	3.13	3.2
	C	60	2.97	24.2	3.31	7.2	2.90	4.9	2.73	5.4	2.90	6.6	2.37	2.6	3.15	3.2
2	A	50	2.87	28.5	3.15	8.7	3.08	5.2	2.66	6.6	2.78	8.6	2.27	3.2	2.85	3.5
	B	88	2.95	23.5	3.45	7.1	2.80	5.5	2.71	5.3	2.74	6.8	2.23	3.2	3.28	3.3
	C	79	2.86	26.6	3.31	8.6	2.84	5.9	2.66	6.7	2.63	7.5	2.03	3.1	3.20	3.1
3	A	45	2.92	22.5	3.21	8.5	3.28	5.1	2.77	5.5	2.70	6.9	2.20	3.1	3.00	2.6
	B	126	2.83	23.6	3.18	7.9	2.98	4.9	2.66	5.9	2.59	6.9	2.20	3.0	3.05	3.5
	C	127	2.81	22.7	3.20	7.0	2.94	4.9	2.59	5.9	2.59	6.5	2.13	2.7	3.05	3.1
4	A	37	2.99	22.2	3.15	6.8	3.16	5.1	2.87	5.5	2.98	6.3	2.57	3.3	2.88	3.0
	B	57	3.01	27.1	3.25	7.9	3.26	5.0	2.87	7.1	2.85	7.8	2.33	3.2	3.23	3.5
	C	86	3.02	25.9	3.37	8.0	3.24	5.4	2.74	6.4	2.79	7.7	2.40	3.3	3.25	3.4

SD: Sınıf Düzeyi

GNO: Genel Not Ortalaması

A: 2.50 ve altı

B: 2.51-3.00

C: 3.01 ve üstü

Tablo 4'te yer alan betimsel değerler incelendiğinde; dördüncü sınıf öğrencilerinin genel memnuniyet düzeyleri ortalama puanlarının (=3.02), yönetim hizmetlerine (=2.87), kaynaklara (=2.98), bilgisayar olanaklarına (=2.57), derslere ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeyi puan ortalamalarının (=3.25) diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel memnuniyet düzeyi açısından en düşük ortalamanın (=2.81), ise üçüncü sınıf öğrencilerine ait olduğu belirlenmiştir.

Öğretim elemanına ilişkin memnuniyet düzeyi açısından en yüksek (=3.45) ve en düşük (=3.15) ortalamaların ikinci sınıf öğrencilerine ait olduğu, bu boyuta ilişkin memnuniyet düzeyi düşük olan (=3.15) diğer bir grubun dördüncü sınıf öğrencileri olduğu görülmektedir. Danışmanlık hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyi açısından ise en yüksek ortalamanın (=3.28) üçüncü sınıf öğrencilerine ait olduğu belirlenmiştir. Memnuniyet düzeyi yüksek dördüncü sınıf öğrencilerinin genel not ortalamalarının değişiklik gösterdiği, memnuniyet düzeyi yüksek olan ikinci sınıf öğrencilerinin ise 2.51-3.00 aralığında değişen genel not ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Danışmanlık hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyi yüksek olan üçüncü sınıf öğrencilerinin, 2.50 ve altı genel not ortalamasına sahip olduğu belirlenmiştir.

Farklı sınıf düzeylerinde yer alan öğrencilerin ölçeğin genelinden ve alt boyutlardan elde ettikleri puanların doğrusal kombinasyonlarının genel not ortalaması açısından anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Pilli's Trace Testi sonuçları; öğrencilerin sınıf düzeyine (Pilli's Trace = .057, F (18, 2556) = 2.739, p = .000) ve genel not ortalamasına göre (Pilli's Trace = .038, F (12, 1702) = 2.725, p = .001) ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanların doğrusal kombinasyonlarının anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Ölçeğin geneli ve alt boyutları için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5 Farklı sınıf düzeylerinde yer alan öğrencilerin genel not ortalamalarına göre ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin ANOVA sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Sınıf Düzeyi	Genel Memnuniyet	3846.83	3	1282.27	2.211	.085	-	
	Öğretim Elemanları	155.37	3	51.79	.884	.449	-	
	Danışmanlık	256.77	3	85.59	3.095	.026	-	
	Yönetim	134.58	3	44.86	1.268	.284	-	
	Kaynaklar	910.13	3	303.38	6.203	.000	.021	1-3, 4-3
	Bilgisayar Olanakları	75.05	3	25.01	2.817	.038	-	
	Dersler ve Ders Programları	15.64	3	5.21	.493	.687	-	
GNO	Genel Memnuniyet	168.37	2	84.18	.145	.865	-	
	Öğretim Elemanları	151.38	2	75.69	1.291	.275	-	
	Danışmanlık	66.02	2	33.01	1.194	.304	-	
	Yönetim	49.72	2	24.86	.703	.495	-	
	Kaynaklar	89.02	2	44.51	.910	.403	-	
	Bilgisayar Olanakları	2.48	2	1.24	.140	.869	-	
	Dersler ve Ders Programları	153.08	2	76.54	7.243	.001	.017	C-A, B-A
Sınıf Düzeyi* GNO	Genel Memnuniyet	1480.21	6	246.70	.425	.862	-	
	Öğretim Elemanları	357.28	6	59.54	1.016	.413	-	
	Danışmanlık	92.11	6	15.35	.555	.766	-	
	Yönetim	64.31	6	10.71	.303	.935	-	
	Kaynaklar	201.20	6	33.53	.686	.661	-	
	Bilgisayar Olanakları	74.14	6	12.35	1.392	.215	-	
	Dersler ve Ders Programları	41.32	6	6.88	.652	.689	-	

Tablo 5'te görüldüğü gibi, öğrencilerin kaynaklara ($F(3-855)= 6.203, p<.01$) ilişkin memnuniyet puanlarının sınıf düzeyi açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın kaynağı incelendiğinde, dördüncü sınıf öğrencilerinin; kaynaklara ilişkin memnuniyet düzeylerinin, üçüncü öğrencilerine göre yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca birinci sınıf öğrencilerinin kaynaklara ilişkin memnuniyetlerinin üçüncü sınıflara göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Eta kare(η^2) değerleri, sınıf düzeyinin düşük etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin derslere ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeylerinin genel not ortalaması açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F(2-855)= 7.243, p<0,01$). Çoklu karşılaştırma testi sonucunda bu farkın; genel not ortalaması "2.51-3.00" aralığında ve "3.01 ve üstü" olan öğrencilerin lehine olduğu belirlenmiştir. Bu durum not ortalaması yükseldikçe derslere ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeyinin arttığını göstermektedir. Eta kare(η^2) değeri ise farkın büyüklüğünün; düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sınıf düzeyi ve genel not ortalamasının ortak etkisinin, ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından alınan puanlar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir.

İsteyerek Tercih Edip Etmeme Durumu Değişkenine İlişkin Bulgular

Öğrenim gördükleri programı isteyerek tercih eden ve etmeyen öğrencilerin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin t testi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6 Öğrenim gördükleri programı isteyerek tercih eden ve etmeyen öğrencilerin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin t-testi sonuçları

Bağımlı Değişken	İsteyerek Tercih	N	\bar{X}	S	sd	F	t	p	d
Genel Memnuniyet	Evet	705	2.93	23.92	865	.061	2.587	.010	.23
	Hayır	162	2.80	24.5					
Öğretim Elemanları	Evet	705	3.30	7.53	865	1.185	3.441	.001	.29
	Hayır	162	3.09	8.00					

Danışmanlık	Evet	705	3.03	5.26	865	.041	1.522	.128	-
	Hayır	162	2.89	5.31					
Yönetim	Evet	705	2.73	5.96	865	.714	1.960	.050	-
	Hayır	162	2.58	5.76					
Kaynaklar	Evet	705	2.74	7.02	865	.027	.476	.634	-
	Hayır	162	2.71	7.23					
Bilgisayar Olanakları	Evet	705	2.21	2.99	865	.138	-	.270	-
	Hayır	162	2.31	2.95			1.104		
Dersler ve Ders Programları	Evet	705	3.17	3.14	865	3.363	5.029	.000	.438
	Hayır	162	2.81	3.56					

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin; genel memnuniyet düzeyleri ($t(865) = 2.587, p < .01$), öğretim elemanlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri ($t(865) = 3.441, p < .01$) ile derslere ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri ortalama puanları ($t(865) = .476, p < .01$) arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu farkın öğrenim görülen programı dalını isteyerek tercih eden öğrencilerin lehine olduğu belirlenmiştir. Cohens d değerleri farkın büyüklüğünün tüm boyutlar açısından küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte öğrencilerin danışmanlık hizmetlerine ($t(865) = 1.522, p > .01$), kaynaklara ($t(865) = .476, p > .01$) ve bilgisayar olanaklarına ($t(865) = -1.104, p > .01$) ilişkin memnuniyet düzeylerinin öğrenim görülen programı isteyerek tercih edip etmeme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Öğrenim Türü Değişkenine İlişkin Bulgular

Birinci ve ikinci öğretimde öğrenim gören öğrencilerin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin t testi sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7 Birinci ve ikinci öğretim öğrencilerinin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin t-testi sonuçları

Bağımlı Değişken	Öğrenim Türü	N	\bar{X}	S	sd	F	t	p	d
Genel Memnuniyet	Birinci Öğretim	686	2.93	23.81	865	2.680	.008	.008	.22
	İkinci Öğretim	181	2.80	24.81					
Öğretim Elemanları	Birinci Öğretim	686	3.26	7.54	865	.233	.816	.816	-
	İkinci Öğretim	181	3.25	8.14					
Danışmanlık	Birinci Öğretim	686	3.07	5.17	865	3.615	.000	.000	.28
	İkinci Öğretim	181	2.76	5.50					
Yönetim	Birinci Öğretim	686	2.74	5.89	865	2.837	.005	.005	.22
	İkinci Öğretim	181	2.54	5.98					
Kaynaklar	Birinci Öğretim	686	2.77	7.00	865	2.686	.007	.007	.22
	İkinci Öğretim	181	2.61	7.15					
Bilgisayar Olanakları	Birinci Öğretim	686	2.28	3.05	865	2.971	.003	.003	.24
	İkinci Öğretim	181	2.05	2.68					
Dersler ve Ders Programları	Birinci Öğretim	686	3.10	3.30	865	-.080	.936	.936	-
	İkinci Öğretim	181	3.10	3.14					

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin genel memnuniyet düzeyleri ($t(865) = 2.680, p < .01$), danışmanlık hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyleri ($t(865) = 3.615, p < .01$), yönetim hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyleri ($t(865) = 2.837, p < .01$), kaynaklara ilişkin memnuniyet düzeyleri ($t(865) = 2.688, p < .01$) ve bilgisayar olanaklarına ilişkin memnuniyet düzeyleri ($t(865) = 2.971, p < .01$) ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu farkın birinci öğretim öğrencilerinin lehine olduğu belirlenmiştir. Cohens d değerleri farkın büyüklüğünün tüm boyutlar açısından küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte öğrencilerin öğretim elemanlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri ($t(865) = .233, p > .01$) ile dersler ve ders programlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri ($t(865) = -.080, p > .01$) ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Eğitim fakültesi öğrencilerinin kendilerine sunulan eğitim hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelendiği araştırmada, öğrencilerin memnuniyetlerinin

orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alanyazındaki farklı araştırmalarda; eğitim fakültesi öğrencilerinin fakülte hizmetlerinden orta ve düşük düzeyde memnun olduklarını gösteren sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Boran & Yanpar-Yelken, 2020; Donat-Bacıoğlu & Vural, 2018; Ekinci & Burgaz, 2007; Jafarova & Demirtaş, 2020; Kara, 2017; Özçakır-Sümen & Çağlayan, 2013; Özdemir vd., 2013). Bununla birlikte sınırlı sayıda da olsa öğrencilerin eğitim fakültesinin hizmetlerinden memnuniyet duydukları sonucuna ulaşan çalışmalar olduğu da belirlenmiştir (Aksu, 2016; Bakır vd., 2016; Diktaş, 2015). Araştırma sonuçları bütüncül olarak değerlendirildiğinde eğitim fakültesi öğrencilerinin fakülte hizmetlerinden çoğunlukla orta ya da düşük düzeyde memnun oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum öğretmen eğitiminde temel rolü üstlenen fakültelerin; kurum olarak kalite standartlarına yeterince ulaşamamış olduklarını ve öğrencilerin kendilerine sunulan hizmetleri orta kalitede algıladıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra, araştırmalarda katılımcı grubunun eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerle sınırlı olmasının, diğer iç ve dış paydaşların araştırmalara dâhil edilmemesinin, memnuniyet düzeyinin tek taraflı ve sınırlı olarak değerlendirilmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Konuyla ilgili bazı araştırmaların sonuçları da öğrenciler tarafından yapılan değerlendirmelerin; memnuniyet ölçütleri içerisinde yer almayan bir takım dışsal faktörlerden etkilendiğini göstermekte ve bu görüşü desteklemektedir. Bu araştırmalarda; öğrencilerin bireysel farklılıklarına dayalı farklılaşan beklentilerinin, derse devam düzeylerinin, öğretim elemanlarının kişilik özelliklerine ve tanınırlık düzeylerine ilişkin algılarının kalite standartlarına yönelik değerlendirmelerini yönlendirdiği belirlenmiştir (Benton & Cashin, 2012; Meyerberg & Legg, 2015; Richmond vd., 2015). Bu kapsamda tüm paydaşların katılımıyla gerçekleştirilen değerlendirmelerin sunulan hizmetlerin kalitesine yönelik daha kapsamlı ve karşılaştırmalı veriler sunacağı belirtilmektedir (Kunter & Baumert, 2006).

Araştırmada ulaşılan diğer bulgularda, öğrencilerin genel memnuniyet düzeylerinin; ana bilim dalına, öğrenim gördükleri programı isteyerek tercih edip etmeme durumuna ve öğrenim türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda BÖTE ana bilim dalında öğrenim gören öğrencilerin genel memnuniyetlerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgunun, alanyazındaki farklı araştırmalar tarafından desteklendiği belirlenmiştir. Bu araştırmaların sonuçları; ana bilim dalının, öğrenci memnuniyet düzeyi üzerinde farklılığa neden olan önemli bir değişken olduğunu göstermektedir (Boran & Yanpar-Yelken, 2020; Çokluk-Bökeoğlu & Yılmaz, 2007; Donat-Bacıoğlu & Vural, 2018; Jafarova & Demirtaş, 2020; Özdemir, 2012; Özdemir vd., 2013; Rienzi vd., 1993; Şahin, 2009; Tatlı-Haliloğlu vd., 2011; Umbach & Porter, 2002). Bu çalışmada en yüksek memnuniyet ortalaması BÖTE anabilim dalına ait olmakla birlikte bölümler arası farklılıklar incelendiğinde fen bilgisi ve BÖTE programlarında öğrenim gören öğrencilerin aldıkları hizmetin kalitesi açısından okul öncesi ve sınıf öğretmenliği öğrencilerinden, Türkçe ve Resim-iş öğretmenliği öğrencilerinin ise yalnızca sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerden daha memnun olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ölçeğin alt boyutları açısından bir karşılaştırma yapıldığında BÖTE programında öğrenim gören öğrencilerin ölçeğin beş alt boyutunda (danışmanlık, yönetim, kaynaklar, bilgisayar olanakları, dersler ve ders programları) diğer anabilim dallarından daha yüksek ortalamaya sahip olduğu ve bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Alanyazındaki benzer araştırmalarda da BÖTE programında öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin diğer programlarda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Boran & Yanpar-Yelken, 2020; Tatlı-Haliloğlu vd., 2011). Araştırma bulgularını destekleyen bu sonuçlar; BÖTE öğrencilerinin genel memnuniyet düzeyinin boyutlarını oluşturan kaynakları ve bilgisayar olanaklarını daha aktif bir şekilde kullanmalarından kaynaklanmış olabilir. Jafarova ve Demirtaş'ın (2020) araştırmasında da bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi programında öğrenim gören öğrencilerin fakültedeki kaynaklardan ve bilgisayar olanaklarından memnuniyetlerinin diğer programlarda öğrenim gören öğrencilere göre yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Araştırmacılar bu durumu öğrencilerin bilgisayar laboratuvarlarını etkin bir şekilde kullanmasıyla ilişkilendirmişlerdir. Bu kapsamda bir ürün ya da hizmete ilişkin memnuniyet, ürün ya da hizmetin geneline yönelik oluşabileceği gibi alt hizmet alanlarının toplamı şeklinde de oluşabilmektedir (Bitner & Hubbert, 1994). Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, BÖTE programı öğrencilerinin eğitim fakültesi

hizmetlerine ilişkin genel memnuniyetlerinin, alt boyutlara ilişkin memnuniyetlerinin yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Öğrenim gördükleri programı isteyerek seçen öğrencilerin, memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olması çalışmanın bir diğer bulgusudur. Uzgören ve Uzgören'in (2007) araştırma sonuçları, öğrenim gördüğü üniversiteyi isteyerek seçmenin; eğitim hizmetlerinden memnuniyet düzeyini açıklayan anlamlı bir değişken olduğunu göstermektedir. Biber'in (2013) araştırmasında da öğrenim gördüğü programı isteyerek tercih eden öğrencilerin, öğrenim gördükleri programdan memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Mesleği isteyerek seçmenin söz konusu mesleği sevmekten ya da bu mesleğin avantajlarını gözetmekten kaynaklandığı düşünüldüğünde, öğrencilerin öğretim yaşantısına daha istekli ve motivasyonlu katılmaları beklenen bir durumdur. Oluşan bu pozitif algının aynı zamanda eğitim hizmetlerinden duyulan memnuniyeti de olumlu etkilediği düşünülmektedir.

Araştırmada fakülte hizmetlerine ilişkin memnuniyet algısının birinci öğretim öğrencileri lehine anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Alanyazında bu bulguyu destekleyen araştırma sonuçları olduğu görülmektedir (Özçetin & Gök, 2017; Uzgören & Uzgören, 2007). Birinci öğretim öğrencileri lehine anlamlı olan bu farkın, fakülte hizmetinden duyulan memnuniyeti etkileyen alt boyutlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü araştırmada birinci öğretimde öğrenim gören öğrencilerin danışmanlık, yönetim, kaynaklar, bilgisayar olanakları alt boyutlarındaki memnuniyet düzeylerinin ikinci öğretim öğrencilerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İkinci öğretim öğrencilerinin fakültede buldukları zaman dilimleri dikkate alındığında, söz konusu alt boyutlar kapsamında yeterli desteği ve hizmeti yeterince alamamış olmaları genel memnuniyet düzeylerini olumsuz etkilemiş olabilir. Bu kapsamda her iki öğretim türünde de derslerin aynı olduğu, bu derslerin çoğunlukla aynı öğretim elemanları tarafından yürütüldüğü ancak diğer alt boyutlarda hizmetlerin fakültedeki zaman dilimlerine göre farklılaşabileceği düşünülmektedir. Araştırmada öğretim elemanları ile dersler ve ders programları kapsamında öğretim türüne göre anlamlı bir farklılığın olmadığı bulgusuna ulaşılması da bu görüşü desteklemektedir.

Araştırmada sınıf düzeyi ve genel not ortalaması değişkenlerine göre memnuniyet düzeyleri incelendiğinde; bu iki değişkenin ortak etkisinin ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından alınan puanlar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Ancak kaynaklara ilişkin memnuniyetin sınıf düzeyine göre, dersler ve ders programlarına ilişkin memnuniyetin ise genel not ortalamasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Farkın kaynağı incelendiğinde, dördüncü ve birinci sınıf öğrencilerinin kaynaklara ilişkin memnuniyet düzeylerinin, üçüncü öğrencilerine göre yüksek olduğu görülmektedir. Alanyazında üst sınıflarda bulunan öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin alt sınıflara göre daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi (Özdemir vd., 2013; Özçetin & Gök, 2017) bu bulguyla farklılık gösteren araştırma sonuçları olduğu da belirlenmiştir (Donat-Bacıoğlu & Vural, 2018; Çokluk-Bökeoğlu & Yılmaz, 2007; Özçakır vd., 2013). Kaynaklar alt boyutunda üçüncü sınıf öğrencilerinin memnuniyetlerinin anlamlı düzeyde düşük olması, üçüncü sınıf öğretmen eğitimi programının diğer sınıf düzeylerine göre daha yoğun ve kapsamlı olması ile açıklanabilir. Eğitim fakültelerinde üçüncü sınıf düzeyindeki dersler daha çok alan bilgisi ve öğretim becerilerini bütünleştiren özel öğretim yöntemleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Öğrenciler alana özgü mesleki becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bu derslerde, daha fazla teknolojik araç-gereç ve materyale, daha fazla kaynak desteğine ve daha donanımlı fiziksel koşullara (derslik, laboratuvar, kütüphane, internet vb.) gereksinim duymaktadır. Bu durum üçüncü sınıf öğrencilerinin mevcut koşulları daha rasyonel ve pragmatist değerlendirmelerine, eksik ve yetersiz alanları daha kolay belirlemelerine neden olabileceği için öğrencilerin memnuniyet algılarını olumsuz yönde etkilemiş olabilir.

Ulaşılan diğer bulgularda; genel not ortalaması "2.51-3.00 arasında" ve "3.01 ve üstü" olan öğrencilerin ders ve ders programlarına ilişkin memnuniyetlerinin, "2.50 ve altı" ortalamaya sahip olan öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu genel not ortalaması arttıkça derslere ve ders programlarına ilişkin memnuniyetin de arttığını göstermektedir. Yükseköğretim öğrencilerinin memnuniyet düzeylerinin incelendiği bazı

araştırmalarda; akademik başarı ile derslere ilişkin memnuniyet ve genel memnuniyet düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu (Barutçu-Yıldırım vd., 2015; Seçilmiş vd., 2012) ve öğrencilerin aldıkları eğitime ilişkin memnuniyetlerinin genel not ortalamasına göre farklılaştığı belirlenmiştir (Ada vd., 2017; Güven vd., 2021). Bazı araştırmaların sonuçları ise genel not ortalamasının memnuniyet düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermektedir (Donat-Bacıoğlu & Vural, 2018; Özçakır-Sümen & Çağlayan, 2013). Bazı çalışmaların sonuçlarıyla farklılık gösteren bu bulgu; öğrencilerin derslerden aldıkları doyumunu, akademik başarılarıyla ilişkilendirmelerinden kaynaklanmış olabilir. Eğitim sürecine ilişkin memnuniyet araştırmaları, öğrenci memnuniyetinin dersten sağlanan doyumla ilişkili olduğunu göstermektedir (Guolla, 1999). Bu kapsamda öğrencilerin başarılı oldukları dersleri daha yeterli algıladıkları, bu durumun derslere ve ders programlarına ilişkin memnuniyetlerini artırdığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak araştırmada, eğitim fakültesi öğrencilerinin kendilerine sunulan hizmetlere ilişkin memnuniyetlerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin genel memnuniyet düzeylerinin; ana bilim dalına, öğrenim gördükleri programı isteyerek tercih edip etmeme durumuna ve öğrenim türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya konmuştur. Bu doğrultuda bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi ana bilim dalında öğrenim gören, öğrenim gördüğü programı isteyerek tercih eden ve birinci öğretim öğrencilerinin genel memnuniyetlerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Kaynaklara ilişkin memnuniyetin sınıf düzeyine göre, dersler ve ders programlarına ilişkin memnuniyetin ise genel not ortalamasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte sınıf düzeyi ve genel not ortalamasının ortak etkisinin, ölçeğin genelinden ve alt boyutlarından alınan puanlar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada genel olarak ulaşılan sonuçlar, eğitim fakültelerinde sunulan hizmetlerin kalitesinin öğrenci gereksinimleri dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu kapsamda farklı ana bilim dalları ve sınıf düzeyleri açısından farklılaşan memnuniyet düzeyleri; eğitim fakültesi programlarının temel öğelerinin planlanmasında, bir takım temel standartların dikkate alınması gerektiğini göstermekte, eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrencilere kaynak desteği ve fiziksel koşullar açısından eşit fırsatlar sunulması gerektiğine işaret etmektedir. Bu araştırma, Güneyde bulunan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Benzer araştırmalarla, farklı eğitim fakültelerinde sunulan hizmetlerin niteliğinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra memnuniyet düzeylerini etkileyen etmenlerin derinlemesine incelendiği nitel araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %55 2. Yazar: %45 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Hizmet Kalitesine Yönelik Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Açan, B., & Saydan, R. (2009). Öğretim elemanlarının akademik kalite özelliklerinin değerlendirilmesi: Kafkas Üniversitesi İİBF Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 225-253.
- Ada, S., Baysal, Z. N., & Şahenk-Erkan, S. (2017). An evaluation of service quality in higher education: Marmara and Nigde Omer Halisdemir Universities' department of education students. *Universal Journal of Educational Research*, 5(11), 2056-2065. <https://doi.org/10.13189/ujer.2017.051122>
- Adıgüzel, A., & Sağlam, M. (2009). Öğretmen eğitiminde program standartları ve akreditasyon. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 83-103.

- Aksu, H. H. (2016). Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin bölümleri hakkındaki görüşleri: Giresun Üniversitesi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 299-316.
- Ardi, R., Hidayatno, A., & Zagloel, T. Y. M. (2012). Investigating relationships among quality dimensions in higher education. *Quality Assurance in Education*, 20(4), 408-428. <https://doi.org/10.1108/09684881211264028>
- Astin, A. W. (1993). What matters in college? Four critical years revisited. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Azar, A. (2011). Türkiye'deki öğretmen eğitimi üzerine bir söylem: nitelik mi, nicelik mi? *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 36-38. <https://doi.org/10.5961/jhes.2011.004>
- Bakır, O. N., Arslan, M. F., & Gegez, E. A. (2016). Üniversite öğrencilerinde memnuniyet oluşturan unsurların saptanması: Marmara Üniversitesi işletme fakültesi öğrencileri ile bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 93-125. <https://doi.org/10.14780/iibd.69451>
- Barutçu-Yıldırım, F., Yerin-Güneri, O., & Çapa-Aydın, Y. (2015). University students' satisfaction level and related variables. *Journal of Theory and Practice in Education*, 11(2), 521-533.
- Başoğlu, T. (2019). *Yükseköğretim kurumlarında toplam kalite yönetimi kapsamında çalışan memnuniyeti ile öğrenci memnuniyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Esenyurt Üniversitesi.
- Benton, S. L., & Cashin, W. E. (2014). Student ratings of instruction in college and university courses. In *Higher education: Handbook of theory and research* (s. 279-326). Springer, Dordrecht.
- Biber, A. Ç. (2013). Öğretmen adaylarının ilköğretim matematik öğretmenliği lisans programı hakkındaki memnuniyet düzeylerinin araştırılması: Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1253-1270.
- Bitner, M. J., & Hubbert, A. R. (1994). Encounter satisfaction versus over-all satisfaction versus quality: The customer's voice. In Rust, R. T., ve Oliver, R. L. (Eds.), *Service quality: New directions in theory and practice* (s. 72-94). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Boran, M., & Yanpar-Yelken, T. (2020). Öğretmen adaylarının eğitim fakültesindeki hizmet kalitesine yönelik memnuniyet düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 1-19. <https://doi.org/10.9779/pauefd.518787>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- CAEP (The Council for the Accreditation of Educator Preparation) (2019, Temmuz 20). *Board of directors governance policy*. <http://caepnet.org/~media/Files/caep/accreditation-resources/caep-governance-policy-with-amendments-e.pdf?la=en>
- Çokluk-Bökeoğlu, Ö., & Yılmaz, K. (2007). Üniversite öğrencilerinin fakülte yaşamının niteliğine ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(2), 179-204.
- Diktaş, A. (2015). Eğitim fakültesi öğrencilerinin şehre, üniversiteye ve öğrenim gördükleri bölümlere ilişkin memnuniyet durumları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-77.
- Donat-Bacıoğlu, S., & Vural, L. (2018). Öğretmen adaylarının akademik hizmetlere ilişkin görüşleri ve memnuniyet düzeyleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 158-178. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.364465>
- Efil, İ. (1999). *Toplam kalite yönetimi ve ISO 9000 kalite güvence sistemi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ekinci, C. E., & Burgaz, B. (2007). Hacettepe üniversitesi öğrencilerinin bazı akademik hizmetlere ilişkin beklenti ve memnuniyet düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 120-134.
- EPDAD. (2019, Haziran 24). *Akredite edilen programlar*. <https://epdad.org.tr/icerik/akredite-edilen-programlar>
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference 17.0 update* (10a ed.). Boston: Pearson
- Gruber, T., Fuß, S., Voss, R., ve Gläser-Zikuda, M. (2010). Examining student satisfaction with higher education services: Using a new measurement tool. *International Journal of Public Sector Management*, 23(2), 105-123. <https://doi.org/10.1108/09513551011022474>
- Guolla, M. (1999). Assessing the teaching quality to student satisfaction relationship: Applied customer satisfaction research in the classroom. *Journal of marketing theory and practice*, 7(3), 87-97. <https://doi.org/10.1080/10696679.1999.11501843>

- Güven, Ş. D., Ünsal, A., & Çakıcı, N. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin eğitimlerine ilişkin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 25(86), 583-596.
- Harvey, L. (1997). *Student satisfaction manual*. SRHE: Open University Press.
- Jafarova, M., & Demirtaş, Z. (2020). Eğitim fakültelerinde öğrenci memnuniyeti (Sakarya Üniversitesi örneği). *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 175-193.
- Kara, Ö. T. (2017). Çukurova üniversitesi Türkçe öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin Türkçe öğretmenliği programı ve program dâhilinde sunulan hizmetler konusundaki memnuniyet düzeyleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(1), 144-157.
- Karadağ, E. & Yücel, C. (2022). Türkiye üniversite memnuniyet araştırması 2022. Üniar Yayınları.
- Kılıçlar, A., Sarı, Y., & Seçilmiş, C. (2012). Türk dünyasından gelen öğrencilerin yaşadıkları sorunların akademik başarılarına etkisi: Turizm öğrencileri örneği. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 157-172.
- Kunter, M., & Baumert, J. (2006). Who is the expert? Construct and criteria validity of student and teacher ratings of instruction. *Learning Environments Research*, 9(3), 231-251. <https://doi.org/10.1007/s10984-006-9015-7>
- Marzo-Navarro, M., Pedraja-Iglesias, M., & Rivera-Torres, M. P. (2005). Measuring customer satisfaction in summer courses. *Quality Assurance in Education*, 13(1), 53-65. <https://doi.org/10.1108/09684880510578650>
- McCuddy, M. K., Pinar, M. & Gingerich, E. F. R. (2008). Using student feedback in designing student-focused curricula. *International Journal of Educational Management*, 22(7), 611-37.
- Meyer, A. G., Hanson, A. R., & Hickman, D. C. (2017) Perceptions of institutional quality: Evidence of limited attention to higher education rankings. *Journal of Economic Behavior ve Organization*, 142, 241-258. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2017.07.036>
- Nadiri, H., Kandampully, J., & Hussain, K. (2009). Students' perceptions of service quality in higher education. *Total Quality Management*, 20(5), 523-535. <https://doi.org/10.1080/14783360902863713>
- Özçakır Sümen, Ö., & Çağlayan, K. T. (2013). Öğretmen memnuniyet düzeyleri ve hayal ettikleri eğitim ortamı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 249-272.
- Özçetin, S., & Gök, R. (2017). Akdeniz üniversitesi eğitim fakültesi öğrencilerinin hizmet kalitesi ile ilgili memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi. *Journal of Educational Sciences Research*, 7(1), 301-311. <http://dx.doi.org/10.22521/jesr.2017.71.10>
- Özdemir, M. (2012). Üniversite öğrencilerinin okul yaşamının niteliğine ilişkin algılarının cinsiyet ve fakülte değişkenlerine göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(2), 225- 242.
- Özdemir, S., Kılınç, A. Ç., Öğdem, Z., & Er, E. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin fakülte yaşamının niteliğine ilişkin memnuniyet düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 3(3), 228-235. <http://dx.doi.org/10.5961/jhes.2013.081>
- Özok, H. İ., Kayri, M., & Tanhan, F. (2022). Üniversite öğrencilerinde memnuniyet ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 446-461. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1108292>
- Penny, A. R. (2003). Changing the agenda for research into students' views about university teaching: Four shortcomings of SRT research. *Teaching in Higher Education*, 8(3), 399-411. <https://doi.org/10.1080/13562510309396>
- Perez-Esparrells, C., & Orduna-Malea, E. (2018) Do the technical universities exhibit distinct behaviour in global university rankings? A Times Higher Education (THE) case study. *Journal of Engineering and Technology Management*, 48, 97-108. <https://doi.org/10.1016/j.jengtecman.2018.04.007>
- Popli, S. (2005). Ensuring customer delight: a quality approach to excellence in management education. *Quality in Higher Education*, 11(1), 17-24. <https://doi.org/10.1080/13538320500078874>
- Razali, N., & Wah, Y. B. (2011). Power comparisons of shapiro-wilk, kolmogorovsmirnov, lilliefors and anderson-darling tests. *Journal of Statistical Modeling and Analysis*, 2(1), 21–33.
- Richmond, A. S., Berglund, M. B., Epelbaum, V. B., & Klein, E. M. (2015). a+(b1) Professor–student rapport+(b2) humor+(b3) student engagement=(Y) Student ratings of instructors. *Teaching of Psychology*, 42(2), 119-125. <https://doi.org/10.1177/0098628315569924>
- Rienzi, B. M., Allen, M. J., Sarmiento, Y. Q., & McMillin, J. D. (1993). Alumni perception of the impact of gender on their university experience. *Journal of College Student Development*, 34(2), 154-157.

- Sayed, B., Rajendran, C., & Lokachari, P. S. (2010). An empirical study of total quality management in engineering educational institutions of India: perspective of management. *Benchmarking: An International Journal*, 17(5), 728-67. <https://doi.org/10.1108/14635771011076461>
- Sohail, M. S., & Shaikh, N. M. (2004). Quest for excellence in business education: A Study of student impressions of service quality. *The International Journal of Educational Management*, 18(1), 58-65. <https://doi.org/10.1108/0951354041052163>
- Sopon, D., Ilies, L., & Petean, F. I. (2013). *Quality of educational services: The influence of external factors on university student satisfaction – A case study, managerial challenges of the contemporary society*. Proceedings; Cluj-Napoca, 6, 112-116.
- Soran, H., Akkoyunlu, B., & Kavak, Y. (2006). Yaşam boyu öğrenme becerileri ve eğiticilerin eğitimi programı: Hacettepe üniversitesi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 201-210.
- Şahin, A. E. (2009). Eğitim fakültesinde hizmet kalitesinin eğitim fakültesi öğrenci memnuniyet ölçeği (EF-ÖMÖ) ile değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 106-122.
- Tatlı-Haliloğlu, Z., Kokoç, M., & Karal, H. (2011). Satisfaction state of computer education and instructional technologies students: Karadeniz Technical University case. *Elementary Education Online*, 10(3), 836-849.
- Tehci A. (2022). Yükseköğretimde hizmet kalitesi ve öğrenci memnuniyeti: Görsel haritalama tekniği ile bibliyometrik analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 808-821.
- Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Ankara: Türk Psikoloji Derneği Yayınları.
- Tsinidou, M., Gerogiannis, V., & Fitsilis, P. (2010). Evaluation of the factors that determine quality in higher education: an empirical study. *Quality Assurance in Education*, 18(3), 227-244. <https://doi.org/10.1108/09684881011058669>
- Umbach, P. D., & Porter, S. R. (2002). How do academic departments impact student satisfaction? Understanding the contextual effects of departments. *Research in Higher Education*, 43(2), 209-234.
- Uzgören, N., & Uzgören, E. (2007). Dumlupınar Üniversitesi lisans öğrencilerinin memnuniyetini etkileyen bireysel özelliklerin istatistiksel analizi-hipotez testi, ki-kare testi ve doğrusal olasılık modeli. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 173-193.
- Vlăsceanu, L., Grünberg, L., & Pârlea, D. (2004). Quality assurance and accreditation: A glossary of basic terms and definitions. Bucharest: Unesco-Cepes.
- Voss, R., & Gruber, T. (2006). The desired teaching qualities of lecturers in higher education: A means end analysis. *Quality Assurance in Education*, 14(3), 217-242.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu) (2020). *Yüksek öğretim bilgi yönetim sistemi*. <https://istatistik.yok.gov.tr>.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu) (1999). *Türkiye’de öğretmen eğitiminde akreditasyon ve standartlar*. Ankara YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/turkiyede_ogretmen_egitiminde_standartlar_ve_akreditasyon.pdf
- Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği. (2015, Temmuz 23). *Resmi gazete* (Sayı: 29423). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150723-3.htm>
- Zeydan, İ., & Gürbüz, A. (2019). Yükseköğretimde kalite ve öğrenci memnuniyeti. *Euroasia Journal of Social Sciences ve Humanities*, 6(10), 37-44.

Extended Abstract

Aim: The aim of this study is to examine the satisfaction levels of education faculty students with the educational services offered to them in terms of different variables The aim of this study was to examine the satisfaction levels of education faculty students regarding the educational services they were provided with in terms of different variables. In line with this aim, "What is the level of satisfaction of education faculty students with faculty services?"; "Do the mean scores of students' general satisfaction levels and satisfaction levels with the teaching staffs, advisory services, administration services, resources, computer facilities, courses and curricula show a significant difference according to the department, grade level, grade point average (GPA), whether the program was chosen willingly or not, type of education and the joint effect of grade level and GPA?" were determined as research questions.

Method: Ex post facto research design was used in the study. The sample of the research consisted of 867 education faculty students. In this context, the dependent variables of the model were determined as the general satisfaction level, satisfaction level with the teaching staffs, advisory services, administration services, resources and satisfaction level with the computer facilities, courses and curricula The independent variables of the model are department, grade

level, GPA, whether the program was chosen voluntarily or not, and type of instruction. The data of the study was obtained using "Education Faculty-Student Satisfaction Scale". For the analysis of the data, descriptive statistics, independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA) and multivariate analysis of variance (MANOVA) were utilized.

Results: The results showed that the students' overall satisfaction was at the medium level. However, their level of satisfaction significantly differed based on department ($F(11-866) = 4.381, p < .01$). According to the result of Tukey multiple comparison test, the satisfaction level of the students studying science education, and computer education and instructional technologies was significantly higher than that of those studying preschool education and primary education, whereas the satisfaction of the students studying Turkish education and fine arts education was significantly higher than that of those studying primary education. Furthermore, the students' levels of overall satisfaction ($t(865) = 2.587, p < .01$), satisfaction with teaching staffs ($t(865) = 3.441, p < .01$), satisfaction with courses and curricula ($t(865) = .476, p < .01$) differed significantly according to their willingness to choose their department. These differences were found to be in favour of the students who preferred their department willingly. In terms of the type of instruction, there were significant differences in the students' overall satisfaction ($t(865) = 2.680, p < .01$), satisfaction with advisory services ($t(865) = 3.615, p < .01$), satisfaction with administration services ($t(865) = 2.837, p < .01$), satisfaction with resources ($t(865) = 2.688, p < .01$) and satisfaction with computer facilities ($t(865) = 2.971, p < .01$) in favour of those who were attending daytime instruction. The results of the Pilli's Trace Test also revealed significant differences in the linear combinations of the students' scores in the sub-dimensions of the scale based on grade level (Pill's Trace = .057, $F(18, 2556) = 2.739, p = .000$) and grade point average (Pill's Trace = .038, $F(12, 1702) = 2.725, p = .01$). In this regard, the students' satisfaction with resources ($F(3-855) = 6.203, p < .01$) significantly differed based on grade level, while their satisfaction with courses and curricula significantly differed based on grade point average ($F(2-855) = 7.243, p < .01$). However, the common effect of grade level and grade point average did not lead to a significant difference in the scores from the whole scale and its sub-dimensions.

Conclusion and Implications: As a result of the research, it was determined that the students' overall satisfaction was at the medium level. Their level of general satisfaction significantly differed based on department, the state of having preferred their department willingly and the type of instruction. In this context, it was determined that the general satisfaction of the students studying in the department of Computer Education and Instructional Technology Education (CEIT), who prefer their department willingly and continue daytime education was significantly higher. Also, it was revealed that the students' satisfaction with resources significantly differed based on grade level, while their satisfaction with courses and curricula significantly differed based on grade point average. However, it was concluded that the common effect of grade level and grade point average did not lead to a significant difference in the scores from the whole scale and its sub-dimensions.

These results show that the quality of services offered in education faculties should be developed based on standards and student needs. In this context, the satisfaction levels differing in terms of different departments and grade levels indicate that some basic standards should be taken into consideration in the planning of the basic elements of education faculty curricula, and that should be offered equal opportunities in terms of resource support and physical conditions to the students.

How can Google trends be used as a technical indicator for investor interest?

Gözde Bozkurt ¹

¹ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul/Türkiye.

ÖZET

Etkin piyasa hipotezinde, yatırımcıların karar alırken tüm pay senetlerinin tam geçmişine ulaşabildiği varsayılmaktadır. Piyasaya yeni bilgi gelmese bile yatırımcı ilgisinin piyasayı etkileyebileceği davranışsal finans alanında gerçekleştirilen çalışmalarda gözlemlenmiştir. Özellikle yatırımcıların yeterli bilgiye sahip olmadan yalnızca farkında oldukları hisse senetlerine yatırım yaptıklarının varsayılması yatırımcı tanınmışlık hipotezini ifade etmektedir. Doğrudan ölçülebilen bir kavram olmayan yatırımcı ilgisinin ölçümünde arama motoru ve sosyal medya verilerinden yararlanılabilmektedir. Literatürde yatırımcı ilgisinin incelendiği çalışmalar sıklıkla lineer modellerin uygulamalarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durum zaman serilerinde olası yapı değişikliklerinin dikkate alınmadığı ihtimalini düşündürmektedir. Nitekim literatüre bakıldığında doğrusal olmayan modellerin tahmin performansının doğrusal modellerden daha iyi olduğu gösterilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada yatırımcıların pay piyasasına ilişkin Google üzerinden araştırma yaparak bilgiyi ortaya çıkarmalarının işlem hacmi ile ilişkisi yatırımcı tanınmışlık hipotezi bağlamında doğrusal ve doğrusal olmayan ekonometrik teknikler aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle, yatırımcıların araştırma yapmadan ve yeterince bilgiye sahip olmadan yalnızca farkında oldukları pay senetlerine yatırım yapmaları yatırımcı tanınmışlık hipotezinin desteklendiği göstermektedir. Bu kapsamda çalışmanın sonuçları 2020 yılı kapsamında yatırımcı tanınmışlık hipotezini destekler nitelikte gerçekleşmiştir. 2021 yılı kapsamında ise yatırımcı tanınmışlık hipotezini desteklemediği görülmektedir. Bu alanda gerçekleştirilecek olan sonraki çalışmalarda doğrusal olmayan regresyon tahminleri ile değişkenler arası ilişkilerin etki derecesinin belirlenmesi de mümkün gözükmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Yatırımcı tanınmışlık hipotezi, yatırımcı ilgisi, google trend aramaları, doğrusal olmayan nedensellik analizi.

Google trendler yatırımcı ilgisi için teknik gösterge olarak nasıl kullanılabilir?

ABSTRACT

In the efficient market hypothesis, it is assumed that investors can access the entire history of all stocks when making decisions. It has been observed in studies conducted in the field of behavioral finance that investor interest can affect the market even if new information is not available to the market. In particular, the assumption that investors invest only in stocks they are aware of without sufficient information expresses the investor reputation hypothesis. Search engine and social media data can be used to measure investor interest, which is not a directly measurable concept. Studies examining investor interest in the literature have often been carried out with the applications of linear models. This suggests that possible structural changes are not considered in the time series. When we look at the literature, it has been shown that the prediction performance of nonlinear models is better than linear models. In this direction, in the study, the relationship between the trade volume and the investor's discovery of information about the stock market by Google is examined through linear and nonlinear econometric techniques in the context of the investor reputation hypothesis. The study's findings show that the investor reputation hypothesis is supported by the fact that investors only invest in stocks of which they are aware without doing research and without having enough information. In this context, the study's results were realized

Atf: Bozkurt, G. (2023). How can Google trends be used as a technical indicator for investor interest? *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 99-116. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1233817>

in a way that supports the investor recognition hypothesis within the scope of 2020. In 2021, it was seen that it does not support the investor reputation hypothesis. In future studies to be carried out in this area, it seems possible to determine the degree of effect of nonlinear regression estimations and the relationship between variables.

KEYWORDS

Investor reputation hypothesis, investor interest, google trend searches, nonlinear causality analysis.

Introduction

In the efficient market hypothesis, it is assumed that investors have access to whole information about all stocks when making their investment decisions. However, there may be situations where the price data is not accessible, and the required calculations cannot be performed in analyzing the data. Merton (1987) created a two-period capital market equilibrium model in an environment where each investor had information on the subset of available securities. He investigated the effects on the structure of equilibrium asset prices in a limited information situation. The primary behavioral assumption is that if an investor knows the equilibrium price, he will use it to build the optimal portfolio. Therefore, it is based on the assumption that if investors do not have enough information, they invest in stocks they are aware of. This model implies that firms can increase their investor bases without doing much about it. At the same time, the form of the information disclosed to the public did not arouse interest among investors; it is possible to raise investor awareness by changing the way the information is disclosed. According to the model, abnormal behavior is observed in markets dominated by rational investors.

According to behavioral finance, which brings a critical perspective to rational investor behavior, which is the assumption of the efficient market hypothesis, emotions have an important role in investors' financial decisions. Even if there is no new information on the financial market, it has been observed through studies in this area that investor interest will affect the market. The first research conducted to predict stock returns was based on the Random Walk Theory and Efficient Market Hypothesis. According to the Efficient Market Hypothesis, stock prices occur randomly. As a result, it cannot be predicted with a rate higher than 50% accuracy (Bollen et al., 2011:1). Fama, even states that the efficient market hypothesis must be false. While numerous studies provide evidence that stock prices are not entirely random, they all agree that the behavior of stock prices is approximately that of a random walk process (Qian and Rasheed, 2006:26).

Researchers have discussed stock markets from different perspectives, from the efficient market hypothesis to the emergence of behavioral finance. Various theories have been proposed for predicting market behavior. Behavioral finance theory was developed basically to eliminate the defects of the efficient market hypothesis (Shiller, 1999: 1307). Measuring investor sentiment is difficult due to unobservable and heterogeneous behavior. Due to data availability, especially in recent years, Google search volume has become a popular investor sentiment index (Bozkurt, 2022: 47). It allows timely control of investor interest as it can be compared with passive interest criteria. At the same time, the searches made by individual investors about the related stocks on Google indicate that the stocks attract attention (Topaloğlu and Ege, 2020: 194). Da et al. (2011) is the first study to measure investor interest using data from Google trend searches. The study determined companies traded in the US capital market as keywords, and the relationship between investor interest, transaction volume, and advertising expenditures. It has been stated by Dzielinski (2012) that there are two essential advantages of using Google trend search data. The first is the possibility of obtaining higher frequency data than survey data. The second is related to its spontaneous emergence, independent of the developments in the financial markets. This eliminates the problem of internality, which causes the biggest problem in estimation in econometric analyses. However, compared to the survey data, it generates almost instantaneous data for the near future, which is essential, especially for predicting the

future. Several studies show a significant correlation between stock variables (return, volume, and volatility) and related Google searches. Google search data predicts future stock prices (Bijl et al., 2016; Kim et al., 2019; Preis et al., 2010). Nonlinear Granger causality tests seem to be another alternative (Hiemstra & Jones, 1994; Diks & Panchenko, 2006; Tank et al., 2021). However, it should be noted that most previous studies have been limited to applications of linear models. This suggests that possible structural changes and/or changes in the time series should be considered. Nonlinear causality testing was proposed by Baek and Brock (1992) to deal with nonlinearity. It has been determined by Monte Carlo simulation that the prediction performance of linear models decreases in nonlinear cases. Therefore, the test is widely used in many fields, such as macroeconomics and finance (Hiemstra & Jones, 1994). Following Keynes (1936), Kaldor (1940) and Hicks (1950) established nonlinear mathematical models. However, it took a long time before any nonlinearity of the kind implied by these models was tested in the context of time series. Because linearity assumption has been dominant in time series analysis for a long time (Van Dijk & Franses, 2000). Even in cases where it is theoretically accepted that the data creation processes followed by the variables or the relationship between the variables are not linear, linear time series models have generally been used in the application phase. With the decrease in the difficulties in the estimation phase, there has been an increase in the field of nonlinear time series, especially in practice-oriented studies since the early 1990s. In order for individual investors to determine the right strategies in portfolio management and corporate firms in asset pricing, it is of great importance to determine the form of the relationship correctly.

Analyzing the relationship between investor interest and equity markets in Turkey, Akgün (2016), Bilgiç (2017), Korkmaz et al. (2017), and Erten and Korkmaz (2018) are available. However, the study measured the relationship between stock returns, trading volume, and limited investor interest. However, it is necessary to reveal whether the findings support the efficient market hypothesis or behavioral finance theory. In this context, even if there is no new information coming to the market, the effect of revealing the information on the trading volume by researching the share market on Google will be investigated. Looking at the literature, it has been shown that the prediction performance of nonlinear models is better than linear models. In this direction, in the study, the relationship between the trade volume and the investor's discovery of information about the stock market by Google is examined through linear and nonlinear econometric techniques in the context of the investor reputation hypothesis.

Literature Review

There are studies in which Google trend search data is used in different areas in the economics literature. The first study to examine investor interest using data from Google trend searches is Da et al. (2011). The study discusses the share market codes of companies traded in the US capital market and the frequency of Google searches to measure investor interest. As a result, a relationship was determined between the frequency of searches and the transaction volume. In addition, it has been stated that the words searched in the search engine are also an indicator of emerging interest. The first study in finance is by Mondria et al. (2010). In the study, the validity of the hypothesis (home bias) that investors tend to invest only in shares in their own countries has been empirically examined. Additionally, the use of search data has proven very useful in many areas of finance, such as corporate areas. Monitoring financial news (Drake et al. 2012) or investor bias in stocks (Mondria et al. 2010) can be analyzed with the help of this data tool to predict the behavior of investors. Identifying the way data affects asset prices, volume, and volatility (Joseph et al., 2011; Padungsaksawasdi et al. 2019) and, accordingly, macroeconomic policies (Poutachidou and Papadamou 2021) on stock market dynamics are provided.

Google search volume data has the potential to help customers, investors, and policymakers make better decisions. When seeking information to make investment decisions, investors consider Google trends as they provide news about changes in prices (Salisu et al., 2021). It is seen that the techniques of causality analysis, portfolio analysis, panel data analysis, correlation analysis, and vector autoregression models are frequently used in studies examining investor

interest in equity markets trading volume (Beer et al., 2012; Vlastakis & Markellos, 2012; Dzielinski, 2012; Zhang et al., 2013). Recent studies in which equity markets were analyzed through Google trend search data are given in Table 1.

Table 1 Stock markets and google search data summary literature

Author/s	Aim	Method	Result
Vozlyublennaia (2014)	Relationship between Dow Jones, NASDAQ, S&P 500, Gold Index, West Texas Oil Index returns and investor interest	Causality Analysis	Investor interest has been found to increase market efficiency.
Takeda & Wakao (2014)	The relationship between the stock returns and trading volume of companies traded on the Japanese stock exchange and investor interest	Panel Data Analysis	A positive relationship was found between stock returns, trading volume and investor interest.
Fink & Johann (2014)	Examining the relationship between investor interest and liquidity volatility and return in the DAX index	Panel Data Analysis	No relationship was found between liquidity and return. A relationship was found between Google trend searches and days with high investor interest.
Nurazi Et al. (2015)	Examining the relationship between Indonesian stock exchange liquidity and investor interest	Panel Data Analysis	A positive relationship was found between liquidity and investor interest.
Akgün (2016)	Examining the relationship between IPO returns and investor interest of 145 companies in Turkey	Generalized Moments Method	A positive relationship has been found between returns and Google trend searches.
Tantaopas et al. (2016)	Examining the relationship between Asia-Pacific stock markets and investor interest	Causality Analysis	A relationship was found between transaction volume and volatility and Google trend searches.
Bijl et al. (2016)	Examining the relationship between the share returns of 431 companies in the S&P 500 index and investor interest	Panel Data Analysis	A negative relationship was found between returns and Google trend searches.
Chen (2017)	Examination of the relationship between stock returns of 67 countries and investor interest in Bloomberg	Vector Autoregression Model	A negative relationship was found between returns and Google trend searches.
Adachi et al. (2017)	Examination of the relationship between the stock prices of companies in the JASDAQ and Mothers market in Japan and investor interest	Panel Data Analysis	A positive relationship was found between liquidity and prices and Google trend searches.
Yung & Nafar (2017)	Examining the effect of investor interest on the expected returns of UK real estate investment trusts.	CAPM & AFT	It has been determined that real estate investment trusts that receive greater attention from investors provide higher returns than those that do not.
Korkmaz et al. (2017)	Examining the effect of investor interest on BIST-100 return and trading volume	Causality Analysis	A one-way causality relationship has been determined from investor interest to index return.
Bozanta et al. (2017)	Examining the relationship between adjusted closing prices of 12 stock market indices and investor interest	Correlation Analysis	A negative correlation was found between Google trend searches and prices in the LSE.L, TMX Group Limited, and Nikkei225 indices. A positive relationship was observed in other groups. A one-way causality relationship has been determined from investor interest to index return.
Bilgiç (2017)	Examining the relationship between investor interest and demand for Borsa Istanbul	Regression Analysis	A positive relationship was found between the trading volume and investor interest.
Wang et al. (2018)	Examining the effects of investor interest on liquidity and returns in four sectors (real estate, automobile, health and finance) among the Shenzhen CSI 300 index.	Principal Component Analysis	A relationship was found between liquidity and return and investor interest. There was a negative relationship between adverse investor interest and a

			positive relationship with positive investor interest.
Ahluwalia (2018)	Examining the relationship between the returns of 500 stocks in the S&P 500 and investor interest	Panel Data Analysis	A statistically significant relationship was found between returns and Google trend searches.
Kim et al. (2019)	Examining the relationship between the trading volumes of the largest companies in the Oslo Stock Exchange and Google searches	Panel Data Analysis	The effect of increasing Google trend searches in predicting increased volatility and trading volume has been identified. A statistically significant relationship was found between returns and Google trend searches.
Jain & Biswal (2019)	Examining the relationship between gold searches on Google, gold spot prices, stock prices, and the US Dollar-Indian Rupee exchange rate	Nonlinear Causality Analysis	A significant relationship was found between gold prices and investor interest, and it was seen that the interest increased as the prices decreased.
Topaloğlu & Ege (2020)	Examining the effect of investor interest on the trading volume and return of banks listed on Borsa Istanbul.	Panel Data Analysis	A positive relationship was found between stock returns and Google trend searches.
Liu et al. (2021)	Investigation of the effect of the main products of the 5 big technology companies operating in the USA on the financial performance of the search volume in the Google search	Regression Analysis	Negative relationship between company name search volume and companies' return on equity, return on assets and Tobin q ratio; There is a positive relationship between the search volume of the company's main products and the equity and return on assets.
Nur (2021)	Examining the impact of social media on the financial performance of 9 oil and gas companies listed on the Indonesian Stock Exchange.	Panel Data Analysis	The positive effect of the number of social media accounts of the companies and the comments made on various platforms about the companies on the value of the company.

It is seen that the studies conducted to investigate the relationship between the return of the equity markets and the trading volume and the investor interest are frequently included in the international literature, while the studies are limited in the national literature. In addition, it is seen that the analytical approaches used in research are often linear.

Method

In this section, first Dickey and Fuller(1979): DF(1979), Phillips and Perron(1988): PP(1988), Kapetanios, Shin and Snell(2003): CSR(2003) stationarity/unit root tests, and Broock, Dechert and Scheinkman(1987): BDS linearity test is briefly mentioned. Then, due to its use in the study Granger causality and Dicks and Panchenko nonlinear causality test are given.

Unit root tests

DF(1979) Test

It is a test used to determine whether linear series have a unit root. It is known that the test power and the reliability of the results decrease in case of structural changes or breaks in the series and non-linearity of the series (Akgül & Özdemir, 2018). In the test introduced by Dickey and Fuller (1979), the existence of a unit root is determined in the series. The presence of the unit root in the formation processes of the time series is tested under the null hypothesis.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Since the test statistic $\left(\tau = \frac{\hat{\rho}-1}{se(\hat{\rho})}\right)$ calculated under the first-order autoregressive process H_0 hypothesis ($H_0: \rho = 1$) does not fit the standard t-distribution, it is decided by comparing it with the τ table. If the test statistic is more negative than the table critical value, the H_0 hypothesis is rejected. The H_0 hypothesis states that the studied series is stationary and does not contain a unit root. In this test, the least squares estimators lose their efficiency in case of autocorrelation between the error terms. Therefore, it is recommended to use the Extended Dickey-Fuller test (ADF) in this case.

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \tag{4}$$

In the ADF test, the decision stage proceeds the same as in the DF test. Various information criteria are used to determine the optimum number of delays to be included in the equation (Dickey and Fuller, 1979: 427-431).

PP(1988) Test

In this test, which uses non-parametric statistical methods without adding the autocorrelation lagged difference values in the error term, new assumptions are added to the error term.

$$\Delta Y_t = \alpha Y_{t-1} + X_t' \delta + \varepsilon_t \tag{5}$$

With the addition of constant or constant and deterministic components (X_t) that express the trend, it expresses $\alpha = \rho - 1$. Test statistic obtained as a result of non-parametric corrections $\left(\hat{t}_\alpha = t_\alpha \left(\frac{y_0}{f_0}\right)^{-1/2} - \frac{T(f_0 - y_0)(s_e(\hat{\alpha}))}{\alpha f_0^{1/2} s}\right)$ tests the existence of unit root ($H_0: \alpha = 0$) under the H_0 hypothesis by comparing it with Mackinnon critical values. The f_0 estimation can be made with the AR Spectral Density Estimation Method (Phillips & Perron, 1988:337-338).

KSS(2003) Test

Kapetanios, Shin, and Snell(2003) proposed an approach that would separate the nonstationary linear process from the stationary but nonlinear process. While this test expresses the unit-rooted null hypothesis of the nonlinear Exponential Soft Transition Autoregressive (ESTAR) process, the alternative hypothesis represents stationarity.

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} [1 - \exp(-\theta Y_{t-1}^2)] + \varepsilon_t \quad (\theta \geq 0) \tag{6}$$

The exponential pass function $[1 - \exp(-\theta Y_{t-1}^2)]$ is adapted for nonlinear tuning. Under the H_0 hypothesis, the linear process ($H_0: \theta = 0$), while the alternative hypothesis is nonlinear but globally stationary, the process is tested. Since H_0 will not be tested directly, the auxiliary regression equation is obtained. In case of serial correlation, the equation is expanded.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1}^3 + \varepsilon_t \tag{7}$$

$$\Delta Y_t = \sum_{j=1}^p p_j \Delta Y_{t-j} + \delta Y_{t-1}^3 + \varepsilon_t \tag{8}$$

The calculated test statistic $\left(t_{NL} = \frac{\hat{\delta}}{se(\hat{\rho})}\right)$ is obtained by t_{NL} asymptotic critical values simulations (Kapetonis et al., 2003; 363-364).

BDS test

The non-parametric test developed by Broock, Hsieh and LeBaron (1991) after its introduction by Broock, Dechert and Scheinkman (1987) examines the autocorrelation between the current and past values of time series. Its difference from other linearity tests is that it is based on the cointegration integral of the theory of chaotic processes. A chaotic process is defined as a process that is created by a deterministic process but has the appearance of a stochastic process and exhibits similar autocorrelation features (Granger and Teräsvirta, 1993: 90). The test, which detects only non-linearity and does not reveal the type of dependency, is applied after de-trending or first difference by fitting an appropriate linear model to eliminate the linear structure. The test statistic $C_m(l)$ is the cointegration integral corresponding to various m

$$W_m(l) = \frac{\sqrt{T}[C_m(l) - (C_l(l))^m]}{\sigma_m(l)}$$

chaotic process dimensions, l is the distance is calculated and compared with the critical value (critical value for $\alpha=0.05 = \pm 1.96$) and the nonlinear structure is examined (Broock et al., 1996:203-205).

Granger causality test

In the test in which the definition of "If the prediction of variable Y is more successful when the past values of X are used than when the past values of X are not used, then X is the Granger cause of Y " is tested, causality inference is made, not prediction. Therefore, the variables should be stationary beforehand (Granger, 1988:554).

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \tag{9}$$

$$X_t = \sum_{j=1}^m \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \beta_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t} \tag{10}$$

However, in the absence of linearity in the series, the standard Granger causality test is not suitable for revealing the existence of a nonlinear causality relationship between the series. Because linear Granger causality analysis does not consider nonlinear causal relationships between variables.

Diks and panchenko nonlinear causality test

In the presence of nonlinearity, Monte Carlo experiments have shown that the prediction success of nonlinear approaches is more successful than linear models (Baek & Brock, 1992). However, the non-parametric Baek and Brock(1992) test has been difficult to implement because of its rigid assumptions. The basic hypothesis of the nonlinear Granger causality test was tested by Diks and Panchenko (2006) with a non-parametric test. In the test, which was developed against the problem of frequently rejecting the null hypothesis, it was suggested to apply the test to the residuals of the model by estimating the Vector Autoregression Model (VAR) first in order to eliminate the linear dependence. In this way, the residuals are used to extract the nonlinear structure of the original data.

$$T_n(\varepsilon_n) = \frac{n-1}{n(n-2)} \sum_i \left(\hat{f}_{X,Y,Z}(X_i, Y_i, Z_i) \hat{f}_Y(Y_i) - \hat{f}_{X,Y}(X_i, Y_i) \hat{f}_{Y,Z}(Y_i, Z_i) \right) \tag{11}$$

The test statistic expressing the composite density functions converges to the normal \xrightarrow{d}

converges) with the distribution $\sqrt{n} \frac{(T_n(\varepsilon_n) - q)}{S_n} \xrightarrow{d} N(0,1)$

$\left((\varepsilon_n = Cn^{-\beta}), (C > 0), \left(\frac{1}{4} < \beta < \frac{1}{3}\right) \right)$. Diks and Panchenko recommend one-sided application of the test. In addition, since the filtering process is a linear VAR model, the assumption of independent, identical and Normal distribution of residuals should be provided in the definition of the model $\varepsilon_t \sim N.i.i.d(0, \sigma^2)$ (Diks & Panchenko, 2006:1656-57).

Findings

Investor interest cannot be measured directly, surveys and news analysis were used in the first studies to measure it. In later studies, data from social media platforms and search engines have been begun to measure active investors' interest. Since 2004, the frequency of the data scanned by the Google company in the search engine is accessed through Google trend searches. Normalization is performed in order to facilitate the comparison of the data. In the normalization of the data, the volume index of the day of the week indexed according to the highest volume of the month (RWW), the sum of this index (RDV), the volume index of the week taken from the trends (WV) and the volume indexed according to the highest week search volume in the data date are used.

$$RWW_w = \frac{1}{i=7} RDV_{wi} \quad \{i = 1,2,3,4,5,6,7\}$$

(12)

$$DV_t = \frac{WV_w}{DV_t} \times RDV_{wi}$$

(13)

The normalization process is performed according to any word's full search and current search numbers. The normalized search numbers are rescaled according to the highest online search level. As a result of scaling, the searched word varies between 0 and 100. At the same time, it is possible to obtain weekly statistics on how often any word is searched through this platform.

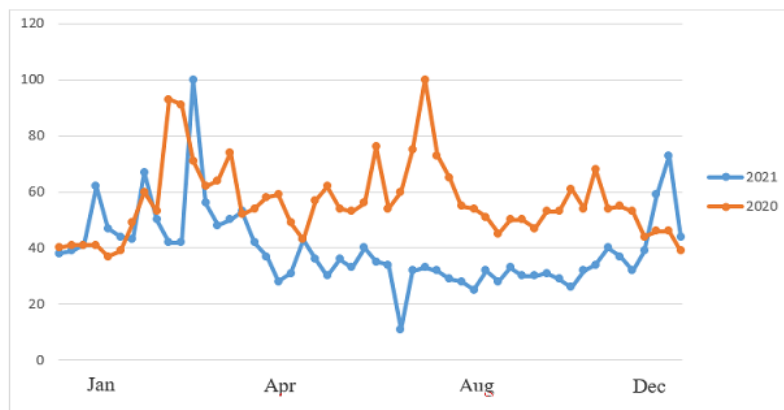

Figure 1 Search query result for the word "BIST" on Google Trends (2020 & 2021).

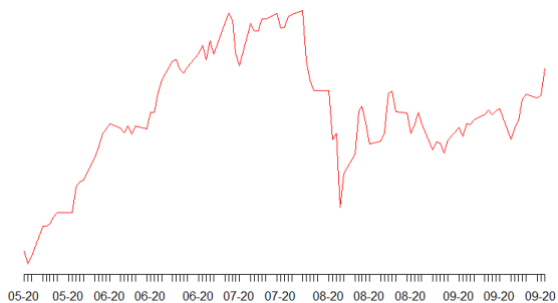
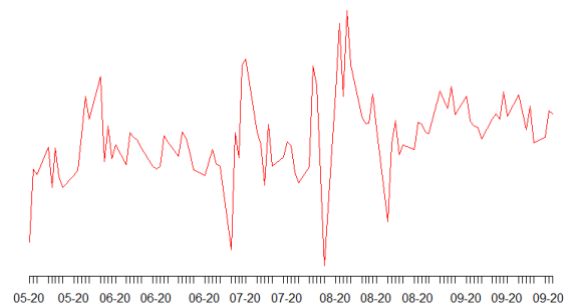
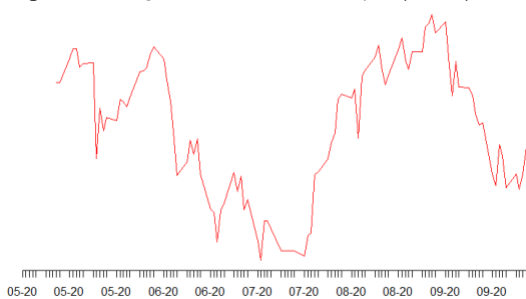
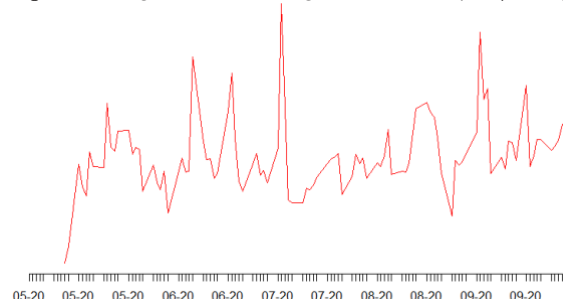
Changes in investor interest over time can be seen in the chart. According to the calculations, a hot money inflow exceeding 500 million dollars was experienced in the share market only in August 2020. The 5-year Credit Default Swap value in Turkey declined to 360. In the same period of 2021, it is observed that the interest of investors decreased. It is thought that this is due to the price drops in the crypto money markets, which are alternative investment tools. As a result of the increasing popularity of cryptocurrencies, especially in recent years, the relationship with the share markets has also been investigated. When evaluated in general, it is seen that the search results obtained from the Google search engine are a suitable variable in measuring investor interest.

Borsa İstanbul stock prices, which are among the data analyzed within the scope of this study, were obtained from the Thomson Reuters database. Google Trend search volumes of Borsa İstanbul were obtained manually via the Google Trends website. The variables were handled between 13/05/2020-30/09/2020 and 13/05/2021-30/09/2021, and comparisons were made in the analyses. The analysis techniques used were carried out through the RStudio program. Descriptive statistics of the variables with logarithmic transformation are given in Table 1. In the study, Borsa İstanbul stock prices are given as "BIST," and Google Trend search volumes are given as "GT_BIST."

Table 1 Descriptive statistics

Variables	GT_BIST (2020)	BIST (2020)	GT_BIST (2021)	BIST (2021)
Mean	7.482635	7.011268	7.255791	7.620370
Median	7.473637	7.009671	7.259862	7.573531
Maximum	8.968651	7.086462	7.299203	9.132271
Minimum	5.958425	6.899653	7.205516	6.548219
Std. Dev.	0.476866	0.043841	0.025918	0.374897
Skewness	-0.054064	-0.332459	-0.346783	0.993004
Kurtosis	4.726739	2.880355	1.956734	6.287730
Jarque-Bera	12.59689	1.920811	6.604714	62.08723
Probability	0.0001839	0.382738	0.036796	0.000000

When the normal distribution feature of the variables is examined, it has been determined that only the BIST variable conforms to the normal distribution for 2020.

Figure 2. Logarithmic BIST Graph (2020).**Figure 3** Logarithmic Google Trend Graph (2020).**Figure 4.** Logarithmic BIST Graph (2021).**Figure 5** Logarithmic Google Trend Graph (2021).

When the BIST variable is analyzed for 2020, it is seen that the highest stock prices occurred in July and the lowest in May. In 2021, it was determined that the period with the highest stock prices in September, and the lowest period was July. Looking at the Google trend search volume for BIST for 2020, it is seen that both the highest and lowest volumes were in July. In 2021, it was determined that the volume was highest in July and lowest in May.

Before proceeding to the causality analysis, the BDS test was applied to determine the process followed by the variables to be included in the analysis, and the results are given in Table 2.

Table 2 BDS linearity test

		BIST					GT_BIST				
	Dimension	BDS	Test	Std. Error	Z-	p-value	BDS	Test	Std. Error	Z-	p-value
		Statistic			Statistic		Statistic		0.0094	Statistic	
2020	2	0.16256		0.0072	22.414	0.0000	0.04006			4.2485	0.0000
	3	0.27362		0.0115	23.629	0.0000	0.08111	0.0150		5.3835	0.0000
	4	0.35041		0.0135	25.298	0.0000	0.11203	0.0180		6.2096	0.0000
	5	0.39855		0.0145	27.484	0.0000	0.12726	0.0189		6.7288	0.0000
	6	0.42520		0.0140	30.271	0.0000	0.12469	0.0183		6.7966	0.0000
		Dimension	BDS	Test	Std. Error	Z-	p-value	BDS	Test	Std. Error	Z-
2021	2	0.147816		0.0044613	32.04280	0.0000	0.050627	0.010485		4.828522	0.0000
	3	0.248831		0.007350	33.85446	0.0000	0.074822	0.016821		4.448045	0.0000
	4	0.311734		0.008770	35.54547	0.0000	0.080304	0.020229		3.969819	0.0000
	5	0.348420		0.009157	38.04887	0.0000	0.068669	0.021296		3.224469	0.0000
	6	0.363915		0.008846	41.14052	0.0000	0.052685	0.020747		2.539334	0.0000
		Dimension	BDS	Test	Std. Error	Z-	p-value	BDS	Test	Std. Error	Z-

It has been determined that the variables examined within the scope of 2020 and 2021 are not linear in all dimensions; in other words, the null hypothesis expressing linearity was rejected at all significance levels. Based on this fundamental finding, nonlinear unit root tests should be used to control the stationarity of the series. Kapetanios et al. (2003), in the nonlinear unit root test, the Taylor approach is frequently used by simplifying it. However, to examine how the results will be affected if nonlinearity is ignored in the study, both linear and nonlinear unit root tests are applied, and the results are given in Table 3.

Table 3 Unit root tests results

Test	ADF (Sabit & Trend)			PP (Sabit & Trend)			KSS (Trendden Arındırılmış Model)			
	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10	
Variable	-4.02	-3.44	-3.14	-5.34	-4.85	-4.60	-3.93	-3.40	-3.13	
LBIST	-2.180028			-4.607938			0.980524			
Δ LBIST	-9.848811			-10.40443			-7.463942			
2020	ADF (Sabit)			PP (Sabit)			KSS (Sabitten Arındırılmış Model)			
	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10	
	-2.58	-1.94	-1.61	-4.94	-4.44	-4.19	-3.48	-2.93	-2.66	
	LTREND	-6.697265			-8.608908			-0.704886		
	Δ LTREND	-			-			-5.147162		
2021	LBIST	-1.851131			-2.359753			-0.283223		
	Δ LBIST	-11.38143			-12.25619			-7.261766		
	LTREND	-6.590298			-7.417266			-0.506126		
	Δ LTREND	-			-			-9.692326		

Note: According to the Schwarz information criterion of optimal delay length in the ADF test, the Newey-West Bandwidth criterion was used to determine the bandwidth for the PP test. The critical values for the CSR test were obtained from the CSR (2003) study.

For the BIST variable, it is seen that the linear unit root tests ADF and PP tests give the same results as the CSR test in both 2020 and 2021. It is determined that the BIST variable is not stationary in its level state; in other words, the existence of the unit root, which is the primary hypothesis, cannot be rejected, and the variable becomes stationary when the first difference is taken. However, when we look at the Google trend search volume for BIST, it is seen that linear unit root tests are stationary at both levels in 2020 and 2021. However, in the CSR test, which considers its nonlinear structure, it is determined that the first difference of the variable is stationary. The results of linear Granger causality analysis estimated by the results of linear unit root tests are given in Table 4.

Table 4 Linear granger causality analysis

		Statistic	$L_x = L_y$	F-Statistics	p-value
		Aspect of Relationship			
2020	BIST \rightarrow GT_BIST		5	2.40235	0.0436
	GT_BIST \rightarrow BIST		5	2.44647	0.0404
2021	BIST \rightarrow GT_BIST		1	0.07231	0.7886
	GT_BIST \rightarrow BIST		1	7.23187	0.0084

Note: $L_x=L_y$ denotes optimal delay values for causality.

$$\Delta LBIST_t = \alpha_1 + \sum_{p=1}^k \beta_{1p} \Delta LBIST_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{1p} LGT_BIST_{t-p} + \varepsilon_{1t} \quad (14)$$

$$LGT_BIST_t = \alpha_2 + \sum_{p=1}^k \beta_{1p} LGIT_BIST_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{1p} \Delta LBIST_{t-p} + \varepsilon_{2t} \quad (15)$$

Looking at the results of the linear causality analysis for 2020, it is seen that there is a bidirectional causality relationship between BIST stock prices and Google trend search volume. In 2020, it was determined that there is only a one-way causality relationship from Google trend search volume to BIST stock prices. In order to make comparisons, Diks and Panchenko's (2006) test was applied for nonlinear causality analysis by the result of the CSR test, in which the nonlinear structure of the variables was taken into account. When the Kurtosis values of the stationary series are examined, it is seen that there is a varying variance structure in the data set. A nonlinear causality test is supported (Diks & Panchenko, 2006). Before the test, the VAR model was estimated to eliminate the linear dependency structure. Nonlinear causality analysis was also applied to the residual terms of the predicted model. The validity of the VAR models built on this was tested. It was seen that the residuals are normally distributed with zero mean and constant variance (N.i.i.d). Diks and Panchenko's nonlinear causality tests are applied for different delays such as bandwidth $\varepsilon=1.5$ with residuals and $L_x=L_y=1,2,3,4,5$, and the results are given in Table 5.

Table 5 Nonlinear causality analysis

		Statistic	$L_x = L_y$	t-statistics	p-value
		Aspect of Relationship			
2020	GT_BIST \rightarrow BIST		4	2.81492	0.0300
2021	BIST \rightarrow GT_BIST		2	3.94593	0.0226

Note: The values of ε are given as $\varepsilon=1.5$ for $N=100$ (Diks and Panchenko, 2006: Table 1, 1658). Only statistically significant lags, t-statistics and p-values are tabulated.

Looking at the nonlinear causality analysis results for 2020, it is seen that there is a one-way relationship from Google trend search volume to BIST stock prices. In 2021, it was determined that there is a one-way relationship that is precisely the opposite. When two different analyzes are compared, it is seen that the emerging relationships are in different patterns. In the absence of linearity, the standard Granger causality test approach is not suitable for revealing the existence of a nonlinear causality relationship between the series. This is because nonlinear causal relationships between the variables are not taken into account (Akgül and Özdemir, 2018).

Conclusion

With the studies in behavioral finance, it has been observed that investor interest will affect the market even if there is no new information on the market. Since investor interest is not a directly measurable concept, search engine and social media data can be used to measure active investor interest. In the study, the relationship between the investor's discovery of information

on the stock market by researching on Google and the transaction volume was examined through linear and non-linear econometric techniques in the investor reputation hypothesis. As a result of the findings supporting the investor reputation hypothesis and the correct determination of the shape of the relationship, the possibilities of guiding investment decisions were examined.

When the results are evaluated for 2020, In linear causality analysis, it was seen that there is a bidirectional causality relationship between Google trend searches and transaction volume. When nonlinear estimation is made with the same variables, it has been determined that the relationship is one-way for the transaction volume from Google trend searches. Accordingly, it is possible to say that Borsa İstanbul is frequently followed by curiosity among the public in Turkey, and this situation increases the interest when there is activity. It also reveals that similar movements have been observed in prices following increased internet searches. It can be inferred that the popularity of a financial asset can affect its price. When the results are evaluated for 2021, In the linear causality analysis, it was seen that there is a one-way relationship between Google trend searches to transaction volume. When nonlinear estimation is made with the same variables, it has been determined that there is a one-way relationship between transaction volume to Google trend searches. Accordingly, it was concluded that the increase in the trading volume in the stock market is an essential factor affecting the frequency of searches on the internet. Considering that the trading volume is a leading indicator showing the direction of the market, it is concluded that investors in BIST demand information about the market according to the changes in the market. Empirical results for 2020 in nonlinear causality analysis Korkmaz et al. (2017), Vozlyublennaia (2014), and for 2021 Jain & Biswal (2019) study. However, causality analysis studies in Turkey are carried out under the assumption of linearity for various periods. Since there is no similar study in which the nonlinear relationship is taken into account, it was not possible to compare the findings obtained. It is an essential resource for individual and institutional investors who can interpret the effect of investor interest in increasing the transaction volume and use it as a strategy. It has several advantages over classical variables used in macroeconomic forecasting. According to officially published statistics, it is real-time rather than delayed, geo-restrictions are possible, and the estimator panel is expanded. For this reason, it can be suggested that search engine data should be a source of motivation for potential research. However, in line with the results obtained from the study, a preferably nonlinear combination of the Google trends series can significantly increase the predictive power by outperforming any benchmark (Borup et al., 2020). Otherwise, when the data is used to predict econometric models, it may affect parameter estimates, leading to incorrect economic or political decisions.

According to the investor reputation hypothesis, investors only invest in stocks they are aware of without adequate research and knowledge. In this context, the study results were realized in a way that supports the investor recognition hypothesis within the scope of 2020. In line with the theory, investors generally actively research the stock that attracts their attention, which causes an increase in price and returns for the stock that attracts the investor's attention. In this case, it can be said that investors can obtain above-normal returns by directing their investment strategies with the information they obtain by using Google search engine data. It is thought that the awareness to be created about the fact that the price of each financial asset may fluctuate from time to time and that an investment decision should not be taken with panic will be beneficial in order to prevent this situation. It is seen that the results of the study do not support the investor reputation hypothesis within the scope of 2021. In some studies in the literature, a temporary increase in stock returns was observed after the increase in Google searches. This situation, which individual investors cause, can create price pressure. Some studies have also shown that the increase in Google search results in a temporary increase in returns. If internet searches have risen before returns, it indicates price pressure.

In the study, the importance of the information in the theoretical theories about finance was investigated in terms of Borsa İstanbul. In this context, it helps to understand how the pricing

mechanism in the market changes when the demand for information on the stock market increases. Search data, which indicates investor interest and is freely available, enables small investors to determine their investment preferences by checking them. At the same time, it provides a more timely control of investor interest as it compares it with passive interest criteria. In future studies to be carried out in this area, it seems possible to determine the degree of effect of nonlinear regression estimations and the relationship between variables. In addition, to examine situations such as price pressure, it is recommended to examine on which days of the week the calls increase and on which days the returns increase.

Yazar Katkı Oranları başlığı

Çalışmaya 1. Yazar: %100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“How Can Google Trends Be Used as a Technical Indicator for Investor Interest?” başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

References

- Adachi, Y., Masuda, M. & Takeda, F. (2017). Google search intensity and its relationship to the returns and liquidity of Japanese startup stocks. *Pacific-Basin Finance Journal*, 46(B), 243-257.
- Ahluwalia, S. (2018). Effect of Online Searches on Stock Returns. *Accounting and Finance Research*, 7(1), 70-81.
- Akgün, B.E. (2016). *Investor attention and ipo performance*. [Unpublished master thesis]. Middle East Technical University.
- Baek, E. & Brock, W. (1992). *A general test for nonlinear granger causality: Bivariate model*. Working Paper, Iowa State University and University of Wisconsin, Madison, WI.
- Beer, F., Hervé, F., & Zouaoui, M. (2012). *Is big brother watching us? Google, investor sentiment and the stock market*. <http://papers.ssrn.com/abstract=2185979> (accessed on 23 Şubat 2022).
- Bijl, L., Kringhaug, G., Molnar, P. & Sandvik, E. (2016). Google searches and stock returns. *International Review of Financial Analysis*, 45, 150-156.
- Bilgiç, M.E. (2017). *Google trends search volume index in estimation of Istanbul stock market index (Bist)*. [Unpublished Master Thesis]. Istanbul Bilgi University.
- Bollen, J., Mao, H. & Zeng, X. (2011). Twitter mood predicts the stock market. *Journal of Computational Science*, 2, 1-8.
- Borup, D., Christian, E., & Schütte, M. (2020). In search of a job: Forecasting employment growth using Google trends. *Journal of Business & Economic Statistics*, 1-38. doi:10.1080/07350015.2020.1791133
- Bozanta, A., Coşkun, M., Kutlu, B. & Özturan, M. (2017). Relationship between stock market indices and Google trends. *The Online Journal of Science and Technology*, 7(4), 168-172.
- Bozkurt, G. (2022). *Karma frekanslı zaman serilerinin modellenmesi: Büyük veri örneği*. [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. İstanbul.
- Broock W.A., Hsieh D.A. & LeBaron, B. (1991). *Nonlinear dynamics, chaos, and instability: Statistical theory and economic evidence*. MIT Press, London.
- Broock, W. A., Dechert, W. & Scheinkman, J. (1987). *A test for independence based on the correlation dimension*. Working Paper, University Of Wisconsin At Madison, University of Houston, and University of Chicago.
- Da, Z., Engelberg, J. & Pengjie, G. (2011). In Search of Attention. *The Journal of Finance*, 66, 1461-99.
- Dickey, D. A. & Fuller, W.A. (1979). Distributions of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal Of The American Statistical Association*, 74, 427-31.

- Diks, C. & Panchenko, V. (2006). A new statistic and practical guidelines for nonparametric granger causality testing. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 30, 1647-1669.
- Drake, M.S., Darren T. R. & Jacob, R. T. (2012). Investor information demand: Evidence from Google searches around earnings announcements. *Journal of Accounting Research*, 50, 1001-40.
- Dzielinski, M. (2012). Measuring economic uncertainty and its impact on the stock market. *Finance Research Letters*, 93, 167-175.
- Fink, C. & Johann, T. (2014). *May i have your attention, please: The market microstructure of investor attention*. University of Mannheim Working Paper, 1-59.
- Granger, C. (1988). Causality, cointegration and control. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 551-559.
- Hicks, J.R. (1950). *A contribution to the theory of trade cycle*. Clarendon Press, Oxford.
- Hiemstra, C. & Jones, J.D. (1994). Testing for linear and nonlinear granger causality in the stock price-volume relation. *J. Finance*, 49(5), 1639-1664.
- Jain, A. & Biswal, P.C. (2019). Does internet search interest for gold move the gold spot, stock and exchange rate markets? a study from india. *Resources Policy*, 61, 501-507.
- Joseph, K., Wintoki, M.B. & Zhang, Z. (2011). Forecasting abnormal stock returns and trading volume using investor sentiment: Evidence from online search. *International Journal of Forecasting*, 27(4), 1116-1127.
- Kaldor, N. (1940). A Model of the Trade Cycle. *Economic Journal*. 50, 78- 92.
- Kapetanios, G., Shin, Y. & Snell, A. (2003). Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework. *Journal of Econometrics*, 112(2), 359-379.
- Keynes, J.M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. MacMillan, London.
- Kim, N., Lučivjanská, K., Molnár, P., Villa, R. (2019). Google searches and stock market activity: Evidence from Norway. *Finance Research Letters*, 28, 208-220.
- Korkmaz, T., Çevik, E. & Çevik, N. (2017). Yatırımcı ilgisi ile pay piyasası arasındaki ilişki: Bist-100 endeksi üzerine bir uygulama. *Business and Economics Research Journal*, 8(2), 203-215.
- Liu, R., An E. & Zhou, W. (2021). The effect of online search volume on financial performance: Marketing insight from Google trends data of the top five us technology firms. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 29(4), 423-434.
- Merton, R.C. (1987). A simple model of capital market equilibrium with incomplete information. *Journal of Finance*, 42(3), 483-510.
- Mondria, J., Wu, T., & Zhang, Y. (2010). The determinants of international investment and attention allocation: Using internet search query data. *Journal of International Economics*, 821, 85-95.
- Nur, D.P. (2021). The impact of social media on firm value: A case study of oil and gas firms in Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(3), 987-996.
- Nurazi, R., Kanunlua, P. S. & Usman, B. (2015). The effect of Google trend as determinant of return and liquidity in Indonesia stock exchange. *Jurnal Pengurusan*, 45, 131-142.
- Padungsaksawasdi, C., Treepongkaruna, S. & Brooks, R. (2019). Investor attention and stock market activities: New evidence from panel data. *International Journal of Financial Studies*, 7, 30.
- Papadamou, S., Athanasios P. F., Dimitris, K. & Dimitrios, D. (2021). Flight-to-Quality between global stock and bond markets in the COVID era. *Finance Research Letters*, 38, 101852.
- Phillips, P.C.B. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Poutachidou, N. & Papadatantaomou, S. (2021). The effect of quantitative easing through google metrics on us stock indices. *International Journal of Financial Studies*, 9, 56.
- Preis, T., Reith, D. & Stanley, H. (2010). Complex dynamics of our economic life on different scales: Insights from search engine query data. *Philosophical Transactions: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 368, 5707-5719.
- Qian, B. & Rasheed, K. (2007). Stock market prediction with multiple classifiers. *Applied Intelligence* 26, 25-33.
- Salisu, A.A., Ogbonna, A.E. & Adewuyi, A. (2020). Google trends and the predictability of precious metals. *Resources Policy*, 65, 101542.

- Shiller, R. J. (1999). Human behavior and the efficiency of the financial system. . B. Taylor & M. Woodford (Ed.), *Handbook of Macroeconomics* içinde (1nd ed., pp. 1305-1340). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S1574-0048\(99\)10033-8](https://doi.org/10.1016/S1574-0048(99)10033-8)
- Takeda, F. & Wakao, T. (2014). Google search intensity and its relationship with returns and trading volume of Japanese stocks. *Pacific-Basin Finance Journal*, 27, 1-18.
- Tank, A., Covert, I., Foti, N., Shojaie, A. & Fox, E.B. (2021). Neural granger causality. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 44(8), 4267-4279.
- Tantaopas, P., Padungsaksawasdi, C. & Treepongkaruna, S. (2016). Attention effect via internet search intensity in Asia-Pacific stock markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 38, 107-124.
- Topaloğlu, T.N. & Ege, İ. (2020). Yatırımcı ilgisinin pay piyasaları üzerindeki etkisi: Borsa İstanbul'da işlem gören bankalar üzerine panel veri analizi. *Sosyoekonomi*, 28(44), 191-214.
- Van, D. & Franses, P.H. (1999). Modelling multiple regimes in the business cycles. *Macroeconomic Dynamics*, 3(3), 311-340.
- Vlastakis, N. & Raphael, N. M. (2012). Information demand and stock market volatility. *Journal of Banking & Finance*, 36, 1808–21.
- Vozlyublennaiia, N. (2014). Investor attention, index performance, and return predictability. *Journal of Banking & Finance*, 41, 17-35.
- Wang, B. Long, W. & Wei, X. (2018). Investor attention, market liquidity and stock return: A new perspective. *Asian Economic and Financial Review*, 8(3), 341-352.
- Zhang, W., Shen, D., Zhang, Y. & Xiong, X. (2013). Open source information, investor attention and asset pricing. *Economic Modelling*, 33, 613.

Genişletilmiş Özet

Etkin piyasa hipotezinde, yatırımcıların karar alırken tüm pay senetlerinin tam geçmişine ulaşabildiği varsayılmaktadır. Davranışsal finans alanındaki çalışmalar ile birlikte piyasaya yeni bir bilgi gelmesi dahi yatırımcı ilgisinin piyasayı etkileyeceği gözlemlenmiştir. Özellikle yatırımcıların yeterince bilgi sahibi olmadan sadece farkında oldukları hisse senetlerine yatırım yaptıklarının varsayılması yatırımcı tanınırlık hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Yatırımcı ilgisi doğrudan ölçülebilen bir kavram olmadığı için aktif yatırımcı ilgisinin ölçümünde arama motoru ve sosyal medya verilerinden yararlanılabilmektedir. Google arama hacmi verileri, müşterilere, yatırımcılara ve politika yapıcılara daha iyi kararlar verme konusunda yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Yatırım kararları almak için bilgi ararken, yatırımcılar fiyatlardaki değişikliklerle ilgili haberler sağladıkları için Google trendlerini dikkate almaktadırlar. Literatürde yatırımcı ilgisinin incelendiği çalışmalar sıklıkla lineer modellerin uygulamalarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durum zaman serilerinde olası yapı değişikliklerinin dikkate alınmadığı ihtimalini düşündürmektedir. Nitekim literatüre bakıldığında doğrusal olmayan modellerin tahmin performansının doğrusal modellerden daha iyi olduğu gösterilmiştir. Ayrıca pay piyasaları getirisi ve işlem hacminin yatırımcı ilgisiyle olan ilişkisini araştırmaya yönelik yapılan çalışmaların uluslararası yazında sıkça yer aldığı, ulusal yazında ise çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada yatırımcıların pay piyasasına ilişkin Google üzerinden araştırma yaparak bilgiyi ortaya çıkarmalarının işlem hacmi ile ilişkisi yatırımcı tanınırlık hipotezi bağlamında doğrusal ve doğrusal olmayan ekonometrik teknikler aracılığıyla incelenmiştir. Yatırımcı tanınırlık hipotezine göre yatırımcılar yeterince araştırma yapmadan ve bilgi sahibi olmadan sadece farkında oldukları pay senetlerine yatırım yapmaktadırlar.

Bu kapsamda çalışmada incelenen değişkenler hem doğrusal hem de doğrusal olmayan nedensellik analizi teknikleri aracılığıyla ele alınmıştır. Elde edilen bulgular 2020 yılı için değerlendirildiğinde; doğrusal nedensellik analizinde Google trend aramaları ile işlem hacmi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Aynı değişkenlerle doğrusal olmayan tahmin yapıldığında ilişkinin tek yönlü ve Google trend aramalarından işlem hacmine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar 2021 yılı için değerlendirildiğinde ise doğrusal nedensellik analizinde Google trend aramalarından işlem hacmine tek yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Aynı değişkenlerle doğrusal olmayan tahmin yapıldığında ise işlem hacminden Google trend aramalarına tek yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle, Türkiye'de Borsa İstanbul'un halk arasında sıkça merak ve takip edildiği, hareketlilik oldukça da bu durumun ilgiyi artırdığını söylemek mümkündür. Ayrıca internet aramalarında yaşanan artışı takiben fiyatlarda da benzer hareketler görüldüğünü ortaya koymaktadır. Aynı zamanda pay piyasasında işlem hacminin artması piyasasının internette aranma sıklığını etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır. İşlem hacminin piyasasının yönünü gösteren öncü bir gösterge olduğu dikkate alındığında, BİST'teki yatırımcıların piyasadaki değişimlere göre piyasaya yönelik bilgi talebinde bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İnceleme yapılan dönemler bazında değerlendirme yapıldığında; 2020 yılı kapsamında yatırımcı tanınırlık hipotezinin desteklenmediği, 2021 yılı kapsamında ise yatırımcı tanınırlık hipotezini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yatırımcı ilgisinin işlem hacmini artırıcı etkisini yorumlayabilen, strateji olarak kullanabilen bireysel ve kurumsal yatırımcılar açısından önemli bir kaynaktır. Makroekonomik tahminlerde kullanılan klasik değişkenlere göre çeşitli avantajlara sahiptir. Resmi olarak yayınlanan istatistiklere göre gecikmeli değil gerçek zamanlı olması, coğrafi sınırlandırmaların mümkün olması ve tahmin edici panelinin genişletilmesi imkânları tanımaktadır. Bu nedenle arama motoru verilerinin potansiyel araştırmalara motivasyon kaynağı olması önerilebilmektedir. Ancak çalışmadan da elde

edilen sonuçlara paralel olarak, Google trendler serisinin tercihen doğrusal olmayan bir şekilde birleştirilmesi, herhangi bir kıyaslamadan daha iyi performans göstererek tahmin gücünü önemli ölçüde artırabilmektedir. Aksi halde veriler ekonometrik modelleri tahmin etmek için kullanıldığında, sonunda yanlış ekonomik veya politik kararlar alınmasına yol açacak parametre tahminlerini etkileyebilecektir. Çalışmada finans ile ilgili kuramsal teorilerde yer alan bilginin önemi Borsa İstanbul açısından araştırılmıştır. Bu bağlamda pay piyasasına yönelik bilgi talebinin artması durumunda piyasadaki fiyatlama mekanizmasının ne şekilde değiştiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Yatırımcı ilgisini belirten ve ücretsiz bir şekilde eşanlı temin edilebilen arama verileri özellikle küçük yatırımcıların kontrol ederek yatırım tercihlerini belirlenmesine imkân tanımaktadır. Aynı zamanda yatırımcı ilgisini pasif ilgi ölçütleriyle karşılaştırdığı için daha zamanında kontrol edilmesini sağlamaktadır. Bu alanda gerçekleştirilecek olan sonraki çalışmalarda doğrusal olmayan regresyon tahminleri ile değişkenler arası ilişkilerin etki derecesinin belirlenmesi de mümkün gözükmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile analizi

Furkan Fahri Altıntaş ¹

¹ Aydın İl Jandarma Komutanlığı, Aydın/Türkiye.

ÖZET

Ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaya önem vermesiyle çevrenin iyileşmesi ve sınırlı kaynakların kontrol altına alınması sağlanarak ekonomilerin gelişmesi sağlanabilir. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma ile ilgili politikaları küresel ekonomiye yön verdiğinden ötürü Avrupa Birliği ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performanslarının ölçülmesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Avrupa Birliği ülkelerinin 2022 yılına ait Dönüşüm Performansı Endeksi (Transaction Performance Index - TPI) bileşenlerinin değerleri ile ülkelerin sürdürülebilir kalkınma kapasiteleri MEREC tabanlı WEDBA çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi ile hesaplanmıştır. Bulgular çerçevesinde ilk olarak MEREC yöntemi ile ülkeler açısından en önemli TPI bileşeninin "çevresel dönüşüm" olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak ise MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile en fazla sürdürülebilir kalkınma performansı en fazla olan ilk üç ülke Danimarka, İrlanda ve Malta, buna karşın en az performansa sahip ilk üç ülkenin ise GKRK, Finlandiya ve Estonya olarak sıralanmıştır. Araştırmada ayrıca MEREC tabanlı WEDBA yöntemi kapsamında ülkelerin ortalama sürdürülebilir kalkınma performansları hesaplanmış ve ortalama performans değerinden az performansa sahip olan ülkelerin küresel ekonomiye katma değer sağlaması için sürdürülebilir kalkınma performanslarını artırmaları gerektiği değerlendirilmiştir. Son olarak yöntem açısından duyarlılık ve ayırım uzaklığı analizlere göre ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları TPI kapsamında MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile ölçülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir kalkınma performansı, dönüşüm performansı endeksi, MEREC, MEREC tabanlı WEDBA.

Analysis of sustainable development performances of European Union countries with the MEREC-based WEDBA method

ABSTRACT

With the emphasis of countries on sustainable development, the improvement of the environment and the control of limited resources can be achieved and the development of economies can be achieved. The measurement of sustainable development performance of the European Union countries is becoming increasingly important, as the sustainable development policies of the European Union countries are shaping the global economy. In this context, the values of the Transaction Performance Index (TPI) components of the European Union countries for the year 2022 and the sustainable development capacities of the countries were calculated with the MEREC-based WEDBA multi-criteria decision making (MCDM) method. Within the framework of the findings, it was determined that the most important TPI component for countries was "environmental transaction" with the MEREC method. Secondly, with the MEREC-based WEDBA method, the first three countries with the highest sustainable development performance are Denmark, Ireland and Malta, while the first three countries with the lowest performance are listed as GKRK, Finland and Estonia. In the study, the average sustainable development performance of the countries was calculated within the scope of the MEREC-based WEDBA method and it was evaluated that the countries with a performance less than the average performance value should increase their

Atf: Altıntaş, F., F. (2024). Avrupa Birliği ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 117-137.
<https://doi.org/10.48146/odusobiad.1253850>

sustainable development performance in order to add value to the global economy. Finally, according to the sensitivity and separation distance analyses in terms of method, it has been concluded that the sustainable development performances of the countries can be measured with the MEREC-based WEDBA method within the scope of TPI.

KEYWORDS

Sustainable development, Sustainable development performance, Transaction performance index, MEREC, MEREC-based WEDBA.

Giriş

Çevresel bozulmaların ve sınırlı kaynakların tüketiminin dikkat çekici hal alması, günümüzde en çok tartışılan konulardan birinin sürdürülebilir kalkınma olmasına neden olmuştur (Pezzey, 1992, s. 1; Yeni, 2014, s. 183). Çünkü sürdürülebilir kalkınma, insan yaşamını etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle literatürde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili farklı bakış açıları (eğitim, sağlık, çevresel dönüşüm ve temel haklar) geliştirilmiştir (Balcertak ve Pietrzak, 2016, s. 3).

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasıyla ülkeler ekonomilerin büyümesini, kalkınmasını ve iyileşmesini sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla ülkeler sürdürülebilir kalkınma performanslarına önem vermekte ve sürdürülebilir kalkınma konusunda kendi yeteneklerini ölçen uluslararası ölçeklere dikkate almaktadırlar (Sachs et al., 2022). Uluslararası anlamda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma potansiyellerini tespit eden endekslerden bir tanesi Dönüşüm Performansı Endeksi (Transaction Performance Index – TPI: DPE)'dir. DPE'nin en son raporunda 72 ülke içinde 27 AB ülkesinin ortalama dönüşüm veya sürdürülebilir kalkınma performans değerlerinin ortalaması 67,6, AB ülkeleri hariç diğer ülkelerin ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değeri 53,8 ve son olarak küresel ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değeri 59 olarak belirlenmiştir. Söz konusu nicelikler dikkate alındığında, AB ülkelerinin ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değeri AB haricindeki diğer ülkelerin ortalama sürdürülebilir kalkınma değerinden %25,5, küresel ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değerinden %16 daha fazladır. Böylelikle bu nicel sonuçlara göre AB ülkeleri, dünyadaki sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında güçlü bir aktör olarak görülmektedir. Bunun yanında, AB ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma stratejileri ve faaliyetleri diğer ülkelerin sürdürülebilir kalkınma politikalarını etkileyebilmekte olup, küresel açıdan sürdürülebilir kalkınmaya katkılarını artırabilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2022). Tüm bu sonuçlar dikkate alındığında, AB ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performanslarının ölçümünün önemli olduğu düşünülebilir. Buna göre çalışmada, 2022 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan DPE kapsamında 27 AB ülkesinin sürdürülebilir kalkınma performansları Kriterlerin Kaldırma Etkilerine Dayalı Yeni Bir Yöntem (A New Method Based On The Removal Effects of Criteria-MEREC) tabanlı Ağırlıklı Öklid Uzaklığına Dayalı Yaklaşım (Weighted Euclidean Distance Based Approach: WEDBA) çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi ile ölçülmüştür. MEREC ve WEDBA yöntemlerini bütünleşik olarak kullanan çalışmaların literatürde kısıtlı olduğu tespit edildiği için bu araştırmanın ÇKKV literatürünü zenginleştirdiği düşünülmüştür. Araştırmanın literatür kısmında sürdürülebilir kalkınma ile ilgili açıklamalar ve araştırmalar belirtilmiştir. Yöntem kısmında ise araştırmanın veri seti, analizi ve kısıtı belirtilmiştir. Son olarak sonuç kısmında ise bulgular neticesinde tespit edilen nicel değerler ile çıkarımlar oluşturulmuş ve önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Taraması

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development – WCED) 1987 tarihli "Ortak Geleceğimiz" raporunda (Brundtland Report) sürdürülebilir kalkınmayı gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilmesi olarak tanımlamıştır. Söz konusu tanımlamada iki ana faktör bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ihtiyaçların karşılanması kavramıdır. Bu kavram, insan yaşamı için gerekliliklerinin giderilmesi sürdürülebilir kalkınmada sonuç niteliğini kazanmaktadır. İkincisi ise gelecek nesillerdir. Bu anlamda, teknoloji ve teknoloji ile şekillenen sosyal

organizasyonların gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dikkate alarak sürdürdüğü faaliyetler önem arz etmektedir (WCED, 1987, s. 43).

Sürdürülebilir kalkınma, literatürde genel anlamda sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üç açıdan değerlendirilmiştir. Sosyal anlamda sürdürülebilir kalkınma için devletlerin dağıtımsal eşitlik, sağlık, eğitim, yeterli ve geniş sosyal hizmetler, cinsiyet eşitliği, hesap verilebilirlik ile katılımı genişletmesi gerekmektedir. Ekonomik açıdan sürdürülebilirliğin sağlanmasında devletler sürekli olarak adil ve herkes için mal ve hizmet üretebilmeli, yönetilebilir düzeyde dış borç verme kabiliyetine sahip olabilmeli ve tarım ile endüstriye dayanan üretime zarar veren sektörel dengesizliklere karşı tedbir alabilmelidir. Son olarak çevresel açıdan sürdürülebilirliğin oluşmasında devletler yenilebilir enerjiyi geliştirmeli, çevre faktörünün değişkenlerinin kalitesinden ödün vermemeli, çevresel çöküntü işlevselliğinden kaçınmalı ve yenilenemeyen enerji kaynakları için istikrarlı bir kaynak tabanı sağlamalıdır (Harris, 2000, s. 5-6). Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmayı oluşturan sosyal, ekonomik ve çevresel boyutların birbirlerinin alternatifi değil, birbirlerinin tamamlayıcısı işlevselliği bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu boyutlardan herhangi bir tanesinin eksikliği sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını engellemektedir (Gedik, 2020, s. 202).

Bazı sürdürülebilir kalkınma literatüründe sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından sosyal, ekonomik ve çevresel boyutların yanında devlet boyutu da eklenmiştir. Bu kapsamda devlet, söz konusu üç boyutun gelişmesine yönelik faaliyetler ve stratejiler geliştirmelidir. Bunun yanında devlet, sürdürülebilir üretimi ve tüketimi, ekonominin çevre ile ilişkisini, iklim değişimini ve enerjiyi, doğal kaynakların korunmasını ve çevresel faktörlerin önceliğini dikkate almalıdır (Blewitt, 2008, s. 20).

Sürdürülebilir kalkınmanın en önemli özelliği sosyal ve ekonomik süreçlerde yenilenmeyi ve değişimi benimseyen sürece sahip olmasıdır. Bunun yanında; sürdürülebilir kalkınmanın gönüllülük esasına dayalı katılımcılığa dayanması, devamlı süreç niteliğine sahip olması, sosyal ve ekonomik hayatta bir sistem olarak kabul edilmesi ve insan gereksinimlerine odaklanması diğer özelliklerdir (Bozdoğan, 2002, s. 67).

Sürdürülebilir kalkınmanın çok yönlü işlevselliği, farklı faktörlerin gelişimini sağlamaya yönelik katkı sağlaması kapsamında sebep niteliği kazanmaktadır. Bunun yanında, sürdürülebilir kalkınma farklı boyutlardan etkilenecek gelişiminin kalitesini artırması kapsamında sonuç özelliğine de sahip olabilmektedir. Bunların dışında sürdürülebilir kalkınma, boyutlar ile karşılıklı ilişki içinde olması kapsamında özyinelemesiz (non-recursive) bir yapıya dönüşebilmektedir. Buna ilişkin olarak sürdürülebilir kalkınmanın diğer boyutlar ile ilişkisini gösteren ilgili literatür Tablo 1’de açıklanmıştır.

Tablo 1 Sürdürülebilir kalkınmanın diğer boyutlar ile ilişkisini açıklayan literatür

Boyutlar	Literatür
Sürdürülebilir Kalkınma→Ekonomik Büyüme ve Gelişme	Soubbotina (2004), Jabareen (2008), Kurniawan & Managi (2018)
İnovasyon→Sürdürülebilir Kalkınma	Hall & Vredenburg (2003), Kardos (2012), Zelenika ve Pearce (2012)
Girişimcilik→Sürdürülebilir Kalkınma	Hall et al. (2010), Dhahri & Omri (2018), Johnson & Schaltegger (2019)
Sürdürülebilir Kalkınma→İklim Değişikliği Koruma	Beg et al. (2002), Swart (2003), Damtoft et al. (2008)
Sürdürülebilir Kalkınma↔Sosyal Gelişim	Fischer et al. (2011), Türkoğlu (2015), Yumashev et al. (2020)

→: Pozitif yönlü etkiyi göstermektedir. ↔: Pozitif ilişkiyi göstermektedir.

Günümüzde ülkelerin en önemli hedeflerinden bir tanesi sürdürülebilir kalkınmayı sağlamasıdır (Saygın, 2004). Dolayısıyla ülkeler, sürdürülebilir kalkınma konusunda nesnel anlamda yetersizliklerini ve üstünlüklerini analiz etmektedir. Bu bağlamda ülkeler, söz konusu analiz ile

sürdürülebilir kalkınma konusunda yetersizliklerini telafi etmek ve üstünlüklerini daha çok geliştirmek amacıyla yöntemler, stratejiler ve faaliyetler gerçekleştirebilmektedir. Aynı zamanda ülkeler, birbirlerinin sürdürülebilir kalkınma potansiyellerini de takip etmektedir. Çünkü ülkeler, sürdürülebilir kalkınma konusunda iyi seviyede olan ülkeler ile işbirlikleri ve eşgüdümlü çalışma faaliyetleri sağlayabilmektedir. Dolayısıyla ülkeler, kendilerinin sürdürülebilir kalkınma performanslarını belirleyen ölçeklere gereksinim duymaktadır (Sachs et al., 2022).

Uluslararası anlamda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarını ölçen iki ölçek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Bartelsmann Vakfı (Bartelsman Stiftung), Birleşmiş Milletler Global Girişimciliği (A Global Initiative United Nations) ve Cambridge Üniversitesi tarafından geliştirilen Sürdürülebilir Gelişim Amaçları (Sustainable Development Goals – SDG)'dir. SDG'de belirtilen 17 bileşen ve 17 bileşene bağlı 92 alt bileşen ile ülkelerin sürdürülebilir gelişme performansları ölçülebilmektedir (Sachs et al., 2022). İkincisi ise Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen DPE'dir. Endeks ile 27 Avrupa Birliği (AB), 12 AB üyesi olmayan Avrupa ve son olarak farklı kıtalardan 33 ülkenin dönüşüm (sürdürülebilir kalkınma) performansları ölçülmüştür. DPE, 4 bileşen, 4 bileşen altında 16 alt bileşen ve 16 alt bileşen altında ise toplamda 29 değişkeni içermektedir. Bunların dışında, ülkelerin DPE (dönüşüm performansları), DPE bileşen, DPE alt bileşen ve DPE değişkenleri 1 ile 100 değerleri arasında olacak şekilde hesaplanmıştır. 1 en az, buna karşın 100 en fazla değeri temsil etmektedir (Avrupa Komisyonu, 2022). Buna ilişkin olarak DPE bileşenleri, alt bileşenleri ve değişkenleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2 DPE bileşen, alt bileşen ve değişkenleri

Bileşenler	Alt Bileşenler	Değişkenler
Ekonomik Dönüşüm	Ekonomik Dönüşüm: Ekonominin refah için çalışmasını sağlama faaliyetleridir.	
	Eğitim	Öğrenci başına eğitimde devlet harcaması (kişi başına GSYİH'nın yüzdesi)
		İnternet kullanıcıları (%)
	Varlık	Bilişim becerilerine sahip bireylerin oranı
		Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)
İş Verimliliği ve Ar-Ge Yoğunluğu	GSYİH kapsamında çalışan başına düşen çıktı	
	Ar-Ge için brüt harcama	
Endüstriyel Taban	Üretimin brüt katma değeri	
	Dosyalanan patent aileleri	
Sosyal Dönüşüm	Sosyal Dönüşüm: Adalet için ve toplumun tümünü kapsayacak şekilde yapılan dönüşüm faaliyetleridir.	
	Sağlık	Doğumda sağlıklı yaşam beklentisi
		20-64 yaş aralığındaki çalışan bireylerin nüfusa oranı
	Çalışma ve Katılım	25 ve üzerinde çalışan bireyler için istihdam nüfus oranındaki cinsiyet farkı
		Okul öncesi eğitim için brüt kayıt oranı
Çalışma Hayatındaki Ücretli veya Ücretsiz Zaman	Çalışma hayatındaki ücretli veya ücretsiz zaman oranı	
Eşitlik	Harcanabilir gelirin vergi ve transferlerden sonraki Gini katsayısı	
Çevresel Dönüşüm	Çevresel Dönüşüm: Avrupa Yeşil Anlaşması hedeflerini desteklemek için yapılan dönüşüm faaliyetleridir.	
	Emisyon Azalımı	Brüt sera gazı emisyonları (kişi başı ton bazında)
		Korunan karasal biyolojik çeşitlilik alanları (%)
	Biyolojik Çeşitlilik	Korunan tatlı su alanları (%)
		Tarım alanı başına pestisit kullanımı
Malzeme Kullanımı	Kaynak verimliliği	
Enerji Verimliliği	Malzeme ayak izi (kişi başına ton bazlı)	
Devlet Dönüşümü	Devlet Dönüşümü: Demokrasi için yapılan dönüşüm faaliyetleridir.	
	Temel Haklar	Düşünce ve Hesap verilebilirlik Endeksi
		Hukukun Üstünlüğü Endeksi
	Güvenlik	Cinayet Oranı (100.000'de kişi başına)
	Şeffaflık	Yolsuzluk Algılama Endeksi
Basel Kara Para Aklamayı Önleme Endeksi		
Sağlam Kamu Maliyesi	Devletin brüt borcu (GSYİH'nın yüzde değeri üzerinden)	

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2022, s. 36.

DPE SDG ile karşılaştırıldığında, SDG DPE'ya göre bileşen ve alt bileşen sayısının fazla olması açısından ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının ölçümünü daha kapsamlı olarak

analiz ettiği değerlendirilebilir. Buna karşın, DPE'da ayrıca değişkenlerin olması kapsamında DPE'nin SDG'ye göre ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının açıklamasında bileşenlerin daha yalın ve tüm verilerin daha karmaşık olmayan kategorik bir biçimde oluşturulduğu düşünülmüştür.

Literatür incelendiğinde, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak pek çok araştırmaya rastlamak mümkündür. Ding et al. (2016), Çin'de 2012-2016 yıl aralığında 287 şehrin sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin kriter verilerini kullanarak söz konusu şehirlerin sürdürülebilir kalkınma performanslarını ENTROPİ tabanlı TOPSIS yöntemi ile hesaplamışlardır. Bulgular incelendiğinde, Çin'in doğusundaki kıyı bölgedeki şehirlerin en fazla, orta ve kuzey bölgelerindeki şehirlerin orta ve son olarak batı bölgelerinde kalan şehirlerin en az sürdürülebilir kalkınma performansına sahip olduğu gözlenmiştir.

Mateusz (2018), 2016 yılı için SDG'ye ait 16 bileşen değeri üzerinden 27 AB ülkesinin sürdürülebilir kalkınma performanslarını TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile ölçmüşlerdir. Araştırmada; TOPSIS yöntemine göre Avusturya, Danimarka ve Almanya, VIKOR yöntemine göre ise Avusturya, Fransa ve Almanya en iyi sürdürülebilir performansa sahip olan ülkeler olduğu belirlenmiştir. Buna karşın; TOPSIS yöntemine göre Romanya, Bulgaristan ve GKRY, VIKOR yöntemine göre ise Romanya, Estonya ve GKRY diğer ülkelere göre daha az sürdürülebilir kalkınma performansına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Lyeonov et al. (2019), 2008-2016 yıl aralığında 27 AB ülkesinin ilgili verileri ile sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde sera gazı emisyonu (GHG), yenilenebilir enerji (RE), yeşil yatırımlar (PICE) boyutlarının GSYİH üzerindeki etkisini panel birim kök testi, Pedroni panel eş bütünleştirme testleri, tamamen değiştirilmiş sıradan en küçük kareler (FMOLS) ve dinamik sıradan en küçük kareler (DOLS) panel eş bütünleştirme teknikleri ile ölçmüşlerdir. Araştırmada, FMOLS ve DOLS yöntemlerine göre GHG'nin GSYİH'yi negatif ve anlamlı, PICE ve RE'yi ise pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Balcerzak & Pietrzak (2019), 2013 yılı için Eurostat'dan sağladığı 24 AB ülkesinin sürdürülebilir kalkınma ile ilgili veriler üzerinden söz konusu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarını TOPSIS yöntemi ile hesaplamışlardır. Bulgulara göre; İsveç, Danimarka, İngiltere, Hollanda, İrlanda, Fransa ve Almanya'nın sürdürülebilir performansları en fazla, Romanya, Slovenya ve Polonya'nın ise en az olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Sultana et al. (2019), 2010-2019 yıl aralığında 50 gelişmekte olan ülkenin ekonomik boyutları (kayıt dışı ekonomi (IS), ekonomik büyüme (EG), ulusal harcama (NE), ekonomik özgürlük (EF)) ile 17 SDG boyutuna ait veriler üzerinden ekonomik boyutların sürdürülebilir kalkınma boyutuna olan etkisini panel veri analizi ile incelemişlerdir. Araştırmada, EG ve EF boyutlarının sürdürülebilir kalkınma boyutu üzerinde anlamlı ve pozitif yönde, buna karşın IS ve NE boyutlarının ise sürdürülebilir kalkınma üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Vardopoulos (2019), kentsel endüstriyel binaların yeniden kullanımına yönelik sürdürülebilir kalkınma faktörlerine ait veriler ile söz konusu faktörlerin önemlilik derecelerini bulanık DEMATEL yöntemi ile ölçmüşlerdir. Araştırmada, kentsel endüstriyel binaların yeniden kullanılmasında en önemli faktörlerin Kültürel Mirasın Korunması ile Topluluk Eylem ve Katılımın Güçlendirilmesi olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Gupta & Gupta (2020), 2020 yılı için Hindistan'da ticari kurumlarda çalışan 200 üst düzey yöneticiden sağlanan veriler ile sürdürülebilir kalkınma kapsamında çevresel sürdürülebilirliğin (ES) finansal performans (FP), müşteri performansı (CP), iç iş süreci performansı (IBPD), öğrenme ve büyüme performansı (IGP) üzerindeki etkisini yapısal eşitlik modeli (YEM) ile incelemişlerdir. Bulgulara göre, ES'nin FP, CP ve BPP'yi pozitif yönlü ve orta seviyede, buna karşın IGP'yi pozitif yönlü ve yüksek seviyede etkilediği belirlenmiştir.

Kayapınar Kaya (2020), 2019 ve 2020 yılları için 33 OECD ülkesinin 8 SDG bileşen verileri ile ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarını MAIRCA ve MARCOS yöntemi ile ölçmüşlerdir.

Araştırmada; en fazla sürdürülebilir kalkınma performansına sahip ilk üç ülkenin ABD, Almanya ve Japonya, son üç ülkenin ise Türkiye, Şili ve Litvanya olduğu sonucuna erişilmiştir.

Stanujkic et al. (2020), 2016 yılı için 27 AB ülkesinin SDG'ye ait 17 bileşen değeri üzerinden söz konusu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarını ENTROPİ tabanlı COCOSO yöntemi ile hesaplamışlardır. Araştırma bulgularına göre, İsveç, Danimarka ve Almanya'nın sürdürülebilir performanslarının iyi seviyede olduğu gözlenmiştir. Diğer bir ölçüme göre Romanya, Bulgaristan ve GKRY'nin sürdürülebilir kalkınma performanslarının diğer ülkelere göre düşük seviyede olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Abbasi et al. (2021), İngiltere'de 1970-2019 yıl aralığında sürdürülebilir kalkınma kapsamında doğal kaynak tükenmesi (NRD), enerji kullanımı (EU), ekonomik büyüme (EG), nüfus artışı (PG) ve endüstriyel katma değer (IVA) ile karbon emisyonu (CE) değişkenlerine ait veriler üzerinden söz konusu sürdürülebilir kalkınma değişkenlerinin CE üzerindeki etkisini otogresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeli ile analiz etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre, EG ve NRD değişkenlerinin kısa vadede, EU ve PG değişkenlerinin ise uzun vadede pozitif yönlü etkilediği gözlenmiştir. Araştırmada ayrıca IVA'nın hem kısa hem de uzun dönemde CE'yi pozitif yönlü sağladığı tespit edilmiştir.

Hu et al. (2021), Çin'de Şanghay ve Shenzhen bölgesindeki A-hisse seviyesindeki firmalardan sağladığı çevresel bilgi ifşası (EID) ve yeşil inovasyon (GI) boyutlarına ait veriler üzerinden söz konusu boyutlar üzerindeki ilişkiyi poisson regresyon yöntemi ile belirlemişlerdir. Araştırmada, genel anlamda yüksek kaliteli EID şirketlerinin mutlak ve göreceli GI seviyesini önemli ölçüde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Mujtaba & Shahzad (2021), 2002'den 2018 yılına kadar 28 OECD ülkesinin sürdürülebilir kalkınma kapsamında yenilenebilir enerji (RE), karbon emisyonu (CE) ve sağlık harcamaları boyutlarına ait veriler ile RE ve CE'nin HE boyutuna olan etkisini en küçük kareler ve panel vektör hata düzeltme yöntemi ile ölçmüşlerdir. Araştırmada, RE ve CE'nin HE ile uzun vadeli, pozitif yönde ve nedensellik ilişkisi içinde olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Su et al. (2021), 1990-2018 yıl aralığında bazı sürdürülebilir kalkınma değişkenlerinin (teknoloji inovasyonu kullanımı (UTI), teknoloji adaptasyonu (TA), açık ticaret (TO)) karbon emisyonu üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemişlerdir. Araştırma bulgularına göre, UTI, TA ve TO değişkenlerinin karbon salınımını anlamlı ve pozitif yönlü sağladığı gözlenmiştir.

Avrupa Komisyonu (2022), 2020 yılı için 72 ülkenin DPE (sürdürülebilir kalkınma) değerlerini ölçerek sıralamıştır. Bulgular incelendiğinde, en fazla sürdürülebilir kalkınma performansına sahip ilk üç ülkenin İsviçre, Danimarka ve İrlanda, buna karşın sürdürülebilir kalkınma performansı en az olan ilk üç ülkenin ise Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirliği ve ABD olduğu gözlenmiştir. Araştırmada ayrıca DPE kapsamında 27 AB ülkesinin sürdürülebilir kalkınma performans değerleri ölçülmüştür. Buna göre, en fazla DPE skoruna sahip ilk üç ülkenin Danimarka, İrlanda ve Hollanda, son üç ülkenin ise Bulgaristan, GKRY ve Romanya olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ülkelerin ortalama DPE değeri hesaplanmış ve ortalama DPE değerden fazla değere sahip olan ülkelerin Danimarka, İrlanda, Hollanda, Almanya, İsveç, Malta, Slovenya, Avustralya, Fransa, Belçika, Çekya ve Lüksemburg olduğu tespit edilmiştir. İtalya'nın ise DPE değerinin ortalama değerde olduğu belirlenmiştir.

Castro & Lopez (2022), 2003-2018 yıl aralığı için 103 ülkenin e-devlet ve sürdürülebilir kalkınma boyutlarına ait veriler ile e-devlet boyutunun sürdürülebilir kalkınma boyutuna olan etkisini logit model ile belirlemişlerdir. Araştırmada, ülkelerin e-devlet performanslarının sürdürülebilir kalkınma üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Dwivedi & Sharma (2022), 2020 yılı için SDG kapsamında 8 Hindistan bölgesinin sürdürülebilir kalkınma performanslarını ENTROPİ tabanlı COCOSO ÇKKV yöntemiyle ölçmüşlerdir. Bulgular incelendiğinde, söz konusu bölgelerin sürdürülebilir kalkınma performansları Chandigarh,

Lakshadweep, Delhi, Andaman ve Nicobar Adaları, Ladakh, Jammu ve Kashmir, Puducherry ve Dadga Negar Haveli ve Daman Diu olarak sıralanmıştır.

Khan et al. (2022), 1990-2020 yıl aralığında 219 ülkenin 8 sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili olan bileşen (ekonomik büyüme (EG), doğrudan yabancı yatırım (FDI), yenilenebilir elektrik enerjisi (REE), yenilenebilir enerji tüketimi (REC), enerji yoğunluğu (EI), işsizlik ve gelir eşitsizliği (UEIUE)) ve karbon emisyonu (CE)) verileri üzerinden sürdürülebilir kalkınmanın CE boyutu üzerindeki etkisini dinamik fark ve sistem genelleştirilmiş moment yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre, sürdürülebilir kalkınmanın CE'yi azaltıcı bir etkisinin olduğu gözlenmiştir.

Mendez-Picozo et al. (2022), 15 OECD ülkesinin sosyal ve kültürel (SC), ekonomik (ECO), sosyal girişimcilik (SE) ve sürdürülebilir kalkınma boyutlarına ait değerler ile söz konusu boyutlar arasındaki ilişkiyi yapısal eşitlik modeli (YEM) ile analiz etmişlerdir. Bulgulara göre, ilk olarak SC ve ECO boyutlarının SE'yi, SE'nin ise sürdürülebilir kalkınma boyutunu anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Sachs et al. (2022), 2022 yılı için SDG kapsamında 193 ülkenin sürdürülebilir kalkınma performanslarını ölçmüştür. Buna istinaden AB ülkesi içinde en fazla sürdürülebilir performansa sahip ilk üç ülkenin Finlandiya, Danimarka ve İsveç, en az sürdürülebilir performansa sahip ilk üç ülkenin ise Litvanya, Lüksemburg ve Malta olduğu gözlenmiştir. Ayrıca rapora göre AB ülkelerinin ortalama sürdürülebilir performans değeri hesaplanmış ve ortalama değerden az performansa sahip olan ülkelerin Finlandiya, Danimarka, İsveç, Avusturya, Almanya, Fransa, Estonya, Polonya, Çekya, Letonya, Slovenya, Hollanda ve Belçika tespit edilmiştir.

Vlodarczyk et al. (2022), 26 AB ülkesinin 2019 yılı için SDG ve yenilenebilir enerji (RE) boyutlarına ait veriler ile söz konusu ülkeleri hiyerarşik kümeleme analizi ile sınıflandırmışlardır. Araştırmada, 5 kümenin oluştuğu ve SDG ile RE boyutlarına yönelik en fazla performans gösteren ülkelerin İskandinav ülkeleri olduğu belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın veri seti, analizi ve kısıtı

Araştırmanın veri setini 2022 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan 27 Avrupa Birliği ülkesinin en son ve güncel olan DPE bileşen nicelikleri oluşturmaktadır. Bu anlamda söz konusu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları MEREC tabanlı WEDBA ÇKKV yöntemiyle hesaplanmıştır. Ayrıca DPE SDG'ye göre bileşenlerin sınıflandırılması daha sade bir yapıda olmasından ve literatürde DPE bileşen değerlerini kullanan bir araştırmaya rastlanılmadığından ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının ölçülmesinde DPE bileşenleri tercih edilmiştir. Araştırmada kolaylık sağlaması bakımından DPE bileşenlerinin kısaltmaları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3 DPE bileşenleri ve bileşenlerin kısaltmaları

DPE Bileşenleri	Kısaltmalar
Ekonomik Dönüşüm	DPE1
Sosyal Dönüşüm	DPE2
Çevresel Dönüşüm	DPE3
Devlet Dönüşümü	DPE4

MEREC yöntemi, ENTROPİ ve CRITIC gibi kriterlerin nesnel ağırlıklandırma yöntemlerine kıyasla daha kesin ve doğru sonuçlar vermektedir (Goswami et al., 2022, s. 1155). Ayrıca bu yöntemde kriterlerin önemlilik derecelerinin veya ağırlık katsayılarının hesaplanmasında sağlam bir alt yapı bulunmakta olup yöntemde göre kriter ağırlıklarının hesaplanmasında özel bilgisayar programı veya programları gerektirmemektedir (Ayçin & Arsu, 2022, s. 78). WEDBA yönteminde ise karar alternatiflerinin performanslarının ölçülmesinde veya seçim/karar problemlerin çözümlenmesinde basit matematiksel işlemlere dayanmaktadır (Rao & Sign, 2011). Bu yöntemde problemin çözümüne yönelik olarak aritmetik ortalama, standart sapma ve

standartlaşma değerlerinin kullanılmasıyla yöntemin güvenilirliğini güçlenmektedir. Dolayısıyla MEREC ve WEDBA yöntemlerinin sayılan avantajları kapsamında araştırmada ülkelere göre DPE bileşenlerinin önemlilik derecelerinin hesaplanmasında MEREC, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının ölçülmesinde ise MEREC tabanlı WEDBA yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmanın kısıtı bakımından ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının ölçülmesinde sadece 2022 DPE raporundan istifade edilmiştir. Ülkelerin belirli bir süreç içerisinde sürdürülebilir kalkınma istikrarlarının değerlendirilmesi açısından DPE'nin diğer yıllara ait değerlerinde araştırmaya dâhil edilmesinin çalışmayı zenginleştirebileceği değerlendirilmiştir.

MEREC

MEREC, Keshavarz-Ghorabae et al. (2021) tarafından literatüre kazandırılan bir ÇKKV tekniğidir. Dolayısıyla MEREC, diğer nesnel kriter ağırlıklandırma yöntemlerine (ENTROPİ, CRITIC, Standart Sapma, İstatistiksel Varyans Prosedürü) göre daha güncel bir niteliğe sahiptir. Yöntemde diğer ağırlıklandırma yöntemlerinde olduğu gibi ilk olarak karar matrisi ve normalize karar matrisi oluşturulur. Sonrasında ise karar alternatiflerinin toplam performans değerleri doğal logaritma temelli yapı ile hesaplanır. Devamında her bir karar alternatifinin değeri dikkate alınmayarak diğer karar alternatiflerinin performans değerlerindeki değişimler yine doğal logaritma esaslı belirlenir. Yöntemin sonunda ise mutlak sapmaların toplamı üzerinden kriterlerin ağırlık değerleri belirlenir (Toslak vd. 2022, s. 465). Ayrıca yöntemde karar alternatifleri üzerinde kriterlerin etkisinin fazlaşmasıyla kriterlerin ağırlık katsayı değerleri yükselmektedir (Keshavarz-Ghorabae et al., 2021, s.9). Buna ilişkin olarak MEREC yönteminin uygulama adımları aşağıda açıklanmıştır (Goswami et al., 2022, s. 1155; Keshavarz-Ghorabae et al., 2021, s. 8-9; Toslak vd. 2022, s.365).

Birinci Adım: Karar Matrisinin Matrisinin Oluşturulması

$i=1,2,3...m$, m : karar alternatifi sayısı

$j=1,2,3...n$, n : kriter sayısı

d_{ij} = i . karar alternatifinin j . kriterine denk gelen değerini belirtmektedir.

d_{ij}^* = i . karar alternatifinin j . kriterine denk gelen değer normalize değerini belirtmektedir.

D : Karar matrisi

Olmak üzere karar matrisi eşitlik 1 ile sağlanır.

$$D = [d_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

İkinci Adım: Karar Matrisinin Normalizasyon Değerlerinin Ölçülmesi

Fayda yönlü kriterleri için:

$$d_{ij}^* = \frac{\min d_{ij}}{d_{ij}} \quad (2)$$

Maliyet yönlü kriterler için:

$$r_{ij} = \frac{d_{ij}}{\max d_{ij}} \quad (3)$$

Üçüncü Adım: Karar Alternatiflerinin Toplam Performans Değerlerinin (S_i) Ölçülmesi

$$S_i = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_j |\ln(d_{ij})| \right) \right) \quad (4)$$

Dördüncü Adım: Her Bir Karar Alternatifinin Değeri Dikkate Alınmadan Karar Alternatiflerin Performans Niceliğindeki Değişimin Hesaplanması (S'_{ij})

$$S'_{ij} = \ln\left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_{k, k \neq j} |\ln(d_{ik}^*)|\right)\right) \quad (5)$$

Beşinci Adım: Mutlak Sapmaların Toplamının Hesaplanması (Kriterin Kendisi Üzerindeki Çıkartılma Etkisinin Hesaplanması)

$$E_j = \sum_i |S'_{ij} - S_i| \quad (6)$$

Altıncı Adım: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

$$w_j = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \quad (7)$$

WEDBA

WEDBA yöntemi, 2011 yılında Rao & Sing (2011) tarafından geliştirilmiştir. WEDBA yönteminin temelini öklid uzaklığı oluşturmaktadır (Ecemiş ve Coşkun, 2022, s. 16). Bu yöntemde karar alternatifleri sırasıyla en fazla ve ez az değerdeki elverişli durumlardan oluşan ağırlıklı uzaklığa dayanmaktadır (Jain & Ajmara, 2019, p. 121). Bunun dışında, yöntemde karar alternatiflerinin performanslarının ölçülmesinde veya karar alternatiflerin seçim problemlerinde objektif, sübjektif ve entegre ağırlıkları dikkate alınmaktadır (Rao & Sign, 2011, s.34-35). Bu bağlamda, WEDBA yönteminin uygulama aşamaları aşağıda belirtilmiştir (Jain & Ajmera, 2019, s.121-125; Rao & Sign, 2019, s.121-125; Toslak vd. 2022, s. 366).

Yöntemin birinci adımı, MEREC yöntemi kapsamında açıklanan eşitlik 1 ile karar matrisi sağlanır. İkinci adımda ise eşitlik 2 ile karar matrisi değerleri üzerinden söz konusu değerler normalize değerleri MEREC yönteminden farklı olarak eşitlik 3 ile fayda yönlü, eşitlik 2 ile maliyet yönlü olarak belirlenir.

Üçüncü Adım: Normalize Değerlerin Standartlaştırılması

$\mu_j = j$. kriterin ortalama değerini belirtmektedir.

$\sigma_j = j$. kriterin standart sapma değerini belirtmektedir.

$t_j = j$. kriterin standart standartlaşmış değerini belirtmektedir.

$$\mu_j = \frac{\sum_{i=1}^m d_{ij}^*}{m} \quad (8)$$

$$t_{ij} = \frac{d_{ij}^* - \mu_j}{\sigma_j} \quad (9)$$

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (d_{ij}^* - \mu_j)^2}{m}} \quad (10)$$

Dördüncü Adım: İdeal (t_{ij}^+) ve Anti-ideal (t_{ij}^-) Değerlerin Ölçülmesi

$$t_{ij}^+ = \max(t_{ij}) \quad (11)$$

$$t_{ij}^- = \min(t_{ij}) \quad (12)$$

Beşinci Adım: Her bir Karar Alternatifinin Ağırlıklı Öklid Uzaklıklarının (WED_i^+ , WED_i^-) ve İndeks Skorlarının (IS_i) Hesaplanması

$$WED_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n \{w_j(t_{ij} - t_{ij}^+)\}^2} \quad (13)$$

$$WED_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n \{w_j(t_{ij} - t_{ij}^-)\}^2} \quad (14)$$

$$IS_i = \frac{WED_i^- + WED_i^+}{WED_i^-} \quad (15)$$

Bulgular

Araştırmada ilk olarak MEREC yöntemi ile ülkelere göre DPE bileşenlerinin önemlilik dereceleri ölçülmüştür. Bu kapsamda MEREC yönteminin birinci adımında eşitlik 1 ile karar matrisi oluşturulmuştur. Söz konusu oluşturulan karar matrisi değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4 Karar matrisi

Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4	Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4
Almanya	70,7	82,0	65,0	79,1	İsveç	73,0	84,3	57,0	83,7
Avusturya	70,2	80,6	59,1	78,0	İtalya	56,7	70,2	73,8	65,7
Belçika	67,9	81,6	59,1	73,3	Letonya	47,9	72,2	68,4	66,0
Bulgaristan	40,8	65,3	61,2	66,7	Litvanya	52,3	71,7	61,6	68,4
Çekya	60,4	83,9	59,0	77,3	Lüksemburg	69,3	75,5	52,9	85,0
Danimarka	73,4	85,5	73,1	84,0	Macaristan	53,0	75,3	66,2	60,5
Estonya	56,4	79,2	53,9	80,3	Malta	55,7	80,1	74,4	70,1
Finlandiya	68,2	84,1	47,9	80,7	Polonya	52,5	74,1	59,7	71,8
Fransa	58,9	81,0	66,8	73,2	Portekiz	50,3	76,9	66,4	73,1
GKRK	47,6	79,2	51,6	66,1	Romanya	42,2	66,0	65,3	66,6
Hırvatistan	45,6	72,0	67,6	68,7	Slovakya	50,1	80,9	60,2	70,9
Hollanda	66,7	84,8	64,7	82,5	Slovenya	62,5	85,9	60,9	77,7
İrlanda	76,1	78,3	72,3	79,0	Yunanistan	45,2	70,9	65,5	63,8
İspanya	54,2	74,7	65,4	73,7					

Yöntemin ikinci adımında eşitlik 2 ile karar matrisi değerleri normalize edilmiştir. Normalize edilen değerler Tablo 5'te açıklanmıştır.

Tablo 5 Normalize değerler

Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4	Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4
Almanya	0,5765	0,497	0,6271	0,5154	İsveç	0,5586	0,4836	0,7149	0,4868
Avusturya	0,5808	0,5055	0,6901	0,5223	İtalya	0,7189	0,581	0,5521	0,6204
Belçika	0,6007	0,4998	0,6894	0,5563	Letonya	0,8519	0,5645	0,5963	0,6177
Bulgaristan	1	0,6239	0,6658	0,6107	Litvanya	0,7791	0,5682	0,6619	0,5957
Çekya	0,6747	0,4857	0,6912	0,5272	Lüksemburg	0,5879	0,5401	0,7711	0,4794
Danimarka	0,5552	0,4766	0,558	0,4853	Macaristan	0,7687	0,5416	0,6154	0,6741
Estonya	0,7226	0,5146	0,7559	0,5078	Malta	0,7314	0,5089	0,5478	0,5812
Finlandiya	0,5974	0,4848	0,8516	0,5051	Polonya	0,7759	0,5505	0,6827	0,5677
Fransa	0,692	0,5035	0,6106	0,5567	Portekiz	0,8101	0,5299	0,614	0,5575
GKRK	0,8571	0,515	0,7898	0,6164	Romanya	0,9655	0,6181	0,6239	0,6119
Hırvatistan	0,8949	0,5665	0,6032	0,5936	Slovakya	0,814	0,5037	0,6776	0,5752
Hollanda	0,6114	0,4806	0,6297	0,4941	Slovenya	0,6526	0,4748	0,6698	0,5247
İrlanda	0,5356	0,5205	0,5642	0,5158	Yunanistan	0,9021	0,5749	0,6226	0,6393
İspanya	0,7525	0,5455	0,6231	0,5528					

MEREC yönteminin üçüncü adımında eşitlik 4 yardımıyla ülkelerin (karar alternatiflerinin) toplam performans değerleri (S_i) ölçülmüştür. Ardından eşitlik 5 ile tüm bileşenlerin (kriterlerin) değeri çıkartılarak ülkelerin performanslarındaki değişiklikler (S'_{ij}) hesaplanmıştır. Buna ilişkin olarak ülkelere ait S_i ve S'_{ij} nicelikleri Tablo 6'da açıklanmıştır.

Tablo 6 S_i ve S_{ij} nicelikler

Ülkeler	S_i	S_{ij}			
		DPE1	DPE2	DPE3	DPE4
Almanya	1,0586	0,8465	0,7808	0,882	0,8615
Avusturya	1,0148	0,7955	0,7307	0,8704	0,8408
Belçika	1,0012	0,7939	0,7071	0,8543	0,8312
Bulgaristan	0,6941	0,6941	0,4253	0,4669	0,4533
Çekya	0,9727	0,8117	0,6539	0,8223	0,7921
Danimarka	1,1294	0,9184	0,8555	0,9204	0,9064
Estonya	0,8914	0,7484	0,5733	0,7696	0,7224
Finlandiya	0,9442	0,7205	0,6133	0,8797	0,8239
Fransa	0,9911	0,8442	0,6971	0,7888	0,7783
GKRK	0,7769	0,7033	0,4128	0,662	0,6295
Hırvatistan	0,8395	0,7903	0,5578	0,5932	0,591
Hollanda	1,0521	0,8636	0,7565	0,8759	0,8503
İrlanda	1,1037	0,8717	0,8596	0,8932	0,884
İspanya	0,9209	0,8007	0,6447	0,7122	0,6974
İsveç	1,0383	0,8074	0,7409	0,9118	0,8724
İtalya	0,9503	0,8138	0,7146	0,6893	0,7039
Letonya	0,8627	0,7926	0,5865	0,6166	0,6213
Litvanya	0,8575	0,7455	0,5832	0,665	0,6514
Lüksemburg	0,9521	0,7226	0,6806	0,8464	0,794
Macaristan	0,9003	0,7873	0,6137	0,6805	0,692
Malta	1,0027	0,8808	0,7179	0,7533	0,7602
Polonya	0,8645	0,7515	0,5749	0,6893	0,6658
Portekiz	0,908	0,8192	0,6122	0,689	0,6768
Romanya	0,747	0,7302	0,4883	0,4941	0,4911
Slovakya	0,8833	0,7945	0,55	0,7079	0,6875
Slovenya	1,0056	0,8359	0,6875	0,8471	0,8206
Yunanistan	0,8075	0,7604	0,524	0,5701	0,5738

Yöntemin 5'inci adımında mutlak sapmalarının toplamı eşitlik 6 yardımıyla (E_j) hesaplanmıştır. Son adımda ise eşitlik 7 ile DPE bileşenlerinin önemlilik dereceleri (w_j) tespit edilmiştir. Bu bağlamda E_j ve w_j değerleri Tablo 7'de belirtilmiştir.

Tablo 7 E_j ve w_j değerleri

Bileşenler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4	E_j
-----	0,017	0,0069	0,1895	0,149	0,3623
Ağırlık	0,0469	0,0190	0,5230	0,4112	-----
Sıralama	3	4	1	2	-----

Tablo 7 incelendiğinde, DPE bileşenlerinin önemlilik dereceleri çevresel dönüşüm (DPE3=0,5230), devlet dönüşümü (DPE4=0,4112), ekonomik dönüşüm (DPE1=0,0469) ve sosyal dönüşüm (DPE2= 0,0190) olarak sıralanmıştır. Önemlilik derecesinin fazla olması açısından DPE3 ve DPE4 bileşenlerinin diğer bileşenler arasında belirgin farklılıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum, ülkelerin ayrı olarak DPE3 ve DPE4 performansları arasındaki farklılıkların, ülkelerin diğer bileşenler açısından performans farklılıklarından fazla olduğu anlamına gelmektedir.

Bulgular kapsamında ikinci olarak ülkelerin dönüşüm performansları MEREC tabanlı WEDBA ÇKKV yöntemiyle hesaplanmıştır. Bu anlamda WEDBA yönteminin birinci adımında eşitlik 8 ile karar matrisi oluşturulur. Söz konusu matrisi MEREC yöntemi kapsamında daha öncesinde Tablo 4'de gösterilmiştir. Yöntemin ikinci adımında eşitlik 10 ile karar matrisinin normalize değerleri ölçülerek ölçülen normalize değerler Tablo 8'de belirtilmiştir.

Tablo 8 WEDBA yöntemi ile ölçülen normalize nicelikleri

Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4	Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4
Almanya	0,9291	0,9589	0,8804	0,9301	İsveç	0,9587	0,9855	0,7723	0,9847
Avusturya	0,9221	0,9428	0,8	0,9179	İtalya	0,745	0,8203	1	0,7726
Belçika	0,8916	0,9535	0,8007	0,8617	Letonya	0,6287	0,8443	0,9258	0,7761

Bulgaristan	0,5356	0,7639	0,8292	0,7849	Litvanya	0,6874	0,8388	0,8341	0,8047
Çekya	0,7938	0,9813	0,7987	0,9093	Lüksemburg	0,911	0,8824	0,716	1
Danimarka	0,9647	1	0,9894	0,9878	Macaristan	0,6967	0,8799	0,8972	0,7111
Estonya	0,7412	0,9262	0,7303	0,9441	Malta	0,7322	0,9364	1,0077	0,8249
Finlandiya	0,8965	0,9831	0,6483	0,9491	Polonya	0,6902	0,8658	0,8086	0,8445
Fransa	0,7739	0,9466	0,9042	0,8611	Portekiz	0,6611	0,8993	0,8991	0,8598
GKRK	0,6249	0,9253	0,699	0,7777	Romanya	0,5547	0,771	0,8848	0,7834
Hırvatistan	0,5985	0,8413	0,9152	0,8076	Slovakya	0,6579	0,9461	0,8148	0,8334
Hollanda	0,876	0,9917	0,8767	0,9702	Slovenya	0,8207	1,0037	0,8242	0,9137
İrlanda	1	0,9156	0,9785	0,9294	Yunanistan	0,5937	0,8289	0,8867	0,7498
İspanya	0,7117	0,8736	0,886	0,8671					

WEDBA yönteminin üçüncü adımında normalize değerler üzerinden eşitlik 11 ile kriterlerin aritmetik ortalamaları(μ_j), eşitlik 12 ile ise kriterlerin standart sapma (σ_j) değerleri hesaplanır. Ardından eşitlik 13 yardımıyla standart değerler tespit edilerek söz konusu değerler Tablo 9'da belirtilmiştir.

Tablo 9 Standart Değerler

Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4	Ülkeler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4
Almanya	1,2098	0,7448	0,3072	0,7999	İsveç	1,4257	1,13118	-0,869	1,4724
Avusturya	1,1588	0,5108	-0,567	0,6498	İtalya	-0,13	-1,2687	1,6077	-1,1376
Belçika	0,937	0,6657	-0,559	-0,041	Letonya	-0,977	-0,9209	0,8006	-1,0952
Bulgaristan	-1,6547	-2,0879	-0,249	-0,986	Litvanya	-0,549	-0,9999	-0,196	-0,7424
Çekya	0,2253	1,0699	-0,581	0,5446	Lüksemburg	1,0786	-0,3663	-1,481	1,6609
Danimarka	1,4692	1,3417	1,4919	1,5107	Macaristan	-0,482	-0,4026	0,4894	-1,8951
Estonya	-0,1578	0,2693	-1,324	0,9727	Malta	-0,223	0,41812	1,6914	-0,4945
Finlandiya	0,973	1,0967	-2,217	1,0342	Polonya	-0,529	-0,6082	-0,473	-0,2536
Fransa	0,0802	0,5655	0,566	-0,049	Portekiz	-0,741	-0,1213	0,5106	-0,0647
GKRK	-1,0047	0,2572	-1,666	-1,075	Romanya	-1,515	-1,9846	0,3552	-1,0051
Hırvatistan	-1,1968	-0,964	0,6854	-0,708	Slovakya	-0,764	0,55883	-0,406	-0,3901
Hollanda	0,8235	1,2211	0,2674	1,2943	Slovenya	0,4206	1,39513	-0,303	0,5985
İrlanda	1,7262	0,1162	1,3738	0,7919	Yunanistan	-1,231	-1,1432	0,3759	-1,4181
İspanya	-0,3726	-0,4946	0,3677	0,0254					

Yöntemin 4'üncü adımında eşitlik 14 ile ideal (t_{ij}^+) ve eşitlik 15 ile anti-ideal (t_{ij}^-) değerler hesaplanır. Hesaplanan ilgili değerler Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10 İdeal ve anti ideal değerler

İdeal ve Antiideal	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4
İdeal: t^+ (Max)	1,7262	1,3417	1,6077	1,6609
Anti-ideal: t^- (Min)	-1,655	-2,088	-2,217	-1,138

Yöntemin son aşamasında ise ilk olarak pozitif yönlü karar alternatiflerin (ülkelerin) ağırlıklı Öklid uzaklıkları (WED^+) eşitlik 16 ve negatif yönlü karar alternatiflerin ağırlıklı Öklid uzaklıkları (WED^-) ise eşitlik 17 ile belirlenir. Sonrasında ise eşitlik 19 ile ülkelerin indeks skorları (ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları= IS_i) ölçülür. Bu bağlamda tespit edilen değerler Tablo 11'de açıklanmıştır.

Tablo 11 Ülkelerin WED^+ , WED^- ve sürdürülebilir kalkınma performans değerleri

Ülkeler	WED^+	WED^-	IS_i	Sıra
Almanya	0,7672	1,5485	0,6687	5
Avusturya	1,2112	1,1422	0,4853	16
Belçika	1,3323	0,9862	0,4253	21
Bulgaristan	1,4688	1,0308	0,4124	24
Çekya	1,2351	1,1054	0,4723	18
Danimarka	0,0873	2,2301	0,9623	1
Estonya	1,562	0,9887	0,3876	25
Finlandiya	2,017	0,9034	0,3093	26
Fransa	0,8929	1,5256	0,6308	7
GKRK	2,0525	0,2944	0,1254	27
Hırvatistan	1,0963	1,5284	0,5823	10
Hollanda	0,7182	1,6447	0,696	4

İrlanda	0,3784	2,0451	0,8439	2
İspanya	0,94	1,4353	0,6043	9
İsveç	1,2975	1,2936	0,4993	14
İtalya	1,1549	2,0015	0,6341	6
Letonya	1,2166	1,5786	0,5648	11
Litvanya	1,3711	1,0705	0,4384	19
Lüksemburg	1,6158	1,2205	0,4303	20
Macaristan	1,5784	1,4506	0,4789	17
Malta	0,8922	2,0626	0,6981	3
Polonya	1,3477	0,9836	0,4219	23
Portekiz	0,9202	1,4941	0,6189	8
Romanya	1,2875	1,3462	0,5111	13
Slovakya	1,3544	0,9976	0,4242	22
Slovenya	1,0925	1,2348	0,5306	12
Yunanistan	1,428	1,3611	0,488	15
Ortalama			0,5313	

Tablo 11 incelendiğinde, en fazla sürdürülebilir kalkınma performansına sahip ilk üç ülkenin Danimarka, İrlanda ve Malta, en az sürdürülebilir kalkınma performansına sahip ilk üç ülkenin ise GKRC, Finlandiya ve Estonya olduğu tespit edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma değerinin fazla olması açısından Danimarka ve İrlanda'nın, söz konusu performansın az olması açısından ise GKRY'nin diğer ülkeler ile belirgin farklılıkları tespit edilmiştir. Bunların dışında, ayrıca ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performans değerlerinin aritmetik ortalaması hesaplanmış ve ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değerinden fazla performans değerine sahip olan ülkelerin Danimarka, İrlanda, Malta, Hollanda, Almanya, İtalya, Fransa, Portekiz, İspanya, Hırvatistan ve Letonya olduğu tespit edilmiştir. Tablo 11 değerlendirildiğinde, Slovenya'nın dönüşüm performans değerinin ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değerine çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Literatüre göre Mateusz (2018), Balcerzak & Pietrzak (2019), Stanujkic et al. (2020), Sachs et al. (2022) ve mevcut araştırmanın bulguları incelendiğinde Danimarka'nın farklı yıllara ait farklı değerler ile farklı teknik ve ÇKKV yöntemlerine göre sürdürülebilir kalkınma performansı açısından AB ülkeleri içinde ilk üçte olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında, yine tüm araştırmalara istinaden Almanya'nın önemli ölçüde sürdürülebilir kalkınma performansına sahip olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla tüm bu sonuçlar incelendiğinde, AB ülkeleri içinde Danimarka ve Almanya'nın sürdürülebilir kalkınma performansları geçerli ve kabul edilebilir istikrara sahip olduğu düşünülebilir. Bunun yanında, mevcut araştırma ile Mateusz (2018), Stanujkic et al. (2020) ve Sachs et al. (2022)'nin araştırma bulgularına göre GKRY'nin sürdürülebilir kalkınma performanslarının çoğu AB ülkesine göre düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bunların dışında; mevcut araştırma, Avrupa Komisyonu (2022) ve Sachs et al. (2022)'nin araştırmasına göre özellikle Danimarka, Almanya, Fransa ve Hollanda'nın sürdürülebilir kalkınma performanslarının ortalama değerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada yöntem açısından MEREC tabanlı WEDBA yönteminin duyarlılık analizi sağlanmıştır. Bu kapsamda ÇKKV literatürü incelendiğinde, duyarlılık analizi aynı veriler dâhilinde farklı ağırlıklandırma yöntemleri kullanılarak söz konusu ağırlık değerlerinin ilgili ÇKKV yönteminde kullanılarak karar alternatiflerinin sıralanmaları bakımından oluşturulabilmektedir (Gigovič, 2016, s.24). Bu bağlamda, duyarlılık analizi için ilk olarak MEREC yöntemi haricinde DPE kriterlerin (bileşenlerin) önemlilik dereceleri objektif özelliği olan ve literatüre göre sıklıkla faydalanılan ENTROPİ, CRITIC, İstatistiksel Varyans Prosedürü (İVP) ve SD (Standart Sapma) yöntemleri ile ölçülmüştür. Ölçülen ilgili yöntemlere göre belirlenen önemlilik dereceleri ve sıralamalar Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12 DPE bileşenlerinin ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD yöntemlerine göre DPE bileşenlerinin önemlilik dereceleri

Bileşenler	DPE1	DPE2	DPE3	DPE4
ENTROPİ				
Değerler	0,2556	0,2469	0,2498	0,2477
Sıralama	1	4	2	3
CRITIC				

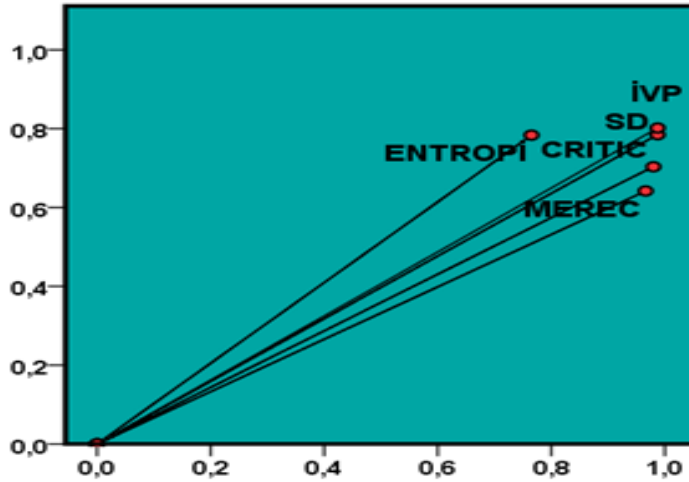
Değerler	0,166	0,1772	0,4257	0,2311
Sıralama	4	3	1	2
İVP				
Değerler	0,4596	0,1458	0,1939	0,2007
Sıralama	1	4	3	2
SD				
Değerler	0,3907	0,1667	0,2365	0,2061
Sıralama	1	4	2	3

Duyarlılık analizi kapsamında Tablo 19'da belirtilen DPE bileşenlerinin önemlilik dereceleri ile ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD tabanlı WEDBA yöntemleri ölçülmüştür. Ölçülen performans değerleri Tablo 13'de açıklanmıştır.

Tablo 13 ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD tabanlı WEDBA yöntemleri ile hesaplanan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performans değerleri ve değerlerin sıralamaları

Ülkeler	MEREC	WEDBA	ENTROPİ	WEDBA	CRITIC	WEDBA	İVP	WEDBA	SD	WEDBA
	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra
Almanya	0,6687	5	0,7467	4	0,6916	5	0,7925	3	0,7705	3
Avusturya	0,4853	16	0,6369	7	0,5187	14	0,7226	6	0,679	6
Belçika	0,4253	21	0,5932	11	0,4936	18	0,6663	7	0,6309	7
Bulgaristan	0,4124	24	0,2534	27	0,3925	24	0,1791	27	0,2256	27
Çekya	0,4723	18	0,5994	10	0,5059	16	0,5628	11	0,5607	13
Danimarka	0,9623	1	0,9526	1	0,9621	1	0,9343	1	0,9399	1
Estonya	0,3876	25	0,4911	17	0,375	25	0,4585	15	0,4518	16
Finlandiya	0,3093	26	0,541	13	0,3472	26	0,6223	9	0,5633	12
Fransa	0,6308	7	0,6156	8	0,6657	6	0,5515	12	0,5763	10
GKRK	0,1254	27	0,3225	25	0,2334	27	0,2351	25	0,251	26
Hırvatistan	0,5823	10	0,4119	21	0,5761	11	0,2988	23	0,3592	23
Hollanda	0,696	4	0,7634	3	0,7006	4	0,7406	5	0,7383	4
İrlanda	0,8439	2	0,7931	2	0,8474	2	0,875	2	0,857	2
İspanya	0,6043	9	0,5014	15	0,5956	9	0,4376	16	0,4689	15
İsveç	0,4993	14	0,6804	5	0,517	15	0,7614	4	0,7087	5
İtalya	0,6341	6	0,4983	16	0,6598	7	0,4851	14	0,516	14
Letonya	0,5648	11	0,4203	20	0,5811	10	0,3271	22	0,3819	19
Litvanya	0,4384	19	0,3678	23	0,451	21	0,3473	20	0,3654	22
Lüksemburg	0,4303	20	0,5487	12	0,4002	23	0,6633	8	0,6045	9
Macaristan	0,4789	17	0,4272	19	0,5339	13	0,3855	17	0,4151	18
Malta	0,6981	3	0,6151	9	0,7387	3	0,5172	13	0,5656	11
Polonya	0,4219	23	0,3957	22	0,4284	22	0,3591	19	0,3742	21
Portekiz	0,6189	8	0,5061	14	0,6144	8	0,3847	18	0,4348	17
Romanya	0,5111	13	0,319	26	0,49	19	0,2314	26	0,2873	25
Slovakya	0,4242	22	0,4645	18	0,4646	20	0,3464	21	0,3819	20
Slovenya	0,5306	12	0,652	6	0,5675	12	0,6185	10	0,6167	8
Yunanistan	0,488	15	0,3546	24	0,5039	17	0,2645	24	0,3175	24

Tablo 13 incelendiğinde, ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD tabanlı WEDBA yöntemleri ile ölçülen ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performans sıralamalarının MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile belirlenen performans değerleri sıralamalarının birbirlerinden farklı ama birbirlerine yakın sonuçlar aldığı gözlenmiştir. Buna ilişkin olarak yöntemlere göre tespit edilen değerlerin birbirine olan ayırım uzaklığı görsel Şekil 1'de belirtilmiştir.

Görsel 1 Ayırım uzaklığı görseli

Şekil 1'e göre MEREK tabanlı WEDBA ile ölçülen ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının, ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD tabanlı WEDBA ile ölçülen ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarından uzayda farklı fakat yakın konumda olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla tüm bu sonuçlara göre DPE kapsamında ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının ölçülmesinde MEREK tabanlı WEDBA yönteminin duyarlı olduğu ve buna göre DPE kapsamında ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının MEREK tabanlı WEDBA yöntemi ile ölçülebileceği değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Sürdürülebilir gelişme kapsamında ülkelerin ekonomik stratejilerinin ekolojik durumlar ile uyum içinde oluşturulmasıyla ülkeler ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda gelişme sağlayabilmektedir. Dolayısıyla bunun için ekolojik ve sınırlı kaynak kaygısı oluşturulmadan gelecek nesillerinde kendi gereksinimlerini karşılama için oluşturulan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri küresel anlamda sosyal, siyasal ve ekonomik istikrarın sağlanmasında büyük önem arz etmektedir. Özellikle AB ülkeleri, dünyadaki sürdürülebilir kalkınmanın oluşturulması açısından güçlü bir lokomotif olarak görülmekte olduğundan söz konusu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının analizi önemli olduğu düşünülebilir. Bu kapsamda araştırmada, 2022 yılında Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan dönüşüm raporu çerçevesinde 2020 yılı için 27 AB ülkesinin DPE bileşenlerine ait değerler üzerinden söz konusu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları MEREK tabanlı WEDBA yöntemi ile ölçülmüştür.

Çalışmada ilk olarak ülkelere göre DPE bileşenlerinin önemlilik dereceleri MEREK metodu ile hesaplanmıştır. Bulgular incelendiğinde, DPE bileşenlerinin önemlilik derecelerinin DPE3 (çevresel dönüşüm), DPE4 (devlet dönüşümü), DPE1 (ekonomik dönüşüm) ve DPE2 (sosyal dönüşüm) olarak sıralandığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, önemlilik derecelerinin fazla olması bakımından DPE3 ve DPE4 bileşenlerinin diğer bileşenler arasında belirgin farklılıkların olduğu gözlenmiş olup, bu durum ülkelerin DPE3 ve DPE4 bileşenlerindeki performans farklılıklarının ülkelerin DPE1 ve DPE2 bileşenleri açısından performans farklılıklarından fazla olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla bu bulguya göre, ülkelerin DPE3 ve DPE4 kapsamındaki performanslarının DPE1 ve DPE2'ye göre daha ayrıışık, ülkelerin DPE1 ve DPE2 bileşen performanslarının ise DPE3 ve DPE4'e kıyasla daha benzer olduğu gözlenmiştir.

Çalışmada ikinci olarak MEREK tabanlı WEDBA yöntemine göre ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları ölçülmüştür. Bulgular incelendiğinde, MEREK tabanlı WEDBA yöntemine göre en fazla sürdürülebilir kalkınma performansına sahip ilk üç ülkenin Danimarka, İrlanda ve Malta,

buna karşın en az sürdürülebilir kalkınma performansına sahip ilk üç ülkenin ise GKRK, Finlandiya ve Estonya olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ülkelerin performans değerleri karşılaştırıldığında, performans değerinin fazla olması bakımından Danimarka ve İrlanda'nın, performans değerinin az olması bakımından ise GKRK'nin diğer ülkeler arasında belirgin farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca ülkelerin ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değeri ölçülmüş ve ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değerinden fazla olan ülkelerin Danimarka, İrlanda, Malta, Hollanda, Almanya, İtalya, Fransa, Portekiz, İspanya, Hırvatistan ve Letonya olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada üçüncü olarak yöntem açısından MEREC tabanlı WEDBA yönteminin duyarlılık analizi yapılmıştır. Buna göre ilk olarak ülkelere göre DPE bileşenlerinin önemlilik dereceleri ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD yöntemleri ile hesaplanmış ve tespit edilen önemlilik derecelerine göre ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performans değerleri hesaplanarak söz konusu değerler sıralanmıştır. Bulgulara göre, MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile belirlenen ülkelerin dönüşüm performans sıralamalarının, ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD tabanlı WEDBA yöntemleri ile belirlenen dönüşüm performans değerleri sıralamalarının birbirlerinden farklı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca MEREC tabanlı WEDBA yöntemi ile hesaplanan ülkelerin dönüşüm performans değerlerinin ENTROPİ, CRITIC, İVP ve SD tabanlı WEDBA yöntemleri ile belirlenen dönüşüm performans değerleri ile ayırım uzaklığı görseline göre farklı konumda olduğu tespit edilmiştir. Bun sonuca göre, DPE bileşenleri kapsamında MEREC tabanlı WEDBA yönteminin duyarlı olduğu ve DPE bileşenleri ile ülkelerin dönüşüm performanslarının hesaplanmasında MEREC tabanlı WEDBA yönteminden yararlanılabileceği sonucuna erişilmiştir.

Literatüre göre Mateusz (2018), Balcerzak ve Pietrzak (2019), Stanujkic vd. (2020), Sachs vd. (2022) ve mevcut araştırmanın bulguları incelendiğinde Danimarka'nın sürdürülebilir kalkınma performansı açısından AB ülkeleri içinde ilk üçte olduğu ve Almanya'nın önemli ölçüde sürdürülebilir kalkınma performansına sahip olduğu gözlenmiştir. Ayrıca GKRY'nin sürdürülebilir kalkınma performanslarının çoğu AB ülkesine göre düşük seviyede olması açısından mevcut araştırma ile Mateusz (2018), Stanujkic vd. (2020) ve Sachs vd. (2022)'nin araştırma bulgularının tutarlı olduğu tespit edilmiştir.

Öneriler kapsamında ilk olarak politika yapımcılar önemlilik derecesi diğer bileşenlere göre fazla olan çevresel dönüşüm (DPE3) ve devlet dönüşümü (DPE4) bileşenlerinin gelişimi açısından stratejiler ve yöntemler geliştirerek sürdürülebilir kalkınma performanslarını iyileştirebilirler. Bu bağlamda politika yapımcılar; çevresel dönüşüm kapsamında emisyon azalımı, biyolojik çeşitliliğin korunması, enerji ve kaynak verimliliği, devlet dönüşümü kapsamında ise temel haklar, güvenlik, şeffaflık ve sağlam kamu maliyesi konularında bağlı olduğu ülke için geliştirici tedbirler ve faaliyetler sağlayabilirler. Bunun yanında, ortalama sürdürülebilir kalkınma performans değerinin altında olan ülkeler sürdürülebilir kalkınma performanslarını geliştirici faaliyetler sağlayarak küresel açıdan sürdürülebilir kalkınmaya olan katkılarını artırabilirler. Gelecek araştırmalarda AB ülkelerin haricinde ortak faaliyetler gerçekleştiren bölgesel veya küresel organizasyonlara üye ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları analiz edilebilir. Yöntem bakımından ise farklı kriter ağırlıklandırma ve ÇKKV yöntemler ile ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları ölçülebilir. Söz konusu ölçümlere istinaden kriter ve karar alternatifleri açısından yöntemlere göre sağlanan performans sıralamaları arasındaki tutarlılıklar ve tutarsızlıklar araştırılabilir. Son olarak ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları daha içerikli analiz edilebilmesi bakımından DPE bileşen sayısı artırılabilir ya da her ülkeye özgü DPE bileşenleri, alt bileşenleri ve değişkenleri artırılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Sürdürülebilir Kalkınma Performanslarının MEREC tabanlı WEDBA Yöntemi İle Analizi: Avrupa Birliği Ülkeleri Örneği" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abbasi, K. R., Hussain, K., Redulescu, M., & Öztürk, İ. (2021). Does Natural Resources Depletion and Economic Growth Achieve The Carbon Neutrality Target of The UK? A Way Forward Towards Sustainable Development. *Resources Policy*, 74, 1-12.
- Ahmad, S., Ali, M., Khan, Z. A., & Asjad, M. (2022). Investigating The Effect of Input Variables on The Performance of FMS Followed by Multi-Response Optimization: A Simulation Study. *Materials Today: Proceedings*, 64, 1500–1503.
- Al-Hawari, T., Naji, A., Alshraideh, H., & Bataineh, O. (2019). Extending The WEDBA to The Fuzzy Multi-Criteria Decision-Making Environment. *Int. J. Computer Applications in Technology*, 59(4), 330-346.
- Balcerzak, A. P., & Pietrzak, M. B. (2016). Application of TOPSIS Method for Analysis of Application of TOPSIS Method for Analysis of Countries. *The 10th International Days of Statistics and Economics* (pp. 82-92.). Prague: Institute of Economic Research.
- Beg, N., Morlot, J. C., Davidson, O., Afrane-Okesse, Y., Tyani, L., Denton, F., et al. (2002). Linkages Between Climate Change And Sustainable Development. *Climate Policy*, 2, 129–144.
- Blewitt, J. (2008). *Understanding Sustainable Development*. London: Earthscan.
- Bozdoğan, R. (2002). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesine Giriş. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 11(1), 56-72.
- Castro, C., & Lopes, C. (2022). Digital Government and Sustainable Development. *Journal of the Knowledge Economy*, 13, 880–903.
- Çağrı, T., & Başar, M. (2022). The Assessment Of A Smart System In Hydroponic Vertical Farming via Fuzzy MCDM Methods. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 42(1), 1-12.
- Damtoft, J. S., Lukasik, J., Herfort, D., Sorrentino, D., & Gartner, E. M. (2008). Sustainable Development And Climate Change Initiatives. *Cement and Concrete Research*, 38, 115–127.
- Dhahri, S., & Omri, A. (2018). Entrepreneurship Contribution to The Three Pillars of Sustainable development: What Does The Evidence Really Say? *World Development*, 106, 64–77.
- Ding, L., Shao, Z., Zhang, H., Xu, C., & Wu, D. (2016). A Comprehensive Evaluation of Urban Sustainable Development in China Based on the TOPSIS-Entropy Method. *Sustainability*, 8, 1-23.
- Dwivedi, P. P., & Sharma, D. K. (2022). Application of Shannon Entropy and COCOSO Techniques to Analyze Performance of Sustainable Development Goals: The Case of the Indian. *Results in Engineering*, 14, 1-9.
- Ecemiş, O., & Coşkun, A. (2022). Türkiye’de Bilişim Teknolojileri Kullanımının ÇKKV Yöntemleriyle İncelenmesi: 2014 2021 Dönemi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi* (Özel Sayı 37), 81-89.
- Ecer, F., & Hashemkhani Zolfani, S. (2022). Evaluating Economic Freedom via A Multi-Criteria MEREC-DNMA Model-Based Composite System: Case of OPEC Countries. *Technological and Economic Development of Economy*, 28(4), 1158–1181.
- Fischer, J. M., & Amekudzi, A. (2011). Quality of Life, Sustainable Civil Infrastructure, and Sustainable Development: Strategically Expanding Choice. *Journal of Urban Planning And Development*, 137, 39-48.
- Garg, R. (2017). Optimal Selection of E-Learning Websites Using Multiattribute Decision Making Approaches. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis Optimization, Learning and, Decision Support*, 24(3-4), 187-196.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 3(3), 196-215.
- Gigovic, L., Pamucar, D., Bajic, Z., & Milicevic, M. (2016). The Combination of Expert Judgment and GIS-MAIRCA Analysis for the Selection of Sites for Ammunition Depots. *Sustainability*, 8, 1-30.
- Goswami, S. S., Mohanty, S. K., & Behera, D. K. (2022). Selection of A Green Renewable Energy Source in India with The Help of MEREC Integrated PIV MCDM Tool. *Materials Today: Proceedings*, 52, 1153–1160.
- Gupta, A. K., & Gupta, N. (2020). Effect of Corporate Environmental Sustainability on Dimensions of Firm Performance-Towards Sustainable Development: Evidence from India. *Journal of Cleaner Production*, 253, 1-14.

- Gupta, A., Gupta, N., & Garg, K. R. (2018). Implementing Weighted Entropy-Distance Based Approach for The Selection of Software Reliability Growth Models. *Int. J. Computer Applications in Technology*, 57(3), 255-266.
- Hall, J. K., Daneke, G., & Lenox, M. J. (2010). Sustainable Development and Entrepreneurship: Past Contributions and Future Directions. *Journal of Business Venturing*, 25, 439–448.
- Harris, J. M. (2000). *Basic Principles of Sustainable Development - Working Paper 00-04*. Medford: Global Development and Environment Institute, Tufts University.
- Hezam, I. M., Mishra, A. R., Rani, P., Cavallaro, F., Saha, A., Ali, J., et al. (2022). A Hybrid Intuitionistic Fuzzy-MEREC-RS-DNMA Method for Assessing the Alternative Fuel Vehicles with Sustainability Perspectives. *Sustainability*, 14, 1-33.
- Hu, D., Huang, Y., & Zhong, C. (2021). Does Environmental Information Disclosure Affect the Sustainable Development of Enterprises: The Role of Green Innovation. *Sustainability*, 13, 1-22.
- Jabareen, Y. (2008). A New Conceptual Framework for Sustainable Development. *Environ. Dev. Sustain*, 10, 179–192.
- Jain, V., & Ajmera, P. (2019). Application of MCDM Methods as MOORA and WEDBA for Ranking of FMS Flexibility. *International Journal of Data and Network Science*, 3, 119–136.
- Jeremy, H., & Vredenburg, H. (2003). The Challenges of Innovating for Sustainable Development. *MIT Sloan Management Review*, 45(1), 61-68.
- Johnson, M. P., & Schaltegger, S. (2020). Entrepreneurship for Sustainable Development: A Review and Multilevel Causal Mechanism Framework. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 44(6), 1141–1173.
- Kardos, M. (2012). The Relationship between Entrepreneurship, Innovation and Sustainable Development. Research on European Union Countries. *Procedia Economics and Finance*, 3, 1030–1035.
- Kayapınar Kaya, S. (2020). Evaluation of the Effect of COVID-19 on Countries' Sustainable Development Level: A Comparative MCDM Framework. *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications*, 3(3), 101-122.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2021). Determination of Objective Weights Using a New Method Based on the Removal Effects of Criteria (MEREC). *Symmetry*, 13, 1-20.
- Khan, M. K., Trinh, H. H., Khan, I. U., & Ullah, S. (2022). Sustainable Economic Activities, Climate Change, and Carbon Risk: An International Evidence. *Environment, Development and Sustainability*, 24, 9642–9664.
- Khan, N. Z., Ansari, T., Siddiquee, A. N., & Khan, Z. A. (2019). Selection of E-learning Websites Using A Novel Proximity Indexed Value (PIV) MCDM method. *J. Comput. Educ.*, 6(2), 241–256.
- Komisyonu, A. (2022). *Transitions Performance Index 2021 – Towards fair and prosperous sustainability*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Kurniawan, R., & Managi, S. (2018). Economic Growth and Sustainable Development in Indonesia: An Assessment. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, 54(3), 339-361.
- Lyeonov, S., Pimonenko, T., Bilan, Y., Štreimikiene, D., & Mentel, G. (2019). Assessment of Green Investments' Impact on Sustainable Development: Linking Gross Domestic Product Per Capita, Greenhouse Gas Emissions and Renewable Energy. *Energies*, 12, 1-12.
- Mateusz, P., Milaszewicz, D., Latuszynska, M., Borawski, M., & Nermend, K. (2018). TOPSIS and VIKOR methods in study of sustainable development in the EU Countries. *Procedia Computer Science*, 126, 1683–1692.
- Méndez-Picazoa, M.-T., Galindo-Martín, M.-A., & Castano-Martínez, M.-S. (2021). Effects of Sociocultural and Economic Factors on Social Entrepreneurship and Sustainable Development. *Journal of Innovation & Knowledge*, 6, 69–77.
- Mujtaba, G., & Shahzad, S. (2021). Air Pollutants, Economic Growth and Public Health: Implications for Sustainable Development in OECD Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 12686–12698.
- Nguyen, H.-Q., Nguyen, V.-T., Phan, D.-P., Tran, Q.-H., & Vu, N.-P. (2022). Multi-Criteria Decision Making in the PMEDM Process by Using MARCOS, TOPSIS, and MAIRCA Methods. *Appl. Sci.*, 12, 1-11.

- Nicolalde, J. F., Cabrera, M., Martínez-Gomez, J., Salazar, R. B., & Reyes, E. (2022). Selection of a Phase Change Material for Energy Storage By Multi-Criteria Decision Method Regarding The Thermal Comfort in A Vehicle. *Journal of Energy Storage*, 51, 1-14.
- Pezzey, J. (1992). *Sustainable Development Concepts*. Washington,: The World Bank.
- Rao, R., & Singh, D. (2011). Evaluating Flexible Manufacturing Systems Using Euclidean Distance-Based Integrated Approach. *Int. J. Decision Sciences, Risk and Management*, 3(1/2), 32-53.
- Sachs, J. D., Lafortune, G., Kroll, C., Fuller, G., & Woelm, F. (2022). *Sustainable Development Report*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Sapkota, G., Das, S., Sharma, A., & Ghadai, R. K. (2022). Comparison of Various Multi-Criteria Decision Methods for The Selection of Quality Hole Produced By Ultrasonic Machining Process. *Materials Today: Proceedings*, 58, 702–708.
- Saygın, H. (2004). Sürdürülebilir Gelişme Gündeminde Nükleer Enerjinin Sorunları. *Elektrik Mühendisleri Odası Dergisi*, 42(423), 32–40.
- Shanmugasundar, G., Sapkota, G., Cep, R., & Kalita, K. (2022). Application of MEREC in Multi-Criteria Selection of Optimal Spray-Painting Robot. *Processes* 2022, 10, 1-16.
- Simic, V., Ivanovic, I., Đoric, V., & Torkayesh, A. E. (2022). Adapting Urban Transport Planning to the COVID-19 Pandemic: An Integrated Fermatean Fuzzy Model. *Sustainable Cities and Society*, 79, 1-26.
- Soubbotina, T. P. (2004). *Beyond Economic Growth*. Washington: The International Bank for Reconstruction/The World Bank.
- Stanujkic, D., Popovic, G., Zavadskas, E. K., Karabasevic, D., & Binkyte-Veliene, A. (2020). Assessment of Progress towards Achieving Sustainable Development Goals of the “Agenda 2030” by Using the CoCoSo and the Shannon Entropy Methods: The Case of the EU Countries. *Sustainability*, 12, 1-16.
- Su, C.-W., Xie, Y., Shahab, S., Faisal, C., Hafeez, M., & Qamri, G. M. (2021). Towards Achieving Sustainable Development: Role of Technology Innovation, Technology Adoption and CO2 Emission for BRICS. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 1-13.
- Sultana, N., Rahman, M. M., & Khanam, R. (2022). The Effect of The Informal Sector On Sustainable Development: Evidence from Developing Countries. *Business Strategy and Development* , s. 1-15. DOI: 10.1002/bsd2.217.
- Swart, R., Robinson, J., & Cohen, S. (2003). Climate Change and Sustainable Development: Expanding The Option. *Climate Policy*, 3, 19-40.
- Toslak, M., Aktürk, B., & Ulutaş, A. (2022). MEREC ve WEDBA Yöntemleri ile Bir Lojistik Firmasının Yıllara Göre Performansının Değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*(33), 363-372.
- Türkoglu, H. (2015). Sustainable Development and Quality of Urban Life. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 202, 10–14.
- Ulutaş, A. (2020). Stacker selection with PSI and WEDBA Methods. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 10(2), 493-504.
- Ulutaş, A., Stanujkic, D., Karabasevic, D., Popovic, G., & Novaković, S. (2020). Pallet Truck Selection with MEREC and WISP-S Methods. *Strategic Management*, DOI: 10.5937/StraMan2200013U.
- Vardopoulos, I. (2019). Critical Sustainable Development Factors in The Adaptive Reuse of Urban industrial buildings. A Fuzzy DEMATEL Approach. *Sustainable Cities and Society*, 50, s1-12.
- WCED. (1987). *Our Common Future-The World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Włodarczyk, B., Firoiu, D., Ionescu, G., Ghiocel, F., Szturo, M., & Markowski, L. (2021). Assessing the Sustainable Development and Renewable Energy Sources Relationship in EU Countries. *Energies*, 14, 1-16.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181-208.
- Yumashev, A., Slusarczyk, B., Kondrashev, S., & Mikhaylov, A. (2020). Global Indicators of Sustainable Development: Evaluation of the Influence of the Human Development Index on Consumption and Quality of Energy. *Energies*, 13, 1-13.

Zelenika, I., & Pearce, J. M. (2012). The Internet and Other ICTs as Tools And Catalysts for Sustainable Development: Innovation for 21st Century. *Information Development*, 1–16. DOI: 10.1177/0266666912465742.

Extended Abstract

The multifaceted functionality of sustainable development can be considered as a cause, as it contributes to the development of different dimensions. In addition, sustainable development can also be considered as an effect, as it is influenced by different dimensions and increases the quality of its development. Finally, sustainable development can be considered as a non-recursive structure, as it is in a mutual relationship with the dimensions. Therefore, sustainable development is of great importance for countries.

European Union (EU) countries are seen as a strong actor in achieving sustainable development in the world. In addition, the sustainable development strategies and activities of EU countries can affect the sustainable development policies of other countries, and can increase their contribution to sustainable development globally (European Commission, 2022). Considering all these results, it is thought that the measurement of the sustainable development performance of EU countries is important. Accordingly, in this study, the sustainable development performance of 27 EU countries within the scope of the Transaction Performance Index (TPI) published by the European Commission in 2022 was measured using the MEREC-based WEDBA multi-criteria decision-making (MCDM) method. In the literature part of the research, sustainable development in terms of the subject of the study, and studies benefiting from MEREC and WEDBA methods in terms of method were mentioned. In the method part, the data set, analysis and limitation of the research were mentioned. Finally, in the results and discussion, inferences were made with the numerical values identified as a result of the findings, discussed and recommendations were made.

The data set of the study consists of the latest and most up-to-date TPI component quantities of 27 European Union countries published by the European Commission in 2022. In this sense, the sustainable development performance of the countries in question was calculated using the MEREC-based WEDBA MCDM method. In addition, TPI components were preferred in the measurement of sustainable development performance of countries, as the classification of components according to TPI SDGs has a simpler structure and no research using TPI component values has been found in the literature. The MEREC method provides more accurate and precise results than objective ambiguity resolution methods such as entropy and CRITIC (Goswami et al., 2022, s. 1155). Additionally, this method has a solid foundation for calculating the importance degrees or weight coefficients of criteria, and does not require special computer programs or programs for calculating the weight of criteria (Ayçin and Tarsu, 2022, s. 78). The WEDBA method, on the other hand, relies on simple mathematical operations in measuring the performance of decision alternatives or solving selection/decision problems (Rao & Sign, 2011). The reliability of the method is strengthened by using arithmetic mean, standard deviation and normalization values for solving the problem. Therefore, in the study, the MEREC method was preferred for calculating the importance degrees of TPI components according to countries, and the MEREC-based WEDBA method was preferred for measuring the sustainable development performance of countries.

In the study, the importance degrees of TPI components were first calculated for countries using the MEREC method. When the findings were examined, it was found that the importance degrees of TPI components were ranked as TPI3 (Environmental Transaction), TPI4 (Governance Transaction), TPI1 (Economic Transaction) and TPI2 (Social Transaction). In addition, it was observed that there were significant differences between TPI3 and TPI4 components in terms of their importance degrees, which showed that the performance differences of countries in TPI3 and TPI4 components were greater than the performance differences of countries in TPI1 and TPI2 components. Therefore, according to this finding, it was observed that the performance of countries in TPI3 and TPI4 was more dispersed than TPI1 and TPI2, and the performance of countries in TPI1 and TPI2 components was more similar than TPI3 and TPI4.

In the study, the sustainable development performance of countries was measured according to the MEREC-based WEDBA method. The findings showed that the top three countries with the highest sustainable development performance were Denmark, Ireland, and Malta, while the top three countries with the lowest sustainable development performance were Cyprus, Finland, and Estonia. In addition, when the performance values of the countries were compared, it was found that Denmark and Ireland had significantly higher performance values, while Cyprus had significantly lower performance values than other countries. The study also measured the average sustainable development performance value of countries and found that the countries with average sustainable development performance values above average were Denmark, Ireland, Malta, the Netherlands, Germany, Italy, France, Portugal, Spain, Croatia, and Latvia.

In the third part of the study, a sensitivity analysis of the MEREC-based WEDBA method was performed. First, the importance degrees of TPI components were calculated for countries using the ENTROPY, CRITIC, IVP, and SD methods. The sustainable development performance values of countries were then calculated according to the identified importance degrees and the values were ranked. The findings showed that the transaction performance rankings of countries determined by the MEREC-based WEDBA method were different from the transaction performance rankings determined by the ENTROPY, CRITIC, IVP, and SD-based WEDBA methods. In addition, it was

found that the transaction performance values of countries calculated by the MEREC-based WEDBA method were in different positions in the separation distance figure compared to the transaction performance values determined by the ENTROPY, CRITIC, IVP, and SD-based WEDBA methods. As a result, it was found that the MEREC-based WEDBA method is sensitive to TPI components and that the MEREC-based WEDBA method can be used to calculate the transaction performance of countries with TPI components.

According to the literature, the findings of the current study, Mateusz (2018), Balcerzak and Pietrzak (2019), Stanujkic et al. (2020), and Sachs et al. (2022), Denmark was in the top three in terms of sustainable development performance among EU countries with different values for different years and different techniques and MCDM methods. In addition, again based on all research, Germany was found to have a significant sustainable development performance. Therefore, when all these results are examined, it can be considered that the sustainable development performance of Denmark and Germany in the EU countries has a valid and acceptable stability. In addition, according to the current research, Mateusz (2018), Stanujkic et al. (2020), and Sachs et al. (2022)'s research findings, it was found that most of Cyprus' sustainable development performance is below the level of most EU countries.

Countries can improve their sustainable development performance by developing strategies and methods for the development of TPI3 and TPI4 components, which are more important than other components. Countries with below-average sustainable development performance can increase their contribution to global sustainable development by providing activities that improve their sustainable development performance. In future research, the sustainable development performance of countries that are members of regional or global organizations that carry out joint activities can be analyzed. In terms of methods, the sustainable development performance of countries can be measured using different criteria weighting and MCDM methods. The consistency and inconsistency between the performance rankings provided by the methods in terms of criteria and decision alternatives can be discussed based on these measurements. Finally, the number of TPI components can be increased or country-specific TPI components, sub-components, and variables can be provided to allow for a more comprehensive analysis of the sustainable development performance of countries.

Ortaokul öğrencilerinde sosyal sorun çözme becerilerinin değerlendirilmesi: Araç-amaç sorun çözme prosedürü Türkçe uyarlaması¹

Gökhan Arslantürk ², Dinçkan Harput ³

² Psikoloji Bölümü, Selçuk Üniversitesi, Konya/Türkiye.

³ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye.

ÖZET

Kişilerarası sorunların başarıyla çözümü, insan hayatını ve sosyal ilişkilerini etkileyen önemli bir beceridir. Erken yaşlardan itibaren toplumsallaşma sürecinde gelişen bu beceride sorunun nasıl ele alındığı, çözüme ulaşmayı engelleyen etkenlerin tanınması ve çözüm seçeneklerinin oluşturulması, amaca giden doğru eylemin yerinde ve zamanında gerçekleştirilmesi önemlidir. Araç-amaç mantığını yansıtan bu düşünce biçimi, sosyal sorun çözme becerisi için kritiktir. Bu beceriyi ölçen önemli bir performans testi olan araç-amaç sosyal sorun çözme prosedürü, dört yarım bırakılmış hikâyeden oluşmaktadır. Katılımcıların verilen sona uygun biçimde hikâyeleri tamamlamaları istenmektedir. Yanıtlar, çözüme engel etkenlerin tanınması, etkili çözüm yollarının kullanılması, etkisiz çözüm girişimlerinden kaçınma gibi ölçütler üzerinden puanlanmaktadır. Bu çalışma ile araç amaç sosyal sorun çözme prosedürü, hem ergenlerde kullanılmaya uygun bir forma dönüştürülmüş hem de Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Bu çalışmada biri pilot çalışma olmak üzere iki çalışma yapılmıştır. İlk çalışmanın katılımcıları, 12-14 yaş arası 35 kız ve 35 erkek olmak üzere toplamda 70 ortaokul öğrencisinden müteşekkildir. İkinci çalışma ise yaklaşık 9 ay sonra ilk çalışmaya katılmayan 12-14 yaş arası 64 kız ve 48 erkek olmak üzere 112 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Her iki çalışmada hem puanlayıcılar arası tutarlılığa hem de ölçüt bağıntılı ve eş zamanlığı geçerliliğine bakılmıştır. Bulgular, araç-amaç sosyal sorun çözme prosedürünün Türk kültüründe, ergen örneklem için geçerli bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Araç-amaç düşünme, sosyal sorun çözme, meps, kişiler arası sorun çözme, sosyal gelişim.

Assessment of social problem-solving skills in secondary school students: The Turkish adaptation of the means-ends problem-solving procedure

ABSTRACT

Successfully resolving interpersonal problems is an essential skill that influences individuals' lives and social relationships. In terms of this skill, which develops in the process of socialization from early ages, knowing how the problem is handled and the obstacles to reach a solution, generating solution options, acting goal-directed, in place, and on time are important. This mode of thinking, reflecting the means-ends logic, is critical for social problem-solving skills. The means-ends social problem-solving procedure, a significant performance test assessing this skill, comprises four unfinished stories. Participants are asked to complete the stories in accordance with the given ending. The answers are scored based on criteria such as recognizing the obstacles to the solution, using effective solutions, and avoiding ineffective solutions. This study's means-ends social

¹ Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu, Karar No:2021/18. Çalışmanın kullanılabilmesi için makaleye atıf vermek yeterlidir, ayrıca izin alınmasına gerek yoktur.

Atf: Arslantürk, G., & Harput, D. (2024). Ortaokul öğrencilerinde sosyal sorun çözme becerilerinin değerlendirilmesi: Araç-amaç sorun çözme prosedürü Türkçe uyarlaması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 138-151. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1260612>

problem-solving procedure was usable for adolescent samples and adapted to Turkish. Two studies were conducted, one of which was a pilot study. The first study included 70 secondary school students aged 12 to 14, comprising 35 girls and 35 boys. The second study involved 112 students aged 12 to 14, including 64 girls and 48 boys, who were not part of the first study and were recruited after approximately 9 months. In both studies, both the inter-rater consistency and the criterion-related and concurrent validity were examined. The findings show that the means-ends social problem-solving procedure is a valid measurement instrument for adolescent samples in Turkish culture.

KEYWORDS

Means-ends thinking, social problem solving, meps, interpersonal problem solving, social development.

Giriş

Problem çözme kavramı, esas anlamı itibarıyla matematiksel ya da mantıksal bir dizi işlem gerçekleştirilmeye karşılık gelse de günlük yaşamdaki karşılaşılan çeşitli sorunları aşmak için de kullanılmaktadır. Aynı zamanda bilişsel bir kapasiteyi gerektirmesi yönüyle iki durum arasında güçlü bağlantılar olsa da günlük yaşamdaki sorunlar doğası gereği sosyal bir süreci ifade etmektedir. Bu açıdan kavramın "sorun çözme" olarak kullanımı bu günlük kullanımı daha fazla yansıtmaktadır.

Yaşam boyu gelişim bakış açısıyla sorun çözme, gelişimin her aşamasında sosyal ilişkiler açısından önemli bir beceridir (Soylu ve Pala, 2018). Sorun çözmenin sosyal yönünü vurgulayan kişilerarası sorun çözme, kişilerarası bilişsel sorun çözme ya da sosyal sorun çözme gibi farklı terimlerle ifade edilebilen bu kavram psikolojik sağlık açısından da oldukça önemlidir. Zira, günlük yaşamda karşılaşılan sorun ve çatışmalarla etkin biçimde başa çıkmayı sağlayarak kişiler arası işlevselliği artırır (Shure ve Spivack, 1982). Klinik örneklerde sosyal sorun çözme becerisini inceleyen çalışmalar psikolojik sorunlara sosyal sorunları çözme becerisinin bozulmasının eşlik ettiğini göstermektedir. Öyle ki intihar girişimleri ve kendine zarar verici davranışların çözülemeyen sorunlardan kaçma ya da bir tür yanlış sorun çözme girişimi olduğu düşünülebilir (Linehan ve ark., 1987).

Kişilerarası sorun çözme üzerine alan yazını gözden geçiren Jayanthi ve Friend (1992) sorun çözme sürecine dair modellerin yaygın olarak vurguladığı beş aşamaya dikkat çekmektedir. Bunlar sorunun belirlenmesi, çözüm seçeneklerinin oluşturulması, makul çözüme karar verme, çözümü uygulama ve sonuçların değerlendirilmesidir. Dolayısıyla sürecin bilişsel becerileri vurguladığı çok açıktır. Bu durum bilişsel gelişim sürecine önem kazandırmaktadır.

Sosyal sorun çözme yeteneğindeki bireysel farklılıklar erken çocukluktan itibaren gözlenebilir (Shure ve Spivack, 1982). Bunun yanında sosyal sorun çözme öğretilir ve geliştirilebilir bir beceridir ve erken yaşlarda bu amaçla yürütülen müdahale programları (ör. Dinçer ve Güneysu, 1997; Ridley ve Vaughn, 1983; Vaughn ve ark., 1984) çocukların kişilerarası sorunlarını çözme becerileri açısından olumlu sonuçlar bildirmektedir. Çocukların kişilerarası ilişkilerinde yaşadığı sorun ve çatışmalarını çözme becerilerinin geliştirilmesi amacıyla müdahale programlarının oluşturulmasıyla ilgilenen araştırmacılar arasında Shure ve Spivack öne çıkmaktadır (Ör. Shure, 1993; 2001; Shure ve Spivack, 1979; 1982). Araştırmacılar, çözüm için uygun seçeneklerin planlanması, çözümün önündeki engeller, bu engellerin kaldırılması, hedefe giden yolda uygun araçların kullanılması gibi bir takım bilişsel etkinliklerin çocukların kişiler arası çatışmalarını çözme becerilerinin önemli bileşenleri olduğunu düşünerek bu şekilde sorunun kavramsallaştırılması sürecine araç-amaç düşünme (means-ends thinking) adını vermişlerdir (Shure ve Spivack, 1972). Shure ve Spivack'a (1972, s. 348) göre araç-amaç düşünme kısaca "belirli bir amaca ulaşmak için araçları adım adım dikkatlice planlama yeteneğidir".

Araç-amaç sorun çözmenin gelişimini inceleyen çalışmalar, bu becerinin normal gelişim seyirinde 6 aylıktan 10 aylığa kadarki süreçte tek adımlı işlemlerden birkaç adımlı sorun çözme görevlerini başarmaya doğru bir seyir izlediğini bildirmektedir. Prematüre doğum gibi durumlarda ise bu gelişimsel süreç zarar görebilmektedir (Cunha ve ark., 2018). Yaşamın ilk yıllarında araç-amaç sorun çözme becerisini inceleyen bu gelişim çalışmaları, bebeklerin

uzaktaki bir nesneye erişebilmek için nesnenin üzerinde durduğu havluyu çekmek ya da zemini döndürmek gibi araçsal davranışlarını ölçümde temel almaktadır (Babik ve ark., 2019; Cunha ve ark., 2018; Cunha ve ark., 2021). Oysa yaşamın ilerleyen yıllarında toplumsallaşma süreçleri ile birlikte bireylerin sosyal sorunları da karmaşıklaşmaktadır. Bu doğrultuda, araç-amaç düşünme yeteneğinin gelişimini izlemek ve bu beceriyi geliştirmeye dönük müdahale programlarının etkililiğini değerlendirmek güvenilir bir ölçme aracını gerekli kılmaktadır. Sosyal sorun çözümede araç-amaç düşünmenin değerlendirilmesine yönelik kullanılan ölçüm yöntemi Platt ve Spivack (1975) tarafından yayınlanan kılavuzda aktarıldığı üzere Spivack ve Levine (1963) tarafından geliştirilen Araç-Amaç Sorun Çözme (MEPS: Means-Ends Problem Solving) prosedürüdür (Johnston ve ark., 1985). Diğer bir tarifile MEPS, "sorun çözme biçimlerinin etkililiğini değerlendirmek için geliştirilen bir performans ölçümüdür" (Hasegawa, Yoshida ve ark. 2015, s. 136). Schneider ve Yoshida (1988) öğrenme güclüğü olan ve olmayan ergen öğrencilerin sosyal sorun çözme becerileri açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelemek amacıyla Platt ve Spivack (1975, 1977) tarafından tarif edilen beş farklı kişiler arası sorun çözme ölçümünü kullanmışlar ve bunların dördü öğrenme güçlü yaşayanların daha düşük sorun çözme becerileri olduğu sonucunu göstermiştir. Bu dört test arasında ayırt ediciliği yüksek olanlardan biri de MEPS prosedürüdür.

Birçok araştırmacı MEPS prosedürünü farklı yaş gruplarında kişiler arası sorun çözme becerisini geliştirmek için uyarlamıştır. Ergen ve genç yetişkinler (Arie ve ark., 2008), üniversite öğrencileri (Zemore ve Dell, 1983), yaşlılar (Howat ve Davidson, 2002) ya da daha geniş yaş aralıklarındaki örneklerde (Linehan ve ark., 1987) yürütülen birçok çalışma için MEPS prosedürünün gözden geçirilmiş sürümlerine rastlamak mümkündür. Bazı araştırmalarda örneklem ya da zaman kısıtlılıkları MEPS prosedürünün kısaltılması (verilen senaryo sayısının azaltılması) ya da gözden geçirilmiş puanlama yöntemleri kullanılması gibi uyarlamalara yönlendirmiştir (Ör. Howat ve Davidson, 2002; Linehan ve ark., 1987).

Bu çalışmada ergen örneklemde sosyal sorun çözme becerisinin ölçümü amacıyla güvenilir bir ölçüm aracı elde etmek için MEPS'in Türk kültürüne uyarlanması amaçlanmıştır.

MEPS Testi

MEPS yukarıda da değinildiği gibi sosyal sorun çözümede araç-amaç düşünme biçimini değerlendirmek amacıyla geliştirilen, çeşitli sürümleri olmakla birlikte, genel olarak katılımcıya bir hikâyenin başının ve sonunun verildiği ve katılımcının hikayedeki sorunu istenilen sona uygun biçimde çözmesine yönelik tamamlamasını gerektiren bir ölçme aracıdır. Testte katılımcıların yanıtları; çözüm için kullanılan etkili stratejiler, etkisiz stratejiler, engeller ve engellerin çözümü gibi ölçütler göz önüne alınarak en az iki puanlayıcı tarafından 1'den 7'ye kadar likert tipi derecelendirme ile puanlanarak sosyal sorun çözme becerisi puanı elde edilir.

Klinik, sağlıklı, ergen, çocuk, yetişkin farklı özelliklere sahip örneklemere uyarlanabilmesi ya da çalışmanın niteliğine göre değiştirilmiş sürümleri oluşturulabilmesi nedeniyle esnek bir ölçüm aracı olan MEPS için aynı zamanda birçok çalışma tarafından yüksek güvenilirlik değerleri bildirilmiştir. MEPS'in güvenilirlik düzeyini belirlemek için tercih edilen parametre genellikle puanlayıcılar arası korelasyondur ve çalışmaların birçoğu bu gösterge açısından oldukça yüksek uyum düzeyi bildirmektedirler. Örneğin Mitchell ve Madigan (1984) .85; Howat ve Davidson (2002) .90; Arie ve arkadaşları (2008) ise .91-.92 gibi puanlayıcılar arası korelasyon değerleri bildirmektedirler. Özgün çalışmalardan Shure ve Spivack'ın (1972) çalışmasında da iki puanlayıcı arasında %91'lik bir uyumdan söz edilmektedir. Söz konusu çalışmalar açısından ölçüm yönteminin güvenilirliğini etkileyen etkenler arasında yapılan uyarlama ve puanlama prosedürlerinin açık ve net olması oldukça önemlidir. Bunun bir göstergesi olarak da puanlayıcılar arası uyum, elde edilen değerlendirmelerin puanlayıcılardan değil gözlemlenen uyarıcının özelliklerinden kaynaklandığı ifade eder (DeVellis, 2017). Bu amaçla öncelikli olarak test prosedürünün ve yönergesinin açıklık, anlaşılabilirlik ve tutarlılık yönünden değerlendirilmesi ve gözlemciler arası korelasyonun ölçülmesi amacıyla bir pilot çalışma yürütülmüştür. Yaklaşık 9 ay sonra farklı puanlayıcılar ile testi tekrarlamak, ölçüt bağıntılı ve eş zamanlı geçerlilik

parametrelerini de ekleyerek güvenilirlik değerlendirmelerinin kapsamını genişletmek amacıyla ikinci bir tekrar çalışması gerçekleştirilmiştir.

Çalışma 1

Yöntem

Katılımcılar

Bu çalışmanın katılımcıları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kayseri ili merkezinde bulunan bir ortaokulda, 7. ve 8. Sınıflarda öğrenim görmekte olan 12-14 yaş aralığındaki 35 kız ve 35 erkek 70 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmanın gerçekleştirildiği okul, araştırmacılar tarafından kolay ulaşılabilir olması nedeniyle tercih edilmiştir. Türkçe düzeyleri ve kültürel farklılıkların etkisinin önüne geçilmesi adına yalnızca Türk öğrencilerden veri toplanmış, aynı okulda öğrenim görmekte olan göçmen öğrenciler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Prosedür

Öncelikle ilgili yazının taranması sonucunda Marx ve arkadaşları (1992) ile Lyubomirsky ve Nolen-Hoeksema'nın (1995) çalışmalarında kullandıkları; Hasegawa ve arkadaşları (2016) tarafından Japon kültürüne uyarlanan MEPS prosedürünün Türkçe uyarlama açısından daha uygun olduğu kanaatine varılmıştır. Dört senaryodan oluşan kısa sürüm olması, Japonca'ya uyarlanırken yapılan değişikliklerin Türk kültürü açısından da uygun olması bu tercihte etkili olmuştur. Akira Hasegawa ile iletişime geçilmiş ve kendisinden Japonca sürümün kılavuzu ve senaryoları temin edilmiştir (Akira Hasegawa ile kişisel iletişim, 01.04.2018). Aynı zamanda Hasegawa'nın önerisi doğrultusunda Sonja Lyubomirsky ile de iletişime geçilmiş (Sonja Lyubomirsky ile kişisel iletişim, 02.04.2018) ve temin edilen iki MEPS sürümü karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Akira Hasegawa'dan uygulama hakkında ayrıntılı bilgi alınmış, önerileri ve Türkçe kılavuz hazırlanırken tereddüt oluşturan noktalarda görüşleri sorulmuştur (Akira Hasegawa ile kişisel iletişim, 12.04.2018). Akabinde üniversite öğrencileri örnekleme için kullanılan bu sürümdeki senaryolar, ortaokul öğrencileri için basitleştirilerek uyarlanmış ve iki gözlemci tarafından çeviri ve içerik yönünden denetlenmiştir. Gözlemcilerin dil ve anlaşılabilirlik açısından önerileri dikkate alınmış, metinlerin ortaokul öğrencilerinin seviyesine uygun olduğu yönündeki görüşleri ile de senaryolara son şekli verilmiştir. Senaryolar nihai halini aldıktan sonra uygulama için gerekli izin ve etik onaylar alınmış ve veli bilgilendirilmiş rızası olan öğrenciler ders saati dışında gönüllü olarak uygulama için boş bir sınıfa toplanmış, yönergeler öğrencilerin düzeyine uygun bir şekilde sözlü olarak, açık ve anlaşılır bir dille aktarılmış ve bir öğretmen uygulama boyunca öğrencilere eşlik ederek sorularını cevaplandırmıştır. Öğrenciler, senaryoları yazılı olarak tamamlamışlardır.

Puanlama aşamasına geçmeden önce Hasegawa'dan gelen önerilerle uygulamada güvenilirliği ve puanlayıcılar arasında standardizasyonu sağlamak için Türkçe MEPS kılavuzu hazırlanmış ve puanlama ölçütleri ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. İki puanlayıcı asıl puanlama işlemine geçmeden önce deneme uygulaması yapmış ve ölçütleri uygulamalı olarak denemişlerdir. Ardından, her iki puanlayıcı da kılavuzu dikkatlice okumuş ve öğrencilerin yanıtları birbirinden bağımsız olarak puanlanmıştır.

Sonuç

İstatistiksel analizler, SPSS 20 paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Öncelikle örneklemin sosyal sorun çözme becerileri açısından ortalama puanlarını yansıtan tanımlayıcı istatistikleri şu şekildedir:

Tablo 1 Birinci çalışmaya ait tanımlayıcı istatistikler

	N	Ortalama	SS	Min.	Max.	Ranj	Çarpıklık
Senaryo 1	70	3,66	1,32	1	7	6	-0,32

Senaryo 2	70	3,89	1,54	1	7	6	0,51
Senaryo 3	70	3,89	1,65	1	7	6	-0,03
Senaryo 4	70	3,87	1,78	1	7	6	-0,10
Toplam	70	3,83	0,98	1,5	5,75	4,25	-0,17

MEPS performans testinin güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla iki puanlayıcı arasındaki korelasyona bakılmıştır. Korelasyon analizlerinden elde edilen bulgular anlamlı ilişkiler bildirmektedir. Her bir senaryo için elde edilen korelasyon değerleri sırasıyla .74, .87, .83 ve .80'dir. Ayrıca toplam puan için bu değer .87'dir.

Oluşturulan kılavuzun tutarlılığa katkı sağladığı ve gözlemciler arası korelasyonu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Temel düzeyde soruların puanlanması nesnel ölçütlere dayanmaktadır.

Çalışma 2

Yöntem

Pilot çalışmadan elde edilen tutarlı sonuçlar ile MEPS testinin gerek ölçüt bağıntılı geçerliğini değerlendirmek gerekse çalışma amacını bilmeyen farklı puanlayıcılar ile nesnel değerlendirme düzeyini tekrar ölçmek için ikinci bir uygulama yapılmıştır. Aynı okulda eğitim öğretim dönemini takip eden dönemde benzer prosedürler izlenerek veri toplanmıştır.

Katılımcılar

İkinci çalışmada da pilot çalışmanın yapıldığı aynı ortaokulda izleyen bir sonraki dönemde - yaklaşık 9 ay sonra- pilot çalışmaya katılmamış olan farklı öğrenciler yer almıştır. 7. ve 8. Sınıflarda öğrenim görmekte olan 12-14 yaş aralığındaki 64 kız ve 48 erkek 112 öğrenci araştırmanın katılımcılarını oluşturmuştur. Bununla birlikte MEPS hikayelerini yanıtlamayan 8 öğrenci analize dahil edilmemiş, kalan 104 (60 kız, 44 erkek) öğrenci üzerinden analizler yürütülmüştür. Yine ilk çalışmada olduğu gibi yalnızca Türk öğrenciler çalışmaya dahil edilmiş, göçmen öğrencilerden veri toplanmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Yukarıda bilgileri sunulan MEPS Testi dışında ölçüt bağıntılı geçerlik için öğretmen değerlendirmeleri ve eş zamanlı geçerlilik için Gözden Geçirilmiş Sosyal Sorun Çözme Envanteri Kısa Formu (Tr-SSÇE-G-K) kullanılmıştır.

Öğretmen değerlendirmeleri: MEPS testi ile elde edilen sosyal sorun çözme puanlarına dayanak ölçüt olarak öğrencilerin sınıf öğretmenlerinden öğrencileri değerlendirmeleri istenmiştir. Uygulayıcı tarafından MEPS mantığının temelinde olan sosyal sorun çözmenin ne olduğu öğretmenlere anlatılmış ve öğrencilerini sosyal sorun çözme becerileri açısından 100 üzerinden puanlamaları istenmiştir.

Tr-SSÇE-G-K: Uzun formu 52 maddeden oluşan ve D'Zurilla ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Eskin ve Aycan (2009) tarafından yapılmıştır. Kısa Form; olumlu sorun yönelimi, negatif sorun yönelimi, akılcı sorun çözme tarzı, dürtüsel-dikkatsiz sorun çözme ve kaçınan sorun çözme tarzı olmak üzere her biri 5 madde ile ölçülen beş boyuttan ve toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Türkçe uyarlama çalışmasında alt boyutların iç tutarlılık katsayıları .62 ile .78 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanlar artıkça daha iyi sorun çözme becerisi anlamına gelmektedir.

Bulgular

İkinci çalışmanın istatistiksel analizleri de SPSS 20 paket programı yardımıyla yürütülmüştür. MEPS'i oluşturan dört senaryodan her birine, toplam puana ve geçerlilik için kullanılan puanlara dair tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2 İkinci çalışmaya ait tanımlayıcı istatistikler

	N	Ortalama	SS	Min.	Max.	Ranj	Çarpıklık
Öğretmen Değerlendirmesi	104	73.50	19.12	40	100	60	-.33
MEPS*							
Senaryo 1	104	4.63	1.65	1	7	6	-.23
Senaryo 2	104	3.47	1.27	1	6.5	5.50	.47
Senaryo 3	104	3.73	1.64	0	7	7	-.43
Senaryo 4	104	3.48	1.91	0	7	7	-.02
MEPS Toplam	104	3.83	1.07	1.5	6.5	5	-.09
SSÇE ve Alt testler							
Olumlu sorun yönelimi	104	12.78	4.06	3	20	17	-.25
Negatif sorun yönelimi	104	7.14	5.10	0	20	20	.53
Akılcı sorun çözme tarzı	104	13.13	4.26	2	20	18	-.29
Dürtüsel-özensiz sorun çözme tarzı	104	5.38	3.39	0	16	16	.65
Kaçıngan sorun çözme tarzı	104	3.35	3.33	0	18	18	1.84
Sosyal Sorun Çözme Toplam	104	14.01	2.81	5.20	20	14.8	-.56

*Puanlayıcı ortalamalarını yansıtmaktadır

Korelasyon katsayıları

Öncelikle puanlayıcılar arası korelasyonlara bakıldığında dört senaryo için sırasıyla korelasyon değerleri .66, .68, .75 ve .70 olarak bulunmuştur. Toplam puan içinse .81'dir. Bu doğrultuda MEPS puanı olarak iki puanlayıcının ortalaması alınmıştır. Sosyal sorun çözme becerisinin ilişkili tüm ölçümleri arasındaki korelasyon değerler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3 Korelasyon değerleri

	1	2	3	4	5	6	7
1. Senaryo 1	1						
2. Senaryo 2	.12	1					
3. Senaryo 3	.28**	.28**	1				
4. Senaryo 4	.38**	.15	.31**	1			
5. MEPS genel	.67**	.51**	.71**	.73**	1		
6. Öğretmen Değerlendirmeleri	.11	.20*	.18	.15	.24*	1	
7. SSÇE	.03	.13	.20*	.20*	.22*	.22*	1

* p<.05 ** p<.01

Korelasyon analizleri MEPS genel puanının öğretmenler tarafından yapılan sosyal sorun çözme becerisi değerlendirmeleri ile ($r = .24$) ve SSÇE ile ($r = .22$) anlamlı ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Tartışma

Analizlerden elde edilen bulgular, ilgili alan yazında sosyal sorun çözme becerisinin ölçümü için sıklıkla kullanılan iki ölçüm biçiminden biri olan MEPS prosedürünün Türk kültüründe de kullanılabileceğini düşündürmektedir. Diğer ölçüm aracı olan ve bu çalışmada da eş zamanlı geçerlilik ölçütü olarak yararlanılan SSÇE, öz bildirim dayalı olarak sosyal sorun çözme becerisinin beş boyutunu ölçerken MEPS genellikle kişiler arası sorun çözme becerisinin ölçümü için kullanılan bir performans testi olarak ele alınmaktadır (Hasegawa ve ark., 2016). Önceki çalışmalarda MEPS ve SSÇE'nin anlamlı ilişki bildirmediği ya da çok zayıf ilişki içinde olduğu görülmesine karşılık (bk. Hasegawa, Hattori ve ark., 2015; Hasegawa ve ark., 2016) bu çalışmada bulunan anlamlı ilişki, ölçme araçları arasında sözü edilen farklılıklar göz önüne alındığında önemlidir.

Sosyal sorun çözme becerisinin ölçümü için kullanılan diğer ölçme araçlarından farklı olarak MEPS, bu beceriye özel bir düşünme biçimine odaklanmaktadır. Bir diğer deyişle MEPS'in ölçmeyi amaçladığı şey bu becerinin önemli bir parçası olan araç-amaç düşünme biçimidir. Bu

bilişsel beceri; sorunu da içeren sosyal durumu doğru yorumlayabilmeyi, harekete geçmenin önünde duran potansiyel engellere ilişkin bir içgörü edinebilmeyi, uygun seçenekler oluşturmayı ve doğru zamanda, doğru biçimde harekete geçmeye ilişkin farkındalık sahibi olmayı içermektedir (Barone ve arkadaşları, 1991). Bu becerinin sosyal sorun çözmenin diğer ölçümleri ile olan tutarlılığı ve uyumu hem MEPS'in sosyal sorun çözme becerisinin ölçümünde uygun bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini hem de bu becerinin araç-amaç düşünme biçimi ile olan ilişkisini doğrulamaktadır. Bunun yanında MEPS prosedürünü diğer ölçme araçlarından ayıran kısım ise bir performans testi olmasıdır. Böylelikle yanıtlayıcıların teste olan dikkatlerini artırmak ve ölçümün dolaylı olarak alınması yoluyla sosyal istenirlik sorununu azaltmak mümkün olabilmektedir.

Gerek pilot çalışmada gerekse ikinci çalışmada puanlayıcılar arası uyumun kabul edilebilir oranlarda elde edilmesi temel olarak puanlama öncesi eğitim ve kılavuza bağlı kalma ile sağlanması mümkün bir durumdur. Performans testinin görece öznel değerlendirmeye açık olmasının getireceği sorunların bu yolla en aza indirilebileceği kanaati oluşmuştur.

Sosyal sorun çözme becerisinin önemli bir parçası olan bir düşünme biçimi üzerinden bu becerinin ölçülmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte bu çalışma ile ergenlik döneminde tekabül eden ortaokul öğrencilerinde kullanılabilir hale getirilmesinin alandaki gelişimsel çalışmalara da önemli katkısı olacağını düşünmekteyiz. Zira farklı kültürlerdeki MEPS uygulamaları genel olarak üniversite öğrencileri örneklemelerinde yürütülmüş ve bu örneklemeye uygun uyarlamalar yapılmıştır. Bununla birlikte de benzer senaryolar üzerinden yetişkin bireylerin sosyal sorun çözme becerisinin ölçümüne yönelik bir Türkçe uyarlama yapılması da gelecek çalışmalar için yararlı olacaktır. Ayrıca, MEPS'in kültürel uyarlamalarının artması ile kültürler arası çalışmaların yürütülebileceği düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmada 1. Yazar %60, 2. Yazar ise %40 oranında katkı sağlamıştır

.Çıkar Çatışması Beyanı

"Ortaokul Öğrencilerinde Sosyal Sorun Çözme Becerilerinin Değerlendirilmesi: Araç-Amaç Sorun Çözme Prosedürü Türkçe Uyarlaması" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arie, M., Apter, A., Orbach, I., Yefet, Y., & Zalsman, G. (2008). Autobiographical memory, interpersonal problem solving, and suicidal behavior in adolescent inpatients. *Comprehensive Psychiatry*, 49(1), 22-29.
- Babik, I., Cunha, A. B., Ross, S. M., Logan, S. W., Galloway, J. C., & Lobo, M. A. (2019). Means-end problem solving in infancy: Development, emergence of intentionality, and transfer of knowledge. *Developmental Psychobiology*, 61(2), 191-202.
- Barone, C., Aguirre-Deandreis, A. I., & Trickett, E. J. (1991). Means-ends problem-solving skills, life stress, and social support as mediators of adjustment in the normative transition to high school. *American Journal of Community Psychology*, 19(2), 207-225.
- Cunha, A. B., Babik, I., Ross, S. M., Logan, S. W., Galloway, J. C., Clary, E. & Lobo, M. A. (2018). Prematurity may negatively impact means-end problem-solving across the first two years of life. *Research in Developmental Disabilities*, 81, 24-36.
- Cunha, A. B., Babik, I., Koziol, N. A., Hsu, L. Y., Nord, J., Harbourne, R. T., ... & Lobo, M. A. (2021). A novel means-end problem-solving assessment tool for early intervention: evaluation of validity, reliability, and sensitivity. *Pediatric Physical Therapy*, 33(1), 2-9.
- DeVellis, R. F. (2017). *Ölçek geliştirme: Kuram ve uygulamalar* (Çev. T. Totan). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Dinçer, C. ve Güneysu, S. (1997). Examining the effects of problem -solving training on the acquisition of interpersonal problem-solving skills by 5-year-old children in Turkey. *International Journal of Early Years Education*, 5(1), 37-46.
- D'Zurilla, T. J., Nezu, A. M., & Maydeu-Olivares, A. (2002). Manual for the Social Problem Solving Inventory-Revised (SPSI-R). North Tonawanda: Multi-Health Systems
- Eskin, M., & Aycan, Z. (2009). Gözden geçirilmiş sosyal sorun çözme envanteri'nin Türkçe'ye (Tr-SSÇE-G) uyarlanması: Güvenirlik ve geçerlik analizi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12 (23), 1-10.
- Hasegawa, A., Hattori, Y., Nishimura, H., & Tanno, Y. (2015). Prospective associations of depressive rumination and social problem solving with depression: A 6-Month Longitudinal Study. *Psychological Reports*, 116(3), 870–888.
- Hasegawa, A., Nishimura, H., Mastuda, Y., Kunisato, Y., Morimoto, H., & Adachi, M. (2016). Is trait rumination associated with the ability to generate effective problem-solving strategies? utilizing two versions of the means-ends problem-solving test. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 34(1), 14–30.
- Hasegawa, A., Yoshida, T., Hattori, Y., Nishimura, H., Morimoto, H. ve Tanno, Y. (2015). Depressive rumination and social problem-solving in Japanese university students. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 29(2), 134-152.
- Howat, S. ve Davidson, K. (2002). Parasuicidal behaviour and interpersonal problem solving performance in older adults. *British Journal of Clinical Psychology*, 41(4), 375-386.
- Jayanthi, M. ve Friend, M. (1992). Interpersonal problem solving: A selective literature review to guide practice. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 3(1), 39-53.
- Johnston, J. C., Healey, K. N. ve Tracey-Magid, D. (1985). Drama and interpersonal problem solving: A dynamic interplay for adolescent groups. *Child Care Quarterly*, 14(4), 238-247.
- Linehan, M. M., Camper, P., Chiles, J. A., Strosahl, K. ve Shearin, E. (1987). Interpersonal problem solving and parasuicide. *Cognitive Therapy and Research*, 11(1), 1-12.
- Lyubomirsky, S. ve Nolen-Hoeksema, S. (1995). Effects of self-focused rumination on negative thinking and interpersonal problem-solving. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 176–190.
- Marx, E. M., Williams, J. M. G. ve Claridge, G. C. (1992). Depression and social problem solving. *Journal of Abnormal Psychology*, 101, 78–86.
- Mitchell, J. E. ve Madigan, R. J. (1984). The effects of induced elation and depression on interpersonal problem-solving. *Cognitive Therapy and Research*, 8(3), 277-285.
- Mott, P. ve Krane, A. (1994). Interpersonal cognitive problem-solving and childhood social competence. *Cognitive Therapy and Research*, 18(2), 127-141.
- Platt, J. J. ve Spivack, G. (1975). *Manual for the means-ends problem-solving procedure (MEPS): A measure of interpersonal cognitive problem-solving skills*. Philadelphia: Hahnemann Community Health/Mental Retardation Center, Department of Health Services.
- Platt, J. ve Spivack, G. (1977). *Measures of interpersonal cognitive problem-solving: A manual*. Philadelphia: Hahnemann Community Mental Health/Mental Retardation Center, Department of Mental Health Sciences.
- Platt, J. J. ve Spivack, G. (1972). Problem-solving thinking of psychiatric patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 39(1), 148–151.
- Ridley, C. A. ve Vaughn, S. R. (1983). The effects of a preschool problem-solving program on interpersonal behavior. *Child Care Quarterly*, 12(3), 222-230.
- Schneider, M. ve Yoshida, R. K. (1988). Interpersonal problem-solving skills and classroom behavioral adjustment in learning-disabled adolescents and comparison peers. *Journal of School Psychology*, 26(1), 25-34.
- Shure, M. B. (1993). I can problem solve (ICPS): Interpersonal cognitive problem solving for young children. *Early Child Development and Care*, 96(1), 49-64.
- Shure, M. B. (2001) I Can Problem Solve (ICPS): An interpersonal cognitive problem-solving program for children. *Residential Treatment for Children & Youth*, 18(3), 3-14.
- Shure, M. B. ve Spivack, G. (1979) Interpersonal cognitive problem solving and primary prevention: Programming for preschool and kindergarten children, *Journal of Clinical Child Psychology*, 8(2), 89-94.

- Shure, M. B. ve Spivack, G. (1982). Interpersonal problem-solving in young children: A cognitive approach to prevention. *American Journal of Community Psychology*, 10(3), 341-356.
- Shure, M. B. ve Spivack, G. (1972). Means-ends thinking, adjustment, and social class among elementary-school-aged children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 38(3), 348-353.
- Soylu, C. ve Pala, F. C. (2018). Problem çözme performansında yaşa bağlı farklılıklar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3), 290-301.
- Vaughn, S. R., Ridley, C. A. ve Bullock, D. D. (1984). Interpersonal problem-solving skills training with aggressive young children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 5(3), 213-223.
- Yoon, K. L. ve Joormann, J. (2012). Is timing everything? Sequential effects of rumination and distraction on interpersonal problem-solving. *Cognitive Therapy and Research*, 36(3), 165-172.
- Zemore, R. ve Dell, L. W. (1983). Interpersonal problem-solving skills and depression-proneness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(2), 231-235.

Meps Prosedürü Puanlama Kılavuzu

1. Puanlamaya geçmeden önce her bir senaryoya verilen örneklemedeki tüm cevapları okuyun (Katılımcıların tüm senaryolara verilen yanıtlarını okuyarak bir diğer katılımcının kağıdına geçmek bir yanlışlık oluşturabilir. Bu nedenle bir senaryoya verilen tüm cevapları gözden geçirip ikinci senaryoya geçmek gerekmektedir).
2. Etkili stratejiler puanlanırken örneklemede verilen yanıtlar göz önüne alınarak göreceli bir puanlama tercih edilmelidir.
3. Tüm cevaplar okunduktan sonra hangi stratejilerin sıklıkla kullanıldığı belirlenip ortak kabul edilen stratejiler 4 puan kabul edilebilir. Ayrıca örneklemedeki tüm cevapları okumak ne tür stratejilerin 1, 4 ya da 7 olarak puanlanacağını belirlemede ve puanları kalibre etmede yarar sağlayacaktır.
4. Örneklemede verilen cevaplar arasında bu yönergede yer almayan etkili ya da etkisiz stratejilerle çözüm önündeki engeller belirlenip ilgili kategorilere eklenebilir.
5. Puanlama yapılırken ilgili sorunun çözümünde ve verilen hedefe ulaşmada kullanılan etkili ve etkisiz yolların tümü dikkate alınmalıdır. Ayrıca sorunun çözümünde var olan engellerin tespit edilmesi ve doğrudan çözüme gitmese de bu engellerin kaldırılmasına dönük etkili çözüm yolları da puanlamada dikkate alınmalıdır.
6. Puanlamada bu yönergede yer alan çözüm kategorilerinden yararlanın. Etkisiz yollara başvurulmaksızın birden fazla etkili stratejinin bir arada kullanımı ya da özgün bir etkili stratejinin ustalıklı kullanımı 7 olarak puanlanırken; etkili çözüm yollarını kullanmaksızın etkisiz çözüm yollarının kullanılmış olması 1 olarak puanlanmaktadır.
7. Yanıtların ifade ediliş biçimini puanlamada dikkate almamaya çalışın.
8. Aynı stratejinin farklı ifadeleri ya da aynı yoldan ilerleyen farklı çözüm biçimleri tek bir strateji olarak değerlendirilmelidir.
9. Bir katılımcının tüm senaryolarını bir kerede puanlamak yerine her senaryo için tüm katılımcıları puanlamak şeklinde bir sıra izlenmelidir.
10. Lütfen değerlendirmenizi yaparken aşağıdaki ölçeği kullanın:

1 2 3 4 5 6 7

(1 = hiç etkili değil; 4 = orta derecede etkili; 7 = son derece etkili)

Hikâye 1

Okuldaki bir arkadaşının sana uzak durduğunu fark ettin. Sana neden soğuk davrandığını bilmiyorsun. Onunla sohbet etmeyi ve vakit geçirmeyi çok seviyorsun. Yeniden onunla aranı düzelttiğinde hikâye biter.

Etkili çözüm yolları:

1. Arkadaşının rahatsız olmasını gerektirecek ne yapmış olabileceğini düşünmek

2. Yeniden konuşmaya geçmeden önce ne yapabileceğini, nasıl konuşması gerektiğini ya da ne söylemesi gerektiğini tasarlamaya çalışmak ya da sakin olmaya çalışarak konuşmaya hazırlanma
3. Gerçekten senden kaçındığından emin olmak amacıyla onunla bir araya gelmek için çaba göstermek ve ona karşı dostça yaklaşılmaya çalışmak
4. Onunla görüşmek için girişimde bulunma (görüşmek amacıyla önce telefonla arayabilir)
5. Sorunu onunla konuşmak adına taktiksel yaklaşmak. Örneğin, "Neden benden kaçırıyorsun?" demek yerine "Yanlış bir şey mi var?" ya da "son zamanlarda birlikte fazla zaman geçirmedik", "seni üzecek bir şey mi yaptım?" gibi sorularla yaklaşmak
6. Sorunu açıkça konuşmak, ne yaptığını ve neden yaptığını açıkça ifade etmek
7. Yaptığı şeyin kasıtlı olmadığını ifade etmek ve uygun durumda özür dilemek
8. Sorunun nasıl çözüleceğini konuşmak ve gerekli durumlarda davranışını değiştireceğini ya da geri adım atacağını bildirmek
9. Yeniden arkadaşlığı güçlendirecek bir şey söylemek (ör. onun arkadaşlığına ne kadar değer verdiğinizi, arkadaşınızla birlikte ne kadar zaman geçirmeniz gerektiğini ya da arkadaşından ne kadar hoşlandığını bildirmek).
10. Meselenin nedenini anlayıp bunu çözmek için arkadaşının hoşuna gidecek bir şey yapmak
11. Sorunu çözdükten sonra da sıcak ve samimi iletişimi sürdürerek aradaki bağı güçlendirmeye çalışmak

Etkisiz yollar:

1. Kendi kendine sorunun nedenlerini aramak ve olumsuz yüklemeler yapmak
2. Olumsuz duygu ifadeleri (ağlama, üzülmeye, öfke, kırgınlık vs.)
3. Bir şey yapmadan karşı tarafı beklemek
4. Arkadaşından kaçınma ya da duyarsız davranma
5. Sorundan kaçınmak için farklı davranışlara yönelme (Müzik dinleme, spor yapma vb.)
6. Arkadaşının neden soğuk davrandığını bir başkasından öğrenmeye çalışma
7. Ne yapması gerektiğine ilişkin tavsiye arama (ör. başka bir arkadaş ya da ebeveyn)
8. Telefonda arayarak ya da yazılaşarak sorunu görüşmeye çalışma
9. Arkadaşıyla konuşurken sorumluluk kabul etmeme, onu suçlama, ondan yakınma, tartışma, eleştirme ya da havalı bir şekilde davranma vb.
10. Sorunun asla çözülemeyeceğine ilişkin düşünceler
11. Üçüncü şahıslara arkadaşını kötülemek ya da kendini haklı çıkarmaya çalışmak

Engeller

1. Arkadaşın soğuk ya da uzak davranması ya da konuşmak istememesi
2. Dostça yaklaşmanın işe yaramaması
3. Sorunu çözme veya arkadaşla yüzleşmeyi zorlaştıran olumsuz duygular hissetmek (örneğin öfke, üzüntü, kırgınlık vb.)
4. Arkadaşlıktaki temel veya geçmiş sorunlar

Hikâye 2

Öğretmenin böyle gidersen sınıfı geçemezsin diyerek seni uyardı. Sınıfta kalmak senin için kötü olurdu. Sınıfı geçtiğinde ve kendi başarından memnun olduğunda hikâye biter.

Etkili çözüm yolları:

1. Öncelikle neden başarısız olduğunu ve neyi yanlış yaptığını düşünmek (Örneğin, kavramsal bir sorunu olup olmadığını, ödevini yapıp yapmadığı ya da yeterince çalışıp çalışmadığını düşünmek)
2. Öğretmen ile başarısızlığının nedenleri ya da çözüm yolları konusunda konuşmaya çalışmak

3. Öğretme sınıfı geçmek için neler yapabileceğini sormak (konuyu daha iyi anlamak için etkili çalışma yöntemlerini danışmak, fazladan bir şans ya da notunu artırmak için bir ev ödevi istemek gibi)
4. Sorunu düzeltmek için davranışını değiştirmek (ör. daha fazla çalışmak, ek ders almak, dersten alıkoyan şeylerle uğraşmayı azaltmak ya da fazladan ödev hazırlamak vb.)

Etkisiz yollar:

1. Olası başarısızlığınızın anlamları ve sonuçları hakkında kafa yormak (ör., kendinden şüphe duymak, kendine acıma, geleceğe yönelik olumsuz beklentiler, olumsuz benlik değerlendirmeleri vb.)
2. Olumsuz duygu ifadeleri (ağlama, üzülme, panik, hüsrans vs.)
3. Konuyla ilgisi olmayan biriyle konuşmaya çalışmak (ör. ebeveynler, arkadaşlar vs.)
4. Davranışı değiştirmek yerine düşünceyi değiştirmek (kendisinin iyi olduğuna inanmak, kendini teselli etmek, başarısızlığın üzmemesini sağlamak ya da batıl yollarla başarıyı aramak)
5. Başka yollardan sorunu çözmeye çalışmak (mümkünse dersi değiştirmek, okulu değiştirmek gibi)
6. Yardımı reddetme ya da öğretmeni kandırmaya, etkilemeye çalışmak

Engeller

1. Öğretmen yardım etmez ve ilgilenmez.
2. Öğretmenler konuşmaya engel olumsuz duygular hissetmek (örneğin, üzgün olma, sinirlenme ya da utanma vb.).
3. Kendine güvenmeme ya da yeterince iyi olmadığını düşünmek gibi olumsuz hisler

Hikâye 3

Yeni bir kursa sonradan katıldın ve kimseyi tanıımıyorsun. Kurstaki diğer öğrenciler ise birbirlerini tanıyorlar. Kurstaki öğretmen çiftler halinde bir ödev hazırlamanızı istedi. Ödev arkadaşınızı kendiniz bulacaksınız. Bulamazsanız kurstan başarısız olursunuz. Ödev arkadaşı olarak seçtiğin kişi bunu kabul ettiğinde hikâye biter.

Etkili çözüm yolları:

1. Birlikte çalışacağı kişiye karar vermeden önce genel bir gözlem yapma ya da tanıma çabası
2. Diğerleri önünde kendini tanıtmak, sohbet etmeye çalışmak ve diğerleri ile olan mesafeyi azaltmaya çalışmak
3. Öğretmenin ödevi duyurduğu ortamda ödevle ilişkin genel bir konuşma yapmak, diğerleriyle ödev hakkında konuşmaya çalışmak, planlama yapmak
4. Diğerlerinin iletişim bilgilerini edinmek
5. Birlikte çalışmak istediği biriyle selamlaşmak ve konuşmaya çalışmak
6. Ödev konusu için hazırlık yapıp (okumak, materyal toplamak vb.) bu şekilde birine birlikte çalışmayı teklif etmek
7. İş birliği yapmak istediği kişiye neden onunla çalışmak istediğini söyle (ör. "ödevin bu bölümünde sen daha iyisin.")
8. İş birliği yapmak istediği kişiye teşvik edici konuşma yapmak (ör. ona güvenebileceğini söylemek)

Etkisiz yollar:

1. Pasif bir şekilde birinin teklif etmesini beklemek
2. Ödev arkadaşı bulamadığı için başkalarını suçlamak (ör. diğerlerini ya da öğretmeni)
3. Birlikte çalışmayı teklif ederken buyurgan olmak ve tek taraflı davranmak
4. Ödev yapmaktan vazgeçmek
5. Olumsuz duygu ifadeleri (ağlama, üzülme, panik, hüsrans, öfke, kibir vs.)
6. İlgisiz kişilerden yardım isteme (ebeveyn, kurs dışı arkadaş ya da öğretmen)

7. Birlikte çalışmak istediği kişiyle doğrudan konuyu açmadan sohbeti uzatma
8. Eş seçiminden aşırı seçici ya da dışlayıcı olmak

Engeller

1. Herkesin birbirini tanıyor olması
2. Kurstaki öğrenci sayısının tek sayı olması yani diğer herkesin birbiriyle eşleşmesi nedeniyle açıkta kalmak
3. Sosyal olarak içe dönüklük, yeni ilişkiler kurmakta zorlanan bir yapı
4. İş birliği yapmak istediği öğrencilerin reddetmesi

Hikâye 4

Sınıf içinde bazı arkadaşlarının tartıştı. Öğretmenin senin arabulucu olmanı istedi. Yeniden arkadaşlarının arasını düzelttiğinde hikâye biter.

Etkili çözüm yolları:

1. Arkadaşlarına birlikte konuşmayı teklif etmek
2. Tartışmanın nedenlerini anlamaya çalışmak
3. Ayrı ayrı ikisiyle de görüşerek öncelikle sorunun nedenlerini anlamaya çalışmak
4. Arkadaşlarının birbirleriyle konuşmasını sağlamak
5. Aralarındaki iletişimde yanlış anlaşılma noktaları onlara anlatmaya çalışmak
6. İkisinin de memnun olabileceği orta bir çözüm bulmak
7. İkisine de birbirlerinden özür dilemesini teklif etmek
8. Aralarındaki arkadaşlığın önemini hatırlatmak

Etkisiz yollar:

1. Aralarında yargılayıcı davranmak, haklıyı haksızı tespit etmeye çalışmak, suçlayıcı ifadeler kullanmak
2. Görevden kaçınmak
3. Birinden yana taraf olmak
4. Öğretmene şikâyet etmek ya da dışarıdan birinden (ebeveyn ya da üçüncü bir kişi) yardım istemek
5. Kendi başlarına bırakarak pasif bir biçimde çözülmesini beklemek

Engeller

1. Arkadaşlar inatçı olabilirler
2. Birbirlerini çok kırmış ya da şiddet uygulamış olabilirler
3. Arabulucu olmak için yeterince sosyal hissetmemek, utangaç olmak

Örnek Puanlama:

1. Örneklemde en sık başvurulan etkili çözümün basitçe ve etkisiz yollar olmaksızın uygulanışı:4
2. Bu ortalama çözüm yolunun ustaca ve yüksek farkındalıkla (etkisiz yollar olmaksızın uygulanışı: 5
3. Etkisiz bir yol içermeksizin; bir özgün etkili yolun kusursuz ve ustaca uygulanması veya birkaç etkili yolun bir bütünlük ve uyum içinde kullanılması veya engellerin farkına varılıp adım adım bunların çözülerek sonuca gidilmesi:7
4. Madde 3'teki durumlarda küçük kusurların olması (örn farkındalık eksikliği): 5 veya 6
5. Hiçbir etkili strateji olmaksızın etkisiz yolların kullanılması: 1
6. Etkisiz yolların yanı sıra etkili bir yola ilişkin umut verici yanıtlar ya da engellerin farkındalık veya buna ilişkin adım: 2
7. Madde 1'deki duruma eşlik eden küçük kusurlar (tam olarak etkisiz strateji olmasa da soru işareti uyandıran durumlar): 3
8. Madde 3'teki başarılı stratejilerin yanında açıkça bir veya birkaç etkisiz stratejinin kullanımı: 2 veya 3

Nesneliği artırmak için öneriler:

Mümkün olan koşullarda aşağıdaki hususların sağlanmasının olası hata ve yanlılıkları azaltması beklenmektedir:

- Bir ön deneme yapıp puanlayıcıların değerlendirmelerini karşılaştırmaları
- Puanlayıcı sayısının artması
- Performans puanı olarak puanlayıcıların ortalamalarının kullanılması
- Puanlayıcıların konu hakkında uzman kişilerden oluşması

Extended Abstract (Genişletilmiş Özet)

Social problem-solving skills are very important for psychological health because they increase interpersonal functioning by effectively coping with problems and conflicts encountered in daily life (Shure & Spivack, 1982). The five stages commonly emphasized by interpersonal problem-solving models are identifying the problem, generating solution options, deciding on a reasonable solution, applying the solution, and evaluating the results (Jayanthi & Friend, 1992). Therefore, when problem-solving is mentioned, cognitive skills are emphasized. Shure and Spivack (1972), on the other hand, suggested important components for social problem-solving skills such as planning suitable options for a solution, obstacles to solution, removing these obstacles, and using appropriate tools on the way to the goal. They refer to the problem-solving process that proceeds with these components as means-ends thinking. According to Shure and Spivack (1972, p. 348), means-ends thinking is "the ability to carefully plan the means step by step to achieve a certain end".

Monitoring the development of means-ends thinking ability and evaluating the effectiveness of intervention programs to improve this skill require a reliable measurement tool. The measurement method used to evaluate means-ends thinking in social problem solving is the Means-Ends Problem Solving (MEPS) procedure developed by Spivack and Levine (1963), as cited in the guide published by Platt and Spivack (1975) (Johnston et al., 1985). In other words, MEPS is "a performance measure developed to assess the effectiveness of problemsolving styles" (Hasegawa, Yoshida et al., 2015b, p. 136).

In various studies, the MEPS procedure has been adapted to measure or improve interpersonal problem-solving ability for different age groups. There are revised versions of the MEPS procedure in many studies conducted with samples of adolescents and young adults (Arie et al., 2008), college students (Zemore & Dell, 1983), the elderly (Howat & Davidson, 2002), or wider age ranges (Linehan et al., 1987). In some studies, sampling or time constraints led to adaptations such as shortening the MEPS procedure (reducing the number of scenarios given) or using revised scoring methods (e.g., Howat & Davidson, 2002; Linehan et al., 1987). This study aimed to adapt MEPS to Turkish culture to obtain a reliable measurement tool for measuring social problem-solving skills in young adolescents.

Method

A pilot study was initially conducted to assess the test procedure's clarity, comprehensibility, and consistency and to determine the inter-rater correlation. Subsequently, a second study was conducted approximately 9 months later, involving different raters, to further examine the reliability by including criterion-related and concurrent validity parameters.

The participants of the first study consisted of 70 students, 35 girls and 35 boys, aged 12-14, studying at a secondary school in the city center of Kayseri, which is affiliated with the Ministry of National Education of Turkey. The second study was also conducted in the same school, approximately 9 months later, with 112 students, 64 girls and 48 boys, aged 12-14 years, who did not participate in the first study. However, 8 students who did not answer the MEPS stories were not included in the analysis, and analyses were conducted with 104 students (60 female, 44 male).

Upon finalizing the scenarios, necessary permissions and ethical approvals were obtained for the application. The students with the informed consent of the parents were voluntarily gathered in an empty classroom outside the class hours, the instructions were conveyed orally, in a clear and understandable language in accordance with the level of the students.

In the second study, apart from the MEPS Test, teacher evaluations were utilized for assessing criterion-related validity, and the Turkish Short Form of Revised Social Problem-Solving Inventory (Tr-SPSI-R; Eskin & Aycan, 2009) was employed for concurrent validity.

Results

In the first study, the correlation values between the two raters for each scenario were .74, .87, .83, and .80, respectively. In addition, this value for the total score is .87. For the second study, these values are .66, .68, .75, and .70 for the scenarios, respectively, and .81 for the total score. Also, MEPS scores were significantly correlated with teachers' assessments of social problem-solving skills ($r = .24$) and Tr-SPSI-R ($r = .22$).

Discussion

Compared to other measurement tools, one distinctive aspect of the MEPS procedure is that it functions as a performance test. This characteristic enhances the respondents' engagement and helps minimize the social desirability problem associated with indirect measurements.

Measuring means-ends thinking ability, an important component of social problem-solving skills, is quite important in adolescents. Because MEPS studies in different cultures were generally carried out in the samples of university students, adaptations were made in accordance with this sample. Thus, since this study makes the MEPS procedure usable for students in early adolescence, it will contribute significantly to developmental studies. Additionally, cross-cultural studies can be carried out with the increase in cultural adaptations of MEPS.

Hizmet kalitesi algısının tavsiye davranışına etkisi: Restoran müşterileri üzerine bir araştırma¹

Mehmet Şimşek^{ID²}, Elif Ödemiş^{ID³}

² Turizm Fakültesi, Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye.

³ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye.

ÖZET

Globalleşmenin etkisindeki insanoğlunun istek ve ihtiyaçlarındaki değişimler hizmet sektörünü büyük oranda etkilemektedir. Farklı fikir ve kültür kaynaklı değişiklikler müşterilerin hizmet kalitesine yönelik taleplerini arttırmıştır. Bu sebeple işletmelerin rekabet üstünlüğü sağlayabilecek ve müşteri isteklerini karşılayabilecek donanıma sahip olmaları ve bu amaca yönelik stratejiler uygulamaları gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle çalışmanın amacı, Giresun'da faaliyet gösteren restoranlardaki hizmet kalite algısının tavsiye davranışına etkisinin restoran müşterileri üzerinden incelenmesidir. Çalışma nicel bir araştırma olup çalışma verileri, Giresun'da faaliyet gösteren turizm işletme belgeli ve/veya belediye işletme belgeli restoranların 18 yaşını doldurmuş müşterilerinden hizmet alımı sürecinde yüz yüze anket uygulanarak 507 kişiden toplanmıştır. Elde edilen verilere T testi, ANOVA testi ile regresyon analizi testleri uygulanmış ve sonuçları değerlendirilmiştir. Çalışma analiz sonuçlarına göre, Restoran müşterilerinin hizmet kalite algı düzeyleri ve tavsiye davranış düzeylerinin pozitif yönde olduğu ve hizmet kalite algısının tavsiye davranışını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Yine veri sonuçlarında restoran müşterilerinin hizmet kalite algı düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Hizmet kalite boyutlarından empatinin tavsiye davranışını en çok etkileyen boyut olduğu, yine aynı şekilde güvenilirlik ile heveslilik boyutunun tavsiye davranış üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELER

Hizmet kalitesi, hizmet algısı, hizmet kalite algısı, tavsiye davranışı.

The relationship between the service quality perception and advice behavior: A research on restaurant customers

ABSTRACT

The changes in the wishes and needs of human beings under the influence of globalization greatly affect the service sector. Changes stemming from different ideas and cultures have increased customers' demands for service quality. For this reason, it has revealed the necessity of enterprises to have the equipment to provide a competitive advantage meet customer demands, and implement strategies for this purpose. For this reason, the aim of the study is to examine the effect of service quality perception on advice behavior in restaurants operating in Giresun on restaurant customers. The study is quantitative research, and the data of the study were collected from 507 people by applying a face-to-face survey during the service procurement process from the customers over the age of 18 of the restaurants with tourism operation certificates and/or municipality operation certificates operating in Giresun. T-test, ANOVA, and regression analysis tests were applied to the obtained data, and the results were evaluated. According to the results of the study analysis, it was seen that the service quality perception levels and advice behavior levels of the restaurant customers were positive, and the service quality

¹ Bu çalışma 2022 yılı Haziran ayında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekoturizm Rehberliği Anabilim Dalında kabul edilen "Hizmet Kalite Algısı İle Tavsiye Davranışı Arasındaki İlişki: Restoran Müşterileri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir ve Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulundan 07 Temmuz 2021 tarih ve 12/09 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Atrf: Şimşek, M., & Ödemiş, E. (2024). Hizmet kalitesi algısının tavsiye davranışına etkisi: Restoran müşterileri üzerine bir araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 152-165. <https://doi.org/10.48146/odusbadiad.1270266>

perception positively affected the advice behavior. Again, in the data results, it was determined that the service quality perception levels of restaurant customers differ according to their demographic characteristics. Among the service quality dimensions, it was seen that empathy was the dimension that most affected the advice behavior. Likewise, the dimensions of reliability and responsiveness had a significant effect on the advice behavior.

KEYWORDS

Service quality, service perception, service quality perception, advice behavior.

Giriş

Küreselleşen dünya, insanların yaşam standartlarındaki artış, teknolojik değişimler ve gelişen rekabet ortamı tüm sektörlerde olduğu gibi hizmet sektöründe de bilinçli tüketici sayısını ve müşteri beklentisini büyük ölçüde arttırmıştır. Artan bu beklentileri karşılamak amacıyla işletmeler mal odaklı üretimin yanında hizmet odaklı üretime de ağırlık vermek zorunda kalmışlardır. Bu süreçte firmaların müşterilerinin ihtiyaçlarını giderecek var olan hizmet anlayışlarının üstüne çıkmaları, rakiplerine fark atacak donanıma sahip olmaları, işletme imajlarını arttırmaları ve işletmelerinde gerekli modernizasyonu sağlamaları zorunluluğu doğmuştur (Akdu, 2017, s. 2). Öte yandan özellikle hizmet sektöründe, ürünün belli başlı nitelikleri, çekiciliği, standartlıklara uygunluğu, güvenilirliği, zaman açısından kullanılabilirliği, hizmet görürlüğü, duyuları etkileyebilmesi, kaliteyi oluşturan unsurlar arasında yer almaktadır. Bugünkü bakış açısıyla kalite, işletmeler açısından piyasada varlığını sürdürmek anlamına gelirken, tüketiciler için bir tercih meselesidir. İşletmelerin artan rekabet şartlarında ayakta kalabilmeleri ve pazar paylarını koruyabilmeleri büyük oranda müşterilerinin devamlılığına bağlıdır. İşletmelerin bunu gerçekleştirebilmeleri ise buldukları pazarda güçlü bir imaj oluşturmaları, hitap ettiği müşteri kitlesinin güvenini kazanmaları ve onları kendilerine bağlı hale getirmeleri büyük önem arz etmektedir (Sökmen, 1999, s. 47). Varlığını sürdürmek ve pazarda daha fazla pay almak isteyen işletmeler müşteri bağlılığı ile tavsiye davranışını sağlama ve sürdürme sürecinde müşterilerinin hizmet kalitesi algılarını olumlu yönde etkilemeye dönük çabalar içerisine girmektedirler. Bu bağlamda çalışma Giresun'da faaliyet gösteren restoranlarda hizmet kalite algısının tavsiye davranışına etkisinin restoran müşterileri üzerinden incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmada hizmet kalite algısının tavsiye davranışına etkisi restoran müşterileri üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Doğu Karadeniz genelinde ve Giresun İli özelinde restoran müşterilerinin hizmet kalite algısı ile tavsiye davranışını belirlemeye yönelik bir çalışmaya ulaşılamaması nedeniyle bu çalışmanın alanyazına önemli bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kavramsal çerçeve ve hipotezler

Hizmet Kalite Algısı: Emek yoğun sektörlerde kaliteli hizmet sunumu, firmalar açısından oldukça önemli bir etkidir. Hizmetin soyut bir niteliğe sahip oluşu nedeniyle alanyazında hizmet kalite kavramı yerine "Algılanan Hizmet Kalitesi" kullanılmaya başlanmıştır. Müşteri veya tüketicinin hizmet öncesi beklentisi ile hizmet sonrası edindiği tecrübe arasındaki ilişki hizmet kalite algısı olarak tanımlanmaktadır (Akbaba ve Kılınç, 2001, s. 163). Hizmet kalite terimi 1980'den bu yana hizmet kalite algısı olarak ifade edilmeye başlanmış ve birçok araştırmacı tarafından hizmet kalite algısı farklı ifadelerle tanımlanıp yorumlanmıştır. Hizmet kalite algısı, mal ile hizmet beklentilerinin tüketici davranışlarına etkisini ve tüketim sonrası gösterdiği performans olarak değerlendirilmektedir. Bu performans sonucu değerlendirme, hizmet sürecindeki deneyimlemelerin beklentileri ne kadar iyi karşıladığını ölçmektedir (Grönroos, 1990, s. 94). Garvin (1984, s. 28), hizmet kalite algısını oluşturan performans özelliklerinin, uygunluk ve güvenilirlik boyutları ile ortaya çıktığını öne sürmüştür. Cronin ve Taylor (1992, s. 57), algılanan hizmetin kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki tutumunu etkilemesi olarak tanımlamıştır. Grönroos'a (1998, s. 326) göre hizmet kalite algısı, müşteri tutumundan tüketim sürecinde yaşanan sorunların çözümüne kadar müşteri tarafından algılanan değerlerdir. Zeithaml (2000, s. 79), hizmet kalite algısı kavramını; işletmelerin tüketici beklentilerine ne kadar iyi hizmet

edebildiğinin ölçütü ve satın alma davranışına etkisi olarak tanımlamaktadır. Hizmet kavramının somut olmayışı ve tüketici tarafından değişken oluşu diğer sektörler için tanımlanmasını ve ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Fakat sektördeki firmalar, tüketici tarafından performanslarının nasıl olduğunu öğrenmek ve tüketici beklentilerini idrak edebilmek için hizmet kalitesinin ölçülmesini bir zorunluluk olarak görmektedir. Hizmet kalitesinin ölçülebilmesi konusunda doğru model ve yöntemin kullanımı firmaların performanslarına yön vermesi açısından oldukça önemlidir (İlban, Bezirgân ve Çolakoğlu, 2016, s. 183). Bu bilgilerden hareketle öncelikle restoran müşterilerinin hizmet kalitesi algı düzeylerini belirlemeye yönelik olarak aşağıdaki araştırma sorusunun yanıtı aranacaktır.

AS1: Restoran müşterilerinin hizmet kalite algı düzeyleri nasıldır?

Tavsiye Davranışı: Tavsiye davranışı, müşterilerin hizmet aldığı yere tekrar gitmek istemesi ve çevresindekilere söz konusu hizmeti önermesi olarak ifade edilmektedir. (Çıvgın, 2021, s. 31). Genel olarak bu kavram müşterilerin davranışsal niyet ve tutumlarını etkilemektedir. Müşterilerin kalite algılarının yüksek düzeyde olması, aynı işletmedeki mal ve hizmete yönelik tekrar satın alımını etkilemekte ve çevresindekilere tavsiyede bulunma isteğini olumlu etkilemektedir (Şirin, 2016, s. 54). Teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzde iletişim daha kolay bir hale dönüşürken Blog veya Weblog gibi sosyal medyalar; bilgi, deneyim ve düşüncelerin aktarıldığı ortamların geniş yer kapladığı görülmektedir. Bu durum tavsiye davranışına daha kolay erişimi sağlamakla birlikte tavsiye davranışını da önemli kılmaktadır (Hepkavaklı, 2021, s. 23). Bu açıklamalardan hareketle aşağıdaki araştırma sorusunun yanıtı aranacaktır.

AS2: Restoran müşterilerinin tavsiye davranışı düzeyleri nasıldır?

Hizmet Kalite Algısı ve Tavsiye Davranışı İlişkisi: Günümüz rekabet ortamında işletmelerin karlılığını devam ettirerek hayatta kalabilmelerinde kaliteli hizmet sunumu ve müşterilerin hizmet kalite algıları önemli bir faktör olarak görülmektedir. Çünkü müşterilerin hizmet kalite algılarının yüksek düzeyde olması, müşteri memnuniyetini sağlamakta, işletmeyi tekrar ziyaret etme ve tavsiye davranışında bulunmalarına yönelik olumlu bir etki oluşturmaktadır (Göktaş ve Ülkü, 2021, s. 43). Alanyazına bakıldığında hizmet kalite algısı ve tavsiye davranışı ilişkisini ortaya koyan birçok yerli ve yabancı çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları açıklamaları ile aşağıda sıralanmaktadır.

Polat ve Aydın'ın (2022) medikal turizmüne yönelik yaptıkları çalışmada, turistlerin hizmet kalite algıları ve tavsiye davranışı arasındaki ilişkide müşteri güven ve memnuniyetinin aracı rolünün ortaya konması amaçlanmaktadır. Veri toplama sürecinde yargısal örneklemeden yararlanarak 450 medikal turistten anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Çalışma sonucu, müşterilerin deneyimleme hizmet kalite algılarının tavsiye davranışı, müşteri güven ve memnuniyeti üzerinde pozitif bir etkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, müşteri güveninin memnuniyet ve tavsiye davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur.

Göktaş ve Ülkü (2021) çalışmalarında, Şanlıurfa'daki Arkeoloji ve Mozaik Müzesindeki hizmet kalite algısının tavsiye davranışı ve tekrar ziyaret etme davranışı üzerindeki etkiyi incelemişlerdir. Çalışmada 433 ziyaretçiden anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler sonucunda hizmet kalitesi algısı ile tavsiye davranışı ve tekrar ziyaret etme davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur.

Öztürk ve Şahbaz (2018), Ilgaz Dağı Milli Parkı ziyaretçilerinin rekreasyon faaliyetlerinin hizmet kalite algısını ve tavsiye davranışına etkisini ortaya koyan bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada 418 ziyaretçiden yüz yüze anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Bu veriler sonucunda algılanan hizmet kalitesi ile rekreasyon faaliyetleri tekrar ziyaret ve tavsiye davranışı arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tuncer ve Kızgın'ın (2018) çalışmaları nicel bir araştırma olup çalışma verileri, Atatürk Havalimanı web sayfasındaki 164 değerlendirme puanı ile veriler elde edilmiştir. Amaç, havalimanı yolcularının tavsiye etme davranışlarının, havalimanını kullanma, seyahat etme amaçları ile algıladıkları hizmet kalite değişkenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışma

sonucu, havalimanındaki oturma alanlarının, yönlendirici işaret ve personel değişkenlerinin, yolcuların hizmet kalite algılarını ve havalimanını tavsiye etme davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, yolcuların seyahat amacı ve havalimanını kullanma sebebi, kuyrukta geçen zaman ve terminal temizliği arasında tavsiye davranışı ile anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya konmuştur.

Şirin ve Aksu (2016) çalışmalarında, otel işletmelerindeki hizmet kalitesinin memnuniyet, tekrar satın alma ve tavsiye davranışı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma Trabzon'un Ortahisar ilçesindeki turizm işletme belgeli otellerde konaklayan müşterilere anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak hizmet kalite algısının yüksek olması, müşteri memnuniyetini, tekrar satın alma ve tavsiye davranışını olumlu etkilediği ortaya konmuştur.

Harrison ve Shaw (2004) çalışmalarını, hizmet algısı sonrası tüketici memnuniyetini ve satın alma sonrası tavsiye davranışını müze ziyaretçileri üzerinden bir keşif ile ifade etmişlerdir. Çalışma sonucu müzeyi deneyimleyen müşterilerin memnuniyet ve hizmet sonrası yüksek düzeyde tekrar müzeyi ziyaret etme ve tavsiye davranışında buldukları bulgusu ortaya konmuştur. Çalışmalarda bahsedildiği üzere hizmet kalite algısı ve tavsiye davranışı ilişkisine yönelik çalışmaların ortak özelliği, hizmet kalite algısı yüksek müşterilerin; memnuniyet, tekrar satın alma gibi birçok değişkeni etkilediği gibi müşterilerin tavsiye davranışını da olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Yukarıdaki çalışma sonuçlarından hareketle oluşturulan hipotezler şunlardır;

H1: Restoran müşterilerinin hizmet kalite algısı tavsiye davranışını pozitif yönde etkiler.

H1a: Hizmet kalite algısının fiziksel özellik boyutu tavsiye davranışını pozitif yönde etkiler.

H1b: Hizmet kalite algısının güvenilirlik boyutu tavsiye davranışını pozitif yönde etkiler.

H1c: Hizmet kalite algısının heveslilik boyutu tavsiye davranışını pozitif yönde etkiler.

H1d: Hizmet kalite algısının güvence boyutu tavsiye davranışını pozitif yönde etkiler.

H1e: Hizmet kalite algısının empati boyutu tavsiye davranışını pozitif yönde etkiler.

H2: Restoran müşterilerinin hizmet kalite algı düzeyleri demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Araştırma yöntemi ve örnekleme

Çalışma nicel bir araştırma olup veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya yönelik Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulundan 07 Temmuz 2021 tarih ve 12/09 sayılı onay alınmıştır. Araştırmanın verileri Giresun'da faaliyet gösteren turizm işletme belgeli ve/veya belediye işletme belgeli restoranların müşterilerinden, 15 Ağustos 2021- 15 Kasım 2021 tarihleri arasında, hizmet alımı sürecinde yüz yüze anket yoluyla toplanmıştır. Hizmet kalite algısını ve tavsiye davranışını ölçmek için birçok ölçüm modeli geliştirilmiştir. SERVQUAL, SERVPERF ve DINESERV araştırmacıların en sık kullandıkları ölçüm modeli olmuştur (Aksu vd. 2020, s. 1). DINESERV ölçüm modeli 1995 yılında Steven, Knutson ve Patton tarafından SERVQUAL ölçeğinden yararlanılarak geliştirilmiştir. Söz konusu ölçek birçok işletme tarafından hizmet kalitesine yönelik ölçüm sonuçlarını ıslah etme ve geliştirme yönünde gerekli önlemleri alma fırsatı da sağlamaktadır (Kocagöz ve Eytmiş, 2020, s. 4585). Bu nedenle çalışmada Stevens, Knutson & Patton (1995) tarafından geliştirilen ve Kocagöz ve Eytmiş (2020) tarafından Türkçeye uyarlanan 29 maddeli DINESERV ölçeği ile Kim & Kim (2005) tarafından geliştirilen ve Unurlu (2019) tarafından Türkçeye uyarlanan 4 maddeli tavsiye davranışı ölçeği kullanılmıştır. Her iki ölçek soruları da 5 tepki kategorili "Hiç Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen Katılıyorum (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)" likert tipi derecelendirme ile düzenlenmiştir. Ankette ayrıca, restoran müşterilerinin demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, medeni durum,

eğitim durumu ve ekonomik durum vb.) ve müşterilerin daha önce işletmeyi deneyimleme durumlarını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

Araştırmanın evrenini Giresun'da faaliyet gösteren restoranların müşterileri oluşturmaktadır. Giresun'da halen üç adedi turizm belgeli olmak üzere toplam 18 adet restoran bulunmaktadır. Bu sayıya fast food, kafe, çay evi ve kahvehaneler dâhil değildir. Örneklem seçimi olarak zaman ve maliyet tasarrufu sağlama amacıyla olasılığı bilinmeyen yöntemlerden olan kolayda "tesadüfî" örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve en az 384 kişiye ulaşılmaya hedeflenmiştir. Araştırmanın ön testine yönelik olarak söz konusu restoranların müşterilerinden 65 adet anket toplanmış, yapılan analiz sonuçlarının kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmüş ve veri toplama sürecine devam edilmiştir. Araştırma sonuçlarının genellenebilirliğine katkı sağlama amacıyla söz konusu restoranların müşterilerinden 18 yaşını doldurmuş 507 kişiye ulaşılmıştır. Hedeflenen veri sayısına ulaşıldıktan sonra öncelikle verilerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmış, sonrasında ise alanyazın incelemesi sonucunda oluşturulan araştırma soruları ve hipotezlerin yanıtlarına yönelik ilgili analizler yapılarak sonuçları yorumlanmıştır.

Araştırmanın analiz ve bulguları

Araştırmada tanımlayıcı istatistiksel analizi ile ölçek sorularının ortalamaları, standart sapması, çarpıklık ve basıklık değerleri istatistiksel olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ölçek sorularının ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri Ek 1'deki gibidir. Ek 1'de birinci satırda ölçek maddeleri, ikinci satırda örneklem sayısı, üçüncü ve dördüncü satırda ise sırasıyla madde ortalamaları ve standart sapmaları yer almaktadır. Ek 1'in son iki satırında ise çarpıklık ve basıklık değerleri verilmiştir.

Ek 1'e bakıldığında ölçek maddelerinin ortalamalarının 3,66 ile 4,44 arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar müşterilerin hizmet kalite algıları ile tavsiye davranış düzeylerinin olumlu olduğunu göstermektedir. Sonuçlardan hareketle AS1 ve AS2'nin yanıtının verildiği söylenebilir. Verilerin normal dağılıma yönelik incelenen çarpıklık ve basıklık değer sonuçlarının +1 ve -1 değerleri arasında olduğu, bu sonuçlardan hareketle verilerin normal dağılıma yakın olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2010, s. 73).

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların daha önce işletmeyi deneyimleme durumlarını belirlemeye yönelik analiz sonuçları ve katılımcıların demografik dağılımları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2 Katılımcıların deneyimleme durumları ve demografik özellikleri

Demografik özellikler	Sayı (f)	Yüzde (%)
Yemek yeme	Evet	54,7
	Hayır	45,3
	Toplam	100,0
Cinsiyet	Kadın	50,3
	Erkek	49,7
	Toplam	100,0
Eğitim	Ortaöğretim	5,8
	Lise	34,9
	Üniversite	52,3
	Lisansüstü	7,0
	Toplam	100,0
Yaş	18-35 yaş arası	40,5
	36-50 yaş arası	48,1
	51 yaş ve üzeri	11,4
	Toplam	100,0
Gelir	3000tl ve altı	27,9
	3001 ve 5000 arası	32,7
	5001 ve üzeri	39,3
	Toplam	100,0
Şehir	Giresun	45,7
	Diğer	54,3
	Toplam	100,0

Tablo 2'nin sonuçlarından anlaşılacağı üzere katılımcıların yaklaşık %55'nin daha önce de bu restoranda yemek yediği, geriye kalan yaklaşık %45'nin ise ilk defa bu restorana geldiği görülmektedir. Araştırmaya katılanların cinsiyet anlamında yarı yarıya oldukları görülmektedir. Katılımcıların %48,1'nin 36-50 yaş aralığında olduğu ve yaklaşık %40'nin 5001 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %45,7'ni Giresunlu müşteriler oluşturmakta iken, yaklaşık %55'ni ise diğer şehirlerden gelen müşterilerin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 3 Hizmet kalite algısı ve tavsiye davranışına yönelik güvenilirlik analizi

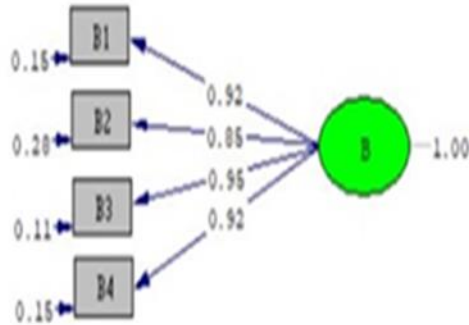
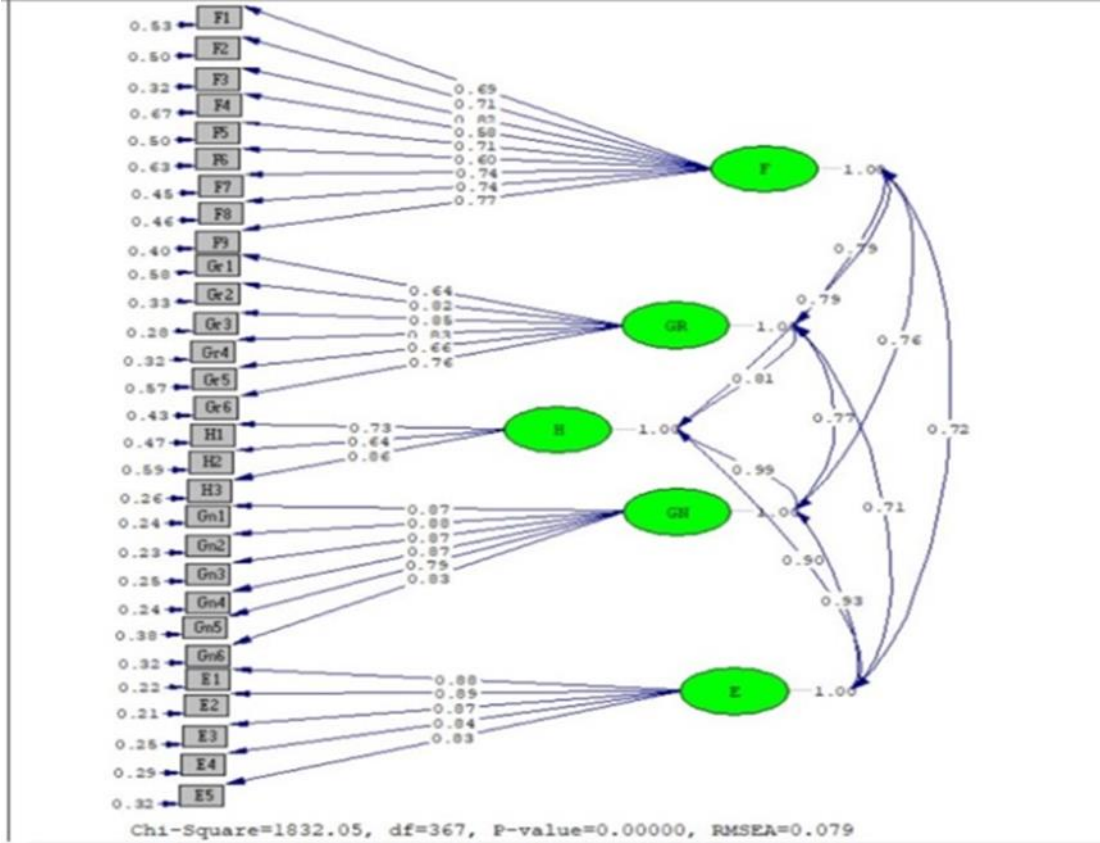
		Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Hizmet Kalite Algı Boyutları	Fiziksel Özellik	,899	9
	Güvenilirlik	,888	6
	Heveslilik	,788	3
	Güven	,937	6
	Empati	,934	5
Hizmet Kalite Toplam Algı Değer		,967	29
Tavsiye Davranış Değeri		,941	4

Güvenirlik analizi hesaplanırken kullanılan ölçüt çoğunlukla Cronbach's Alpha değeridir. Cronbach's Alpha 0 ile 1 arası değere sahiptir. Bu değer, 60 ile 80 arası olması güvenilir olduğunu, 80 ile 100 arası bir değere sahip olduğunda ise yüksek düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir (Kozak, 2018, s. 132). Tablo 3'deki hizmet kalite algı boyutlarının Cronbach's Alpha katsayısının en düşük değerinin 0,788 en yüksek değerinin ise 0,937 olduğu görülmektedir. Hizmet kalite algısı ölçeğinin toplam değerinin ise 0,967 olduğu, bu değere göre hizmet kalite algısı ölçeğinin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir. Katılımcıların tavsiye davranışına yönelik güvenilirlik analiz sonucunun 0,941 olması tavsiye davranışını ölçen 4 maddenin yüksek derecede güvenilirliği sağladığını göstermektedir.

Çalışmanın geçerliliğini test etmeye yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analiz sonuçları aşağıda Tablo 4'de verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde çalışmanın uyum indekslerinin mükemmel uyum indeksleri ve kabul edilebilir uyum indeksleri ile karşılaştırmalı olarak verildiği görülmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Sonuçlar incelendiğinde çalışmanın uyum indekslerinin mükemmel uyum veya kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu durum ölçek maddelerinin geçerliliğinin sağlandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4 Doğrulayıcı faktör analizi karşılaştırmalı uyum indeksleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum İndeksleri	Kabul Edilebilir Uyum İndeksleri	Hizmet Kalite Algısı Uyum İndeksleri	Tavsiye Davranış Uyum İndeksleri
χ^2/sd	$0 \leq 3$	$3 \leq 5$	1832,05/367 (4,9)	7,88/2 (3,9)
GFI	$.95 \leq 1.00$	$.90 \leq .95$	0,90	0,99
IFI	$.95 \leq 1.00$	$.90 \leq .95$	0,98	1,00
CFI	$.95 \leq 1.00$	$.90 \leq .95$	0,98	1,00
NFI	$.95 \leq 1.00$	$.90 \leq .95$	0,97	1,00
NNFI	$.95 \leq 1.00$	$.90 \leq .95$	0,97	0,99
RFI	$.95 \leq 1.00$	$.90 \leq .95$	0,97	0,99

Görsel 1 Hizmet kalite algısı ve tavsiye davranış ölçeği faktör yükleri

Görsel 1’de okların arasında verilen değerler her bir ölçek maddesinin ilgili faktör yüküne katkısını göstermektedir. Buna göre hizmet kalite algısının fiziksel özellik boyutundaki F3 maddesi (Fiyat aralığına ve imajına uygun bir dekora sahiptir) en yüksek, F4 (Kolay okunabilir bir menüye sahiptir) maddesi ise en düşük katkıyı sağlamaktadır. Güvenilirlikte Gr3 (Güvenilir ve tutarlıdır) en yüksek, Gr1 (Hizmet size söz verilen zamanda yapılmaktadır) en düşük katkıyı sağlamaktadır. Heveslilik boyutu içerisinde en yüksek katkıyı H3 (Sizin her türlü özel isteğinizde fazla çaba göstermektedir), en düşük katkıyı ise H2 (Hızlı ve zamanında hizmet sağlamaktadır) maddesi sağlamaktadır. Güven boyutunda Gn2 (Çalışanlarla olan ilişkinizde sizin rahat ve emin hissetmenizi sağlamaktadır) en yüksek, Gn5 (İyi yetişmiş, işin üstesinden gelebilen ve deneyimli personele sahiptir) en düşük katkı veren maddedir. Empatide E2 (Çalışanlar sizi özel hissettirirler) en yüksek, E5 (Müşteri için her zaman daha iyisini isterler) en düşük katkı ile hizmet

kalite algısını etkileyen ölçek sorusudur. Tavsiye davranışında ise B3 (İnsanlara bu restoranla ilgili olumlu şeyler söylerim) en yüksek, B2 (Sevdiğim insanların da bu restorana gelmeleri için ısrar ederim) en düşük oranı ile tavsiye davranışını etkileyen ölçek soru maddesi olarak görülmektedir.

Hizmet algı boyutlarının tavsiye davranışına etkisi ve genel hizmet algısının tavsiye davranışına etkisini ortaya koyan istatistiksel sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5 Hizmet kalitesi algısı boyutlarının tavsiye davranışı üzerindeki etkisine ait çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Model		S. edilmemiş Katsayılar		S. edilmiş Katsayılar		Tol.	VIF	T	P	F	R ²
		B	Std. Hata	Beta							
Hizmet Algı Boyutları	Fiziksel	,288	,056	,212	,411	2,432	5,156	,000			
	Güvenilirlik	,083	,069	,052	,372	2,691	1,203	,230			
	Heveslilik	,015	,066	,012	,254	3,930	,236	,814	188,449	,656	
	Güven	,276	,074	,247	,259	4,305	3,723	,000			
	Empati	,397	,061	,368	,220	4,556	6,542	,000			

Bağımlı değişken: Tavsiye Davranışı

Tablo 5’teki çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçları hizmet algı boyutları ($F(188,449)=P<0,01$) ve hizmet kalite algısı ($F(877,991)=P<0,01$) modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Tolerans değerlerinin $> ,20$ ve VIF değerlerinin < 10 olduğu böylece çoklu bağlantı probleminin olmadığı varsayılmaktadır. Hizmet algısının alt boyutlarından empati ($\beta=0,368$), güven ($\beta=0,247$) ve fiziksel ($\beta=0,212$) boyutlarının tavsiye davranışına olumlu yönde etkisinin olduğu, hizmet algı boyutlarının bağımlı değişkeni açıklama oranının ise %65,6 ($R^2=0,656$) olduğu görülmektedir. Böylece tavsiye davranışında meydana gelen değişimin %65,6’nın hizmet algı boyutları ile açıklanabileceği ortaya konmuştur. Yine tabloda hizmet algısının ($\beta=0,799$) tavsiye davranışına olumlu yönde etkisinin olduğu ve tavsiye davranışını % 63,8 ($R^2=0,638$) oranla açıkladığı da görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle H1, H1a, H1d ve H1e’nin desteklendiği, H1b ve H1c’nin ise desteklenmediği söylenebilir.

Restoran müşterilerinin hizmet kalite algı düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılaşım farklılaşmadığı aşağıda Tablo 6 ve Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 6 Katılımcıların hizmet kalitesi algısının yemek yeme, cinsiyet ve şehre göre farklılığını gösteren Ttesti tablosu

Grup		N	Ortalama	Ss	T	df	P	
Yemek yeme	Hizmet algısı	Evet	274	4,08	0,56	1,340	499	,181
		Hayır	227	4,02	0,55			
Cinsiyet	Hizmet algısı	Kadın	252	3,99	0,55	-2,672	499	,008
		Erkek	249	4,12	0,56			
Şehir	Hizmet algısı	Giresun	229	4,00	0,58	-2,021	499	,044
		Diğer	272	4,10	0,54			

Tablo 6’nın sonuçlarına göre, restoranda daha önce yemek yiyen ve yemeyen katılımcıların hizmet algılarında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Öte yandan tabloda hizmet algısının katılımcıların cinsiyet ve yaşadıkları şehre göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılık ile erkeklerin ortalamalarının kadınlara göre daha yüksek olduğu ve Giresun dışında yaşayanların ortalamaları Giresun’da yaşayanlara göre daha yüksek olduğu sonucu ortaya konmuştur.

Tablo 1 Hizmet kalitesi algısının eğitim, yaş ve gelir düzeylerine göre farklılığını gösteren ANOVA tablosu

Düzye	Levene test (sig.)	N	\bar{x}	SS	F	Sig.	Fark
Eğitim	Ortaöğretim	29	4,288	,526	3,188	,024	-
	Lise	175	4,008	,584			
	Üniversite	262	4,041	,542			

	Lisansüstü		35	4,222	,572			
Yaş	18-35 yaş arası	,587	203	4,004	,588			
	36-50 yaş arası		241	4,069	,548	2,586	,076	-
	51 yaş ve üzeri		57	4,191	,505			
	3000tl ve altı*	,693	140	3,890	,581			
Gelir	3001- 5000tl arası *		164	4,068	,535	10,294	,000	1<2 ve 3
	5001 ve üzeri*		197	4,166	,544			

Katılımcıların hizmet algısının eğitim, yaş ve gelir düzeylerine göre farklılığını ortaya koyan Tablo 7 yukarıdaki gibidir. Söz konusu farklılığı analiz edebilmek için verilere ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testinin ön koşulunun varyansların homojen olması gerekliliği olduğundan öncelikle her bir grubun "Eğitim, Yaş, Gelir" levne testi sonuçlarına bakılmış, test sonuçlarının anlamlılık değerlerinin Tabloda Levene test sütununda görüleceği üzere 0,05'den büyük olduğu dolayısıyla varyansların homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 7'de hizmet algısı eğitim ve yaş durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak tabloda görüleceği üzere hizmet algısının gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılık 3000 TL ve altı gelir grubunda olanların ortalamalarının 3001 TL-5000 TL ve 5001 TL ve üzeri gelir grubuna göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Yukarıda verilen Tablo 6 ve Tablo 7'nin sonuçlarının H2 hipotezini kısmen desteklediği söylenebilir.

Tartışma ve sonuç

Yukarıda araştırma verilerinin analiz ve bulgular başlığı altında yer alan Tablo 1'deki sonuçlar incelendiğinde hizmet kalite algılarının fiziksel özellik boyutundaki düşük ortalamaya sahip maddelerin işletme tarafından iyileştirme çalışmaları yapılmalı, yüksek olan maddelerin ise sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Buna göre işletmelerin imajını yansıtan görsel menülerine çekici yemek fotoğrafları yerleştirilmeli ve yiyeceklerin besin değerleri, kalori değerleri ayrıntılı açıklamaları ile menüye yerleştirilmeli veya QR kod sistemli dijital menüler ile üç boyutlu bir görünüm kazandırmaları önerilebilir. Güvenilirlik boyutundaki maddeler incelendiğinde müşterilerin zihninde hizmet kalitesinin oldukça iyi olduğu görülmektedir. Bu ölçek maddelerinin istikrarlılığının sağlanması önerilebilir. Örneğin, şeffaflık politikası ile menüde yer alan fiyatlarla müşteri hesabındaki fiyatın aynı olması sağlanarak, işletmenin güvenilir ve tutarlılığında istikrarlılığın ortaya koyması önerilebilir.

Heveslilik boyutu için işletmeler ve işletme çalışanları, yardımsever, anlayışlı olmalıdır. Müşterilerinin özel hissetmelerini sağlamak için müşteri isteklerine duyarlı olmalı ve müşteri beklentisine göre mal ve hizmet sunumu yaparak ihtiyaçlara hızlı cevap vermeleri önerilebilir. Örneğin, çocuklu aileler için çocuk sandalyesi, çocuk parkı, emzirme odaları, mama hazırlama alanı ve çocuk menü sunumu müşterilere değerli oldukları mesajını verebilmektedir. Ayrıca işletmelerin hızlı personel ekibi ile siparişi zamanında teslim etmeleri önerilebilir. Güven boyutunda müşteriler işletmelerin personelleri için tüm olanakları sağlayamadıkları, iyi yetişmiş deneyimli personel ekibine sahip olmadığı ve bu konuya yönelik güvensizliklerini ifade etmişlerdir. Buna göre işletmeler personelleri için ödüllendirici faaliyetlerde bulunarak personellerinin hizmet vermeye teşvik edici faaliyetlerde bulunmalarını sağlayabilmelidir. Ayrıca işletmeler müşterileri için eğitilmiş iyi yetişmiş personel ekibi ile müşterilere karşı verdiği sözü tutarak güvenilir ve kaliteli hizmet sunabilme çalışmaları yapmaları önerilebilir.

Empati boyutu ile ilgili maddeler için işletmelerin müşterilerini daha iyi anlamaya çalışarak kendilerini müşteri yerine koyarak hareket etmeleri önerilebilir. Sonuç olarak Giresun'daki restoran müşterilerinin düşük zannedilen hizmet algılarının veriler ve analizler doğrultusunda genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmacılara farklı şehirlerde veya farklı sektörlerdeki yerli ve yabancı turistlere yönelik çalışmalar yaparak sonuçların karşılaştırılması önerilebilir.

Tablo 2'de katılımcıların yarıdan fazlasının kadın olduğu, 5001tl ve üzeri gelire sahip, çoğunluğun üniversite mezunu, 36-50 yaş aralığında ve çoğunluğunun Giresun şehri dışından gelen kişiler olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu daha önce restoranda yemek

yiyecekler olduğu tespit edilmiştir. Bilgin (2017) tarafından yapılan çalışmada da demografik özelliklerin benzer sonuçlar gösterdiği görülmektedir. Kocagöz ve Eğitmiş (2020) çalışmalarında ise farklı olarak erkek katılımcıların çoğunluklu olduğu, 22-25 yaş arası, düşük gelirli, üniversite mezunu öğrenciler olduğu görülmektedir. Bu farklılık çalışmanın ulusal bir kahve firmasına yönelik yapılması ve müşterilerin ağırlıklı olarak üniversiteli öğrenciler olmasından kaynaklanabileceği söylenebilir. Bu sonuçlardan hareketle işletmelere çoğunlukla kadın, üniversite mezunu, orta yaş aralığında ve çalışan müşterilerin, iş stresinden uzak hijyenik, rahat ve konforlu fiziksel imkanlarla donatılmış güvenilir bir restoranda kendilerini özel hissetmelerini sağlayabilecek pazarlama ve tutundurma faaliyetlerini artırma yollarına gitmeleri önerilebilir. Araştırmacılara konuya yönelik çalışmalarını farklı zaman ve destinasyonlarda, farklı müşteri gruplarına, farklı yiyecek içecek işletmelerine yönelik yapmaları ve sonuçlarını karşılaştırmaları önerilebilir.

Tablo 5'e göre tavsiye davranışını en yüksek düzeyde %36,8 ile empati etkilemektedir. Bunu %24,7 ile güven ve %21,2 ile fiziksel özellikler takip etmektedir. Öte yandan güvenilirlik ile hevesliliğin tavsiye davranışı üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmamaktadır. Buna göre işletmeler söz konusu üç boyuta yönelik çalışmaların sürdürülebilirliği sağlamalı, güvenilirlik ve hevesliliğe yönelik çalışmaları gözden geçirerek bu boyutları geliştirmeleri önerilebilir. İşletmelerin personel ekibiyle birlikte müşterilerinin duygularını anlama ve bulunulan durumu içselleştirme, müşteri isteklerini ve beklentilerini tahmin edebilecek eğitimler almaları önerilebilir. İşletmeler güler yüzlü, nazik ve sabırlı personel ekibiyle müşterilere bilgi vermede yeterli olabilmelidirler. Ayrıca restoranlar fiziki özelliklerini en uygun yansıtan konsept ve dekorlarla dizayn edilmedir. Covid-19 salgının yaşandığı günümüzde sosyal mesafe kullarına uygun fiziksel koşullar sağlanarak, çoklu kullanımdaki ketçap, mayonez, tuz gibi baharatlıkların hijyen kurallarına uygun tek kullanımlık paketlerde olmaları, servis ekipmanlarının ve personelin dezenfektan ve hijyen uygulamalarına yönelik eğitimler almaları önerilebilir.

Tablo 6'daki veri sonuçlarına göre restoranda daha önce yemek yiyen ve yemeyen katılımcıların hizmet algılarında anlamlı bir farklılık bulunmadığı, fakat cinsiyetin ve yaşadığı şehrin hizmet algısı üzerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Çalışma sonucundan farklı olarak Aksu ve Memiş (2017) çalışmalarında demografik özelliklerin hizmet kalite algısına bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Kocagöz ve Eğitmiş'in (2020) çalışmalarına bakıldığında ise farklı olarak kadınların hizmet kalitesinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Gelir düzeyine bakıldığında ise 5001tl ve üstü gelirin daha yüksek hizmet kalite algısına sahip olduğu ve genel olarak çalışma sonucuyla aynı sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışma sonucuna göre cinsiyete yönelik farklılık kadınlarda daha düşüktür. Bunun sebebinin genel olarak kadınların daha dikkatli ve detaycı olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Evlerindeki konforu ve hijyeni buldukları bölgede de aramaktadırlar. Ayrıca kadınlar için tasarrufta oldukça önemli görülmektedir. Buna yönelik işletmeler makul fiyatlı, hijyenik ve konforlu alanlar oluşturarak kadın müşterilerinin hizmet kalite algılarını arttırmaları önerilebilir.

Tablo 7'deki veri sonucuna göre, katılımcıların hizmet algısının eğitim ve yaş durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği fakat gelir düzeyine göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Gelire göre farklılık en düşük 3000tl ve altı gelire sahip müşterilerde görülmektedir. Bunun sebebinin üniversiteli işsiz yetişkinler olabileceği öne sürebilir. Buna göre işletmelerin daha çok 3000tl ve altı gelire sahip müşterilerine yönelik kampanyalar yapmaları önerilebilir. İşletmeler hafta içi ve hafta sonu farklı fiyat menüleri ile kampanyalar oluşturabilir. Yine işletmeler fiyatlarını makul seviyede tutarak ekonomik aile menüleri, öğrenci menüleri ve günün menüsü, özel gün menüsü ve spesiyal menüler ile müşterilerine promosyonlar uygulamaları önerilebilir. Araştırmacıların restoran müşterilerinden farklı olarak konaklama, eğlence vb. sektör müşterileri üzerinde araştırma yapmaları, farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyarak sonuçların karşılaştırılması önerilebilir.

Çalışmanın analizleri her ne kadar 507 restoran müşterisinden elde edilen verilerle yapılmış olsa da, çalışmanın Giresun'daki restoran müşterileri ile sınırlı olması, sonuçların genellemesini mümkün kılmamaktadır. Araştırmacıların farklı bölgelerde, farklı turizm işletmelerinde,

müşterilerin hizmet kalite algısına ve tavsiye davranışına yönelik çalışmalar yaparak sonuçların karşılaştırılmasına ve çıkan sonuçların genellemesine katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmada hizmet kalite algısı ile tavsiye davranışı ilişkisi incelenmiştir. Benzer şekilde, hizmet kalite algısı, bölge algısı, memnuniyet ve imaja yönelik çalışmalar yapılabileceği önerilebilir. Yerel yönetimlere ise şehrin turizm sektöründe gelişebilmesi, turizm sektörüne daha fazla yerli ve yabancı turist çekebilmesi için yiyecek içecek işletmelerine, konaklama işletmelerine ve seyahat acentelerine yönelik destekleyici, denetleyici ve özendirici politikalar geliştirmeleri önerilebilir.

Yazar katkı oranları

Çalışmaya 1. Yazar % 60 ve 2. Yazar % 40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

“Hizmet Kalitesi Algısının Tavsiye Davranışına etkisi: Restoran Müşterileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akbaba, A. ve Kılınç, İ. (2001). Hizmet kalitesi ve turizm işletmelerinde SERVQUAL uygulamalar. *Anatolia: Turizm Araştırma Dergisi*, 12(2), 162-168.
- Akdu, S. (2017). *Turizm sektöründe hizmet hatası telafi stratejileri, hizmet kalitesi algısı ve kurumsal imaj algısı arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Gümüşhane Üniversitesi.
- Aksu, M. ve Memiş, H. (2017). Yiyecek ve içecek işletmelerinde hizmet kalitesinin dineserv modeli ile ölçümü: Çanakkale İli örneği. *Journal of Life Economics*, 4(4), 191-206.
- Aksu, M., Diker, O., Temeloğlu, E. ve Demirbulat, Ö.G. (Ed.), (2020). *Hizmet kalitesi el kitabı: Ölçekler ve modeller üzerine çalışmalar*. Detay Yayıncılık.
- Bilgin, Y. (2017). Restoran işletmelerinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatinin ağızdan ağıza pazarlamaya etkisi. *İşletme Araştırma Dergisi*, 9(4), 33-62.
- Cronin, J. J. & Taylor, S. (1992). Measuring service quality – A reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56(3), 55-68.
- Çıvgın, H. (2021). Otantikliğin tavsiye etme niyeti ve destinasyon tatmini üzerindeki etkisinde algılanan destinasyon imajının aracılık rolü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik. SPSS ve LISREL uygulamaları*. (1. Baskı). Pegem Yayınları.
- Garvin, D. A. (1984). What does 'product quality' really mean? *MITSloan Management Review*, (2), 25-43.
- Göktaş, L. S. ve Ülkü, A. (2021). Müzedeki hizmet kalitesi algısının tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme niyeti üzerindeki etkisi. *Avrasya Turizm Araştırma Dergisi*, 2(2), 42-53.
- Grönroos, C. (1990). *Service management and marketing: Managing the service profit logic*. (4th Edition). Wiley.
- Grönroos, C. (1998). Marketing service: The case of a missing product. *Journal of Business and Industrial Marketing*, 12(4), 322-338.
- Harrison, P. & Shaw, R. (2004). Consumer satisfaction and post-purchase intentions: an exploratory study of museum visitors. *International Journal of Arts Management*, 6(2), 23-32.
- Hepkavaklı, N. (2021). *Yamaç paraşütü faaliyetine katılanların güdülerinin tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme niyetine etkisi: Fethiye örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

- İlban, M. O., Bezirgan, M. ve Çolakoğlu, F. (2016). Temel otellerde algılanan hizmet kalitesi, memnuniyet ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Edremit örneği. *Anatolia: Turizm Araştırma Dergisi*, 27(2), 181-194.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (5. Baskı). Asıl Yayın Dağıtım.
- Kim, H. B. & Kim, W. G. (2005). The relationship between brand equity and firms' performance in luxury hotels and chain restaurants. *Tourism Management*, 26(4), 549-560.
- Kocagöz, E. ve Eytmiş, A. M. (2020). Algılanan hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve sadakatine etkisi: Yiyecek-içecek sektöründe nicel bir araştırma. *Business And Management Studies: An International Journal*, 8(5), 4575-4610.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. (4. Baskı) Detay Yayıncılık.
- Öztürk, Y. ve Şahbaz, R. P. (2018). Rekreatyonel faaliyetlerin algılanan hizmet kalitesinin destinasyonu tekrar ziyaret ve tavsiye etme niyetine etkisi: Ilgaz Dağı Milli Parkı örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 11(58), 739-748.
- Polat, G. ve Aydın, Ş. (2022). Medikal Turistlerin deneyimleme kalite algıları ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkide müşteri güveni ve müşteri memnuniyetinin aracılık rolü. *Turizm Akademik Dergisi*, 9(1), 17-37.
- Sökmen, A. (1999). Konaklama işletmelerinde iş özellikleri modeli yardımıyla hizmet kalitesi artırılmasına yönelik, kavramsal bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 45-51.
- Stevens, P., Knutson, B. & Patton, M. (1995). A tool for measuring service quality in restaurants. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 36(2), 56-60.
- Şirin, M. E. (2016). Otel işletmelerinde hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti, tekrar satın alma ve tavsiye isteği üzerine etkisi: Trabzon Ortahisar örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Şirin, M. E. ve Aksu, M. (2016). otel işletmelerinde hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti, tekrar satın alma ve tavsiye isteği üzerine etkisi: Trabzon Ortahisar örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 530-544.
- Tuncer, B. ve Kızgın, Y. (2018). Tavsiye etme davranışının algılanan hizmet kalitesi değişkenleri ile ilişkisi: Atatürk Havalimanı örneği. *Business and Management Studies: An International Journal*, 6(3), 452-460.
- Unurlu, Ç. (2019). Algılanan servis kalitesinin marka sadakati üzerine etkisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(1), 37-49.
- Zeithaml, V. A. (2000). Service quality, profitability and the economic worth of customers: What we know and what we need to learn. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(1), 67-85.

Extended abstract

Introduction

The ability of businesses to survive in increasingly competitive conditions and to maintain their market shares largely depends on the continuity of their customers. For businesses to achieve this, it is of great importance that they create a strong image in the market they are in, as well as gain the trust of their customers and make them loyal to them. Businesses that want to get a bigger share in the market they are in are making efforts to positively affect their customers' perceptions of service quality in the process of maintaining and improving customer loyalty and advice behaviour. In this context, the study aims to examine the effect of service quality perception on advice behaviour in restaurants operating in Giresun on restaurant customers.

Conceptual framework

Service Quality Perception: Service quality perception is evaluated as the effect of product and service expectations on consumer behavior and its performance after consumption. It has been argued that the performance characteristics that make up the perception of service quality emerge with the dimensions of conformity and reliability. However, companies in the sector see the measurement of service quality as a necessity in order to learn how their performance is by the consumer and to understand consumer expectations.

Advice Behaviour: Advice behaviour is expressed as customers wanting to return to the place where they receive service and advising the service to those around them. In general, this concept affects the behavioral intentions and attitudes of customers. The high level of quality perceptions of the customers affects their repurchase of goods and services in the same business. It positively affects their willingness to give advice to those around them.

Service Quality Perception and Advice Behaviour Relationship: In today's competitive environment, quality service delivery and customers' service quality perceptions are seen as an important factor in the survival of businesses by

maintaining their profitability. Because the high level of service quality perceptions of customers creates a positive effect on customer satisfaction, re-visiting the business and advice behaviour.

Research method

The study is a quantitative research and the questionnaire technique was used as a data collection tool. The research data were collected from the customers of the restaurants operating in Giresun. In the study, the DINESERV scale developed by Stevens, Knutson, and Patton (1995) and the advice behavior scale developed by Kim and Kim (2005) were used. The research universe consists of the customers of the restaurants operating in Giresun. During the data collection process, 507 customers over the age of 18 were reached from the customers of these restaurants. The reliability and validity analyses of the data obtained from 507 people were made. Then the relevant analyses were made for the answers of the research questions and hypotheses created as a result of the literature review, and the results were interpreted.

Research findings

First of all, the mean and skewness kurtosis values of the scale items were examined, and it was seen that the averages were between 3.66 and 4.44, values. Based on the results, it was seen that the response to research questions was given.

According to the results of the regression analysis applied to the data, it was seen that empathy, trust, and physical dimensions, which are the sub-dimensions of service perception, had a positive effect on advice behavior. Still, the dimensions of assurance and responsiveness did not have a significant effect. Similarly, it is seen that the service perception has a positive effect on the advice behavior and explains it with a rate of 63.8%. According to the results of the T-test, it was seen that there was no significant difference in the service perceptions of the participants who had and had not eaten at the restaurant before. Still, there was a significant difference according to the gender of the participants and the city they lived in. Again, the results of the ANOVA test showed that the perception of service did not differ significantly according to education and age, but showed a significant difference according to income level.

Conclusion and evaluation

Suggestions made based on the research findings can be listed as follows:

- To make customers feel special, it can be suggested that they should be sensitive to customer requests and respond quickly to needs by offering goods and services according to customer expectations.
- Businesses should be able to enable their personnel to engage in activities that encourage them to serve, by engaging in rewarding activities for their personnel.
- It can be suggested that businesses work to provide reliable and quality service by keeping their promises to customers with a team of well-trained and well-trained personnel.
- It can be suggested that businesses try to better understand their customers and act by putting themselves in the place of customers.
- It can be suggested that businesses take training to understand the emotions of their customers, to anticipate customer requests and expectations, together with their personnel team.
- Businesses should have concepts and decorations that best reflect their physical characteristics.
- Local governments can be recommended to develop supportive, supervisory and encouraging policies for food and beverage businesses, accommodation businesses and travel agencies so that the city can develop in the tourism sector and attract more local and foreign tourists to the tourism sector.

Ek 1 Ölçek sorularının ortalama, standart sapma ve çarpıklık- basıklık değerleri

Ölçek Maddeleri	N	Ortalama	S.Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Gözle görülür biçimde çekici bir yemek yeme alanına sahiptir.	501	4,16	,72	-,32	-,83
Temiz, düzgün ve uygun giyimli personele sahiptir.	501	3,97	,84	-,44	-,50
Fiyat aralığına ve imajına uygun bir dekora sahiptir.	501	3,93	,87	-,31	-,79
Kolay okunabilir bir menüye sahiptir.	501	4,02	,81	-,26	-,91
İmajını yansıtan görsel olarak çekici menüye sahiptir.	501	3,66	,91	,14	-1,02
Kolay hareket edilebilen ve rahat bir yemek alanına sahiptir.	501	4,35	,63	-,47	-,67
Oldukça temiz tuvaletlere sahiptir.	501	4,06	,75	-,35	-,50
Tamamen temiz olan yemek yeme alanlarına sahiptir.	501	4,13	,70	-,26	-,75
Yemek alanlarında rahat koltuklara ve kaliteli servis ekipmanlarına sahiptir.	501	4,16	,74	-,38	-,72
Hizmet size söz verilen zamanda yapılmaktadır.	501	4,11	,68	-,18	-,74
Yanlış olan her şey hızlı bir şekilde düzeltilmektedir.	501	4,26	,61	-,23	-,60
Güvenilir ve tutarlıdır.	501	4,24	,67	-,39	-,66
Müşteri hesabı doğru sunulmaktadır.	501	4,35	,58	-,32	-,33
Sipariş verildiği gibi yiyecekler aynen servis edilmektedir.	501	4,44	,56	-,45	-,35
Menüde yer alan fiyatlarla müşteri hesabındaki fiyat aynıdır.	501	4,38	,60	-,46	-,34
Yoğun zamanlarda çalışanlar hizmeti devam ettirmek için birbirlerine yardım etmektedirler.	501	4,17	,68	-,42	-,12
Hızlı ve zamanında hizmet sağlamaktadır.	501	3,97	,72	-,05	-,84
Sizin her türlü özel isteğinizde fazla çaba göstermektedir.	501	3,95	,84	-,31	-,70
Çalışanlar sorularınıza harfiyen cevap vermektedir.	501	4,13	,73	-,40	-,46
Çalışanlarla olan ilişkilerinizde sizin rahat ve emin hissetmenizi sağlamaktadır.	501	4,09	,76	-,41	-,48
Menü içeriği hakkında bilgi ve ayrıntıları vermeye gönüllü personele sahiptir.	501	4,03	,81	-,43	-,53
Sizi özel olarak güvende hissetmenizi sağlamaktadır.	501	3,92	,84	-,26	-,77
İyi yetişmiş, işin üstesinden gelebilen ve deneyimli personele sahiptir.	501	3,78	,93	-,27	-,71
Çalışanlarının işlerini daha iyi yapabilmesi için tüm olanaklar sağlanmaktadır.	501	3,99	,76	-,23	-,62
Çalışanlar prosedürlerden ziyade sizin bireysel ihtiyaç ve isteklerinize duyarlıdır.	501	3,81	,88	-,11	-,93
Çalışanlar sizi özel hissettirirler.	501	3,75	,88	-,00	-,95
Çalışanlar sizin bireysel ihtiyaç ve isteklerinizi tahmin ederler.	501	3,77	,85	-,02	-,86
Eğer yanlış bir şey olsa bile; sempatik ve güven verici personele sahiptir.	501	4,06	,74	-,31	-,40
Müşteriler için her zaman daha iyisini isterler.	501	4,08	,75	-,30	-,67
Fikrimi soranlara bu restoranı öneririm.	501	4,14	,75	-,62	,37
Sevdiğim insanların da bu restorana gelmesi için ısrar ederim.	501	3,77	1,05	-,68	-,21
İnsanlara bu restoranla ilgili olumlu şeyler söylerim.	501	4,10	,75	-,51	,15
Daha uzun süreler bu restoranda yemek yemeye devam ederim.	501	4,06	,83	-,73	,38

Examination of teachers' perceptions of workplace friendship and organizational happiness

Ahmet Alper Karagözoğlu ¹, Seyfettin Abdurrezzak ², Ümit Doğan ³

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Elazığ/Türkiye.

² Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Edirne, Türkiye.

² Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Düzce, Türkiye.

ABSTRACT

This study investigated teachers' workplace friendship and organizational happiness perception levels and their relationships. The research was conducted using the relational survey method, which is one of the quantitative research methods. The study population consists of 6024 teachers working in public schools in Malatya province in the 2021-2022 academic year. In this sense, 230 teachers selected using a stratified sampling method participated in the study. In data collection three different tools were used: workplace friendship scale, organizational happiness scales and a personal information form which the researcher developed. SPSS 26.0 was used in the analysis of the data. The t-Test, ANOVA and Tukey test were performed. The findings showed that participants' friendship opportunity perception in the schools they were working were quite high, while the friendship prevalence perceptions were lower. The findings revealed a strong and positive relationship between the friendship opportunity and friendship perceptions of the participants in the current environment and their positive feelings, which are the source of organizational happiness.

KEYWORDS

Workplace friendship, organizational happiness, teacher, school, well-being.

Öğretmenlerin iş yeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluk algılarının incelenmesi

ÖZET

Bu çalışmada öğretmenlerin iş yeri arkadaşlığı algıları ile örgütsel mutluluk algıları düzeylerinin belirlenerek bu iki kavram arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırma nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni 2021-2022 eğitim öğretim yılında Malatya ilinde devlet okullarında görevli toplam 6024 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise evrenden tabakalı örneklem yöntemi ile seçilmiş 230 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak üzere iş yeri arkadaşlığı ölçeği ve örgütsel mutluluk ölçekleri ile araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 26.0 programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde t-Testi, ANOVA ve Tukey testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki arkadaşlık fırsatına ilişkin algılarının oldukça yüksek iken egemen olan arkadaşlık algılarının ise bunun altında kaldığı görülmüştür. Araştırma neticesinde öğretmenlerin arkadaşlık fırsatı ve mevcut ortamdaki arkadaşlık algıları ile örgütsel mutluluğun kaynağı olumlu duyguları arasında yüksek düzeyde ve olumlu yöndeki ilişki olduğu bulgulanmıştır. Araştırma bulguları kapsamında işyeri dostu olma ile örgütsel mutluluk arasındaki ilişkiyi belirlemek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu önerisi sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Öğretmen, iş yeri arkadaşlığı, örgütsel mutluluk.

Atf: Karagözoğlu, A., A., Abdurrezzak, S., & Doğan, Ü. (2024). Examination of teachers' perceptions of workplace friendship and organizational happiness. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 166-181. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1282087>

Introduction

Happiness is a concept that gives meaning to human life, enhancing it and making it valuable. Human beings pursue this concept throughout their lives. The Turkish Language Institution defines happiness as the joy of fully achieving all aspirations (TDK, 2022). In the literature, there are numerous definitions of happiness. For example, Seppala (2016) defines happiness as the continuation of a state of saturation that occurs in people. Similarly, Kangal (2013) defines it not as a phenomenon that can be measured instantly, but as a feeling that is tried to be reached throughout life. In addition, Hempfling (2015) describes happiness as finding peace while coping with pleasures. In general, happiness can be defined as an inner feeling or situation. In this sense, the satisfaction of the terms with life, and subjective and moral well-being (subjective well-being) can also be used instead of happiness in the literature (Bülbül and Giray, 2011). Individuals, who can successfully manage their spiritual, emotional, and cognitive negative experiences, can have a spiritually refreshing, regular and balanced life (Döş, 2013; Reeve, 2012). It is stated in the literature that the reasons for happiness are based on a spiritual and psychological state that is spiritual, material, or both (Keser, 2018). Humans have always prioritized happiness and strived to place this feeling at the heart of their lives.

Happiness is a subjective experience and is part of the social, interpersonal, and theoretical context. Contextual assessments are important in happiness due to the fact that the subjective experiences of individuals in different contexts can differ, and organizational happiness is one of these contexts (Tian, et al., 2015). There are also many definitions of organizational happiness in the literature. Daniels (2000) considered organizational happiness as the sum of the emotions in the organization. Waterman et al. (2008) stated that if one's potential is realized with emotions in the organization, this can lead to organizational happiness. Wesarat et al. (2015) define organizational well-being as the satisfaction individuals derive from their work and life. In addition, Brief and Weiss (2002) state that organizational happiness is the positive emotions of the employee prevail over negative emotions. The expression "...which will make the students happy and make a contribution to the happiness of the society", emphasized in the aims of the Turkish national education system, clearly indicates the goal of the educational institution in our country, as in every society. The students' happiness is reflected in the school, and the happiness of the school is reflected in the society with a diffusionist effect. Since the school should be an organization where the relations for all stakeholders are clear and open, people should trust each other and be happy (Konan and Taşdemir, 2019; Ministry of National Education, 1973). The phenomenon of happiness is a basic concept that should be included in the structure of organizations and their functioning. Human resources play a significant role in creating happiness in organizations. Based on this point of view, all stakeholders, making up the school community, contribute to organizational happiness. These contributions can contribute to its pedagogical and academic goals and make it a happy living space (Arens and Morin, 2016). One of the factors affecting teachers' happiness is undoubtedly teachers' workplace friendships, a concept that affects the social life of the individual and the workplace.

Workplaces are places where social relationships and friendships are formed. Individuals who spend most of their day at work have less time to communicate with other individuals outside of work (Biçer, 2017). The time in the workplace requires communication with people in the working environment. Workplace friendships are workplace relationships that involve mutual trust, commitment, and shared value (Kanbur, 2015). Workplace friendship can help reduce work stress, adapt to work, eliminate ambiguities, achieve expected performance (Boyd and Taylor, 1998), and increase participation in workplace activities. With achieving the organization's goals, good friendship relations are in interaction and cycle (Berman, West, & Richter, 2002). The studies on workplace friendship revealed that close friendships established at work increased happiness and motivation in people's lives (Sias and Cahill, 1998). It was also found that it accelerated the adaptation to the job and organizations, reduced job stress was effective in eliminating uncertainties and reaching expected performance standards (Boyd & Taylor, 1998). All these will contribute to happiness stated by Ryff (1989). On the other hand,

negative experiences such as negative friendship relationships and emotional abuse that the individual has experienced will affect his/her social and family life negatively. They may cause difficulties in establishing a work-family life balance and reduce happiness.

When the literature is examined, there are studies investigating workplace friendship and job satisfaction (Markiewicz et al., 2000; Morrison, 2009; Riordan and Griffeth, 1995; Yavuzkurt and Kiral, 2020), there are studies on workplace friendship and teachers' organizational commitment (Durusu and Cemaloğlu, 2019), organizational peace (Bozanoğlu, 2020), work dedication (Şahinbaş and Erigüç, 2019) and organizational harmony (Alparslan et al., 2015; Morrison, 2004). When the literature was examined, no research examining the relationship between workplace friendship and organizational happiness was found. Thus, the present study tried to answer the question, "What is the relationship between teachers' perceptions of workplace friendship and organizational happiness?". Based on this general purpose, the sub-objectives of the research were as follows:

1. What is the level of teachers' perceptions of workplace friendship?
2. What are the perceptions of teachers about organizational happiness?
3. Do teachers' workplace friendship and organizational happiness perceptions differ by their demographic characteristics (gender, professional work experience, type of school they work at)?
4. Is there a relationship between teachers' workplace friendship and organizational happiness perceptions?
5. Do teachers' workplace friendship perceptions predict their organizational happiness perceptions?

Having happy teachers is required for a happy society. Accordingly, to achieve the goals of the school organization, to make teachers feel positive about the organization and the work they do, to contribute to the educational processes, and to obtain more effective results, workplace friendship levels and teachers' happiness perceptions should be determined. Therefore, this study focused on this issue.

Method

The Model of research

This study used a general survey model to investigate teachers' workplace friendships and organizational happiness levels. In addition, the relational survey model (Büyüköztürk et al., 2016) was employed to examine whether the workplace friendship and organizational happiness of levels teachers differed.

Population and sampling

The study population covered 6024 teachers in Yeşilyurt, Malatya in 2021-2022 academic year. Among them, 230 teachers from different branches participated in the study. A stratified sampling method was used in sample selection. Based on Cohen et al. (2005), the sample size was sufficient for the values in the literature. Demographic characteristics of the participants are shown in Table 1.

Table 1 Demographic characteristics of the participants

Characteristics		N	%
Gender	Female	133	57,8
	Male	97	42,2
Work Experience	1-5 Years	69	30
	6-10 Years	85	36,96
	11 Years and Above	76	33,04
Type of School	Primary School	74	32,17
	Secondary School	91	39,56
	High School	65	28,27
Total		230	100

57.8% of the participants were female and 42.2% were male. 30% of the teachers has 1-5 years of work experience, 36.96% had 6-10 years of work experience and, 33.04% had 11 years and above of work experience. Regarding the type of school they work at, 32.17% were working in primary school, 39.56% in secondary school and, 28.27% in high school.

Data collection tools

Workplace Friendship Scale: In the study, "Workplace Friendship Scale" was used to examine the participants' workplace friendship perceptions. The scale was developed by Neilsen, Jex, and Adams (2000). Kiral (2016) adapted the scale into Turkish. The scale consists of two sub-dimensions "Friendship Opportunity" and "Friendship Prevalence". The former contains statements to examine the extent to which the organization supports workplace friendship, and the latter consists of statements to investigate whether workplace friendship exists in the organization (Yavuzkurt, 2017). The participants can get 25 points maximum from both sub-dimensions, and 50 points maximum from the total scale. The lowest score a participant can get is 10. As a result of the confirmatory factor analysis of the scale, the fit indices ($\chi^2 = 73.57$, $sd = .34$, $SRMR = .042$, $CFI = .98$, $NFI = .97$, $NNFI = .98$ and $GFI = .95$, $RMSEA = .066$). The item discrimination level of the workplace friendship scale adapted by Kiral (2016b) was appropriate for each item and Cronbach's Alpha was .84 for the total scale .76 for "Friendship Opportunity" sub-dimension and .78 for "Friendship Prevalence" sub-dimension (Kiral, 2016b: 7-8).

Organizational Happiness Scale: It was developed in Portuguese and translated into English by Paschoal and Tamayo (2008). The scale was adapted into Turkish by Arslan and Polat (2017). The 5-point Likert-type scale ranks from "Never (1) to Completely (5)" in the first 21 questions. For questions from 22 to 29, it ranks from "Totally Agree (5), to Totally Disagree (1)". OHS consists of 29 items and three sub-dimensions (positive emotions, negative emotions, realization of potential). Items in the negative emotions dimension are reverse-scored. For validity, the researchers performed confirmatory factor analysis, which revealed sufficient results. Arslan and Polat (2017) calculated the reliability coefficient of the total scale as .96. In this study, Cronbach's alpha coefficient for the whole scale was found to be .93.

Data Analysis

Descriptive analyses were conducted on independent variables to examine the participants' levels of workplace friendship and organizational happiness. Before performing statistical tests, the data normality of the data was investigated. Since the kurtosis and skewness values were found to be between -1.5 and +1.5 (Tabachnick & Fidell, 2013), it was considered that the data were normally distributed. Therefore, parametric tests were used. After testing variance homogeneity, the t-test examined whether workplace friendship and organizational happiness levels differed by gender. ANOVA was used to determine whether they differed according to work experience and school type. The difference between the groups was analyzed with the Tukey test. Pearson-correlation analysis examined the relationship between teachers' readiness for organizational change and organizational opposition perceptions in the distance education process. The predictive status between positive emotions, negative emotions, potential actualization of friendship opportunity, and friendship prevalence was determined using multiple regression analysis.

Results

Results of descriptive statistics on teachers' workplace friendship and organizational happiness levels

Table 2 presents the analysis results related to the sub-problem of the study.

Table 2 Descriptive statistics results

Scales	Dimensions	N	\bar{x}	Sd
Workplace friendship	Friendship Opportunity	230	4.38	.72
	Friendship Prevalence	230	3.23	.81
Organizational Happiness	Positive Emotions	230	3.37	.71
	Negative Emotions	230	3.11	.86
	Realization of Potential	230	3.08	.87

*p<.05

As shown in Table 2, the average of positive emotions (\bar{x} =3.37) in the organizational happiness scale was quite high, the average of negative emotions (\bar{x} = 3.11) was medium, and the average of realization of potential (\bar{x} = 3.08) was moderate.

Findings on whether organizational happiness and workplace friendship levels of teachers differed by gender, marital status, and work experience are presented under separate headings.

The examination of the participants' workplace friendship and organizational happiness levels by gender

A t-test was performed to examine whether workplace friendship and organizational happiness of the participants differed by gender. Table 3 shows the t-test results.

Table 3 T-test results for gender

Variables	Gender	N	\bar{x}	Standard Deviation	sd	t	p
Friendship Opportunity	Male	133	3.29	.55	228	2.31	.02*
	Female	97	3.59	.79			
Friendship Prevalence	Male	133	3.24	.72	228	1.62	.18
	Female	97	3.19	.69			
Posivite Emotions	Male	133	3.39	.73	228	.09	.89
	Female	97	3.38	.76			
Negative Emotions	Male	133	3.20	.83	228	1.75	.11
	Female	97	3.14	.86			
Realization of Potential	Male	133	3.15	.69	228	.36	.92
	Female	97	3.16	.69			

*p<.05

Table 3 revealed that the friendship prevalence did not differ by gender whereas friendship opportunity perception differed significantly by gender [$t(228)=2.31$; $p<.05$]. Accordingly, it can be argued that the friendship prevalence perceptions of the participants were similar, and female participants had higher perceptions of friendship opportunity.

It was found that the participants' perceptions of the sub-dimensions of organizational happiness did not differ in terms of gender. In this respect, it can be stated that male and female teachers' perceptions of organizational happiness are similar.

The examination of the participants' workplace friendship and organizational happiness levels by work experience

The results of the analysis of teachers' perceptions of workplace friendship and organizational happiness according to their professional seniority are given in Table 4.

Table 4 ANOVA results for work experience

Variables	Work experience (years)	N	\bar{x}		Sum of Squares	Mean of Squares	F	P
Friendship	1-5	69	3.18	B.G	.38	.55	1.31	.01*
	6-10	85	3.17	W.G.	139.7	.49		

Opportunity	11+	72	3.61	Total	117.6			
	1-5	69	3.21	B.G	.51	.28		
Friendship	6-10	85	3.28	W.G.	69.2	.30	.04	.97
Prevalence	11+	72	3.22	Total	73.6			
	1-5	69	3.23	B.G	.15	.16		
Positive	6-10	85	3.30	W.G.	146	.53	.15	.91
Emotions	11+	72	3.21	Total	138.4			
	1-5	69	3.19	B.G	1.27	.63		
Negative	6-10	85	3.16	W.G.	263.8	.81	.69	.56
Emotions	11+	72	3.13	Total	159.4			
	1-5	69	3.03	B.G	.89	.51		
Realization of	6-10	85	3.14	W.G.	139.5	.41	.78	.50
Potential	11+	72	3.10	Total	139.5			

* $p < .05$

When Table 4 was analyzed, it was found that teachers' perceptions differed only in the friendship opportunity sub-dimension according to their professional seniority [$F(2;228) = 1.31$; $p < .05$]. The friendship prevalence perceptions of the participants were similar, and the participants with 11 or more years of work experience had higher levels of friendship opportunity perception.

It was found that teachers' perceptions of organizational happiness were similar according to their professional seniority in the whole scale and in all sub-dimensions. In this sense, the participants had similar perceptions regarding work experience in all three dimensions.

The examination of the participants' workplace friendship and organizational happiness levels by school type

The results of ANOVA conducted to examine whether workplace friendship and organizational happiness differed by school type are presented in Table 5.

Table 5 ANOVA results for school type

Variables	School Type	N	\bar{x}		Sum of Squares	Mean of Squares	F	P
Friendship Opportunity	Primary	74	3.18	B.G	.38	.55	1.26	.01*
	Secondary	91	3.17	W.G:	139.7	.49		
	High School	65	3.61	Total	117.6			
Friendship Prevalence	Primary	74	3.21	B.G	.51	.28	.04	.03*
	Secondary	91	3.28	W.G:	69.2	.30		
	High School	65	3.22	Total	73.6			
Positive Emotions	Primary	74	3.23	B.G	.15	.16	.15	.91
	Secondary	91	3.30	W.G:	146	.53		
	High School	65	3.21	Total	138.4			
Negative Emotions	Primary	74	3.19	B.G	1.27	.63	.69	.56
	Secondary	91	3.16	W.G:	263.8	.81		
	High School	65	3.13	Total	159.4			
Realization of Potential	Primary	74	3.03	B.G	.89	.51	.78	.50
	Secondary	91	3.14	W.G:	139.5	.41		
	High School	65	3.10	Total	139.5			

As shown in Table 5, friendship opportunity and friendship prevalence sub-dimensions differed significantly by the school type [$F(2;228) = 1.26$; $p < .05$]. Accordingly, it can be said that teachers working in primary schools have higher levels of friendship opportunities and friendship prevalence. In addition, Table 5 revealed that the participants' perception levels in the sub-dimensions of organizational happiness scale did not differ by school type ($p > .05$). Thus, it can be said that the perceptions of the participants working in primary, middle and high schools are similar in terms of positive emotions, negative emotions and potential actualization.

Correlation analysis results of the participants' workplace friendship levels and organizational happiness perceptions

The relationship between teachers' perceptions of workplace friendships and their organizational happiness was examined by Pearson Correlation analysis and the findings are shown in Table 6.

Table 6 Relationship between the participants' workplace friendship and sub-dimensions of organizational happiness scales

Size of Correlation	2	3	4	5
1. Friendship Opportunity	.72*	.73*	-.57*	.66*
2. Friendship Prevalence	1	.70*	-.59*	.56*
3. Positive Emotions		1	-.55*	.65*
4. Negative Emotions			1	-.56*
5. Realization of Potential				1

* $p < .05$

Table 6 indicated significant relationships at different levels in all sub-dimensions. When the results were examined, it was revealed that there was a significant relationship between teachers' workplace friendships and sub-dimensions and their organizational happiness and sub-dimensions. Similarly, it was found that the sub-dimensions of workplace friendship opportunity, friendship prevalence, positive emotions, and potential realization had a moderate and negative relationship with the negative emotions sub-dimension of the organizational happiness scale.

Regression analysis of the participants' workplace friendship and organizational happiness perception levels

Whether teachers' perceptions of organizational happiness were predicted by their perceptions of workplace friendships was examined by multiple regression analysis and the results were shown in Table 7.

Table 7 Regression analysis for the prediction of positive emotions sub-dimension

Predicted Variable: Positive Emotions Sub-Dimension							
Predictor Variable	B	ShB	β	T	p	Multiple r	Partial r
Constant	.606	.190		3.186	.002		
Friendship Opportunity	.522	.077	.325	6.734	.000	.712	.593
Friendship Prevalence	.241	.094	.204	2.564	.014	.623	.354
R = .376	R ² = .284						
F = 116.868	p = .000						

It was found that the participants' friendship opportunities perceptions were positively and highly correlated with their positive emotions ($r=.71$). In addition, a partial relationship was revealed between other variables ($r=.59$). Furthermore, the participants' friendship prevalence perceptions were positively and moderately related to their positive emotions ($r=.62$). A partial relationship was also revealed between other variables ($r=.35$).

It was found that the participants' positive feelings about school friendship opportunity and friendship prevalence perceptions explained 28% of the total variance ($R= .37$, $R^2= .28$, $*p<.01$). The standardized regression coefficient (β) showed that the relative importance of the predictive variables (workplace friendship opportunity and dominant friendship) on the participants' positive emotions was determined as friendship opportunity and friendship prevalence.

The results of multiple regression analysis of the friendship opportunity and friendship prevalence sub-dimensions of the organizational happiness scale and the negative emotions sub-dimensions of the workplace friendship scale are shown in Table 8.

Table 8 Regression analysis for the prediction of negative emotions sub-dimension

Predicted Variable Negative Emotions Sub-Dimension							
Predictor Variable	B	ShB	β	T	p	Multiple r	Partial r
Constant	1.375	.183		7.517	.000		
Friendship Opportunity	.241	.075	.256	3.24	.001	-.541	-.132
Friendship Prevalence	.161	.090	.154	1.779	.032	-.523	-.119
R = .527	R ² = .213						
F = 63.128	p = .000						

Table 8 shows multiple regression analysis results between the predictor variables and negative emotions as the predicted variable. As shown in Table 8, the participants' friendship opportunities perceptions were negatively and moderately related to their negative emotions ($r=-.54$). Also, a partial relationship was revealed between other variables ($r=-.13$). In addition, the participants' friendship prevalence perceptions were found to be negatively and moderately related to their negative emotions ($r=-.52$). Also, a partial relationship was revealed between other variables ($r=-.12$).

It was found that the participants' school friendship opportunity and friendship prevalence perceptions and negative feelings of school happiness explained 21% of the total variance ($R=.53$, $R^2=.28$, $*p<.01$). The standardized regression coefficient (β) indicated that the relative importance of the predictive variables (workplace friendship opportunity and friendship prevalence) on participants' negative emotions was determined as friendship prevalence and friendship opportunity.

Table 9 shows the results of the multiple regression analysis between friendship opportunity, friendship prevalence as the predictor variables, and potential realization, which was the predicted variable.

Table 9 Regression analysis for the prediction of potential realization sub-dimension

Predicted Variable Potential Realization Sub-Dimension							
Predictor Variable	B	ShB	β	T	p	Multiple r	Partial r
Constant	.523	.191		2,736	.006		
Friendship Opportunity	.482	.078	.426	6,19	.000	.681	.347
Friendship Prevalence	.297	.095	.289	3,144	.002	.587	.235
R = .486	R ² = .293						
F = 127,561	p = .000						

As seen in Table 9, the participants' friendship opportunity perceptions were positively and moderately related to their potential realization perceptions ($r=.68$). In addition, a partial relationship was revealed between other variables ($r=.35$). It was also found that the participants' friendship prevalence perceptions were positively and moderately related to their perceptions of realizing potential ($r=.59$). In addition, a partial relationship was revealed between other variables ($r=.24$).

It was found that the participants' school friendship opportunity and friendship prevalence perceptions and potential realization sub-dimension of school happiness explained 29% of the total variance ($R=.49$, $R^2=.29$, $*p<.01$). The standardized regression coefficient (β) revealed that the relative importance of the predictive variables (workplace friendship opportunity and friendship prevalence) on the participants' feelings of potential realization were determined as friendship opportunity and friendship prevalence.

Discussion and conclusion

In this study, the relationship between teachers' workplace friendships and organizational happiness was examined. It was found that teachers' perceptions of workplace friendship and perceptions of friendship opportunity were at a high level, while perceptions of friendship prevalence were lower. The fact that the perceptions of the participants about friendship opportunities were higher than the current workplace friendship indicated that they were more

open to establish new friendships. These findings are in line with the studies in the literature in which the friendship opportunity was generally above the medium level/high (Bilgin, 2018; Bozanoğlu, 2020; Kırıl 2016a, 2016b; Mao, et al., 2009; Yavuzkurt, 2017; Yavuzkurt and Kırıl, 2020) and the dominant friendship perception was low (Bilgin, 2018). In addition, there are studies in which the general perception of friendship was found to be high/positive (Berman, et al., 2002; Bozanoğlu, 2020; Durusu and Cemaloğlu, 2019; Yavuzkurt, 2017) and moderate (Keleş, 2018). In the present study, it was found that the participants' workplace friendship opportunity perceptions were higher. Accordingly, it can be said that they were willing to make new friendships at school. It can be thought that they considered the development of school friendship relations as an opportunity. In this regard, Berman et al. (2002) listed some of the advantages of workplace friendship as follows: helping employees support each other, improving the workplace environment and improving communication. They reported that, over time, friendships can "enhance better working relationships," "enhance team effectiveness and a sense of purpose," and "communicate a sense of family that is important for productivity in the workplace." It was observed that the positive emotions of the participants related to their happiness perception levels were higher than their negative emotions and perceptions of realizing the potential. This finding showed that the participants had higher level of positive emotions at work. Accordingly, it can be said that there was a relationship between the perceptions of the participants about establishing new friendships and their higher positive emotions. It can be concluded that teachers with positive feelings are more willing to make friends. The studies in the literature have revealed that teachers' general happiness perceptions were high (Arslan, 2018; Bayraktar and Girgin, 2020; Bulut, 2015; Demircan, 2019; Duman, 2014; Duran, 2016; Korkut, 2019; Serter, 2019; Özgenel and Bozkurt, 2020; Öztürk, 2015; Tosten, Avcı and Şahin, 2018).

While it was found that teachers' perceptions of workplace friendships did not differ according to their gender, it was found that female teachers' perceptions of friendship opportunities were higher than male teachers. Similarly, Keleş (2018) and Yavuzkurt (2017) found that females had higher levels of workplace friendship perceptions. In addition, Morrison (2009) stated that women see workplace companionship as more socially valuable than men. On the contrary, Song (2016) found that males had higher perceptions levels. In the present study, it was found that although the general friendship perceptions in the working environment were similar between male and female participants, the latter perceived new friendship opportunities more positively. In addition, there are also studies reporting that men and women had comparable levels of general friendship perceptions (Bozanoğlu, 2020; Chen et al., 2012; Karaköy, 2019; Özyer, et al., 2015; Şahinbaş and Erigüç, 2019). It was also found in this study that the happiness perception level of female and male participants was similar. These findings are in line with those in the literature (Bayraktar and Girgin, 2020; Bulut, 2015; Crossman and Harris, 2006; Demir and Murat, 2017; Diener and Ryan, 2009; Konan and Taşdemir, 2019; Korkut, 2019; Özgenel and Bozkurt, 2020). Some of the studies in the literature reported that the happiness levels of men were higher than those of women (Düzgün, 2016; Corra, et al., 2009; Korkut, 2019; Lucas and Gohm, 2000; Tümkaya, 2011), whereas others revealed that women's happiness levels were higher than men. (Blanchflower and Oswald, 2004; Brouskeli, et al., 2018; Bulut, 2015; Kangal, 2013; Moçoşoğlu and Kaya, 2010). These conflicting findings on general organizational happiness of male and female participants may be due to characteristics of the participants in the sample.

The participants' workplace friendship and organizational happiness perception levels were compared based on their work experience. Teachers were found to have higher perceptions of workplace friendliness for those with 11 years or more of professional seniority than those with lower professional seniority. Accordingly, it can be concluded that as the work experience of the teachers increases, they become more willing to establish new friendships. Also age, which increases with the work experience, may play a role in this situation. In this sense, Berman et al. (2002), Chen et al. (2012), and Song (2006) examined the relationship between employees' workplace friendship perceptions. They found that workplace friendship perceptions increased

with the age of employees. Thus, as revealed in the findings of the present study, it is understood that teachers with higher working experience are more willing to have friendship opportunities. In this context, it is concluded that age plays a significant role in workplace friendship perception, which increases with age. On the contrary, some studies reported that workplace friendship perception did not differ by work experience (Bozanoğlu, 2020; Karaköy, 2019; Keleş, 2018) and age (Şahinbaş and Erigüç, 2019).

It was also found that happiness perceptions in the schools where the participants work did not differ by work experience. Based on this finding, the happiness perception level of a teacher who has just started the profession and a teacher who has been working for many years is similar. Similar to the findings obtained by this study, it is reported in the literature (Crossman and Harris, 2006; Konan and Taşdemir, 2019; Özdemir and Winter, 2019; Özgenel and Bozkurt, 2020) have studies that reveal that teachers have similar levels of organizational happiness in terms of their professional seniority. Düzgün (2016) and Korkut (2019) stated that the happiest teachers had 21 years or more of work experience. In addition, some studies indicated that teachers in their first year in the profession were happier (Bayraktar and Girgin, 2020; Bulut, 2015).

The participants' workplace friendship and happiness perceptions were also compared in terms of the type of school they were working. It was found that the friendship prevalence and friendship opportunity perceptions of the participants working in primary schools were more positive than their colleagues working in secondary schools and high schools. The fact that primary school teachers' friendship relationships and their tendency to new friendships were more positive suggested that these teachers had been working together for a longer time. Bozanoğlu (2020) found that teachers in secondary schools had higher workplace friendship perceptions than those working in high schools. However, Bilgin (2018) stated that school type did play a significant role. It was also found in the present study that the happiness levels of teachers did not differ by the type of school they were working in. This finding is consistent with those of Konan and Taşdemir (2019). In addition, it was revealed in some studies that teachers working in primary schools were happier (Aelterman, et al., 2007; Bayraktar and Girgin, 2020; Bulut, 2015; Korkut, 2019; Moçoşoğlu and Kaya, 2018; Özgenel and Bozkurt, 2020; Tösten, et al., 2018), whereas others reported that teachers in private schools had higher happiness levels than teachers in public schools (Crossman and Harris, 2006).

It was found in this study that there were high-level and positive significant relationships between the participants' friendship opportunities and the friendship prevalence perceptions. Accordingly, it can be said that teachers having good friendship relations perceived their new friendship relations positively. In addition, it was found that there was a high level and positive relationship between the participants' friendship opportunities and friendship perceptions in their current environment and their positive feelings, which are the source of organizational happiness. It can be said that the friendships they experience at work also contributed to their positive feelings, which increased their organizational happiness. It was revealed that there were moderate and negative significant relationships between friendship prevalence and negative emotions. Based on these findings, it can be put forward that as the friendships established in the workplace improve, the negative feelings will decrease. Teachers' friendship opportunity and friendship prevalence perceptions are significant predictors of their positive emotions, negative emotions, and perceptions of realizing the potential, which shapes their organizational happiness perceptions. The findings in the literature revealed that friendship opportunities and friendship prevalence are positive and significant predictors of teachers' happiness perceptions. The fact that the new friendship opportunities and friendship prevalence relations are high in the schools where the teachers work indicates that their general organizational happiness will be more positive as it increases their positive feelings and perceptions of realizing the potential, and decreases their negative feelings. Berman et al. (2002) reported that positive orientations towards workplace friendships were reflected in organizational efforts to promote closer workplace relationships, such as lower stress and less employee absenteeism, as well as increased performance. Song (2006), on the other hand, emphasized that workplace friendship

supported employees to have positive work attitudes, but the quality of friendship had a stronger effect on employees' positive work attitudes than the opportunity for friendship. Sias et al. (2004) emphasized in their study that due to the deterioration of friendship in the workplace, emotional stress increased, and the desire of employees to fulfill their duties decreased, which led to an increase in turnover. The findings of this study proved that workplace friendship is an important factor in organizational happiness since if workplace friendship develops positively, organizational happiness increases.

When the literature was examined, it was found that there was no study on the relationship between teachers' perceptions of workplace friendship and their organizational happiness. In this regard, more work is needed to identify the relationship between workplace friendliness and organizational happiness. Because workplace friendship should be used as a useful tool to increase employees' positive work attitudes, qualitative studies should be conducted in which teachers' in-depth views on workplace friendliness and organizational happiness are obtained. In addition, it is recommended to provide environments that will support teachers' workplace friendships in schools, as positive workplace friendship is an important supporter of organizational happiness. In addition, it was found in the study that the perception of workplace friendship of the participants working in primary schools was more positive. It is thought that the fact that the teachers in these schools had been working together for more time may be effective in this situation. In this respect, it is suggested to develop education policies that will reduce the teacher turnover of schools and thus encourage working together for longer years.

Author contribution rates

1st Author: 33.33%, 2nd Author: 33.33%, 3rd Author: 33.33% contributed to the study.

Conflict of interest statement

Our article titled "Examination of Teachers' Perceptions of Workplace Friendship and Organizational Happiness" has no financial conflict of interest with any institution, organization, or person. There is also no conflict of interest between the authors.

References

- Aelterman, A., Engels, N., Petegem, K. V., & Verhaeghe, J. P. (2007). The well-being of teachers in Flanders: The importance of a supportive school culture. *Educational Studies, 33*(3), 285-297.
- Akın, H. B., & Şentürk, E. (2012). Bireylerin mutluluk düzeylerinin ordinal lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Öneri, 10*(37), 183-193.
- Akyol, Y. E. (2016). *Akademisyenlerde mutluluğun yordayıcıları olarak farkındalık ve stresle başa çıkma tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Arens, A. K., & Morin, A. J. (2016). Relations between teachers' emotional exhaustion and students' educational outcomes. *Journal of Educational Psychology, 108*, 800– 813. <https://doi.org/10.25656/01:16608>
- Aron, D. (2001). Consumer grudge holding: Toward a conceptual model and research agenda. *Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction, and Complaining Behavior, 14*, 108-119.
- Arslan, Y. (2018). *Öğretmenlerin farklılıkların yönetimi yaklaşımlarına ilişkin algıları ile örgütsel mutluluk algıları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi. Kocaeli Üniversitesi.
- Arslan, Y., & Polat, S. (2017). Adaptation of well-being at work scale to Turkish. *Educational Administration: Theory and Practice, 23*(4), 603-622.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Nolen-Hoeksema, S. (1996). *Atkinson & Hilgard's introduction to psychology*. New York, NY: Harcourt Brace Company.
- Bayraktar, H. V., & Girgin, S. (2020). The examination of teachers' levels of organizational happiness. *Journal of Education and Learning, 9*(5), 170-183.

- Berman, E. M., West, J. P., & Richter, M. N. (2002). Workplace relations: Friendship patterns and consequences (according to managers). *Public Administration Review*, 62(2), 217-230. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00172>
- Biçer, C. (2017). Örgütsel politika algısının işyeri arkadaşlığına etkisi ve bireysel sonuçları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Bilgin, Y. N. (2018). Öğretmenlerin iş yeri arkadaşlık ve okul kültürü algı düzeyleri arasındaki ilişki, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88, 7-8.
- Boehm, J. K., & Lyubomirsky, S. (2008). Does happiness promote career success?. *Journal of Career Assessment*, 16(1), 101-116.
- Boyd, N., & Taylor, R. (1998). A developmental approach to the examination of friendship in leader-follower relationships. *Leadership Quarterly*, 9(1), 1-25.
- Bracht, J., & Zylbersztejn, A. (2018). Moral judgments, gender, and antisocial preferences: An experimental study. *Theory and Decision*, 85(3-4), 389-406.
- Brief, A. P., & Weiss, H. M. (2002). Organizational behavior: Affect in the workplace. *Annual Review of Psychology*, 53, 279-307.
- Brouskeli, V., Kaltsi, V., & Loumakou, M. (2018). Resilience and occupational well-being of secondary education teachers in Greece. *Issues in Educational Research*, 28(1), 43-60.
- Bulut, A. (2015). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel mutluluk algılarının incelenmesi: Bir norm çalışması. Yayınlanmamış doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Bülbül, Ş., & Giray, S. (2011). Sosyodemografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi. *Ege Akademik Bakış, özel sayı*, 113-123.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. Baskı). Pegem Akademi.
- Chen, C. Y., Mao, H. Y., & Hsieh, A. T. (2012). Role ambiguity, employee gender, and workplace friendship. *Psychological Reports*, 110(3), 719-730.
- Cohen, Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education*. Routledge.
- Corra, M., Carter, S. K., Carter, J. S., & Knox, D. (2009). Trends in marital happiness by gender and race, 1973 to 2006. *Journal of Family Issues*, 30(10), 1379-1404. doi:10.1177/0192513X09336214.
- Crossman, A., & Harris, P. (2006). Job satisfaction of secondary school teachers. *Educational Management Administration and Leadership*, 34, 29-46. <http://dx.doi.org/10.1177/1741143206059538>
- Çetin, S., & Polat, S. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel adalet algı düzeyleri ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 171-182.
- Daniels, K. (2000). Measures of five aspects of affective well-being at work. *Human Relations*, 53(2), 275-294. <https://doi.org/10.1177/a010564>
- Demir, R., & Murat, M. (2017). Öğretmen adaylarının mutluluk, iyimserlik, yaşam anlamı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 347-378. <https://doi.org/10.26466/opus.347656>
- Demircan, T. (2019). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel mutlulukları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Diener, E., & Ryan, K. (2009). Subjective wellbeing: A general overview, *South African Journal of Psychology*, 4(39), 391-406.
- Döş, İ. (2013). Mutlu okul. *Eğitim ve Bilim*, 38(170), 266-280.
- Durusu, H., & Cemaloğlu, N. (2019). Öğretmenlerin yıldırma yaşama, işyeri arkadaşlık algısı ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17(1), 20-38.
- Düzgün, O. (2016). Ortaokulda görev yapmakta olan öğretmenlerin mutluluk düzeyleri ile sınıf yönetimi becerileri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Hempfling, M. S. (2015). *Happiness, work engagement, and perception of organizational support of student affairs professionals*. Unpublished Doctoral Dissertation, Ohio University, USA.

- Kabir, J. M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty* (Publication No. 10169573) [Doctoral dissertation, Wilmington University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Kanbur, A. (2015). Örgütsel bağlılığı belirleyici bir faktör olarak işyeri arkadaşlığının incelenmesi üzerine emniyet teşkilatında bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, 31, 45-63.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk Uzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hane halkı için bazı sonuçlar. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(44), 214-233.
- Karaköy, D. (2019). *Lider üye etkileşiminin, işyeri arkadaşlığının, rol belirsizliğinin ve rol çatışmasının işe yabancılaşma üzerine etkisine yönelik bir araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Keleş, H. N. (2018). Eğitim kurumlarında iş yeri arkadaşlığı ile örgütsel adanmışlık ilişkisi: İstanbul ilinde bir araştırma. 9. *Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu*, 01-04 Kasım 2018, Antalya, 632-656.
- Keser, A. (2018). İşte mutluluk araştırması. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 43-57.
- Kıral, E. (2016a). Öğretmenlerin iş yeri arkadaşlık algısının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. Sözel Bildiri, VII. Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu, KKTC/ Girne, 234- 235.
- Kıral, E. (2016b). İş yeri arkadaşlık ölçeğinin Türkiye örnekleminde öğretmenler üzerinde psikometrik özelliklerinin incelenmesi. Sözel Bildiri, Uluslararası Eğitim Denetimi Kongresi, Antalya, 11-13.
- Kırbıyık, M. E. (2012). Mutluluk ahlakı (eudaimonizm). *Fârâbî e-dergi*, 3, 12-19.
- Konan, N., & Taşdemir, A. (2019). Öğretmenlerin örgütsel ikiyüzlülük algıları ile mutluluk düzeyleri algıları arasındaki ilişki. *Scientific Educational Studies*, 3(2), 132-152. <https://doi.org/10.31798/ses.655939>
- Korkut, A. (2019). *Öğretmenlerin örgütsel mutluluk, örgütsel sinizm ve örgütsel adalet algılarının analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya.
- Lucas, R. E., & Gohm, C. L. (2000). Age and sex differences in subjective well-being across cultures. *Culture and Subjective Well-Being*, 3(2), 91-317.
- Mao, H. Y., Chen, C. Y., & Hsieh, T. H. (2009). The relationship between bureaucracy and workplace friendship. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 37(2), 255-266. <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.2.255>
- Mao, H. Y., Hsieh, A. T., & Chen, C. Y. (2012). The relationship between workplace friendship and perceived job significance. *Journal of Management & Organization*, 18(2), 247-262. <https://doi.org/10.5172/jmo.2012.18.2.247>
- Markiewicz, D., Devine, I., & Kausilas, D. (2000). Friendships of women and men at work: Job satisfaction and resource implications. *Journal of Managerial Psychology*, 15(2), 161-184. <https://doi.org/10.1108/02683940010310346>
- Milli Eğitim Bakanlığı (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*. [https:// meb.gov.tr/mevzuat](https://meb.gov.tr/mevzuat), Erişim Tarihi: 15/11/2021.
- Moçoşoğlu, B., & Kaya, A. (2018). Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki: Şanlıurfa ili örneği. *Harran Maarif Dergisi*, 3(1), 52-70. <https://doi.org/10.22596/2018.0301.52.70>
- Morrison, R. L. (2004). Informal relationships in the workplace: Associations with job satisfaction, organisational commitment and turnover intentions. *New Zealand Journal of Psychology*, 33(3), 114-128.
- Morrison, R. L. (2009). Are women tending and be friending in the workplace? Gender differences in the relationship between workplace friendships and organizational outcomes. *Sex Roles*, 60(1), 1-13. <https://doi.org/10.1007/s11199-008-9513-4>
- Nielsen, I. K., Jex, S. M., & Adams, G. A. (2000). Development and validation of scores on a two-dimensional workplace friendship scale. *Educational and Psychological Measurement*, 60(4), 628-643. <https://doi.org/10.1177/00131640021970655>
- Özgenel, M., & Bozkurt, B. N. (2020). Okul mutluluğunu yordayan bir faktör: Öğretmenlerin politik becerileri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 7(2), 130-149.
- Özyer, K., İrk, E., & Anaç, S. (2015). İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisinde iş arkadaşlığının aracılık rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 261-278.
- Paschoal, T., & Tamayo, A. (2008). Construction and validation of the work well-being scale. *Avaliação Psicológica*, 7(1), 11-22.

- Reeve, C. D. C. (2012). *Action, contemplation, and happiness*. Harvard University Press.
- Riordan, C. M., & Griffeth, R. W. (1995). The opportunity for friendship in the workplace: An underexplored construct. *Journal of Business and Psychology*, 10(2), 141-154. <https://doi.org/10.1007/BF02249575>
- Ryff, C. (1989). Happiness is everything or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081.
- Seppala, E. (2016). *The happiness track: How to apply the science of happiness to accelerate your success*. Hachette Press.
- Sias, P., & Cahill, D. (1998). From coworkers to friends: the development of peer friendships in the workplace. *Western Journal of Communication*, 62(3), 273-299.
- Sias, P. M., Heath, R. G., Perry, T., Silva, D., & Fix, B. (2004). Narratives of workplace friendship deterioration. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(3), 321-340. <https://doi.org/10.1177/0265407504042835>
- Song, S. H. (2006). Workplace friendship and employees' productivity: LMX theory and the case of the Seoul city government. *International Review of Public Administration*, 11(1), 47-58. <https://doi.org/10.1080/12294659.2006.10805077>
- Şahinbaş, F., & Erigüç, G. (2019). Pozitif örgütsel davranış yaklaşımıyla işyeri arkadaşlığı ve işe adanma ilişkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1201-1225.
- Tian, L., Wang, D., & Huebner, E. S. (2015). Development and validation of the brief adolescents' subjective well-being in school scale. *Social Indicators Research*, 120(2), 615-634. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0603-0>
- Tosten, R., Avcı, Y. E., & Şahin, S. (2018). The relations between the organizational happiness and the organizational socialization perceptions of teachers: The sample of physical education and sport. *European Journal of Educational Research*, 7(1), 151-157. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.7.1.151>
- Tümekaya, S. (2011). Türk üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluşu yordayan sosyodemografik değişkenler ve mizah tarzları. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 158-170.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK) (2022). <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 09/05/2022).
- Waterman, A. S., Schwartz, S. J., & Conti, R. (2008). The implications of two conceptions of happiness (hedonic enjoyment and eudaimonia) for the understanding of intrinsic motivation. *Journal of Happiness Studies*, 9, 41-79.
- Wesarat, P., Sharif, M. Y., & Majid, A. H. (2015). A conceptual framework of happiness at the workplace. *Asian Social Science*, 11(2), 78-88. <http://doi.org/10.5539/ass.v11n2p78>
- Yavuzkurt, T. (2017). *Ortaöğretim öğretmenlerinin iş yeri arkadaşlık algısı ve iş doyumunu ile ilişkisi (Aydın ili örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yavuzkurt, T., & Kırıl, E. (2020). The Relationship between Workplace Friendship and Job Satisfaction in Educational Organizations. *International Journal of Progressive Education*, 16(5), 404-425. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2020.277.25>

Genişletilmiş Özet

Mutluluk, öznel bir deneyim olup sosyal, kişilerarası ve kuramsal bağlamın bir parçası durumundadır. Bağlama dayalı değerlendirmeler, eğer mutluluk söz konusu ise önemlidir. Bunun nedeni bireylerin farklı bağlamlardaki öznel deneyimlerinin farklılaşabilmesidir ve örgütsel mutluluk da bu bağlamlardan birisidir (Tian, vd., 2015). Alanyazında örgütsel mutluluk; bilişsel, duygusal ve potansiyeli gerçekleştirme terimleri ile anılırken Daniels (2000) örgütsel mutluluğu örgütteki duyguların toplamı olarak ele almış; Waterman ve diğerleri (2008) ise kişinin potansiyelinin örgütteki duygularla gerçekleştirilmesi durumunda bunun örgütsel mutluluğa neden olabileceğini belirtmiştir. Wesarat ve diğerleri (2015) örgütsel mutluluğu, bireylerin işleri ve yaşamlarından sağladıkları doyum miktarı olarak tanımlarken, Brief ve Weiss (2002) ise örgütsel mutluluğu, işgörenin olumlu duygularının olumsuz duygulara üstün geldiği durumu olarak belirtmektedir. Türk milli eğitim sisteminin genel amaçları içerisinde vurgulanan "...öğrencilerin kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak..." ifadesi, her toplum gibi ülkemizde de eğitim kurumunun sonul hedefini işaret etmesi bakımından oldukça anlamlıdır. Çünkü öğrencilerin mutluluğu okula, okulun mutluluğu da difüzyonist bir etkiyle topluma yansımaktadır. Çünkü okul tüm paydaşlar için ilişkilerin net ve açık olduğu, insanların birbirine güvenip mutlu olduğu bir örgüt olmalıdır (Konan ve Taşdemir, 2019; Milli Eğitim Bakanlığı, 1973). Mutluluk olgusu örgütlerin yapısında olduğu kadar işleyişinde de yer alması gereken temel bir kavramdır. Örgütlerde mutluluğu yaratan öğelerin başında insan kaynakları gelmektedir. Buradan hareketle, okul toplumunu oluşturan tüm paydaşların örgütsel mutluluğa katkıları vardır. Bu katkılar okulu hem pedagojik hem de akademik amaçlarına daha çok yaklaştırır.

okulu mutlu bir yaşam alanı haline getirebilir (Arens ve Morin, 2016). Öğretmenlerin mutluluğuna etki eden unsurlardan birisi de hiç şüphesiz öğretmenlerin iş yeri arkadaşlıklarıdır.

İş yerleri, sosyal ilişkilerin ve arkadaşlıkların kurulduğu yerlerdir. Gününün büyük bir bölümünü iş yerinde geçiren bireylerin iş dışında diğer bireylerle iletişim kurmaları için daha az zamanları kalır (Biçer, 2017). İşyerinde geçirilen bu zaman, çalışma ortamındaki insanlarla iletişimi de zorunlu hale getirir. İş yeri arkadaşlığı, karşılıklı güveni, bağlılığı, beğeniyi ve paylaşılmış ilgi alanlarını veya değerleri kapsayan genel (özel olmayan) iş yeri ilişkileridir (Kanbur, 2015). İşyeri arkadaşlığının, çalışanların iş streslerini azaltmalarında, işe uyum sağlamalarında, belirsizlikleri gidermelerinde ve beklenen performansla ulaşmalarında yararı olup (Boyd ve Taylor, 1998), işyerindeki etkinliklere katılımı da artırır. Örgütün hedeflerine ulaşması ile iyi arkadaşlık ilişkileri bir etkileşim ve döngü içindedir (Berman, West ve Richter, 2002). İşyeri arkadaşlığı konusunda yapılmış olan araştırmalarda; işyerinde kurulan yakın arkadaşlıkların, yaşamlarında mutluluğu ve motivasyonu arttırdığı (Sias ve Cahill, 1998); işlerine ve örgütlerine uyum süreçlerini hızlandırdığı, iş stresini azalttığı, belirsizlikleri gidermede ve beklenen performans standartlarına ulaşmada etkili olduğu (Boyd ve Taylor, 1998) bulunmuştur. Bütün bunların, Ryff'in (1989), belirtmiş olduğu mutluluğa katkısı bulunacaktır. Öte yandan, bireyin yaşamış olduğu olumsuz arkadaşlık ilişkileri ve duygusal taciz gibi olumsuz yaşantılar sosyal ve ailevi yaşamını da o denli olumsuz etkileyecek, iş-aile yaşam dengesini kurma konusunda zorluk yaşamasına neden olabilecek ve mutluluğu azaltacaktır.

Alanyazında işyeri arkadaşlığı ve iş tatmininin ilişkili olduğunu vurgulayan araştırmaların yanı sıra (Markiewicz vd., 2000; Morrison, 2009; Riordan ve Griffeth 1995; Yavuzkurt ve Kiral, 2020), iş yeri arkadaşlığı ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı (Durusu ve Cemaloğlu, 2019), örgütsel huzuru (Bozanoğlu, 2020), işe adanmışlıkları (Şahinbaş ve Erigüç, 2019) örgütsel uyumu (Alparslan vd., 2015; Morrison, 2004) konu alan araştırmalar yer almaktadır. Araştırmacılar tarafından ilgili alanyazın incelenmiş ancak işyeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Öğretmenlerin işyeri arkadaşlığı algıları ile örgütsel mutluluk algıları arasındaki ilişki nedir? sorusu araştırmanın genel amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada öğretmenlerin iş yeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluk düzeylerinin belirlenmesinde genel tarama modeli kullanılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin iş yeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluk düzeylerinin birlikte değişip değişmediğinin belirlenmesinde ilişkisel tarama modeli (Büyüköztürk vd., 2016) tercih edilmiştir. Araştırma evreni, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Malatya Yeşilyurt ilçesinde görevli olan toplam 6024 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, evrenden tabakalı örnekleme yolu ile farklı branşlardan toplam 230 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada öğretmenlerin iş yeri arkadaşlık algısını ölçmek üzere, Neilsen, Jex ve Adams (2000) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Kiral (2016) tarafından uyarlanan "İş Yeri Arkadaşlık Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada Arslan ve Polat (2017) tarafından Örgütsel Mutluluk Ölçeği'nin (ÖMÖ) Türkçeye uyarlanmış hali gerekli izin alınarak kullanılmıştır. Öğretmenlerin iş yeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluk düzeylerinin araştırıldığı bu çalışmanın verileri değerlendirilmeye tabi tutulurken bağımsız değişkenler üzerinden betimsel analizler yapılmıştır. İstatistiksel işlemler yapılmadan önce verilerin normal dağılıp dağılmadığı test edilmiştir. Hesaplanan basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasında olduğundan (Tabachnick & Fidell, 2013) verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. Bu nedenle de parametrik testler kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki işyeri arkadaşlığına ilişkin algıları incelendiğinde, arkadaşlık fırsatına ilişkin algılarının oldukça yüksek iken egemen olan arkadaşlık algılarının ise bunun altında kaldığı görülmüştür. Bu çalışmada öğretmenlerin işyeri arkadaşlığı fırsat algılarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin mutluluk algı düzeyine ilişkin olumlu duyguların olumsuz duygularına ve potansiyeli gerçekleştirme algılarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin mevcut durumdaki işyeri arkadaşlığına ilişkin algıları cinsiyetleri açısından farklılık göstermezken, yeni arkadaşlık fırsatlarına ilişkin algılarının ise kadın öğretmenlerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmada kadın ve erkek öğretmenlerin mutluluk algı düzeyinin benzer olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin işyeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluk algı düzeyleri mesleki görev süreleri açısından karşılaştırılmıştır. 11 yıl ve üzeri görev süresi olan öğretmenlerin işyeri arkadaşlık fırsatlarının daha az çalışma süresindeki öğretmenlere göre yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki mutluluk algılarının mesleki kıdemleri açısından değişmediği görülmüştür. Öğretmenlerin görev yaptıkları okul türü açısından işyeri arkadaşlığı ve mutluluk algıları karşılaştırılmıştır. İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin ortaokullarda ve liselerde görev yapan meslektaşlarına göre egemen olan arkadaşlık ve arkadaşlık fırsatı algılarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin arkadaşlık fırsatı ve mevcut ortamdaki arkadaşlık algıları ile örgütsel mutluluğun kaynağı, olumlu duyguları arasında yüksek düzeyde ve olumlu yöndeki ilişki olduğu görülmüştür. İlgili alanyazın incelendiğinde öğretmenlerin işyeri arkadaşlık algılarıyla örgütsel mutluluğu arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan işyeri arkadaşlığıyla örgütsel mutluluğu arasındaki ilişkiyi betimleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü işyeri arkadaşlığı, çalışanların olumlu iş tutumlarını artırmak için yararlı bir araç olarak görülmelidir. Öğretmenlerin işyeri arkadaşlığı ve örgütsel mutluluğa ilişkin derinlemesine görüşlerin alındığı nitel araştırmaların yapılması da önemli görülmektedir. Bunun yanında okullarda öğretmenlerin işyeri arkadaşlıklarını destekleyecek ortamların onlara sağlanması önerilebilir. Çünkü olumlu işyeri arkadaşlıkları örgütsel mutluluğun önemli bir destekçisidir. Ayrıca araştırmada ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin işyeri arkadaşlığı algısının daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu okullardaki öğretmenlerin birlikte daha fazla süre çalışmalarının bu durumda etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu açıdan okulların öğretmen devrini azaltacak ve bu sayede daha uzun yıllar birlikte çalışmayı teşvik edecek eğitim politikaları geliştirilmesi önerilebilir.

Sağlık sektöründe liderlik ve liderlik tarzları: Bir sistematik derleme çalışması

Servet Alp ², Ferit Sevim ³

² Sağlık Yönetimi Bölümü, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye.

³ Sağlık Yönetimi Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 2004-2022 yılları arasında sağlık kuruluşlarında uygulanan liderlik ve liderlik tarzlarını belirlemektir. PICOS araştırma sorusu stratejisi, PRISMA protokolü ilkeleri ve akış diyagramı (Follow Diagram) kullanılarak yürütülen çalışmada, 12 Mart – 09 Temmuz 2022 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından oluşturulmuş arama formülü (farklı anahtar kelimesi kombinasyonu) ile 4 farklı veri tabanı taranmış, yapılan tarama neticesinde 37 çalışma değerlendirilmeye alınmıştır. Yapılan incelemeler doğrultusunda özellikle son beş yılda özel, kamu ve üniversite hastanelerinde farklı meslek gruplarını kapsayan sağlık çalışanları üzerinde liderlik ve liderlik tarzlarını kapsayan çalışmaların yoğunlaştığı bulunmuştur. Hizmetkâr, etik, toksik, paternalistik, klinik ve dönüşümcü liderlik gibi farklı liderlik tarzlarının çalışıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında bu liderlik tarzları-stilleri ile; çoğunlukla iş doyumu örgüt iklimi, örgütsel bağlılık, iş performansı, örgütsel vatandaşlık, motivasyon düzeyleri, hata yönetimi iklimi, ekip çalışması tutumları gibi örgütsel davranış kavramları arasındaki ilişki-etki incelenmiş ve bu liderlik tarzlarının yaş, cinsiyet gibi bazı sosyo demografik özelliklere göre anlamlı farklılıkların ortaya koyulduğu saptanmıştır. Sağlık kuruluşları başta olmak üzere insan ögesinin yer aldığı tüm sosyo teknik örgütlerde, liderlik ve liderlik tarzlarının kurum tarafından daha zengin, daha açık bir şekilde anlaşılması ve uygulanabilmesi amacıyla bütün çalışanlara yönelik eğitimler veya seminerler verilmesi önerilmektedir. Örgüt ikliminin (etik liderlik iklimi vb.) oluşturulmasına yönelik politikaların geliştirilmesinde kanıt temelli (sistematik ve-veya meta analiz sonuçları) kararların alınması önerilmektedir.

ANAHTAR KELİMELEER

Lider, liderlik stilleri, sağlık kuruluşu, sağlık çalışanları, insan kaynakları yönetimi.

Leadership and leadership styles in health sector: A systematic review

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the leadership and leadership styles applied in health institutions between the years 2004 to 2022. This research is conducted during the period between March 12, 2022 and July 09, 2022 and is scanned in four different databases through the search formula with different keyword combinations which the researchers form. This study is analyzed using the PICOS research question strategy, PRISMA protocol principles, and the following diagram. In line with the examinations, it has been found that especially in the last five years, studies on leadership and leadership styles have been concentrated on health workers covering different occupational groups in private, public and university hospitals. It has been determined that different leadership styles such as servant, ethical, toxic, paternalistic, clinical and transformational leadership have been studied. Furthermore, the relationship effect of the leadership style is investigated with the following organizational behavior concepts: job satisfaction, organizational climate, organizational commitment, job performance, organizational citizenship, motivation levels, error management climate, and teamwork attitudes. Accordingly, these leadership styles show significant differences in socio-demographic characteristics such as age and gender. It is recommended to provide training or seminars for all employees in all socio-technical organizations where the human element is involved, especially in health institutions, for the institution to understand and implement leadership and leadership styles in a richer and clearer way. It is recommended to

Atf: Alp, S., & Sevim, F. (2024). Sağlık sektöründe liderlik ve liderlik tarzları: Bir sistematik derleme çalışması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 182-201. <https://doi.org/10.48146/odusbadiad.1179541>

take evidence-based (systematic and-or meta-analysis results) decisions in developing policies for creating organizational climate (ethical leadership climate, etc.).

KEYWORDS

Leader, leadership styles, healthcare organization, healthcare workers, human resource management.

Giriş

Sağlık kuruluşları, çok sayıda role sahip profesyoneller arasında iş birliği olan karmaşık fonksiyonlardan oluşmaktadır. Sağlık kuruluşlarındaki bu benzersiz yapı genellikle değişime direnebilecek geleneksel veya geçmiş uygulamaları takip etmektedir. Ancak ekonomik ve teknolojik gelişmeler gibi modern zorluklar içeren sağlık kuruluşları yüksek liderlik anlayışına ihtiyaç duymaktadır (Dickson, 2009, s. 295). Bu ve benzeri faktörler liderlik kavramını, değişimi motive etmek ve ilham vermek için temel direk haline getirmektedir (Kotter, 2003, s. 109). Sağlık kuruluşlarındaki liderler, çalışma alanlarında mevcut olan bilgi ve kaynakların kalitesini çerçeveye alarak çalışanlarının çalışma koşullarını kolaylaştırmakla sorumludur (Laschinger vd., 2009, s. 576). Sağlık kurumlarında yöneticilerin sergilemiş oldukları tutum ve davranışların olumlu olması, çalışanların iş performansı, iş doyumu ve hizmetin kalitesi gibi birtakım örgütsel faktörlere pozitif yansımaları olmaktadır. Yönetim süreci ve politik kararlar, başarılı liderlik davranışlarıyla yeni bir perspektiften bakmayı sağlamakta, kaliteyi artırarak çalışanlar ve hastalar için uygun ortam oluşturmaktadır (Lombardi, 2017, s. 96). Daha gelişmiş olan sağlık hizmeti liderleri hem sürece meydan okuyarak hem de sahip oldukları vizyon ile çalışanlarını motive ederek kuruluşları için daha olumlu sonuçlar elde edebilmektedir. Hasta güvenliğinde yaşanan aksaklıklar, eşit olmayan kalite, maliyetleri azaltma baskısı, hızla yaşanan nüfus ve artan teknoloji harcamaları ile karşı karşıya kalan sağlık kuruluşları, maliyetleri düşürürken kalite ve verimliliği artırmanın alternatif yollarını aramaktadır (Trastek vd., 2014, s. 375). Bu nedenle sağlık profesyonellerinin yönetimi ve liderliği, bakımın kalitesini ve entegrasyonunu güçlendirmek için kritik öneme sahiptir (Sfantou vd., 2017, s.1).

Sağlık hizmetlerinde liderlik, genellikle daha geniş yönetim alanlarının yönetim eğitimi ile ilgili uzmanlaşmış bir alt kümesi olarak kabul edilmektedir. Sağlık hizmetleri yönetiminde liderlik yetkinliğinin gereklilikleri gelecekteki zorluklar nedeniyle sürekli değişmektedir. Sağlık hizmetleri sunumunda geçiş ve reform, performans iyileştirme taleplerinin artması, performans karşılaştırmaları, hastaların değişen beklentileri, ülkeler arası sağlık hizmetleri entegrasyonu ve sınır ötesi bakım konuları yönetim ve liderliğin yetkinlik geliştirme ihtiyacını ortaya çıkaran faktörler arasında gösterilmektedir (Tchouket vd., 2012, s. 106). Gerçekleştirilen birtakım reformlar ile yüksek motivasyona sahip personel yetiştirmek hedeflenmektedir. Bu nedenle personeli motive ederek örgütsel bağlılıklarını arttıracak, müdahaleleriyle destek olabilecek liderler sağlık kurumları açısından kilit rol oynamaktadır (Akbolat vd., 2013, s. 38). Tipik olarak, sağlık hizmetlerinde yönetim ve liderlik rolleri mesleklerle ilişkilidir. Hekimler ve hemşireler farklı bir eğitim alarak benzersiz liderlik ve yönetim modellerini öğrenmektedir. Dünya çapındaki hastanelerde veya klinik ortamlarda yapılan yönetim çalışmaları, yetersiz yönetim ve liderlik yetkinliğini gösteren kritik sonuçlar ortaya koymaktadır (Ackerly vd., 2011, s. 577; McCallin ve Frankson, 2010, s. 323).

Yapılan kapsamlı literatür taraması neticesinde sağlık sektöründe liderlik ve liderlik türlerinin ele alındığı çok sayıda araştırmanın yapıldığı görülmüştür. Ancak araştırma bulgularının sistematik olarak ele alındığı herhangi bir sistematik veya meta analiz çalışmasına rastlanılmamıştır. Çalışmada temel olarak sağlık çalışanlarında liderlik, liderlik tarzları ve algılarına yönelik yapılmış çalışmaların bulguları üzerinde durulmaktadır. Sistematik literatür incelemesi sonucunda ulaşılan çalışmalardan hareketle sağlık çalışanları üzerinde yapılmış liderlik, liderlik tarzları ve bu liderlik tarzlarının örgütsel davranış kavramlarıyla olan ilişkisine yönelik kanıtların sentezlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Alan yazınındaki boşluk, bu alanda araştırma yapma ihtiyacı gerektirmiştir. Bu durum araştırmanın özgünlüğünü ve çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Araştırmadan elde edilecek sonuç bulgu ve sonuçların alan yazınındaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Kavramsal çerçeve

Liderlik ve liderlik tarzları

Liderlik, bir vizyona veya hedefler dizisine ulaşmak için bir grubu etkileme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Langton vd., 2016). Bir liderin hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorulduğunda Bryce Williams, liderin "halkın sesi" olabildiğini ifade etmiştir (Hilderman, 2013). Liderlik her alanda etkili olduğu gibi sağlık hizmetleri alanında da büyük bir önem taşımaktadır. Sağlık hizmetlerinde grup çalışmalarına eğilimi, hedefleri ve vizyonu olan, kendisinin ve çevresinin güvenini kazanmış liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Stratejik düşünebilen, iletişim kurma becerisine sahip, motive edebilen, krizleri öngörerek tedbirler alan ve çözümleyici olan liderler sağlık hizmetlerinde bir adım da ön planda olmaktadır (Dennis, 2008). Sağlık hizmetlerinde bir lider, değişimin mantığını ve hedeflerini açıkça ifade edebilmelidir. Bu tür bir değişikliğin hasta ve toplum bakımını nasıl geliştireceğine dair net bir vizyon ortaya koyabilmeli ve insanları gerekli değişime katılmaya motive edebilmelidir (Arroliga vd., 2014, s. 247). Kişilik, kitlenin durumu, bireyin barındırdığı liderlik becerisi, örgütteki konumu liderlik tarzını etkileyebilmektedir (Yılmaz ve Kantek, 2016, s. 111). Özel sektörün daha etkili olması ve rekabetin artmasıyla tüm kademelerdeki yöneticilerin bireysel ve kurumsal başarı için liderlik davranışlarına sahip olmasını kaçınılmaz hale getirmiştir (Duygulu ve Kubilay, 2008, s. 3). Günümüzde tanımlanmış birçok liderlik tarzı bulunmakta birçoğu yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır (Sfantou, 2017, s. 73). Bu liderlik tarzlarından bazıları şunlardır;

Dönüşümcü liderlik

Dönüşümcü liderler, takipçilerine örgütün iyiliği için kendi çıkarlarını aşmaları yönünde ilham verir ve takipçileri üzerinde olağanüstü bir etkiye sahip olabilir (Chi vd., 2011). Bu tip liderler etkiledikleri bireylerin ihtiyaçlarını ve yaşama karşı bakış açılarını değiştirerek, çalıştıkları organizasyonda esnek olmayı, yenilenmeyi ve değişim göstermeyi sağlayarak performans anlamında başarıyı getirebilen liderlerdir (Tengilimoğlu, 2005, s. 5-6).

Hizmetkar liderlik

Hizmetkar liderler kendi çıkarlarının ötesine geçer ve takipçilerinin büyümesine ve gelişmesine yardımcı olacak fırsatlara odaklanır. Amaçlara ulaşmak için güç kullanmazlar; ikna etmeye çalışırlar. Karakteristik davranışları arasında dinleme, empati kurma, ikna etme, yönetimi kabul ettirme ve takipçilerin potansiyelini aktif olarak geliştirme yer alır (Walumbwa vd., 2010, s. 517).

Etik liderlik

Yüksek düzeyde etik olarak değerlendirilen liderler, daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışı sergiler ve takipçilerinin sorunlarını-isteklerini çözmeye istekli olma eğilimindedir (Walumbwa ve Schaubroeck, 2009, s. 1275).

Otokratik liderlik

Bu tarz liderler buldukları konum gereği elinde bulundurdukları güce güvenerek hareket etmektedir. Kurumsal performansta bir süre artış görülse bile bu tarzdaki liderlerin uzun süreli başarı elde etme ihtimalleri düşük olarak görülmektedir. Otokratik liderlerin yönetim anlayışında katılım felsefesini benimsemeyip örgüt politikalarında ve karar süreçlerinde tek karar verici olarak kendilerini görmeleri söz konusudur (Antonakis ve House, 2014).

Paternalist liderlik

Paternalist liderler çalışanlarını yardımsever ve babacan davranışları ile etkileyip motive etmektedir. Yardımsever olmak, ahlaki değer ve otoriter tutum paternalist liderlerin üç temel özelliği arasındadır (Paoching ve Chichun, 2009).

Klinik liderlik

Klinik liderlik sağlık hizmeti sunulan ortamda hasta güvenliğini, hizmet kalitesini ve meslek grupları arasındaki ekip iş birliğini en uygun düzeye çıkarmak sistem performansı için önemli bir araçtır (Husebo ve Olsen, 2016, s. 1).

Toksik liderlik

Bu tarzdaki liderler örgüt içindeki bireylerde öfke, korku gerilim gibi birtakım negatif duygular oluşmasını sağlayacak davranışlarda bulunmaktadır (Kelebek vd., 2018). Toksik liderlik bireyleri önemsemeyen, empati kurmaktan ve duyarlı olmaktan çekinen, otorite ile disiplin sağlamaya çalışan, narsist kişilik yapısına sahip liderlik tarzı olarak ifade edilmektedir.

Otantik liderlik

Otantik liderliğin ürettiği birincil kalite güvendir. Otantik liderler bilgileri paylaşır, açık iletişimi teşvik eder ve ideallerine bağlı kalırlar ve bireylerin onlara inanmasını sağlarlar (Langton, vd., 2016). Otantik liderlik, özellikle üst yönetim ekibi üyeleri arasında paylaşıldığında, firma performansını artıran olumlu bir enerji etkisi yaratabilmektedir (Hmieleski vd., 2012, s. 1478).

Yöntem

Sistemik bir inceleme, bilgilendirici ve kanıta dayalı yaklaşım bağlamında mevcut en iyi kanıtları bulmak, değerlendirmek ve sentezlemek için tasarlanmış bir literatür taramasıdır (Dickson vd., 2014). Sistemik incelemeler, insanların yaşamlarını etkileyen kararların ilgili araştırma kanıtlarının güncel ve eksiksiz bir şekilde anlaşılmasıyla bilgilendirilmesini sağlama ihtiyacından geliştirilmiştir. Araştırma literatürünün hacmi giderek artan bir oranda büyürken, bireysel karar vericilerin zarardan çok yarar sağlayan en uygun sağlık hizmeti kararlarını vermelerini sağlamak için bu çok sayıda birincil araştırmayı değerlendirmeleri imkansızdır (Lasserson vd., 2019). Bireysel çalışmaların sonuçlarını sentezleyen sistemik incelemeler, bir soruyu yanıtlamak için mevcut tüm kanıtların bir özetini sunar ve bunu yaparken ilgili araştırma hakkında önemli bilgileri ortaya çıkarabilir. Cochrane tarafından üstlenilen sistemik incelemeler (Cochrane İncelemeleri), sonuçlarda yanlılık olasılığının bir değerlendirmesinin yanı sıra, sonuçların yorumlanmasını ve uygulanabilirliğini etkileyen bağlamsal faktörlerin ve karar vermede kesinliği etkileyebilecek diğer unsurların yanı sıra birden fazla çalışmanın sonuçlarının güvenilir sentezlerini sunar. Aynı çalışmaları araştıran ve değerlendiren bireylerin boşa harcadığı zamanı azaltır ve ayrıca gelecekteki çalışmaların halihazırda tamamlanmış çalışmalar üzerine inşa edilmesini sağlayarak araştırma israfını azaltmayı amaçlar (Higgins vd., 2019).

Sistemik bir inceleme, belirli bir araştırma sorusunu yanıtlamak için önceden belirlenmiş uygunluk kriterlerine uyan tüm ampirik kanıtları toplamaya çalışır. Önyargıyı en aza indirmek amacıyla seçilen açık, sistemik yöntemler kullanır, böylece sonuçların çıkarılabileceği ve kararların alınabileceği daha güvenilir bulgular sağlar (Antman vd. 1992, Oxman ve Guyatt 1993). Çalışma kalitesinin değerlendirilmesi, genellikle, bir çalışmanın metodolojik önyargılardan ne ölçüde arınmış olduğuna göre belirlenmektedir (Petticrew ve Roberts, 2006). Yakın zaman içerisinde tıp bilminde sistemik incelemeler için bir dizi raporlama kılavuzu geliştirilmiştir. PRISMA (Sistemik İncelemeler ve Meta-analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri) bildiri olarak bilinen bu yönerge, sistemik incelemelerin raporlanmasının netliğini ve şeffaflığını sağlamaya yardımcı olmaktadır (Moher vd., 2009). Birçok önemli dergi bu beyanı onaylamış ve sistemik bir inceleme veya meta-analiz yayınlar için 27 maddelik kontrol listesini ve akış şemasını benimsemeyi taahhüt etmiştir (Bronson ve Davis, 2011). Bu araştırma kapsamında yapılan sistemik derlemenin daha güçlü bir metodolojiye sahip olması amacıyla araştırmanın her aşamasında (tasarı aşaması dâhil) yukarıda ifade edilen yaklaşımlar dikkate alınarak araştırma süreci yürütülmüştür. Ayrıca bulguların yorumlanması ve analizi için Popay vd. (2006) tarafından geliştirilen anlatı sentezi kullanılmıştır. Anlatı sentezi, birden fazla çalışmadan sistemik inceleme ve sentez sonucunda elde edilen bulguların özetlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Anlatı sentezinin dört adımı bulunmaktadır. Bunlar, teori geliştirme, bulguların

ön sentezi, çalışmalar arasındaki ilişkinin kurulması, değerlendirme ve sentezin dayanıklılığıdır. Çalışmada bu dört adım uygulanarak sağlık çalışanlarıyla ilgili liderlik üzerine yapılmış çalışmaların sentezlenerek özetlenmesi amaçlanmıştır.

Sistematik bir incelemenin odaklanmış, iyi tanımlanmış, faydalı ve daha da önemlisi yanıtlanabilir bir soruya sahip olması gerekir (Patole, 2021). Özellikle, arama stratejisi derleme sorusu üzerine kurulduğu için, yapılacak olan sistematik derleme sorusunu belirlemek, arama stratejisini geliştirmek için çok önemlidir. (Çınar, 2021). Bu nedenle arama stratejisinin oluşturulmasında PICOS yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sorusu katılımcıları (P: population), müdahaleleri (I: interventions), karşılaştırma gruplarını (C: comparators), sonuçları (O: outcomes) ve araştırma desenlerini (hangi çalışma tasarımlarının soruyu cevaplamak için uygun olduğunu belirler) (S: study designs) açıkça tanımlamalıdır (Patole, 2021; Çınar, 2021). Bu bağlamda araştırma kapsamında oluşturulan soru; sağlık kurumlarının yönetilmesinde hangi tür liderlik tarzları çalışılmakta ve bu liderlik tarzları ile hangi örgütsel davranış kavramları çalışılmaktadır.

P= Sağlık kurum ve kuruluşları

I= Sağlık kurumlarının yönetimi

C= yok

O= Liderlik tarzları ve ilişkili örgütsel davranış kavramları

S= Nicel desen, kesitsel ve boylamsal araştırmalar

Araştırmacılar tarafından araştırma sorusu ve stratejisi belirlendikten sonra ilgili çalışmaların araştırılması gerekmektedir. Sosyal bilimlerde ilgili çalışmaları araştırmak zorlu bir iştir. Yapılan sistematik derlemenin objektifliğini, kalitesini ve sonuçlarını etkileyebilecek çok fazla sayıda çalışma veya kaynak bulunmaktadır. Sistematik inceleme araştırmalarında yayınlanmış veya yayınlanmamış (gri) araştırmaları aramak için yaygın şekilde kullanılan stratejilerden bazıları; elektronik bibliyografik veri tabanları, anahtar dergilerin elle aranması, önceki sistematik incelemelerden referans madenciliği, içerik alanı uzmanlarıyla görüşmeler, gri literatürdür (Rubin ve Parrish, 2008). Yapılacak arama kapsamlı olmalı ancak ayrıntılı olması şart değildir (White, 2009). Arama sorusu, sistematik bir incelemeye yön veren ve aramanın ne şekilde olacağını belirleyen bir rehber olarak düşünülebilir (Gambriell ve Gibbs, 2015). Bu amaçla dâhil etme kriterlerini karşılayan çalışmalar inceleme için seçilmiştir. Bunlar araştırmacılar tarafından daha önceden belirlenmiş veri tabanları (DergiPark, Researchgate, Google Scholar/Google Akademik, EBSCOhost) kullanılarak, sağlık sektöründe yapılmış liderlik çalışmaları, tarama desenlerinden nicel desenler, 2004 yılı ve sonrasını kapsayan çalışmalar, yayın dili İngilizce veya Türkçe olan çalışmalar ve sadece yayın türü açısından hakemli dergi makaleleri dikkate alınmıştır. Bu nedenle kitaplar, bildiriler, gri literatür ve yayınlanmamış çalışmalar hariç tutulmuştur. Bu araştırma kapsamında elektronik veri tabanları kullanılmıştır. Olası bir yanlılıktan kaçınmak amacı ile birden çok veri tabanında (DergiPark, Researchgate, Google Scholar/Google Akademik, EBSCOhost) arama yapılmıştır. Araştırma, 12.03.2022- 09.07.2022 tarihleri arasında veri tabanlarında literatür taraması yapılmıştır. Sağlık sektöründe liderlik ile ilgili yapılmış araştırmalar, ("lider" OR liderlik") AND ("hastane" OR "sağlık kuruluşu" OR "hekim" OR "hemşire" OR "sağlık çalışanları") arama formülü kullanılarak çalışmaların başlık ve özet kısmında aranmıştır.

Tablo 1 Sistematik derleme arama süreci

Veritabanı	Arama Kapsamı	Arama Formülü
DergiPark, Researchgate, Google Akademik, EBSCOhost	Başlık ve Özet	("lider" OR liderlik") AND ("hastane" OR "sağlık kuruluşu" OR "hekim" OR "hemşire" OR "sağlık çalışanları")

Belirlenen işleme ve dışlama kriterlerine göre toplam 37 makalenin analiz için uygun olduğu bulunmuş ve analize dâhil edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2 Sistematik derleme akış tablosu

Veri tabanı	Arama tarihi	Arama sonucu ulaşılan makale sayısı	Alakasız başlıklar nedeniyle atılan makale sayısı	Başka bir veritabanında bulunan (duplikasyon) makale sayısı	Başlık ve özete göre incelenecek makale sayısı	Sistematiğe değerlendirmeye dahil edilen makale sayısı
DergiPark	02.03.2022	342	304		38	18
Google Akademik	15.03.2022	235	233		2	0
EBSCOhost	25.03.2022	278	275	48	3	2
Researchgate	04.04.2022	149	101		48	17

Sistematiğe derleme kapsamında incelenen çalışmaların dahil edilme ve çıkarılma kriterleri Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3 Dâhil edilme ve çıkarılma kriterleri

Dâhil Edilme Kriteri	Çıkarılma Kriteri
Sağlık çalışanları ile yapılan Liderlik ile ilgili olan Araştırma makalesi olan Türkçe yayımlanan Hakemli bir dergide yayımlanmış olan	Tam metin erişimi olmayan Nicel olmayan İngilizce yayın dili

Çalışmalar belirlenirken PRISMA akış diyagramı sistematiği referans alınmıştır. Çalışmaların incelenmesi aşamasında bireysel yanlılığın önüne geçilebilmesi için iki ya da daha fazla araştırmacının, çalışmaların seçiminde belirlenen kriterlere göre birbirinden bağımsız olarak standart bir şekilde değerlendirmesi ve uygunluk durumunu karşılaştırması gerektiği belirtilmektedir (Bronson ve Davis, 2012). Çalışmada iki araştırmacı (S.A. ve F.S.), belirlenen dahil edilme kriterlerine göre başlık ve özet incelemesini (n=1004) bağımsız olarak gerçekleştirmiştir. Yapılan bağımsız inceleme sonrasında değerlendirmeler karşılaştırılmış, belirsizlik olması durumunda üzerinde tartışılarak uzlaşma sağlanmıştır. Uzlaşma sağlanamayan durumlarda üçüncü bir uzman kişinin görüşü (S.Ö.) alınmış ve ortak karara ulaşılmıştır. Dâhil edilen çalışmaların tam metin incelemeleri (n=91) için de aynı yöntem uygulanmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda ve daha önce belirlenmiş kriterler dikkate alınarak analize dâhil edilecek makaleler belirlenmiştir.

Kayıt/makale çıkarma, sistematiğe bir incelemenin önemli bir yönünü ve özelliğini oluşturmaktadır. Çünkü doğru veriler ve bunların sentezi, ilgili araştırmanın gücü, geçerliliği ve güvenilirliği için temel teşkil eder (Li vd., 2015). Veri/kayıt/makale çıkarmadaki hatalar, incelemenin sonuçlarını değiştirebileceğinden azami ölçüde dikkatli ve titiz bir şekilde yapılması önem arz etmektedir. (Patole, 2021). Bu doğrultuda belirlenen içleme ve dışlama kriterlerine göre toplam 91 tam metin çalışma incelenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda literatür çalışması (n=14), sağlık çalışanları ile ilgili olmayanlar (n=23), ntel çalışma tasarımı kullanan (n=2), ilgisiz çalışma (n=7) ve liderlik bulgusu olmayan çalışmalar (n=8) tam metin incelemesi sonucu çıkarılmıştır. Toplamda 37 çalışma sistematiğe derleme için uygun görülmüştür (Bkz. Ek 1).

Sistematiğe derleme çalışmalarının bir dizi kalite değerlendirme yöntemleri kullanılarak test edilmesi önerilmektedir (Bronson ve Davis, 2011). Alan yazınında çalışmaların kalitelerinin değerlendirilmesinde; çalışmanın evren ve örnekleminin netliğine, değişkenlerin ve bu değişkenlerin araştırma sorusu/hipotezi ile paralelliklerine ve verilerin yeterli ve net açıklanmasına dair incelemelere bakılmaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006). Bu çalışmada, makalelerin kalitelerini değerlendirmede herhangi bir kontrol listesinin kullanılmamış olması araştırmanın kısıtlılığını oluşturmakla birlikte, araştırmacılar tarafından incelenen makalelerin indekslerde

(uluslararası veya TR Dizin) taranmış olması, belirlenen kriterlerin görece daha katı olmasının (hakemli dergi gibi) bu kısıtlılığı ortadan kaldıracacağı düşünülmektedir.

Araştırma Soruları

Soru 1: Sağlık kurumlarının yönetilmesinde hangi tür liderlik tarzları kullanılmaktadır?

Soru 2: Yaygın olarak kullanılan liderlik tarzları nelerdir?

Soru 3: Sağlık kuruluşu ile ilgili yapılan araştırmalarda hangi liderlik tarzları ile hangi örgütsel davranış kavramları çalışılmaktadır?

Soru 4: Yıllara göre liderlik tarzları değişmiş midir?

Soru 5: Liderlik ve liderlik tarzlarının belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan ölçekler nelerdir?

Bulgular

Araştırmaya dâhil etme ve çıkarılma kriterleri sonrasında sistematik derleme kapsamında değerlendirmeye alınan çalışmalar, belirlenen bazı kriterler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışmaların değerlendirilmesi için öncelikle veri çıkarma formu oluşturulmuştur. Veri çıkarma formunda yazar, yıl, çalışmanın amacı, örneklem boyutu, örneklem verileri, veri toplama aracı ile bulgular ve sonuç incelenmiş ve özetlenmiştir (Tablo 2.). Sonrasında sağlık çalışanları ile ilgili liderlik çalışmalarından elde edilen ortak bulgular detaylı bir şekilde incelenerek özetlenmiştir.

Çalışmaların metodolojik özellikleri

İncelemeye alınan çalışmaların 2010-2022 yılları arasında yayınlandığı, özel, kamu ve üniversite hastanelerinde farklı meslek gruplarını kapsayan sağlık çalışanları ile yapıldığı gözlemlenmiştir. Çalışmaların en çok 2019 yılında (n=7) yayınlandığı görülmüştür. Bazı çalışmaların etik liderlik, hizmetkâr liderlik, öz liderlik, toksik liderlik, klinik liderlik, paternalist liderlik, dönüşümcü liderlik ve vizyoner liderlik gibi tek bir liderlik türü üzerinden ölçüm yapan ölçekler ile yapıldığı görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalarda ise farklı liderlik stillerine yönelik ölçüm araçlarının kullanıldığı görülmüştür. Ek 2'de çalışmalara ait bilgiler ve kullanılan ölçüm araçlarına ilişkin detaylı bilgilere yer verilmektedir.

Liderlik tarzlarının ölçümünde kullanılan ölçekler

Çalışmalarda liderlik tarzları ile ilişkili olarak Liderlik Davranışları Ölçeği (n=3), Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği (n=3), Hizmetkar Liderlik Ölçeği (n=5), Algılanan Liderlik Davranışları Ölçeği (n=2), Bireysel Yenilikçilik Ölçeği, Etik Liderlik Ölçeği (n=3), Öz Liderlik Ölçeği (n=3), Toksik Liderlik Ölçeği, Paternalistik Liderlik Ölçeği, Klinik Liderlik Ölçeği, Dönüşümcü Liderlik (n=6) , Güç Mesafesi Anketi, Yönetici Davranışlarına İlişkin Görüşler, İyi Bir Yöneticiye İlişkin İnanç ve Davranışlar, Vizyoner Liderlik Ölçeği, Araçsal Liderlik Ölçeği, Transformasyonel Liderlik Ölçeği, Etkileşimci Liderlik Ölçeği, Dönüştürücü Liderlik Ölçeği, Kolektif Liderlik Ölçeği, Alturistik Liderlik Ölçeği ölçüm araçları olarak kullanılmışlardır.

Çalışmalarda liderlik kavramları ile ilişkilendirilen örgütsel kavramlar Minnesota İş Doyumu Ölçeği (n=4), Örgüt İklimi Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği (n=9), İş Performansı Ölçeği (n=3), Örgütsel Vatandaşlık Ölçeği, Motivasyon Düzeyleri Ölçeği, Hasta Emniyeti Tutum Ölçeği, Hata Yönetimi İklimi Ölçeği, Örgütsel Sinizm Ölçeği, Örgüt Kültürü Ölçeği, Ekip Çalışması Tutumları Ölçeği, İletişim Becerileri Ölçeği, Örgütsel Çeviklik Ölçeği, Diler Getirme Davranışları Ölçeği, Örgütsel Adalet Ölçeği, Güven İklimi Ölçeği, İş Tatmini Ölçeği (n=3), İşveren Markası Ölçeği, Duygusal Bağlılık Ölçeği, İşte Mtivasyon Ölçeği, Bilgi Yönetimi Ölçeği, Psikolojik Güçlendirme Ölçeği, İşe Bağlılık Ölçeği, Pozitif Ses Çıkarma Ölçeği, Psikolojik Sermaye Ölçeği, İş Stresi, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, Örgütsel Sessizlik, Yönetici Desteği Ölçeği, İletişim Ölçeği, İş yerinde Paranoya Ölçeği, İş Yerinde İyilik Hali Ölçeği, Takım Performansı Ölçeği, Benlik Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği ölçüm araçları olarak kullanılmışlardır.

Liderlik ve liderlik tarzlarının diğer örgütsel kavramlar ilişkisi

Çalışmalarda liderlik tarzları ve ilişkili olarak bireysel yenilikçilik (n=1), iş tatmini (n=2), iş performansı (n=2), örgütsel bağlılık (n=3), iletişim becerileri (n=1), ekip çalışmasına yönelik tutum (n=1), iş doyumu (n=1), örgütsel vatandaşlık (n=1), örgüt kültürü (n=1), hata yönetimi iklimi (n=1), örgütsel çeviklik (n=1), örgütsel adalet (n=1), işveren markasına algı (n=1), bilgi yönetimi (n=1), tükenmişlik (n=1), pozitif ses çıkarma, örgütsel sessizlik, psikolojik sermaye, iş yerinde paranoya, iş yerinde iyilik hali gibi çeşitli kavramlar ile ilişkisi incelenmiştir. Liderlik davranışlarının bu kavramlar üzerinde ve çeşitli değişkenler üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı belirtilmiştir.

Bazı çalışmalar liderlik kavramının diğer örgütsel kavramlar ile ilişkisini incelemiştir. Akay ve Gürkan (2021) bireysel yenilikçilik ölçeği alt boyutlarından risk alma ve değişime direnç faktörlerinin etik liderlik ile ilişkisi olduğunu ifade etmiştir. Yapılan çalışmaların bazılarında hizmetkar liderlik ile iş tatmini arasında pozitif yönlü korelasyon olduğu saptanmıştır (Boztosun vd., 2022; Sütbaş ve Atilla, 2020). Hizmetkâr liderlik algısının iş performansını arttırdığı saptanmıştır (Sütbaş ve Atilla, 2020). Hizmetkar liderliğin iş tatmini ile olan ilişkisinde güvenlik ikliminin kısmi aracılık etkisinin (Boztosun vd., 2022), iş performansı ile olan ilişkisinde iş tatmininin kısmi aracılık rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sütbaş & Atilla, 2020). Hizmetkar liderlik tarzının daha iyi benimsenebilmesi için bilimsel temel üzerine inşa edilmiş liderlik programlarının oluşturulması, yöneticilerin beceri kazanabilmeleri için simülasyon araştırmalarının yapılması önerilmiştir (Sütbaş ve Atilla, 2020). Liderlik tarzlarının iş performansı ile ilişkisine bakılan bir çalışmada demokratik, katılımcı, babacan, karizmatik, işlemsel ve dönüşümcü liderlik tarzlarının iş performansına pozitif etki ettiği görülmüştür (Gelmez ve Ürtürk, 2019). Yapılan çalışmaların bazılarında liderlik algılarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Toksik liderlik algılarının örgütsel bağlılığı negatif yönde (Çankaya ve Çiftçi, 2020), hizmetkâr liderliğin örgütsel bağlılığı (Örgev ve Sütü, 2017) ve dönüşümcü liderliğin ile örgütsel bağlılığı (Çakinberk ve Demirel, 2010; Sorucuoğlu ve Öztürk, 2021; Tekingündüz ve Kurtuldu, 2015), dönüşümcü liderliğin duygusal bağlılığı (Akbolat vd., 2013), araçsal ve etkileşimci liderliğin iş tatmini ve örgütsel bağlılığı (Akyurt vd., 2015), işlemsel liderliğin bilgi yönetimini (Gümüş vd., 2021), liderlik tarzlarının iş performansı ve motivasyonunu (Koçak ve Özüdoğru, 2012), kolektif liderliğin takım performansını (Aslan ve Güzel, 2019) anlamlı ve pozitif yönde etkilediği ifade edilmiştir. Çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin toksik liderlik ölçeği alt boyutlarından biri olan değer bilmezlik boyutundan en fazla etkilendiği ifade edilmektedir (Çankaya ve Çiftçi, 2020). Hizmetkar liderliğin alt boyutları ile örgütsel bağlılık alt boyutlarından devamlılık ve normatif bağlılık ile pozitif yönlü ilişki saptanmıştır (Örgev ve Sütücü, 2017). Transformasyonel liderlik tarzı ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur (Kırılmaz ve Kırılmaz, 2010). Hizmetkar liderlik ile psikolojik güçlendirme ve örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır (Nal vd., 2020). Paternalistik liderlik davranışının örgütsel adalet (Nal ve Tarım, 2019) ve pozitif ses çıkarma davranışlarını olumlu etkilediği bulunmuştur (Nal ve Sevim, 2021). Öz liderlik ile iletişim becerilerinin incelendiği çalışmada, öz liderliğin alt boyutlarından davranış odaklı ve yapıcı düşünce modelinin iletişim becerilerini anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öz liderlik davranışlarının etkili iletişim kurmaya katkı sağladığı, bu sayede uygun bir çalışma ortamı sağladığı belirtilmektedir (Kağan vd., 2021). Öz liderlik davranışlarının iş tatmini ve iş performansı üzerinde olumlu etkisi olduğu bulunmuştur (Kayral, 2015). Bir çalışmada dönüştürücü liderlik ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkinin anlamlı ve çok düşük olduğu bulunmuştur (Öztürk ve Çankaya, 2021).

Ekip çalışmasına yönelik tutum ile klinik liderlik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada hekim ve hemşire gibi sağlık çalışanlarının klinik liderlik algılarının ekip çalışması tutumlarını olumlu etkilediği gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda klinik liderlik ve ekip çalışmasına yönelik sağlık profesyonellerine hizmet içi eğitim programları, kavramların içselleştirilmesi ve benimsenmesi gibi önerilerde bulunulmuştur (Karakaya ve Daşlı, 2021). Nal ve Tarım (2017)'in çalışmasında paternalistik liderlik davranışı ile iş doyumu, iş doyumunun alt boyutları içsel ve dışsal doyum arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Liderlik tarzı ile örgütsel

vatandaşlık davranışının incelendiği bir çalışmada liderlik tarzlarının örgütsel vatandaşlık davranışlarını etkilediği saptanmıştır. Liderlik tarzlarından dönüşümcü, etkileşimci ve paternalist liderliğin çalışanların motivasyonunu pozitif yönde, serbest liderlik tarzının ise motivasyon düzeylerinde negatif yönde etki yaptığı ifade edilmiştir (Sayan ve Güney, 2019). Hiyerarşi kültürünün diğer alt boyutlara göre etik liderlik algısından daha az etkilendiği belirtilmiştir. Etik liderlik puan ortalamalarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Özmen vd., 2020).

Yapılan bir çalışmada dönüşümsel liderlik ile hata yönetimi iklimi ve hasta emniyeti arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Hatalardan öğrenme, hatalar üzerinde düşünme, hata yeterliliği ve hata iletişimi boyutlarından oluşan hata yönetimi ikliminin sağlık kuruluşlarının sistemlerini gözden geçirmelerini gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Serger ve Aktaş, 2019). Uğurluoğlu vd., (2015) hizmetkar liderlik davranışının lider üye etkileşimi ile anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönde (Yılmaz ve Arcasoy, 2019), yönetici desteği ile pozitif yönlü bir ilişki (Aslan vd., 2020) saptanmıştır. Örgütsel çeviklik ve vizyoner liderlik arasındaki ilişkisi araştırılan çalışmada iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vizyoner liderlerin, mevcut gerçekliğe dayanarak geleceğin gerçekliğini yakalamaya çalıştığı, sadece bir vizyon oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda değişimleri de tahmin ettikleri öne sürülmektedir (Tamer, 2021). Ünüvar ve Demirtaş (2021)'in çalışmada etik liderlik davranışlarının dile getirme davranışı ve örgütsel adalet algısı alt boyutlarını (etkileşim, işlemsel, dağıtım) pozitif yönlü etkilediği ifade edilmiştir. Ek olarak dile getirme davranışlarının etik liderlik ve örgütsel adalet alt boyutları ile olan ilişkisinde kısmi aracılık rolü üstlendiği görülmüştür. Yıldırım ve Tiryaki (2022)'in çalışmada iş odaklı lider davranışının algılanan psikolojik fayda üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sağlık kuruluşlarının hata toleransını kabul etmeyen ve hayati bir önem arz eden hizmet sunduğu gerçeği göz önüne alındığında iş odaklı liderlik tarzının daha da anlam kazandığı ifade edilmektedir (Yıldırım ve Tiryaki, 2021). Bir çalışmada alturistik liderliğin yani takipçilerinin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını iyileştirerek nihai amaca ulaşma noktasında onlara rehberlik eden liderliğini, tükenmişlik düzeyini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Myrang, 2021).

Liderlik türlerinin sosyo-demografik özelliklere göre incelenmesi

Bazı çalışmalar, liderlik türlerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılıklarını incelemiştir (Çağatay ve Kızılkaya, 2021; Çakmak ve Uğurluoğlu, 2019; Öztürk vd., 2017). Çağatay ve Kızılkaya (2021) çalışmada katılımcıların yönetici liderlik algılarının orta seviyede olduğunu saptamıştır. Çalışılan hastanenin, eğitim düzeyinin ve yaş grubunun algı üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğu görülmüş; cinsiyetin, kurumda çalışılan sürenin ve meslekteki çalışma süresinin farklılık oluşturmadığı gözlemlenmiştir. Çakmak ve Uğurluoğlu (2019) öz liderlik ve sosyo-demografik özellikler arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, cinsiyet, yaş medeni durum, hastanedeki görevleri, gelir durumları, sektördeki toplam çalışma süresi ve çalışanların liderlik eğitimi alma durumlarının öz liderlik algısı alt boyutları ile istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Öztürk vd., (2017) yaptıkları çalışmada, liderlik stil algılarının demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde cinsiyet, kadro (hemşire, hasta danışmanı, idari personel), çalışılan birim (idari hizmetler, tıbbi hizmetler) ve yöneticilik pozisyonlarının (ast, üst) anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Yaş medeni durum, eğitim düzeyi, meslekte çalışma yılı ve kurumda çalışma yılı değişkenleri açısından anlamlı farklılık göstermediği gözlemlenmiştir.

Tartışma ve sonuç

Yapılan sistematik derleme sonucunda sağlık sektöründe liderlik ve liderlik türleri ile ilgili çok sayıda araştırma yapıldığı bulunmuştur. Dolayısıyla literatür taramasında çok sayıda ulusal çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan araştırmalar ise araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen kriterler doğrultusunda incelenmiş ve bu kapsamda 37 makale sistematik derlemeye dâhil edilmiştir.

Bu araştırmanın bulguları, araştırmanın yürütüldüğü örneklem (dâhil etme ve hariç etme kriteri sonucunda incelenen araştırmalar) ile sınırlı gerçeği göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla araştırmanın dâhil etme ve hariç etme kriterlerinde yapılacak olan değişikliklerin, farklı sonuçların elde edilmesine neden olacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle bu araştırma sonuçları bütün sağlık kuruluşlarının yönetimindeki liderlik ve liderlik tarzlarını değil, araştırma kapsamında ele alınmış örnekleme yansıtmaktadır.

Bu araştırmanın en önemli teorik bulgusu, sağlık kurumlarında liderlik, liderlik tarzları ve ilişkili oldukları faktörleri (motivasyon, işten ayrılma, örgütsel bağlılık gibi) daha zengin bir şekilde açıklaması ve ilgili literatüre katkı sağlamasıdır.

Başta araştırmacılar, uygulayıcılar, insan kaynakları birimi ve karar vericiler olmak üzere ilgili bütün paydaşlar veya karar vericiler için gerçek yaşamda alacakları kararda ve/veya uygulamalarda daha güçlü kanıta dayalı (kanıt piramitinde en üst kısımda yer alması) bir yaklaşımla ele almalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Son yıllarda özellikle son beş yılda sağlık sektöründe güncel liderlik tarzları (etik liderlik, hizmetkar liderlik, dönüşümcü liderlik, vizyoner liderlik gibi) üzerine yapılan araştırmalarda bir artış olduğu görülmektedir. Bu durumun küreselleşen dünyada yaşanan gelişmelerin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Çünkü çalışanlar/takipçiler, yaşamış oldukları dönemin koşullarına uygun lider tiplemesini görmek isterler. Sağlık çalışanlarının liderlik algılarının sosyo demografik özelliklere göre anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Sağlık sektöründe liderlik ile çeşitli örgütsel davranış konuları (iş doyumu, motivasyon, örgütsel vatandaşlık gibi) arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda yoğunlaşma olduğu belirlenmiştir. Çalışmaların bu denli yoğunlaşma nedeni olarak, yöneticilerin örgütü bir bütün olarak ele aldıkları dolayısıyla örgütün en önemli parçası olan bireylerin ve grupların düşüncelerinin ve katılımının önemsenmesi ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Olumlu olarak ifade edilen liderlik türlerinin (etik liderlik, hizmetkar liderlik gibi) çalışanlar ve performansları üzerinde olumlu etkisi olduğu dolayısıyla örgüt iklimi ve kültürüne olumlu anlamda katkıda bulunduğu, olumsuz olarak tanımlanan liderlik türlerinin (toksik liderlik gibi) ise olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.

Liderlik ve liderlik tarzları sağlık sektörü çalışanları arasında her geçen gün önem kazanmaktadır. İnsan kaynakları birimi başta olmak üzere yöneticilerin ve karar vericilerin, örgütü bir bütün olarak ele alıp, çalışanların karakteristik özellikleri, yapılan işin niteliği, kompleksliği, örgüt yapısı, amaçları ve hedeflerine en uygun liderlik türü/türlerini belirlemeleri önemlidir.

Araştırma kapsamında incelenen bazı makalelerde eksiklikler-sınırlılıklar olduğu belirlenmiştir. İlk sınırlılık olarak yapılan çalışmaların neden yapıldığı, özgün değeri ve araştırma sonrasında alan yazınına sağlayacağı katkıya dair yeterli açıklamanın olmadığı bulunmuştur. Bir diğer sınırlılık olarak yapılan çalışmalarda yöntem birliğine sahip olmadığı bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda örneklem belirleme yöntemi olarak daha çok seçkili/olasılığa dayalı olmayan örnekleme yönteminin kullanıldığı gözlenmiştir. Yapılan çalışmalarda ölçüm araçlarının geçerliğinin sağlanıp sağlanmadığının belirleyicisi olan yapı geçerliğine ilişkin analizlerin yapılmadığı belirlenmiştir. Bulguların raporlanması başta olmak üzere çalışmaların tablolştırılması aşamasında standart birliğinin (APA 7 gibi) olmadığı saptanmıştır.

Araştırmanın bir dizi sınırlılıkları vardır. Sistemik derleme kapsamında makalelerin kalitelerinin değerlendirilmemesi bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Araştırma, yalnızca erişim iznine (kütüphane veritabanları, open Access, gibi) sahip olunan veri tabanları üzerinden erişilebilen çalışmalar ile sınırlıdır. Yayın aşamasında olan veya erişim izni olmadığı (ücretli erişim) için ulaşılamayan gri literatür kapsam dışında kalmıştır. Araştırmadaki bir diğer sınırlılık elde edilen bulguların, tarama yapılan veri tabanları ile sınırlı olmasıdır. Yazarların sağlamış oldukları katkı oranlarının ne kadar olduğuna dair herhangi bir bilgilendirme bulunamamıştır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, daha farklı zaman aralıkları, farklı dahil etme ve hariç etme kriterleri ve-veya belirli bir sektör (yalnızca kamu veya özel) üzerinde de gerçekleştirilebilir.

Yazar katkıları

Yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

“Sağlık Sektöründe Liderlik ve Liderlik Tarzları: Bir Sistemik Derleme Çalışması” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Yazarlar, gözden geçirilmekte olan makale ile ilgili öneri ve yorumları için Prof. Dr. Afsun Ezel ESATOĞLU'na teşekkür eder.

Kaynakça¹

- Ackerly, D. C., Sangvai, D. G., Udayakumar, K., Shah, B. R., Kahlman, N. S., Cho, A. H., Schulman, K. A., Fulkerson, W. J., & Dzau, V. J. (2011). Training the next generation of physician-executives: An innovative residency pathway in management and leadership. *Academic Medicine*, 86(5), 575-579.
- *Akbolat, M., Işık, O., & Yılmaz, A. (2013). Dönüşümcü liderlik davranışlarının motivasyon ve duygusal bağlılığa etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(11), 35-50.
- *Akyurt, N., Alparslan, A. M., & Oktar, Ö. F. (2015). Sağlık çalışanlarında liderlik tarzları-iş tatmini-örgütsel bağlılık modeli. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 50-61.
- Antman E., Lau J., Kupelnick B., Mosteller F., & Chalmers T. (1992). A comparison of results of metaanalyses of randomized control trials and recommendations of clinical experts: Treatment for myocardial infarction. *JAMA*, 268, 240–248.
- Antonakis, J., & House, R. J. (2014). Instrumental leadership: Measurement and extension of transformational–transactional leadership theory. *The Leadership Quarterly*, 25(4), 746-771.
- Arroliga, A. C., Huber, C., Myers, J. D., Dieckert, J. P., & Wesson, D. (2014). Leadership in health care for the 21st century: challenges and opportunities. *The American Journal of Medicine*, 127(3), 246–249. <https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2013.11.004>
- *Aslan, Ş., Akarçay Ulutaş, D., & Güzel, Ş. (2020). Dönüşümcü liderlik, yönetici desteği, iletişim, iş yerinde iyilik hali ve örgütsel paranoya ilişkileri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(61), 3180-3195.
- *Aslan, Ş., & Güzel Ş. (2019). Sağlık kurumlarında kolektif liderlik ve takım performansı ilişkisinde benlik değerinin etkisi. *Journal of Academic Value Studies*, 5(4), 746-766.
- *Boztosun, D., Filik, T., & Demirtaş, Ö. (2022). Hizmetkâr lider davranışlarının güven iklimi aracılığıyla iş tatminine etkisi: Sağlık sektöründe bir alan çalışması. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 25(1), 87-98.
- Bronson, D. E., & Davis, T. S. (2011). *Finding and evaluating evidencesystematic reviews and evidence-based practice*. Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780195337365.001.0001
- *Celepli Sütbaş, M., & Atilla, G. (2020). Hizmetkâr liderlik ve iş performansı arasındaki ilişkide iş tatmininin aracılık rolü: Antalya ili örneği. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 25(3). 237-255.
- Chi, N. W., Chung, Y. Y., & Tsai, W. C. (2011). How do happy leaders enhance team success? The mediating roles of transformational leadership, group affective tone, and team processes 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(6), 1421-1454.
- *Çağatay, A., & Kızılkaya, S. (2021). Sağlık çalışanlarının güç mesafesi ve liderlik tarzına yönelik kişisel ve örgütsel algılarının karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(3), 536-560.

¹ Yıldızla işaretlenmiş referanslar, sistemik derlemeye dâhil edilen çalışmaları göstermektedir.

- *Çakınberk, A., & Demirel, E. T. (2010). Örgütsel bağlılığın belirleyicisi olarak liderlik: sağlık çalışanları örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 103-119. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61801/924472>
- *Çakmak, C., & Uğurluoğlu, Ö. (2019). Sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 219-231.
- *Çankaya, M., & Çiftçi, G.E. (2020). Hastane çalışanlarının toksik liderlik ve örgütsel sinizm algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(2): 273-298.
- *Çetin Gürkan, G., & Akay, D. (2021). Sağlık çalışanlarında etik lider algısının bireysel yenilikçilik düzeyi üzerindeki etkisi. *Journal of Organizational Behavior Review*, 3(1), 1-18.
- Çınar, N. (2021). İyi bir sistematik derleme nasıl yazılmalı? *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 310-314.
- Dennis P.D. (2008). *Transforming: Leadership focusing on outcomes of the new girl scout leadership experience*. Girl Scout Research Institute, New York.
- Dickson, G. (2009). Transformations in Canadian health systems leadership: An analytical perspective. *Leadership in Health Services*, 22(4), 292-305.
- Dickson, R., Cherry, M. G., & Boland, A. (2014). Carrying out a systematic review as a master's thesis. Dickson, R., Cherry, M. G. & Boland, A. (Ed.) *Doing a systematic review: A student's guide* (s. 1-16). SAGE Publications, London.
- Duygulu, S., & Kubilay, G. (2008). Yönetici hemşirelerin ve birlikte çalıştıkları hemşirelerin liderliğe ilişkin değerlendirmeleri ve yönetici hemşirelerin sahip oldukları liderlik özellikleri. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 18(5), 1-15.
- *Gelmez, M., & Akça Ürtürk, E. (2019). Özel bir hastanede liderlik stillerinin ve çalışan performansının incelenmesine yönelik bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 51-72.
- Higgins, J. P., Thomas, J., Chandler, J., Cumpston, M., Li, T., Page, M. J., & Welch, V. A. (Eds.). (2019). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions*. (2nd ed.), John Wiley & Sons.
- Hilderman, K. (2013). *Chief Bryce Williams, Tsawwassen First Nation, BC Business*, July 2, 2013, <http://www.bcbusiness.ca/people/chiefbryce-williams-42-tsawwassen-first-nation>.
- Hmieleski, K. M., Cole, M. S., & Baron, R. A. (2012). Shared authentic leadership and new venture performance. *Journal of Management*, 38(5), 1476-1499.
- Husebø, S. E., & Øystein E. O. (2016). Impact of clinical leadership in teams' course on quality, efficiency, responsiveness and trust in the emergency department: study protocol of a trailing research study. *BMJ Open*. 6(1). e011899. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-011899>.
- *Kagan, G., Günsel, A., Bozkurt, S., & Gündüz Çekmecelioğlu, H. (2021). Sağlık çalışanlarının öz liderlik davranışlarının iletişim becerileri üzerindeki etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(42), 43-55. DOI: 10.35343/kosbed.939023
- *Karakaya, A., & Daşlı, Y. (2021). Sağlık çalışanlarının klinik liderlik anlayışının ekip çalışmasına etkisi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(2), 402-411.
- *Kayral, İ. H. (2015). Öz liderlik becerilerinin, sağlık çalışanlarının iş tatminleri ve iş performanslarına etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 18(2), 143-159.
- Kelebek, E. F. E., Karasakal, N., & Karacan, N. (2018). Sağlık çalışanlarının toksik liderlik konusundaki algıları. Çobanoğlu, Y. (Ed.), *İçinde: Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-1*. Gece Kitaplığı.
- *Kırılmaz, S., & Kırılmaz, H. (2010). Transformasyonel liderliğin örgütsel bağlılık üzerine etkileri: Sağlık bakanlığı merkez teşkilatında bir araştırma. *Türk İdare Dergisi*, 469, 119-138.
- *Koçak, R. D., & Özüdoğru, H. (2012). Yöneticilerin liderlik özelliklerinin çalışanların motivasyonu ve performansı üzerindeki etkileri: Kamu ve özel hastanelerinde bir uygulama. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 76-88.
- Kotter, J. P. (2003). What leaders really do. *Harv Bus Rev*, 68(3), 103-11. PMID: 10104518. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10104518/>
- *Köse, S. D., Uğurluoğlu, Ö., & Köse, T. (2016). Sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik algılarının lider-üye etkileşimi ve örgütsel güven üzerindeki etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 239-262. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/21493/230417>

- *Kurt, S., & Yiğit, V. (2017). Hastanelerde algılanan liderlik davranışlarının çalışanların iş tatminine etkisi: bir üniversite hastanesinde uygulama. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 3(28), 107-131.
- Langton, N., & Robbins, S. P. & Judge, T.A. (2016). *Organizational behaviour: Concepts, controversies, applications*. Pearson Prentice Hall.
- Lasserson T. J, Thomas J., & Higgins J. P. T. (2019). Starting a review. Higgins J. P. T., Thomas J, Chandler J., Cumpston M., Li T., Page M. J., Welch V. A. (Ed.), *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions*. (3–12.) 2nd Edition. John Wiley & Sons.
- Laschinger, H. K., Finegan, J., & Wilk, P. (2009). Context matters: the impact of unit leadership and empowerment on nurses' organizational commitment. *The Journal of Nursing Administration*, 39(5), 228–235. <https://doi.org/10.1097/NNA.0b013e3181a23d2b>
- Lombardi, J. (2017). The road to leadership in SPN. *Journal of Pediatric Nursing*, 34, 96-97.
- McCallin, A.M., & Frankson, C. (2010). The role of the charge nurse manager: a descriptive exploratory study. *Journal of Nursing Management*, 18(3), 319-325.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264-269.
- *Myrvang, N. A. (2021). Sağlık çalışanlarında alturistik liderlik yaklaşımı ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişki. *Turkish Studies - Social*, 16(3), 1147-1159. <https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.46682>
- *Nal, M., & Tarım, M. (2017). Sağlık yöneticilerinin paternalist liderlik davranışlarının çalışanların iş doyumuna üzerine etkisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 117-141.
- *Nal, M., Bektaş, G., & Kaya, E. (2020). Hizmetkar liderliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 842-858 . DOI: 10.31592/aeusbed.736060
- *Nal, M., & Sevim, E. (2021). The intermediary role of work engagement in the effect of paternalist leadership on positive voice behavior. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3). 1130-1140.
- *Nal, M., & Tarım, M. (2019). Paternalist liderliğin örgütsel adalet algısı üzerine etkisi: sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1193-1204.
- Oxman, A., & Guyatt, G. (1993). The science of reviewing research. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 703, 125–133.
- *Örgev, C., & Sütü, E. S. (2018). Sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik algılarının örgüt iklimi ve örgütsel bağlılık üzerine etkileri: Bir kamu hastanesi örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 5(1), 47-53.
- *Özmen, S., Özer, Ö., & Özkan, O. (2020). Sağlık çalışanlarında etik liderlik ve örgüt kültürünün incelenmesi: Özel bir hastanede uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 445-461.
- *Öztürk, N., & Çankaya, M. (2021). Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılığa etkisinde dönüştürücü liderliğin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1082-1092.
- *Öztürk, Z., Doğuç, E., & Arıkan, G. (2017). Sağlık çalışanları tarafından algılanan durumsal liderlik stilleri (Ankara'da bir özel hastane örneği). *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(3), 381-397.
- Paoching C., & Chichun H. (2009). The relationship of paternalistic leadership and organizational citizenship behavior: The mediating effect of upward communication. *Journal of Human Resource and Adult Learning*, 5(2), 66-73.
- Popay, J., Roberts, H., Sowden, A., Petticrew, M., Arai, L., Rodgers, M., Britten, N., Roen, K. & Duffy, S. (2006). *Guidance on the conduct of narrative synthesis in systematic reviews*. A product from the ESRC methods programme Version 1, 92.
- *Sayan, İ., & Güney, S. (2019). The impact of leadership style on organizational citizenship behavior: determining the level of motivation in health workers. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 2(1), 19-40.
- *Sergin, İ., & Aktaş, H. (2019). Hasta emniyet tutumları ve hata yönetimi iklimi ile algılanan liderlik tarzları etkileşimi: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53, 157-182.

- Sfantou, D. F., Laliotis, A., Patelarou, A. E., Sifaki-Pistolla, D., Matalliotakis, M., & Patelarou, E. (2017). Importance of leadership style towards quality of care measures in healthcare settings: A systematic review. *Healthcare (Basel, Switzerland)*, 5(4), 73. <https://doi.org/10.3390/healthcare5040073>
- *Tamer, G. (2021). The effect of visionary leadership characteristics on organizational agility in health organizations; an application in private hospitals in Bakirkoy district of İstanbul province. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 240-252. doi: 10.17336/igusbd.655890
- Tchouaket, É.N., Lamarche, P.A., Goulet, L., & Contandriopoulos, A.P. (2012). Healthcare system performance of 27 OECD countries. *The International Journal of Health Planning and Management*, 27(2), 104-129.
- *Tekingündüz, S., & Kurtuldu, A. (2015). The analysis of relationship between intention to leave, job satisfaction, organizational commitment, leadership and job stress: A hospital example. *Journal of Human Sciences*, 12(1), 1501-1517.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Kamu ve özel sektör örgütlerinde liderlik davranışı özelliklerinin belirlenmesine yönelik bir alan çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14): s.1-16.
- Trastek, V. F., Hamilton, N. W., & Niles, E. E. (2014). Leadership models in healthcare- a case for servant leadership. *Mayo Clinic proceedings*, 89(3), 374-381. <https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2013.10.012>
- *Ünüvar, B., & Demirtaş, Ö. (2021). Etik liderlik davranışlarının dile getirme davranışı aracılığıyla örgütsel adalet algısına etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(1), 117-129. <https://dergipark.org.tr/en/pub/usaysad/issue/62190/930594>
- Walumbwa, F. O., & Schaubroeck, J. (2009). Leader personality traits and employee voice behavior: mediating roles of ethical leadership and work group psychological safety. *Journal of Applied Psychology*, 94(5), 1275.
- Walumbwa, F. O., Hartnell, C. A., & Oke, A. (2010). Servant leadership, procedural justice climate, service climate, employee attitudes, and organizational citizenship behavior: A cross-level investigation. *Journal of Applied Psychology*, 95(3), 517.
- *Yazıcı Sorucuoğlu, A., & Öztürk, Z. (2021). Hastane çalışanlarının dönüşümcü liderlik algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisi (Ankara ilinde bir devlet hastanesi örneği). *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 18(1), 61-88. <https://dergipark.org.tr/en/pub/spkd/issue/62666/809950>
- *Yıldırım, G., & Tiryaki, S. (2021). Kurumsal iletişim çerçevesinde lider davranışlarının çalışanların işveren markası algısına etkisi: Özel bir sağlık kuruluşunda araştırma. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 75-97.
- Yılmaz H., & Kantek F. (2016). Türkiye'deki yönetici hemşirelerin liderlik tarzları: Literatür inceleme. *Journal of Health and Nursing Management*, 2(3), 110-117.
- *Yılmaz, S., & Arcasoy, G. G. (2019). Dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(40), 2066-2087.

Extended Abstract

Leadership in health care is generally considered to be a specialized subset of the broader management fields related to management education (Andrew, 2010). The requirements for leadership competency in healthcare management are constantly changing due to future challenges. Transition and reform in healthcare delivery, increasing demands for performance improvement, performance comparisons, changing expectations of patients, cross-border healthcare integration and cross-border care are among the factors that reveal the need for competence development of management and leadership (Tchouket et al., 2012). With some reforms, it is aimed to train highly motivated personnel. For this reason, leaders who can motivate staff and increase their organizational commitment and support them with their interventions play a key role in health institutions (Akbolat et al., 2013). Typically, management and leadership roles in healthcare are associated with occupations. Physicians and nurses receive a different education and learn unique leadership and management models. Management studies in hospitals or clinical settings around the world reveal critical results that indicate inadequate management and leadership competence (Ackerly et al., 2011; McCallin & Frankson, 2010).

The each research process including the design was carried out with the aforementioned approaches like PRISMA and PICOS to strengthen the methodology of this systematic review. For interpretation and analysis of the findings, Popay et al. (2006), narrative synthesis developed by was used. The search question can be thought of as a guide that guides a systematic review and determines what the search will look like (Gambrell & Gibbs, 2015). For this purpose, only the studies that meets the inclusion criteria were selected for review which are leadership studies in

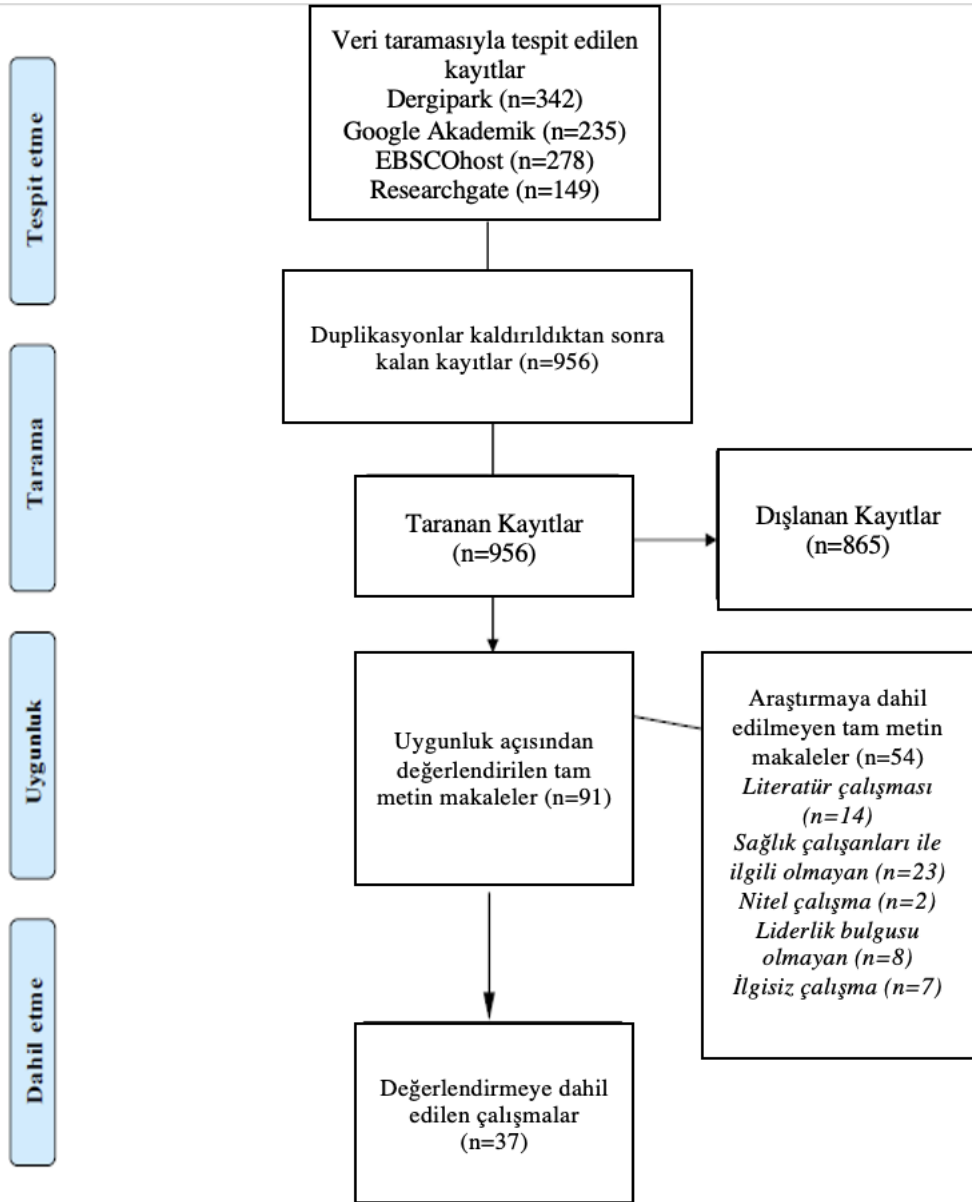
the health sector with the screening patterns in English or Turkish. The articles are taken from the previously determined databases which are DergiPark, Researchgate, Google Scholar, and EBSCOhost in the period from 2004 to 2022. In terms of publication type, peer-reviewed journal articles were taken into account. Therefore, books, papers, gray literature, and unpublished works are excluded. Electronic databases were used in this research. In order to avoid possible bias, multiple databases (DergiPark, Researchgate, Google Scholar-Google Scholar, EBSCOhost) were searched. The research was conducted between the dates of 12.03.2022 and 09.07.2022 in the databases. ("leader" OR leadership") AND ("hospital" OR "healthcare institution" OR "physician" OR "nurse" OR "health workers") were searched in the title and summary of the studies.

It has been observed that the studies included in the study were published between 2010-2022 and were carried out with health professionals covering different occupational groups in private, public and university hospitals. It was seen that the studies were published mostly in 2019 (n=7). It has been observed that some studies have been conducted with scales measuring a single leadership type such as ethical leadership, servant leadership, self-leadership, toxic leadership, clinical leadership, paternalistic leadership, transformational leadership and visionary leadership.

In studies, leadership styles and related individual innovativeness (n=1), job satisfaction (n=2), job performance (n=2), organizational commitment (n=3), communication skills (n=1), attitude towards teamwork (n=1), job satisfaction (n=1), organizational citizenship (n=1), organizational culture (n=1), error management climate (n=1), organizational agility (n=1), organizational justice (Various concepts such as n=1), employer brand perception (n=1), knowledge management (n=1), burnout (n=1), positive voice, organizational silence, psychological capital, paranoia at work, well-being at work relationship was investigated. It is stated whether leadership behaviors have any effect on these concepts and on various variables.

In recent years, it has been found that there has been an increase in research on contemporary leadership styles (such as ethical leadership, servant leadership, transformational leadership, visionary leadership) in the health sector, especially in the last five years. This situation is thought to be a result of the developments in the globalizing world. Because the employees-followers want to see the leader type suitable for the conditions of the period they lived in. It was determined that the leadership perceptions of healthcare professionals differed significantly according to socio-demographic characteristics. It has been determined that there is a concentration in studies examining the relationship between leadership in the health sector and various organizational behavior issues (such as job satisfaction, motivation, organizational citizenship). The reason for the intensification of the studies can be explained as the managers consider the organization as a whole. Therefore the thoughts and participations of individuals and groups are considered more significant due to they are the most important parts of the organization. It has been determined that positively expressed types of leadership such as ethical leadership, servant leadership have a positive effect on employees and their performance, thus contributing positively to the organizational climate and culture, while negatively defined types of leadership (such as toxic leadership) have a negative impact.

It has been determined that there are deficiencies-limitations in some of the articles examined within the scope of the research. As the first limitation, it was found that there was not enough explanation about why the studies were done, their original value and the contribution they would make to the literature after the research. As another limitation, it was found that there was no unity of method in the studies. In the studies, it was observed that the sampling method, which is not based on selective-probability, was mostly used as a sampling method. In the studies conducted, it was determined that the analyzes regarding the construct validity, which is the determinant of the validity of the measurement tools, were not carried out. It was determined that there was no standard unity (such as APA 7) in the tabulation of the studies, especially in the reporting of the findings. Future research may also be conducted at different time intervals, with different inclusion and exclusion criteria, and/or on a specific sector (public or private only).

Görsel 1 PRISMA iş akış diyagramı

EK 2 Dahil edilen çalışmalara ait bilgiler

Yazar/lar	Çalışmanın Amacı	Örneklem	Örneklem Verileri	Veri Toplama Aracı	Sonuç
Kırılmaz ve Kırılmaz, 2010	Transformasyonel liderlik tarzının örgütsel bağlılık düzeyi ile ilişkisini incelemek	N=252	Veri yok	Çok Yönlü Liderlik Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği, Transformasyonel Liderlik Ölçeği	Değişkenlerden transformasyonel liderlik ile örgütsel bağlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve düşük düzeyde ilişki olduğu görülmüştür.
Çakınberk ve Demirel, 2010	Liderlik algıları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemek	N=148	%60'i kadın, %31,8'i hemşire, %45,9'u önlisans	Çok Faktörlü Liderlik Anket Formu, Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Liderlik tarzlarından biri olan dönüşümcü liderlik ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Koçak ve Özüdoğru, 2012	Liderlik tarzlarının motivasyonu ve iş performansı ile olan ilişkisini incelemek	N=340	%60,6'sı kadın, %23,2'si 42 yaş ve üstü	Liderlik Ölçeği	Yöneticilerin liderlik davranışları ile iş performansı ve motivasyon ile pozitif yönlü ilişki olduğu saptanmıştır.
Akbolat vd., 2013	Dönüşümcü liderlik davranışlarının motivasyon ve duygusal bağlılıkları üzerindeki etkisini incelemek	N=452	%67,7'si kadın, %31, 35 yaş üstü, %59,3'ü evli	Dönüşümcü Liderlik Ölçeği, Duygusal Bağlılık Ölçeği, İşte Motivasyon Ölçeği	Dönüşümcü liderliğin motivasyon ve duygusal bağlılığı olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Akyurt vd., 2015	Liderlik tarzlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini incelemek	N=1785	%59,5'i kadın, %42,6'si önlisans	Dönüşümcü Liderlik Ölçeği, Araçsal Liderlik Ölçeği, Minnesota İş Doyum Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Araçsal ve etkileşimci liderliğin iş tatmini ve örgütsel bağlılığı olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Kayral, 2015	Öz liderlik becerileri ile iş tatmini ve iş performansı arasındaki ilişkiyi incelemek	N=335	%61'i kadın, %92,5'i 35 yaş ve altı	Öz Liderlik, İş Performansı, İş Tatmini Ölçekleri	Öz liderlik tarzının iş tatmini ve iş performansını etkilediği saptanmıştır.
Tekingündüz ve Kurtuldu, 2015	İşten ayrılma niyeti, dönüşümcü liderlik, iş tatmini, iş stresi ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi tespit etmek	N=208	%48'i kadın, %82'si evli	İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, Dönüşümcü Liderlik Ölçeği, İş Tatmini Ölçeği, İş Stresi Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Dönüşümcü liderlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Dönüşümcü liderliğin iş tatmini ve iş stresi ile ilişkili olduğu saptanmıştır.
Köse vd., 2015	Hizmetkar liderlik davranışının lider-sağlık çalışanı etkileşimi ve örgüte güven ilişkisinin incelemek	N=136	Veri yok	Hizmetkar Liderlik Ölçeği, Lider-Üye Etkileşimi Ölçeği	Hizmetkâr liderlik tarzının lider-üye etkileşimi ve örgütsel güvenin alt boyutları ile anlamlı bir şekilde ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kurt ve Yiğit, 2017	Hastane yöneticilerinin liderlik davranışlarının çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisini incelemek	N=333	%74,8'i kadın, %67,3'ü evli, %56,5'i 31-40 yaş grubu aralığında	Liderlik Davranışları Anketi, Minnesota İş Doyum Ölçeği,	Destekleyici, yönlendirici (araçsal), otokratik ve başarı yönelimli liderlik olmak üzere dört tip liderlik tarzı belirlenmiştir. Dört liderlik tarzının da iş tatmini ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Nal ve Tarım, 2017	Sağlık yöneticilerinin liderlik davranışlarının, sağlık çalışanlarının iş doyumunu üzerindeki etkisini incelemek	N=683	%67,9'u kadın, %36,5'i 26-35 yaş aralığında, %65,7'si evli	Paternalist Liderlik Ölçeği, Minnesota Doyum Ölçeği	Sağlık yöneticilerinin paternalist liderlik davranışları ile sağlık çalışanlarında iş doyumunu arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Öztürk vd., 2017	Liderlik tarzları ile sosyodemografik özellikler arasındaki farklılıkları ortaya koymak	N=154	%80,5'i kadın, %64,9'u evli, %64,9'u lisans ve üstü	Çok Faktörlü Liderlik Anketi,	Dönüşümcü ve sürdürücü liderlik tarzlarının en baskın liderlik tarzları olduğu tespit edilmiştir. Serbestlik tanıyan liderlik yaklaşımı ise en az katılım sağlanan liderlik tarzı olarak bulunmuştur.
Örgeç ve Sütü, 2018	Sağlık profesyonellerinin algıladıkları hizmetkâr liderlik anlayışı ile örgütsel iklim ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemek	N=254	%55,5'i kadın, %28'i 26-33 yaş aralığında, %69,7'si evli	Hizmetkâr Liderlik Ölçeği, Örgüt İklimi Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Hizmetkâr liderlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Devamlılık, normatif bağlılık alt boyutları ile pozitif yönlü yüksek bir ilişki bulunmuştur.

Gelmez ve Ürtürk, 2019	Özel bir hastanedeki yöneticilerin liderlik stilleri ile çalışanların performansı arasındaki ilişkiyi incelemek	N=268	%63,8'i kadın, %29,9'u 33-40 yaş aralığında, %59,9'u evli, %25,3'ü lisans düzeyinde	Algılanan Liderlik Davranış Ölçeği, İş Performansı Ölçeği	Değişkenler arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. İş performansını en çok etkileyen liderlik tarzının babacan liderlik olduğu görülmüştür.
Sayan ve Güney, 2019	Liderlik tarzları ile örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişkiyi incelemek ve motivasyon düzeylerinin aracı rolünü tespit etmek	N=420	%31,7'si kadın, %38,8'i 26-35 yaş aralığında, %52,4'ü evli	Algılanan Liderlik Tarzı, Örgütsel Vatandaşlık, Motivasyon Düzeyleri Ölçeği	Çalışanların algıladıkları liderlik tarzının örgütsel vatandaşlık üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Motivasyon düzeylerinin algılanan liderlik tarzının örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisinde aracı rolü olmadığı saptanmıştır.
Yılmaz ve Arcasoy, 2019	Dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi incelemek	N=211	%69,2'si kadın, %52,6'sı bekar	Dönüşümcü Liderlik Ölçeği, Örgütsel Sessizlik Ölçeği	Dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Nal ve Tarım, 2019	Paternalistik liderlik tarzının örgütsel adalet ile ilişkisini incelemek	N=683	%67,9'u kadın, %57,7'si, üniversite mezunu	Paternalistik Liderlik Ölçeği, Örgütsel Adalet Ölçeği,	Paternalistik liderlik davranışı ile örgütsel adalet algısı arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Aslan ve Güzel, 2019	Kolektif liderlik ve takım performansı arasındaki ilişkiyi incelemek, benliği aracılık rolünü tespit etmek	N=590	%57,1 kadın, %51,4'ü 18-27 yaş aralığında	Takım Performansı Ölçeği, İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği, Kolektif Liderlik Ölçeği	Kolektif liderlik ile takım performansı arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Benlik değerinin iki değişken arasında aracılık rolü oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Serger ve Aktaş, 2019	Sağlık çalışanlarının hasta emniyetine ilişkin tutumları ile örgütte algılanan hata yönetim iklimi ve liderlik tarzının etkileşimini incelemek	N=258	%32,7'si evli, %67,3'ü bekar, %67,8'i kadın	Hasta Emniyeti Tutum, Hata Yönetimi İklimi, Liderlik Tarzı Ölçekleri	Liderlik tarzlarından etkileşimsel liderlik ile hasta emniyeti tutum düzeyleri arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Çakmak ve Uğurluoğlu, 2019	Çalışanların öz liderlik seviyeleri ile sosyodemografik özellikleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek	N=357	%67,8'i kadın, %55,2'si 34 yaşından küçük, %37,3'ü lisans düzeyinde	Öz Liderlik Ölçeği	Sağlık çalışanlarının sosyo-demografik özelliklerine göre öz liderlik düzeylerinin anlamlı olarak farklılık gösterdiği saptanmıştır.
Nal vd., 2020	Hizmetkar liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi tespit ederek psikolojik güçlendirmenin bu değişkenler üzerindeki aracılık rolünü tespit etmek	N=222	%25,7'si erkek, %25,2'si önlisans	Hizmetkar Liderlik Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği, Psikolojik Güçlendirme Ölçeği	Hizmetkar liderlik ile psikolojik güçlendirme ve örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Ünüvar ve Demirtaş, 2021	Etik liderlik davranışlarının dile getirme davranışı aracılığıyla örgütsel adalet algısı üzerindeki etkisini incelemek	N=391	%65,7'si kadın, %49,6'sı 26-35 yaş aralığında, %74,9'u evli	Etik Liderlik, Dile Getirme Davranışları, Örgütsel Adalet Ölçekleri	Etik liderliğin etkileşim adaleti, işlemsel adalet ve dağıtım adaleti boyutları ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı görüldüğü tespit edilmiştir.
Çağatay ve Kızılkaya, 2021	Güç mesafesi ve yöneticilerinin liderlik tarzına yönelik algısının kişisel ve örgütsel açıdan değerlendirmek, demografik özellikler ile ilişkisini incelemek	N=276	%81,2'si kadın, %39,5'i önlisans, %27,2'si 25-29 yaş aralığında	Güç Mesafesi Anketi, Yönetici Davranışları Görüşleri, İyi Bir Yöneticiye İlişkin İnanç ve Davranışlar Anket Formu	Sağlık çalışanlarının yönetici liderlik algısının orta düzeyde, güç mesafesi algısının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sosyodemografik özellikler açısından farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kağan vd., 2021	Öz liderlik davranışlarının iletişim becerileri üzerindeki etkisini incelemek	N=163	Veri yok	Öz-Liderlik Anketi (ASLQ), İletişim Becerileri Ölçeği	Davranış odaklı ve yapıcı düşünce modeli alt boyutları ile iletişim becerileri arasında ilişki tespit edilmiştir.
Tamer, 2021	Vizyoner liderliğin örgütsel çeviklik üzerindeki etkisini incelemek	N=200	%63,8'i kadın, %32,2'si lisans, %56,8'i 28 yaş ve altında	Örgütsel Çeviklik Ölçeği, Vizyoner Liderlik Ölçeği	Vizyoner liderlik ile örgütsel çevikliğin birbiri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Öztürk ve Çankaya, 2021	Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde dönüştürücü liderliğin aracı rolünün tespit edilmesi amaçlanmaktadır.	N=426	%62'si kadın, %53,8'i evli	Dönüştürücü Liderlik Ölçeği, Psikolojik Sermaye Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Dönüştürücü liderlik ile psikolojik sermaye arasında çok düşük olduğu saptanmıştır. Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılığa etkisinde dönüştürücü liderliğin kısmi aracılık rolü oynadığı tespit edilmiştir.
Gümüş vd., 2021	İşlemsel liderlik ile bilgi yönetimi arasındaki ilişkiyi incelemek	N=253	Veri yok	Etkileşimci Liderlik Ölçeği, Bilgi Yönetimi Anketi	İşlemsel liderliğin bilgi yönetimi ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.
Nal ve Sevim, 2021	Paternalist liderlik ile pozitif ses çıkarma arasındaki ilişkiyi tespit etmek	N=402	Veri yok	Paternalistik Liderlik Ölçeği, İşe Bağlılık Ölçeği, Pozitif Ses Çıkarma Ölçeği	Paternalist liderlik davranışının artmasının pozitif ses çıkar davranışını olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Bu artışta işe bağlılığın aracı rol oynadığı tespit edilmiştir.
Myrvang, 2021	Alturistik liderlik tarzının tükenmişlik ile ilişkisini incelemek	N=199	%68,8'i kadın, %68,3'ü bekar	Alturistik Liderlik Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği	Alturistik liderlik tarzı ile tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Ünüvar ve Demirtaş, 2021	Etik liderlik davranışlarının dile getirme davranışı aracılığıyla örgütsel adalet algısı üzerindeki etkisini incelemek	N=391	%65,7'si kadın, %49,6'sı 26-35 yaş aralığında, %74,9'u evli	Etik Liderlik, Dile Getirme Davranışları, Örgütsel Adalet Ölçekleri	Etik liderliğin etkileşim adaleti, işlemsel adalet ve dağıtım adaleti boyutları ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı görüldüğü tespit edilmiştir.
Çağatay ve Kızılkaya, 2021	Güç mesafesi ve yöneticilerinin liderlik tarzına yönelik algısının kişisel ve örgütsel açıdan değerlendirmek, demografik özellikler ile ilişkisini incelemek	N=276	%81,2'si kadın, %39,5'i önlisans, %27,2'si 25-29 yaş aralığında	Güç Mesafesi Anketi, Yönetici Davranışları Görüşleri, İyi Bir Yöneticiye İlişkin İnanç ve Davranışlar Anket Formu	Sağlık çalışanlarının yönetici liderlik algısının orta düzeyde, güç mesafesi algısının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sosyodemografik özellikler açısından farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kağan vd., 2021	Öz liderlik davranışlarının iletişim becerileri üzerindeki etkisini incelemek	N=163	Veri yok	Öz-Liderlik Anketi (ASLQ), İletişim Becerileri Ölçeği	Davranış odaklı ve yapıcı düşünce modeli alt boyutları ile iletişim becerileri arasında ilişki tespit edilmiştir.
Tamer, 2021	Vizyoner liderliğin örgütsel çeviklik üzerindeki etkisini incelemek	N=200	%63,8'i kadın, %32,2'si lisans, %56,8'i 28 yaş ve altında	Örgütsel Çeviklik Ölçeği, Vizyoner Liderlik Ölçeği	Vizyoner liderlik ile örgütsel çevikliğin birbiri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.
Öztürk ve Çankaya, 2021	Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde dönüştürücü liderliğin aracı rolünün tespit edilmesi amaçlanmaktadır.	N=426	%62'si kadın, %53,8'i evli	Dönüştürücü Liderlik Ölçeği, Psikolojik Sermaye Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Dönüştürücü liderlik ile psikolojik sermaye arasında çok düşük olduğu saptanmıştır. Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılığa etkisinde dönüştürücü liderliğin kısmi aracılık rolü oynadığı tespit edilmiştir.
Gümüş vd., 2021	İşlemsel liderlik ile bilgi yönetimi arasındaki ilişkiyi incelemek	N=253	Veri yok	Etkileşimci Liderlik Ölçeği, Bilgi Yönetimi Anketi	İşlemsel liderliğin bilgi yönetimi ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.
Nal ve Sevim, 2021	Paternalist liderlik ile pozitif ses çıkarma arasındaki ilişkiyi tespit etmek	N=402	Veri yok	Paternalistik Liderlik Ölçeği, İşe Bağlılık Ölçeği, Pozitif Ses Çıkarma Ölçeği	Paternalist liderlik davranışının artmasının pozitif ses çıkar davranışını olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Bu artışta işe bağlılığın aracı rol oynadığı tespit edilmiştir.

Myrvang, 2021	Alturistik liderlik tarzının tükenmişlik ile ilişkisini incelemek	N=199	%68,8'i kadın, %68,3'ü bekar	Alturistik Liderlik Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği	Alturistik liderlik tarzı ile tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Çetin Gürkan ve Akay, 2021	Etik liderlik ile bireysel yenilikçilik arasındaki ilişkiyi incelemek	N=345	% 31,9'u erkek, %40'ü bekar, %51,6'sı 30 yaş ve üstünde	Bireysel Yenilikçilik Ölçeği (BYÖ), Etik Liderlik Ölçeği (ELÖ)	Fikir önderliği, deneyime açıklık ve risk alma boyutlarının orta düzeyde olduğu, bunların arasında en yüksek ortalamanın fikir önderliği olduğu tespit edilmiştir. Değişime direnç ile etik liderliğin düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür.
Karakaya ve Daşlı, 2021	Ekip çalışmasının klinik liderlik üzerindeki rolü araştırmak, ekip çalışması ile klinik liderliğin ilişkisini incelemek	N=350	%66'sı kadın, %51,7'si 26-35 yaş grubu, %46'sı lisans mezunu, %58'i evli,	Klinik Liderlik, Ekip Çalışması Tutumları (EÇTÖ)	Liderlik, ekip yapısı ve iletişim alt boyutlarının düzeyinin yüksek düzeyde olduğu bazı sosyodemografik özelliklere göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Klinik liderlik algıları ile ekip çalışması arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Boztosun vd., 2022	Hizmetkâr liderlik, güven iklimi ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemek	N=339	%69,3 kadın, %51,3'ü 36-45 yaş aralığında, %57,8'i lisans, %20,6'sı bekar,	Hizmetkar Liderlik Ölçeği, Güven İklimi Ölçeği, İş Tatmini Ölçeği	Değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Güven iklimi ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki sahip olduğu görülmüştür.
Yıldırım ve Tiryaki, 2022	İletişim kapsamında liderlik davranışlarının, işveren markası ile ilişkisini incelemek	N=276	%73,48 kadın, %50,75'i 22-28 yaş aralığında, %15,9'u lisans düzeyinde	Lider Davranışları Ölçeği, İşveren Markası Ölçeği	İş odaklı liderlerin psikolojik fayda ile pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.

Üstün zekalıların / yeteneklilerin tanınması konusunda neler biliyoruz? Bibliyometrik analiz

Sırma Seda Bapoğlu Dümenci ¹

¹ Çocuk Gelişimi Bölümü, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Tarsus Üniversitesi, Mersin/Türkiye.

ÖZET

Üstün zekalı ve yeteneklilerin tanınması ve sonrasında eğitimlerinin gerekliliği en çok tartışılan konular arasında yer almakta olup, tanınması sırasındaki yaklaşımlar da farklılaşmaktadır. Bu sebepten yola çıkılarak alanyazında üstün zekalı ve yetenekliliğin tanınmasına yönelik olan çalışmaların sistemli bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, betimsel tarama yöntemi kullanılmış ve bibliyometrik analiz tekniği uygulanmıştır. Web of science veri tabanında üstün zekalılar /yetenekliler ve tanılama kelimeleri kullanılarak araştırma temalarında arama yapılmıştır. 1980-2022 yılları arasında yayımlanan 819 akademik çalışmanın bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir. Web of science kategorilerine göre dağılımda, 359 makale ile Education Special, 228 makale ile Psychology Educational ve 122 makale ile Education Educational Research olduğu tespit edilmiştir. Yayımlanan dergilerin ise 121 makale ile Gifted Child Quarterly, 76 makale Journal For The Education of The Gifted, 45 makale ile Roeper Review A Journal On Gifted Education dergileri arasında yer almaktadır. En çok kullanılan anahtar kelimeler ise "gifted", "identification", "giftedness" ve "talent identification" kavramlarıdır. Bu araştırma ile üstün zekalıların ve yeteneklilerin tanınmasına ilişkin alanyazında yer alan araştırmaların alana katkısı ve araştırmacılar için temsil edilen konu hakkında bakış açısı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma konusu, WoS veri tabanı dışında ulusal (ULAKBİM, Dergipark) ve uluslararası (SCOPUS) veri tabanlarında da karşılaştırma yapılarak incelenebilir.

ANAHTAR KELİMELE

Üstün zekalılar, üstün yetenekliler, tanılama, bibliyometrik analiz, literatür taraması.

What do we know about identifying the gifted/talented? Bibliometric analysis

ABSTRACT

The identification of gifted and talented people and the necessity of their education after diagnosis are among the most discussed issues, and the approaches during their diagnosis also differ. Based on this reason, it is aimed to systematically examine the studies on the diagnosis of giftedness and talent in the literature. In the research, scanning model from descriptive methods was used and bibliometric analysis technique was applied. Research themes were searched in the web of science database using the words gifted/talented and diagnostic. A bibliometric analysis of 819 academic studies published between 1980-2022 was carried out. In the distribution by web of science categories, it was determined that there are Education Special with 359 articles, Psychology Educational with 228 articles, and Education Educational Research with 122 articles. Among the published journals are Gifted Child Quarterly with 121 articles, Journal For The Education Of The Gifted with 76 articles, and Roeper Review A Journal On Gifted Education with 45 articles. The most used keywords are "gifted", "identification", "giftedness" and "talent identification" concepts. With this research, it is thought that the studies in the literature on the diagnosis of the gifted and talented will contribute to the field and provide a perspective on the represented subject for the researchers. Except for the WoS database, the research subject can be examined by making comparisons in national (ULAKBİM, Dergipark) and international (SCOPUS) databases.

KEYWORDS

Atrf: Bapoğlu Dümenci, S., S. (2024). Üstün zekalıların/yeteneklilerin tanınması konusunda neler biliyoruz? Bibliyometrik analiz. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 202-212. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1201500>

Giriş

Üstün zekalı ve yetenekli çocuklarla çalışan kişilerce tanımlanan ve kabul gören ortak bir tanım olmaması bu alandaki en büyük sorunların başında gelmektedir (David, 2019). Yetenekliliğin çok yönlü tanımlanması, üstün zekalı ve yetenekli çocukların içinde buldukları popülasyona karşı ayrımcılıktan kaçınmalarına ve heterojen bir öğrenci popülasyonuna dahil edilmelerine yardımcı olabilir (Borland, 2008). Fakat erken çocukluk yıllarında üstün yeteneklilerin eğitimi ve öğrencilerin belirlenmesi için salt başarı testlerinin güvenilirliği yeterli olmayabilir (NAGC, 2019). Tek başına hiçbir değerlendirme aracı üstün yetenekli nitelikleri tanımak için yeterli olmayacaktır (Sattler, 2001). Üstün zekalılığın ve yetenekliliğin tanınması, yaşanması muhtemel ölçme sorunları ve tanılama farklılıklarından dolayı karmaşık bir süreç olup, aynı zamanda da büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Tanılanmanın amacı, en etkili yolu bularak beraberinde, eğitim olanaklarında da etkin zenginleştirmelerin yapılmasının sağlanmasıdır (Bećirović, 2021). Erken tanılamaya da bağlı olarak üstün yetenekli çocukların var olan potansiyellerini en kısa sürede en üst düzeyde geliştirmelerine de yardımcı olacaktır. Bunun için de tanılama sürecinde farklı yöntem ve tekniklerin (Test, aile ve öğretmen görüşmeleri, portfolyo vb.) kullanılması ile hatalı tanılamaların önüne geçilebilmesi hedeflenmektedir (Castellano, 2003; Yamin, 2009).

Üstün zekalı ve yetenekli çocukların tanınmasının nöropsikolojik bileşenlerin araştırıldığı (Karateke, 2019), okul öncesi öğretmen görüşlerinin incelendiği (Bildiren vd., 2020), erken çocukluk döneminde üstün yetenekli çocuk algı ölçeğinin geliştirildiği (Dereli ve Yılmaz, 2022) çalışmalar, tanılama ve erken çocukluk dönemi ile ilgili birçok araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Üstün zekalı ve yetenekli çocukların doğum sonrası gelişim özellikleri göz önüne alındığında; akranlarına kıyasla olan farklılıkları, ilk aylarda belirgin karakteristik özellikler olarak görünmekte ve bu farklılık ebeveynlerin büyük bir çoğunluğu tarafından da fark edilmektedir (Silverman, 1992; Sak, 2010). Bu farklılık eğitimin ilk kademesi olan erken çocukluk dönemine denk geldiğinde; akranlarına kıyasla gelişmiş sözel beceriler, duygusal duyarlılık, sorunlara karşı hassasiyet, liderlik, gelişmiş mizah anlayışı, gelişmiş bilişsel beceriler ve erken okuma olarak ön plana çıkabilmektedir (Cukierkorn vd., 2008). Bu vb. erken gelişmişlik özelliklerinin ve farklılıklarının eğitim ortamlarından yapılacak zenginleştirmeler ile üstün yeteneğe dönüştüğü söylenebilir (Gagne, 2013; Heller, 2004). Üstün yetenekli çocukların erken teşhisinin önemi genel olarak kabul edilse de değerlendirme sürecinde hangi kriterlerin veya ölçme araçlarının kullanılması gerektiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Pfeiffer, 2003). Erken yaşlardan itibaren üstün yetenekliliğin algılanması ve desteklenmesi sırasında ebeveynlerin ve öğretmenlerinin üstün yetenekli çocukların belirlemede güvenilir bir kaynak olarak bilgi alınabileceği (Keli ve Gabrijelcic Mojca, 2021) ve öğretmenlerin de bu konuda rehberlik ihtiyacı duydukları bilinmektedir (Özcan ve Gülkaya, 2019; Pianta, Barnett, Burchinal ve Thornburg, 2009). Doğuştan itibaren akranlarına kıyasla farklı gelişim özellikleri sergileyen üstün zekalı ve yetenekli çocukların erken çocukluk döneminde tanınıp eğitim alması, eğitim kademelerindeki etkililiğin ve verimliliğin uzun soluklu incelenmesini de sağlayabileceği (Yılmaz, 2018) ve erken müdahale programının aileler ve öğretmenler için de faydalı olacağı yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Karadağ ve Yıldız-Demirtaş, 2022). Ayrıca üstün zekâlılığın erken ve doğru tespiti sayesinde bu çocukların ihtiyaç duyacakları eğitim olanaklarından yararlanabilecekleri ve sahip oldukları becerilerini geliştirebilmeleri açısından önem arz etmektedir (Yiğit, Çelik ve Erden, 2017). Birey odaklı gelişimin temelinde alışılmışın dışında yetenekler sergileyen çocukların belirlenmesi ile; kendi hızları, eğitsel ve psikolojik ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmesi yer almaktadır. Bunun için de gerekli olan ilk adım tanılamadır (Panov, 2002). Tanılama sırasında da üstün yetenekliliğin bir bütün olarak araştırmasıyla farklı değerlendirme araçlarına yer verilerek (örneğin, yaratıcılık veya başarı testleri) süreç içerisinde değerlendirilebilmesine fırsat verilebilir (Erden vd., 2022).

Gelişim alanlarında belirgin farklılıklar yaşayan üstün zekalı ve yetenekli çocukların da erken tanıma ve gerekli eğitsel müdahalelerin bulunmasının önemi göz önüne alındığında, konu edilen çalışmaların incelenmesi ile elde edilen sonuçlar bu konuda çalışan eğitimciler, araştırmacılar ve uzmanlar için yol gösterici olacaktır. Bu noktadan hareketle üstün zekalıların/yeteneklilerin tanınması konulu araştırmalara ilişkin aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Yıllara göre sayısal dağılımları nasıldır?
- Ülkelere göre dağılımları nasıldır?
- Web of science kategorilerine göre dağılımları nasıldır?
- Yayınlanan dergilerin dağılımları nasıldır?
- En sık atıf alan araştırmaların atıf ağı nasıldır?
- En sık kullanılan ortak kelimelerin yoğunluğu nasıldır?
- En etkin olan ülkeler bağlamındaki ortak yazarların ülkeler bağlamında ağı nasıldır?

Yöntem

Araştırmada, sistematik literatür incelemesinin özel biri türü olan bibliyometrik analiz ile üstün zekalı ve yeteneklilerin tanınmasına ilişkin alanın yapısını ortaya koymak amacıyla tarama modeli kullanılmıştır (Block ve Fisch, 2020). Bibliyometrik analiz ile araştırılan konuya ilişkin araştırma sayısı, araştırmanın türü, yayımlandığı ülke, yazarlar ve çalıştığı kurumlar, atıf analizi, ortak kelime analizi gibi performans analizi ile genel görünüm elde edilmektedir (Yu vd., 2016).

Veri toplama aracı

Araştırmada, 20.000'den fazla dergi ve diğer yayınları kapsayan kapsamlı, çok disiplinli bir veritabanı olan Web of Science veri tabanı kullanılmıştır (Clarivate Analytics, 2022). Kuruluşu 1960'lara dayanan "WOS (WEB OF Science) Thomson Reuters Institute of Scientific Information (ISI)" ürünü olarak, 1960'lı yıllarda Eugene Garfield tarafından, Science Citation Index'ten türetilmiştir. Araştırmacıların seçtikleri sorular aracılığıyla doküman incelemesi sonucunda veri tabanındaki kaynakların (Kitap, tez, makale, bildiri vb.) bibliyometrik parametreler açısından incelenebilmesini sağlamaktadır (Aghaei Chadegani vd., 2013). Bibliyometrik analiz ile, atıf analizi (citation analysis), ortak atıf analizi (co-citation analysis), ortak yazar analizi (co-authorship analysis), kaynakça eşleşmesi (bibliographic coupling), ortak kelime analizi (co word-co occurrence analysis) gibi bilimsel öğelerin arasındaki ilişkiler ve etkileşimleri ortaya çıkaran haritalar ile bakış açıları sunulmaktadır (Öztürk ve Gürler, 2021).

Veri toplama süreci

Araştırma verilerin hazırlanma süreci üç aşamadan oluşmaktadır. 1. Aşama çalışma dizaynı, 2. Aşama verilerin uygun hale getirilmesi, 3. Aşama ise verilerin analizidir. 26 Ağustos 2022 tarihinde Web of Science (WoS) alt yapısında yer alan çalışmaların taranması ile elde edilmiş olup, veri tabanlarında konu alanına "gifted" or "talented" and "identification*" anahtar sözcükleri bağlantısıyla taranmıştır. Tarama sonucunda 819 akademik çalışmaya ulaşılmış ve bibliyometrik veri elde edilmiştir.

Tablo 1 Araştırma süreci

1. Aşama Çalışma Dizaynı	Veri tabanı seçimi	WOS (Web of Science)
	İndeks seçimi	Konuya ilişkin alan indeksleri
	Doküman tipi	Makale
	Dil seçimi	İngilizce
	Tarih	1980-2022
2. Aşama Verilerin Uygun Hale Getirilmesi	Anahtar sözcükler	Gifted" or "Talented" and "Identification *"
	Sonuç	819 Akademik araştırma
	Veri temizleme	İlgili olan indeks seçimine göre

3. Aşama Verilerin analizi	Bibliyometrik analiz	Araştırmaların yıllara göre dağılımı, ülkelere göre dağılımı, kategorilere göre dağılımı, yayınlanan dergilere göre dağılımı, atıf, ortak yazar ve ortak kelime
-------------------------------	----------------------	---

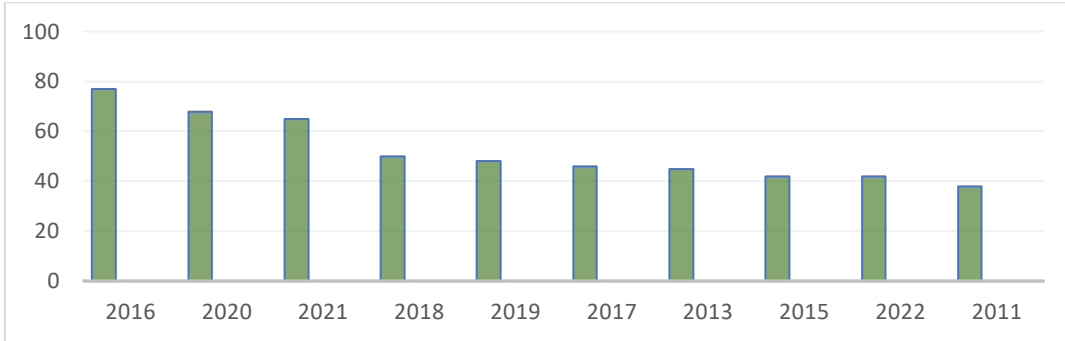
1. İlk aşama olan çalışmanın dizaynı kısmında; veri tabanı seçimi, indeks seçimi, tarih ve anahtar sözcükler incelenmiştir. Bibliyometrik veri tabanları arasında en yaygın kullanılanların başında Web of Science (WoS) gelmektedir (Şeref ve Karagöz, 2019; Thompson, 2018). Veriler, 1980 ile 2022 yılları arasında sınırlı tutulmuştur. Tarama sürecinde "Gifted" or "Talented" and " Identification *" anahtar kelimeleri İngilizce dili ile ve doküman tipi olarak makale ile sınırlandırılmış 819 akademik çalışmaya ulaşılmıştır.
2. Sonraki aşamada tarama ve filtreleme sonucunda ulaşılan makalelerin üstün zekalı ve yetenekli çocukların tanınması konusundaki profilin incelenmesi ile sınırlı tutulduğu ayrıca başlıklarda ve verilerde hata olmadığı kabul edilmiştir.
3. Sonuncu aşamada ise verilerin analizi kısmında ise; yıllara göre yayınların dağılımı, araştırmaların ülkelere göre dağılımı, ortak yazar, ortak kelime ve atıf kısımlarına yer verilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmada 15 Ağustos 2022 tarihine kadar üstün zekalıların/yeteneklilerin tanınması konusunda ulaşılan 819 araştırmanın veri dosyası bibliyometrik analiz tekniği kullanarak incelenmiştir. Veriler, çalışmanın alt kategorileri doğrultusunda hazırlanarak grafikler oluşturulmuştur ve VOSviewer (Version 1.6.18) paket programı aracılığıyla görselleştirilmiştir.

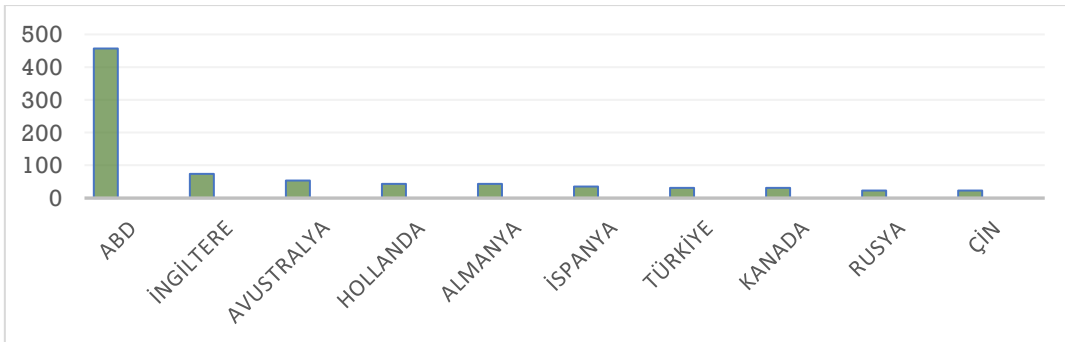
Bulgular

Araştırmalara ilişkin bulgularda, betimsel veriler ile atıf, ortak kelime ve ortak yazar analizinin sonuçlarına yer verilmiştir.

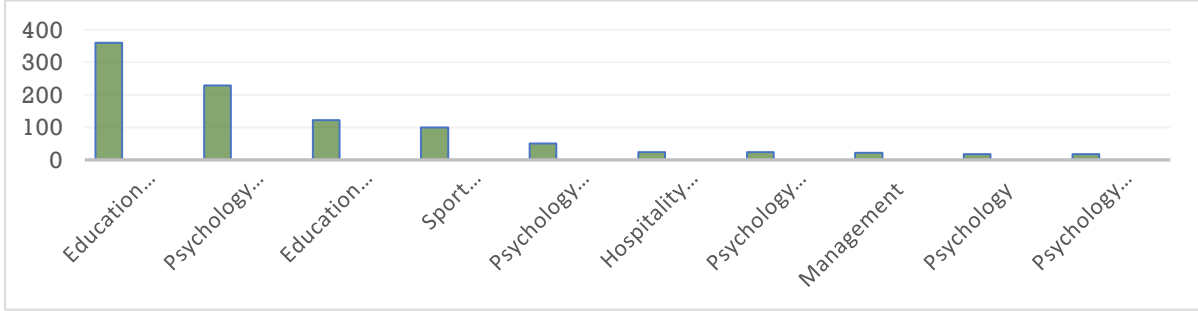
Görsel 1 Araştırmaların yıllara göre dağılımı

Üstün zekalı ve yeteneklilerin tanınması konusunda yayınlanan araştırmaları yıllara göre sayısal dağılımları incelendiğinde; en fazla makalenin (77 makale) 2016 yılında yayınlandığı, ardından 2020 yılında 68 makale ve 2021 yılında ise 65 makalenin yayınlandığı, 2015 yılı sonrasında makalelerin sayılarının sürekli artış gösterdiği görülmektedir.

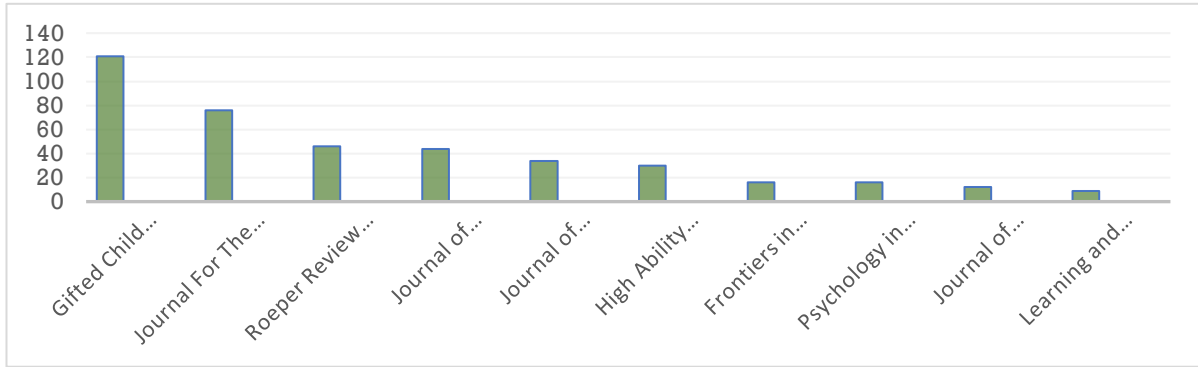
Görsel 2 Araştırmaların ülkelere göre dağılımı

Araştırmaların ülkelere göre dağılımları incelendiğinde; 458 araştırma ile ABD, 74 araştırma ile İngiltere, 53 araştırma ile Avustralya, 43 araştırma ile Almanya, 43 araştırma ile Hollanda, 36 araştırma ile İspanya, 31 araştırma ile Türkiye, 31 araştırma ile Kanada, 24 araştırma ile Rusya ve 23 araştırma ile Çin gelmektedir.

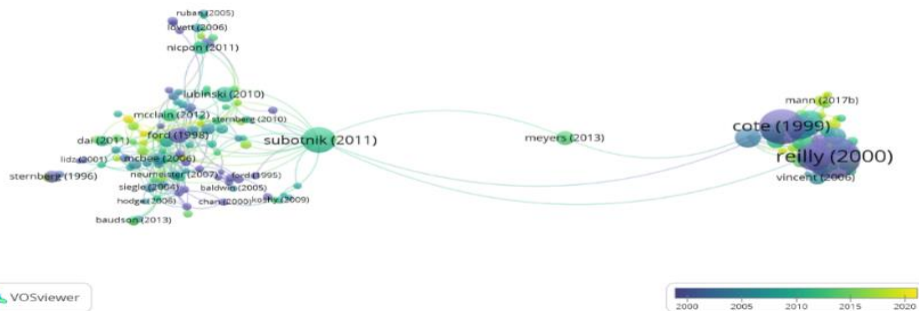
Görsel 3 Web of science kategorilerine göre dağılımı

Araştırmaların Web of science kategorilerine göre dağılımı incelendiğinde; 360 makale educational special, 228 psychology educational, 122 makale education educational research, 99 makale sport sciences, 51 makale psychology multidisciplinary, 24 makale hospitality leisure sport tourism, 24 makale psychology applied, 22 makale management, 18 makale psychology, 17 makale psychology experimental olarak sıralanmaktadır.

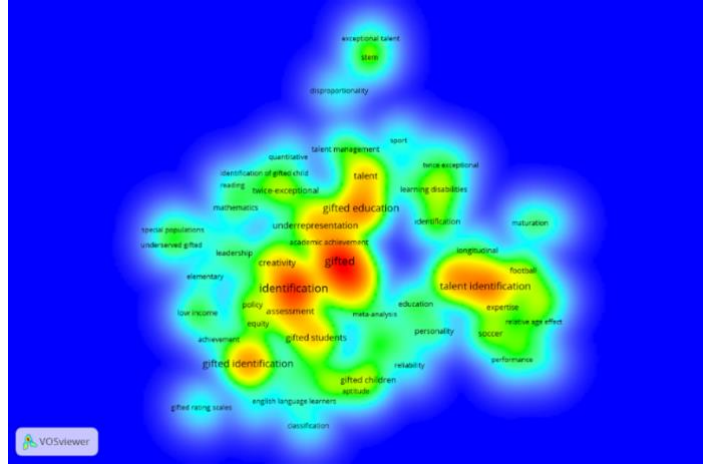
Görsel 4 Yayınlanan dergilere göre dağılımı

Araştırmaların yayınlayan dergilere göre incelendiğinde; en etkin olan derginin 121 araştırma ile "Gifted Child Quarterly" olduğu görülmüştür. Bu dergileri sırayla 76 araştırma ile "Journal For The Education of The Gifted", 46 araştırma ile Roeper Review a Journal on Gifted Education, 44 araştırma ile Journal of Advanced Academics, 34 araştırma ile Journal of Sports Sciences, 30 araştırma ile High Ability Studies, 16 araştırma ile Frontiers in Psychology, 16 araştırma ile Psychology in The Schools, 12 araştırma ile Journal of Psycho educational assesment ve 9 araştırma ile Learning and Individual Differences yer almaktadır.

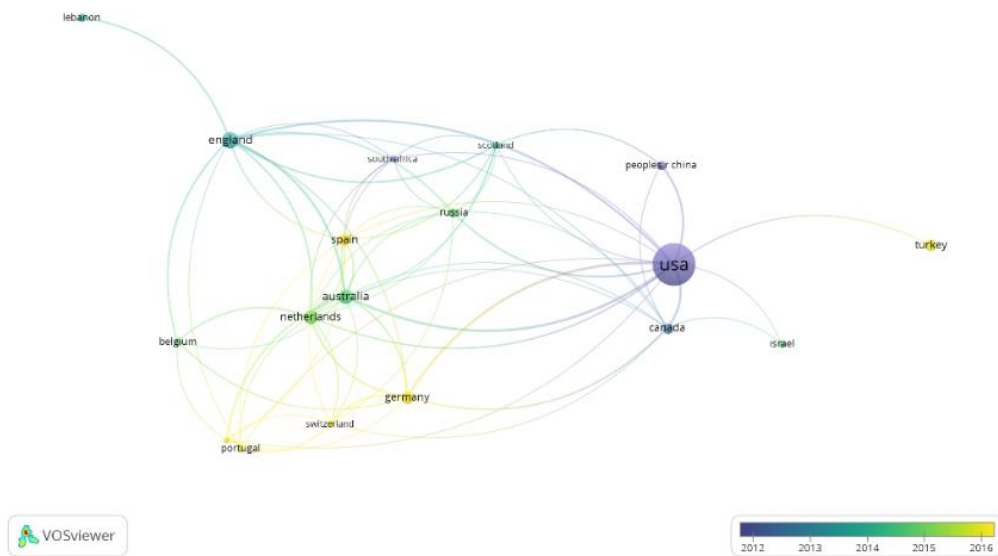
Görsel 5 Çalışmalar bağlamında atıf analizi haritası

Görsel 5'te çalışmalar bağlamında atıf analizi haritası incelendiğinde; veri setindeki 157 çalışmada en çok atıf yapılan çalışmalar gösterilmiş olup, 819 çalışma arasından 20 ve daha fazla atıf alan çalışma yer almaktadır. Bu koşulu sağlayan 185 çalışma yer almasına rağmen, sadece bu çalışmaların 157'sinin birbirlerine bağlantılı olduğu görülmüştür. Analize göre, üstün zekalı ve yeteneklilerin tanınması konusundaki en etkili çalışma 1056 atıf sayısı ile Reilly (2000)'dir. Veri setindeki çalışmalar tarafından en çok atıf alan ve alt yapı sağlayan ikinci çalışma ise 725 atıf ile Cote (1999), 456 atıf ile Williams (2000) ve 404 atıf ile Subotnik (2011) takip etmektedir.

Görsel 6 Ortak Anahtar Kelime Analizi Yoğunluk Görseli

Görsel 6'da ortak anahtar kelime analizi yoğunluk görseli incelendiğinde; anahtar kelimenin en az kullanılma sayısı olan eşik değeri program tarafından 5 olarak seçildiğinde, 1672 anahtar kelimedenden 75'inin 5 veya daha fazla kez kullanılmış olduğu görülmektedir. Yoğunluk görselleştirilmesinde renkler sırasıyla en düşük yoğunluk olarak yeşil, orta yoğunluk olarak sarı, en yüksek yoğunluk olarak ise kırmızıdır. Görsel 2'den de anlaşılacağı üzere, 80 makalede "gifted", 74 makalede "identification", 53 makalede "giftedness" ve 49 makalede "talent identification" anahtar kelimeleri takip etmektedir.

Görsel 7 Ortak yazar analizi ülkeler bağlamında ağ haritası

Görsel 7'de ortak yazarların ülkeler bağlamında ağ haritası incelendiğinde; konuya ilişkin yayınlanmış 10 makale ve üzeri seçildiğinde, 18 ülke arasından üstün zeka ve yetenekliliğin tanılanması konusunda en çok katkı sağlayan ülkenin ABD olduğu anlaşılmaktadır. ABD ile ortak yazar çalışmasına katkı sağlamayan ülkelerin arasında İsviçre, Belçika ve Lübnan olduğu, en yoğun ilişki içerisinde olan ülkelerin ise İngiltere, Hollanda ve Avustralya olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ise sadece ABD ile ortak yazarlı çalışmalar yaptığı sonucu elde edilmiştir.

Tartışma

Bu bölümde araştırmadan elde edilen betimsel bulgulardan elde edilen sonuçlar tartışılacak olup, bu kapsamda WoS veri tabanındaki makalelere dayanarak, 1980-2022 yılları arasında üstün zekalı ve yetenekli tanılama konu alan 819 araştırma incelenmiştir. Araştırmalara ait betimsel bulgular arasında yayınlanma yılı, araştırmacıların ülkeleri, web of science kategori türü ve yayınlanan dergiler incelenmiştir.

Araştırmaların yıllara göre dağılımları incelendiğinde; ilk çalışmanın 1980 yılını yapılmış olduğu, 2005 yılından sonra eğitim bağlamında yayınlanan makale sayısında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca en fazla makalenin 2016 yılında 71 makale ile yayınlandığı zaman içindeki verimliliğin tutarlı olduğu ve ilerleyen yıllarla birlikte artan sayıda yayınlanmış araştırmaları tespit etmek mümkündür. Araştırmacıların ülkelere göre dağılımları incelendiğinde; 431 araştırmacı ile ABD, 63 İngiltere, 49 araştırmacı ile Avustralya olduğu görülmektedir. ABD'deki araştırmacıların üstünlerin tanılanması ve zeka kavramları ile ilgili alanyazına büyük katkıları ve öncü çalışmaları olmuştur. Yüksek IQ'ya sahip çocukların incelenmesi (Hollingworth ve Monahan,1926) ve terminolojiye giren zeka tanımları (Terman, 1924) ile üstün zekalı çocukların tanılanması ve eğitimleri ile ilgili en çok araştırmacıya sahip ülke konumundadır. Web of science kategorilerine göre dağılımı bakıldığında, 359 makale ile Education Special, 228 makale ile Psychology Educational ve 122 makale ile Education Educational Research olduğu tespit edilmiştir. Yayınlanan dergilerin ise 121 makale ile Gifted Child Quarterly, 76 makale ile Journal For The Education Of The Gifted, 45 makale ile Roeper Review A Journal On Gifted Education dergileri alanda konu alan en çok makale yayınlanan dergiler arasında yer almaktadır. Daha fazla yayını olan dergilerin de üstün yetenekliler eğitimi alanında uzmanlaşmış dergiler olduğu da fark edilmiştir.

Atıf analizinin altyapısında atıfların bir etki ölçütü olduğu kabul edilmekte (Zupic ve Cater, 2015) olup, bu çalışma kapsamında üstün zekalı ve yetenekli çocukların tanılanması konusunda literatürde en etkili (veri setindeki çalışmalar tarafından en çok atıf alan) çalışmalar incelendiğinde 1056 atıf sayısı ile Reilly (2000)'dir. Veri setindeki çalışmalar tarafından en çok atıf alan ve alt yapı sağlayan ikinci çalışma ise 725 atıf ile Cote (1999) ve 456 atıf ile Williams (2000) takip etmektedir. Reilly (2000), Cote (1999) ve Williams'ın (2000) çalışmalarının spor alanında yetenek belirleme ve geliştirme üzerine olduğu ile sporda yetenek gelişiminde ailenin etkisi konularına yer verdikleri çalışmasının ise Subotnik ve arkadaşlarının (2011) çalışması ile de üstün zekâlılık ve üstün yetenekliler eğitimi yeniden düşünme konusunda alanyazında terminoloji konusunda öncü olan çalışmalar arasında yer almaktadır. Üstün zeka ve yeteneğin tanılanması konusundaki çalışmaların sadece bilişsel beceriler ile sınırlı kalmadığı, kinestetik ve motor becerilerin de yetenekliliğin saptanması konusundaki atıfların çokluğu göze çarpmaktadır.

Ortak kelime analizi ile alanyazındaki en çok kullanılan kelimelerin arasındaki ilişkiyi renklerle göstermekte olup, anahtar kelimelerin konumlarının yakın olması da ilişkili olduğunu gösterir niteliktedir (Van Eck ve Waltman, 2017). Ortak kelime analizinin ağ görselinden de anlaşılacağı "gifted", "identification", "giftedness", "talent identification" anahtar kelimeleri olduğu tespit edilmiştir. Bu veri, bundan sonra bu konu ile ilgili çalışacak araştırmacıların, bu alanla ilgili veri tabanında arama yaparken hangi anahtar kelimeleri kullanabileceği konusunda fikir vermektedir.

Ortak yazar analizi açısından ülkeler incelendiğinde; ABD, iş birliği açısından üstün zekalı ve yetenekliliğin tanılanması konusunda en aktif ülke olmuştur. ABD'nin Avustralya, İngiltere, Hollanda ve Almanya ile arasında güçlü bağları bulunurken, Türkiye'de ise yetenekli bireylerin

belirlenmesine yönelik yapılan çalışmaların arttığı görülmüştür. Sak ve arkadaşlarının da belirttiği gibi (2015), 1990-2014 yılları arasında yetenekli bireylerle ilgili tez, makale ve konferans bildirilerini incelediği araştırmada yetenekli bireylerin belirlenmesine yönelik 52 çalışmanın olduğunu bulmuşlardır. Türkiye’de son 20 yıl içerisinde üstün zekalıların ve yeteneklilerin eğitimi alanında uluslararası konferanslar düzenlenmiş (MEB, 2006; MEB 2010 Akt: Sak vd., 2015) ve bu konferanslar alanda yapılması muhtemel ortak araştırmalara zemin hazırlamış olsa da, bu ortak araştırmaların dünya geneline yayılmayıp, sadece ABD ile olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve öneriler

Sonuç olarak, mevcut çalışmada WoS veri tabanındaki kritik anahtar kelimeler kullanılarak üstün zekalıların ve yeteneklilerin tanınması konusunda bir bakış sağlanmıştır ve gelecekte yapılacak araştırmalar için temel noktalar açısından araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Üstün zekalıların ve yeteneklilerin tanınma sürecine ilişkin farklı ülkelerde yapılan çalışmalar karşılaştırılabilir ayrıca farklı ülkelerle yapılan araştırmalara yer verilerek uluslararası iş birliğine de yer verilebilir. Ayrıca bu çalışma ile üstün zekalı ve yetenekli çocukların tanınmasına ilişkin alanyazında durum hakkında bilgi vermesi ve gelecekte bu konu ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılara yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Üstün zeka ve tanılama konularının sadece bilişsel beceriler ile sınırlı olmadığı, kinestetik alanlarda üstün yetenekli olma durumunu araştıran çalışmalara rastlanmıştır. Buradan çıkartılacak en önemli sonuç, bilişsel beceriler ile sınırlı olmayıp alanyazında yetenek konusunda da tanınmaya yer verilmesi olabilir. Ülkemizin ortak yazar analizinde diğer ülkelerle yapacakları iş birliklerinin ön plana çıkması için, uluslararası kongrelerde ortaklıklar ve ortak yazarlı çalışmalar için zemin hazırlanabilir. Böylece farklı iş birliklerine de yer verilmiş olur. İleride yapılacak araştırmalarda, bu anahtar kelimelerden biri (sadece kurumsal eğitim) ile diğer bölümlerde (örneğin özetlerde, anahtar kelimelerde ve benzerlerinde) sistematik bir arama yapılabilir. Son olarak tanınma sürecinde farklı yaklaşımların araştırılması konusunda da eğitim politikaları üretmede fikir vereceği düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışmada, ileride yapılacak araştırmalara ışık tutmak için bazı sınırlılıklara değinmek faydalı olabilir. Öncelikle bu araştırma, WoS veri tabanında bulunan ve yöntemler bölümünde belirtilen kriterlere göre ulaşılabilen 819 makale (sadece makale dokümanları) ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada makale aramak için sadece WoS veri tabanı kullanılmıştır. Bu nedenle WoS veri tabanında indekslenmeyen dergi makaleleri bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca, bu sistematik derleme yalnızca İngilizce dilinde yayınlanan makaleleri içermektedir. Gelecekteki araştırmalarda, araştırmacılar kendi ülkelerinin ulusal veri tabanlarındaki durumu yerel dillerde inceleyebilirler. Bu çalışmada yıl bazında başlangıç noktasında herhangi bir sınırlama yoktur; ancak en son çalışmalar, mevcut sistematik literatür taramasının yapıldığı 15 Ağustos 2022 tarihiyle sınırlandırılmıştır. Bu anlamda gelecek çalışmalar için bu yıl aralığı 2023 ve sonrasındaki yayınlar da dahil edilerek yeniden yapılandırılabilir. Bu çalışmada “gifted or talented” ve “identification*” anahtar kelimeleri için sadece başlıklar aranmıştır.

Çıkar çatışması beyanı

“Üstün Zekalıların / Yeteneklilerin Tanınması Konusunda Neler Biliyoruz? Bibliyometrik Analiz” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Bećirović, S. (2021). *Fostering giftedness: Challenges and opportunities*. Nova Science Publishers.

- Block, J. H., Fisch, C., & Rehan, F. (2020). Religion and entrepreneurship: A map of the field and a bibliometric analysis. *Management Review Quarterly*, 70(4), 591–627. <https://doi.org/10.1007/s11301-019-00177-2>
- Borland, J. H. (2008). Identification. İçinde J. H. Plucker, & C. M. Callahan (Eds.), *Critical issues and practices in gifted education* (ss. 261-280). Prufrock Press.
- Castellano, A. (2003). *Special populations in gifted education: Working with diverse gifted learners*. Pearson Education Inc.
- Chadegani, A. A., Salehi, H., Yunus, M. M., Farhadi, H., Fooladi, M., Farhadi, M., & Ebrahim, N. A. (2013). A comparison between two main academic literature collections: Web of Science and Scopus databases. *Asian Social Science*, 9(5). <https://doi.org/10.5539/ass.v9n5p18>
- Clarivate Analytics. (2022). *Web of science platform: Web of science: Summary of coverage*. <https://clarivate.libguides.com/librarianresources/coverage>
- Cote, J. (1999). The influence of the family in the development of talent in sport. *The Sport Psychologist*, 13, 395-417. <https://doi.org/10.1123/tsp.13.4.395>
- Cukierkorn, J. R., Karnes, F. A., Manning, S. J., Houston, H., & Besnoy, K. (2008). Recognizing giftedness: Defining high ability in young children. *Dimensions of Early Childhood*, 36(2), 3-13.
- David, H. (2019). Teaching mathematically gifted students in Israel: The state of the art. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 7(1), 57-69. <https://doi.org/10.17478/jegys.466451>
- Davis, G. A. (2009). New Developments in gifted education. İçinde L. V. Shavininia (Ed.), *International Handbook of Giftedness* (ss. 1035-1043). Springer Science Business & Media.
- Dereli, F., & Yılmaz, A. (2022). Üstün yetenekli çocuk algı ölçeğinin geliştirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 675-692. <https://doi.org/10.24315/tred.922724>
- Erden, G., Yiğit, İ., Çelik, C., & Guzey, M. (2022). The diagnostic utility of the Wechsler Intelligence scale for children-fourth edition (WISC-IV) in identification of gifted children. *Journal of General Psychology*, 149(3), 371–390. <https://doi.org/10.1080/00221309.2020.1862038>
- Gagne, F. (2013). Yes, giftedness (aka "innate" talent) does exist! İçinde S. B. Kaufman (Ed.), *The complexity of greatness: Beyond talent or practice* (ss. 191–221). Oxford University Press.
- Heller, K. A., & Hany, E. (2004). Identification of gifted and talented students. *Psychology Science*, 46(3), 302-323.
- Hollingworth, L. S., & Monahan, J. E. (1926). Tapping rate of children who test above 135 IQ (Stanford-Binet). *Journal of Educational Psychology*, 17(8), 505. <https://doi.org/10.1037/h0074518>
- Karadağ, F., & Demirtaş, V. Y. (2022). Working memory based early intervention program for gifted preschoolers: an effectiveness study. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 10(1), 121-135. <https://doi.org/10.17478/jegys.1088559>
- Karateke, B. (2019). Okul öncesi dönemde özel yeteneğin değerlendirilmesinde nöropsikolojik bir yaklaşım: Renkli progresif matrisler testi güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(4), 12-25. <https://doi.org/10.36731/cg.623534>
- Keli, G., & Gabrijelcic Mojca, K. (2021). Parents nominating gifted children in their early years-the case of Slovenia. *The New Educational Review*, 66, 170-181. <https://doi.org/10.15804/tner.21.66.4.14>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). 17. Milli Eğitim Şurası http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06021327_17_sura.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2010). 18. Milli Eğitim Şurası http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2010/ttkb/18Sura_kararlari_tamami.pdf
- National Association for Gifted Children. (2019). *National Standards in Gifted and Talented Education*. <https://www.nagc.org/resources-publications/resources/national-standards-gifted-and-talented-education>
- Özcan, D., & Gülkaya, Ş. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin üstün yetenekli çocuklara yönelik algı ve eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(5), 2355-2368. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3776>
- Öztürk, O., & Gürler, G. (2021). *Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz*. Nobel Yayınevi.
- Panov, V. I. (2002). Gifted children: Identification, teaching, and development. *Russian Education & Society*, 44(10), 52-80. <https://doi.org/10.2753/RES1060-9393441052>

- Pfeiffer, S. I. (2003). Challenges and opportunities for students who are gifted: What the experts say. *Gifted Child Quarterly*, 47(2), 161–169. <https://doi.org/10.1177/001698620304700207>
- Pianta, R. C., Barnett, W. S., Burchinal, M., & Thornburg, K. R. (2009). The effects of preschool education: What we know, how public policy is or is not aligned with the evidence base, and what we need to know. *Psychological Science in The Public Interest*, 10(2), 49-88. <https://doi.org/10.1177/1529100610381908>
- Reilly, T., Williams, A. M., Nevill, A., & Franks, A. (2000). A multidisciplinary approach to talent identification in soccer. *Journal of Sports Sciences*, 18, 695–702. <https://doi.org/10.1080/02640410050120078>
- Sak, U. (2010). International perspectives on education for gifted students: Turkey. In C. J. Maker & S.W. Schiever (Eds.), *Curriculum Development and Teaching Strategies for Gifted Learners*, (ss. 432-441). PRO-Ed Inc.
- Sak, U., Ayas, B., Bal Sezerel, B., Öpengin, E., Özdemir, N. N., & Demirel Gürbüz, Ş. (2015). Türkiye'de üstün yeteneklilerin eğitiminin eleştirel bir değerlendirmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 5(2), 110-132.
- Sattler, J. M. (2001). *Assessment of children: Behavioral and clinical applications* (4. baskı). Jerome Sattler Publisher.
- Silverman, L. K. (1992). Leta Stetter Hollingworth: Champion of the psychology of women and gifted children. *Journal of Educational Psychology*, 84(1), 20. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.84.1.20>
- Subotnik, R. F., Olszewski Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological Science in The Public Interest*, 12(1), 3-54. <https://doi.org/10.1177/1529100611418056>
- Şeref, İ., & Karagöz, B. (2019). Türkçe eğitimi akademik alanına ilişkin bir değerlendirme: Web of Science veri tabanına dayalı bibliyometrik inceleme. *Journal of Language Education and Research*, 5(2), 213-231. <https://doi.org/10.31464/jlere.578224>
- Terman, L. M. (1924). Tests and measurements of gifted children. *Washington Education Journal*, 3, 172-190.
- Thompson, D. F. (2018). Bibliometric analysis of pharmacology publications in the United States: A state-level evaluation. *Journal of Scientometric Research*, 7(3), 167-172. <https://doi.org/10.5530/jscires.7.3.27>
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111(2), 1053-1070. <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7>
- Williams, A. M., & Reilly, T. (2000). Talent identification and development in soccer. *Journal of Sports Sciences*, 18(9), 657-667. <https://doi.org/10.1080/02640410050120041>
- Yamin, T. (2009). Gifted education in the Arabian Gulf and the Middle Eastern regions: History, current practices, new directions, and future trends. İçinde L.V. Shavinina (Ed.), *International handbook on giftedness* (ss. 1463–1490). Springer Netherlands.
- Yılmaz, E. (2018). Erken çocukluk döneminde üstün yetenekliler ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Yiğit, İ., Çelik, C., & Erden, G. (2017). Üstün yetenekli çocuklarda WÇZÖ-R ve WÇZÖ-IV zekâ puanlarının karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 80-91.
- Yu, H., Wei, Y. M., Tang, B. J., Mi, Z., & Pan, S. Y. (2016). Assessment on the research trend of low-carbon energy technology investment: A bibliometric Analysis. *Applied Energy*, 184, 960-970. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2016.07.129>

Extended Abstract

The identification and education of gifted and talented students are frequently the focal points of contentious discussions. Various questions arising from these topics elicit diverse opinions from both experts and laypersons alike. Identification of gifted and talented children, distinguished by their high learning motivation, which differs from their peers in terms of normal intelligence levels and abilities in various fields, is one of the most intriguing subjects in the literature. Various theories have been employed in diagnosing giftedness and talent. Each theorist attempted to define it from their own perspective, often utilizing measures of intelligence. However, there were differences not only in definitions but also in the emphasis on using symptoms observed in early childhood, psychometric measurement tools, examination of family views, or the utilization of teacher observation forms.

Bibliometric analysis, a specialized form of systematic literature review, aims to provide detailed information about studies in the literature on the diagnosis of gifted and talented individuals. This method employs techniques such as

citation analysis, co-citation analysis, co-authorship analysis, bibliographic coupling, and co-word analysis to map various components of research and reveal relationships and interactions between scientific elements, as demonstrated by co-occurrence analysis.

In this research conducted with a survey model, bibliometric analysis was employed to uncover the structure of the field regarding the identification of gifted and talented individuals. The study analyzed years, countries, categories, journals of publication, citation networks, common words, and country links of co-authors in the literature related to the identification of gifted and talented children. The Web of Science database, a comprehensive multidisciplinary database covering numerous journals and other publications, was used for this research. Data files of 819 researchers on the diagnosis of gifted/talented individuals until August 15, 2022, were analyzed using the bibliometric analysis technique. The data were organized in line with the sub-categories of the study, and graphics were created and visualized through the VOSviewer (Version 1.6.18) package program. The Web of Science database was selected, and 819 academic studies were analyzed between 1980-2022, limiting the search to English language preference and using the keywords "gifted or talented" and "Identification *". Data analysis included distribution by years, countries, categories, published journals, co-citation, co-authorship, and co-occurrence.

According to the findings, it was concluded that the majority of articles were published in 2016, with most research conducted in the USA. When examined according to the categories of the Web of Science, most articles were published in 'Education Special' with 359 articles. The most cited article in the literature was about identifying talented children in the field of sports. Co-occurrence word analysis included terms related to gifted and talented individuals, and finally, it was found that there is a co-author relationship between researchers in the USA and our country concerning the identification of giftedness. It is anticipated that the results obtained from these findings will provide valuable insights into the literature on the diagnosis of gifted and talented children, benefiting researchers in future work. It is hoped that these findings will contribute to the development or enrichment of various educational approaches, particularly following the diagnosis of gifted and talented children.

Incorporation in Türkiye and selected countries in the world: Comparative analysis between 2015-2021¹

Hakan Aliusta ²

² Ayancık Vocational School, Foreign Trade Department, Sinop University, Sinop/Türkiye.

ABSTRACT

Incorporation is becoming increasingly important for many reasons such as institutionalization, achieving set goals, growth, competition, benefiting from tax advantages, access to financial resources and branding. The aim of this study is to examine the change in corporatization in selected countries of the world and in Türkiye using the comparative analysis method by using statistical data between the years 2015-2021. Data were obtained from OECD Statistics, Eurostat, Statista, Turkish Statistical Institute (TSI), Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (UCGET) and other institutions. Incorporation and the number of companies in the world continue to increase in the last twenty years, except for 2020. Among the countries examined, the fastest increase in SMEs occurred in Poland and in large companies in Sweden. There has been an uninterrupted increase in the number of companies in Türkiye for the last seven years. The highest increase was realized in micro-scale companies compared to the big ones, and in Joint-Stock Company according to their type. Among the countries examined, Portugal ranks first in the ratio of companies established and Bulgaria in average of ratios of companies closed, while Türkiye ranks 5th in establishment and 4th in closing among 30 countries in the list. Sweden ranks first in terms of company survival rates in the 1st and 2nd year. Türkiye ranks 14th and 18th, respectively, among the 25 countries on the list. The most company establishments in Turkey were in wholesale and retail trade, manufacturing and construction activities, respectively. The number of companies in Türkiye, measured by turnover and growing by more than 10%, tends to decrease. The number of companies controlled by the company in Türkiye is increasing in the EU. The most frequently established and closed company types in Türkiye are limited liability and joint stock companies, respectively. It has been determined that the foreign capital ratio generally tends to decrease in the established foreign capital companies.

KEYWORDS

Incorporation, analysis, statistics, capital, company.

Dünya ve Türkiye’de şirketleşme: 2015-2021 yılları arası karşılaştırmalı analiz

ÖZET

Şirketleşme, kurumsallaşma, belirlenen hedeflere ulaşma, büyüme, rekabet etme, vergisel avantajlardan yararlanma, finansal kaynaklara erişebilme ve markalaşma gibi birçok sebepten dolayı giderek fazla önemli hale gelmektedir. Bu çalışmanın amacı 2015-2021 yılları arası istatistiki verilerden yararlanarak dünyanın seçilmiş ülkelerinde ve Türkiye’deki şirketleşmeye ilişkin değişimi karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak incelemektir. Veriler OECD Statistics, Eurostat, Statista, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve diğer kuruluşlardan elde edilmiştir. Dünyada şirketleşme ve şirket sayıları 2020 yılı hariç son yirmi yılda artarak devam etmektedir. İncelenen ülkeler içerisinde, KOBİ’lerde en hızlı yükseliş Polonya, büyük şirketlerde ise İsveç’te meydana gelmiştir. Türkiye’de şirket sayısında son yedi yıldır kesintisiz bir artış vardır. Büyüklüklerine göre en fazla artış mikro ölçekli şirketlerde, türüne göre ise Anonim Şirketlerde gerçekleşmiştir. İncelenen ülkeler

¹ This study was presented as a summary paper at the 9th International Congress on Accounting and Finance Research (ICAFR'22) held in Tokat / Turkey between 29 September - 1 October 2022.

içerisinde, kurulan şirket oranları ortalamasında Portekiz, kapanan şirket oranları ortalamasında ise Bulgaristan ilk sırada yer alırken Türkiye listedeki 30 ülke arasında kuruluşta 5. sırada, kapanmada ise 4. sıradadır. 1. ve 2. yılında şirket sağkalım oranlarında İsveç birinci sırada yer almaktadır. Türkiye listedeki 25 ülke arasında sırasıyla 14.ve 18. sıradadır. Türkiye'de en çok şirket kuruluşu sırasıyla toptan ve perakende ticaret, imalat ve inşaat faaliyetlerinde yer almaktadır. Türkiye'nin ciro ile ölçülen ve %10'dan fazla büyüme gösteren şirket sayısı azalma eğilimindedir. AB'de Türkiye'deki şirket tarafından kontrol edilen şirket sayısı artmaktadır. Türkiye'de en çok kurulan ve kapanan şirket türü sırasıyla limited ve anonim şirkettir. Kurulan yabancı sermayeli şirketlerde yabancı sermaye oranının genelde azalma eğiliminde olduğu belirlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Şirketleşme, analiz, istatistik, sermaye, şirket.

Introduction

It is a social fact that people consciously or unconsciously come together for a purpose and share the results together (Köse, 2012). However, in the globalizing and developing world, human needs change over time. According to Maslow, human needs begin at birth, are limitless, and progress to a higher level as they are met (Sever, 2021). Businesses are organizations that have emerged to meet these needs continuously and to make a profit. These businesses can be established with a single person, or they can be in the form of partnerships or companies formed by more than one person bringing their labor, capital, and goods together for a common purpose.

Incorporation is an important step in the institutionalization process and commercial reputation. Incorporation of a common purpose can be beneficial to create a sustainable corporate structure. Both the developments in the global economy and the economic structure at the national level necessitate the incorporation of enterprises within the framework of institutionalization (Ayanoğlu & Türedi, 2022; Bahar, 2019; Berge & Torsteinsen, 2021; Ertaş & Çetin, 2009; Uzun, 2017). Ensuring capital and division of labor, distribution of risks, and responsibilities becomes even more necessary in today's competitive economic system. The changing and developing global economy, diversifying and differentiating human needs can reveal different business opportunities, new companies and sectors. On the other hand, existing companies that cannot adapt to the conditions of the time or that produce products or services that are not preferred can become unsustainable and close down. Many reasons such as market/competition conditions, tax/financial reasons or the need for growth/internationalization can be effective in the incorporation process (Karaarslan, 2021; Savcı, 2013; Topal, 2019). In this context, companies can also choose to change their type, field of activity and sector, change capital, change location, merge with other companies or establish foreign partnerships. All these bring about changes in the corporatization profile of a country over time.

This study is important in terms of presenting a general situation of incorporation in Türkiye and in the world. The aim of the study is to examine the change in incorporation in selected countries in the world and in Türkiye, using statistical data between the years 2015-2021, by comparative analysis method over the years. The study consists of five parts. In the findings section, incorporation data in the world and Türkiye were analyzed, and comparisons were made. Data were obtained from OECD Statistics, Eurostat, Statista, Turkish Statistical Institute (TSI), Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (UCCET), and other institutions. The data regarding the incorporation were examined in terms of the number of companies opening and closing, survival rates, company types, foreign capital status, and capital status.

Conceptual framework

The word "Company" has no strictly technical or legal meaning. "Company" comes from the Latin words 'com' meaning 'together' and 'panis' meaning 'bread' (Sahu, 2012). Incorporation means that individuals come together to form a legal entity (OED, 2023). The history of

incorporation dates back to ancient times. For example, founded in AD 578, Japanese construction company Kongo Gumi is the oldest company in the world as of 2021 and has been in business for nearly 1443 years. The second and fifth oldest companies in the world are also in Japan (Statista, 2023a). This statistic reveals Japan's deep-rooted corporation culture. According to Statista data, the number of companies in the world in 2021 is 333 million, which tends to increase over the years. Again, according to the 2023 market value, 16 of the 20 largest companies worldwide are in the USA. The world's largest company (Apple) has a market value of US\$ 2.75 trillion (Statista, 2023b).

There are different incorporation examples or forms in the World, and they are shaped by the laws of the countries (Sahu, 2012). However, although there are different classifications worldwide, a general classification can be made as in Figure 1.

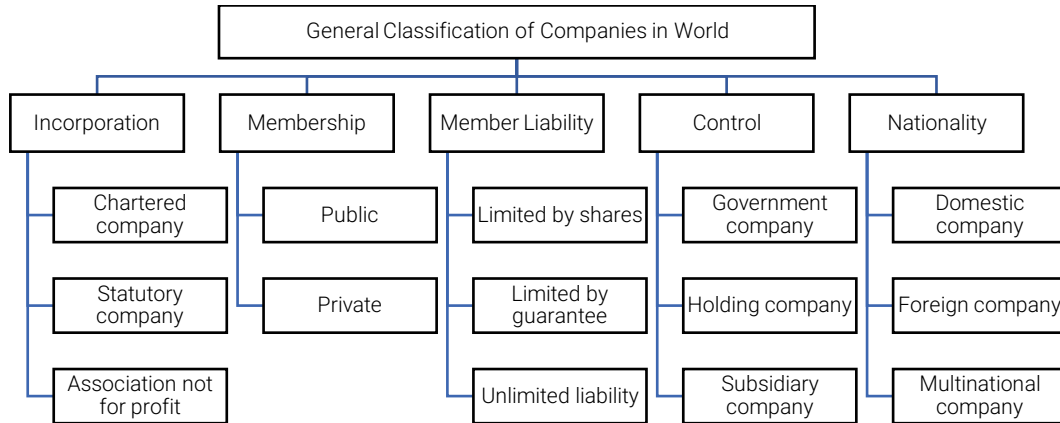

Figure 1 Classification of companies (Brainkart, t.y.)

In the Turkish Language Association, the company is recognized as a "partnership". In a broad sense, a partnership formed by two or more entrepreneurs combining their money, goods, or labor with a contract to achieve a common economic goal is called a company (KOSGEP, 2010). The concept of partnership refers to at least two persons, but in the Turkish Commercial Code No. 6102 enacted in 2012, it was decided that even one person would be sufficient (Art 338,573) to establish limited liability companies and joint stock companies. Although the concept of a company is not defined in the Turkish Commercial Code, each type of company is defined separately. According to the provisions of the law to which they are affiliated, companies can be classified as in Figure 2.

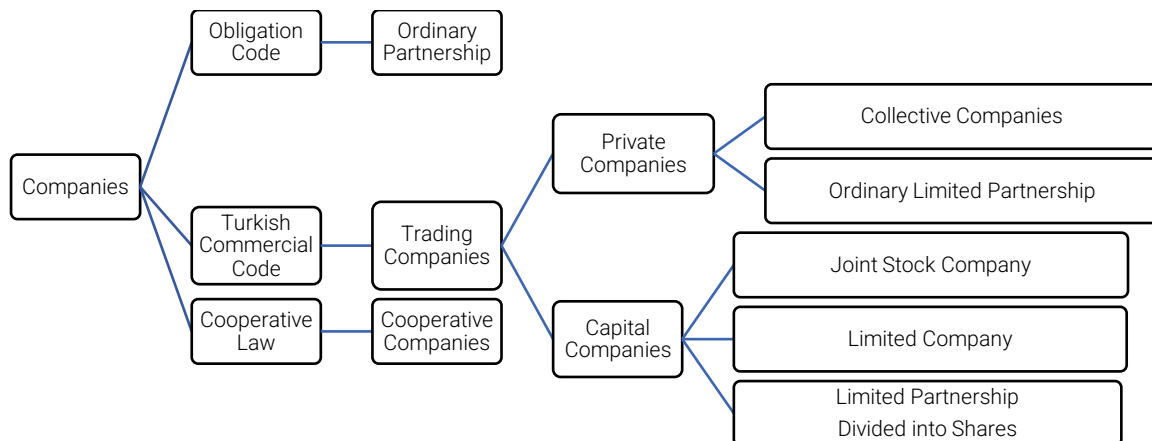

Figure 2 Companies according to the provisions of the law to which they are affiliated

Article 124 of the Turkish Commercial Code No. 6102 regulates the types and general provisions of commercial companies. Again, in the second paragraph of the relevant article, it is stated that these companies are divided into two private companies and capital companies: These

companies differ from each other in many aspects such as their shareholding structures, capital structures, establishments, managements and responsibilities. General characteristics of company types are given in Table 1.

Table 1 Characteristics of company types in Türkiye (Han and Ala, 2010)

	Law	Legal Entity	Registration and Announcement	Partner Responsibilities	Minimum Capital and Number of Persons	Qualifications of Partners	Company Type	Tax	Liability	Bookkeeping
Joint Stock Company	TCC	√	√	Limited liability	At least 1 person and 250,000 capital	Real persons and/or legal persons	Capital company	Corporation tax		Double entry bookkeeping
Limited Company	TCC	√	√	Limited liability	At least 1 person and 50,000 capital	Real persons and/or legal persons	Capital company	Corporation tax		Double entry bookkeeping
Limited Partnership Divided into Shares	TCC	√	√	Limited and unlimited liability	Minimum of 5 person, no minimum capital	At least one real person	Capital company	Corporation tax		Double entry bookkeeping
Ordinary Partnership	OC			Unlimited liability	Minimum of 2 person, no minimum capital	Real persons and/or legal persons	Private company	Income tax		Double or single entry bookkeeping
Collective Companies	TCC	√	√	Unlimited liability	Minimum of 2 person, no minimum capital	Real persons	Private company	Income tax		Double entry bookkeeping
Ordinary Limited Partnership	TCC	√	√	Limited and unlimited liability	Minimum of 2 person, no minimum capital	At least one real person	Private company	Income tax		Double entry bookkeeping

Note: TCC: Turkish commercial code, OC: Obligation code

Methodology

The aim of the research is to analyze comparatively the change in incorporation between the years 2015-2021 in selected countries in the world and in Türkiye by using statistical data. First of all, the available studies on the subject have been examined in detail by using the literature review method. Then, statistical numerical data regarding the incorporation between the years 2015-2021 obtained from Eurostat, OECD Statistics, Statista, Turkish Statistical Institute (TSI), Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (UC CET) and other institutions were analyzed by comparative analysis method. In this review, company numbers, company types, fields of activity, type changes, foreign partnerships, capital distributions, places of activity, etc. factors are taken into account. The changes of these factors in the relevant time period have been tried to be revealed.

Findings

Incorporation in the world

The ever-increasing population in the world and the growing and diversification of human needs cause an increase in organizations and companies that will meet this need. The estimated change in the number of companies worldwide from 2000 to 2021 is given in Figure 3.

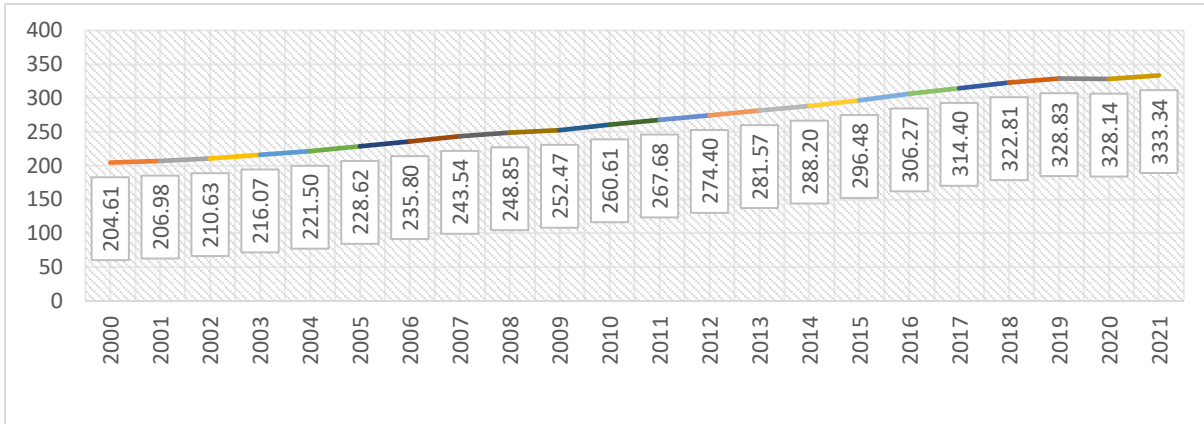

Figure 3 Estimated number of companies in the world (million) (Statista, 2022)

In Figure 3, the estimated number of companies worldwide has increased continuously over the last twenty-one years, except for 2020. One of the most important indicators of this increase is the world trade volume (4%) and value (6%), which grew from 1995 to 2022, according to WTO data (WTO, 2023). In addition, it is thought that more dynamic SMEs are preferred instead of bulky and inflexible large-scale companies due to increasing competition, globalizing economy and changing business understanding. Moreover, developments such as population growth, educated human resources, emergence of new business areas with developing technology, facilitating access to information, developments in production and distribution processes, state supports, facilitating company establishment processes and reducing costs, growth of e-commerce, cross-border trade agreements can be counted among the reasons for this situation. The reason for this pause in 2020 is thought to be the COVID-19 pandemic. Although the states supported companies in this process, many companies could not withstand such an economic recession and had to close.

Table 2 Number of SMEs and large firms in countries (excluding finance and insurance activities) (OECD Stat, 2022)

Country	SME (1-249) Employees			Large Firm (250+) Employees			
	2015	2019	2015/2019 Change	Country	2015	2019	2015/2019 Change
	Number of Firms			Number of Firms			
Poland	1.582.770	1.999.260	26,31%	Sweden	949	1.416	49,21%
Netherlands	1.081.150	1.282.710	18,64%	Greece	402	526	30,85%
Portugal	801.520	924.469	15,34%	Spain	2.905	3.653	25,75%
United Kingdom	1.926.370	2.214.860	14,98%	Portugal	787	986	25,29%
Romania	452.799	511.111	12,88%	Netherlands	1.539	1.800	16,96%
Belgium	597.753	669.071	11,93%	Italy	3.158	3.641	15,29%
Türkiye	2.692.700	2.950.710	9,58%	France	4.171	4.753	13,95%
Spain	2.437.260	2.660.980	9,18%	Finland	579	650	12,26%
Denmark	208.527	226.251	8,50%	Austria	1.081	1.208	11,75%
Germany	2.385.260	2.568.490	7,68%	Belgium	901	994	10,32%
Bulgaria	321.822	344.423	7,02%	United Kingdom	6.419	6.958	8,40%
Czech Rep.	991.536	1.048.990	5,79%	Czech Republic	1.549	1.656	6,91%
Canada	776.850	798.170	2,74%	Denmark	678	713	5,16%
Austria	319.839	328.472	2,70%	Switzerland	1.146	1.203	4,97%
Norway	291.496	298.365	2,36%	Germany	11.343	11.810	4,12%
France	2.865.540	2.929.720	2,24%	Bulgaria	669	696	4,04%
Finland	226.894	230.702	1,68%	Poland	3.184	3.284	3,14%
Switzerland	141.339	140.520	-0,58%	Norway	621	635	2,25%
Italy	3.655.260	3.589.950	-1,79%	Türkiye	4.711	4.543	-3,57%
Sweden	664.673	642.331	-3,36%	Brazil	10.914	10.521	-3,60%
Brazil	3.133.150	3.006.690	-4,04%	Canada	2.060	-	-
Greece	782.335	710.419	-9,19%	Australia	2.810	-	-

According to OECD data in Table 2, the highest increase in SMEs in 2015-2019 comparison occurred in Poland (26.31%) and Sweden (49.21%) in the number of large companies. On the other hand, Türkiye ranks seventh among the countries on the table with an increase of 9.58% in SMEs, and nineteenth with a decrease of -3.57% in the number of large companies. At the same time, it is seen that the rate of increase of large enterprises is high in some countries and the rate of increase in SMEs is high in others. However, when evaluated as the number of companies, the change in SMEs is higher. Despite these differences, with the developing world economy and globalizing trade, it can be said that there is a shift from old-style large and cumbersome company types to small and medium-sized company. According to Özdemir et al, in a free market economy, it is expected that there will be many SMEs, not big companies that are in a monopoly position in terms of competition. In addition, SMEs, which are one of the locomotive elements of the country's economies and are thought to be more resistant to economic crises than large enterprises, are also supported by the states.

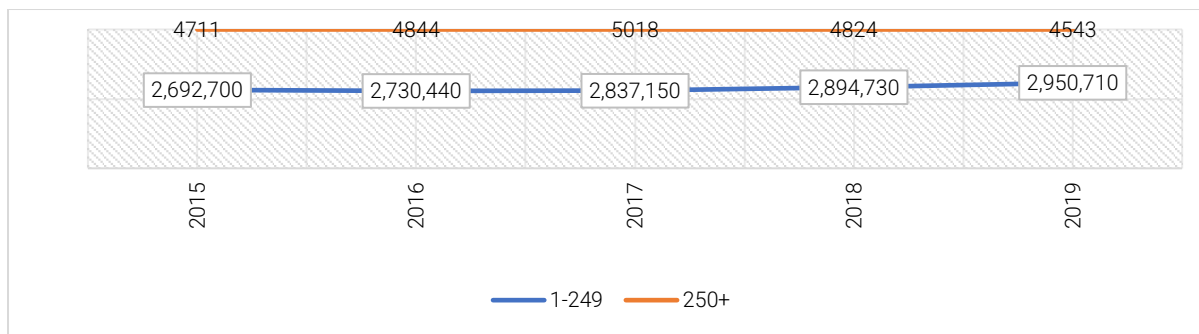

Figure 4 Change in the number of SMEs and large companies in Türkiye (OECD Stat, 2022)

In Figure 4, the number of companies with 1-249 workers in Türkiye has always increased over the years. On the other hand, the number of companies employing 250 or more workers increased until 2017 and then decreased. One of the important reasons for this situation may be the changing business understanding with increasing competition and a globalizing economy. In addition, it can be said that the increasing foreign trade volume, the emergence of different business areas and opportunities, government supports to entrepreneurs and the decrease in company establishment procedures and costs are effective in increasing the number of SMEs. In addition, it can be said that one of the reasons why large company numbers started to decline in 2018 is that they were more affected by the contraction in the economy. Or, the statistical class of the company may have changed as the number of employees decreased below 250.

Table 3 Ratio of companies established and closed in countries (excluding holding companies) (OECD Stat, 2022)

Country	2015 2016 2017 2018 2019					Average ²	Country	2015 2016 2017 2018 2019					Average
	Established Company Ratio (%)							Closed Company Ratio (%)					
Portugal	15,9	15,6	15,7	16	15,8	15,8	Bulgaria	10,3	11,9	10,2	12,2	29,5	14,82
Colombia	15,3	17,6	13,3			15,4	Portugal	12,9	12,4	12,5	12,7		12,63
England	14,8	15,1	13,5	13,5		14,23	Brazil	11,9	12,7	12,4			12,33
Türkiye	12,9	13	14,1	13,3	12,9	13,24	Türkiye	11,4	11,2	12,1			11,57
Poland	12,1	12,3	12,2	13,3	12,7	12,52	England	10,8	10,1	11,7			10,87
Israel	13	13,1	12,6	11,9	11,7	12,46	Denmark	11	9,2	9,9	10,3	11,7	10,42
Bulgaria	11,9	12,5	12	11,3	11,4	11,82	Colombia			10,3			10,3
Denmark	10,6	11,6	11,4	11	10,9	11,1	Israel	10	10,3				10,15
Serbia			11,4	10	10,1	10,5	Poland	9,1	9,6	9,2	11,3	10	9,84
France	9,4	9,7	10	10,9	12,1	10,42	Canada	9,2	9,4				9,3
Netherlands	9,7	9,6	9,5	9,9	10,8	9,9	Spain	8,5	9	7,9	8		8,35
Spain	9,2	9,9	9,1	9,7	9,4	9,46	Germany	7,8	7,9	7,8	8,7		8,05
Czech Rep.	8,3	8,7	9,1	9,5	8,7	8,86	Serbia			6,3	6,1	11,3	7,9
Norway	9,1	8,2	8	7,9	7,6	8,16	Czech R.	7,6	8	7,3	8,4		7,83
Finland	6,6	6,7	9,4	8	8,7	7,88	Italy	7,3	6,9	6,5	7,6		7,08
Canada	8	7,9	7,5	7,9		7,83	Finland	7,1	6,8	6,7	6,7	6,9	6,84

² Average = Total values of years with data / Number of years with data

Brazil		10,3	1,8	11,2		7,77	Switzerland	6,9	6,7	6,9	6,6	6,78
Germany	7,1	6,7	6,8	8	9,1	7,54	Netherlands	6,1	6,9	5,4	5,7	6,02
Italy	7,3	7,7	7,2	7,1	7,4	7,34	Norway	6,8	6,3	6,5	6,1	5,66
Switzerland	7,2	6,8	6,9	6,9	7,2	7	Austria	5,4	5,7	4,9	5,5	4,8
Austria	6,9	7,2	6,6	6,2	6	6,58	France	5,3	4,7	4,9	4,7	4,6
Belgium	6,4	6,2	6,4	6,6	7,2	6,56	Greece	6,5	6,9		2,9	3
Japan	5,1	5,5	5,4			5,33	Japan	3,7	3,4	3,4		3,5
Greece	5,1	4,5	4,4	4,7	4,8	4,7	Belgium	2,9	3,3	3	3,1	3,6

Note 1: Ratio of companies established: (t) number of company establishments in the reference period divided by the number of companies operating in the t period

Note 2: Number of companies closed: (t) number of company closures in the reference period divided by the number of companies active in the period t

In Table 3, Portugal ranks first with an average of 15.8 in rates of established companies, and Bulgaria with an average of 14.82 in terms of closing companies. The rate of established companies in Türkiye increased until 2017 and started to decrease after 2018. While the average company establishment rate in Türkiye is 13.24, the closing rate is 11.57. According to the average of company establishment and closure, Türkiye ranks 4th among the countries in the table. While developing technology, emerging new business areas, changes in production systems and increasing competition in the globalizing world cause the birth of some companies, it causes the closure of companies that do not keep up with this change. Countries that have educated human resources, invest in R&D, and have good economic dynamics and business support differ from others at this point.

Table 4 Company survival rates of countries (excluding holding companies) (OECD Stat, 2022)

Country	1YEAR SURVIVAL RATE(%)						Country	2 YEAR SURVIVAL RATE(%)					
	2015	2016	2017	2018	2019	Average ³		2015	2016	2017	2018	2019	Average
Sweden	96,7	96,7	96,2	96,8	97,2	96,72	Sweden	86	86,5	86,3	86,8	87,9	86,7
Netherlands	94,8	95,1	94,5	95,6	95,9	95,18	Greece		83,5	80,6	87	89,6	85,18
Greece	95,3	91,3	94	96,9	96,7	94,84	Netherlands	80,7	82	82,6	84,1	84	82,68
Belgium	91,1	91,4	91,6	91,9	95,6	92,32	Belgium	78,4	80,8	81	81,6	85,2	81,4
England	92,1	89,4	91,2	89,2		90,48	Austria	73,9	76,4	75,6	74,9	75,1	75,18
Austria	88,5	87,5	87,4	87,6	85,5	87,3	England	74,7	75,4	70,9	69		72,5
Finland	84,7	84,2	85,6	86	83,4	84,78	Finland	67,6	71	70	72,1	74,9	71,12
Czechia	82,9	83,8	84	84,6	83	83,66	Czechia	67,9	70,3	70,9	71,5	72,2	70,56
Switzerland	82,1	82,7	83,2	82,1	83,3	82,68	France	69,9	68	70,6	71,9	71,1	70,3
France	81,6	82,6	84	83,2	81,8	82,64	Sweden	70	68,3	69,9	69,4	69,1	69,34
Poland	84,5	82,7	84	74,6	81,8	81,52	Italy	62,8	67,3	69,7	68,9	65,8	66,9
Türkiye	81,8	81,3	82,2	80,2	81	81,3	Bulgaria	67,7	66,9	65,4	66,4	64,9	66,26
Italy	80	82,2	81,9	81,2	78,1	80,68	Norway	68	66,9	62,1	66,5	65	65,7
Norway	82,8	76,1	81,8	82	80,6	80,66	Türkiye	64,5	64,4	64,4	64,8	64	64,42
Bulgaria	80,8	81,1	79,4	80,6	77,8	79,94	Spain	64,9	62,4	65,1	64,2	63,3	63,98
Germany	76,2	77,4	77,3	74,9	78,5	76,86	Poland	67,3	63,9	68,3	58,2	60,6	63,66
Portugal	72,2	73,3	73,6	71,3	75,5	73,18	Denmark	56,1	57,9	60,5	57,9	58,4	58,16
Denmark	71,3	75	73,3	72,7	73,1	73,08	Portugal	54,7	53,8	56	55,3	53,3	54,62

In Table 4, Sweden ranks first in company survival rates in the first year with an average of 96.72. Türkiye ranks 12th among the countries in the table with an average of 81.30. In the second year, the first place in company survival rates is again Sweden with an average of 86.7. Türkiye ranks 14th with an average of 64.42. It is difficult for start-ups to survive in a highly competitive world. Companies that develop innovative ideas by analyzing the market well can usually get through this process easily. In addition, the support of the states to the newly established companies is also a very important factor. According to the statistical data of Türkiye, it has been observed that most companies receiving support generally continue their activities.

Table 5 Increase in the number of net companies by legal forms of countries (excluding holding companies) (Eurostat, 2022)

Country	Private Company						Country	Capital Company					
	2015	2016	2017	2018	2019	Average		2015	2016	2017	2018	2019	Average
Hungary	5,17	8,74	14,36	11,57	11,47	10,26	Greece	:	6,12	13,27	20,94	12,1	13,11

³Average = Total values of years with data / Number of years with data

Serbia	:	:	:	6,31	12,09	9,20	Slovakia	12,82	5,53	5,08	4,61	4,57	6,52
Malta	-1,62	16,78	5,22	18,63	-9,94	5,81	England	8,47	8,81	4,99	2,48	:	6,19
Netherlands	5,19	5,12	3,18	6,6	7,51	5,52	Ireland	5,72	4,65	8,53	4,14	:	5,76
Lithuania	23,08	13,5	-4,63	-3,64	-0,99	5,46	France	4,31	4,64	5,27	4,96	5,4	4,92
France	-0,13	-1,22	5,5	7,96	8,79	4,18	Türkiye	4,32	4,27	5,27	5,61	4,44	4,78
Portugal	3,56	3,77	4,5	2,1	2,21	3,23	Sweden	4,94	5,7	4,67	4,28	4,09	4,74
Spain	1,99	3,66	1,81	3,04	1,95	2,49	Estonia	3,68	4,48	6,2	5,23	2,97	4,51
Slovenia	3,34	1,81	-0,12	3,81	2,98	2,36	Iceland	3,09	7,14	6,46	2,65	3,06	4,48
Slovakia	-3,52	-0,47	6,57	4,14	3,55	2,05	Denmark	2,19	5,29	5,37	3,68	3,15	3,94
Belgium	0,54	0,29	0,15	0,64	5,45	1,41	Portugal	2,21	2,2	3,54	4,77	6,22	3,79
Ireland	3,82	-2,47	8,66	-4,42	:	1,40	Czech Rep.	1,24	4,76	4,07	4,44	4,12	3,73
Türkiye	1,01	0,69	3,3	0,13	1,36	1,30	Bulgaria	5,23	5,82	2,41	3,83	1,19	3,70
Iceland	-1,32	4,39	-1,01	-3,1	2,08	0,21	Romania	0,93	7,63	3,97	3,87	1,97	3,67
Czech Rep.	0,24	0,1	-1,42	1,53	0,46	0,18	Finland	1,55	1,08	7,3	2,12	3,37	3,08
Greece	:	-2,1	-0,99	1,88	1,83	0,16	Italy	2,06	4,04	3,04	2,9	2,28	2,86
Poland	1,09	-2,98	3,33	-4	3,23	0,13	Malta	6,9	7,16	3,7	-3,63	-1,39	2,55
Australia	-3,1	1,03	-0,07	0,76	0,13	-0,25	Poland	7,54	5,77	4,85	-7,24	1,82	2,55
Finland	-2,81	-2,27	-1,1	0,99	1,39	-0,76	Norway	3,64	4,18	2,6	1,47	-0,06	2,37
Denmark	-4,46	2,84	-0,5	-1,29	-0,61	-0,80	Switzerland	3	2,18	2,48	1,48	2,51	2,33
Germany	-0,8	-0,28	-0,52	-0,49	-2,15	-0,85	Serbia	:	:	:	2,06	:	2,06
Italy	-0,91	0,52	-0,42	-0,29	-3,41	-0,90	Netherlands	0,68	2,17	1,51	2,98	2,81	2,03
Sweden	-0,77	-0,39	-1,97	-2,34	-0,73	-1,24	Austria	2,61	0,71	1,08	1,9	2,72	1,80
Switzerland	-0,72	-1,65	-1,57	-2,27	-0,1	-1,26	Belgium	1,12	3,33	2,44	-2,6	4,52	1,76
Norway	1,92	-5,07	-1,82	-1,8	-1,84	-1,72	Lithuania	4,49	2,72	-1,52	1,05	-0,59	1,23
Romania	-1,87	-4,15	-0,81	-1,73	-4,03	-2,52	Slovenia	2,13	1,47	-0,65	0,71	1,44	1,02
England	-5,13	-1,92	-1,9	-3,54	:	-3,12	Germany	-0,66	1,84	1,65	-8,37	9,46	0,78
Estonia	-2	-1,88	-5,36	-6,73	-5,75	-4,34	Hungary	0,58	-3,25	-3,45	7,91	2,01	0,76
Bulgaria	-7,28	-7,01	-8,36	-8,04	-7,67	-7,67	Spain	0,01	1,21	0,17	-2,17	-0,08	-0,17

In Table 5, the country with the highest average net increase in private companies was Hungary with a rate of 10.26, and the country with a decrease was Bulgaria with a rate of 7.67. On the other hand, the country with the highest average net increase in capital companies was Greece with a rate of 13.11, and the country with a decrease was Spain with a rate of -0.17. Türkiye ranked thirteenth among the 29 countries in the table with an average net increase of 1.30 in private companies, and sixth in capital companies with a rate of 4.78. The responsibilities of the partners of the sole proprietorships against the debts of the company are unlimited, but the responsibilities of the shareholders of the capital companies are limited to their capital shares. For this reason, people who know each other very well and family companies generally prefer capital companies. This situation can be regulated according to the company laws of the countries and differences may occur. This may be one of the reasons why the rate of increase in capital companies is higher than that of sole proprietorships companies in Türkiye.

Incorporation in Türkiye

The corporatization process in Türkiye continues to increase as it does in the world. Under this title, the changes in statistical data between the relevant years are discussed from different perspectives. The change in the number of companies according to the size of Türkiye is given in Figure 5.

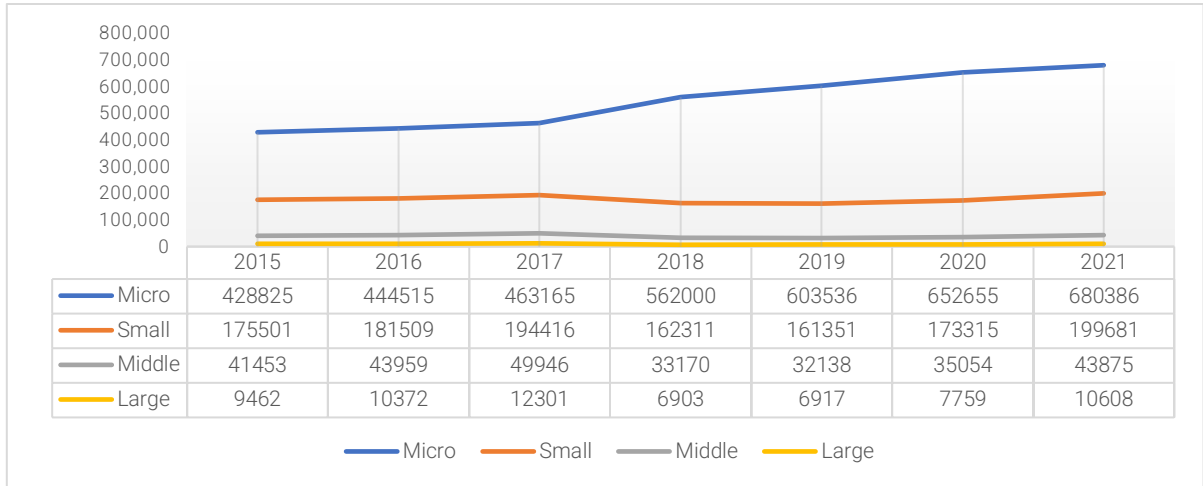

Figure 5 Change in the number of companies according to the size of Türkiye (TSI, 2022)

In Figure 5, it is seen that the number of micro-scale companies tended to increase rapidly (59%) between 2015 and 2021, while the number of small, medium and large companies increased by following a horizontal fluctuation. From 2015 to 2021, it is seen that the number of small companies increased by 14%, medium-sized companies by 6% and large companies by 12%.

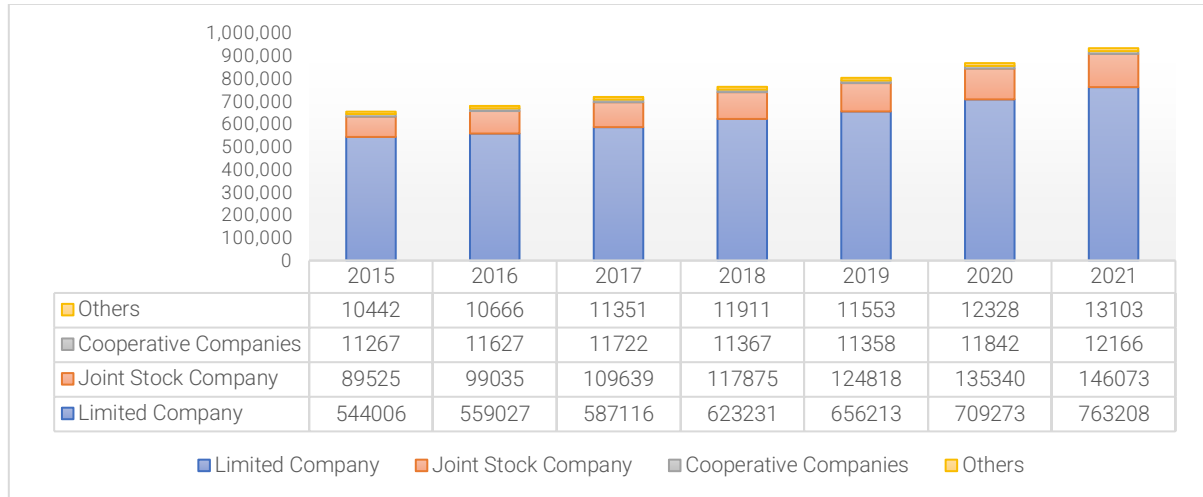

Figure 6 Change in number of companies by legal types in Türkiye (TSI, 2022)

Note: Other: Ordinary partnership, Collective company, Joint venture, Limited partnership, etc. Companies that bookkeeping based on balance are included.

In Figure 6, it is seen that all company types have an increasing trend between 2015 and 2021, and the highest increase from 2015 to 2021 is realized in joint stock companies with 63%. This is followed by limited companies with 40%, other companies with 25%, and cooperatives with 8%. The reasons for the increase in the number of joint stock companies may be as follows; limited liability with their capital shares of the partners and low risk, fast and easy capital change and management advantages. Capital changes of limited companies are more difficult than joint stock companies. But the partners are responsible with capital shares as in joint stock companies.

Table 6 Number of companies by type of activity in Türkiye (TSI, 2022)

Type of activity	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	Number	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Wholesale and retail trade	219393	33,5	223547	32,9	233743	32,5	247324	32,4	260603	32,4	283810	32,7	304877	32,6
Production	107804	16,5	111281	16,4	116342	16,2	122279	16,0	129237	16,1	141026	16,2	153223	16,4
Construction	100940	15,4	107415	15,8	115620	16,1	120894	15,8	121462	15,1	128277	14,8	135320	14,5
Professional, scientific and technical activities	48176	7,4	50677	7,5	54394	7,6	57795	7,6	61120	7,6	66685	7,7	73047	7,8

Accommodation and food service activities	32293	4,9	34426	5,1	37259	5,2	40627	5,3	44654	5,6	47697	5,5	50397	5,4
Transport and storage	38871	5,9	39121	5,8	40209	5,6	41607	5,4	43163	5,4	45502	5,2	48225	5,2
Administrative service activities	25680	3,9	26944	4,0	29141	4,1	32656	4,3	34710	4,3	36547	4,2	38445	4,1
Information and communication	17569	2,7	18824	2,8	20292	2,8	22008	2,9	24115	3,0	27212	3,1	30824	3,3
Human health and social service activities	11676	1,8	12205	1,8	13458	1,9	16008	2,1	18058	2,3	20261	2,3	22865	2,5
Real estate activities	9361	1,4	10045	1,5	11108	1,5	12577	1,7	13756	1,7	15102	1,7	16914	1,8
Education	10699	1,6	10610	1,6	11755	1,6	13057	1,7	14169	1,8	15310	1,8	16334	1,8
Agriculture, forestry and fishing	8478	1,3	9226	1,4	9690	1,4	10194	1,3	10877	1,4	12369	1,4	13862	1,5
Electricity, gas, steam and air conditioning production	8601	1,3	9621	1,4	9309	1,3	8898	1,2	8353	1,0	8098	0,9	7937	0,9
Other service activities	5 259	0,8	5414	0,8	5826	0,8	6089	0,8	6585	0,8	7076	0,8	7676	0,8
Mining	4949	0,8	5132	0,8	5355	0,7	5595	0,7	5737	0,7	6009	0,7	6256	0,7
Culture, arts, entertainment and sports	3906	0,6	4078	0,6	4357	0,6	4639	0,6	5017	0,6	5235	0,6	5492	0,6
Water supply; Sewage, waste management and remediation	1586	0,2	1789	0,3	1970	0,3	2137	0,3	2326	0,3	2567	0,3	2856	0,3
Total	655241	100	680355	100	719828	100	764384	100	803942	100	868783	100	934550	100

The data in Table 6 are sorted according to 2021. The largest number of companies is in the “Wholesale and retail trade” activity, with a rate of 32.62%. Then comes the “manufacturing” activity with a rate of 16.40% and the “construction” activity at 14.48%. The wholesale and retail sector is a sector that has significant effects on the labor market and the country's economy due to its size. Türkiye's young population structure, regularly increasing number of households, and developing e-commerce system and distribution network create great potential for the sector and feed the sector. In addition, according to the list published by the construction industry magazine ENR (Engineering News Record), the Turkish construction industry ranks second in the world. It can be said that this situation is reflected in the number of companies in the sector.

Table 7 Türkiye's survival rates by sectors -2019 (OECD Stat, 2022)

Criterion	Unit	Total (excluding holding companies)	Mining and quarrying	Production	Supply of electricity, gas, steam and air conditioning	Water supply; sewage, waste management activities	Construction	Wholesale and retail trade	Transport and storage	Accommodation and food service activities	Information and communication	Finance and insurance activities excluding holding activities	Real estate activities	Professional, scientific and technical activities	Administrative and support service activities
Established company rate	%	12,90	10,50	11,90	13,40	14,80	10,50	13,40	9,70	18,70	16,30	6,20	14,40	12,50	16,60
Number of employees in companies	n (000)	14843	128	4087	113	71	1402	3781	1390	1.313	234	318	127	731	1149
Number of companies in 1 year	n	316199	467	39234	1107	542	25132	119579	39462	40641	4948	1462	13291	21838	8496
1-year survival rate	%	81,00	77,60	82,90	80,30	80,70	78,10	81,40	83,10	78,00	82,30	81,30	76,70	84,00	82,30
2-year survival rate	%	64,00	62,80	67,30	68,20	64,80	66,30	63,00	69,30	55,10	63,40	76,40	52,20	72,30	61,40
3-year survival rate	%	54,10	60,00	57,30	55,50	56,50	57,80	53,70	58,20	43,90	53,70	64,60	43,30	64,10	50,10

Table 7, the highest rate of company establishment was realized in “accommodation and catering activities”. Production activity is in the first place in the number of employees. 1-year survival rate “professional, scientific and technical activities” with 84%, 2-year survival rate “finance and insurance activities outside the activities of holding companies” with 76.4%, the 3-

year survival rate “finance and insurance activities outside the activities of holding companies” with 64.6% is in the first place. Türkiye has a rising trend in the field of tourism. Sea, nature, history and culture tourism is developing gradually and provides an important foreign currency input to the country's economy. The table data can be interpreted as the reflection of the growth in the sector to the company establishments. In addition, when the survival rates of finance and insurance activities other than the activities of holding companies are evaluated, it can be stated that they are more resistant to global and regional risks than other sectors.

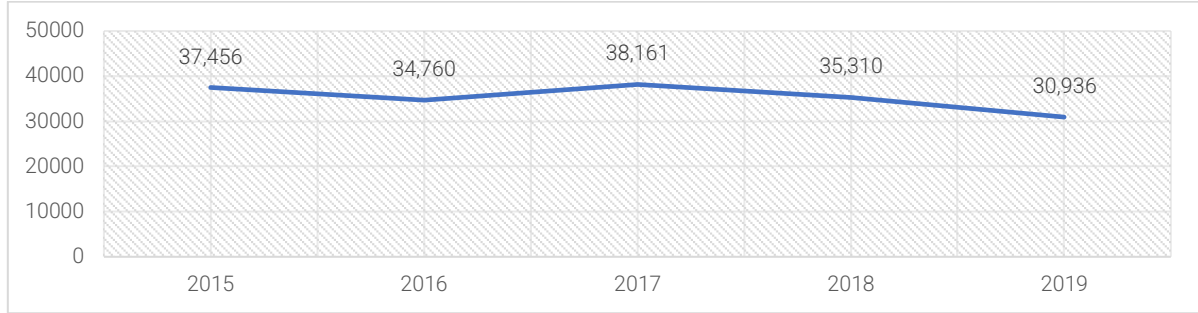

Figure 7 The number of companies in Türkiye with a growth of more than 10%, measured by turnover (Eurostat, 2022)

In Figure 7, the number of companies in Türkiye, measured by turnover and growing by more than 10%, decreased by approximately 17% from 2015 to 2019. It would be more meaningful to evaluate these rates with the growth rates of Türkiye. While the growth in Türkiye was 6.1% in 2015, it was 3.2% in 2016, 7.5% in 2017, 3.0% in 2018 and 0.9% in 2019. It will be seen that Türkiye's growth rates follow a similar course with the number of companies in the table. It can be said that this situation reveals a similar relationship between the change in the turnovers of the companies and the growth rates of the countries.

Table 8 Number of company-controlled companies in Türkiye in the EU (Eurostat, 2022)

Ülke	2015	2016	2017	2018	2019
Romania	1.354	1.612	1.652	1.583	1.457
Bulgaria	525	481	552	521	649
Germany	140	184	209	217	298
Netherlands	81	105	126	149	136
Czech Republic	22	18	36	61	79
Slovenia	27	38	45	80	77
Hungary	32	53	29	27	42
Croatia	15	20	17	27	34
Italy	21	22	20	32	33
Spain	25	34	32	36	31
Austria	25	20	29	34	31
Greece	10	12	17	24	25
TOTAL	2394	2763	2952	2936	3012

In Table 8, while the number of companies controlled by the company in Türkiye in the EU was 2394 in 2015, this number increased to 3012 in 2019. Based on the years 2015 and 2019, it is seen that the most controlled company is in Romania. Bulgaria and Germany come after this country. The reasons why Romania is in the first place can be listed as follows; low cost of establishing a company, low operating costs compared to other European countries, investment opportunities, incentives for investors, qualified human resources, location and logistics capacity, exporting to the EU without a quota.

Table 9 Sectoral distribution of the number of firms controlled by the company in Türkiye in the EU - 2019 (Eurostat, 2022)

Country	Mining and quarrying	Production	Electricity, gas, steam and air conditioning supply	Water, sewage, waste management	Construction	Wholesale and retail trade	Transport and storage	Accommodation and food	Information and communication	Finance and insurance	Real estate	Professional, scientific and technical	Administration and support service	TOTAL
Romania	2	222	0	7	140	763	102	67	20	:	59	54	19	1.457
Bulgaria	0	97	10	:	35	296	85	29	:	:	21	27	29	649
Germany	0	30	0	1	72	139	24	1	5	9	7	0	19	298
Netherlands	0	16	1	1	9	61	9	2	10	:	4	17	6	136
Czech Rep.	0	7	0	0	7	34	8	4	4	0	4	7	4	79
Slovenia	0	6	1	0	2	19	5	5	3	0	14	20	2	77
Hungary	0	6	0	0	:	11	10	0	:	0	5	4	:	42
Croatia	0	2	4	0	4	11	3	3	0	:	1	1	5	34
Italy	0	12	0	0	0	11	5	1	1	1	0	3	0	33
Spain	0	4	0	0	:	19	5	0	0	0	0	:	0	31
Austria	0	2	0	0	1	15	1	6	0	1	1	2	3	31
Greece	:	:	0	0	:	14	:	:	0	0	0	0	:	25
TOTAL	2	415	16	9	279	1450	283	124	46	19	121	142	96	3012

In Table 9, it is seen that the number of companies controlled by the company in Türkiye in the EU is mostly in the "wholesale and retail trade" sector. Next comes the "manufacturing" sector. The least controlled sector is the "mining and quarrying" sector. In Table 10, companies that were established, closed down, changed type and changed capital between 2015-2021 are shown collectively by company legal types.

Table 10 General establishment / closing numbers of companies (TOBB, 2022)

Company type	Established		Type Change		Capital		Closing		Closing / Established Rate	
	Number	%	Capital (TL) (000)	Previous Type (Number)	New Type (Number)	Growing (Number)	Decreasing (Number)	(Number)	%	%
2015 YEAR										
Joint Stock Company	12.991	19,21%	7.038.452	22	1.918	6.623	246	1.630	11,90%	12,55%
Collective Companies	12	0,02%	1.803	34	0	20	0	88	0,64%	733,33%
Limited Partnership	1	0,00%	10	4	0	2	0	6	0,04%	600,00%
Limited company	53.697	79,41%	6.321.789	1.893	41	17.651	210	10.390	75,83%	19,35%
Cooperative Companies	621	0,92%	-	6	0	10	0	1.587	11,58%	255,56%
TOTAL	67.622	100,00%	13.362.055	1.959	1.959	24.306	456	13.701	100,00%	20,26%
2016 YEAR										
Joint Stock Company	12.247	18,99%	10.760.131	30	1.791	6.144	-	2.270	18,41%	18,54%
Collective Companies	14	0,02%	2.020	36	0	21	-	81	0,66%	578,57%
Limited Partnership	0	0,00%	0	3	0	0	-	4	0,03%	300,00%
Limited company	51.449	79,79%	6.445.918	1.774	54	17.397	-	8.683	70,43%	16,88%
Cooperative Companies	771	1,20%	-	2	0	20	-	1.290	10,46%	167,32%
TOTAL	64.481	100,00%	17.208.070	1.845	1.845	23.582	497	12.328	100,00%	19,12%
2017 YEAR										
Joint Stock Company	12.825	17,38%	18.721.855	81	1.982	7.698	-	2.322	15,79%	18,11%
Collective Companies	13	0,02%	472	32	1	37	-	65	0,44%	500,00%
Limited Partnership	1	0,00%	10	2	0	-	-	3	0,02%	300,00%
Limited company	60.032	81,36%	8.928.442	1.798	1.513	23.045	-	11.127	75,69%	18,54%
Cooperative Companies	912	1,24%	-	4	1	13	-	1.184	8,05%	129,82%
Real Person C.E.	-	0,00%	-	1.741	161	-	-	-	0,00%	0,00%
TOTAL	73.783	100,00%	27.650.780	3.658	3.658	30.793	5050	14.701	100,00%	19,92%
2018 YEAR										
Joint Stock Company	11.997	13,89%	9.015.482	94	1.894	8.385	-	2.436	17,92%	20,31%
Collective Companies	11	0,01%	8.880	25	0	49	-	57	0,42%	518,18%
Limited Partnership	3	0,00%	220.060	0	0	-	-	4	0,03%	133,33%
Limited company	73.268	84,85%	17.651.743	1.654	1.959	23.503	-	10.067	74,06%	13,74%
Cooperative Companies	1.070	1,24%	-	5	0	8	-	1.029	7,57%	96,17%
Real Person C.E.	-	0,00%	-	2.282	207	-	-	-	0,00%	0,00%
TOTAL	86.349	100,00%	26.896.166	4.060	4.060	31.945	583	13.593	100,00%	15,74%
2019 YEAR										
Joint Stock Company	11.447	13,43%	15.240.739	106	1.704	8.870	-	2.556	18,19%	22,33%
Collective Companies	14	0,02%	5.265	25	0	66	-	55	0,39%	392,86%
Limited Partnership	-	0,00%	-	2	0	-	-	2	0,01%	0,01%

Limited company	72.641	85,20%	22.467.266	1.548	2.008	22.921	-	10.584	75,33%	14,57%
Cooperative Companies	1.161	1,36%		6	0	5	-	853	6,07%	73,47%
Real Person C.E.		0,00%		2.318	293					0,00%
TOTAL	85.263	100,00%	37.713.271	4.005	4.005	31.862	441	14.050	100,00%	16,48%
2020 YEAR										
Joint Stock Company	14.046	13,66%	15.444.804	9	333	9.059	-	2.832	17,76%	20,16%
Collective Companies	14	0,01%	2.965	3	0	82	-	60	0,38%	428,57%
Limited Partnership		0,00%		0	0		-	1	0,01%	
Limited company	87.258	84,89%	34.068.269	372	447	24.955	-	12.473	78,21%	14,29%
Cooperative Companies	1.476	1,44%		0	0	16	-	583	3,66%	39,50%
Real Person C.E.		0,00%		498	102					0,00%
TOTAL	102.794	100,00%	49.516.038	882	882	34.112	444	15.949	100,00%	15,52%
2021 YEAR										
Joint Stock Company	14.630	13,17%	33.619.726	32	385	11.930	-	2.899	16,87%	19,82%
Collective Companies	24	0,02%	10.635	11	0	95	-	33	0,19%	137,50%
Limited Partnership		0,00%		0	0		-	8	0,05%	
Limited company	95.041	85,53%	46.770.852	439	534	30.780	-	13.282	77,29%	13,98%
Cooperative Companies	1.430	1,29%		2	0	34	-	962	5,60%	67,27%
Real Person C.E.		0,00%		567	132					0,00%
TOTAL	111.125	100,00%	80.401.214	1.051	1.051	42.839	561	17.184	100,00%	15,46%

Table 10 shows the statistics of the companies that were established and closed down. According to these data, the most established company type is a limited company. Next comes the joint stock company. The number of established collective and limited partnership companies is either very few or not at all over the years. It can be said that one of the reasons for this situation is the unlimited liability of the partners. It is also seen that the number of closed collective and limited partnerships is higher than that of established companies. Even in some years, there is no limited partnership establishment. In the table, it is seen that there is a significant number of transitions from limited company type to joint stock company type. This may be due to the ease of capital exchange and the effect of managerial advantages.

Table 11 Number of established/closed companies by activities (TOBB, 2022)

Economic Activities	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021		TOTAL		Closed/ Established Ratio
	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	
Wholesale and retail trade	18.564	4.556	18.656	3.616	22.122	4.546	28.852	4.334	29.599	4.538	36.419	4.979	37.516	5.176	191.728	31.745	16,6%
Production	8.645	1.871	8.636	1.551	10.091	1.884	11.210	1.402	12.691	1.464	16.195	1.997	18.304	2.178	85.772	12.347	14,4%
Construction	11.955	2.717	11.657	1.185	13.303	2.510	11.011	2.289	7.691	2.389	11.562	2.429	12.455	2.636	79.634	16.155	20,3%
Professional, scientific and technical act.	5.645	961	5.156	839	5.977	1.244	6.449	1.131	6.101	1.096	8.161	1.293	8.790	1.397	46.279	7.961	17,2%
Accommodation and food service activities	3.439	434	3.515	405	4.155	526	5.413	571	6.343	650	5.307	809	5.623	936	33.795	4.331	12,8%
Information and communication	2.021	378	2.123	414	2.408	550	2.885	524	3.364	587	4.254	671	5.065	689	22.120	3.813	17,2%
Transport and storage	2.591	627	2.199	456	2.799	606	3.431	549	3.473	615	4.146	645	4.736	701	23.375	4.199	18,0%
Administrative and support service activities	2.987	398	2.803	321	3.515	487	4.303	452	4.273	467	3.750	584	4.062	633	25.693	3.342	13,0%
Human health and social service activities	1.149	384	1.206	292	1.752	338	3.225	349	2.639	346	2.852	479	3.490	591	16.313	2.779	17,0%
Real estate activities	1.587	222	1.403	191	1.620	254	2.207	268	2.002	272	2.228	371	2.799	398	13.846	1.976	14,3%
Agriculture, forestry and fishing	1.154	240	1.149	245	1.109	339	1.180	304	1.345	240	2.116	269	2.209	328	10.262	1.965	19,1%
Education	1.238	221	1.642	767	1.706	320	1.923	277	1.842	265	1.730	299	1.746	378	11.827	2.527	21,4%
Other service activities	427	119	430	88	600	105	792	112	970	117	930	146	1.116	154	5.265	841	16,0%
Finance and insurance activities	853	199	691	173	748	246	811	209	764	210	812	176	886	203	5.565	1.416	25,4%
Mining and quarrying	390	81	419	73	487	76	637	56	584	69	670	97	680	105	3.867	557	14,4%
TOTAL	67.622	13.701	63.709	11.038	73.783	14.700	86.349	13.593	85.263	14.050	102.794	15.949	111.125	17.184	590.645	100.215	17,0%

In Table 11, the most established company from 2015 to 2021 was in the "wholesale and retail trade" activity. Likewise, the most closed companies were in the same field of activity. Company

establishment in this field of activity has increased continuously over the relevant years. While the number of companies established in the field of construction activity until the end of 2017 was higher than the field of manufacturing activity, this situation has been reversed since 2018. The number of companies closed between 2015-2021 in this field of activity is approximately 17% of the number of companies established. This rate is 14% in the manufacturing sector and 20% in the construction sector. In a total of seven years, the number of companies established in the field of manufacturing activity is more than the construction activity, the number of closed companies is less. This situation can be considered as an indicator of the development of the manufacturing industry.

Table 12 Number of companies established/closed in 2021 by legal form and top 10 activities (TOBB, 2022)

Economic Activities and Types of Companies	Established		Closed	Economic Activities and Types of Companies	Established Capital (TL)	Closed	
	Nmbr	Capital (TL)				Nmbr	Nmbr
1-WHOLESALE AND RETAIL TRADE; REPAIR OF VEHICLES AND MOTORCYCLES				6- INFORMATION AND COMMUNICATION			
Total	37.516	21.102.077.12	Total	5.065	1.620.961.447	689	5.176
Joint Stock Company	3.474	2.546.295.849	Joint	1.728	722.204.247	195	660
Collective Companies	0	0	Collectiv	5	170.000	1	22
Limited Partnership	0	0	Limited	0	0	0	1
Limited company	33.865	18.555.781.27	Limited	3.331	898.587.200	493	4.434
Cooperative	177	0	Cooperat	1	0	0	59
2-MANUFACTURING				7- TRANSPORTATION AND STORAGE			
Total	18.304	15.017.852.18	Total	4.736	3.071.775.622	701	2.178
Joint Stock Company	2.472	6.748.914.434	Joint	515	515.431.122	104	399
Collective Companies	17	10.365.000	Collectiv	0	0	0	6
Limited Partnership	0	0	Limited	0	0	1	1
Limited company	15.644	8.258.572.750	Limited	4.144	2.556.344.500	518	1.762
Cooperative	171	0	Cooperat	77	0	78	10
3-CONSTRUCTION				8- ADMINISTRATIVE AND SUPPORT SERVICE ACTIVITIES			
Total	12.455	8.092.289.800	Total	4.062	1.689.613.499	633	2.636
Joint Stock Company	1.462	1.839.603.800	Joint	484	320.048.999	95	312
Collective Companies	1	100.000	Collectiv	0	0	0	2
Limited Partnership	0	0	Limited	0	0	0	0
Limited company	10.318	6.252.586.000	Limited	3.569	1.369.564.500	535	1.611
Cooperative	674	0	Cooperat	9	0	3	711
4- PROFESSIONAL, SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACTIVITIES				9- HUMAN HEALTH AND SOCIAL SERVICE ACTIVITIES			
Total	8.790	15.294.125.65	Total	3.490	743.933.644	591	1.397
Joint Stock Company	1.502	13.435.532.60	Joint	252	137.734.644	45	301
Collective Companies	0	0	Collectiv	0	0	0	0
Limited Partnership	0	0	Limited	0	0	0	0
Limited company	7.277	1.858.593.050	Limited	3.225	606.199.000	546	1.093
Cooperative	11	0	Cooperat	13	0	0	3
5- ACCOMMODATION AND FOOD SERVICE ACTIVITIES				10- REAL ESTATE ACTIVITIES			
Total	5.623	2.381.638.385	Total	2.799	2.252.674.931	398	936
Joint Stock Company	680	674.054.835	Joint	462	1.198.025.781	91	137
Collective Companies	0	0	Collectiv	0	0	2	0
Limited Partnership	0	0	Limited	0	0	0	0
Limited company	4.912	1.707.583.550	Limited	2.309	1.054.649.150	297	797
Cooperative	31	0	Cooperat	28	0	8	2

Table 12 is ranked according to the activities with the most companies established in 2021. In addition, these activities are classified according to company types. In the field of activity of "wholesale and retail trade, repair of motor vehicles and motorcycles", the most established type of company is limited company, then Joint Stock Company. Approximately 90% of the established companies are limited companies, 9% are joint stock companies and the remaining 1% are cooperatives. In 2021, there was no collective company or limited partnership

establishment in this field of activity. It is seen that there is a similar situation in the following "manufacturing" and "construction" fields of activity.

Table 13 Number of established / closed companies by top 10 cities (TOBB, 2022)

City	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021		TOTAL		Closed/ Established Ratio
	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	Established	Closed	
İSTANBUL	43.944	8.008	40.129	7.741	35.794	6.683	34.690	6.689	26.972	7.046	24.269	5.510	25.476	6.214	231.274	47.891	20,7%
ANKARA	10.547	1.474	9.760	1.152	8.673	1.156	8.538	1.032	8.066	1.314	7.266	1.098	8.070	1.226	60.920	8.452	13,9%
İZMİR	6.654	976	6.274	939	5.098	904	4.977	799	4.627	832	3.962	644	4.027	740	35.619	5.834	16,4%
ANTALYA	4.820	427	4.379	445	3.778	381	3.443	341	2.910	339	2.475	264	2.742	376	24.547	2.573	10,5%
BURSA	3.947	548	3.759	469	3.038	420	3.387	360	2.873	373	2.612	281	2.432	358	22.048	2.809	12,7%
GAZİANTP	2.771	284	2.527	344	1.996	152	2.123	141	1.811	180	1.461	106	1.504	119	14.193	1.326	9,3%
MERSİN	2.668	273	2.369	280	1.770	186	2.026	181	1.762	223	1.474	153	1.581	201	13.650	1.497	11,0%
KOCAELİ	2.445	337	2.265	310	1.709	221	1.734	227	1.694	224	1.432	203	1.482	242	12.761	1.764	13,8%
KONYA	2.384	250	2.147	227	1.618	212	1.677	237	1.438	202	1.243	147	1.369	182	11.876	1.457	12,3%
ADANA	2.127	276	2.094	255	1.584	251	1.597	260	1.565	218	1.389	175	1.489	215	11.845	1.650	13,9%
ALL CITIES TOTAL	109.695	16.222	101.318	15.366	84.102	13.197	85.279	12.564	72.871	13.517	63.709	11.038	66.701	12.114	583.675	94.018	16,1%

According to Table 13, the city with the highest number of company establishments in total for the years 2015-2021 is Istanbul. The number of companies established in Istanbul is approximately 4 times that of Ankara and 7 times that of İzmir. The first three cities in the list of closed companies are Istanbul, Ankara and Izmir. The number of closed companies in Istanbul is approximately 20% of the total number of companies established. This rate is 14% in Ankara and 16% in Izmir. The city with the highest rate of established-closed companies is Istanbul, with 20%, and Şanlıurfa is the lowest. There may be many reasons why most companies in Türkiye are established in Istanbul. Some of them can be listed as follows; Istanbul is a bridge connecting Asia and Europe. It has straits connecting the Black Sea and the Mediterranean. For these reasons, it is located in a strategic position. It is the most populous city in Türkiye in terms of population. It is an important financial center. It is among the important transfer centers of the world. It has a developed industrial culture and infrastructure. It is Türkiye's most important gateway to abroad.

Table 14 Capital distribution of joint stock companies established (TOBB, 2022)

Capital Range (TL)	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021		TOTAL	
	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%
50.000 - 100.000	9.226	71,0	8.525	69,6	8.496	66,2	8.153	67,9	7.737	67,5	8.745	62,2	8.737	59,7	59.619	66,1
100.001 - 150.000	209	1,61	207	1,69	234	1,82	192	1,60	216	1,89	215	1,53	200	1,37	1.473	1,6
150.001 - 200.000	730	5,62	808	6,6	947	7,38	936	7,80	840	7,34	1.066	7,59	1.204	8,23	6.531	7,2
200.001 - 250.000	350	2,69	319	2,6	422	3,29	411	3,43	383	3,35	543	3,87	575	3,93	3.003	3,3
250.001 - 300.000	252	1,94	272	2,22	212	1,65	178	1,48	175	1,53	219	1,56	189	1,29	1.497	1,7
300.001 - 400.000	181	1,39	221	1,8	210	1,64	179	1,49	146	1,28	268	1,91	242	1,65	1.447	1,6
400.001 - 500.000	711	5,47	552	4,51	678	5,29	537	4,48	543	4,74	782	5,57	789	5,39	4.592	5,1
500.001 - 750.000	114	0,88	131	1,07	112	0,87	97	0,81	119	1,04	139	0,99	123	0,84	835	0,9
750.001 - 1.000.000	577	4,44	572	4,67	710	5,54	605	5,04	586	5,12	991	7,06	1.165	7,96	5.206	5,8
1.000.001 - 1.500.000	122	0,94	111	0,91	141	1,10	100	0,83	119	1,04	160	1,14	165	1,13	918	1,0
1.500.001 - 2.000.000	149	1,15	140	1,14	189	1,47	162	1,35	147	1,28	280	1,99	336	2,30	1.403	1,6
2.000.001 - 3.000.000	81	0,62	80	0,65	89	0,69	94	0,78	97	0,85	152	1,08	168	1,15	761	0,8
3.000.001 - 4.000.000	36	0,28	73	0,6	71	0,55	67	0,56	35	0,31	75	0,53	106	0,72	463	0,5
4.000.001 +	253	1,95	236	1,93	314	2,45	286	2,38	304	2,66	411	2,93	631	4,31	2.435	2,7
Total	12.991	100	12.247	100	12.825	100	11.997	100	11.447	100	14.046	100	14.630	100	90.183	100

As can be seen from Table 14, the majority of joint stock companies established in the relevant years (approximately 2/3) started their activities with minimum capital. The minimum limit for the establishment of a joint stock company is 50,000 TL in Türkiye. From this it can be

concluded that joint stock companies generally fulfill the minimum establishment requirements when established and then increase their capital when necessary.

Table 15 Capital distribution of limited companies established (TOBB, 2022)

Capital Range (TL)	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021		TOTAL	
	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%
10.000	14.688	27,35	12.837	24,95	14.327	23,87	12.215	16,67	8.400	11,56	8.004	9,17	7.531	7,92	78.002	15,8
10.001 - 20.000	5.119	9,53	4.703	9,14	4.898	8,16	4.177	5,70	2.934	4,04	2.888	3,31	2.587	2,72	27.306	5,5
20.001 - 30.000	1.777	3,31	1.523	2,96	1.473	2,45	1.496	2,04	1.333	1,84	1.298	1,49	1.113	1,17	10.013	2,0
30.001 - 40.000	1.269	2,36	1.188	2,31	1.387	2,31	685	0,93	304	0,42	320	0,37	231	0,24	5.384	1,1
40.001 - 50.000	8.895	16,57	8.853	17,21	9.328	15,54	10.360	14,14	10.406	14,33	10.658	12,21	10.249	10,78	68.749	13,9
50.001 - 75.000	694	1,29	625	1,21	687	1,14	575	0,78	462	0,64	399	0,46	363	0,38	3.805	0,8
75.001 - 100.000	11.093	20,66	11.429	22,21	13.581	22,62	18.500	25,25	19.068	26,25	19.462	22,30	19.759	20,79	112892	22,9
100.001 - +	10.162	18,94	10.290	20,0	14.351	23,91	25.260	34,46	29.734	40,95	44.229	50,7	53.208	55,99	187234	38,1
Total	53.697	100	51.448	100	60.032	100	73.268	100	72.641	100	87.258	100	95.041	100	493.385	100

In Table 15, the capital of 22.9% of the limited companies established between 2015-2021 is between 75.001-100.000 TL. The ratio of companies established with minimum capital is 15.8% and has decreased over the years. The minimum capital for establishing a limited company is 10.000 TL in Türkiye. However, as can be seen in the table, most of the companies were established with higher capital above the minimum capital. One of the reasons for this situation can be expressed as the fact that the companies have a high capital requirement according to the type of activity.

Table 16 Distribution of established companies by number of partners (TOBB, 2022)

Number of partners	2015					2021				
	Joint stock companies		Limited Companies		Joint stock companies		Limited companies			
	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%		
1	7320	56,35%	33029	61,51%	8551	58,45%	67075	70,57%		
2	3109	23,93%	14748	27,47%	3527	24,11%	20903	21,99%		
3	1359	10,46%	4189	7,80%	1410	9,64%	5161	5,43%		
4	575	4,43%	1209	2,25%	635	4,34%	1312	1,38%		
5	261	2,01%	291	0,54%	247	1,69%	350	0,37%		
6	146	1,12%	129	0,24%	95	0,65%	127	0,13%		
7	67	0,52%	42	0,08%	56	0,38%	46	0,05%		
8	47	0,36%	16	0,03%	29	0,20%	27	0,03%		
9	25	0,19%	13	0,02%	14	0,10%	4	0,00%		
10	14	0,11%	11	0,02%	18	0,12%	15	0,02%		
10 +	68	0,52%	20	0,04%	48	0,33%	21	0,02%		
Total	12991	100,00%	53697	100,00%	14.630	100,00%	95041	100,00%		

According to the data in Table 16, more than half of the joint stock companies (56.35%) and limited companies (61.51%) established in 2015 were established by a single person. By 2021, it is seen that these rates have increased in both types of companies. Establishing a company with a single person can facilitate institutionalization and provide quick decision-making and easier control in management decisions. This may be one of the reasons for the increase in these rates.

Table 17 Top 5 activities with the most established companies (TOBB, 2022)

2015						2021							
Joint Stock Companies			Limited companies			Joint stock Companies			Limited Companies				
N	Activity	Number	%	Activity	Number	%	Activity	Number	%	Activity	Number	%	
1	Electric power generation	1943	43%	Construction of buildings	7458	53%	Computer programming activities	1.209	32%	Construction of buildings	7.619	39%	
2	Construction of buildings	1.589	35%	Electric power generation	2029	14%	Construction of buildings	1.174	31%	Wholesale trade in stores	3.635	19%	
3	Engineering activities and related technical consultancy	403	9%	Restaurants and mobile food service activities	1808	13%	Business and other administrative consultancy activities	544	15%	Restaurants and mobile food service activities	3.429	18%	
4	Restaurants and mobile food service activities	319	7%	Engineering activities and related technical consultancy	1674	12%	Retail trade by mail or online	457	12%	Retail trade by mail or online	2.632	14%	
5	Computer programming activities	249	6%	Wholesale of wood, building materials and sanitary equipment	1032	7%	Restaurants and mobile food service activities	344	9%	Engineering activities and related technical consultancy	2.154	11%	
		4503	100%			14001	100%			3728	100%		

Note: Percentages have been determined considering those in this table.

As seen in Table 17, while the activity in which the most companies were established as joint stock companies in 2015 was "construction of residential or non-residential buildings", it was "computer programming activities" in 2021. While the activity in which the most companies were established as a limited company in 2015 was "construction of buildings for residence or non-residential purposes", this did not change in 2021. With the developing information and communication technologies, the increase in the companies established for this purpose shows itself in joint stock companies.

Table 18 Status of established foreign capital companies (TOBB, 2022)

	2015			2021		
	Joint Stock Companies	Limited Companies	Total	Joint Stock Companies	Limited Companies	Total
Number	714	4.015	4.729	1.355	12.090	13.445
Total Capital of Partner Companies (TL)	539.415.375	640.460.800	1.179.876.175	3.178.110.168	6.260.485.250	9.438.595.418
Total Foreign Capital in Partner Companies (TL)	444.578.036	573.005.070	1.017.583.106	2.282.349.011	5.085.130.553	7.367.479.564
Foreign Capital Ratio %	82,42	89,47	86,24	71,8	81,2	78,1

In Table 18, the foreign capital ratio, which was 82.42% of joint stock companies with foreign capital in 2015, decreased to 71.8% in 2021 despite the double increase in the number of companies. The foreign capital ratio, which was 89.47% of foreign capital limited companies in 2015, decreased to 81.2% in 2021, although the number of companies increased nearly three times. In total, the foreign capital ratio decreased from 86.24% in 2015 to 78.1% in 2021. Economic, political or investment environment-related reasons may be effective in decreasing the preferences of foreign investors.

Table 19 Distribution of joint stock and limited companies established with foreign capital by cities (TOBB, 2022)

Joint Stock Companies							
2015				2021			
Cities	Number of Companies	Total Capital in Partner Companies (TL)	Total Capital of the Country in Partner Companies (TL)	Cities	Number of Companies	Total Capital in Partner Companies (TL)	Total Capital of the Country in Partner Companies (TL)
1	İSTANBUL	494	320.168.375	İSTANBUL	939	2.046.588.432	1.591.455.441
2	ANKARA	75	110.095.000	ANKARA	105	691.823.000	460.988.104
3	İZMİR	40	9.770.000	İZMİR	82	182.180.036	51.251.627
4	ANTALYA	26	9.500.000	ANTALYA	69	28.860.700	24.581.080
5	BURSA	14	18.342.000	MUĞLA	22	2.080.000	1.492.200
		29 Cities Total	444.578.036			44 Cities Total	2.282.349.010
Limited Companies							
1	İSTANBUL	2.364	349.964.750	İSTANBUL	7.590	3.631.009.750	3.027.366.750

2	MERSİN	293	48.805.000	45.881.750	ANTALYA	656	284.398.000	241.935.553	
3	ANTALYA	239	21.640.050	17.914.529	GAZİANTEP	501	410.215.000	311.021.550	
4	GAZİANTEP	229	51.300.000	47.785.800	ANKARA	486	180.028.000	155.270.150	
5	BURSA	137	26.147.500	24.336.150	MERSİN	423	323.850.000	274.941.800	
		62	Cities Total	573.005.070			76	Cities Total	5.085.130.553

As can be seen in Table 19, joint stock companies with foreign capital were established in 29 cities in 2015. This number was 44 in 2021. The first three cities where companies were established are Istanbul, Ankara and Izmir, respectively. This order has not changed in 2021. In 2015, approximately 7 times more foreign capital companies were established in Istanbul than in Ankara. In 2021, it is 9 times.

Table 20 Distribution of foreign capital joint stock and limited companies established by country (TOBB, 2022)

Joint Stock Companies								
2015				2021				
Country	Number of Companies*	Total Capital in Partner Companies (TL)	Capital Total of the Country in the Partner Companies (TL)	Country	Number of Companies*	Total Capital in Partner Companies (TL)	Capital Total of the Country in the Partner Companies (TL)	
1	Germany	91	14.240.000	8.560.870	TÜRKİYE	681	943.805.517	447.863.871
2	Azerbaijan	47	45.010.000	42.432.600	Germany	90	73.726.000	65.417.814
3	Iran	45	9.160.000	7.510.000	USA	54	108.320.835	30.930.854
4	Netherlands	38	17.245.000	15.521.000	Iran	49	20.749.000	18.559.850
5	S. Arabia	37	36.925.000	33.747.600	Azerbaijan	45	16.551.000	15.271.666
6	Italy	30	38.050.000	22.834.600	England	29	17.710.000	17.037.500
7	Russia	28	5.775.000	3.418.000	UAE	28	13.913.549	11.886.549
8	Syria	27	12.002.000	7.060.516	Russia	27	18.139.000	13.974.217
9	England	25	18.321.000	12.821.000	Switzerland	22	19.050.000	14.845.500
10	Iraq	24	24.282.000	18.095.634	Netherlands	21	100.986.848	98.401.982
11	France	23	25.057.000	20.879.000	Italy	21	24.390.000	12.639.400
12	Libya	21	4.869.400	3.877.734	Lebanon	19	10.220.000	9.930.866
13	USA	20	12.318.120	9.638.040	France	17	76.100.000	74.906.600
14	Ireland	19	19.006.000	14.389.000	Bulgaria	15	4.850.000	4.850.000
15	TÜRKİYE	17	1.450.000	735.000	Austria	14	24.981.200	24.821.200
76 Countries Total			444.578.036	93 Countries Total			2.282.349.011	
Limited Companies								
1	Syria	1.572	242.003.500	226.460.666	TÜRKİYE	6.552	3.125.969.450	2.348.882.903
2	Iraq	280	57.496.500	45.074.525	Iran	887	265.794.050	187.099.150
3	Iran	241	22.924.550	20.030.726	Syria	442	211.590.000	159.458.675
4	Germany	239	42.665.000	35.946.520	Jordan	299	159.890.000	94.590.850
5	Libya	190	24.637.600	21.715.950	Lebanon	280	112.564.000	77.025.000
6	S. Arabia	160	38.636.000	33.237.160	Iraq	262	176.090.000	136.208.375
7	Azerbaijan	122	12.351.050	8.712.647	Pakistan	248	62.623.250	43.063.050
8	Egypt	112	13.576.000	11.431.820	Egypt	238	134.338.500	78.628.650
9	Russia	99	9.008.600	6.063.140	Germany	217	88.874.000	68.322.125
10	Jordan	75	16.082.000	8.662.560	Azerbaijan	192	60.154.000	47.899.600
11	China	69	23.045.000	20.620.315	Libya	176	61.105.000	53.298.500
12	USA	58	4.831.000	3.957.783	USA	157	118.865.000	74.966.500
13	Ukraine	55	4.740.000	3.442.415	UAE	154	70.296.000	59.910.500
14	Netherlands	53	7.310.000	6.275.660	Russia	150	101.103.000	77.752.375
15	Afghanistan	50	5.515.000	4.204.400	Palestine	140	54.270.000	41.962.500
16	TÜRKİYE	49	3.750.050	2.904.557	Sudan	114	36.005.050	29.492.100
108 Countries Total			573.005.070	138 Countries Total			5.085.130.553	

* Foreign partners of a company can be of different nationalities.

In Table 20, the number of countries from which foreign capital came to Türkiye as JSC in 2015 is 76, the number of JSCs established with foreign capital is 760, its total capital is 577.645.375 TL, and the total capital of the country in the partner companies is 444.578.036 TL. In 2021, the number of countries from which foreign capital came to Türkiye as a JSC is 93, the number of JSC established in Türkiye with foreign capital is 1.439, its total capital is 3.322.896.149 TL, and the total capital of the country in the partner companies is 2.282.349.011 TL. Germany stands out in the establishment of joint stock companies with foreign capital. The fact that Germany has the highest Turkish population may be the reason for this situation. Middle Eastern countries are at the forefront in limited companies with foreign capital. It is thought that Syria is in the first place because of the companies established by the Syrians who came to Turkey because of the war in Syria.

Table 21 Top 5 activities with foreign capital joint stock company establishment (TOBB, 2022)

Activity	2015			Number of Companies*	2021		
	Number of Companies	Total Capital in Partner Companies (TL)	Capital Total of the Country in the Partner Companies (TL)		Total Capital in Partner Companies (TL)	Capital Total of the Country in the Partner Companies (TL)	Number of Companies
Construction of buildings	67	32.600.000	19.936.220	Computer programming	136	71.695.000	61.728.566
Electric power generation	42	28.320.000	20.951.900	Wholesale trade in stores	83	74.314.500	46.791.250
Engineering activities and related technical consultancy	25	2.985.000	2.095.600	Business and other administrative consultancy activities	76	827.640.000	823.678.236
Business and other administrative consultancy activities	24	4.690.000	4.021.000	Construction of buildings	72	147.525.304	118.304.784
Buying and selling real estate	19	19.100.000	19.100.000	Real estate agents	45	32.590.400	28.355.800
Computer programming	18	1.615.000	1.410.000	Online retail trade	44	13.492.549	9.014.570
TOTAL			82.033.970	TOTAL			1.124.786.200

As can be seen in Table 21, while the activity in which most companies were established as a joint stock company with foreign capital in 2015 was "construction of residential or non-residential buildings", it was "computer programming activities" in 2021. According to this result, it can be said that companies with foreign capital invest mostly in software in Türkiye.

Conclusion

In the globalizing world, the incorporation process continues due to the advantages and the number of companies is increasing. The data of institutions such as OECD, EuroStat and TSI on the number of companies closed and established in countries also reveal this increase. But by the years, while the rate of increase in the number of large companies is high in some countries, it has been observed that the rate of increase in SMEs is high in others. In some developed countries, the rate of increase of both is higher than the others. This situation may vary according to factors such as the economic structure of the countries, developing technology, trained human resources, government support, R&D expenditures, company establishment procedures, and establishment costs. In addition, according to the data, there is an increase in the number of private companies and capital companies in some countries. The countries' regulations regarding the company law and the responsibilities of the company partners can be an important factor in this situation.

In Türkiye, it has been determined that the net increase in the number of capital companies (excluding holding companies) is higher than that of private companies by year. In addition to these, it has been determined that the number of companies in all scales in Türkiye tends to increase between the years 2015-2021, micro-scale companies have increased more than others, although the number of limited companies is higher in total, the total increase rate of joint stock companies is higher. In addition, it has been determined that the highest number of companies is in the wholesale retail trade sector, followed by the manufacturing and construction sectors. While the ratio of the number of limited companies in total established companies exceeded the ratio of joint stock companies established during the relevant years, it has been determined that the total closed companies tended to decrease compared to the total companies established. The most established companies are in the wholesale and retail trade, manufacturing, and construction sectors, respectively. Most companies were established and closed in the cities of Istanbul, Ankara and Izmir. Most companies were established and closed

in the cities of Istanbul, Ankara and Izmir. During the company's establishment between the relevant years, the fields of activity have changed, and new fields of activity such as computer programming have begun to come to the fore.

The countries in the EU with the largest number of companies controlled by companies in Türkiye are Romania, Bulgaria, and Germany, respectively. Wholesale and retail trade and manufacturing sectors are the most controlled sectors. The foreign capital ratio of companies established in Türkiye has decreased during the relevant years, but it has not changed in the first four cities preferred by foreign capital in JSC and has changed in limited companies except for Istanbul. The most preferred activity of companies established with foreign capital has turned towards "computer programming" in JSC and "wholesale trade activities" in limited companies.

As a result, it can be said that the average number of company establishments and establishment closures in Türkiye is above the average of selected countries. It has been determined that the increase rate of SMEs is above the average of examined countries, but the rate of increase of large companies is low. It has been observed that the average survival rate of companies in Türkiye is above the averages of examined countries. Although Türkiye's increase in private companies was close to the average of examined countries, it has been determined that the increase in capital companies was above the average.

In this study, the incorporation data of selected countries in the world and Türkiye were evaluated in general and comparisons were made by years. An analysis study can be recommended to future researchers based on comparing international organizations (EU, G20, OPEC, Arab League, Shanghai Cooperation Organization, etc.) involving different countries.

Conflict of Interest Declaration

My article titled "Incorporation in Turkey and Selected Countries in the World: Comparative Analysis Between 2015-2021" has no financial conflict of interest with any institution, organization, or person. There is no conflict of interest between the authors.

References

- Ayanoğlu, A. & Türedi, H. (2022). Şirketlerde kurumsal yönetimin tarihsel gelişimi ve ortaya çıkış nedenleri. *Vergi Raporu*, 275, 11-29.
- Bahar, B. (2019). Kurumsal itibar ve kuramsal temelleri. *Journal of Yasar University*, 14(55), 226-236.
- Berge, D. M., & Torsteinsen, H. (2021). Corporatization in local government: Promoting cultural differentiation and hybridity? *Public Administration*, 100(2), 273-290. <https://doi.org/10.1111/padm.12737>.
- Bozec, R. & Breton, G. (2003). The impact of the corporatization process on the financial performance of Canadian state-owned enterprises. *International Journal of Public Sector Management*, 16(1), 27-47. <https://doi.org/10.1108/09513550310456409>.
- Brainkart (t.y.). *Types of companies*. Retrieved July 3, 2022, from https://www.brainkart.com/article/Types-of-Companies_34853/.
- Ertaş, F. C. & Çetin, A. (2009). Türkiye'de şirketleşme ve ekonomik değişkenlerle olan etkileşimi: 1995-2008. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 43, 85-96.
- Eurostat (2022). Statistics. Eurostat. Retrieved July 12, 2022, from <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- Güdü, O. (2016). *Yerel hizmet üretiminde şirketleşen belediyeler: İstanbul Büyükşehir Belediyesi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Gürbüz, İ.B. & Özkan, G. (2018). Türkiye tarımında şirketleşme çabaları. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(26), 693-712. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14260>.
- Han, O & Ala, S. (2010). *Şirket yapıları ve kuruluş aşamaları*. KOSGEB. <https://avesis.erciyes.edu.tr/resume/downloadfile/aturan?key=0c2c1aca-14d7-4471-97de-e5b79012f6ed>.

- Karaarslan, M.H. (2021). Yeni kurulan girişimlerin uluslararasılaşması: Nasıl? ve Neden? *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(1), 61 – 75.
- Köse, M. (2012). Tarihi süreçte şirketler ve fonksiyonları. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(50), 273-284.
- OECD Stat (2022) *Statistics*. Retrieved March 18, 2022, from <https://stats.oecd.org>.
- OED (2023). *Company and incorporation*. Online Etymology Dictionary. Retrieved January 21, 2023, from <https://www.etymonline.com/search?q=incorporation>.
- Özdemir, S., Ersöz, H. & Sarioğlu, H. (2007). Küçük girişimciliğin artan önemi ve KOBİ'lerin Türkiye ekonomisindeki yeri. *Journal of Social Policy Conferences*, 53, 173-230.
- Sahu, M.K. (2012). *Classification of companies*. SSRN, 1-21. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2191869>
- Savcı, M. (2013). *Şirketler muhasebesi* (6. baskı). Ekin Yayınları.
- Sever, M. (2021). İhtiyaçlar ve tüketim kültürü. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 8, 265-274.
- Statista (2022). *Estimated number of companies worldwide*. Retrieved April 21, 2022, from <https://www.statista.com>.
- Statista (2023a). *Oldest 20 companies still operating worldwide in 2021*. Retrieved March 25, 2023, from <https://www.statista.com/statistics/1259761/oldest-companies-worldwide/>.
- Statista (2023b). *The 100 largest companies in the world by market capitalization in 2023*. Retrieved March 25, 2023, from <https://www.statista.com/statistics/263264/top-companies-in-the-world-by-market-capitalization/>.
- TOBB (2022). *İstatistik*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. Retrieved October 13, 2022, from <https://www.tobb.org.tr>.
- Topal, N. (2019). *Sermaye şirketlerinde birleşme ve bölünme işlemlerinin 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu kapsamında incelenmesi ve muhasebeleştirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- TSI (2022). *Statistic*. Turkish Statistical Institute. Retrieved June 11, 2022, from <https://www.tuik.gov.tr/>.
- Uzun, A. K. (2017, April). Family business review. Deloitte. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/risk/family-business-review-april.pdf>.
- WTO (2023). *Evolution of trade under the WTO: Handy statistics*. World Trade Organization. Retrieved January 09, 2023, from https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/trade_evolution_e/evolution_trade_wto_e.htm.

Genişletilmiş Özet

Şirketleşme hem etkili, tutarlı ve şeffaf bir yönetimi sağlayabilen kurumsallaşma sürecinin hem de faaliyet gösterilen alandaki ticari itibarın önemli bir adımıdır. Şirketleşme süreci ile birlikte sektörde saygınlık kazanılabilir, daha fazla finansal destek bulunabilir, rekabet ve büyüme fırsatları elde edebilir ve markalaşma şansı artırılabilir. Şirketleşme sürecinde piyasa koşulları, finansal nedenler ve yönetimin hedefleri gibi pek çok neden etkili olabilmektedir. Bununla birlikte değişen ve gelişen küresel ekonomi de çeşitlenen ve farklılaşan insan ihtiyaçları farklı iş fırsatlarını, yeni şirketleri ve sektörleri ortaya çıkarabilmekte, şirket sayısının hızla çoğalmasına neden olmaktadır. Fakat buna karşılık zamanın koşullarına uyum sağlayamayan veya tercih edilmeyen ürün veya hizmetleri üreten mevcut şirketler ise varlıklarını sürdüremez hale gelerek kapanabilmektedirler. Bu kapsamda yeni kurulan ve kapanan şirketler, tür, faaliyet alanı ve sektör değiştiren şirketler, sermaye ve yer değiştiren şirketler, başka şirketlerle birleşen veya yabancı ortaklık kurmayı da tercih eden şirketler zaman içinde bir ülkenin şirketleşme profilinde değişikliklere yol açmaktadır.

Bu çalışmanın amacı dünyanın seçilmiş ülkelerinde ve Türkiye'deki şirketleşmeye ilişkin 2015-2021 yılları arası değişimi karşılaştırmalı analiz yöntemi ile incelemektir. Bu amaçla küresel ve ulusal düzeyde şirketleşmenin mevcut durumu ve ilgili yıllar arasındaki değişiminin ne şekilde gerçekleştiği farklı açılardan değerlendirilmiştir.

Analiz sürecinde kullanılan istatistik verileri OECD Statistics, Eurostat, Statista, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve diğer kuruluşlardan elde edilmiştir. Elde edilen veriler öncelikle yıl bazında sıralanmış sonrasında karşılaştırmalı analize tabi tutularak ilgili yıllar arası değişimler incelenmiştir. Bu inceleme şirket türü, sermaye dağılımı, faaliyet yeri, faaliyet alanı, yabancı ortaklık durumu, sağkalm durumu, kontrol edilme durumu gibi faktörler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. İlgili zaman sürecindeki değişimler bu faktörler çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Küresel anlamda şirketleşme süreci son yirmi yılda artarak devam etmektedir. Ülkelerin ekonomik yapısı, gelişen teknoloji, yetişmiş insan kaynağı, devlet destekleri, Ar-Ge harcamaları, şirket kuruluş prosedürleri, kuruluş maliyetleri gibi birçok faktöre bağlı olarak yıllara göre incelenen ülkelerin bazılarında büyük şirket sayısındaki artış hızı yüksekken, bazılarında KOBİ artış hızının yüksek olduğu belirlenmiştir. KOBİ'ler açısından bakıldığında Polonya, büyük şirketler açısından bakıldığında ise İsveç analiz edilen ülkeler içerisinde en hızlı yükselişe sahiptir. Şirket kuruluş ortalamasında

Portekiz, kapanma ortalamasında ise Bulgaristan analiz edilen ülkeler içerisinde ilk sırada yer almıştır. Türkiye listedeki ülkeler içerisinde kuruluşta 5. sırada, kapanmada ise 4. sırada yer almıştır. İlk iki yıl şirket sağkalım oranlarında ise listedeki şirketler arasında İsveç birinci sırada yer almıştır. Türkiye ise bu 25 ülke içerisinde ilk yıl 14.ve ikinci yıl 18. sırada yer almıştır.

Türkiye'deki şirket sayısındaki artış son yedi yılda kesintisiz devam etmiştir. Türüne göre en fazla artış anonim şirketlerde, büyüklüklerine göre ise mikro ölçekli şirketlerde meydana gelmiştir. Türkiye'de şirket kuruluş sayısının en fazla olduğu sektörler sırasıyla toptan ve perakende ticaret, imalat ve inşaatıdır. Türkiye'nin ciro ile ölçülen ve %10'dan fazla büyüme gösteren şirket sayısı azalma eğilimindedir. Türkiye'deki şirket tarafından kontrol edilen AB'deki şirket sayısı artmaktadır. Limited ve anonim şirket sırasıyla Türkiye'de en çok kurulan ve kapanan şirket türüdür. Kurulan yabancı sermayeli şirketlerde yabancı sermaye oranının genelde azalma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Şirket kuruluş ve kapanışlarında İstanbul, Ankara ve İzmir ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca yeni şirketlerin kuruluşunda bilgisayar programcılığı gibi yeni faaliyet alanlarının ön plana çıkmaya başladığı görülmüştür.

Sonuç olarak ortalama şirket kuruluşu sayısında Türkiye'nin incelenen ülkeler ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir. KOBİ'lerin artış hızının incelenen ülke ortalamalarından yüksek olduğu ancak büyük şirketlerdeki artış hızının düşük olduğu ifade edilebilir. Şirketlerin ortalama hayatta kalma oranında Türkiye'nin incelenen ülke ortalamalarının üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye'de şahıs şirketlerdeki artış incelenen ülkeler ortalamasına yakın olsa da sermaye şirketlerindeki artışın ortalamanın üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Esnek bütçe kısıtı sorunsalı: Türkiye yerel yönetimleri örneği

İbrahim Akdoğan ¹, Tülin Akdoğan ²

¹ Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Kaynarca Seyfettin Selim Meslek Yüksekokulu, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya/Türkiye.

² Rektörlük, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya/Türkiye.

ÖZET

Esnek bütçe kısıtı olduğu durumda devletin destek verdiği kurum ve kuruluşlar harcamalarını artırma eğiliminde olabilirler. Merkezî yönetim, yerel yönetimlerdeki açığın tamamını veya bir kısmını karşılamaya hazır olduğunda esnek bütçe kısıtlaması ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimler mali sıkıntılarının giderilmesini fırsat olarak görebilirler. Mali kurtarma beklentisi davranışı süreklilik kazanabilir. Bu beklenti, onların karşılayabileceğinden daha fazlasını harcamalarına neden olur. Yapılması gereken, yerel yönetimlerin öz gelir elde etme çabalarının artmasını sağlama yolunda adımlar atılmasını sağlamaktır. Merkezî yönetimin, herhangi bir olumsuz mali durum yaşanması hâlinde yardım etmeyeceğini belirtmesi gerekir. Böylece yerel yönetimler, kazanç elde etme yollarına yöneleceklerdir. Bu nedenle bütçe kısıtını esneten değil, bütçe kısıtını katılaştıran uygulamalar harcama yapmalarının önüne geçebilir. Türkiye'deki çalışmaların yerel yönetimleri daha çok mali özerklikleri açısından değerlendirdikleri görülmüştür. Bu çalışmada bütçe kısıtlamasını esneten ve yerel yönetimlerin beklenti ve davranışlarına yön veren faktörler ve araçlar bağlamında yerel yönetimler değerlendirilmiştir. Çalışmanın, bu anlamda akademik literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, merkezî yönetimin hangi durumlarda yerel yönetimlerin yükümlülüklerine kefil olacağını, yerel yönetimlerin niçin öz gelir yaratma konusunda isteksiz olduklarını, mali ve siyasi kurtarma beklentisi içine girdikleri durumları tespit etmektir. Yöntem olarak yabancı ve yerli literatür araştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Türkiye'de merkezî yönetimin yerel yönetimlere yapılan transferleri kısabilmesi için yasal bir değişiklik yapılması gerekir. Yerel yönetimlerin vergi, resim, harç ve benzeri zora dayanan yerel gelir kalemleri üzerinde tasarruf yetkileri sınırlı olduğu için bu kaynaklardan etkin bir şekilde yararlanamamaktadırlar.

ANAHTAR KELİMELER

Esnek bütçe kısıtı, mali kurtarma beklentisi, mali özerklik, devlet, yerel yönetimler.

The problem of soft budget constraint: The example of local governments in Türkiye

ABSTRACT

In cases with a soft budget constraint, the institutions and organizations supported by the state may increase their expenditures. Soft budget constraints arise when the central government is ready to meet all or part of local governments' deficits. Local governments can see their financial problems as an opportunity. The behavior of expectation of financial recovery may become permanent. This expectation causes them to spend more than they can afford. What needs to be done is to ensure that steps are taken to increase the efforts of local governments to earn their own income. The central government should state that it will not help in case of any negative financial situation. Thus, local governments will turn to ways of earning income. For this reason, applications that do not stretch the budget constraint but harden it can prevent them from spending. It has been observed that studies in Türkiye evaluate local governments mostly in terms of their financial autonomy. In this study, local governments are evaluated in the context of factors and tools that stretch the budget constraint and shape the expectations and behaviors of local governments. In this sense, it is thought to contribute to the

Atrf: Akdoğan, İ., & Akdoğan, A. (2024). Esnek bütçe kısıtı sorunsalı: Türkiye yerel yönetimleri örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 235-254. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1249415>

academic literature. The aim of this study is to determine in which cases the central government will vouch for the obligations of local governments, why local governments are reluctant to create their own income and the situations in which they expect financial and political recovery. Foreign and domestic literature were searched as a method. According to the study's findings, a legal change should be made for the central government in Türkiye to reduce transfers to local governments. Since local governments have limited savings on taxes, duties, fees, and similar forced local income items, they cannot benefit from these resources effectively.

KEYWORDS

Soft budget constraint, financial recovery prospect, fiscal autonomy, state, local governments.

Giriş

Esnek bütçe kısıtlaması, ilk olarak Ja'nos Kornai tarafından merkezî olarak planlanmış ekonomiler analizinde tanımlanmış ve incelenmiş bir sendromdur (Kornai, 1980). Kapitalist ekonomik sistemlerde girişimci ve yaratıcı yıkıma odaklanan Schumpeter'in kalkınma teorisi, girişin serbestliğini veya kısıtlanmasını, yeniliği ve mevcut üreticilere yönelik rekabetçi meydan okumayı vurgulayarak yaratma tarafıyla uzun uzadıya ilgilenir. Esnek bütçe kısıtlaması ise yıkım tarafına odaklanır. Bir kuruluş sonsuza kadar yaşar mı? Ölecekse doğal ölümle mi ölecek yoksa devlet desteğiyle belli bir süre suni olarak mı yaşayacak? Alternatif olarak, devletin idari bir araç kullanması, örneğin tasfiye, bir örgütü yok eder mi? Esnek bütçe kısıtlaması kavramı kıtlığın damgasını vurduğu sosyalist ekonomilerdeki ekonomik davranışı aydınlatmak için formüle edilmiş olup, sosyalizmden kapitalizme ekonomik geçişle literatürde bundan düzenli olarak bahsedilmeye başlanmıştır (Kornai ve diğerleri, 1095).

Esnek bütçe kısıtının kökeni devletin hesap verebilirlik sorununa dayanmaktadır. Geleneksel sosyalist ekonomideki Stalinist ekonomik sistem, bir piyasa sisteminde geçerli olmayan belirli stratejik KİT'lerin kurulmasını kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Sosyalist hükümet, başarısız olan KİT'leri kurtarmak için tüm girdi ve çıktıları planlara göre dağıtmak için idari önlemler almıştır. Ancak bilgi ve koordinasyon sorunları nedeniyle devlet, yatırım/üretim konusunda yanlış kararlar verebilir ve gerekli malzeme ve girdileri zamanında teslim edemeyebilir. Bu nedenle başarısızlıklardan KİT'ler yerine devlet sorumlu olup esnek bütçe kısıtı bu şekilde ortaya çıkar. Yatırım ve üretimi tamamlamak için KİT'lere ek kredi ve diğer yardımları tahsis etmesi gerekir (Lin ve Tan, 1999: 426).

Esnek bütçe kısıtı sendromu ile ekonomik sistem arasındaki ilişki, kuruluşlar arasındaki ilişkinin dikey mi yoksa yatay mı olduğuna bağlıdır. Yatay piyasa işlemlerinde örneğin, satıcı olan bir çelik fabrikasının alıcı olan bir otomobil fabrikasının fiyatını düşürme baskısına boyun eğdiğinde bu durumun esnek bütçe kısıtı ile hiçbir ilgisi yoktur. Dereceleri eşittir, dolayısıyla üstünlük yoktur. Birbirleriyle pazarlık ederlerken alıcı satıcıya baskı yapabilir ve bunun tersi de geçerlidir. Ancak iki örgüt arasında bir dereceye kadar üstünlük ve tabi olma ilişkisi varsa farklı bir durum ortaya çıkar. Devlete ait bir işletme söz konusu olduğunda bu dikey ilişki; sahibin, yani devletin, alt kademedeki yöneticiden üstün olması nedeniyle oluşur. Diğer durumlarda üstünlük, devletin vatandaşları üzerindeki yasal hâkimiyetinden (yani yasa ve yönetmelikleri araç olarak kullanmalarını yasaklayabilir ve emredebilir) ve karşılıksız transfer ödemeleri sağlayarak veya alıkoyarak vatandaşları ödüllendirme veya cezalandırma kabiliyetinden kaynaklanır. Üstün tarafın devlet değil başka bir kurum olduğu başka dikey ilişkiler de mevcuttur. Merkezî ve yerel yönetimler arasında dikey bir ilişki mevcuttur. Dikey ilişkiler ile yatay piyasa işlemleri arasında açık bir ayrım korunmalıdır (Kornai, 1998: 18).

Devlete ait bir teşebbüsün mali sıkıntılarının merkezî yönetim tarafından giderilmesi hâlinde söz konusu teşebbüsler bu durumu fırsat bilip daha fazla harcama yapma eğilimlerine girebilmektedirler. Kornai'ye göre esnek bütçe kısıtlaması kavramı, devlete ait bir kuruluşun "paternalist" devletin mali yardımını sayesinde kalıcı kayıplara dayanabileceği bir durumu ifade eder. Yöneticiler, kayıplar karşısında sürekli olarak finansal kurtarma beklentisi içindedirler. Bu beklenti onların davranışlarını şekillendirmektedir (Vahabi, 2010: 468). Yerel yönetim birimleri bu beklentiye sahiplerse maliyetin bir kısmını başkalarına yükleyecek inançları gereği

karşılayabileceğinden daha fazlasını harcama ve borçlanma eğiliminde olabilirler. Bu davranış biçimi tüm ülkenin maliyetlere katlanmasına yol açabilir (Karabacak, 2013: 120).

Esnek bütçe sorunları yerel harcama modellerinde veya merkezî yönetim transferlerinde bozulmalar şeklinde ortaya çıkabilir. Kurtarma paketi, kendi başına esnek bir bütçe kısıtlamasının varlığının kanıtı değildir. Çünkü yerel yönetimin gelecekteki müdahale beklentileri nedeniyle yanlış davranmasını gerektirir (Bordignon ve diğerleri, 2015: 107). İdareler arası sistemlerin tasarımı ve uygulanması, yerel yönetimlerin mali davranışları üzerinde derin etkiler yaratır. İflas mekanizmaları, yerel yönetimler üzerinde katı bir bütçe kısıtlamasının uygulanmasına yardımcı olurken hibe transfer sistemi öz gelir elde etme çabasının azalmasını ve harcamaların artmasıyla mali açık vermelerini teşvik eder. Rekabetçi bir sermaye piyasası yerel kredilerin risklerini ve getirilerini fiyatlandırarak yerel yönetimlerin disipline edilmesine yardımcı olur. İflas için net kuralların olmaması, muhtemelen daha yüksek faiz oranları, daha kısa vade veya her ikisi yoluyla borçlanma maliyetlerini artıracak ve dolayısıyla kredi değerli borçlular için piyasa erişimini sınırlandıracaktır (Liu ve Awaibel, 2008: 17).

Yerel yönetimler, maliyetlerinin bir kısmının merkezî yönetime kaydırılmasına izin verecek bir "merkezî bütçe ayarlaması" konusunda beklenti içerisine girebilmektedirler. Merkezî yönetimin her durumda yerel yönetimlerin yükümlülüklerine kefil olacağı beklentisi ahlaki riziko sorununa neden olur. Bu beklenti içindeki yerel yönetimlere borç verenler yine bu beklentiyle karşı taraf riskini göz önünde bulundurmazlar. Yerel yönetimlerde iflas mekanizması ahlaki riziko sorununun azaltılmasında etkili bir yoldur. Çünkü her iki taraf yapacakları işlemlerin maliyetlerini kendileri üstleneceğinden daha temkinli davranacaklardır (Gündüz ve Yakar, 2013: 160). Bu çalışmanın amacı, yerli ve yabancı literatür taraması yaparak Türkiye'deki yerel yönetimlerde esnek bütçe kısıtının belirleyicilerini ortaya çıkarmak ve bunları azaltmak için alınması gereken önlemleri belirlemektir. Çalışma altı bölüme ayrılmıştır. Sırasıyla literatür taraması, esnek bütçe kısıtının teorik arka planı, yerel yönetimlerin çarpık davranış sergileme nedenleri, yerel yönetimlerin verimliliği ve/veya verimsizliğinin ölçülmesi, kurtarma planı beklentisi yaratan mali ve siyasi durumlar, Türkiye'ye yönelik elde edilen bulgu ve değerlendirmeler neticesinde bütçe kısıtlamalarının katılaştırılmasını sağlayacak faktörlere yer verilmektedir. Çalışma, genel bir değerlendirmenin ve önerilerin getirildiği sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Literatür taraması

David Li ve Minsong Liang (1998), 1980-1994 döneminde Çin'de devlete ait birkaç yüz işletmenin bir örneğini kullanarak fazla emeğin işten çıkarılmasının kayıpları neredeyse %40 oranında azaltacağını ifade etmiştir. Ancak böyle bir görevden alma gerçekleşmemiştir. Bu durum, yöneticilerin esnek bütçe kısıtı beklentisini dolaylı olarak teyit eden büyük kayıplara rağmen firmalarının canlı tutulacağına ikna olduklarını göstermektedir (Kornai ve diğerleri, 2003: 1104-1105).

Zaman zaman merkezî idareler geçmiş uygulamalardan vazgeçeceklerini ve kurtarma paketi yapmaktan kaçınacaklarını ilan edebilirler. Elbette bu tür duyurular, vaatlere güvenilirlik kazandıran bazı kurumsal değişikliklerle birleştirilmedikçe çok az etkiye sahiptir. Yerel idare organizasyonları, bir merkezî idare kuruluşunun kredi desteği konusundaki kazanılmış menfaatini değiştirmek için hiçbir şey yapmadığını görebilirse bu tür yeminleri görmezden geleceklerdir. Doğal olarak beklenti ve algıları doğrudan gözlemlemek mümkün değildir ancak uygun bir anket ile faydalı bilgiler toplanabilir. Anderson, Korsun ve Murrell (2000) anket yöntemi ile bir yerel idarenin yöneticisine, ne tür bir finansal sorunun onu ticareti durdurmaya zorlayacağını veya bir kurtarma şansının ne olacağını sormuştur (Kornai ve diğerleri, 1104-1105).

Rodden (2006), beş federasyondaki (Avustralya, Kanada, ABD, İspanya ve Almanya) eyalet veya bölgesel hükümetler tarafından verilen yeni borçların kredi notları ile bölgelerin borç stoku arasındaki ilişkiye bakarak gelecekteki kurtarma beklentilerini ölçmeye çalışmışlardır. Buradaki fikir, önceden var olan büyük bir borcun ihraççının kredi itibarını düşürmesi gerektiğidir. Bu olumsuz ilişkinin daha zayıf olduğu durumlarda makul ölçüde bilgili kredi kuruluşunun (Standard

& Poor's) rasyonel olarak merkezî yönetimden bir sorun yaşanması durumunda yardım etmesini beklediği anlamına gelir. Rodden, bu yöntemi kullanarak bölgesel kredi notlarının bölgesel borç stoku ile zayıf bir şekilde ilişkili olduğu, İspanya ve Almanya'da esnek bütçe kısıtlamaları beklentilerinin yaygın olduğu, diğerlerinde merkezî yönetimin müdahale beklentisinin olmadığı sonucuna varmıştır (Bordignon ve diğerleri, 2015: 106-107).

Rodden'in analizi yalnızca açıklayıcıdır. Çünkü yerel yönetimler için finansal piyasalara erişimin çok farklı olduğu ülkeler arasında mantıklı karşılaştırmalar yapmak zordur. Ancak kanunlar ve kurumlar da aynı olduğu için yerel yönetimler arasında karşılaştırmaların daha mantıklı olduğu tek bir ülke, içindeki kurtarma paketlerinden beklentileri geri kazanmak için potansiyel olarak verimli bir yol önermektedir. Yatırımcılar, özellikle kurumsal yatırımcılar, yerel yönetimlerin borçlarını geri ödeme kabiliyetini dikkatli bir şekilde değerlendirmeli ve bu nedenle yerel borçları elinde tutmak için talep edilen getiriler, ceteris paribus, borçlarını ödemek için daha fazla öz kaynağa sahip yerel yönetimler için daha düşük olmalıdır. Bu ilişkinin daha zayıf olduğu veya olmadığı yerel yönetimler için, makul bir şekilde, kurtarma beklentilerinin daha büyük olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca dinamik bir çerçevede, teoriye göre yerel bütçe kısıtlamasını güçlendirmesi gereken politikaların (vergi tabanlarının daha fazla devredilmesi veya yerel yönetimler üzerinde daha katı bütçe kuralları gibi) kurtarma beklentileri üzerinde beklenen etkiye sahip olup olmadığı da test edilebilir (Bordignon ve diğerleri, 2015: 107).

Bordignon ve diğerleri (2015), esnek bütçe kısıtlamasını deneysel olarak test etmek yerine Rodden'in (2006) önerisine dayanarak farklı bir yol izlemişlerdir. 1996'dan 2011 yılına kadar olan dönemde İtalyan şehirleri tarafından ihraç edilen tüm belediye tahvilleri hakkında veri toplamışlardır. Yaklaşık 8000 belediyeden 529'u, bu dönemde yatırımları finanse etmek için çoğunlukla Kuzey bölgelerinde toplam 1.388 tahvil ihraç etmiştir. Belediye tahvillerinin her bir ihracı için yerel tahvilin özellikleri (tutar, süre, getiri vb.) ile aynı yıl ihraç edilen benzer özelliklere sahip merkezî yönetim tahvilleri (genel piyasayı yansıtan) ile transferler ve öz gelirler arasındaki oran (belediyelerin borçlarını geri ödeme kabiliyetinin bir endeksi) ve kontroller olarak belediyelerin diğer özellikleri hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Merkezî yönetimin sıkıntıda olan belediyelere yardım etmek için müdahale etme olasılığını etkilemesi gereken bir ulusal bütçe katılığı (İtalyan açığı ile Avrupalı ortakların açığı arasındaki oran) göstergesini sunmuşlardır (Bordignon ve diğerleri, 2015: 107). Çalışmanın bulguları, bazı İtalyan belediyeleri için esnek bütçe kısıtlaması sorununun ciddi olduğunu göstermiştir. Kurumsal yatırımcıların belediye tahvillerine sahip olmaları için gereken getiri, belediyenin mali özelliklerine veya yerel bütçe düzenlemelerinin katılığına bağlı değildir. Bunun yerine, ulusal bütçenin katılığı ve dolayısıyla merkezin sıkıntıda olan belediyelere yardım etmek için önceden müdahale etme olasılığı belediyelerin tüm alt kümeleri için ortaya çıkıyor. Merkezî yönetimin bir ademimerkeziyetçilik gündemini takip etmede daha ciddi görüldüğü zaman (2000'lerin başına kadar) yatırımcıların yerel bütçeyi yeniden merkezîleşme sürecinin ikinci dönemine göre daha zor olarak algıladıklarına dair bazı kanıtlar da vardır. Genel olarak bu sonuçlar, esnek bütçe kısıtlamaları üzerine teorik literatür için destek sağlar (Bordignon ve diğerleri, 2015: 107-108).

Vasvari (2020), çalışmasında Macar yerel yönetimlerinin esnek bütçe kısıtlamasının durumunu incelemiştir. Merkezî yönetimin yeni hiyerarşik mekanizmalar getirerek bütçe kısıtını katılaştırmaya karar verdiğinde mali disiplinin gelişiminin durduğu sonucuna varmıştır. Bu durum belediye bütçelerinin konsolidasyonuna neden olmuş; diğer yandan mali özerklik, projeler ve genel olarak borçlanma konusunda ciddi bir kısıtlama oluşmuştur. Belediye borç konsolidasyonu, yerel yönetimlerin bütçe kısıtlamasının esnediğinin son 20 yıldaki en güçlü göstergesidir. Yerel yönetimleri uzun vadede aşırı harcama yapmaya teşvik edebilir. Merkezî yönetim, ödenmemiş borçların yeniden üretilmesini önlemek için bütçe kısıtını katılaştırmak ve yerel yönetimlerin mali yönetimini konsolide etmek için harekete geçmek zorunda kalmış; mali disiplini teşvik etmek ve ilgili kurumları güçlendirmek (örneğin belediye borç ödeme prosedürü) yerine yerel yönetimlerin mali yönetimine idari kontroller getirerek bu amaca ulaşmayı planlamıştır (Vasvari, 2020: 571-572). Belediye liderleri tarafından alınan kararlar, genişleme dürtüsünden önemli ölçüde etkilenebilir. Vatandaşlarına mümkün olduğunca iyi kamu hizmetleri

ve çok sayıda proje sunabilmek için engelle karşılaşılan kadar fazla harcamaya teşvik eder. Kornai (2014), bazı durumlarda ihtiyatlılık ve öz kontrolün de sınırlayıcı faktörler olabileceğini ancak çoğu durumda kısıtlamaların dışarıdan geldiğini belirtmiş; piyasa işleticilerinin geri çekilmesi ve kredi kaynaklarının kapatılmasının, harcamaları veya borçlanmayı kısıtlayan mevzuat veya idari araçları da içerebileceğini ifade etmiştir. Merkezî olmayan ülkelerde yerel yönetimlerin fazla harcama yapmasının nedeni; ülkelerin, tüm topluluğun çıkarlarından ziyade kendi yerel çıkarlarına daha fazla öncelik vermeye meyilli olmalarıdır. Inman (2003), maliyetlerin üzerinden geçmenin sadece mekânda değil zaman içinde de yorumlanabileceği noktasını zaten dile getirmiştir. Cari harcamalar kredi ile karşılanırsa farklı nesiller faydalardan yararlanır ve yükleri üstlenir (Vasvari, 2020: 573).

Esnek bütçe kısıtının teorik arka planı

1989-1990 yıllarında SSCB ülkeleri ile merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerinde başlayan dönüşüm sonrası demokratikleşme, çok partili sisteme geçiş, durgunluk ve krizden çıkış için vergi, gümrük, özelleştirme vb. politika reformlarını bazı ülkeler hemen, bazıları da kademeli olarak gerçekleştirmiştir. Ticaretin serbestleştirilmesi ve rekabetin getirilmesi ile piyasa ekonomisi sürecine girilmesi isteği daha önceden oluşan mali açıklar nedeniyle sıkı maliye ve kredi politikalarının uygulanması gereğini gündeme getirmiştir. Bunu sağlamanın yolu yasal ve düzenleyici reformları, sosyal güvenlik reformlarını, vergi, bütçe ve mali kontrol mekanizmalarının reformlarını gerçekleştirmekten geçmektedir. Dönüşüm süreci ise üretimde düşüşün, yüksek enflasyon ve işsizliğin, ödemeler bilançosu açıkları ve döviz sıkıntısının yaşandığı, kurumsal yeniden yapılanma ve özelleştirmenin kademeli olarak gerçekleşmesi nedeniyle kamuoyu beklentilerinin negatif sonuçlandığı bir süreç ile sonuçlanmıştır. Piyasa sosyalizminin başarısızlığı, eksik ve aksak rekabet, etkisiz ve verimsiz merkezî planlama ile esnek bütçe kısıtlamasının eşzamanlı uygulanmasına bağlı olarak kronik bir hâl almıştır (Bahçe ve Dayar, 2014: 7).

Esnek bütçe kısıtı nedir?

Bütçeler dönemsel ve/veya yapısal anlamda incelendiğinde denk bütçe, katı bütçe, esnek bütçe ve federal bütçe gibi birçok hâlde karşımıza çıkabilmektedir. Denk bütçe, bütçe dönemi içerisinde devlet gelirleri ile devlet giderlerinin birbirine eşit olmasıdır. Esnek bütçe, bütçede bir açık oluştuğunda açığı kapatılmak için kendi kaynakları yerine dışarıdan müdahaleye ihtiyaç olunan durumu; katı bütçe ise tam tersine açık oluştuğunda dışarıdan herhangi bir müdahaleye gerek duyulmamasını kendi kaynakları ile açığın giderilmesini ifade eder.

Devletler, kamu kurumları olarak tarih boyunca çeşitli idari yapılara sahip olmuşlardır. Ancak hemen hemen her devlet yapısının bir yerel yönetim birimi vardır. Bu yerel birimler, devleti merkezî bir yerden yöneten bir yönetim organının temsilcileri olabildiği gibi merkezle idari ve mali bağları zayıf olan özerk birimler olarak yapılandırılmışlardır. Bu birimlerin ortak özelliği kamu kurumlarının birer parçası olmalarıdır (Çalcalı, 2018: 22). Bir ulus devletteki (üniter veya federal) her bütçenin birkaç görevi vardır. Bütçenin temel işlevleri, bölgeler veya bireyler arasında maliye (bütçe) politikasının ve transferler politikasının uygulanmasıdır. Maliye politikası, toplam talep üzerindeki etkisinden dolayı bütçe açığının veya fazlasının alternatif olarak bütçe gelir ve giderlerinin yönetimini kapsar. Maliye politikasının toplam talep üzerindeki etkileri birkaç şekilde gerçekleştirilebilir: (1) yerleşik veya otomatik dengeleyicilerin kullanımı yoluyla, (2) maliye politikasından sorumlu olanların takdirine bağlı önlemlerin kullanılmasıyla ve (3) kuralların oluşturulmasıyla veya esnek politika formülünün kullanılmasıyla (Jurković, 1989'un çalışmasından aktaran Šimović, 2005: 246).

ABD, Kanada ve İsviçre gibi federal yapıya sahip ülkeler federal bütçelere sahiptir. Bu ülkelerde istikrar politikaları esasen federal düzeyde (Oates, 1968) uygulanmalıdır çünkü alt-federal (eyaletler, bölgeler, yerel birimler) düzeyde etkin bir şekilde uygulanamazlar. Açıkla finanse edilen alt-federal hükümet harcamaları, bölgesel idarenin dış borç yüklemeye istekli ve yetkin olmasını gerektirir. Bölgesel hükümetler, açık finansmanına merkezî hükümetlerden çok daha fazla özenle yaklaşmak zorundadırlar. Kaldı ki iç borç ve faizlerin nihai geri ödenmesi yabancılara gelir

transferi anlamına gelir. Dış ödemelerse Keynes'in tanımlandığı transfer sorunu ile birleşir. Dış borcu geri ödeyebilmek için ihracat mallarının fiyatlarının ticaret fazlası oluşturacak şekilde ayarlanması gerekir. Bu fiyat ayarlamaları, ticaret açısından olumsuz bir şok oluşturarak dış ödemeleri çok daha zor hâle getirmektedir. Federal bütçeler bu nedenle istikrar için kullanılmaktadır (Wolff, 2012: 2).

Kornai'ye göre esnek bütçe kısıtlaması, mikroekonomik ampirik bir düzenlilik; özel çıkarların değil devlet mülkiyetinin bir sonucudur. Esnek bütçe kısıtlaması kaynaklı verimsizlikleri ölçmek için katı bütçe kısıtı iyi bir ölçüttür. Vahabi'ye göre ise gelirin yeniden dağıtımlarıyla ilgili makroekonomik bir sorun olup devlet mülkiyetinin baskın olması gerekmez. Devlet-piyasa dikotomisi esnek bütçe kısıtlamasını açıklayamaz. Baskın sosyal grupların özel çıkarlarına hizmet eden devletin makroekonomik geliri yeniden dağıtımından kaynaklanır. Sosyalist ekonomilerde bürokratların ve parti görevlilerinin baskın konumu, ekonominin belirli sektörleri için bütçe kısıtlamasını esnetip haneleri çok katı bir bütçe kısıtlamasıyla karşı karşıya bırakmaktadır (Vahabi, 2010: 468-469).

Borçlu veya iflas etmiş yerel yönetim yetkilileri sıklıkla merkezî yönetim tarafından kurtarmaya güvenebilirler (Kornai ve diğerleri, 2003: 109). Esnek bütçe kısıtı, merkezî yönetimin "kurtarma yok" beklentisi yaratma yetersizliği ile yerel yönetimlerin merkezî mali kaynaklara ulaşmayı manipüle edebileceği bir durumdur. Bu sayede yerel yönetimler, merkezî mali kurtarmalar vasıtasıyla yerel maliyetleri ve başarısızlığı ulusal bütçe üzerine kaydırarak kazanç elde ederler. Yerel harcamalardaki aşırılık ve diğerleri aleyhine yaratılan eşitsizlik tüm ülkeye maliyetin yayılmasına sebep olur (Karabacak, 2013: 119).

Devlete ait kuruluşların harcamalarını ilk bağışlardan ve gelirlerden karşılamaları gerekir. Eğer bunu başaramazlarsa müdahale olmadan hayatta kalamazlar. Likidite, ödeme gücü veya borç üzerindeki bir kısıtlama, mali açığın sürdürülebilirliğinin üst sınırını belirler. Açığı kapatmak için diğer kuruluşlardan destek almadıkları sürece katı bütçe kısıtı ile karşı karşıya kalırlar ve açık devam ederse faaliyetlerini azaltmak veya durdurmakla yükümlüdürler (Kornai ve diğerleri, 2003: 1095).

Esnek bütçe kısıtı nedenleri

Maliyetler kolayca ölçülemedikçe ve maliyetlerin tafisi şeffaf olmadıkça esnek bütçe kısıtı olgusu herhangi bir ekonomide var olmaya devam edecektir (Lin ve Tan: 1999: 430). Esnek bütçe kısıtının birçok olası nedenleri aşağıda sıralanmıştır (Kornai ve diğerleri, 2003: 1099-1101):

Geçmişteki yatırımları telafi etmek için bir girişime yatırım yapma fikri: Merkezî idare kuruluşu sorunlu bir yerel idareyi kendi ticari çıkarları için daha fazla kredi vermek veya daha fazla sermaye yatırmak üzere teşvik edebilir. Yerel idarenin faaliyetlerinin durdurulması durumunda kaybedeceği önceki yatırımlar veya riskler nedeniyle bunu yapar.

Paternalizm: Kötü durumdaki yerel yönetim birimi devlete aitse devlet yetkilileri kendini sorumlu hissedebilir. Benzer bir düşünce büyük Amerikan holdingleri vb. büyük kurumsal organizasyonlarda görülebilir. Muhasebe birimlerinden biri zarar ederse kârlı birimlerden elde edilen kazançlar zarar edenlere yardım için yeniden tahsis edilir. Yani çapraz sübvansiyon başarısızlığa karşı sigorta görevi görür.

Popülarite: Politikacılar popülaritelerini, siyasi nüfuzlarını ve yeniden seçilme şanslarını artırmak için motive olabilirler.

Çok seviyeli hiyerarşik kontrol: Daha düşük seviyedeki bir birimin göze çarpan çöküşü, daha yüksek seviyedekilerin uygun kontrol yapmadıklarını gösterebilir. Sorunlu birimi kurtarmak, yönetimden sorumlu liderleri gevşeklik ile suçlamaya engel olacaktır (Bai ve Wang'ın çalışmasından aktaran Kornai ve diğerleri, 2003: 1099).

Zincirleme bir iflas reaksiyonu: Büyük bir işletme batarsa ödenmemiş faturaları tedarikçilerini de iflasa sürükleyebilir ve zincirleme bir iflas reaksiyonu başlatabilir. Bu başarısızlıklar, kitlesel işten çıkarmalara ve toplam talepte düşüşe neden olarak durgunluğa yol açabilir.

Kaybolan motivasyon: Merkezî idare tarafından tekrarlanan kurtarmaların maliyeti, işletmenin çöküşünden kaynaklı bozulmanın maliyetinden daha yüksek olabilir. Bu durumda her iki taraf kurtarılmayı bekleyecektir. Merkezî idare, bu sorunun olacağını baştan bilseydi girişimin kurulmasını istemezdi. Sorun, merkezî idarenin kurtarma beklentisi yaratmadan önce verdiği etkisiz sözde yatmaktadır. Yerel idarenin bu sözün tutulacağını beklemiş olması, başarısızlık olasılığını azaltma motivasyonunu kaybetmesi anlamına gelir.

Esnek bütçe kısıtında kullanılan araçlar

Devlet bütçesinden sübvansiyonlar veya vergi imtiyazları (vergi yükümlülüklerinin hafifletilmesi, azaltılması veya ertelenmesi) şeklindeki mali araçlar, krediler (standart ihtiyatlı kredi kriterlerinden kredi almaya uygun olmayan sorunlu kuruluşlara kredi teklif edilmesi) ile dolaylı destek yöntemleri (devletin yabancı rakiplerin baskısını hafifletmek için caydırıcı tarife engeli koyarak satış gücü çeken firmayı kurtarması) esnek bütçe kısıtında kullanılan araçlardır. Bazı esneklik göstergeleri standart ekonomik istatistiklerde yayınlanmaktadır. Diğer göstergeleri gözlemlemek ve ölçmek daha karmaşıktır ve özel veri toplamayı gerektirir (Kornai ve diğerleri, 2003: 1101-1102). Tablo 1'de literatürde yapılan çalışmaların esnek bütçe kısıtını ölçmek için kullandıkları araçları göstermektedir.

Tablo 1 Literatürdeki çalışmalarda esnek bütçe kısıtını ölçmeye yönelik kullanılan araçlar

Esnetme araçları	İlgili çalışmalar
1. Devletin Sübvansiyonları veya Diğer Katkıları	EBRD (1998)
a. GSYİH veya toplam bütçe yüzdesi	Gao ve Schaffer (1998) Raiser (1994, 1996)
b. Sübvansiyon bildiren firmaların yüzdesi	Earle ve Estrin (1998) EBRD (2000)
2. Esnek Vergilendirme	Djankov ve Kreacic (1998) EBRD (1998)
a. GSYİH veya toplam bütçenin yüzdesi olarak ödenmemiş vergi borcu	Frydman, Gray, Hessel, Rapaczynski (2000) Pinto, Drebensov ve Morozov (2000) Schaffer (1998) Sjöberg ve Gang (1996)
b. Vergi borcu bildiren firmaların yüzdesi	EBRD (2000)
c. Anket: fenomenin algılanması	Tóth (1998)
3. Esnek Banka Kredisi	Brana, Maurel ve Sgard (1999) Budina, Garretsen ve de Jong (2000)
a. Kredi, tahsisatta sıkıntılı firmalar için tercih	Gao ve Schaffer (1998) Schaffer (1998)
b. "Kötü" Krediler (toplam ödenmemiş kredilerin yüzdesi olarak)	Bonin ve Schaffer (1995) EBRD (1998, 1999) Gao ve Schaffer (1998)
c. Geri ödenmemiş borçlar	Cull ve Xu (2000) Dobrinisky (1994) Frydman, Gray, Hessel, Rapaczynski (2000) Gao ve Schaffer (1998) Perotti ve Carare (1997)
c. Borç/varlık oranı	Budina, Garretsen ve de Jong (2000) Majumdar (1998) Gao ve Schaffer (1998)
e. Olağandışı nakit akışı/borç oranı	Pohl, Anderson, Claessens, Djankov (1997)
f. Anket	Tóth (1998)
4. Fazla Ticari Kredi	Bonin ve Schaffer (1995) EBRD (1998)
a. GSYİH veya toplam sermaye yüzdesi olarak vadesi geçmiş ticari kredi	Frydman, Gray, Hessel, Rapaczynski (2000) Sjöberg ve Gang (1996)

Kaynak: (Kornai ve diğerleri, 2003, s. 1103-1104).

Tablo 1’de görüleceği üzere literatürde esnek bütçe kısıtını ölçmeye yönelik olarak devletin sübvansiyonlarına veya diğer katkılarına bakılarak GSYİH veya toplam bütçe yüzdesi, sübvansiyon bildiren firmaların yüzdesi, GSYİH veya toplam bütçenin yüzdesi olarak ödenmemiş vergi borcu (esnek vergilendirme), vergi borcu bildiren firmaların yüzdesi, esnek banka kredileri, kötü krediler (toplam ödenmemiş kredilerin yüzdesi), geri ödenmemiş borçlar, borç/varlık oranı, olağandışı nakit akışı/borç oranı, kurtarma beklentisine yönelik anket uygulamaları, GSYİH veya toplam sermaye yüzdesi olarak vadesi geçmiş ticari krediler, mali sıkıntı içinde olan kuruluşların tüm firmaların içindeki yüzdesi, açılan ve yürütülen iflas ve tasfiyelerin sıklığı (toplam firma sayısının yüzdesi olarak) ve kurtarma işlemlerinin sıklığı şeklinde araçlar kullanılmıştır.

Yerel yönetimlerin çarpık davranış sergileme nedenleri

Yerel yönetimler, başları derde girdiğinde kurtarılacağını düşündüklerinde genellikle çarpık davranış sergilerler. Aşağıda bu çarpık davranışlar ve nedenlerine değinilmektedir (Kornai ve diğerleri, 2003: 1105-1106):

Kârı maksimize etmek veya kâr amacı olmadığında maliyetleri azaltmak için yönetsel çabaların azaltılması: Yeni teknoloji ve ürün geliştirme dürtüsü zayıflar. Satıcılar, müşterileriyle ilgilenmek yerine merkezî idarenin beğenisini kazanmaya yani rant arayışına konsantre olurlar. Birçok araştırmacıya göre bütçe kısıtlamasının katılaştırılmasının özellikle özel sektörün genişlemesi, daha güçlü rekabet ve yasal güvenlik ile birleştirilmesi koşuluyla performansta artışa yol açar.

Esnek bütçe kısıtı sendromunun, yerel idarelerin fiyat duyarlılığını ve dolayısıyla fiyat sinyallerinin etkisini köreltmesi: Gelir ve gider arasındaki fark artık kritik değilse çıktı ve girdi taraflarında nispi fiyatlara daha az ihtiyaç duyulur.

Yerel idarelerin faturayı ödemediği girdi satın alma yeteneği: Maliyetlerin merkezî idare tarafından karşılanması hâlinde yerel yönetimlerin girdilere olan talepleri artar, kıtlık meydana gelebilir. Yatırımın kötü sonuçlanması durumunda merkezî idareden yardım bekleyebilecek olan yatırımcının riskini azaltarak riskli girişimlere yatırım yapma eğilimini aşırı derecede artırabilir. Her iki durum aşırı ekonomik genişlemeye yol açabilir. Sosyalist ekonomilerin neden genelleşmiş kıtlıklarla karakterize edildiğinin temel açıklamalarından biri de tam olarak bu talep üzerindeki etkilerdir. Bu kıtlıklar sırayla ekonominin tüm seviyelerindeki ajanların davranışlarını etkilemiştir.

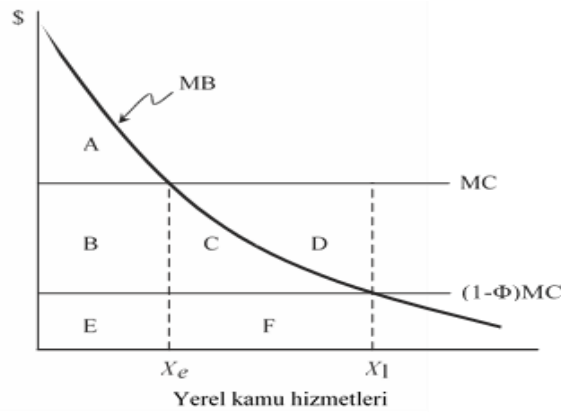
Yerel yönetimlerin verimliliği ve/veya verimsizliğinin ölçülmesi

Yerel yönetimlerin verimliliği yerel maliyet kayması ile tespit edilebilir. Yerleşik vergi mükellefleri adına çalışan yerel yönetimler, yerel hizmetlerin üretim maliyetlerini vergi ihracatı yoluyla yerleşik olmayanlara kaydırabilir. Yerel yönetimler, cari dönem harcamaları için açık finansman yoluyla borç para alıp daha sonra bu borçları geri ödemeyi reddedebilir. Borç temerrüde düşer. Borçlar merkezî bir vergi dairesi tarafından karşılanıyorsa maliyetler cari dönem ulusal vergi mükelleflerine kaydırılabilir. Yerel yönetimler cari dönem harcamalarını yeniden finanse eder. Ancak cari yerel vergi mükellefleri yerel yargı yetkisini terk edene kadar her yıl bütçe açığı çevrimlerini kullanır ve gelecekteki sakinlerin gelecekteki daha yüksek vergiler yoluyla toplam borç geri ödemesini finanse etmesine izin verir. Bu maliyet değiştirme stratejilerinin her biri başarılı olursa yerleşik olmayanlar, gelecekteki sakinler ve yerleşik olmayanlar tarafından ödenen

sübvansiyonla mevcut yerel sakinlere kamu hizmetlerinin sağlanmasını sübvansiyon eder (Inman, 2003: 37).

Görsel 1 Maliyet kaydırmalı yerel bütçeleme (Inman, 2003: 37).

Görsel 1, yerel maliyet kaymasına izin vermenin ekonomik sonuçlarını göstermektedir. Bir yerel yönetimin bütçesini nasıl ayarlayabileceğini açıklar ve her bir maliyet değiştirme stratejisi altında ortaya çıkabilecek ekonomik verimsizlikleri gösterir. MB eğrisi, cari dönemde tüketilen yerel kamu hizmetinin başka bir biriminden tipik bir yerel mükime sağlanan marjinal faydaları ölçer. Yerel hizmet, yerel yetki alanı dışında hiçbir fayda sağlamaz. MC eğrisi, cari dönemde yerel hizmetin her bir birimini üretmenin sosyal marjinal maliyetlerini ölçer. Verimli yerel yönetim tahsisleri, $MB = MC$ olmak üzere X_e noktasında gerçekleşir; burada yerel vergi mükellefleri, $[A + B + E]$ alanı kadar fayda elde etmek için $[B + E]$ alanı kadar maliyete katlanırlar ve sonuç olarak $[A]$ alanı kadar net bir mali fazla elde ederler (Inman, 2003: 37):

$[A + B + E]$: yerel vergi mükelleflerinin sağladığı fayda

$[B + E]$: maliyet

$[A]$: net mali fazla

Başarılı yerel maliyet kayması, Φ sübvansiyonu getirerek $MB = MC$ eşitliğini bozar. Vergi ihracatında Φ , yerleşik olmayanların vergilendirilmesiyle ödenen sosyal maliyetlerin kesrine eşittir. Transferlerde Φ , ulusal hükümet tarafından parasal veya aynı hibeler yoluyla ödenen sosyal maliyetlerin kesrine eşittir. Bütçe açığı ile Φ , borçlanma yoluyla ödenen, daha sonra temerrütler veya kurtarmalarla veya gelecekteki mukimlerin vergilendirilmesi yoluyla finanse edilen cari sosyal maliyetlerin kesrine eşittir. Her durumda yerel mukimler, MB sübvansiyon sonrası yerel marjinal maliyetlerine eşit olana kadar yerel harcamaları artırmayı optimal bulmaktadır: $MB = (1 - \Phi) \cdot MC$. Yerel mukimler, artık X_1 kadar hizmet elde etmiş olur. $[A + B + C + E + F]$ alanı kadar fayda elde etmek için $[E + F]$ alanı kadar maliyete katlanırlar ve sonuç olarak $[A + B + C]$ alanı kadar net bir mali fazla elde ederler. Açıkçası böyle bir durumda yerel vergi mükellefleri maliyet kaymasını tercih ederler. Ulusal vergi mükellefleri, tahvil sahipleri veya gelecekteki vergi mükellefleri, Şekil 1'deki sübvansiyon alanının $[B + C + D]$ maliyetini öderler. Ekonominin tamamı için bu verimsiz bir sonuçtur, yerel vergi mükelleflerinin net faydalarından ulusal vergi mükelleflerinin maliyetlerinin çıkarılması neticesinde tüm ekonominin toplam net faydası $[A - D]$ alanına eşittir (Inman, 2003: 38).

Eğer yerel yönetimler hizmetleri tamamen kendi başına satın alsaydı ekonominin bir bütün olarak kazandığı alan $[A]$ alanına eşit olacaktı. $[D]$ alanı ortaya çıkan ekonomik verimsizliği ölçmektedir. Yerel kurtarma paketleri ve transferler özel olarak tercih edilir çünkü genel anlamda verimsizdirler. Bu verimsizlikleri yerel maliyet kaymasından kontrol etmek için Φ , 0'a eşit olmalıdır; yerel vergi mükellefleri, satın aldıkları yerel hizmetlerin marjinal maliyetlerinin tamamından sorumlu olmalıdır. Yine de Φ 'nin kendisi endojendir ve yerel vergi mükelleflerinin önemli bir etkiye sahip olabileceği daha geniş bir federal sistem bağlamında belirlenir. Eğer öyleyse yerel mali disiplini anlamak için tek başına yerel seçimden daha zengin bir kurumsal

analiz gereklidir. Yerel mali disiplinin sağlanması, yerel finansın tam politik ekonomi anlayışı ile yapılmalıdır (Inman, 2003: 38).

Yerel yönetimlerde kurtarma planı beklentisi yaratan mali ve siyasi durumlar

Merkezin Getirileri Hakkında Tam Bilgiye Sahip Olmama: Bu sorun oyuna indirildiğinde oyunun ilk aşamasında merkezî hükümet yerel yönetimlere ilişkin ortak finansman ve düzenleyici politikalarını duyurur ve yerel yönetimleri asla kurtarmama politikasına bağlı olduğunu açıklar. Yerel yönetim, bu taahhüdün güvenilirliğini değerlendirmek için merkezî kurumların politikalarını inceler ve oyunun ikinci aşamasında hamlesini yapar. Ya makul sınırlar içinde harçayabilir ve ödünç alabilir ya da borç olarak maliyetlerini başkalarına kaydırmaya çalışabilir. Harcamayı seçerse oyun sona erer. Diğerini seçerse kendisini mali zorluklar içinde bulur ve özel bir açık azaltma hibesi talep eder veya merkezî hükümetten yükümlülüklerin devralınmasını ister. Merkezî yönetim, kurtarmayı gerçekleştirir ya da reddeder. Merkezî yönetime ek fon sağlamamanın maliyeti, bunları sağlamanın maliyetini aşarsa hükümet kendini taahhütsüz olarak ortaya koyar. Eğer yerel yönetim, oyunun ilk aşamasında hükümetin kurtarma taahhüdünde bulunmadığına dair güçlü inançlara sahipse imkânları ölçüsünde harcama yapar (Rodden ve diğerleri, 2003: 6).

Dikey Mali Dengesizlik: Borç servisi ödemeleri dâhil harcamalar yalnızca yerel öz kaynak gelirleriyle finanse ediliyorsa yerel yönetim mali zorlukları kendi başına çözebilecek bir durumdadır. Büyük dikey mali dengesizliklerin varlığı, mali kriz durumunda yerel hükümetin gelirleri artırma konusundaki sınırlı kabiliyeti nedeniyle yerel hükümetler, seçmenler ve alacaklılar adına kurtarma beklentileri yaratır. Merkezî hükümet ise daha sonra krizi çözmeye kendini mecbur hissederek (Vigneault, 2005: 3).

Dikey mali dengesizliklerde maliyetin bir kısmı ulusal vergi mükellefleri tarafından karşılandığından ek harcama veya borçlanmanın marjinal faydasının marjinal maliyeti aştığı durumu (ortak havuz sorununu) mutlaka şiddetlendirir. Bu olumsuz dışsallık, bir finansal krizi hızlandırabilecek aşırı harcama ve borçlanmaya yol açar. Ortak havuz sorununun teorik bir analizi Garcia-Mila, Goodspeed ve McGuire (2002) tarafından iki dönemli bir model kullanılarak yapılmıştır. Birinci dönemde yapılan yerel borçlanmaya karşılık olarak ikinci dönemde merkezî yönetim tarafından ek fonlar sağlanır ve bu fonlar, tüm bölgelerin vatandaşlarına uygulanan orantılı bir gelir vergisi ile finanse edilir. Böylece, merkezî yönetim bölgeye ek hibe sağladığında bölge vatandaşlarının ödediği vergiler hibe tutarından daha az olmak üzere artar. Bu nedenle yerel yönetim için borçlanma fiyatı düşürülür (aşırı borçlanma için teşvik). Borçlanmanın bu vergi fiyatı, bölge ekonomisinin büyüklüğü ile birlikte azalmaktadır. Bu nedenle ortak havuz sorununun, bölge ne kadar küçükse o kadar büyük olması muhtemeldir (Vigneault, 2005: 3-4).

Yerel Yönetimlerin Gelir Kaynaklarının Esnekliği: Bazı federasyonlarda (örneğin Almanya) yerel yönetimlerin çok sayıda vergi tabanına erişimi vardır. Ancak vergi oranlarını belirleme veya yeni taban oluşturma konusunda çok az özerliğe sahiptirler. Böyle bir ortamda yerel idare, mali krize çözüm olarak gelirlerini ayarlamayı zor bulabilir ve bu nedenle merkezî yönetim tarafından kurtarılmayı bekleyebilir. Dikey mali dengesizliklerde olduğu gibi seçmenler ve alacaklılar, kendi kaynaklarından ek gelir sağlama konusunda sınırlı esnekliğe sahipse yerel hükümeti bir mali krizden sorumlu tutamazlar (Vigneault, 2005: 4).

Federal Transferlerin Düzeyinin Açıkça Belirtilmesi: Transferlerin düzeyi, yoksul sayısı veya okuyan çocuk sayısı gibi açık formüllerle belirlenirse, merkezî yönetimin mali kriz zamanlarında ek transferler sağlama konusunda çok az takdir yetkisi olacaktır. Federal transferleri belirleme kriterleri yetersiz tanımlanmışsa veya kriterler kolayca manipüle edilebiliyorsa o zaman yerel hükümet, bir mali kriz durumunda merkezî yönetime isteğe bağlı transfer yetkilerini kullanması için dilekçe verebilir. Bu ortamda kurallar merkezî yönetimin kurtarma politikasını gerçekleştirmesine engel olmaz. Kurallar kurtarma beklentilerinin uygulanmasına yardımcı olabilir. Örneğin anayasa, ülke genelinde vatandaşlara eşit fırsatlar sağlamak için merkezî yönetime açık kurallar sağlayabilir. Bu kurallar genellikle merkezî hükümeti, yerel yönetimler arasında fonları yeniden dağıtmaya zorlayan açık bir eşitleme programında kendini gösterir. Mali

zorluklar, ülkenin bir bölgesindeki vatandaşların mal ve hizmet sunumunda bir azalmaya maruz kalabileceği anlamına geliyorsa merkezî yönetim yerel hükümeti kurtarmakla yükümlü olabilir (Vigneault, 2005: 4).

Bütçe Şeffaflığı: Yerel yönetim bütçeleri genellikle aşırı derecede karmaşıktır ve bu durum, hükümet politikalarının gerçek maliyetlerini ve faydalarını belirlemeye çalışırken seçmenlerin kafasını karıştırabilir. Karmaşıklığın en azından bir kısmı kasıtlı da olabilir. Örneğin Alesina ve Perotti (1999), yerel yönetimlerin; (i) ekonominin beklenen büyümesini, (ii) hükümet politikalarının etkilerini, (iii) vergi politikasındaki küçük değişikliklerin gelir etkilerini olduğundan fazla tahmin edebileceğini belirtmiştir. Bütçeleme sürecinde kasıtlı karmaşıklığın yarattığı kafa karışıklığı, seçmenlerin mali yılın sonunda yaşanan mali zorluklardan yerel yönetimleri sorumlu tutmasını zorlaştırmaktadır (Vigneault, 2005: 4).

Harcama Sorumluluklarının Tahsisi: Yerel yönetimler önemli hizmetleri asgari ulusal standartlarda sağlamaktan sorumludurlar. Bu durum, esnek bütçe kısıtlaması sorunu daha da kötüleştirmektedir. Çünkü yerel yönetimlerin yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda merkezî yönetimin bir kurtarma paketini reddetmesi zordur. Bu sorun, her iki hükümet düzeyi de mal veya hizmeti sağlıyorsa daha da kötüleşir çünkü seçmenler, malın sağlanmasından nihai olarak hangi hükümet düzeyinin sorumlu olduğunu ayırt etmekte zorlanabilirler. Ayrıca birçok mal ve hizmetin sağlanmasından sorumlu olan yerel yönetimler, mali sıkıntıya girme konusunda daha fazla imkâna sahiptir. Aynı zamanda, temel mal ve hizmetlerin sağlanmasının tüm yetki alanlarındaki vatandaşlara pozitif dışsallıklar sağlaması da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Örnekler arasında aşular, içme suyu, eğitim ve temel okuryazarlık sayılabilir (Vigneault, 2005: 5).

Borçlanma Özerkliği Derecesi: Yerel yönetimler borç alma yeteneğine sahipse finansal zorlukların kriz seviyelerine tırmanması olasıdır. Bu nedenle birçok ülke, yerel yönetimlere borçlanma kısıtlamaları getirmektedir. Örneğin yerel yönetimler, denk bütçe gereklilikleri ve borç verme kabiliyetine ilişkin kısıtlamalarla karşı karşıya kalabilirler. Mali disiplinin uygulanmasında bu kısıtlamaların başarısı, yerel yönetimin bunları aşma becerisine bağlıdır. Yerel yönetimler, bütçe dışı faaliyetlerde bulunabilir veya kamu şirketlerine veya siyasi yan kuruluşlara devredilen özel işlevleri finanse etmek için borç verebilirler. Sınırsız borçlanmadan kaynaklanan mali zorluklar, yalnızca kredi piyasasının yerel yönetim tarafından bir temerrüt riski algılandığı ölçüde sınırlıdır. Merkezî yönetimin yerel yönetimi kurtarabileceğine dair bir beklenti varsa o zaman kredi riski merkezî yönetime devredilir. Bu gibi durumlarda aşırı borçlanma şiddetli olabilir çünkü yerel yönetimler ve onların vatandaşları borçla finanse edilen projeleri vergiyle finanse edilenlerden daha az maliyetli olarak algırlarlar (Vigneault, 2005: 5).

Siyasi Menfaatler: Merkezî yönetimin mali sıkıntı içindeki yerel yönetimlere ek finansman sağlaması, özellikle yetki alanının büyük bir nüfusa sahip olduğu durumlarda, seçimlere hazırlık sırasında siyasi olarak fayda sağlayabilir. Ayrıca politik sistem istikrarsızsa esnek bütçe kısıtlaması sorunu daha da kötüleşebilir. Kurtarma paketini reddetme konusunda itibar kazanmanın beklenen faydaları, merkezî hükümetin kurtarma paketlerinden elde edeceği faydalardan daha az olabilir. Merkezî yönetim alacaklıların ve yerel vatandaşların çıkarlarını ulusal vergi mükelleflerine tercih ederse bu durum daha da kötüleşebilir. Aynı durum yerel yönetimler için de geçerlidir. Yerel yönetim birimi seçime giderken harcamaları artırırca siyasi olarak fayda sağlar. Ayrıca siyasi sistem istikrarsız olduğunda siyasi avantajların faydaları artar ve ihtiyatlı maliye politikalarının faydaları azalır (Vigneault, 2005: 5). Teorik anlamda yerel yönetimlerin kendi sorumluluk alanlarında verimli, işlevsel ve özerk kuruluşlar olması gerekir. Ancak uygulamada bu pek mümkün gözükmemektedir. Bunun temel nedeni, siyasi tercihlerin merkezî yönetimin lehine ağırlığını koymasıdır. Yerel yönetim yetki alanına ilişkin kriterlerin ve politika tercihlerinin ne yönde kullanılacağına belirlenmesi gerekir. Genel olarak merkezî yönetim, yerel yönetim üzerinde siyasi, idari ve mali baskı uygulamak için etkili yollar arayacak ve fırsat ortaya çıktığında bunu ulusal siyasi eğilimler doğrultusunda değerlendirmeye çalışacaktır (Türkoğlu, 2013: 66). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde aynı veya karşıt siyasi

partide yer alma durumu esnek veya katı bütçe politikası yürütmeye neden olabilmektedir. Örneğin yerelde baskın olan yerel siyasal kişilikler, merkezde daha fazla etkili ise bu tam anlamıyla sınırsız sorumsuz yerel bütçe kullanımına neden olmaktadır. Merkezî yönetim ve yerel yönetimler arasındaki hukuki ilişkilerin düzenlenmesi konusunda kurumsallaşmasını tam olarak tamamlayamamış ülkelerin yerel yönetimleri için bu durum büyük bir sorunsaldır.

Bulgular ve değerlendirmeler

Türkiye üniter bir devlettir. Merkezî yapıları daha kuvvetlidir. Tek bir odaktan karar almanın hem kamu maliyesi hem de siyasi açıdan daha uygun olacağı şeklinde görüş hâkimdir (Yavuz ve Dulupçu, 2017: 872). Yerel yönetimlerin temel görevleri ve mali kaynakları merkezî yönetim tarafından kanunla belirlenir. Bu durum idareler arasında mali akım bozukluğuna (doğrudan nakit akımlarının merkezî idare tarafından denetlenmesi) ve yerel idarelerin borçlanma süresi ile ilgili merkezî yönetimin çeşitli şekillerde engelleme yaratması neticesinde mali zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir (Önder, 1991: 178-180). Yetki ve kaynak paylaşımında yaşanan kargaşa kamu hizmetlerinde etkinlik ve katılımı sağlayamamakta, hizmetlerin paylaşımında reform ihtiyacı kendisini hissettirmektedir. Görev bölüşümünde yerinden yönetim ilkesine işlerlik kazandırılması ve hizmetlerin olabildiğince yerelleştirilmesi gerekir (Özdenkoş, 1999: 93).

Türk yerel yönetim sistemi; bölgesel yönetim biçimi olarak il özel yönetimi, kentsel yerel ölçeğin yönetim biçimi olarak belediye ve kırsal yerel ölçeğin yönetim biçimi olarak köy şeklinde üç kademededen oluşur. Her yerel yönetim kademesi diğerinden ayrı olup kademeler arasında yönetsel ilişki yoktur. Taşrada sistem, bölgesel ve yerel özyönetim parçalarının birlikte hareket etmesini engelleme ilkesi gereğince ikili yapı üzerine kurulmuştur. İl özel yönetimi, il kurulduğunda kendiliğinden kurulur. Belediye ve köy kurulduğunda ise kendiliğinden işleyen bir süreç yoktur. Belli şartlara göre kurulabilirler. Devlet taşra yönetimini il ve ilçe mülki kademeleri kurma ve belediye tüzel kişiliği verme araçlarıyla yapılandırır (Ayman-Güler, 1993: 269-270).

Herhangi bir takdir hakkı olmadan belirlenen yerel yönetimlerin gelirleri genel olarak öz gelirler, merkezden yapılan yardımlar (transferler) ve borçlanmalardan oluşur. Gelirlerinin yetersiz kalması neticesinde borçlanmaya başvurumaktadırlar (Ökmen ve Koç, 2015: 551).

Günümüzde yerel yönetim sistemi aşağıda sayılan kanunlar temelinde yönetilmektedir (Ayman-Güler, 2013: 8-9; Karabacak, 2013: 134):

- 442 sayılı Köy Kanunu (1924),
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu (2004),
- 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (2005),
- 5393 sayılı Belediye Kanunu (2005).
- 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun (2005).
- 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012).

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Hakkında Kanunu (2005)'nda yapılan değişikliklerin iki önemli özelliği vardır. İlk olarak yerel yönetimler, bölgesel koşullara göre farklılaşan bir hizmet ölçeği yerine küresel iş stratejilerinin gerektirdiği standart ölçek büyüklüğüne taşınmışlardır. İkinci olarak yerel yönetimlerin kamu hizmetini ticari esaslara göre vermeleri ilkesi benimsenmiştir. Kurumlar ihale etme, imtiyaza verme, şirketleşme, fiyatlandırma, borçlanma yetkileriyle donatılmış; denetimleri merkezî yönetimden alınıp piyasa kurumuna verilmiş ve yönetsel vesayet denetimi yerine mali-performans denetimi getirilmiştir (Ayman-Güler, 2013: 8-9). 6360 sayılı Kanun, yerel yönetimlere transfer edilen payları yükselterek merkeze olan bağımlılığı artırmaktadır (Karabacak, 2013: 134).

Türkiye'de merkezî yönetim kuruluşlarını modernleştirme ve yaygınlaştırma çabası hâkimdir. Merkezî yönetimin yerel yönetimlerin yetki ve kaynaklarından kısılarak büyümesi yerel yönetim

birimlerini zayıflatmaktadır (Ökmen ve Parlak, 1993: 283). Devlet, yerelleşmede mekânsal düzeyde birikim sürecini başlatma anlamında öncülük etmez. Eğer sosyoekonomik hareketlilik yoksa genel bütçe kaynaklarından pay vermek ve yerel yatırım-harcamalar için karar yetkisi tanımak anlamına gelen belediye tüzel kişiliği verilmemektedir (Ayman-Güler, 2013: 271). Sermaye birikimi sürecinde devletin mekânsal düzeydeki rolü destek olmaktır. Devlet, destekçilik rolünde yerel yönetimlerin gizli ya da açık birikim potansiyelini nasıl ölçüp belirleyecektir? Bunun için Belediye Kanunu'nun "faydalılık" ve "yeterli gelir kaynağı" ölçütleri, içinde bulunulan zaman ve mekâna göre somut olarak tanımlanmalıdır (Ayman-Güler, 1992: 73-74).

Yerel yönetimlerin gelirleri açısından merkeze bağımlılığı sorunsalı

Türkiye'de merkezî yönetimden alınan genel bütçe vergi gelirleri payı, bütçede buna ilişkin ödenek olmakla birlikte bu ödeneklere bağlı kalınmadan her ay gerçekleşen genel bütçe vergi gelirlerinin belirli bir oranı şeklinde yasayla belirlenmiştir. Bu durum, merkezî yönetimin kendi bütçe açıklarını belediyelere yapılan transferleri kısarak kapatmak gibi bir uygulamaya başvurmasını önemli ölçüde sınırlamakta ve transfer gelirleri yönünden belediyelere geleceğe yönelik planlar yaparken önemli ölçüde güvence vermektedir. Merkezî yönetimin yerel yönetimlere yapılan transferleri kısılabilmesi için yasal bir değişiklik yapılması gerekir (Kerimoğlu vd., 2009: 87-88).

Türkiye'de yerel yönetimlere bırakılmış birçok görevin yerine getirilmesi sürecinde merkezî yönetimin idari vesayet yetkisi bulunmaktadır. Her iki idare arasında görev ve gelir bölüşümü konusunda yetki ve sorumluluklar kesin ilkelere bağlı değildir. Adil ve düzenli bir kaynak bölüşümü olmaması nedeniyle kaynakların toplanması ve hizmetlerin yerine getirilmesi aşamalarında boşluklar vardır. Yerel yönetimlerin vergi, resim, harç ve benzeri zora dayanan yerel gelir kalemleri üzerinde tasarruf yetkileri sınırlı olduğu için bu kaynaklardan etkin bir şekilde yararlanamamaktadırlar (Türkoğlu, 2014: 429-430). Tablo 2 ve 3'te yıllar itibarıyla Türkiye'de yerel yönetimlerin aldıkları bağış ve yardımların belediye gelirleri içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 2 Yerel yönetimlere verilen bağış ve yardımların belediye gelirleri içindeki payları (1990-1998) (Milyar TL) (%)

Yıl	Bağış Tutarı	Belediye Gelirleri	Bağış Tutarı/ Belediye Gelirleri
1990	1.895	6.471	29,2
1991	5.023	11.544	43,5
1992	10.050	21.834	46,0
1993	12.590	48.569	25,9
1994	11.585	93.499	12,3
1995	8.349	178.076	4,6
1996	22.416	362.098	6,1
1997	53.642	789.148	6,7
1998	88.396	1.770.097	4,9

Kaynak: Arslan, 2005: 79.

Toplam bağış ve yardımların belediye gelirleri içindeki payının 1993 yılı itibarıyla düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu düşüşün nedeni belediye gelirlerinin merkezî yönetimden sağlanan bağış miktarından daha çok artmasıdır. O hâlde 1990'lı yıllarda esnek bütçe kısıtı sorunsalının yaşanmadığı sonucu çıkartılabilir.

Tablo 3 Yerel yönetimlerin türlerine göre alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirlerin toplam gelirlere oranı (2008-2020) (Bin TL) (%)

Yıl	Belediyeler		Belediye İdareler		Bağlı İl Özel İdareleri		Mahalli Birlikleri*		İdare Toplam	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
2008	496.871	1,93	96.294	1,61	4.615.490	64,81	-	-	5.208.655	13,41
2009	375.120	1,40	389.260	5,31	4.646.911	63,66	738.749	57,21	6.150.040	14,38
2010	444.597	1,30	131.044	1,76	6.694.942	68,65	1.614.652	69,67	8.885.235	16,58
2011	626.713	1,54	820.623	8,56	8.003.367	68,53	1.483.291	66,77	10.261.712	17,03
2012	645.662	1,43	510.879	4,98	8.306.379	66,77	1.259.168	58,48	10.722.088	15,32

2013	817.549	1,52	654.388	5,68	10.992.317	69,42	1.862.721	72,48	14.326.975	17,08
2014	1.109.552	1,77	541.492	3,28	4.823.527	67,44	1.142.642	71,38	6.979.619	8,01
2015	1.475.922	2,05	855.922	4,99	5.187.848	64,08	1.717.176	76,30	7.979.434	8,17
2016	1.621.091	2,00	507.428	2,68	5.367.154	63,71	1.588.197	72,99	8.176.215	7,48
2017	1.981.842	2,04	582.516	2,67	5.609.794	60,40	2.089.942	74,43	10.381.904	7,76
2018	1.949.520	1,76	817.276	3,33	6.663.058	58,87	3.222.638	78,73	14.900.379	9,43
2019	2.416.044	2,09	1.831.209	7,07	6.352.443	59,39	1.565.690	66,75	9.580.781	6,33
2020	2.859.353	2,09	1.682.762	6,35	6.056.850	56,45	1.709.054	66,51	9.871.531	5,68
2021	3.914.463	2,04	3.477.071	10,14	8.981.635	56,79	3.124.913	69,02	14.747.984	6,10

Kaynak: T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü faaliyet raporlarına dayanarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3'e göre en dikkat çeken husus il özel idareleri ile mahalli idare birliklerinin yüklü miktarlarda bağış ve yardım almasıdır. Özel gelirlerin toplam gelirlere oranı ise yıllar itibarıyla düşüş sergilemiştir.

Türkiye'de 2010 yılı itibarıyla yerel yönetimlerde sahip olunan gayrimenkullerin satılması, kiraya verilmesi ya da konuta dönüştürülmesi şeklinde bir eğilim vardır. Bu tür gelir yaratma çabasının sonsuza dek sürmeyeceği şüphesizdir (Emil ve Yılmaz, 2012: 1-2).

Belediyelerin merkezî yönetimden aldığı transferlerin toplam belediye gelirlerine oranı, gelir bakımından merkezî yönetime bağımlılığı gösterir. Öz gelir yaratma potansiyeli yüksek olan belediyelerde merkezî yönetimden yapılan transferlere bağımlılık oranı düşük diğerlerinde ise yüksektir. Örneğin 2007 yılı gelirleri 100.000.000-TL olup bu gelirlerin 65.000.000-TL'si merkezî yönetimden yapılan transferlerden sağlanmışsa gelir bakımından merkeze bağımlılık oranı %65'tir. Bu durumda belediye harcamalarının %35'ini bulunduğu şehirde halktan topladığı vergi ve vergi dışı gelirlerle, %65'ini ise merkezî yönetimden aldığı transferlerle karşılamaktadır (Kerimoğlu vd., 2009: 87).

Gelir yönünden merkezden yapılan transferlere bağımlılık oranı her belediye için ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Gelir ve gelişmişlik düzeyi yüksek şehirdeki vatandaşların vergi ödeme kapasitesi ve eğilimleri daha yüksek olur. Söz konusu belediye emlak vergisi, ilan ve reklam vergisi, eğlence vergisi, haberleşme vergisi vb. vergileri daha kolay toplayabilir (Kerimoğlu vd., 2009: 87).

Tablo 4 Yerel yönetimlere genel bütçe vergi gelirlerinden verilen pay

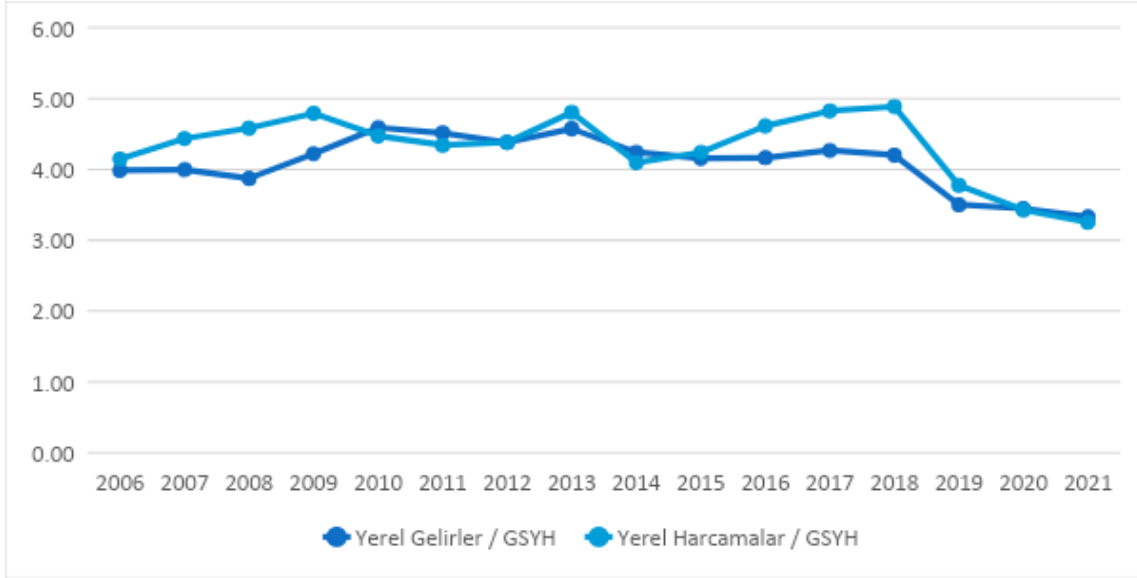
Yıl	Toplam Gelir	Genel Bütçe Gelirlerinden Verilen Pay	Toplam Gelirler İçinde Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Payı %
1995	214.648.074	94.460.152	44
1996	454.228.590	206.385.739	45
1997	1.018.833.280	470.525.469	46
1998	1.954.946.096	1.000.598.913	51
1999	2.908.118.078	1.434.797.226	49
2000	4.718.987.651	2.242.755.478	47
2001	7.190.025.963	3.451.273.336	48
2002	9.545.870.994	4.250.365.902	44
2003	12.429.599.199	4.989.379.315	40
2004	14.638.388.043	7.126.286.070	48
2005	21.349.132.370	9.652.929.679	45
2006	32.171.774.000	11.859.000.000	36
2007	35.474.232.000	13.513.000.000	38

Kaynak: Demircan, 2009: 360-361.

Tablo 4'e göre Türkiye'de 1995-2005 döneminde yerel yönetimlerin gelirlerinin önemli bir kısmı merkezî yönetimden aktarılan gelirlere oluşmaktadır. Genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları payın, toplam gelirleri içindeki oranı %50 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu oran 2006-2007 döneminde yerel yönetimlerin, genel bütçe vergi gelirleri dışında kalan diğer gelirlerinde ortaya çıkan artış nedeniyle yaklaşık %37'ye düşmüştür. Ayrıca yerel yönetim birimlerinin gelir kaynakları ülkenin siyasi yapısından etkilenebilmektedir. Siyasi kaygılar nedeniyle (yeniden seçilebilme arzusu) mahallî konularda gelir toplama yetkilerini yeterince kullanmamalarına

neden olabilir. Bu nedenlerden ötürü yerel yönetim birimleri gelirlerini merkezî yönetim gelirlerinden kolaylıkla elde etme beklentisi içine girebilmektedirler (Demircan, 2009:364-365).

Yerel yönetimler genellikle nüfus büyüklüklerine göre genel vergi gelirlerinden pay alırlar. Ancak burada yerel hizmetlerin maliyetleri arasındaki farklılıklar ile farklılaşan hizmet gereksinimleri yeterince dikkate alınmamaktadır. Bu farklılaşma belediyelerin öz gelirlerinin artırılarak mali özerkliklerinin güçlendirilmesiyle sağlanabilir. Öz gelirler, yerel vergi oranları, vergi tabanı ve muafiyetler konusunda yerel yönetimlerin kontrolünü geliştirmek yoluyla artırılabilir. Bu yolla yerel hizmetler, bu hizmetler için toplanan vergilerle finanse edilmiş olur. Böylece halk ile yerel yönetim arasındaki hesap verebilirlik ilişkisi güçlenerek istikrarlı ve tahmin edilebilir öz gelirlerin varlığı ile merkezî yönetime bağımlılık azalmış olur (Sertesin, 2011: 5).

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ile TÜİK verilerine dayanarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Görsel 2 Türkiye’de yerel yönetimlerin gelir ve harcamalarının GSYH’ye oranları (2006-2021) (TL)

Görsel 2’de görüleceği üzere Türkiye’de yerel yönetim harcamalarının GSYH içerisindeki payı gelirlerine oranla daha yüksek seviyelerdedir. Bu bağlamda Türkiye’de yerel yönetimlerin gelirlerinin yetersiz olduğu, merkezî idareye karşı gittikçe bağımlı hâle geldiği söylenebilir. Belediyeler kapasitelerini yeterince kullanamamaktadırlar. 2010, 2011, 2014 ve 2021 yılları arasında gelir artış oranının harcama artış oranından yüksek olması nedeniyle yerel yönetim bütçeleri fazla vermiştir. Yerel yönetimlerin gelirlerindeki artışın en önemli nedeni merkezî yönetimden gelen gelirlerdeki iyileşmelerdir.

Yerel yönetimlerin borçları

Borçlanma, yerel yönetimlerin olağanüstü gelirleridir. 1580 sayılı Yasa’nın 19. maddesinin 10. fıkrası uyarınca, imar planlarının uygulanması için kamulaştırma yapılması ile plan ve kamulaştırma amaçlı uygulama tesislerinin gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere tahvil çıkarabilmektedirler (Keleş, 2000: 408-409). Öz gelirlerin yetersizliği nedeniyle yerel yönetimler, 1980’li yıllardan itibaren borçlanmaya daha fazla başvurmaya başlamıştır. Yerel idareler vergi afları ya da borç ertelemeleri nedeniyle kamuya olan borçlarını gelir olarak görmektedirler (Gölçek, 2016: 64). Merkezî yönetim artan belediye borçları karşısında borçları silmekte veya ertelemektedir. Borçları silinen belediyelere ek kaynak yaratılmış olurken onları öz gelir oluşturmada pasifliğe itmektir. Borçlarını düzenli ödeyen belediyelerse mağdur olmuş olurlar (Şengül, 2016: 210-211). Tablo 5’te yerel yönetimlerin toplam borç miktarları, Görsel 3’te ise bu borçların içerik itibarıyla hangi tür borçlardan meydana geldiği gösterilmektedir.

Tablo 5 Türkiye’de yerel yönetimlerin toplam yükümlülükleri (GSYİH %) (2006-2021)

Yıl	Toplam Yükümlülük (Bin TL)	GSYİH %
2006	30.877.000,3	3,88
2007	39.884.000,2	4,49
2008	44.585.000,2	4,45
2009	51.209.000,5	5,09
2010	64.782.000,0	5,55
2011	62.665.000,0	4,46
2012	48.932.663,9	3,09
2013	55.244.254,0	3,03
2014	55.979.397,7	2,72
2015	63.577.766,9	2,70
2016	80.663.380,5	3,07
2017	107.627.151,5	3,43
2018	159.919.989,7	4,25
2019	179.580.892	4,16
2020	206.332.612	4,09
2021	239.952.128	3,31

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Finansmanı İstatistikleri

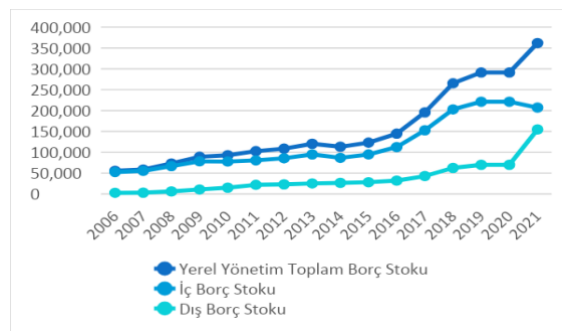
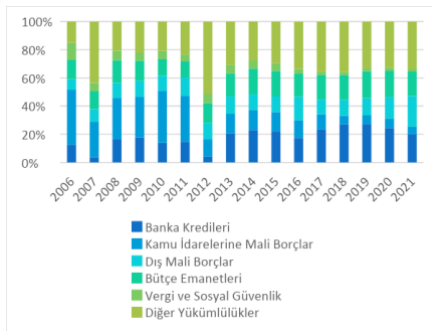
Görsel 3 Türkiye’de yerel yönetimlerin yükümlülüklerinin dağılımları (2006-2021) (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Finansmanı İstatistikleri)

Tablo 5’te yerel yönetimlerin toplam borç yükümlülüğü incelendiğinde 2010 yılına kadar artış eğilimi gösterdiği, sonraki yıllarda az miktarda da olsa azaldığı, 2013 yılı itibarıyla tekrar artış eğilimine girdiği görülmüş; 2021 yılı itibarıyla toplam borç yükümlülüğü 239.952.128 bin TL’ye ulaşmıştır.

Mali özerklik çerçevesinde belediyelerin kendi kaynaklarından tahsis ettikleri gelirler yetersiz kaldığında iç borç veya dış borç kanalıyla bu eksik finansman yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır (Gölçek, 2016: 68). Yerel yönetimlerin toplam iç ve dış borç stoklarının miktarları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6 Türkiye’de 2006-2021 yılları arası yerel yönetimlerin toplam iç ve dış borç stokları

Yıl	Yerel Yönetim Toplam Borç Stoku	İç Borç Stoku	Dış Borç Stoku
2006	55.508	52.662	2.847
2007	58.642	55.485	3.157
2008	73.061	66.862	6.199
2009	89.199	78.326	10.873
2010	92.983	77.798	15.185
2011	102.650	80.653	21.997
2012	108.758	85.603	23.154
2013	120.325	94.970	25.355
2014	113.278	86.599	26.679
2015	123.089	94.795	28.293
2016	144.625	112.456	32.169
2017	195.695	152.695	43.000
2018	265.296	202.733	62.563
2019	291.259	221.224	70.035
2020	291.259	221.224	70.035
2021	361.770	207.051	154.717

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Finansmanı İstatistikler

Görsel 4 Türkiye’de yerel yönetimlerin toplam iç ve dış borç stokları (t.c. hazine ve maliye bakanlığı kamu finansmanı istatistikleri)

Tablo 6 ve Görsel 4’e göre borç stoku ile ilgili olarak göze çarpan en önemli özellik, dış borçların toplam borç stoku içindeki payının, iç borçların toplam borç stoku içindeki payına göre daha az miktarda olmasıdır. Bunun nedeni ise 1998 yılından itibaren belediyelerin Hazine garantili ticari koşullarda sağlanan dış borçlanmalarına üst limitler getirilmesidir (Bali, 2007: 561-562). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 68’inci maddesine göre belediye ve bağlı kuruluşları ile bunların sermayesinin yüzde ellisinden fazlasına sahip oldukları şirketlerin faiz dâhil iç ve dış borç stok tutarı, en son kesinleşmiş bütçe gelirleri toplamının 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’na göre belirlenecek yeniden değerlendirme oranıyla artırılan miktarını aşamaz. Bu miktar büyükşehir belediyeleri için bir buçuk kat olarak uygulanır (Belediye Kanunu, 2005). Türkiye’de yerel idarelerin borçlanması kanunen sıkı kurallara bağlanmıştır. Örneğin belediyeler, dış borçları uzun vadeli yatırım harcamaları özelinde kullanabilmektedir (Gölçek, 2016: 67-68). Bu durumda yerel yönetimlerin borçlanmaları esnek bütçe kısıtı sorunsalı açısından onları merkeze daha bağımlı hâle getirebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de bütçe kısıtını yöneten temel faktörün siyasi menfaatler nedeniyle olduğu sonucuna varılabilir. Türkiye’de merkezî yönetimin gelir ve harcamaları yerel yönetimlere oranla daha yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir. İster aynı ister karşıt partilerde olsun siyasi menfaatler nedeniyle belediyeler vergi tahsilatında etkin davranmamaktadırlar. Mali özerklik çerçevesinde belediyelerin yeterli gelir yaratamaması onları borç sarmalına doğru sürüklemektedir. Çünkü kendilerine yüklenen görevleri yerine getirebilmeleri için gelire ihtiyaçları vardır. Devletin yerel yönetimlerin girişimlerini siyasi olarak desteklemesi ekonomik verimsizliğe yol açsa da onların hayatta kalma olasılığını etkilediği için rasyonel sayılabilir. Çünkü devlet bugün yapmazsa gelecekte kurtarmak zorunda kalacağını bildiği için kötü projeleri baştan finanse edebilmektedir. Ancak devlete ait işletmeler veya kurumlar devletin bu şekilde davranacağını düşünerek, bilerek verimsiz veya savurgan şekillerde hareket etmeye devam edebilirler. Bu nedenle bütçe kısıtlamasının esnetilmesinin aksine katılaştırılması, yerel yönetimlerin performansında artış sağlar ve öz gelir yaratma çabalarını artırır.

Esnek bütçe kısıtının ve buna dayalı olarak ortaya çıkan diğer sorunların çözümü için;

- Yerel yönetimler merkezin getirileri hakkında tam bilgi sahibi olmalıdır. Merkezî hükümet, yerel yönetimlere ilişkin ortak finansman ve düzenleyici politikalarını duyurmalı ve yerel yönetimleri asla kurtarmayacağını açıklamalıdır.
- Yerel yönetimler, vergi oranlarını belirleme veya vergi tabanı oluşturma konusunda tam özerklik elde etmeli; öz gelir yaratma konusunda teşvik edilmelidir.
- Yerel yönetimlere yapılacak transferlerin (yardımların) miktarı açıkça belirtilmeli, transferleri belirleme kriterleri yeterince iyi tanımlanmalıdır.
- Bütçede şeffaflık sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimler, gelir kaynaklarını etkin ve verimli kullanmalı; harcamalarını fayda maliyet analizi yaparak önceliğe göre gerçekleştirmelidir.
- Maliyetlerin merkezî idare tarafından karşılanması hâlinde yerel yönetimlerin girdilere olan talepleri artacağından dolayı yerel yönetimler, önce ödeme yaparak girdileri satın almalı; ödemeleri sonraya ertelememelidir.
- Yerel yönetimlerin borçlanma özerkliği kısıtlanmalı; kendi sorumluluk alanlarında verimli, işlevsel ve özerk kuruluşlar olması sağlanmalıdır.
- Merkezî yönetim ve yerel yönetim arasında adil ve düzenli bir kaynak bölüşümü yapılmalıdır.
- Seçmenler, mal veya hizmetin sağlanmasından nihai olarak merkezî yönetim veya yerel yönetimin hangisinin sorumlu olduğunu ayırt etmekte zorlanabilirler. Bu nedenle mal ve hizmet sağlayıcılığı bakımından hangisinin sorumlu olacağı ayrımı baştan yapılmalı, kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- Yerel yönetimlerin genel vergi gelirlerinden aldıkları pay hesaplanırken nüfus büyüklüğü yanında yerel hizmetlerin maliyetleri ile hizmetin gerektirdiği gereksinimler de dikkate alınmalı, öz gelirler tahmin edilebilir olmalıdır.

Tüm bu bahsedilenlerin hayata geçirilebilmesi için merkezî yönetim ve yerel yönetimler arasındaki hukuki ilişkilerin düzenlenmesi gerekir. Bu sayede yerel yönetimler yerel mali disiplini sürdürmede daha cesur tavır sergileyebilecek, merkezî yönetime çok fazla kendilerini bağımlı hissetmeyecek, kapasitelerini yeterince kullanabileceklerdir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. yazar: %50, 2. yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

“Esnek Bütçe Kısıtı Sorunsalı: Türkiye Yerel Yönetimleri Örneği” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arslan, M., O. (2000). *Yönetimler arası bağışlar ve Türkiye’de merkezi yönetimce belediyelere verilen bağışlar* (Yayın No. 151626) [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Ayman Güler, B. (1992). *Belediyeleşme süreci hakkında. Amme İdaresi Dergisi*, 25(3), 71-92.
- Ayman Güler, B. (2013). *Yerel yönetimler-liberal açıklamalara eleştirel yaklaşım*. İmge Kitabevi.
- Bahçe, A., B., & Dayar, H. (2014). *Geçiş ekonomilerinde kayıtdışılığın boyutları ve çözüm önerileri*. <https://www.avekon.org/papers/945.pdf>
- Bali, B. B. (2007). Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar-II. H. Özgür & M. Kösecik (Ed.), *Türkiye’de yerel yönetimlerin borçlanmasına mali özerklik perspektifinden bir bakış* içinde (s. 541-572). Nobel Yayınları.
- Başbakanlık (2005). *Türkiye’de yönetimler arası mali ilişkiler: Sorunlar ve çözüm önerileri*. Kamu yönetiminde yeniden yapılanma: 8. T.C. Başbakanlık.
- Belediye Kanunu (3 Temmuz 2005). *Resmi Gazete* (Sayı: 25874). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf> adresinden erişildi.
- Bordignon, M., Giglio, A., & Turati, G. (2015). Institutions of intergovernmental fiscal relations: Challenge ahead. OECD fiscal federalism studies. M. Bordignon, J. Kim & H. Blöchliger (Eds.), *Soft budget constraints: The case of municipal bonds in Italy*. (pp.105-125). OECD/KIPF.
- Çalçalı, Ö. (2018). Kamu ekonomisi teorisinde yerelleşme rasyoneli ve kuşaklar arası mali federalizm teorilerinin karşılaştırılması. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 21-42. <https://doi.org/10.29216/ueip.377598>
- Demircan, E. S. (2009). Yerel yönetimler yerelleş(m)iyor mu?: Mali yapı üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 339-367. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susead/issue/28423/302694?publisher=selcuk>
- Ferhat, M., Emil. H., & Yılmaz, H. (2012). *Yerel yönetim sisteminde reform tartışmaları ışığında yerel yönetimlerin mali yapısı üzerine bazı saptamalar*. Mali İzleme Raporu İstikrar Enstitüsü, Tepav. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1327062318-3.Yerel_Yonetim_Sisteminde_Reform_Tartismalari_Isiginda_Yerel_Yonetimlerin_Mali_Yapisi_Uzerine_Bazi_Saptamalar.pdf
- Gölçek, A., G. (2016). Yerel yönetimlerde borçlanma. *İller ve Belediyeler Dergisi*, 814, 62-68.
- Gündüz, İ., O., & Yakar, S. (2013). Yerel yönetimlerin iflası ve Türkiye değerlendirmesi. *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 145-164. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4393/60452>
- Inman, R., P. (2003). Fiscal Decentralization and the challenge of hard budget constraints. J. Rodden, G. S. Eskeland & J. Litvack (Eds.), *Transfers and bailouts: Enforcing local fiscal discipline with lessons From U.S. Federalism* (pp.35-83). The MIT Press.
- İktisat Sözlüğü. *Ex ante ex post nedir?*. <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/ex-ante-ex-post/1629>
- Karabacak, B., N. (2013). Yerel yönetimlerde esnek bütçe kısıtı: Kavram, ülke deneyimleri ve Türkiye. *Sayıştay Dergisi*, 90, 119-141. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/issue/61545/919153>
- Keleş, R. (2000). *Yerinden yönetim ve siyaset*. Cem Yayınevi.

- Kerimoğlu, B., Güngör, H. & Koyuncu, E. (2009). *Belediye bütçesi nasıl izlenir? Yerel paydaşlar için bir rehber*. Tepav Yayınları.
- Kesik, A. (2005), Yönetimler arası mali ilişkiler ve Türkiye uygulaması. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(10), 74-103.
- Kornai, J. (1980), "Hard" and "soft" budget constraint. *Acta Oeconomica*, 25(3-4), 231-246.
- Kornai, J. (1998). The place of the soft budget constraint syndrome in economic theory. *Journal of Comparative Economics*, 26(1), 11-17.
- Kornai, J., Maskin, E. & Roland, G. (2003). Understanding the soft budget constraint. *Journal of Economic Literature*, 41(4), 1095-1136. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/002205103771799999>
- Lin, J. Y. & Tan, G. (1999). Policy burdens, accountability, and the soft budget constraint. *The American Economic Review*, 89(2), 426-431. <https://doi.org/10.1257/aer.89.2.426>
- Liu, L. & Waibel, M. (2008). Subnational insolvency: Cross-country experiences and lessons. *World Bank Policy Research Working Paper*, 4496, 1-41.
- Meriç, M. & Sakal, M. (2005). *Yerel yönetimler ve finansmanı*. Birleşik Yayıncılık.
- Ökmen, M. & Koç, N. (2015). Türkiye'de belediye gelirleri içinde borçlanma ve borçların azaltılması için öneriler. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(2), 551-565. <https://doi.org/10.18657/yeabu.97472>
- Ökmen, M. & Parlak, B. (1993). *Kuram ve uygulamada yerel yönetimler-kavramlar, yaklaşımlar, yapılar ve mevzuat*. Orion Kitabevi.
- Önder, İ. (1991). Peggy B. *Musgrave idarelerarası mali ilişkilerin prensipleri (Yorum)*. Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler. Marmaris: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü ve Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını: 178-180.
- Özdenkoş, D. (1999). Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında görev bölüşümü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 77-95. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuiibfd/issue/28359/301537>
- Rodden, J., Eskeland, G. S. & Litvack, J. (2003). Fiscal decentralization and the challenge of hard budget constraints. J. Rodden, G. S. Eskeland & J. Litvack (Eds.). *Introduction and overview*. (pp.1-31).
- Sertesin, S. (2011). Yerel yönetim reformu kapsamında yerel yönetimlerin idari özerkliği nasıl tartışılmalı? Tepav. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1329840441-3.Yerel_Yonetim_Reformu_Kapsaminda_Yerel_Yonetimlerin_Idari_Ozerkligi_Nasil_Tartisilmali.pdf
- Šimović, H. (2005). The European union budget. *Financial Theory and Practice*, 29(3), 245-262.
- Şengül, R. (2016). *Yerel yönetimler*. Umuttepe Yayınları.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. *Yerel yönetimler genel müdürlüğü faaliyet raporları*. <https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/faaliyet-raporlari-i-88463>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Finansmanı İstatistikleri. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>
- Türkoğlu, İ. (2013). Yerel yönetimlerin mali özerkliği. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17-18 (26-27-28-29), 41-70. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/214037>
- Türkoğlu, İ. (2014). Belediyelerde vergilendirme yetkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 421-432. <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/en/download/article-file/48530>
- Ulusoy, A. & Tekin, A. (2009). Yerel yönetimler ve mali özerklik: Türkiye ve OECD ülkelerinin karşılaştırmalı analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 258-287. <https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/issue/50238/648022>
- Vahabi, M. (2010). Soft budget constraints and predatory states. *Review of Radical Political Economics*, 44 (4). 468-483. <https://doi.org/10.1177/0486613411434392>
- Varcan, N. (2003). *Kamu maliyesi*. (1. Baskı). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Vasvari, T. (2020). Hardening the budget constraint: Institutional reform in the financial management of hungarian local governments. *Acta Oeconomica*, 70(4). 571–592. <https://doi.org/10.1556/032.2020.00037>
- Vigneault, M. (2005). *Intergovernmental fiscal relations and the soft budget constraint problem*. Working Paper No: 2. Institute of Intergovernmental Relations, Queen's University. Kingston, Ontario.
- Wolff, Guntram B. (2012). A budget for Europe's monetary union. Bruegel Policy Contribution, No. 2012/22, Bruegel.
- Yavuz, İ. S. & Dulupçu, M. A. (2017). Ulusal devletlerde yerel yönetimler harcama desantralizasyonu karşılaştırması: İspanya ve Türkiye örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 855-875. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduibfd/issue/52994/704175>

Extended Abstract

Ja'nos Kornai first discussed soft budget constraints. According to Kornai, the concept of soft budget constraint refers to a situation in which a state-owned enterprise can withstand permanent losses thanks to the financial assistance of the state. If local government units expect financial recovery, they may tend to spend and borrow more than they can afford. There are many possible reasons for the soft budget constraint. The central government agency can encourage a troubled local authority to make more loans or invest more capital for its own business interests. It does so because of previous investments or risks that the local government would lose if its operations were stopped. If the government owns the local government unit in poor condition, government officials may feel responsible. Politicians may be motivated to increase their popularity, political influence, and re-election chances. The noticeable collapse of a lower-level unit may indicate that higher-level units are not exercising proper control. If a large business goes bankrupt, its unpaid invoices can also bankrupt its suppliers and set off a bankruptcy chain reaction. The cost of repeated bailouts by the central government may be higher than the cost of disruption from the collapse of the business. In this case, both parties will wait to be rescued. If the central administration had known from the beginning that this would be a problem, it would not have wanted the initiative to be established. The problem lies in the ineffective promise made by the central administration before creating the expectation of recovery.

Many financial and political situations create the expectation of a recovery plan in local governments. For example, if full information about the center's returns is not available, local government units will spend as much as they can if they have strong beliefs that the government has yet to make a commitment to rescue from the very beginning. The other situation is the existence of large vertical fiscal imbalances. Due to the local government's limited ability to increase revenues during a financial crisis, local governments create recovery prospects for voters and creditors. The central government then feels compelled to resolve the crisis. The bankruptcy mechanism in local governments can reduce the moral hazard problem. While bankruptcy mechanisms help to impose a strict budget constraint on local governments, the grant transfer system encourages them to run into fiscal deficits as their own revenues decrease and expenditures increase.

According to the study's findings, a legal change should be made for the central government to reduce transfers to local governments in Türkiye. Since local governments have limited savings on taxes, duties, fees, and similar forced local income items, they cannot benefit from these resources effectively. The growth of the central government by reducing the authority and resources of local governments weakens the local government units. In the process of fulfilling many duties left to local governments in Türkiye, the central government has administrative tutelage. The authorities and responsibilities regarding the division of duties and income between the two administrations do not depend on certain principles. Due to the lack of a fair and orderly distribution of resources, there are gaps in the collection of resources and the delivery of services. Since local governments have limited savings on taxes, duties, fees, and similar forced local income items, they cannot benefit from these resources effectively. The share of total donations and aids in municipal revenues has been on a downward trend as of 1993. The reason for this decrease is the increase in municipal revenues more than the amount of donations provided by the central government. In the 1990s, there was no problem of soft budget constraints. In Türkiye, a significant portion of the revenues of local governments in the 1995-2005 period consisted of the revenues transferred from the central government. The ratio of the share they receive from the general budget tax revenues in their total revenues has reached 50%. This rate decreased to approximately 37% due to the increase in the revenues of local governments other than general budget tax revenues in the period of 2006-2007. As of 2010, a trend has emerged in the form of selling, renting or converting real estates owned by local governments.

In Türkiye, the share of local government expenditures in GDP is higher than its income. In this context, it can be said that the incomes of local governments in Türkiye are insufficient, and they have become increasingly dependent on the central government. Municipalities cannot use their capacities sufficiently. Due to the inadequacy of own revenues in Türkiye, local governments have started to resort to borrowing more since the 1980s. To prevent borrowing, local administrations' borrowing is tied to strict rules by law. For example, municipalities can use external debt for long-term investment expenditures. It can be concluded that the main factor governing the budget constraint in Türkiye is due to political interests. In Türkiye, the revenues and expenditures of the central government are higher than the local governments. Whether in the same or opposing parties, municipalities do not act effectively in tax collection due to political interests.

1930'lu yıllarda Türk resim sanatında Modernizm algısı¹

Çağatay Olgun²

² Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İzmir/TÜRKİYE.

ÖZET

Türk resim sanatı, Cumhuriyet'in ilanından sonra dinamik bir gelişim evresine girer. Sanatsal tartışmalar ve eleştirel yaklaşımlar bu gelişim doğrultusunda yeni boyutlar kazanır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sanat yaratma çabaları ve cumhuriyet ideolojisini destekleyici mahiyetteki etkinlikler üzerine yapılan tartışmalar, dönemin sanatsal perspektifini açıklar niteliktedir. Öte yandan, 20. yüzyıl başlarında Avrupa'da doğan yeni akımlar da bu tartışmalar içerisinde sıkça konu edinilir. Türkiye'de modern sanata ilişkin düşünsel tartışmaların ivme kazanması ise 1930'lu yıllarda başlar. Bu dönemde, Türk resim sanatı tarihi içerisinde öncü roller üstlenmiş iki sanatçı topluluğu, Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği ve d Grubu, Cumhuriyet ilke ve devrimleri paralelinde önemli faaliyetlerde bulunur. Batılı biçimleri deneme ve yayma anlayışı bu sürecin doğal bir sonucu olarak sanatçıların tuvallerinde hissedilir. Sanatçılar, biçimsel açıdan yeni ve zengin denemelerinde, modern sanatın yapısal boyutlarını keşfeder. Kamuoyunda modern sanat algısı, bu süreci yönlendiren başat etkidir. Dolayısıyla, Türk resim sanatı ile ilişkili gelişmelerin kavranması açısından, 1930'lu yıllarda modernizme ilişkin eleştirel yaklaşımların değerlendirilmesi büyük bir öneme sahiptir. Türk kamuoyunda modernizm olgusunun ele alınışı, resim sanatında günümüze kadar gelen başat tartışmalara ışık tutmaktadır. Bu açıdan düşünsel boyutu ve sanatsal etkinliklere karşı yöneltilen eleştiriler, süreci okumamız noktasında birincil kaynak durumundadır. Makale kapsamında, Türk resim sanatında modernleşme fikrinin tarihsel gelişimine yönelik önemli bir evresinin, dönemin sanatçı ve düşünürlerinin söylemleri çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilecek sonuçların, Türk resminde modernleşme olgusuna ilişkin bilgilerimize yeni bakış açıları ve değerlendirme olanakları katması beklenmektedir.

ANAHTAR KELİMELE

Modernizm, modern sanat, resim, 1930'lar, sanat eleştirisi.

Perception of Modernism in Turkish painting in the 1930s

ABSTRACT

Turkish painting enters a dynamic phase of development after the proclamation of the Republic. Artistic debates and critical approaches gain new dimensions in line with this development. The Republic of Turkey's efforts to create national art and the discussions on the activities that support the republican ideology explain the artistic perspective of the period. On the other hand, the new movements emerging in Europe in the early 20th century are also frequently discussed in these debates. The acceleration of intellectual debates on modern art in Turkey begins in the 1930s. In this period, two artist groups, the Union of Independent Painters and Sculptors (1928-1942) and Group D (1933-1951), which have assumed pioneering roles in the history of Turkish painting, carry out important activities in parallel with the principles and revolutions of the Republic. The experimentation and dissemination of Western forms are felt on the canvases of the artists as a natural consequence of this process. In their stylistically new and rich experiments, the artists explore the structural dimensions of modern art. The public perception of modern art is the main factor that directs this process. Therefore, evaluating the critical approaches to modernism in the 1930s is of great importance in terms of comprehending the developments related to Turkish painting. The examination of the phenomenon of modernism within the Turkish public sphere

¹ Bu çalışma, yazarın "1930 - 1940 Yılları Arasında Türk Resim Sanatında Eleştirel Yaklaşımlar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

provides insight into the fundamental debates that have persisted in the realm of painting up until the present day. In this regard, the intellectual dimension and criticisms directed towards artistic activities constitute primary sources for us to understand the process. This article aims to evaluate an important phase in the historical development of the idea of modernization in Turkish painting within the framework of the discourses of artists and thinkers of the period. It is expected that the findings to be obtained will contribute new perspectives and assessment opportunities to our knowledge on the phenomenon of modernization in Turkish painting.

KEYWORDS

Modernism, modern art, painting, 1930's, art criticism.

Giriş

"*Erken Cumhuriyet Dönemi*" olarak adlandırılan 1923-1938 yılları, kültürün millileştirildiği ve modernleşme yolunda yeniden inşa edildiği dönemi kapsar. Modernleşme ülküsü, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin temelini teşkil ederken, toplumsal, politik ve kültürel yaşamı şekillendiren en önemli etkidir. 1930'lu yıllar ise "*kafa devri*" söylemi ile tanımlanan özel bir evreye işaret eder. Bu dönemde, kültürel ve düşünsel dönüşümler modernizmin prensipleri çerçevesinde yapılanmış reformlar temelinde gerçekleşir. Cumhuriyet'in düşünsel alanda asli hedeflerinden birisi de Türk kültürünün çağdaş sanatsal normlar aracılığı ile modernize edilmesidir. Bu bağlamda ortaya çıkan en belirgin tavır, sanatta eskinin yerine yeniyi kurma istencidir. Dönem şartları neticesinde yeniden yapılanan sanat ortamı ile sanatçıların etkinlikleri yeni ideal ve prensipler doğrultusunda şekillenir (Bozdoğan, 2015: 18).

Türkiye'de 1930'lu yıllarda resim sanatının iletişim işlevi, genç Cumhuriyet'in yenilikçi ve modern değerlerinin topluma ulaştırılmasında diğer sanatlara göre üstünlük olarak değerlendirilir. Resim sanatı, yeniden yapılanan ulusal imgelerin modern ifade yöntemleri ile toplumsal tabana aktarılmasında önemli bir araç olur. 1930'lu yılların okuma yazma oranları düşünüldüğüne, resim sanatı görsel anlamda güçlü bir iletişim görevi üstlenir. Resim sergileri, Cumhuriyet değerlerinin halka ulaşmasında önemli toplumsal etkinliklerdir. Bu yıllarda Galatasaray Resim Sergileri, Ankara Resim Sergileri, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği Sergileri, d Grubu Sergileri, İnkılap Resimleri Sergileri, Halkevleri Şube Sergileri, Avrupa'da açılan modern Türk resmi sergileri ve çeşitli kişisel sergiler açılır. Sanatçılar, faal bir sergileme ortamı içerisinde birçok yeniliğin yaşandığı, zengin bir üretim süreci inşa eder (Lüleci, 2015: 178).

1930'lu yıllarda resim sanatında dönemin siyasi koşulları ile paralel olarak ulusal ve yerel duyguların ön planda olduğu eserler üretilir. Biçimsel açıdan çağdaş yeniliklere açık ve dinamik bir ortamda zengin üslup denemelerinden söz etmek mümkündür. Öte yandan, Türk resim sanatının kurumsal ve yapısal problemlerine ilişkin çözümlere yönelik çabalar ivme kazanır. Bu açıdan 1930'lu yıllar, Türk resim sanatının çağdaş ilkeler etrafında temellendiği ve gelecek dönemlere kaynaklık eden bir zaman dilimidir. On yıl gibi kısa bir sürede, yüzlerce resim sergisi, güçlü bir eleştirel ortam ve farklı stillerde üretilmiş yapıtlar bu zenginliğin güçlü birer göstergesidir. Bu etkinlikler içerisinde öne çıkan en önemli tartışma ise modernizm kavramıdır. Sanatta modernizm olgusuna ilişkin yaklaşımlar, Batı dünyasının estetik normlarını anlama ve uygulama çabalarını içerir. Bu noktada, modernizmin girift anlam katmanlarını çözümlenme çabaları Türk sanatında eleştirel ortamı zenginleştiren başat unsurdur.

Modernizm, Batı dünyasına özgü koşulların Rönesans ve Aydınlanma döneminde ortaya çıkardığı düşünsel zemin üzerine inşa edilir. 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı boyunca kilisenin birey ve toplumsal yaşam üzerindeki tahakkümüne karşı akıl, doğa ve özgürlük kavramları çerçevesinde yeni bir dünya kavrayışı oluşur. 19. yüzyılda pozitivizmin yükselişiyle Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak ortaya çıkan yeni atılımlar bilim, etik, felsefe ve sanatta o ana kadar eş görülmemiş bir hüviyet kazanır. Bu bağlamda modernizm, en geniş haliyle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan, Batı toplumunda bireyin dünyayı anlama ve ifade etme biçimlerinde köklü değişikliklerin görüldüğü bir süreci kapsar.

"*Modern*" kelimesi, içerdiği çağrışımlar çerçevesinde karmaşık anlam ilişkilerine sahiptir. Latince "*modo*" kökünden türeyen "*modern*" kelimesi "*güncel*" anlamına gelir. Bilinen en eski kullanımı

olan “modernus”, 5. yüzyılda pagan Roma kültürüne karşı Hristiyanların yeni kültürünü imler (Childs, 2000: 12). Orta Çağ Latincesi’nde ise antiquus’un zıt anlamı olarak kullanılır (Mattick, 2003: 10). 1700’lerin sonlarına gelindiğinde, yeni toplumun simgesi olarak yeniliğe ve değişime karşı olumlu bir ilgiyi tanımlar. Modern kelimesine ilişkin kavramların bağlamsal ortaklıklarına karşın, farklı unsurları tanımlama kapasiteleri göz ardı edilir. Türkçe literatürde modernite, modernleşme, modernizm ve modern sanat kavramlarının belirli bir özdeşlik içerisinde ele alındığı görülmektedir. Modernleşme kavramı Avrupa’da 19. yüzyılın ikinci yarısında bilim, teknoloji, sanayileşme, kentleşme, kapitalizm, milliyetçilik ve kamusal alanın yeniden tanımlanması yoluyla ortaya çıkan süreçlere atıfta bulunur. Bugün ise çoğunlukla Batı dışı ülkelerin Batılı bir modernizm perspektifinde yeniden yapılanmasını ima eder. Modernizasyon kavramı, modernleşme sürecinde bilimsel ve sanayiye dayalı dönüşümleri işaret eder. Modernite ise bu nesnel değişikliklerin sosyo-kültürel içeriği ve yaşama biçimlerine karşılık gelir (Mattick, 2003: 11; Harrision & Wood, 2003: 128).

Avrupa sanatında Modernizm

Sanatta modernizm, tek bir stilistik özellik ya da yaklaşım ile ifade edilemeyecek kadar çok boyutludur. 19. yüzyılda Fransa’da daha önce benzeri görülmemiş bir biçimde ve hızla değişen sanat ortamı söz konusudur. Gerek Fransız Devrimi’nin yarattığı düşünsel iklim, gerekse de Sanayi Devrimi ile gerçekleşen teknolojik atılımlar sanatsal faaliyetler üzerinde etkili olur. Bu dönemde ortaya çıkan akımlar, Avrupa’nın sanatsal geleneklerini radikal bir sorgulamaya tabi tutar. Sanatçılar, siyasi hegemonya altında şekillenen klasik anlayıştaki akademik eğitime karşı çıkarak teknik ve stili açısından büyük yenilikler getirir. Cezanne, Manet, Gauguin, Braque gibi modernizmin öncü isimleri gerek resim sanatında ortaya koyduğu yeni problemler gerekse de o güne dek süregelen akademizm temelli ilkeler karşısındaki radikal ve cesur girişimleri ile yeni çığırılara öncülük eder. Fovizm, Kübizm, Sembolizm, Soyut Sanat gibi birçok akım ile sanat tarihi içerisinde büyük bir devrim gerçekleşir.

Tarihsel açıdan 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, doğanın taklit ya da idealleştirilmesine dayalı temsilî (mimetik) estetik çözülmeye başlar. Wilhelm Worringer’in deyimiyle; sanat eseri doğanın karşısında “otonom bir organizma” statüsü kazanır (1997: 3). Doğaya içkin güzelliğin sanat eserinin bir koşulu olarak görüldüğü yaklaşımlar sona erer. Worringer’a göre (1997: 3); modern estetik, güzelliği başlangıç noktası almayan ve öznenin tefekkür aracılığı ile nesneyi kavradığı yeni bir aşamadır. Bu çerçevede modern sanatı “estetik nesnelcilikten estetik öznelciliğe doğru” bir adım olarak tanımlar (Worringer, 1997: 4). Sanatçılar tarihsel içeriklerden uzaklaşarak kendi zamanlarına ait, radikal bir bireysellik içerisinde güncel konulara yönelirler. Ayrıca modernleşme süreci sanayileşme, kentleşme ve sekülerleşmenin getirdiği değişimlerin etkisinde toplumsal yaşamda yeni biçim ve kavramlar türetir. Modern sanat, sanayileşme, kentsel toplum, savaş, teknolojik değişim ve yeni felsefi fikirler dahil olmak üzere Batı dünyasındaki dönüşümlere karşı bir tepki içerir. Parçalanma ve yeniden şekillenme, hızlı değişim, geçicilik, güvensizlik, hız, hareketlilik, iletişim, dinamizm, kaos ve kültürel devrim gibi olgular 20. yüzyıl dünyasını şekillendiren kilit olgulardır. Söz konusu temalar içerik ve biçimsel yapıları açısından modern ekollerin merkezinde yer alır. Aynı zamanda sanatçıların bu olgulara yönelmesi, sanatsal pratiği yöneten tarihsel normları reddederek radikal sonuçlara varmalarına yol açar (Mattick, 2003: 11, 76).

Doğa bilimlerinin bulguları modern sanatın kendine özgü yapısında biçimlendirici bir etkiye sahiptir. Peter D. Ouspensky, Wilhelm Wundt, Albert Einstein gibi bilim insanlarının X-ışınları, elektronların keşfi, uranyumun radyoaktif özelliklerinin bulunması, kuantum enerji teorisi, hiper-uzay felsefesi, görelilik, dördüncü boyut gibi modern fiziğe ilişkin devrim niteliği taşıyan tezleri yeni bir evren algısına yol açar. Öte yandan Karl Marx, Charles Darwin ve Sigmund Freud’un toplum, doğa ve insan hakkındaki fikirleri, Avrupa’nın zihinsel dönüşümünde şok edici etkiler yaratır. Motor gücü, yeni yakıt kaynakları, ulaşım ve iletişim konusunda yeni araçların ortaya çıkışı ve kimya alanındaki “sentetik devrim” insanlığın üretim ve tüketim biçimlerini kökten değiştirir (Henderson, 2009: 132). Tüm bu gelişmeler, Batı dünyasının zihninde gerçeklik algısına ilişkin tarihsel bir kırılma yaratır. Ampirik deneyimle gözlemlenen dünyanın aslında onu algılayışımızdan

farklı olabileceği fikrini doğurur. Görsel deneyimin yanıltıcı olduğu fikri güçlenir. Fiziksel gerçekliğin, insanın duyuşal deneyimlerinden farklı olduğu düşüncesi, yeni bir gerçeklik algısı yaratır. Bu noktada sanatçıların dünyayı deneyimleme ve ifade biçimlerinde köklü değişiklikler meydana gelir. Sanatçılar, dünyanın nesnel görünüşe ilişkin derin bir şüphecilik içerisine düşerler. Sanat eserinin tarihsel misyonu olan doğayı taklit eyleminden uzaklaşarak gerçeği keşfetmenin yeni yollarını ararlar (Henderson, 2009: 143). Kübizm, Rayonizm, Vortizm, Konstruktivizm, Süpremativizm gibi stillerde uzay, zaman, elektromanyetik ve kütleyle ilişkin bilimsel atıflar içeren eserler görmek mümkündür. Jean Metzinger, Georges Braque, Kazimir Malevich, Wassily Kandinsky, Umberto Boccioni, üretimlerine ilişkin açıklamalarda dönemin bilimsel gelişmelerine atıfta buldukları çok sayıda çıkarımlar yaparlar. Bauhaus, De Stijl gibi avangard grupların modern sanatın kuramsal zeminini oluşturan çalışmalarında modern bilimsel teknikler önemli bir yer tutar (Childs, 2000: 21-22).

Modern sanat, gelenekten kasıtlı bir uzaklaşma girişimi olarak yenilikçi ve radikal ifade biçimleriyle karakterize edilir. Modernitenin temel söylemi olarak "*ilerleme*" kavramı, 19. yüzyılın ikinci yarısında sanatsal yaklaşımlarda gereklilik haline gelir. Sanatçılar bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ufkunda biçim üzerine sistematik deneylere yönelir. Estetik modernizm ile sanat tarihinde ilk kez sanatın biçimsel olanakları, sanat kavramının tanımlanabilmesi için birer sorgulama aracına dönüşür. Sanatçı için biçimsel tartışmaların amacı, nesnel gerçekliğin temsili durumlarını üretmek yerine, sanatın kendi gerçekliğine ilişkin değerleri ortaya çıkarmaktır. Clement Greenberg, estetik modernizmin davranışsal özünü, bir disiplinin kendisini eleştirmek için o disiplinin karakteristik yöntemlerinin kullanılması olarak işaret eder (Greenberg, 1965: 193-194).

Türkiye’de modern sanatın ortaya çıkışı

Türkiye’de Batılı resim anlayışıyla ilk temaslar 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılda askeri okulların eğitim programları çerçevesinde ortaya çıkar. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn, (1796), Mekteb-i Tıbbiye (1826), Mekteb-i Harbiye (1834) gibi Batılı müfredata sahip okullarda topografya ve askeri amaçlı verilen resim derslerinde geleneksel minyatür sanatının iki boyutlu yapısından farklı olarak, düzlem, perspektif ve üç boyut içeren yaklaşımlar öne çıkar (Özyiğit, 2012: 21-22, 410). II. Mahmut döneminde bu okullarda eğitim gören Ferik İbrahim (1815–3 Ekim 1889) ve Ferik Tefvik Bey’in (1819– 1865/66) sanat eğitimi amacıyla Avrupa’ya gönderilmesi yeni bir evrenin başlangıcı olur. 19. yüzyılda Batılı anlamda resim sanatının ilk temsilcileri olan bu sanatçılar doğanın taklidine yönelik, manzara ağırlıklı natüralist ve foto-gerçekçi resimler üretir. 1883 yılında Osman Hamdi Bey tarafından kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi, Batı etkisinde gelişen Türk sanatına kattığı değerler bakımından Türk resminin modernleşmesi serüvenini bir adım öteye taşır. Eğitim programı Paris I’Ecole des Beaux-Arts’tan (1648) örneklenerek oluşturulan okul, Türkiye’de resim sanatının akademik disipline kavuşması açısından önemli bir aşamadır (Renda & Erol, 1989: 127; Giray, 1988: 20).

Modern üsluplar ile ilk bilinçli karşılaşma, Sanayi-i Nefise Mektebi’nden 1910 yılında mezun öğrenciler arasında eğitim amacıyla Paris’e gönderilen sanatçılar eliyle gerçekleşir. 1914 Kuşluğu olarak adlandırılan, İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Ruhi Arel, Nazmi Ziya, Avni Lifij, Feyhaman Duran gibi sanatçılar, modern Türk resminin ilk temsilcileri olur. Bu sanatçılar Paris’te Fernand Cormon (1845-1924), Albert Laurens ve Jean Paul Laurens’in (1838-1921) atölyelerinde izlenimcilik temelinde akademik içerik ve disipline bağlı bir eğitim alırlar. Öğrenimleri esnasında patlak veren I. Dünya Savaşı sebebiyle 1914 yılında yurda geri döndüklerinde, Türk resim sanatı içerisinde büyük bir devrimin müjdecisi olurlar. Türk sanatına izlenimciliği getirerek, gerçekliğin taklidi ötesinde, duyumsanan gerçekliğe yönelik yeni yaklaşımlara dayalı modern kavrayışlara öncülük ederler. Ayrıca öznelliğe ve kişisel duyarlılığa dayalı sanatçı kimliğinin inşasında büyük rol oynarlar. 1914 Kuşluğu aynı zamanda Sanayi-i Nefise’nin ilk yerli öğretim kadrolarını oluşturarak, Türk resim sanatının modern kuşaklarının yetiştiricileri olur (Öndin, 2011: 99-100; Giray, 2010: 22-23, 37).

Türk resim sanatının modernizm ile temasında ikinci evre Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'dir. 1922-23 yıllarında resim eğitimi için Paris ve Almanya'ya gönderilen bu öğrenciler Ernest Laurent (1859-1929), Lucien Simon (1861-1945), Paul-Albert Laurens (1870-1934), Hans Hoffman (1880-1966) gibi sanatçıların atölyelerinde çalışır. 1928 yılında Türkiye'ye dönerek Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'ni kuran bu öğrenciler, Avrupa'daki eğitimleri doğrultusunda realizm, konstrüktivizm, dışavurumculuk ve kübizm üzerine derinlikli araştırmalara girişir. 1927 yılında açılan 11. Galatasaray Sergisi'nde, Ahmet Zeki (Kocamemi) Bey (1900-1959) ve Ali Avni (Çelebi) Bey (1904-1993) gibi birkaç genç sanatçı, kübizmden dışavurumculuğa dek her türlü akımın benimsendiği büyük bir üslup değişiminin örneklerini verirler. Müstakiller ile biçimsel deformasyon, zaman-mekân sürekliliği, kent yaşamı gibi öğeler Türk sanatına girer. Türk resminde dışavurumcu eğilimler, modern sanatın temel karakteri olan analitik yaklaşımlar ile öznel ifade süreçlerinin iç içe geçtiği yeni bir estetik modelin ilk örnekleri olur. Türk resim sanatına kattıkları bu çoğulcu anlayış, kendilerinden sonraki ressam ve heykeltıraşlara da önemli bir miras olmuştur (Giray, 1988: 20-23, 37).

Türk resim sanatında eski sanat ve modern sanat karşıtlığının açıkça belirdiği evre, 1933 yılında d Grubu'nun kurulması ile başlar. d Grubu, Nurullah Berk, Elif Naci, Zeki Faik İzer, Cemal Tollu, Zühtü Müridoğlu ve Abidin Dino tarafından kurulur. Genç sanatçılar, Türkiye'nin modern yüzünü temsil eden yenilikçi ve etkin bir güç olarak yorumlanır. d Grubu sanatçıları, modern kaygılar ile akademik ve empresyonist yapıya karşı tavır alır. Türk sanatının, doğulu kimliğinden sıyrılarak Batılı teknik ve biçimlere yönelmesi gerekliliğini savunur. Grup üyeleri, başta kübizm olmak üzere modern sanatın biçimsel dilini benimser. Resmin yapısal sorunları, formalist değerleri ve kübizmden fütürizme dek geniş stil etkilenimleri ile modern Türk resminde yeni boyutlara öncülük ederler. d Grubu sanatçıları, 1936 yılında Leopold Levy'nin Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümünün başına geçmesi ile 1914 Kuşağı hocalarının yerine Akademi'de görevlendirilir. Yetiştirdikleri öğrenciler ile başta non-figüratif ve soyut sanat olmak üzere çağdaş resim sanatımızın kurucuları olur. Grup 1930'lı yılların sonunda modern sanattan önemli ölçüde uzaklaşarak, yeni bir klasisizm arayışı içerisine girer (Özsezgin, 2010: 6; Yasa-Yaman, 2006: 23).

1930'lu yıllarda sanatçı faaliyetleri, Cumhuriyet'in modernleşme ülküsünü temsil eden ilke ve devrimleri paralelinde karşılık bulur. Batılı biçimleri deneme ve yayma anlayışı bu sürecin doğal bir sonucu olarak sanatçıların tuvallerine yansır. Bağımsız ya da bir grup içerisinde etkinlik gösteren sanatçılar tematik olarak birbirine yakınlığı söz konusu olan, ancak estetik açıdan her türlü yeni denemelerin bulunduğu çoğulcu bir ortamda eserler verirler. 1930'larda sanatçıların üslup zenginliklerinin ve 1950'lerden sonra başlayacak olan bireysel üslup arayışlarının temelini teşkil edecek yaklaşımları, modern Türk resminin kurucu unsurları olarak tarihsel öneme sahiptir.

1930'lu yıllarda süreli yayınlarda modern sanat algısı

1930'larda Türk basınında yer alan resim eleştirilerinde, modern sanata ilişkin tartışmalarda artış görülür. Söz konusu dönemin düşünsel boyutu ve sanatsal etkinliklere karşı yöneltilen eleştiriler, bu süreci okumamız noktasında birincil kaynak durumundadır. Modernizm içerikli tartışmaların yoğunluk kazandığı dönem Müstakiller ve d Grubu etkinlikleri ile eş zamanlıdır. "Eski sanat ve yeni sanat" ikiliği çerçevesinde yapılan eleştiri ve incelemeler, yazarların estetik değerlere yönelik sorgulamaları sosyal, politik ve kültürel bağlamlara sahiptir.

Celal Esat, Hakimiyeti Milliye Gazetesi'nde kaleme aldığı yazıda; tüm dünyada hızla değişen sanat anlayışının Türk sanatçıları olumsuz etkilediğini düşünür. Celal Esat'a göre modern sanat, doğayı mimetik bir biçimde temsil etmek yerine, sanatçıya içkin duyguların lirik biçimlerde dışa vurulmasını hedefler. Türkiye'de ise modern sanatın özümsemediği görüşündedir. Türk ressamların modern eğilimleri uygulayabilmek için yeterli birikime sahip olmadığını düşünür. Dolayısıyla yeni sanatın anlaşılmadan, salt taklide indirildiğini belirtir. Sanatçıların sürekli yenilik kaygılarını modern sanatı savunanların spekülative tutumlarıyla ilişkilendirir (Celal Esat, 1930: 1). Oysa Esat'a göre, modern sanatı savunan çevrenin sanatsal yetkinliği tartışmalıdır. Söz konusu çevrenin empresyonist ve akademik ressamları küçümsemesi sanat konusundaki bilgisizliklerini yansıtır. Benzer bir durumun Avrupa'da yaşandığına dikkat çeken Esat, kübist ya

da modern sanatçının samimi çabalarını görmenin güç olduğunu savunur. Doğru bir değerlendirme için yeni sanatın ön yargılardan uzak ve düşünsel boyutlarıyla irdelenmesi gerektiğinin altını çizer (Celal Esat, 1930: 2).

Ali Sami, 24 Aralık 1931'de kaleme aldığı yazıda; modernist eğilimlerin Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki bazı hoca ve öğrenciler tarafından anlaşılardan sahiplenildiğini belirtir. Modernizme ilişkin yeterli bilgileri olmadığını düşündüğü bu sanatçıları "*Batının züppeliklerini sürdürmekle*" itham eder. 1910 yılında gittiği Paris Güzel Sanatlar Akademisi tecrübeleri çerçevesinde sanatta modernizmi "*çürük ve kof*" bir yaklaşım olarak yorumlar. Modern dönemde sanat dışı pek çok girişimin, yalnızca yeni oldukları gerekçesiyle kabul edildiğini belirtir. Modern sanatın zayıf temellerinin, basın ve sanat ortamı tarafından kamuflle edilerek ekonomik kaygılar çerçevesinde tuzağa dönüştüğünü ifade eder. Modern sanatçıların üretim süreçlerinin para kazanma kaygısı ile yapılan bir çeşit "*düzenbazlık ve şarlatanlık*" olarak niteler (Ali Sami, 1931: 4). Avrupa'da "*snobların tekelinde rant kapısına dönüşmüş*" modern sanatın, Türk kültüründe anlam bulamayacağını savunur. Türkiye'nin yeni sanatın millî değerler çerçevesinde yapılması gerektiğine inanır. Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki eğitimin sahteliklere kapılmadan ilim ve irfan üzerine kurulu millî bir duruş içermesini salık verir (Ali Sami, 1934: 302-306).

Peyami Safa, kübizmin ortaya çıkış koşullarını Avrupa'nın modernleşme süreci ile ilişkilendirir. Kübizmin, varlığın en saf halini arayan modern insanın derin bir sadelik istencinden doğduğunu belirtir. Ancak modern sanatçıların geleneği reddetmeye varan sınırsız bir özgürlüğe sahip olmasını sakıncalı bulur. Bu alanın suiistimal edilmeye müsait olduğuna dikkat çeker. Sınırsız özgürlüğün kısıtlanabilmesi için modern eserlerin "*esnek bir akıl süzgecinden geçirilmesini*" salık verir (Safa, 1936: 7). Böylece modernizmin sorunlu yönlerinin azaltılmasının mümkün olduğunu düşünür. Henri Matisse, Pablo Picasso, Fernand Léger gibi sanatçıların eserlerinde özgürlük ile mantık kuralları arasında dengenin kurulduğu görüşündedir. Bu sayede modern resmin aykırı yönlerinden sıyrıldığını belirtir. Modern stillere yönelen ressamın, "*iç dünyalarından doğan ilhamın*" tesiriyle estetik değerlerden uzaklaşıp farklı arayışlara yönelmesi, sanatın gerilemesi anlamına gelir (Safa, 1936: 8). Modern sanatın, klasik değerlerin sahip olduğu estetik tutarlılığa ulaşamayacağı bir gerçek olarak anlaşılmalıdır. "*Güzel*" kavramını temel alan ve rasyonel ilkelerin ışığında yapılan geleneksel sanatın, modern kaygılar ile "*yolunu kaybeden*" sanatçılar için kurtuluş anlamı taşıdığını savunur. Türkiye'de ise kübizmin Avrupa'nın realitesinden kopuk olarak algılandığına dikkat çeker. Türk sanatındaki kübist eğilimlerin Tanzimat'tan beri Türk insanının zihnindeki hayali bir Avrupa'dan geldiği yorumunda bulunur (Safa, 1939: 7-8).

Halide Edip, modern sanatı özgürlük ve politik içeriği bağlamda ele alır. Modern sanatın başat söylemi olan özerklik mefhumunu Adolf Hitler'in kübizm ve izlenimcilik gibi modern sanat akımlarını yasaklaması üzerinden irdeler. İzlenimciliğin yasaklanmasını, sanatta sınırsız özgürlüğe ilişkin endişeler bağlamında anlayışla karşılar. İzlenimci resmin, alanında uzman olmayan sanatçılar eliyle halkı aldatabilecek aşırılık ve illüzyonlara imkân verdiğini belirtir. Yaşam ve sanatın düşünülenden daha fazla ilişkili olduğu varsayıldığında ise taşkınlıklar içeren sanatın toplumsal kargaşaya yol açacağı, sanatçıları "*aşırı bireyciliğe*" sevk edeceği yorumunda bulunur. Kübizmin, izlenimciliğin kontrol edilemez özgürlük istencine karşı estetik bir tepki içerdiğini savunur. Kübizmi, sanatın kontrol dışı eğilimlerini geometrik çizgilerle sınırlandırmak ve ölçülendirmek olarak tanımlar. Yazara göre kübizmin kontrole yönelik tavrı, toplumsal ve politik yaşamda karşılık bulur. Totaliter ülkelerde, kitleler kontrol altına alınmak istendiğinde ya da belirli bir ideoloji bağlamında konsolide edildiğinde kübizmin yaygınlık kazanmasının sıradan bir rastlantı olarak görülemeyeceği kanısındadır (Halide Edip, 1937: 4).

Mahmut Cûda (1937: 13); modern sanat kavramını, modernleşen dünyanın birey üzerindeki sosyal ve psikolojik etkileri açısından irdeler. Modern sanata ilişkin gelişmelerin çağın ihtiyaçlarına cevap niteliği taşıdığını düşünür. Endüstriyel dünyanın medeniyetin değerlerini değiştirerek taşama biçimlerini temelden sarstığına dikkat çeker. Söz konusu dönüşümler, toplumsal yaşamın önemli bir unsuru olan estetik beğenimizi şekillendiren koşullar üzerinde hissedilir. Cûda'ya göre gündelik yaşam endüstriyel üretimin etkisiyle geometrik formlar tarafından kuşatılır. Fabrikasyon üretim ve yeni tasarım anlayışları ile geometrik uyum başat

beğeni koşulu haline gelirken, geometrik biçimler haz kaynağına dönüşür. Benzer bir dönüşüm, başta fotoğraf olmak üzere görüntüleme ve mekanik üretim sistemlerinin gelişmesi ile ortaya çıkar. Fotoğraf, röntgen, matbaa ve yeni baskı teknolojileri ile resmin tarihsel rolü başkalaşıma uğrar. Söz konusu ortam sanatçılar için yeni bir özgürlük alanıdır. Ressamlar, doğanın taklidine ve konuya bağımlı ifadelerden kurtulur. Bunun sonucunda sanatçılar için sanatın duygusal ihtiyaçları karşılamaktan başka bir anlamı kalmaz. Böylece sanatçının tarihsel olarak özgürlüğünü kazanması mümkün olur (Cûda, 1937: 14). Mahmut Cûda, Türk kamuoyunda modernizm hakkında çıkan olumsuz yorumlara karşısında resim sanatının tarihsel gelişim sürecinin hatırlanması gerektiğini belirtir (Cûda, 1937: 15). Cûda, Batı etkisindeki Türk resminin kökenlerinin "*şaşırlmayacak kadar açık bir şekilde Batı*" olduğunu anımsatır. Cûda'ya göre (1936: 6); bu kaynağın esas etki alanı modern ekollere yönelen gençlerden ziyade genç nesilleri yetiştiren Akademi hocalardır. Çünkü, modern Türk resminin Batılı kaynakları Andre Lhote, Jean-Paul Laurens, Heinrich Hoffman, Simon Hollosy gibi Batılı hocalar ve Avrupa'nın geleneklerinin görülebileceği müzelerdir. Dini, politik ve ekonomik koşulların etkisiyle Batı karşısında tarihsel bir gerilemenin içerisinde olan Türk resim ve heykel sanatının gelişimi için, Avrupa ile sağlanacak temaslar aracılığıyla kalkınabileceğini savlar.

Fikret Mualla Varlık Mecmuası'ndaki incelemesinde; modern resmin, sanatın tarihsel gelişimi içerisinde güçlü bir atılım olduğunu yazar. Sanatta modernizmin başlangıcı olarak 20. yüzyılda izlenimcilikten sonra ortaya çıkan üslupları işaret eder. Türkiye'de ise modern sanatın izlenimcilik ile başladığına dair kabulü eleştirir. İzlenimciliğin Avrupa'da "*klasik*" bir üslup olarak kavrandığına dikkat çeker. Yazara göre, dışavurumculuk, kübizm, dadaizm, sürrealizm ve pürizm, gibi stiller, halk tabanına yayılarak gelişimini sürdürür. Edebiyat alanında Friedrich Schiller, Gotthold Ephraim Lessing, Wolfgang von Goethe; müzik alanında Richard Wagner, Ludwig van Beethoven, Franz Schubert; resim sanatında Pablo Picasso, Raoul Dufy Andre Derain, Henri Matisse, Maurice de Vlaminck gibi sanatçıların yapıtlarında sanat ileri bir boyut kazanır. Ayrıca modern sanatın gelişiminde Avrupa'da artan eğitim seviyesinin temel motivasyon olduğuna dikkat çeker. Fikret Mualla'ya göre (Fikret Mualla, 1933: 149) sanat, 18. yüzyılda şair ve yazarlar, 19. yüzyılda müzisyenler tarafından şekillendirilir. Buna karşın 20. yüzyılda modern gelişmeler ışığında resim sanatının zaferini müjdelere bir niteliktedir (Fikret Mualla, 1933: 150).

Malik Aksel (1939: 24); modern sanat üsluplarının yapılanışında insanlığın duyuş ve ifade biçimlerindeki değişikliklerin etkisine işaret eder. Modern sanatın kaynağını, izlenimcilik ve sonrasındaki süreçte sanatçıların öznel yaklaşımları incelemesiyle ilişkilendirir. Ressamların nesnel dünyanın görünüşleri yerine, doğa karşısındaki duyumlarına yönelmelerini dikkat çeker. Dolayısıyla sezgi ve hayal gücü, resmin temel hareket noktasına dönüşür. Bunun sonucunda öznel yaklaşımlar yoğunlaşır ve ekollerin tek bir sanatçıyla temsil edilecek kadar daralmasına yol açar. Eserler, öznel içeriklerin egemenliğinde tamamen anlaşılma hale gelir (Aksel, 1939: 24). Dolayısıyla, sanatçıların hitap edebildikleri kitleler, küçük topluluklar ile sınırlanarak sanatın tarihsel iletişim misyonu değişir. Dadaizm, sürrealizm, kübizm, fütürizm gibi mimetik estetikten uzaklaşmış stiller düşünüldüğünde, sanatta yeni bir söylem alanının kurulur. Sanat sadece benliğin ifadesi konumuna gelerek tarihsel işlevleri yerine özerk bir yapıya kavuşur. Aksel'e göre (Aksel, 1939: 23); sanat sanat içindir söyleminin güç kazanması bu koşullarda gerçekleşir. Malik Aksel'in bir başka tespiti, izlenimcilik sonrasında estetikte ortaya çıkan istikrarsızlıktır (Aksel, 1939: 24). Modern eğilimler doğrultusunda girift problemlerin ortaya çıktığını, modern ile moda kavramlarının özdeş değerler ile yüklendiğini belirtir. Bu süreçte resmin geleneğe dayanan renk, biçim, perspektif gibi temel unsurları önemini kaybeder. Kübizm ile üç boyutlu düzlem kavrayışı, fütürizm ile zaman-mekân algısı, Dadacılar'da ise sanatın tüm değerleri dışlanır. Sürrealizmin "*beceriksizlik*" övgüsü, soyut resmin ise primitivizme yönelmesi sanatın tarihsel birikimlerinin sona erdiği anlamına gelir. Artık teknik beceri yerine acemilik hâkim olurken, acemilik de saf sanat ya da öz – biçim olarak lanse edilmeye başlar. Basitleştirilmiş eserlerde sanat kıymetleri aranırken, geleneğe dayalı yüksek sanatın ürünleri olan başyapıtlar "*klasik*" ve "*akademik*" gibi nitelermeler ile küçümsenir. Aksel'e göre Batı'nın müze ve galerileri, ivedilikle bu doğrultuda yapılmış eserler ile donatılmıştır (Aksel, 1939: 23-24).

Bedri Rahmi Eyüboğlu (1938: 7); modernizmin başlangıcını P. Cezanne'ın çizgi ve rengin yapısına üzerindeki araştırmalarında görür. Modernizm ile resmin "gökten yere indiğini"; sanatçıların, "sadelik" ve "samimiyete" odaklanarak, açık ve anlaşılabilir bir ifadeye yöneldiğini söyler. Sanatçıların doğaya çıkararak yeni gözlem ve deneyim olanaklarını keşfettiğine dikkat çeker. Yeni motiflere yönelen modern ressamların klâsik anlayıştan uzaklaştığını belirtir. Eyüboğlu'na göre, sanat tarihinde ustalığın sınırlarını belirleyen anatomi ve perspektife ilişkin teknik beceriler yeni sanat ile yıkıma uğrar. Bu durum modern yapıt karşısındaki izleyici için şaşırtıcıdır. Resimlerde, konuları tüm detayıyla görmeye alışmış izleyiciler, yalnızca "özü arayan" modern resmin yeni vizyonunu yadırgar. Eyüboğlu, modern resmin temsili kimliğinden arınma idealinde olduğunu söyler. Bu ideal bağlamında, yeni ölçü ve ölçütler ortaya çıkarken, doğanın taklidine yönelik çabalar ve içerik bilinçli olarak göz ardı edilir. Modern ressam, fotoğrafın ulaşamayacağı değerleri, objektifin kaydedemeyeceği güzellik biçimlerini aramaya başlar. Eyüboğlu, olumlu çıkarımlarına karşın Pablo Picasso'nun fikirlerinden türeyen kübizm, Dadacılık, fütürizm gibi üslupların sanata kötü bir şöret kazandırdığı görüşündedir (Bedri Rahmi, 1938: 8). Kübizmi, "bütün dünyayı bir nezle mikrobu gibi dolaştıktan sonra göçüp gitmekte" sözleri ile tenkit eder. P. Cezanne'ın Rene Descartes'ın teorik zemininde geliştirdiği analitik ve geometrik yaklaşımların, P. Picasso'nun eserlerinde çarpıtıldığını düşünür. P. Cezanne'da biçimsel öğelerin doğayla bağıni koparmadan yeni değerler kazandığını, P. Picasso'nun ise resmi salt geometriye indirgeyerek, sanatın doğa ile ilişkisini kestiğini belirtir. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Dadacıların bütünlük içermeyen çalışmalarını, sürrealizmin tekrarlara dayalı form ve çizgisel yapısını yeni resim olarak kabul etmekte isteksizdir. Bu üslupları, yeni olmak adına sanatın tarihsel birikimini reddeden ve yeni sanatın tarihsel yapısıyla örtüşmeyen yaklaşımlar olarak değerlendirir. Modern sanatın, sanatın geleneksel birikimine çok şey borçlu olduğunun altını çizer (Bedri Rahmi, 1938: 9).

Zeki Faik İzer, sanatta modernizmin tarihselliğinin anlaşılabilmesi için 19. yüzyıldaki gelişim sürecine işaret eder. İzer'e göre (1939a: 12); modern sanatın temelleri, akademizm, romantizm, izlenimcilik ve dışavurumculuğun üzerine inşâ edilmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyıl sanatı "Davidlerin, Ingreslerin, Courbetlerin" çabaları ile geleneğin yeniden keşfi ile geleneğin reddi arasında estetik bir gerilim içerir. Temel atrımın, geleneği reddetmek suretiyle yeni bir renk anlayışına yönelen empresyonistler ile Ingres'in klasik anlayışını devam ettiren takipçileri arasında olduğuna dikkat çeker. Bu gerilimin yarattığı kaotik yapıda Nicolas Poussin'in klasik geleneğe içkin rasyonel yaklaşımlara dönülmesi gerektiğini iddia eder. Modern sanatçıların 1930'ların sonundan itibaren, "neo-klasizm" yönelmesinin geleneğin yeniden sahiplenilmesi anlamına geldiğini ifade eder. Modern akımların, kübizm ile açmaza girdiğini belirten İzer, geleneğin resim sanatının yeniden ilerlemesi için zorunlu bir kaynak olduğu görüşündedir. İzer'e göre (1939b: 292) modern sanatın sosyal ve politik yapıyı kapsayan bir başka boyutu vardır. Birinci Dünya Savaşı'nın kaotik ortamında insanlığın "tüm zaafınının" ortaya çıktığını söyler. Endüstri toplumunun kendisine özgü koşulları, Batı dünyasını yeni sorunlar ile kuşatır. Tüm dünyada hissedilen ekonomik kriz ve dünya genelindeki sanayiye dayalı sorunlar, toplumu olduğu kadar sanatçılar için de yeni vizyonların belirmesine yol açar. Sanatçılar, sanatın tarihsel süreçlerine tekrar ilgi duymaya başlarken, Batı dışı kültürler estetik araştırma konusuna dönüşür. İzer'e göre sanatçılar, sorunlarla örülü yeni dünyada bulamadıkları "hakikatlerin" kurbanı olur (İzer, 1939b: 293).

Nurullah Berk (1939: 107); modern sanatın tarihsel gelişimi için izlenimcilik öncesinde Batı sanatında görülen üç estetik evreye dikkat çeker. Başlangıç noktası, Louis David ile öncülüğünde, Yunan klâsisizmine bağlı "neo-klâsisizm" evresidir. Eugene Delacroix'nın romantik anlayışı ortak bir idealizmi paylaşmakla birlikte neo-klâsisizmin renk anlayışına karşı bir tepkidir. Gustave Courbet ise bu idealizme karşı gelişen "realist" tepkinin öncüsüdür. Bu aşamada ortaya çıkan izlenimcilikte, rengin havadaki su moleküllerinin titreşimlerini vurgulamak için kullanılmasıyla başlayan "kolorist" stillerin yolunu açar. (Berk, 1939: 108-109). Empresyonist sanatçıların saf renklere yönelmesi, doğa ile yeni temasların kurulması ve ışığın resmin temel konusu olarak önem kazanmasını önemli bir kırılma olarak işaret eder. Nurullah Berk, izlenimci ressamların akademik kurallar ötesinde doğayı rehber edinmesini sanat tarihinin başat dönüşümleri arasında görür. Georges Seurat öncülüğündeki post-izlenimciliği ise izlenimciğin sistemleştirilmesi olarak

tanımlar. Nurullah Berk'e göre (1939: 109), izlenimcilik form ve desenleri eritip parçalarken; Georges Seurat, izlenimciliğin renk anlayışını titiz ve kapsamlı bir çabayla geometrik açıdan geliştirerek, izlenimciliği "*klasikleştirmeye*" çalışır. Modern dönemin esas başlangıcını ise Fovistler temsil eder. Fovizm ile izlenimcilik arasında renk temelli ortaklık yadsınamaz. Ancak fovizmin başat katkısı, renk ve nesnelere geometrik açıdan incelemeleri, elde ettikleri hacim - kütle değerleri ile kübizme giden yolu açmış olmalarıdır. Bu noktada P. Cezanne'nin tarihsel önemi, resim sanatını, izlenimciliğin "*dağınıklığı*" ile fovizmin "*sarhoşluğundan*" kurtarmak için, sanat tarihinin en güçlü dönüşümlerinden birine öncülük etmesidir (Berk, 1939: 111). Berk'e göre, kübizmin 1907 yılında ilk ortaya çıkışından 1930'lu yıllara dek, sanat muhafazakâr ve geleneksel sınırlarından kurtulur. Ancak modernizm hakkında kesin yargılara ulaşmadan önce modern sanatın kaynaklarının çok-yönlü biçimde sorgulanması gerektiğini belirtir. Yazara göre, izlenimcilik ile ortaya çıkan, bir süre sonra spekülâtif nitelikler kazanan modern akımların, sanat tarihindeki geleneksel yapıya yönelik yıkıcı tepkiler içerdiği unutulmamalıdır (Berk, 1939: 107).

Sonuç

Modernizm, insan düşüncesinin evrimsel sürecinde eşsiz bir kırılmadır. Bu dönemde, Batı'nın geleneğe dayalı değer dünyası yerine modern ilkeler tarafından tanımlanan yaşama biçimleri konur. Söz konusu değişimin hızı, kapsamı ve niteliği o denli büyüktür ki, modernizm üzerine günümüze kadar gelen tartışmalarda bütünlüklü bir tanıma ulaşılabileceği mümkün gözükmemektedir. Öte yandan modernizmin Batı dünyasının doğal gelişimi içerisinde, tarihsel pek çok deneyimin ürünü olarak ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Batı dışı coğrafyalarda ise söz konusu süreç ve deneyimler yaşanmamıştır. Bağlam ve etkenleri açısından karmaşık bir sistem olan modernizme ilişkin tecrübeler Batı dışı ülkelerde sancılı süreçler doğurmuştur. Siyaset, ekonomi, felsefe ve sanat gibi alanlarda meydana gelen değişimler, neden-sonuç ilişkileri yeterince kavranmadan, yüzeysel ve biçimsel olarak uyarlanmıştır. Türkiye'de 1930'lu yıllarda modernizmin algılanışındaki kapsam ve yargılar da bu açıdan düşünülmelidir.

Sanatta modernizm, pek çok süreç ve üslubun iç içe geçtiği çok katmanlı bir ortamı tanımlar. Sanatçıların üretim biçimleri ve stillerini belirleyen çok farklı motivasyon kaynakları görülür. Otorite fikrinin reddi, geleneğe karşı şüpheci ve sorgulayıcı yaklaşımlar gibi ortak tavırlara karşın farklı estetik sistemlerin oluşturduğu bir sentezi tanımlar. Sanat, modern dünyayı oluşturan politik, bilimsel ve felsefi sistemlerin etkisiyle yeni ve entelektüel boyut kazanır. Sanatçıların bu yönelimleri, içerisinde yaşadıkları dünyanın realitesinden kaynaklanan bir doğallık içerir. Sanatçılar, yeni perspektifler kazanarak doğaya ilişkin gözlemlerini bir yüzeye aktarmaktan ziyade, resim yüzeyini doğanın işleyişini anlamak amacıyla bir deney alanına çevirir. Modern sanat ile sanatçı, sanat nesnesi ve izleyici arasındaki ilişkilerde yeni deneyim olanakları belirir. Türkiye'de Batılı modern sanatçının estetik vizyonunu oluşturan koşullardan bahsetmek güçtür.

1930'lu yıllarda Türkiye'de modernizme ilişkin eleştirilerde yeni sanat fikrine yönelik kuşkulu bir yaklaşım söz konusudur. Modern sanat akımlarının Türk ressamlar tarafından anlaşılmadan uygulandığı düşüncesi, Türk resminin gelişimi açısından sorunlu bir gelişme olarak görülür. Modern sanatın Avrupa'da çözülmeye başladığı ve Batı sanatının neo-klâsizmeye yöneldiği gibi iddialar basında sıklıkla ifade edilir. Ayrıca modern sanatın Avrupa'da kabul görmediği düşünülen kötü örneklerinin Türk ressamlar tarafından sergilere taşındığı fikri öne çıkar. Buna koşut olarak sanatta modern bir ilerlemenin gerekliliğini savunan ve modern sanatın tarihsel süreçteki sürekliliğinin kavranmasına yönelik karşıt bir görüş gelişir. Cumhuriyet'in modernleşme çabaları ile özdeş düşünülen yeni sanat, biçimsel değerlerinden ziyade ideolojik açıdan temsil ettiği anlamlar açısından benimsenir. Modernizm kavramı çerçevesinde sanat dışı düşünceler odağında oluşan fikir ayrılıkları, modern sanata ilişkin derinlikli araştırmaların yapılması noktasında yavaşlatıcı bir etken olarak görülmektedir.

1930'lu yıllarda modern sanata ilişkin değerlendirmelerde, yazarlar tarafından ele alınan temel ölçüt doğaya benzerliktir. Bu yıllarda genç kuşak ressamlar arasında modern sanatın biçimsel açıdan Cumhuriyet'in inkılâpçı yönünü temsil ettiği fikri öne çıkar. Ancak empresyonist kuşak ve

çevresi, sanatçının doğayı gözleme ve aktarma biçimlerindeki radikal değişimleri yadsır. Bu durum, sanat nesnesinin anlatım gücüne yönelik kaygılar ile ilişkilidir. Modern sanatın edebi ve temsili konulardan uzaklaşması izleyici ile sanat nesnesi arasındaki iletişimde olumsuz bir nitelik olarak görülür. Cumhuriyet döneminde resim sanatının halk ile iletişim noktasında üstlendiği sorumluluk düşünüldüğünde, genç Cumhuriyet'in tarihsel anlatılarını ve değerlerini idealleştirecek bir sanatın tabiata benzerliği birincil önemdedir. Dolayısıyla modern sanatın formalist yönü, sanatın toplumsal sorumluluklarında bir gerileme olarak değerlendirilir.

Sürelî yayınlardaki eleştirilerde "yeni sanat" kavramıyla nitelenen modern akımlar başta kübizm olmak üzere dışavurumculuk, konstrüktivizm, fütürizm gibi akımları kapsar. İzlenimcilik 1930'lu yıllarda Avrupa'da akademik üslup olarak modern kategoriler dışında incelenmesine karşın, Türk basınında çoğunlukla modernizmin başlangıcı olarak görülür. Yurtdışında eğitim almış genç sanatçıların yazılarında ise modern sanatı oluşturan üsluplara ilişkin kategorik ayrımları anlama girişimleri ön plandadır. Genç kuşak sanatçı ve yazarlar, modern sanatın, sanat tarihi içerisinde süreklilik gösteren bir ardışıklığın ürünü olduğunu düşünür. Bu bağlamda, Batı dünyasının eleştireliliğine koşut söylem ve çözümler üretirler. Ancak bu sanatçıların gittiği atölyelerdeki akademik disiplin, resmin biçimsel öğelerinin statik bir uygulamalar dizisi biçiminde algılanmasına yol açar. Bu biçimsel öğeleri yapılandıran dünyaya ilişkin felsefi ve bilimsel çözümler oldukça azdır. Bunun yerine, modernizmin biçimsel yönü, Doğulu bir duyarlılık ile uzlaştırılmaya çalışılır. Bunun nedeni, Batı'da modernizmi oluşturan süreçlerin Türkiye'de yeterince deneyimlenmemesidir. Bu bağlamda Batılı modern sanatın 1930'lu yıllarda Türkiye'deki varlığı özümsemiş bir ifade biçiminden ziyade, öykünülmüş bir kurallar bütünlüğü olarak tanımlamak mümkündür.

Çıkar Çatışması Beyanı

"1930'lu Yıllarda Türk Resim Sanatında Modernizm Algısı" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Aksel, M. (1939). Sanat ve Yenilik. *Oluş*, 1(2), 23 – 24.
- Ali Sami (1934). Türk İnkılâbının Beklediği Sanat, *Ülkü*, 2(10), 302 – 306.
- Ali Sami (1931, 24 Aralık). Yeni Resmin İçyüzü, *Cumhuriyet*.
- Berk, N. (1939). Modern Sanat: Mektep ve Meslekler. *Güzel Sanatlar*, 2, 107 – 113.
- Bozdoğan, S. (2015). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. Metis Yayınları.
- Celal Esat (1930, 27 Mayıs). 1930 Resim Sergisi, *Hakimiyeti Milliye*.
- Childs, P. (2000). *Modernism*. Routledge.
- Cûda, M. (1936, 28 Ağustos). Yirminci Galatasaray Sergisi ve Bir Usulün İflâsı. *Cumhuriyet*.
- Cûda, M. (1937). Modern Sanat. *Ar*, 10, 13 – 15.
- Eyüboğlu, B. R. (1938). Yeniler ve Yeni Resim. *Ar*, 2(3), 7 – 9.
- Giray, K. (1988). *Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği* [Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Akbank Kültür Sanat Yayınları.
- Giray, K. (2010). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Koleksiyonu'ndan Türkiye'de Çağdaş Başyapıtlar*. Türkiye Merkez Bankası.
- Greenberg, C. (1965). Art and Literature, *Spring*, 1965, 193 – 201.
- Harrison, C. & Wood, P. (2003). *Art in Theory 1900-2000: An Anthology of Changing Ideas*. Blackwell Publishing.
- Henderson, L. D. (2009). The Image and Imagination of the Fourth Dimension in 20th-Century Art and Culture. *Configurations: A Journal of Literature, Science, and Technology*, 17, 131 – 160.
- İzer, Z. F. (1939a). Resimde Klasizm. *Oluş*, 1(1), 12.

- İzer, Z. F. (1939b). Tabiat Karşısında Resim. *Oluş*, 1(11), 292 – 293.
- Lüleci, Y. (2015). *Tek Parti Döneminde İktidar ve Sanat*. İskenderiye Yayınları.
- Mattick, P. (2003). *Art in Its Time: Theories and practices of modern aesthetics*. Routledge.
- Öndin, N. (2011). *Gelenekten Moderne Türk Resmi Estetiği 1850-1950*, İnsancıl Yayınları.
- Özsezgin, K. (2010). *Cumhuriyetin Elli Yılında Plastik Sanatlar*. Tunca Sanat.
- Özyiğit, H. (2014). *1830-1920 Yılları Arasında Süreli Yayınlarda Türk Resim Sanatı Eleştirisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Peyami Safa (1936). Bizde ve Avrupa'da Kübik. *Yedigün*, 188, 7 – 8.
- Peyami Safa (1939). Çarpık Resim Yaşayacak Mı?. *Yedigün*, 326, 7 – 8.
- Peyami Safa (1940, 16 Şubat). D Grubu Sergisi, *Cumhuriyet*.
- Renda, G. & Erol, T. (1989). *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı*. Tıglat Yayınları.
- Yasa-Yaman, Z. (2006). *d Grubu*, Yapı Kredi Yayınları.
- Worringer, W. (1997). *Abstraction and Emphaty: A Contribution to the Psychology of Style*. Elephant Paperbacks.

Extended Abstract

Modernism, with the values it represents, is one of the greatest intellectual ruptures in human history. This process includes all the radical changes in scientific, economic, political and cultural phenomena since the Renaissance. Modernism has a theoretical unity that emerged from the objective experiences of European society. With the impact of these revolutionary developments in science, economy and politics, it is seen as a new explosion of form in the art of painting. Art moves away from the tradition of imitating objective reality. Instead, phenomena such as individuality, imagination, emotions and psychology become the field of interest for artists. Scientific innovations, new methodologies in philosophy and social sciences, and a new art economy enrich the ways in which art is produced. The intellectual sources of modern art stem from rich theoretical developments. At this point, we should emphasize that modern art is a natural stage of Europe's unique historical development. The development of modernism in Turkey, on the other hand, is very problematic since the specific conditions of modernism did not emerge. Until the beginning of the 20th century, Turkey had not yet completed its industrialization, and there was insufficient attention given to the fields of philosophy and art, as well as a lack of scientific expertise. However, with the establishment of the Turkish Republic, important revolutions took place in all areas of social life. Art, too, has undergone significant developments. However, until the 1930s, there were not enough artists and academics in Turkey who had the necessary knowledge for the development of modern art. For the first time, the curricula of the Military Schools, which began to be opened in Turkey at the end of the 18th century, included formal elements such as perspective, which formed the basis of European painting. Impressionism appears in Turkish painting for the first time with İbrahim Çallı and his friends. However, for modern art to emerge in Turkey with all its qualities, it was necessary to wait for the transition to the Republican regime. As of the end of the 1920s, important styles of modern art such as Expressionism, Cubism and Constructivism become widespread among Turkish artists. The 1930s are very rich years in terms of art, as all these styles are seen. Furthermore, Turkish painters who were trained in European art centers such as Paris and Munich, upon returning to Turkey, trained generations of artists who produced new and modern art at the Academy of Fine Arts. After the establishment of the Turkish Republic, the modernization process in Turkish art enters a dynamic development phase. Because modern art represents the ideals of the Republic of Turkey. Considering the political dimension of modernism in Turkey, styles such as cubism, expressionism and constructivism are the visualization of the progressive goals of the young Turkish Republic in the 1930s. In this context, modern art in Turkey was perceived as a new visual culture representing innovation. In such an environment, art criticism is of great importance for understanding how modern art is thought about. The art criticisms published in the Turkish press during the 1930s contain significant information in terms of demonstrating how modern art is perceived in Turkey. This article aims to evaluate an important phase in the historical development of the idea of modernization in Turkish painting through the discourses of artists and thinkers of the period. The results of the article are expected to add new perspectives and evaluation possibilities to our knowledge on the phenomenon of modernization in Turkish painting. The article analyzes critical writings in various magazines and newspapers published in the 1930s. In the chronological research, the stages of the development of the idea of modernism in the art of painting were investigated. The ideas of artists and writers about modernism were identified and compared with each other. Thus, it was seen how important writers in Turkey perceived modernism in the art of painting in the 1930s. The findings in the article reveal how the idea of modernism was perceived in Turkish painting in the 1930s. In this way, it is aimed to understand the intellectual sources underlying the stylistic developments in Turkish painting.

Florinalı Nazım Bey'e göre mütareke polisi (1919-1921)¹

Cemal Tepe ²

² Samsun İl Emniyet Müdürlüğü, Polis Tarihi Araştırmaları, Samsun/Türkiye.

ÖZET

Bu çalışmada, Polis Mecmuası Müdürü Florinalı Nazım Bey'in Mütareke yıllarındaki yazılarına yer verilmiştir. Mütareke yılları Türk Polis Teşkilatı adına oldukça zor geçmiştir. Bilhassa İstanbul Polis Teşkilatı, bu zorlu süreci en fazla hisseden kurumların başında gelmiştir. İşgalden itibaren itilaf kuvvetleri ile işbirliği zorunda yapmak zorunda kalmışlardır. Hatta bu dönemde İstanbul Polis Müdüriyeti makamında bulunan işbirlikçi bazı polis müdürlerinin ismi Nutuk'ta sıklıkla geçmektedir. İşte bu doğrultuda 1919 senesi başlarında Polis Mecmuası Müdürlüğüne getirilen Florinalı Nazım Bey'in Mütareke Dönemi'nde kaleme almış olduğu yazıları çalışmaya konu edilerek, mütareke şartları altındaki İstanbul polisinin durumu analiz edilmek istenmiştir. Çalışmanın zaman aralığı olarak 1919 ile 1921 seneleri arası tercih edilmiştir. İşgalin ve baskının en fazla hissedildiği 1919 ile 1920 yıllarında polis mektep eğitimi, kumarla mücadele, firari meseleleri, azınlık çeteleri gibi konular ön plana çıkarıken, Anadolu'da Yunan ilerleyişinin durdurulduğu 1921 senesinde ise çok daha rahat bir şekilde polis reform konuları ön plana çıkmıştır. Çalışmada, Polis Mecmuası (1919-1921) sayıları ana kaynak olarak kullanılmıştır. Devlet Arşiv Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü arşiv belgeleri ve dönem basını ile kaynak çeşitliliği artırılmıştır. Böylece Mütareke Dönemi İstanbul polisinin durumunu gösterir özgün bir çalışma elde edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Polis Florinalı Nazım, polis mecmuası, mütareke dönemi, iç güvenlik

Armistice police according to Mr. Nazım Of Florinan (1919-1921)

ABSTRACT

In this study, the writings of the Police Magazine Director from Florinan Mr. Nazım during the Armistice years are included. The armistice years were very difficult for the Turkish Police Organization. In particular, the Istanbul Police Organization was one of the institutions that felt this difficult process the most. Since the occupation, they had to cooperate with the Entente forces. In fact, the names of some collaborative police chiefs who were in the office of Istanbul Police Directorate during this period are frequently mentioned in Nutuk. In this direction, it was aimed to analyze the situation of the Istanbul police under the conditions of the armistice by using the articles written by Florina Mr. Nazım, who was brought to the Directorate of Police Magazine at the beginning of 1919, during the Armistice Period. The time period of the study was chosen between 1919 and 1921. In 1919 and 1920, when the occupation and oppression were felt most, subjects such as police school education, the fight against gambling, fugitive issues, and minority gangs came to the fore, while in 1921, when the Greek advance in Anatolia was stopped, police reform issues came to the fore. In the study, the Police Magazine (1919-1921) numbers were used as the main source. The diversity of resources was increased with the archive documents of the State Archives Presidency and the General Directorate of Security and the press of the period. Thus, an original study was obtained that shows the situation of the Istanbul police in the Armistice Period.

KEYWORDS

Police Florinan Mr. Nazım, police magazine, armistice period, internal security.

¹İlgili çalışma Polis Neşriyat Müdürü Florinalı Nazım Bey'in 1919 ile 1921 seneleri arasındaki Polis Mecmuası isimli dergideki yazılarından üretilmiştir.

Giriş

Polis Mecmuası, II. Meşrutiyet Dönemi'nde 1911 senesinde yayın hayatına başlayan Polis Gazetesi (Okçabol, 1940;21) yerine 1 Temmuz 1913 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Mecmuanın gayesi, polisin gelişimi ve polis meslek mensuplarının aydınlanmasına hizmet etmektir (Polis Mecmuası, 1 Temmuz 1329: 1). Bir resmi belgede geçen "Bu kerre resmi olarak intişarı (yayımları)..." ifadesinden de anlaşılacağı üzere mecmua, polis teşkilatının resmî yayım organıdır (BOA. DH. EUM. PMC. 9-27). Yayım işleri ile ilgili Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti bünyesinde Polis Mecmuası Müdürlüğü birimi kurulmuştur (EGM Arşivi, Personel Kütük Defteri-1). Birimin ilk müdürü, Sadi Bey'dir. 15 Mayıs 1913'te tayin edilmiştir (BOA. DH. EUM. PMC 9-27). Ardından Trabzon Vilayeti Mektubî Kaleminden Zeki Bey, 20 Eylül 1330 (1914)'te Polis Mecmuası Müdürlüğünde göreve başlamıştır (EGM Arşivi, Personel Kütük Defteri-2). Görevini 1919 senesi Şubat'ına kadar sürdürmüştür. İstifası üzerine yerine 10 Şubat 1919 tarihinde Florinalı Nazım Bey getirilmiştir (BCA. 168-812-9). Florinalı Nazım Bey, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ile ilk tanışması 1919 senesi hemen başıdır. 13 Ocak 1919 tarihinde Mülkiye Heyet-i Teftişiyeden 4. Şube Müdürü olarak Emniyet Teşkilatına geçmiştir. Kısa bir süre sonra da 4. Şubenin lağvedilmesiyle boşalan Polis Mecmuası Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Buradaki görevini 1930'lara kadar sürdürmüştür. Mecmuanın yayın hayatı 1950'lere kadar ulaşmaktadır (Şahin, 1998: 28-38).

Resim 1 Polis Mecmuası, sy.112.

Florinalı Nazım Bey, Florina kasabasında Rumi 1299 (1883) senesinde doğmuştur. Babası, Halit Mazhar Bey'dir. Tahsil hayatının ilk ve orta öğretimini Florina'da tamamlamıştır. 1313 (1897) senesinde Florina Rüştüye Mektebini birincilikle bitirmiştir. 1314 (1898) senesinde aynı okulda Güzel Yazı Yazma Öğretmenliği görevine başlamıştır. Bu sırada aynı zamanda Florina Ticaret Odası Kâtipliği ve Florina Tahrirat Kâtipliği görevlerini yürütmüştür. Orta tahsilini özel olarak görmüş ve yüksek tahsil görmek için 21 Ağustos 1317 (1901) tarihinde Florina'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da 27 Nisan 1318 (1902)'de Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî Hulefâlığı görevine başlamıştır. Aynı zamanda Darülfünun Mekteb-i Hukukta eğitimini sürdürmüştür. Buradan da 1322 (1906)'da mezun olmuştur. Dâhiliye Nezaretindeki Mektubî Kalemindeki görevinden de 5 Temmuz 1324 (1908)'de ayrılmıştır. Meşrutiyet Dönemi'nde 17 Ağustos 1325 (1909)'da Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı İdare-i Umumiyesinde 800 kuruş maaşla 4. Şube 2. Sınıf Hulefâlığı görevine başlamıştır. 15 Kanun-ı evvel 1328 (1912)'de aynı idarede 1000 kuruş maaşla 1. Şube 1. Sınıf Hulefâlığı görevine terfi etmiştir. Bu görevini 9 Kanun-ı sani 1329 (1914)'e kadar sürdürmüş ve bu tarihte işe başladığı Mülkiye Heyet-i Teftişiyeye Kalemî 1. Sınıf Hulefâlığını Emniyet Teşkilatına geçinceye kadar devam ettirmiştir (BCA. 168-812-9). 4. Şube 2. Sınıf Hulefâlığı görevine başlamıştır. 15 Kanun-ı evvel 1328 (1912)'de aynı idarede 1000 kuruş maaşla 1. Şube 1. Sınıf Hulefâlığı görevine terfi etmiştir. Bu görevini 9 Kanun-ı sani 1329

(1914)'e kadar sürdürmüş ve bu tarihte işe başladığı Mülkiye Heyet-i Teftişye Kalemî 1. Sınıf Hulefalığını Emniyet Teşkilatına geçinceye kadar devam ettirmiştir (BCA. 168-812-9).

Florinalı Nazım Bey'in Türk Polis Teşkilatı ile tanışması 1919 senesinin başındadır. 13 Kanun-ı sani 1335 (1919)'da Mülkiyeden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 4. Şube Müdürlüğüne getirilmiştir (BCA. 168-812-9). 4. Şube lağvedilince (BOA. DH. EUM. PMC. 9-35) ve aynı zamanda Polis Mecmuası Müdürü Zeki Bey istifa edince 10 Şubat 1335 (1919)'da 2.000 kuruş maaşla Polis Mecmuası Müdürlüğü görevine başlamıştır. Bu görevini 1 Nisan 1335 (1919)'da 2.500 kuruş maaşla, 5 Teşrin-i evvel 1335 (1919)'da 2.750 kuruş maaşla, 3 Teşrin-i sani 1339 (1923) 2.850 kuruş maaşla, 1 Şubat 1339 (1923) 2.500 kuruş maaşla, 1 Teşrin-i evvel 1339 (1923) 3.000 kuruş maaşla ve 1 Mart 1340 (1924)'de 3.500 kuruş maaşla yürütmüştür (BCA. 168-812-9). Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren mecmua müdürlüğü görevi uhdesinde kalmak üzere İstanbul'da bulunan yabancı okullarda millî derslere girmiştir. Halicioğlu Tersiyân Ermeni Okulunda, Üsküdar Selamsız Fransız Okulunda Türkçe, Tarih ve Coğrafya öğretmenlikleri yapmıştır (BCA. 168-812-9).

Florinalı Nazım Bey, İstanbul'dan yürüttüğü Polis Mecmuası Müdürlüğü görevini 1930'lara kadar yürütmüştür. Ancak görevinin ne zaman sonlandığı henüz tespit edilememiştir. Özellikle Mecmuanın 227. sayısından 239. sayısına kadar olan eksikliği Florinalı'nın, Mecmudaki görevinin ve yazılarının ne zamana kadar sürdüğü veya sonlandığı noktasında fikir elde edilmesine imkân vermemektedir. Ancak şurası sabittir ki 227. sayıda yazısı bulunan Florinalı Nazım'ın, 239. sayı itibarıyla ardı sayılar dâhil olmak üzere yazılarına rastlanılmamaktadır. Bu nedenle 239. sayıdan önce yani 1 Kasım 1930 tarihi öncesinden Mecmuadan ayrıldığı düşünülmektedir. Geriye kalan zamanında ekseriyetle edebiyata yönelmiş ve şiirlerini tanıtma yöntemindeki usulü nedenleriyle "Türk Şiir Kralı (Ayvazoğlu, 2007; 296)" olarak ünlenmiş ve nihayetinde 1939 senesinde yaşamını yitirmiştir. Polis Mecmuası ise daha uzun yıllar yayın hayatına devam etmiştir.

Mütareke yıllarında başına geçtiği Polis Mecmuasını, işgale ve zor şartlara rağmen yayına hazırlayan Florinalı Nazım Bey'in çektiği sıkıntıları yansıtmaya bakımından derginin 135. sayısında kaleme almış olduğu "Merkez Memurlarımızdan Temennimiz ve Polis Memurlarına İhtarımız" başlıklı yazı bizlere rehberlik etmektedir. Yazıya geçmeden önce şu hususu belirtmek gerekir ki derginin abonmanları tüm polis mensuplarıdır. Onlardan kesilen ücretler ile derginin çıkarılması sağlanmaktadır. Bu nedenle Florinalı Nazım Bey, yaşanan güçlükler nedeniyle polis memurlarını uyarmış ve memurların amiri statüsündeki merkez memurlarına² ücretlerin toplanmasına yönelik temennilerini bu yazı ile iletmıştır. Benzer konuların 1920 senesi içerisinde de cereyan ettiğini ve o yıl sorunun üstesinden el birliği ile geldiklerini ifade ettikten sonra "Malumdur ki her sene" diyerek başladığı paragrafta, mecmuaya abone olanlar hakkında abone bedellerinin tedarik sürecini anlatmış ve bu süreçte polis merkez memurluklarının fonksiyonun ne olduğunu açıklamıştır. Abonman polis memurlarının tayinlerinin çıkması halinde merkez memurlukları tarafından tayin durumunun, Polis Mecmuasına yazılı veya şifahiye bildirilmesi halinde mecmuanın, tayin olan memurun yeni yerine gönderileceğini ve abonman memurun mecmuaya ulaşmada sıkıntı yaşamayacağını dile getirmiştir (Polis Mecmuası, 1 Mart 1337: 571).

Polis merkez memurlukları tarafından abonman memurun yeni tayin durumunun bildirilmemesi halinde tüm dergi sayılarının eski yerine gönderileceği uyarısında bulunmuştur. Gerek merkez memurlukların ve gerekse abonman polis memurlarının yeni yerlerini bildirmemeleri sebebiyle yeni mecmua sayılarının ellerine ulaşmadığı gerekçesiyle mecmua yönetimini sorumlu tutamayacağını yazmıştır. Ayrıca 1916 senesinde bununla ilgili olarak yapılan bir duyuruyu okuyucuları ile paylaşmış ve yer değişikliği halinde doğan mağduriyetten dergi yönetiminin mesul tutulamayacağını açıklamıştır. Abonmanların mağduriyetlerinin bir sebebinin de merkez memurlarının sık sık yer değişiklikleri olduğunu yazmıştır. Tebligat ve bilgilendirme konusundaki

² Merkez Memuru, İkinci Meşrutiyet yıllarında ihdas edilmiş, polisin tüm idari ve asayişe dair birinci derecede mesul amiridir. Ser komiser/baş komiser rütbesinin üstüdür. 1913 tarihli Polis Nizamnamesi 5. Maddesi'ne göre oluşturulmuş ve polis müdüriyetlerinden sonra gelen polis merkez memurluğu biriminin yöneticisi addedilmiştir. Düstur, T.2, C.5, 1329: 385-403; 1937 senesinde Emniyet Teşkilat Kanunu ile yapılan düzenleme ile ortadan kaldırılmıştır. Resmi Gazete, 4 Haziran 1937: 8273.

eksikliğin önemli bir parçasının da merkez memurlarının sıkça yer değişikliği yapmalarıdır. Sıklıkla amir değişikliğinin konu takibine olumsuz yansıdığı izah etmeye çalışmıştır. Ayrıca "Aylar veya senelerden beri mecmua alamıyoruz." (Polis Mecmuası, 1 Mart 1337: 572) şikâyetlerinin önüne geçmenin bir yolunun da merkez memurluklarına gönderilen ilgili mecmua sayısının, abonmanın tayin olduğu yere gönderilmesiyle şikâyetlerin önüne geçilebileceği tezini savunmuştur. Yine polis memurlarına seslenerek "mecmua alamıyoruz" diye şikâyet dilekçeleri yazacaklarını yeni tayin yerlerini bildirmelerini istemiştir.

Polis Mecmuasının polis teşkilatındaki amacı ile ilgili olarak "Polis memurlarının zapturapt memleket hususunda vücutlarından azamî derecede temin-i istifade için kendilerine az çok rehber olabilecek bir mecmuanın..." (Polis Mecmuası, 1 Mart 1337: 572) diyerek mecmuanın polis memurlarına ulaştırılmasının önemine değinmiştir. Özellikle uzun yıllar süren savaşın meslek içi eğitiminde yarattığı eksikliği bir nevi mecmua aracılığıyla ortadan kaldırıldığını ifade ederek abonmanlara mecmuaların ulaştırılmasının elzem olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yolda gerek merkez memurluklarının ve gerekse polis memurlarının üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi hususunda düşüncelerini ortaya koymuştur.

Florinalı Nazım Bey, 1919 senesinde Polis Mecmuası Müdürlüğü görevine getirildiği sırada ilk olarak Türk polisinin karakterinin nasıl olması gerektiği ile ilgili bir yazı dizisi kaleme almıştır. Bu yazının evveliyatında Nazım Bey'in herhangi bir polisiye tecrübesi bulunmamasına rağmen böyle bir konuda yazı kaleme alması oldukça cesur karşılanmalıdır. Oysaki kendisi hukuk mezunudur ve adlî konularda bir yazı kaleme almayı tercih edebilirdi. Ancak anlaşılıyor ki kendisi meslek bilgisinden önce meslek karakteri/ahlakının geldiğine inanmaktadır. Bu nedenle ilk olarak Türk polisinin seciyesinin/ahlakının nasıl olması gerektiği ile ilgili yazmaya başlamıştır.

Nazım Bey'e göre Türk polisinin karakteri nasıl olmalıdır?

Florinalı Nazım Bey, 10 Şubat 1919'da Polis Mecmuası Müdürlüğüne getirildikten sonra ilk yazısı, 1 Nisan 1335 (1919) tarihli sayıda yayımlanmıştır. "Bir Hitabe-i Zabita" başlığıyla tüm polisler seslenmiştir. Ayrıca bu yazının ortasında yandaki vesikalığına yer verilmiştir. Fotoğrafın altına "Polis Mecmuası Müdür-i Cedidi Florinalı Nazım Bey" yazılmıştır. Yazısına "Her memleket, muntazam bir polise muhtaçtır." (Polis Mecmuası, 1 Nisan 1335: 254) sözleriyle başlamıştır. Türk polisinin düzgün, derli toplu ve düzenli olması gerektiğini vurgulamıştır. Disiplin anlayışını ön planda tutmaktadır. Polislerin, hal ve hareketleri ile dikkat çekeceğinden bu yönde olumlu sergileyeceği tavırlarla toplum tarafından itibar göreceğini savunmuştur. Diğer taraftan ciddi görünüşü ile halka güven vereceğini ileri sürmüştür. Polis teşkilatı muntazam olmayan bir memleketin, asayiş ve emniyetten yoksun olacağı tezini savunmuştur. Asayiş ve emniyetin yoksun olduğu yerlerde ise suç oranlarının artacağı, isyanların baş göstereceğini belirtmiştir. Kamu düzeni ve barışının sağlanamadığı yerlerde yaşamının "azap ve ıstırap" olduğundan bahsetmiştir. "Emniyet-i can ve mal, esbab-ı istikmal edilmeyen yerlerde sâkin ahali, tehlike ve muhataradan hali kalamaz." demiştir (Polis Mecmuası, 1 Nisan 1335: 254). Bu nedenle medeni ülkelerde polise ehemmiyet verildiğini ve hemen her yerde polis teşkilatlarının kurulduğunu ve eksikliklerinin tamamlanmaya çalışıldığını kaleme almıştır.

Nazım Bey, Türk polisinin Meşrutiyet'in yeniden ilan edildiği 1908 senesine kadar halkın nezdinde hoş bir hatıra bırakmadığını, bunun yanı sıra teşkilat olarak gelişmediğini ve memleket asayiş ile emniyetini sağlamada yetersiz kaldığını iddia etmiştir. Hürriyetin ardından mevcut hükümetlerin polis teşkilatının gelişimini tamamlamak adına adımlar attığını özellikle polis memurlarını geçim endişesinden uzaklaştırmak ve görevlerinde daha fazla duyarlı hale getirmek için çaba sarf ettiğini yazmıştır. Diğer taraftan meslek içi terfi ve ödül sisteminin mesleğe değer kattığından bahsetmiştir. Tüm bunların şüphesiz olarak takdire şayan gelişmeler olduğunu ve polis teşkilatının gelişimine katkı sunacağını ileri sürmüştür.

Nazım Bey'e göre bir polis mensubu "Her haliyle namûskârân memlekete hüsni-i misal lazım gelen" olmalıdır. Ahlak ve namusundan şüpheye düşülmemeli ve davranışlarıyla topluma örnek olmalıdır. Tüm hal ve hareketleriyle görev sırasında veya dışında emniyet ve güven hissi vermelidir. Suçun gerçekleşmesinin ardından hemen ortaya çıkmalı, gerekenleri yapmalı ve

adaleti tecelli ettirmelidir. Bu kısımda adaletten bahisle polis teşkilatından esasen itibarıyla beklenenin, suçla mücadele olduğunu vurgulamıştır (Polis Mecmuası, 1 Nisan 1335: 254). Florinalı Nazım Bey ilk yazısında ekseriyetle bir kısım meslek içi sorunlarla birlikte polis halk ilişkileri nazarında görüşlerine yer vermiştir. Benzer görüşlerini derginin bir sonraki sayısında devam ettirmiştir.

Florinalı Nazım Bey, Polis Mecmuasınının 1919 senesi Mayıs ayı 113. sayısında Türk polisinin karakterinin nasıl olması ile alakalı görüşlerine "Polis Efendilere" başlıklı yazısı ile devam etmiştir. "Efendiler!" hitabıyla başlayan yazısına "Mesleğiniz ne kadar şeref-dâr ise o derecede nazik ve mühimdir." diyerek vatanın selametinin, asayiş ve düzenin teminine görevli polislerin ellerine teslim edildiğini ifade etmiştir. Bir mazlumun imdadına koşacak, bir zavallının elinden tutacak, bir memleketi vazifesi itibarıyla geliştirecek meslek mensubu olduklarını dile getirmiştir. Akabinde yazısına şöyle devam etmiştir:

"Siz, devletin öyle bir anasır-ı mühimesiniz ki ufak bir hatanız haysiyet-i hükümete icra-yı tesirden hali kalmaz, iyi bir hareketiniz ise efradından bulunduğunuz Osmanlılığın i'la-yı namına hizmet eder. Unutmayınız ki maarif, ziraat, sinai, ticaret gibi her memleket için medar terakki ve saadet olan icabat-ı medeniye yalnız ve yalnız şa'la-yı sükûn ve asayişin gölgesi altında inkişaf ve itila edebilir. Polis, bilâ-tefrik cins ve mezhep bütün efrad-ı ahalinin ırz ve can ve malını sıyanetle beraber temin-i istirahatini hun-i namusuyla tekemmül etmiş bir memurdur (Polis Mecmuası, 1 Mayıs 1335: 279)."

Florinalı, yazısının devamında polis ve askeri kuvvetleri kıyaslayarak polisin de şeref ve haysiyetin bekçisi olduğunu, askerin savaş sırasında nasıl seve seve can veriyorsa polisin de kanun uğrunda hayatını feda ettiğini söylemiştir. Askerin genel olarak devletin varlığını koruduğunu, polisin ise bireyin varlığı ile hukukunu koruduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle her iki kurumun, benzer hürmet ve saygıyı görmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ardından polisler seslenerek ilk evvel uğruna hayatlarını feda eyleyecekleri kanunu, iyi bilmeleri gerektiğini söylemiştir. İkinci olarak polislik mesleği hakkında fiilen ve fikren "terbiye" görmeye şiddetle ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Nazım Bey'in, polislik meslek bilgisine ve terbiyesine önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle polis efendilere çağrıda bulunarak bilgi ve terbiyelerini artırmayı istemiştir. Devamında "Efendiler! Şahrâh memuriyetinizde temin-i muvaffakiyet için her şeyden evvel vazife-şinas olmayı da nazar-ı dikkatten durr tutmamalısınız. Zira takdir-i vazife edemeyen ve mesleğini sevmeyenler manen ve maddeten mahrum-ı muvaffakiyettir." (Polis Mecmuası, 1 Mayıs 1335: 279) diyerek meslek sevgisi ve görev bilincinin önemine değinmiştir.

Florinalı'ya göre polis seri hareket etmelidir. Kriz anında duraksamadan en doğru kararı almalı ve tatbik edebilmelidir. Bir işin veya durumun akıbetini önceden değerlendirebilmelidir. Tereddüt polise uygun bir hareket tarzı değildir. Tereddüt başarısızlığa açılan ilk kapıdır. Polisin sahip olması gereken bir diğer duygu ise izzet-i nefis yani özsaygıdır, kendine güvendir. Her polis bu duyguya sahip olmalı ve en her şeyden üstün tutmalıdır. Zira kendine güveni olmayanların, mesleğini gözetemeyeceklerini ifade etmiştir. Özgüven eksikliğinin üzüntü verici bir eksiklik olduğunu dile getirmiştir. Meslek adabına uygun hareket edilmesini ve hiç kimseye karşı kötü davranılmamasını tembihlemiştir. Mesleğini kıymetini herkese adil bir şekilde davranılmasıyla mümkün olabileceğini izah etmiştir. Son olarak "Velhasıl kâffe-i edvar ve harekâtınızda (tüm hal ve hareketlerinde) vicdanınıza mütabaat ve kavaid-i ahlakiyeye riayetle şahrah (doğru yolda) istikamette yürüyünüz. Yürüyünüz sizden beklenen husus ve edvar (tavırlar), ancak ve ancak bu daire-i memduhaya (övmeye) inhisar edebilir." (Polis Mecmuası, 1 Mayıs 1335: 279) diyerek polis mensuplarından doğru yolda ve doğru istikamette yürümelerini istemiştir. Böylece Florinalı Nazım Bey, polisler seslenişini sonlandırmış ve belli bir süre gündemdeki konular hakkında yazmıştır.

Florinalı Nazım Bey'in tekraren polisin karakteri konusuna dönüşü derginin 131. sayısıyla olmuştur. Bu sayıdaki yazısının başlığı "Polis Seciyesi"dir ve seciye kelimesi karakter karşılığı kullanılmaktadır ki bu yazı dizisi birkaç sayı devam edecektir. Polis Seciyesinde polisin, kamu selameti için çalıştığını, kamu huzur ve barışını sağlamasıyla halktan gereken hürmeti görebileceğini, diğer taraftan polis fertlerinin gerek bireysel ve gerekse teşkilat olarak toplumdan

saygı görmeleri için kamunun istirahati ve selameti için çalışıyor olması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü insanların öncelikli olarak huzur ve güven ortamında hayatlarını sürdürmek istediklerinden bahsetmiştir.

Polisin, fiziksel olarak sağlam ve çevik olması gerektiğini yazmış ve özellikle serseri ve haydut gibi suça meyilli kişilerle mücadele sırasında bu özelliklerin işe yarayacağından bahsetmiştir. Polisin "Vazifesi icabatınca, gece gece gündüz faal, zî-hayat bir makine gibi" hayatın her anında görev yaptığından ve görevi sırasında her türlü adli olayla karşılaşması olağan olduğundan suçlulara karşı koyabilecek ve onların yasalara aykırı hareketlerini ortadan kaldıracak fizik ve atikliğe sahip olması gerektiğini söylemiştir. Aksi durumun suçlularla mücadele eden polis fertlerinin yaralanmasına neden olabileceği uyarısında bulunmuştur.

Nazım Bey'in ifadesiyle "polis, asayiş-i memleketi ihlal edecek ahval teşebbüsâta vakt ü zamanıyla" müdahale etmelidir. Ardından şüpheli şahısları derhal yakalamalıdır. Eğer ki olayın failleri kayıp ise onlara en kısa sürede ulaşmak için çalışmalar yapılmalıdır. Karmaşık olayları delillerle aydınlatmalıdır. Aksi takdirde polis görevinde ne kadar uzman olursa olsun aydınlatılmayan olayların polisin başarısına gölge düşüreceği uyarısında bulunmuştur.

Poliste metanet yani sağlamlık, kararlılık önemli bir karakterdir. Önleyici polislikte mensuplarda ilk aranacak özelliklerdendir (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1336: 423). Hükümet adına yegâne kanun uygulayıcı kuvvet olması hasebiyle teşkilat mensuplarının kanunların uygulanmasındaki ısrar ve kararlılığın önemine değinmiştir. Polisin saha çalışması sırasında, adli veya idari takip görevi sırasında hiçbir vakit hisleriyle hareket etmemesini, kanun emri doğrultusunda hareket etmesinin gerektiğini söylemiştir. Bu sayıdaki yazısına "Cidden metin, cidden şayan-ı tahsin bir tavr-ı azimkârı ve mevcudiyetle ifa-yı vazife eylemelidir. Mesleğinde bu kadar ulvi bir metanet-i tabi ve ahlak ibrazına muvaffakiyet gösterecek... mazhar-ı hürmet ve memduhiyet olacakları şüphesizdir." satırlarıyla son vermiştir (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1336: 424).

Florinalı Nazım Bey, Polis Mecmuasının 133. sayısında da 'Polis Seciyesi' başlıklı yazısına devam etmiştir. Bu sayıda ilk olarak 'vakar ve ciddiyet' mefhumlarına değinmiştir. Polisin devletin haysiyetini temsil eden bir kuvvet olduğunu yazmıştır. Bir polisin hal ve hareketlerinin, ciddiyetinin gerek ahali ve gerekse meslektaşları tarafında itibar ve saygı görmesinin ön koşulu olduğunu ifade etmiştir. Bu hususlara riayet etmeyenlerin ise meslek haysiyetine ve devlet namına zarar vereceğini söylemiştir.

Polis Nizamnamesinde, polisin vakar ve ciddiyetiyle ilgili olan maddelerinin ele almış ve değerlendirmiştir. Ciddiyetin ilk emaresi olarak resmi selam vurgusu yapmıştır. Özellikle monarşi dönemin bir emaresi olarak geri geri gitmenin söz konusu olamayacağını dile getirmiştir. Resmi selamın nasıl yapılması hakkında bilgi vermiştir. Ardından ciddiyetin muhafaza edilemeyecek "gülmenin" laubalice bir davranış olacağına ve polisin bu tarz hareketlerden kaçınmasının doğru olacağını dile getirmiştir. Akabinde sözü itidal-i dem konusuna getirmiştir. Her bir polisin soğukkanlı ve tutarlı davranış sergilemesi, meydana gelen olaylara karşı heyecanlanmadan, acele etmeden, düşünerek ve tedbir alarak hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Kendi ifadesiyle "İtidal, insan için bir şiar-ı kemal" (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i sani 1337: 447) diyerek polis karakterinin nasıl olması ile ilgili 133. sayıdaki değerlendirmesine son vermiştir.

Florinalı Nazım Bey 'Polis Seciyesi' başlıklı yazı dizisini 134. sayıda sürdürmüştür. Bu sayıda ilk olarak polisin 'sözü, özü bir' olması gerektiğinden bahsetmiştir. İnsanları birbirine bağlayan en önemli duygunun doğruluk ve dürüstlük olduğunu, akabinde polisin umumun canını, malını ve namusunu koruduğundan bahisle ve ayrıca hükümetin icra kuvveti olması dolayısıyla polis mensupları arasında ilk aranılan özelliğin, özü ve sözü doğru olmak olduğunu anlatmıştır (Polis Mecmuası, 1 Şubat 1337: 557). "Koca bir heyet-i ictimaiye üzerinde nazım umur-i inzibat olmak vazife-i ulviyesini deruhte eden polisin" ifadesini kullanarak, polisin sosyal hayatın önemli bir parçası olduğu ve içinde bulunduğu toplumun huzur içinde yaşaması için düzenleyici güç olduğunu ifade etmiştir. Polisin de kendisinin mal, can veya ırz konusunda mağdur duruma düşebileceğini, bu nedenle meslektaşlarının doğru ve dürüst bir şekilde hareket etmesini istemiştir (Polis Mecmuası, 1 Şubat 1337: 558).

Polisin, memleketin asayiş ve güvenliği ile görevlendirilmiş bir kuruluş olduğundan bahisle teşkilat genelinde nizam ve düzenin son derece önemli olduğuna ve her polisin bu duygulara sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. İyi tertipli, disiplinli ve düzenli bir polis teşkilatının halk nazarında iyi tesir bırakacağını söylemiştir. Teşkilat hakkında var olan olumsuz görüşlerin ortadan kalkacağını savunmuştur. Yazısına şöyle devam etmiştir:

“Mesela tarz-ı telebüs nokta-i nazarından bir mukayesede bulunalım: Elbisesinin intizam ve nezafetine dikkat etmeyen, ceketi yırtık, yakası bulaşık, elbise düğmeleri kısmen kopuk bir halde bir polis memuru bulunduğu farz olursa vaziyet-i hariciyesince bu derecede yegâne-i intizam olan şahsın, maneviyet-i halkiyyesinde memleketin nazım emniyeti olmak gibi bir meziyet-i mahsusanın vücuduna kuvvet-i bahş teyit olacak ne gibi asar-ı hakk-ane gösterilebilir? (Polis Mecmuası, 1 Nisan 1337: 583)”

Florinalı yazısının devamında “Polis, bazen nasih ve mürebbi, bazen musahhih mevkiinde bulunur.” diyerek Türk polisinin ‘Pedagogluk’ rolüne dikkat çekmiştir. Polisin, bazı olaylar karşısında toplum bireylerine bazen öğüt veren, ders veren, eğiten, yetiştiren, topluma kazandıran, kamu düzenine uymadaki sorunlarını gideren bir karaktere sahip olması gerektiğinden bahsetmiştir. Örnek vererek, bir çocuğun ebeveynlerin nasihatine uymayarak o mahallede bulunan serserilerle temaslarına devam etmesi üzerine ailenin polis karakoluna gelerek müracaatta bulunması halinde polisin o çocuğu karakola davet edilerek gerekli nasihat yapılmasını istemiştir. O çocuktan mahallede bulunan serseri veya kötü sanlı kimselerle olan bağı koparması gerektiğinin uygun lisanla anlatımını tavsiye etmiştir. Böylece polisin o çocuğu karşı ‘nasih ve mürebbi’ görevini yerine getirmiş olacağını yazmıştır.

Polisin “musahhih” düzeltici veya düzeltmen işlevi görmesinden, “istinabe” yolu çalışmalarının doğruluğunun araştırılmasından bahsetmiştir. Örneğin Beyoğlu’na meydana gelen cinayet olayı ile ilgili olarak Üsküdar esnafından birisinin şüpheli olarak Beyoğlu polisi tarafından yakalanabileceğini, hâlbuki bu kişinin cinayet saatinde farklı yerde olduğunu ve buna şahitlerinin olduğunu iddia edebileceğini söylemiştir. Bu takdirde Beyoğlu polisinin, Üsküdar polisinden konu hakkında araştırma talep etmesi gerektiğini, şahitlerini dinlemesini ve iddianın doğruluğunun anlaşılmasıyla Üsküdar polisinin “musahhih” görevi görmüş olduğunu yazmıştır. Polisin pedagog veya öğüt verici olma vasfıyla ilgili olarak şöyle bir örnek vermiştir:

“Mahallat arasında münasebet-i gayr-i meşruada bulunduğu haber verilen bir kadın hakkında zabıtaca yapılacak tedabiri nazar-ı dikkate alalım: Eskiden böyle bir hale zabıtaca itla vukuunda baskın icra edilirdi. Baskın usulünün suret-i ifasına gelince: Bir evde hariçten gelen şahısla gayr-ı meşru muamelede bulunduğu mahalle mahalle ahalisince tayin eden kadın hakkında ahaliden bazıları imam, muhtar vesaireyi istishap ettikten sonra zabıtaya müracaat olunarak basılması matlup olan hanede baskın yapılır ve kadın ve zampara harice çıkarılırdı. Hâlbuki bundaki gaye ve maksat, bu suretle basılan kadının iffet ve haysiyetini pay-ı mal etmek değil, böyle bir fiilin bir daha tekrar etmemesini teminden ibarettir. Hane basıldığı zaman ise baskına uğrayan kadının namusu ayakaltına alınmış ve aynı zamanda kendisi herkes nazarında teşhir olunmuş olacağından bu tarz-ı muamele, kadını evvelce hafiyen yaptığı bir fiil-i mezrum artık alenen bî-pervaya icra sevk eder... (Polis Mecmuası, 1 Nisan 1337: 584).”

Ahlak polisliği iş ve işlemlerinin “vicdani ve insani” yönlerine dikkat çekmiştir. Polisin tüm uyarı ve telkinlerine karşın kadının bildiği yolda devam etmesi ve dairesine müşteri alması halinde atık o kadın hakkında “fahişe” muamelesinin yapılmasının son derece doğal bir işlem olduğunu kaleme almıştır (Polis Mecmuası, 1 Ağustos 1337: 640). Yalnız polisin, hassas mesele olması hasebiyle özellikle mahalle delikanlılarının reddedilmelerinin ardından elde edemedikleri kadınlar hakkında iftira atabilecekleri olasılığının göz önünde bulundurularak hareket edilmesini tavsiye etmiştir. Bu tür haksız iftiraların, o yer halkını galeyana getirmesi olasılığının yüksek olması hasebiyle araştırma ve incelemenin önemine değinmiştir. Bunun hayatî sonuçlarının olabileceği noktasında polisleri uyarmıştır (Polis Mecmuası, 1 Ağustos 1337: 641).

Florinalı kendi ifadesiyle “Polis, ahalinin ihtiyacatına ve umumi arzularına vakıf olmalıdır.” diyerek, polisin görev yaptığı o yer halkının sorunlarını, mahallenin vaziyetini, eksikliğini ve ihtiyacının neler olduğunun farkında olması gerektiğinin altını çizmiştir. Örneğin mahallenin hangi evlerinin eski

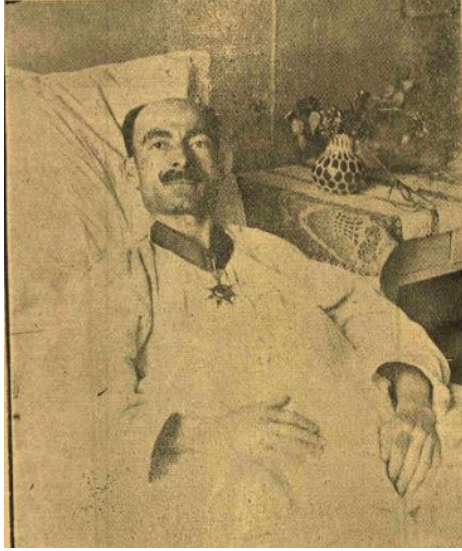
olduğunu, hangilerinde yangın çıkabileceğini, yangın çıkması halinde hangi çeşme ve cami havuzunun kullanılabileceğini önceden değerlendirmesini istemiştir. Mahalle musluk ve cami havuzlarını sıklıkla kontrol etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yine iki köy halkı arasında hayvan otlatılan ortak mera konusunda tartışma ve akabinde istenmeyen olaylar çıkabileceği noktasında hareket edilerek yeni meralar bulunarak ve köylülere tahsis edilerek, büyük olayların önüne geçilebileceği tezini öne sürmüştür (Polis Mecmuası, 1 Ağustos 1337: 641). Böylece Polis Seciyesi başlıklı yazı dizisini bu sayıda sonlandırmıştır. Ancak münferit olaylar veya başka tür polisiye konuları açıldığında her defasında polisin karakter ve davranışlarının nasıl olması ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

Hrisantos çetesi ile mücadele ve Nazım Bey

Mütareke Dönemi'nin İstanbul polisiyesinde en önemli meselelerin başında Hrisantos Çetesi gelmektedir. Rum asıllı Hrisantos'un önderliğindeki çete bir suç örgütü olmakla birlikte daha çok polis cinayetleri ile ün salmıştır. Bu nedenle İstanbul polisi, çete lideri ve mensuplarını ele geçirmek için yoğun mesai harcamıştır. Bu uğurda hayatını kaybedenler de olmuştur. Bunlardan birisi İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi 2. Sınıf Taharri Memuru Fahri Efendi'dir. Fahri Efendi, emrindeki polis memurları ile birlikte polis katili Hrisantos'u yakalamaya çalıştığı sırada planı başarısız olmuş ve bedelini hayatıyla ödemiştir (Alkor, 1952: 20-23). Hrisantos isminde bir haydut tarafından Kalyoncukolluğu civarında kalbinden vurularak şehit edilmiştir (Polis Mecmuası, 1 Temmuz 1335: 304). Fahri Efendi'nin şehadeti dolayısıyla Florinalı Nazım Bey Polis Mecmuasının 115. sayısında "Bir Vazife Kurbanı ve Vezaif-i Müttehimemiz" başlıklı bir yazı kaleme almıştır (Polis Mecmuası, 1 Temmuz 1335: 304).

Yazısının başında insanların hayatta iken zaman zaman adli olaylara maruz kaldığını ve bu nedenle yardıma muhtaç insanların imdadına koşabilmek için inzibat işlerinin bir nevi polisiye çalışmalarının önemli olduğunu, bu tür çalışmalar için ise mutlaka cesur ve azimli ellerin varlığının gerektiğini ileri sürmüştür. Polisiye görevlerinin her birinin kahramanlık içerdiğini ima etmiştir. Kamu huzurunun hâkim kılınabilmesi için polisin azimli ve vefakâr çalışması gerektiğinden bahsederek, o yerin emniyet ve güvenliğinin orada yaşayan insanların hayatlarının kıymet ve ehemmiyetini artırdığından bahsetmiştir. Kamu istirahati uğrunda canlarını feda eden kıymetli ve gayretli polis çalışanlarının büyük fedakârlıkla yapmış olduğu işlerin anlaşılmasının lüzumuna değinmiştir. Halkın selametine çalışan "necip", "mukaddes" bir maksat yolunda canını feda etmiş olan polisler hakkında kıymet ve insanlığın en yüksek tezahürünün o kişiye hürmet göstermek olduğunu dile getirmiştir. Yazısına şöyle devam etmiştir: "Evet saha-yı takip ve mücadelatta efna-yı hayat eden o gibi vazife kurbanları, gözlerini kapayarak dünya evinden huzur-ı hakka intikal ederken – pek ziyade arzu edilir ki – geride yetim ve bîkes kalan efrad-ı ailelerinin endişe-i maişetiyle bî-huzur-ı ruh olmasın. Ve bilakis bütün bir milletin kadir-şinaslığına delalet edebilecek bir tarz-ı nüvaz-şikârîde o felaket-dide aileler efradının gözyaşları silinerek..." (Polis Mecmuası, 1 Temmuz 1335: 304)

Olayın tesiri kamuoyu nezdinde ve polis teşkilatı içerisinde üzüntüye sebep vermiştir. Cenazesine teşkilat ve halk nazarında katılım oldukça yüksek olmuştur. Şehit Komiser, Okmeydanı'ndaki Şüheda Mezarlığı'nda defnedilmiştir. Şehidin geride iki çocuğu ve ailesi kalmıştır. Müdüriyetten Yusuf Ziya Bey 450 lira değerindeki bir arsasını kendilerine tahsis etmiş ve üzerinde ev yapılabilmesi için gerekli inşaat malzemesini almayı taahhüt etmiştir. Ayrıca şehidin ailesine verilmek üzere 160 küsur lira para toplanmıştır. Bu bilgilere yer verdikten sonra çocukların eğitim masraflarının üstlenilmesi gerektiğini ve bu doğrultuda hayırsever insanların biraz daha cesur hareket etmeleri gerektiğinin altını çizmiştir. Böylece hayırsever kimselerin yapacağı yardımlarla şehidin ruhunun şad olacağını kaleme almıştır (Polis Mecmuası, 1 Temmuz 1335: 304).

Resim 2 Faik Bey, Polis Mecmuası, sy.117.

Florinalı Nazım Bey'in Hrisantos Çetesi ile ilgili bir diğer haber yazısı, suç ortaklarından Zafiri'yi, yaralanmak suretiyle ölü ele geçirmiş olan Polis Müdürü Faik Bey'e başarısından dolayı Osmani Nişanı takılmasıyla ilgilidir. Zafiri'yi ölü olarak ele geçiren İstanbul Polis Müdüriyeti İkinci Şube Müdür Muavini Faik Bey (Sabah, 16 Ağustos 1919: 3) hakkındaki Polis Mecmuasındaki 117. sayıdaki yazısının başlığı "Bir Muvaffakiyyet-i Meşkure ve Bir Mukabele-i Aliye"dir (Polis Mecmuası, 1 Eylül 1335: 328). Haberin içeriğinde Faik Bey'in hastahanedeki Osmani Nişanı ile bir fotoğrafı da verilmiştir. Yandaki fotoğrafın alt kısmında şunlar yazılmıştır: "... Hrisantos'un refik-i şeriri Zafiri'yi derdest ederken mecruh olup gösterdiği fedakârlık ve kahramanlığa mükâfatan 3. Rütbeden Osmanî Nişan-ı Zîşanı ve 150 Lira mükâfat-ı nakdiye ile taltif buyurulan Polis Müdüriyet-i Umumisi İkinci Şube Müdür Muavini Bey'e nişan-ı ali-i mezkûr sine-i iftiharında (boynunda) bulunduğu halde hastahanedeki alınan resmi" (Polis Mecmuası, 1 Eylül 1335: 328). Faik Bey'in başarısı devletin en üst düzeyinin dahi dikkatini çekmiş ve padişah iradesiyle kendisine 3. dereceden Osmani Nişanı verilmiştir (BOA. DH. KMS. 55/1-15). Ayrıca bu nişan, devrin Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından hastaneye gidilerek bizzat takılmıştır (Sabah, 16 Ağustos 1919: 3).

Florinalı Nazım Bey, yazısında Faik Bey'in nasıl yaralandığı ile ilgili bilgilere yer vermiştir. Hrisantos'un suç ortaklarından Zafiri'yi Kalyoncukolluğu'nda bir muhallebici dükkânında denk düşürdüğünü, kendisine karşı silahına davranarak ateş ettiğini ve bu esnada yaralandığını, yaralanmasına karşın saldırganın üzerine atılarak elini tutmuş olduğunu ve revolveriyle altı yerinden yaralandığını, şahsı yere serdiğini dile getirmiştir. Faik Bey'in yaralı olarak İngiliz Hastanesine, Zafiri'nin ise Cerrahpaşa Hastanesine kaldırıldığını ve birkaç saat sonra vefat ettiğini kaleme almıştır. Diğer taraftan 1919'un 17 Ağustos'unda Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in yanında İstanbul Polis Müdür-i Umumisi Nurettin Bey ile İngiliz Hastanesine gelerek yaralı kahraman Faik Bey'e elleriyle nişan taktığı ve 150 lira para ödülünü takdim ettiğini ifade etmiştir.

Florinalı, Faik Bey'in ağzından gördüğü muameleye karşın hislerine dair şunları yazıya dökmüştür: "... 3. Osmani Nişan-ı zîşanı kendi elleriyle talik buyurdukları zaman ilave ettikleri bir iki cümle ile zaten sevmekte olduğum mesleğime beni bütün bütün rabt ettiler..." (Polis Mecmuası, 1 Eylül 1335: 329-330). Bu sözler, suçla mücadelede fedakârca çarpışan polis mensuplarına gerekli ilgi ve alakanın gösterilmesinin, polis mensupları üzerinde iyi tesir edeceğine iyi bir örnek olmuştur. Bu nedenle Florinalı Nazım Bey, bu gibi olayların ardından para ödülü, yardım sandığı, yaralı ve şehit yakınlarına maaş bağlanması ve yakınlarının eğitim, iş meseleleri konusunda polisin sosyal hizmetlerinin yürütülmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Florinalı Nazım Bey, Hrisantos hakkında basında abartılı ve polis teşkilatına zarar veren şayialardan ibaret haberlerin yapılması üzerine Polis Mecmuasının 118. sayısında "Cani-yi Menhus, Hrisantos ve Temenniyat-ı Mahsusamız" başlıklı bir yazı kaleme almak zorunda

kalmıştır. Bu yazı ile bir nevi söylentilere cevap vermiştir. Yazısının giriş kısmında Hrisantos ve çetesinin inanılmaz ölçüde zalimliğini ve kan dökücü kişiliğini anlatan ifadeler kullanmış ve ardından basında çıkan asılsız haberlere değinmiştir. Özellikle Alemdar gazetesinin 7 Eylül 1335 (1919) tarihli sayısında "Hrisantos Nerede?" başlıklı yazıyı değerlendirmiştir. Yazı aynen şöyledir:

"Hrisantos, bu adlı, sanlı caniyi tanımayan kalmadı. Hakkında yazılan şeyler adeta bir efsaneye benzedi. Son günlerde merkurun Yunanistan'a firar eylediği, ortadan gaip olduğu iddia edilmiş ve bir müddet sonrada bunun zabıtamızın cesurane ve faalane takibatını ihla için uydurulmuş bir yalan olduğu söylenmiştir. Filhakika (hakikatte) bizim mevsukan öğrendiğimize göre Hrisantos hiç olmazsa evvelki gün akşama kadar İstanbul'da bulunuyordu. Meğerki evvelki gece Veli Efendi Çayırında iki arkadaşıyla birlikte görülmüştür. Hatta bunu gören zat, Hrisantos'un alnından yaralı bulunduğuna da dikkat etmiştir (Polis Mecmuası, 1 Eylül 1335: 346)."

Alemdar'da çıkan bu yazı üzerine Florinalı Nazım Bey, Hrisantos'un Yunanistan'a firarına kendilerinin de inanmadıklarını dile getirmiştir. Çok kısa bir süre sonra işlediği cinayetlerin cezasını ödeyeceğini ifade etmiştir. Polisin takibatını bir kat daha artırması gerektiğini, yakalanmasının polisimizi gereğinden fazla uğraştırdığını ve bu meselenin artık hal edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Polis Mecmuası, 1 Eylül 1335: 346). Esasında Hrisantos'un polisçe yakalanamayışının kurum kimliğine olan olumsuz etkisini ortaya koymuş ve polis teşkilatına çağrı yaparak bir an önce caninin yakalanmasını talep etmiştir. Kalemle polis imajını savunmuştur.

Firariler meselesi ve Nazım Bey

Mütarekede hapishanelerin doluluğu sebebiyle hükümetçe bazı suçluların cezalarında indirim yapmış ve bundan bazı mahkûmlar yararlanarak tahliye olmuşlardır. Ceza indiriminin ve salıverilmenin haksızlığına inanan diğer mahkûmlar ise firar etmeyi kendileri için hak sayarak türlü yöntemlerle hapishaneden firara teşebbüs ve kaçmaya başlamışlardır. Böylece firariler ile "Hapishane-i Umumi" bir süre kamuoyunda tartışılmaya başlamış ve Florinalı Nazım Bey de firarilerin esasında asayiş meselesi olması hasebiyle gündeme kayıtsız kalamayarak konuyu derginin 116. sayısında işlemiştir. İlk olarak isimi vermeden konu hakkında bir gazetede yayınlanan yazıyı aynen şöyle aktarmıştır:

"Şehrimizde ihtiyacat-ı medeniye ve sıhhiyesi ile mütenasip bir hapishane bulunmaması ne elimdir. Memalik-i sairede hapishaneler umumiyetle birer ahlak hastahanesi, emraz-ı maneviyenin birer darüş-şifası mahiyetinde olduğu halde bizde hapishaneye düşenler, oradan çıktıkları zaman tasfiye edilmiş bir ruh ile değil, cemiyet-i beşeriyeye karşı daha düşman ve daha müntakim olarak çıkıyorlar. Çünkü hapishanelerimiz mahkûmları tedricen ifnadan (kötüleştirmekten) başka bir şeye yaramıyor. Ya mahkûmlarının fesad-ı ahlakını yahut maluliyeti intaç ediyor. Bu günlerde hapishanelerden tevali eden firar vukuatının esbabı teşrih edilirse ne kadar elim hakikatler meydana çıkar. Hapishanemizin şekli-i hazırı bir takım mahbûsinin tecil-i mücazâtına vesile oldu ve hapishanelerden tecil-i mücazat kararnamesi ile veya suver-i muhtelifle ile birtakım mahpusların tahliyesi diğer mahkûmlar üzerinde fena tesirler bıraktı. Mahbuslarda kanuna karşı bir feveran hissi uyandırdı. Bu saik ile firar tertibatı hapishane muhitinde meşru görülmeye başlandı. Firar vukuatı ile bu tahliye mesaili arasında da kuvvetli bir alaka vardır...(Polis Mecmuası, 1 Temmuz 1335: 316)."

Hapishaneden kaçmak için mahkûmların türlü türlü yollara başvurduğunu son günlerde sıkça işittiğinden bahisle firar olaylarının asayiş meselesi olduğunu ve bu durumun kısa sürede giderilmesinin memleket hayrına olduğunu izah etmiştir. Bu noktada polisin, firariler ile mücadele noktasında zor duruma düşmemesi adına hükümete çağrıda bulunarak gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Hapishanenin ihtiyaç duyduğu fiziki ve idari iyileştirmelerin bir an evvel yapılmasını talep etmiştir. Hapishanedeki fazla mahkûmların başka hapishanelere yerleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Diğer taraftan firari mahkûmların kaçışına yardım eden gardiyanların emsal olması bakımından şiddetle cezalandırılmasını istemiştir. Yazısına "Meselenin ehemmiyetini takdir ve tasvirde ittihat eden matbuatın bu vadideki nida-yı irşad ve temenniyatına biz de şu satırlarla iştirak eylemiş oluyoruz." (Polis Mecmuası, 1 Temmuz 1335: 316) diyerek son vermiştir. Böylece basında tartışılan firari meselesi hakkındaki görüşlerini

kamuoyu ile paylaşmıştır. Firariler meselesinde polise düşen sorumluluğun neler olduğundan bahsetmiş ve firarilerin kısa sürede yakalanması konusunda Türk polisini göreve davet etmiştir.

İstanbul Polis Mektebi ve Nazım Bey

Resim 3 İstanbul Polis Mektebi 19. dönem tahsilinde yer alan itilaf polis eğitimcilerine dair görüntü. Polis Mecmuası, sy.124.

Mütareke Dönemi'nin önemli gelişmelerinden birisi Umumi Harp nedeniyle eğitimine bir müddet ara veren İstanbul Polis Mektebinin yeniden açılışı ve bu süreçteki ilk mezuniyet töreni ile törene katılımcılardır. Özellikle İtilaf güçlerinin önde gelenlerinin katılımı ve tavsiyesi ile gerçekleştirilen törene Florinalı Nazım Bey de katılmıştır. Bu nedenle Florinalı Nazım Bey, kamuoyuna yansıyan polis okulu töreni hakkında Polis Mecmuasının 120. sayısında "Dersaadet Polis Mektebinin Zabıtamıza Yeni Bir Sahifesi" (Polis Mecmuası, 1 Kanun-ı evvel 1335: 370) başlıklı bir yazı kaleme almış ve yazısında tören sırasında gördüklerini, görüş ve düşüncelerini ifade etmiştir.

Yazısına geçmeden önce hatırlatmak gerekir ki "polis eğitiminde" okullaşma anlayışı 1907'de başlamıştır. Bu tarihten önce daha çok meslek içi eğitim anlayışı benimsenir iken ilk defa 1907'de Rumeli Islahatları Programı kapsamında Selanik'te Polis Okulu açılmış ve bunu başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun diğer büyük vilayet merkezleri takip etmiştir. Bu mekteplerin ekseriyetinde teorik ve uygulamalı ilmi ve fenni derslere ağırlık verilmiştir. Yerel lisan nedeniyle bazı yerlerde ortalama tahsil süresi dört ay iken altı aya kadar çıkmıştır. Umumi Harp nedeniyle İstanbul dışındaki tüm mektepler kapatılmış, İstanbul Polis Mektebi ise bir süreliğine mezun verememiştir. Mütareke Dönemi'nde 1919 senesi ağustos ayında, Emniyet-i Umumiye Müdürü Hüsamettin Bey'in de katıldığı bir törenle İstanbul Polis Mektebi yeniden eğitime başlamıştır. Tören sırasında Kavanin Muallimi Feridun Bey tarafından polisin toplumsal hayattaki yeri ve önemi ile görevlerine dair bir konuşma yapılmıştır. Polis Mektebinin açılmasıyla her üç ayda bir defa tahsil devresiyle mevcut polislerin yetiştirilmesi ve görevlerine muktedir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Mektebin açılışıyla birlikte eğitime, 70 kişi alınmıştır. Ayrıca mektepte eğitim vermek üzere Japon sistemi ile hırsızları yakalama eğitimi vermesi için İngiliz polislerinden Mr. Bayçılar muallim olarak tayin kılınmıştır (Polis Mecmuası, 1 Eylül 1335: 331).

"Sabah" gazetesinin ifadesiyle "Mütarekeyi müteakip ahiren küşat olunan polis mektebinin umumi imtihanlarının hitamı münasebetiyle" düzenlenen mezuniyet törenine katılan Florinalı Nazım Bey yazısının başında Umumi Harbin ürkütücü tarafından bahsetmiş, savaşın insanlar için "dehşet" olduğunu dile getirmiştir. Savaş karşıtı bir insan olduğu vurgusu, dönemin siyasi atmosferiyle anlaşılabilir. Yazısına devamla savaşın, kâbus olduğunu ve tüm dünyada hayatın iyileşmesi karşısındaki en büyük engel olduğuna dikkat çekmiştir. Sonuç ve sancılarının insanoğlu adına asırlarca yaşanacağını ifade etmiştir. Ardından konuyu polis mektebine getirerek ilim ve irfan merkezi olan mektebin Umumi Harp sırasında eğitime ve mesaisine ara verdiğini yazmıştır. Ancak Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan Mütareke Dönemi'nde Polis Mektebinin yeniden eğitime başladığını ifade etmiştir (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i evvel 1335: 370).

Mütareke Dönemi Polis Mektebi öğrencilerinin yılsonu sınavları polis müdüriyetinden hukuk ders eğiticileri ile Adliye Nezaretinden gelen bir heyet ile birlikte yapılmıştır. Sınav heyetindekiler şunlardır: Müstantık Vehbi Bey, Sulh Hâkimi Sakıb Bey, temyizden Tevfik Tarık Bey ve ayrıca polisyeden Emniyet-i Umumiye Müdürü Kalem-i Mahsus Müdürü Hasan Zeki Bey, Polis Müdüriyeti Fen Müşaviri Sadi Bey'dir (Sabah, 6 Teşrin-i sani 1335: 3).

Polis Mektebinin yeniden açılmasının ardından Mektebe 18. devre olarak 60 küsur kişi - Polis Mecmuası başka bir sayısında bu sayının 70 olduğu belirtilmiş idi - ilmi ve saha eğitimlerinin ardından başarılı olarak mezun olduklarını ifade etmiştir. Okul Müdürünün kendisine okulun fiziki kısımlarını gezdirdiğinden bahsetmiştir. Florinalı'nın bu yazıdaki en kayda değer kısmı Mütareke Dönemi'nin ilk mezunlarını eski mezunlar ile kıyaslamasıdır. Bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Gerçi bu devre-yi tahsilileyi ikmal eden efendilerin müktesebat-ı ilmiye ve fenniyeleri, mektebin mebd-e-yi küşadındaki vaz-ı müsaid şaşaa-darî esnada tahsil gören efendilerle kabli kıyas olamaz... (Polis Mecmuası, 1 Kanun-ı evvel 1335: 370-371). Değerlendirmede ilk olarak eğitim süresine değinmiştir. Eski mezunların dört aylık eğitim sürecinin şimdiki eğitime nazaran daha geniş olduğunu, şimdiki sürecin kısa olduğunu ve bu kısa süreçte polislere yeterli eğitim ve donanımın olamayacağını dile getirmiştir. İkinci olarak polis memurluğunu alan efendilerin daha kudretli ve iktidarlı kimseler arasından seçildiğini ancak umumi harbin ilmi hayata vermiş olduğu zarar nedeniyle şimdiki sırada polisliğe alınan kimselerin pek ilmi ve donanımdan yoksun olduğunu ve eskiden olduğu gibi polis seçiminde ellerinde eskiden olduğu gibi imkânların kalmadığını dile getirmiştir. Yalnız yeni alınanlar arasında kısmen de olsa orduda "ihtiyat zabıtlığı" etmiş kimselerin de bulunduğunu yazmıştır. Eski zamanlarda "hali hazırda nazaran" imkân ve şartların daha iyi olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan eski dönemlerde bir devrede 500 kişi okula seçilip alınabiliyor iken şimdilerde bu sayının 60'lara kadar düşmesi ve bu sayının da elde edilmesinin oldukça güç olduğunu ifade etmiştir. "Bugün ise o miktarda ve umumiyetle o evsaf (vasıf) ve miktarda tahsil görmüş efendilerin defaten yetiştirilmesi mümkün değildir." mütareke şartlarının polis yetiştirilmesi konusundaki olumsuz durumunu gözler önüne sermiştir. Öncelikle bu tür bir yoksunluğun memleket asayiş ve güvenliğine doğrudan tesir edeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte kötü şartlar ve imkânsızlıklar dâhilinde polis mektebinden az sayıda mezun verilmiş olsa ümit-vâr olunması gerektiğini, mütareke sırasında mektebin açılmasıyla mezun vermesinin önemli memnuniyet verici bir adım olduğunu dile getirmiştir.

Florinalı, satırlarına son verirken Dersaadet Polis Mektebi ziyaretinden edindiği izlenimlerden yola çıkarak bazı tavsiyelerde bulunmuştur. İlk evvel eğitim süresinin uzatılması gerektiğini söylemiştir. Akabinde polis okuluna öğrenci temininde seçenekli olunabilmesini ve bol miktarda öğrenci alımını arzu etmiştir. Diğer taraftan eğitim süresince fenni ve teknik derslerinin verilmesini ve özellikle "parmak izi" dersinin muhakkak surette okutturulmasını istemiştir. Polis mektebinden yetişen polis mensuplarının "memleket için iftihara seza" olduklarını belirtmiştir (Polis Mecmuası, 1 Kanun-ı evvel 1335: 370-371).

Dersaadet Polis Mektebinin Mütareke Dönemi'ndeki 60 küsur kişiden oluşan 18. devrenin mezuniyet törenine İstanbul İşgal Kuvvetleri'nden katılımlar olmuştur. İngiliz General Foulter de mezuniyete katılmıştır ve yanında İstanbul Polis Müdür Umumisi Nurettin Bey yer almaktadır. Yine Fransız ve İtalyan subaylarından Miralay Maksivel, Yüzbaşı Barlay ile Miralay Murra, Yüzbaşı Delgado'da heyette yer almışlardır (Polis Mecmuası, 1 Kanun-ı evvel 1335: 371). Heyet, Polis Mecmuasının ifadesiyle "mümeyyez" yani seçilmiş sıfatıyla mektep binasının önünde Mektep Müdürü Galip Bey ve öğrenciler tarafından törenle karşılanmıştır (Sabah, 1 Teşrin-i sani 1335: 3).

Mezuniyet töreni 4 Kasım 1335 (1919) Çarşamba günü yapılmıştır. Heyetten General Fuller yeni mezun olan polis adaylarına yönelik bir konuşma yapmıştır. Konuşma metni aynen şöyledir:

"Efendiler! Polis pek muhterem bir meslektir. Her memlekette asayiş ve inzibat, polisin iktidar ve kıymeti ile ölçülüdür. Fena polise malik olan şehirlerde halkın ırz ve can ve malı daimi bir tehlike içindedir. Bu itibarla yarından itibaren size düşen vazife pek büyüktür. Şurasını da kaydediniz ki bir polis memurunun en büyük vazifesi: Ahaliye emniyet ilka eylemektir. Bir

de haysiyet meselesi vardır ki buna da pek ziyade itina etmek icap eder. Bir polis memuru halka karşı haysiyet-i şahsiye ve meslekiyesini daima yüksek ve sağlam tutmalıdır. Sizi yarından itibaren şehrin en mühim iki merkezine tevzi edeceğiz. Buralarda muvaffakiyetle ifa-yı vazife eylemenizi temenni ederim. Müdür-i Umuminiz Nurettin Bey'le ben, kanunu her türlü muamelenizde size müzahir olacağız (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i evvel 1335: 371)".

Türk polisinin mütareke şartları bakımından istiklal duygusuna hasretliğini göstermesi bakımından 18. devrenin mezuniyet töreni, konuşmacısının kimler olduğu ve ne söylediği son derece önemli, ders verici olmalıdır. İstanbul Polis Mektebinin Mütareke Dönemi ilk mezuniyet töreni anlaşıldığı üzere İtilaf polis kuvvetleri ile işbirliğini yansıtan bir hadise olarak kayıtlara geçmiştir.

Kumar meselesi ve Nazım Bey

Mütareke Dönemi'nde kamuoyunu meşgul eden konuların başında gelen meselelerden bir diğeri de kulüpler adı altında açılan kumarhanelerdir. 1920'ye girerken kumar illetinin özellikle Türk gençleri arasında yaygınlaşması kamuoyunda işlenmiştir. Bunun üzerine İtilaf polis kuvvetleri ile İstanbul polisi kumar meselesi hakkında ortak çalışmaya gidilmiştir. Bu duruma kayıtsız kalmayan Florinalı Nazım Bey, derginin 121. sayısında "Zabıtamızın Bir Tedbir-i Musibi" (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i sani 1336: 381) başlıklı bir yazı kaleme alarak hem mesele hakkında görüşlerine yer vermiş ve hem de İtilaf polisi ile işbirliğini gözler önüne sermiştir.

Florinalı Nazım Bey yazısında öncelikle polis için şu tanımlamayı yapmıştır: "Zabıta, ber-memleket nazım-ı emniyet, hadim-i saadetidir." Florinalıya göre polis, memleket için emniyeti düzenleyen/sağlayan ve saadetin hizmetçisidir. Polisin görevlerinden birisinin de "İnzibat-i belde ve menafi-yi amme namına daimi muhazir gördüğü bazı efal ve ahval-i makduha yüzünden muhtemelül-tahaddüs vekayi ve fecayinin önünü alabilmek için vakt ü zamanıyla tedabir-i mânia ittihazından ibarettir..." (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i sani 1336: 381) diyerek muhtemel olaylar karşısında polisin görevlerinin neler olduğunu dikkat çekmiştir. Ardından İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesinin İtilaf polisleri ile işbirliği içerisinde bir beyanname yayımlandığından bahsetmiş ve kumar oyunları ile kulüplerine karşı verilen mücadeleyi takdire şayan bulmuştur. Milletin selameti adına verilen bu mücadeleyi ve yetkili mercileri tebrik etmemenin mümkün olamayacağını dile getirmiştir.

Florinalı'ya göre kumar bir beladır. Zaman zaman insanlara kazanç duygusu ve hazzı verse de intiharlara kadar uzanan bir melanettir. Müptelaların bu illetten kurtulmasını sağlayacaklardan birisinin ve hatta en önemlisinin polis kuvveti olduğunun altını çizmiştir. Kumar meselesinin toplum ahlakıyla doğrudan ilgili olduğunu ve mevcut kumar kulüplerinin, tahrik edici olduğunu belirtmiştir. Kumarın, bir dert olduğunu ve insanların felaketleri olabileceğini ifade etmiştir. İnsanları felaketten felakete, sefaletten sefalete sürükleyebileceğinden bahsetmiştir. Servet avcısı bir düşman olduğunu belirtmiştir. Buna benzer ifadelere yer vererek yazısını bir süre daha devam ettirmiştir. Akabinde "Sevgili İstanbul'umuzda" diyerek başladığı paragrafta son birkaç gündür kumar illetinin yaygınlaştığı ve kumar kulüplerinin iyice büyüdüğü yönünde gazetelerde yazılar okuduğunu ifade etmiş ve ardından basında çıkan bir haberi köşesinde şöyle yayımlamıştır:

"İstanbul'u, bilhassa son harp senelerinden sonra tehditkâr ve veba kadar sarf istilası altına alan.. kumardır. Kumar, esasen emeksiz kazanılmış servetlerin sarfiyla işsiz zenginlerin ibtilasıyla inkişaf eder... Çalışan alın teriyle ve namusuyla hayatını kazananların ne tehlikeye atılacak fazla parası ne de kumar için vakti vardır. Harp ihtikârı, İstanbul'u en büyük mikyasta bir kumar şehri haline getirmiştir... Yazın Adalar'da, Boğaziçi'nde kışın Kadıköy ve Adalar'da Kulüp unvanı altında tesis eden mahallerde, otellerin ve hususi ikâmetgahların salonlarında memleketin servetini yutan müthiş bir kumar piyasası vardır... En çok mübtela olanlar, memleketimizin bir nev Türk gençleridir... Beyoğlu'nda Tatlısu gençlerinin ve son zamanlarda Rus gençlerinin tesir-i iğfalkârına kapılan Türk gençliğine acımamak kabil değildir... Kumara karşı bugün zabıtamız ve ahkâm-ı kanunimiz çok noksandır. Fakat kumar, fuhuş gibi işret gibi aleyhinde şiddetle cidal ictimai dertlerdendir... Zabıtaban edeceğimiz yegâne temenni İstanbul'un bu batakhanelerine karşı şiddetle harekettir (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i sani 1336: 381)".

Florinalı Nazım Bey yazısına bir kıta şiirle son vermiştir. Şiir şöyledir (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i sani 1336: 381):

Banknotlar, sim ve zirler beliğ eden şeydir: Kumar

Hanmânlar mahv ederken kim, meded: Ondan umar?

Zehr iğfaliyle tesmim eyliyor izanları,

Şerr ve kahrından hüda hıfz eylesin insanları.

Florinalı Nazım Bey'in yukarıda bahsettiği, İtilaf polisleri ile işbirliği ile "kumarla mücadele" adına hazırlanan önleyici tedbir kararları "Kumara Karşı İstanbul Zabıtasının Tedabir-i Mâniyası" başlığı altında 13 Kanun-ı evvel 1335 (1919) tarihli ve Polis Müdür Umumisi Mehmet Nurettin ve İtilaf Polis Teftiş Komisyonu Reisi General Fuller imzalı yayımlanmıştır. Daha çok kulüpler ve denetimleri ile ilgili bu düzenlemenin 1 Kanun-ı sani 1920 tarihi itibarıyla yürürlüğe gireceği duyurulmuştur. Kumarın toplumsal çöküntü organizması olmasından öte yana düzenlemedeki son satırlar oldukça dikkat çekici ve düşündürücüdür. "Teftiş için Osmanlı ve düvel-i müeelife zabıtası her saatte gece gündüz kulübe girmek hakkına haizdir." (Polis Mecmuası, 1 Kanun-i sani 1336: 381) kaidesi belli ki kumar illetine karşı düşünülmüş olsa da bağımsız bir devlet adına oldukça acı veren tabirdir.

İstanbul polis müdürü Esat Bey ile söyleşi

Milli Mücadele'ye oldukça zarar veren İstanbul Polis Müdürü Tahsin Bey'in yerine getirilen ve Milli Mücadele taraftarı olmakla tanınan Miralay Esat Bey'in İtilaf işgali altında bulunan İstanbul'da polis şefliğine getirilmesi son derece dikkate değer bir gelişmedir. İstanbul polisinin bağılıktan, esaretten kurtuluşunun belli ki ilk adımıdır. Bu nedenle Florinalı Nazım Bey, ilginçtir ki diğer polis müdürleri ile röportaj yapmaz ve haliyle köşesinde yayımlamaz iken Esat Bey ile röportaj yapmış ve köşesinde yayımlamıştır.

Florinalı Nazım Bey, Miralay Polis Müdürü Esat Bey'den "Fahr-i yaveran hazret-i şehriyarâden" diye ilk olarak, İstanbul Polis Müdür Umumiliğine atandığı günden beri polis teşkilatında ne gibi eksiklikler gördüğünü ve bu eksiklikleri gidermek için ne tür çalışmalar yapmış olduğunu sormuştur. Şurasını belirtmekte yarar vardır ki Esat Bey, polis müdürlüğüne İstanbul Merkez Kumandanlığı görevinde bulunuyor iken Tevfik Paşa Hükümeti sırasında 1921 Haziran'ında atanmıştır (Salıuşık, 1975: 29-31). Milli Mücadele'ye zararı dokunan ve 150'likler arasında yer alan İstanbul Polis Müdürü Tahsin Bey'in yerine getirilmiştir. Kendisi aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nın Merkez Heyetinin Reisidir (Himmetoğlu, 1975: 100-101). Nazım Bey'in sorusuna Esat Bey şu cevabı vermiştir (sadeleştirilmiştir):

"Elde bir polis nizamnamesi ve ihtiyaca kâfi bir polis teşkilatı mevcuttur. Ancak bugünkü İstanbul polisinde bu teşkilat ve nizamnamenin faydalı bir surette idare ve tatbik edilmemekte olduğunu gördüm... Polise azami ciddiyetini kazandırmak istedim... ikinci derecede polis memurlarını vazifesinde yetiştirmeye... teoride ve uygulamada hazır hale getirdim... üç bin polisimizi on sene zarfında üç aylık bir tahsilden geçirmesini polis talim ve terbiyesi için yeterli görmeyerek her polis kendi merkezi dâhilinde ayrıca senede bir aylık talim ve terbiyeye tabi tuttum... silah kullanmaya yetkileri olduğu halde şimdiye kadar kısmen atış talimi görmemiş olmalarından ellerindeki silahlarını maksada uygun tarzda kullanacaklarından şüphe edilenleri atış talimine tabi tuttum. Teftiş işlemlerine işlerlik kazandırdım. Daha önceden meslekten çıkarılanların bir kısmını müfettiş olarak yeniden görevlendirdim... Bir merkezde bini aşkın, birçok merkezlerde de farklı ve önemli miktarda dosya üzerinden kalan suçları meydana çıkardım. Merkezlerdeki polislerin kontrol altına alınması, talim ve terbiyelerine, tavır ve kıyafetlerinin düzenlenmesi ve düzeltilmesine yönelik olarak her polis merkezinde bulunan disiplin komiserlerini yetersiz bulmuş idim... o vazifeyi bütün polis içinde en muktedir ve ehil kimseleri seçerek kendilerine o görevi havale ettim (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1337: 685).

Esat Bey, iyi bir kamu yöneticisidir (Şentürk, 2008: 185) ve hatta polis müdüriyeti görevinden sonra 1922'de TBMM'nin ilk İstanbul valisi olmuştur (Sarıhan, 1996: 280). Bu nedenle kumu yönetimi alanında uzman bir kişiliğe sahip bir kimsedir.

Nazım Bey ikinci soru olarak Esat Bey'e kendisinden önce polisliğe girip de polis tüzüğüne belirlediği kurallar dışında terfi etmiş olanların olması gereken sınıflarına geri döndürüldüğünden bahsederek, bu gibi durumda olanlar hakkında açıklama yapmasını istemiştir. Tahsin Müdür zamanında kimi polis mensuplarının rütbelerinde indirim gerçekleşmiş ve bu durumda olan kişiler rahatsızlıklarını dile getirerek şikâyetçi olmuşlardır. Esat Bey soruya cevap vermeden evvel söze "irtikâp" suçunu dile getirerek başlamıştır. İrtikâp suçu, kamu görevlisinin icra ettiği kamu görevinin kendisine sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle muhatap olduğu kimselerden yarar sağlamasıdır. O halde Esat Bey'in polis müdürlüğüne tayin edildiği sırada gündemde yer alan konulardan biri polis terfilerindeki yolsuzluklar ile polislerin işlediği irtikâp suçudur. Esat Bey ilk olarak bu suçu ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Ardından polis tüzüğü dışında rütbe terfi edenlerin rütbelerini sökerek ya eski rütbelerine veya hak ettiği rütbelere döndürüldüğünü varsa aralarında ihraç edilmesi gerekenlerin ise meslekten çıkarıldığını ve böylece gerek meslek içi ve gerekse meslek dışında hak edenlerin, başarılı olmuş kimselerin layığının bulunduğu bir teşkilat görünümünün kazandırıldığını söylemiştir. Ardından terfi süreleri dolanların terfiden önce bir ay süre ile polis mektebinde eğitime tabi tutulduklarını ve akabinde sınav yapıldığını ve sınavda başarılı olanların terfi ettirildiği dile getirmiştir. Bir nevi terfi edecekler arasında "isbat-ı ehliyeti" esas kılmıştır.

Konu hakkında Nazım Bey, ser komiserden (baş komiserden) komiser muavinine (komiser yardımcısına) kadar tüm memurların polis mektebinde tahsile alınmaları ve akabinde imtihanla terfi ettirilmelerinden ne ölçüde fayda sağlandığını ve ayrıca imtihanda başarılı olamayanlar hakkında ne gibi uygulamaya gidildiğini Esat Bey'e sormuştur. Esat Bey öncelikle kendisinin tecrübelerine dayanarak her polis amirinin görevi alanında kendisini yetiştirmesi gerektiğini ve görevi hususunda "uzmanlaşmasının" zorunlu bir hal olduğu yönünde görüş taşıdığını ifade etmiştir.

Polis amirlerinin gerek iş yönünden ve gerekse ilmen kısacası amirlik eğitimi almaları bakımından polis mektebinde bir aylık staja alındığını beyan etmiştir. Polis amirlerine bu süreçte yeni mevzuat hakkında bilgilendirme yapıldığını söylemiştir. Bu teşebbüsünün herkesi düşündürdüğünü belirtmiştir. Polise kitap karıştırmak lüzumunu hissettirdiğinden netice olarak hâlihazırda bulunan ser komiserlerin görevlerinde daha olgunlaştığından bahsetmiştir. Çalışmanın, talim ve beden hareketin gerektiğini herkesin bu şekilde daha iyi kavradığının altını çizmiştir. Staja katılmayanların ise daha öncesinden başarısız olacaklarını bilen kimselerden oluştuğunu dile getirmiştir. Bunların staja gelmeyerek imtihandan kaçınmış olsalar dahi "amirin emrine kasten etmemekten" haklarında disiplin cezası uygulanarak azlolunduklarını ifade etmiştir.

Görsel 3 Karikatürde "Velid Bey'in Kulakları Çınlasın" yazılıdır. Kadınlardan biri "Bizi böyle nereye götürüyorsun polis efendi?" diye sormakta ve polis de "Müdüriyete etekleriniz boyunu ölçtürmeye." (Güleryüz, 1922:4) diye yanıt vermektedir.

Yandaki karikatürde işlendiği üzere ahlak polisinin ana konusu kadındır. Florinalı Nazım Bey, toplum nazarında pek fazla öneme haiz olan ahlak polis görevlerinin hakkıyla ifası için müdüriyet makamınca yapılan çalışmaların neler olduğunu sormuştur. Cevap olarak Esat Bey, ahlak polisinin diğer birimlerden müstakil yani bağımsız ve tek başına üzerine düşen görevleri yapamayacağı kanaatini taşıdığını ifade etmiştir. Genel sağlığın muhafazası ve umumi ahlak kaidelerinin uygulanması görevi ile mükellef olan bu kısmın başarısını dışardan alınacak yardımlarla sağlanabileceğini söylemiştir. İşsiz, boşta kalan ve kimsesiz kadınlara barındırarak kadar iş evleri, mahalle ihtiyar heyetine ulaşmaları adına her mahallede birer "haysiyet divanları" kurulması, kadın çalışmalarıyla alakalı eserlerin yayınlanması, sinema ve tiyatrolarda kadına dair faydalı gösterilerin yapılması ahlak polisine yararlı başlıca çalışmalardır. Bu tarz yardımları sağlar iken diğer taraftan da ahlak polisliğinde görev yapacak memurların da kabiliyetli ve ehli kimselerden seçimi gerekmektedir. İstanbul Polis Müdüriyeti buna azami derecede riayet etmektedir. Esat Bey sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Alakadar bil-cümle devair ve müessasatın teşrik ve tevhid-i mesaisi ve daha birçok tedabir-i cezriye ittihaziyla ancak önüne geçilebilmesi me'mûl olan zamanımızdaki ahlakî afetlerin mücerred zabita takibatıyla izale edileceğini zan etmek caiz değildir. Zabita bu zemin üzerindeki vezaifi hüsn-i ifa edebilmek için mütemadiyen mücadele etmekte ve vesaitinin deruhde etmiş olduğu emr-i mühimin azimeti karşısındaki noksanı-i fevkaladesine rağmen bazı semerat-ı nafiada iktifat eylemektedir (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1337: 686)".

Florinalı Nazım Bey, İstanbul'da öteden beriye gönderilmesi bir müddetten beri teessüfle bir adet bedbaht hükmüne giren mektupların cereyanın yasaklanması ve şüphelilerin ortaya çıkarılıp ihracıyla emsaline ibret olmak üzere gerekli ceza için şimdiye kadar ne yapılmış ve ne gibi memnuniyet verici neticeler elde edildiği sorusunu yöneltmiştir. Esat Bey "tehdit mektubu" yazanların büyük kısmının yakalandığını ve ilgili mahkemelere çıkarıldığını söylemiştir. Diğer taraftan polisin görevini ifa ederken, suçla ve suçlu ile mücadelede başarılı çalışmalar ortaya koyabilmesi adına özellikle çete ve haydutlar üzerinde nüfuz kurabilmeleri için Adliye Nezaretinin gerekli çalışmaları yapabilmesi için Dâhiliye Nezaretine müracaat ettiğini ifade etmiştir.

Nazım Bey, İstanbul'un en ufak noktalarına kadar asayişin sağlanabilmesi adına Esat Bey'in polis sayısının artırılmasına dair bazı teşebbüslerinin olduğuna dair gazetelerde haberlerin çıktığını ve bunun doğru olup olmadığını sormuştur. Esat Bey cevaben devletin vergi gelirinin hâlihazırda sınırlı ve az miktarda olduğunu ve bu nedenle polis sayısı artışını talep etmenin beş on kuruş maaş alan polis memurunun kesesinden para almaktan farklı olmadığını söylemiştir. Gerek İstanbul Polis müdüriyeti şubelerinde ve gerekse diğer devlet dairelerinde vaktiyle jandarmanın lağvı sebebiyle Şile, Kartal ve Beykoz kazalarında bulundurulmuş polisleri toplamak suretiyle 200'den fazla polis tasarruf ettiğini ifade etmiştir. Bunları ihtiyaç nispetinde polis merkezlerine dağıttığını açıklamıştır. Bunun şimdilik yeterli görülmesini istemiştir. Kırtasiyeciliği azalttıklarını ve daha çok telefon vasıtasıyla seri bir şekilde çalışmalarını yürüttüklerini beyan etmiştir. Ayrıca polis amirlerinin bu yönde yetiştirilmesiyle emniyetçe daha tasarruflu olunacağı ve bu tür tedbirlerin şimdilik yeterli derece olduğunu söylemiştir. İstanbul'da ortalama olarak 500 kişiye bir polis düştüğünü ve bunun normal olduğunu beyan ederek, İstanbul polisinin yeterli sayıda olduğunu izah etmeye çalışmıştır (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1337: 687).

Esat Bey'in polis müdürlüğü sırasında bir haylice tasarruf tedbirlerine tevessül ettiği ve eldeki imkânları kullanma gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Göreve geldiği günlerde asayiş ve emniyetin sağlanması için polisin en mühim kısmı olarak kabul ettiği suç araştırma memurlarının sayısının yetersiz olduğuna görmüş ve boşalan fen memurluğu gibi kadroların maaşlarının suç araştırma memurluklarına aktarılmasını önererek bu tür noksanlıkların önüne geçmek istemiştir. (BOA. DH. EUM. MH. 219-90)

Florinalı Nazım Bey, görevlerini ifa ederken şehit veya sakat düşen polis aile ve fertlerine sefaletle düşmemeleri adına bir maaş bağlanmasının Esat Bey tarafından düşünüldüğüne dair haber hakkındaki görüşlerini sormuştur. Esat Bey ise henüz bu mesele hakkında meşguliyetinin olmadığını; ancak, Nazım Bey'e "beni irşad ettiniz" diyerek doğru ve tesirli bir konuyu kendisine hatırlattığı için teşekkür etmiştir. Ayrıca "Meseleyi tetkik ile hüsn-i intacı hususuna imkân

raddesinde çalışacağım.” diyerek mesele ile ilgileneceği sözünü vermiştir. Ardından tüm polislerin şehit olan polis yakınına verilmek üzere kendi aralarında 500-600 lira kadar para toplayıp verdiklerini söylemiştir. Bu tür davranıştan ötürü polislerle gurur ve minnet duyduğunu ifade etmiştir.

Florinalı, Esat Bey'in polis müdürlüğü sırasında çeşitli sebeplerle görevlerinde kusurları görülen polis memurlarının cezalandırılmasına dair polis merkezlerine tamim name yazıldığından bahsetmiş ve en ufak kusuru görülen memurun cezaya çarptırılacak olmasının memurun verimliliğini düşüreceğini izah etmiştir. Cezadan beklenen tesirin memur üzerinde olumlu etki yapıp yapmayacağını değerlendirmesini ve ayrıca vazifeleri uğruna üstün gayret gösterenler hakkında başarılı çalışmalarını teşvik etmek adına ödüllendirme yapıp yapmayacağını sormuştur (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1337: 687-688)

İstanbul Polis Müdürü Esat Bey'in görevi sırasında Şehremaneti bünyesinde zabıta işleri gören polis ve komiserlerden bazıları hakkında belediye müfettişleri tarafından tutulan rapor üzerine nerede idari soruşturma açılacağı Şehremaneti ve Polis Müdürlüğü arasında mesele olmuştur. Polis Müdürü Esat Bey, Belediye Teşkilat Kanunu 6. Maddesi'ne nazaran polislerin Şehremanete bağlı olduklarını ve görevleri ile ilgili disiplin soruşturmasının Belediye Divanı'nca yapılması gerektiğini 20 Ocak 1922 tarihli bir yazı ile Şehremanete bildirmiştir. Esat Bey'in hukuktan ayrılmayan ve hukuku ön planda tutan bir karaktere sahip biri olduğu anlaşılmaktadır (BOA. DH .UMVM. 101-54).

Esat Bey öncelikle 1913 tarihli Polis Tüzüğü'ne göre polis memurundan ser komisere kadar herkesin kusuru veya taksiri sebebiyle cezalandırılabileceğini izah etmiştir. Sivil polislerin de aynı tüzük gereğince çeşitli cezaları çarptırılmasının söz konusu olduğunu iletmiştir. Vazifelerinde yararlı hizmetleri görülenler hakkında takdirname, tahsin name, aliyyülala ve fevkalade mükâfatı nakdiye ve gümüş kol saati gibi hediyeler ve bazen de madalya ve nişanlarla taltif olunduklarından bahsetmiştir. Her türlü terfilerin askeriye olduğu gibi kıdem ve liyakate dayalı ettirildiği, Polis Tüzüğü'nün ilgili maddelerinin uygulandığını ve böylece polisin kariyer geleceğinin güvende olduğunu dile getirmiştir.

Florinalı Nazım Bey, gece ve gündüz aralıksız çalışan polis memurlarının nöbet saatlerinin fazla olduğunu ve bu sürelerin hafifletilmesi için yeni memur alınması gerektiğini ancak kendisinin, bütçe sebebiyle yeni memur alınamayacağını beyan ettiğini buna karşın nöbet saatlerinden doğan haksızlığı gidermek adına polis maaşlarına bir miktar zam yapıp yapılamayacağını sormuştur.

Esat Bey, devlet hazinesinin mevcut durumuna göre ne polis kadrosunu artırmak ne de polis maaşlarına zam yapmanın imkânı olmadığını söylemiştir. Ardından nöbetlerle ilgili bilgi vermeye başlamıştır. Nöbetlerin, 4-6 saat süre ile tutulduğunu tespit ettiklerini ve son zamanlarda 200 kadar polisi, polis merkezlerine dağıttıktan sonra bu sürenin 4 saate düştüğünü söylemiştir. Merkez memurları, polis tasarrufu ilmini bilmeleri halinde ve ayrıca bu işi sahiplenmeleri ve benimsemeleri halinde nöbet saati her yerde 4 saate kadar düşüneceğini ifade etmiştir.

Florinalı Nazım Bey, polis memurları arasında bulaşıcı hastalık ile kötürüm bulunup bulunmadığını, fennen tüm polisin muayeneye tabi tutulacağı yönünde haber çıktığından müdüriyetçe böyle bir karar alınıp alınmadığını ve muayene neticesinde bulaşıcı hastalık taşıyanların tespiti halinde ne gibi önlemler alınacağını sormuştur. Esat Bey, polis müdüriyetinde polislerin sağlık durumlarına ait bir defterin bulunmadığını ve aldığı emir gereğince daire baştabibinin bu yönde defter hazırlamaya başladığını söylemiştir (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1337: 688-689). Esat Bey, sağlık işlerine de oldukça önem vermektedir. Kendi döneminde Ser tababettik ilgili ses getiren çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Öncelikle polislerin çoğunu “ilkyardım” konusunda eğitmiştir. Yaralılara yardım için polisin bulunduğu yerlere harp paketi, sağlık palaskası, sağlık çantası, sedye ve tıbbi araç ve gereçler yerleştirmiştir. Diğer taraftan cinayet vakalarında yaralıya yardım hususunda Beyoğlu, Üsküdar ve İstanbul Polis Müdüriyetlerine Alman menşeli “Benz” marka sıhhiye otomobili siparişi vermiştir (BOA. DH.EUM.

AYŞ. 56-25). Böylece hangi memurun hangi hastalık geçirdiğinin tespitinin yapıldığını ve yetkililerce de bunun bilineceğini ifade etmiştir.

Nazım Bey, Beyazıt Merkez Memurluğunun “Numune Merkezi” olarak kabul edilmesi hakkında düşüncelerini sormuştur. Esat Bey, Beyazıt Merkezinin, defter ve kayıt tutmada intizamlı olduğunu, görev bilincinin yüksek olduğunu, emir ve komutasının, süratının, hızlı iletişimin, temizliğinin ve daha birçok özelliği bakımından üst düzey bir yer olması hasebiyle örnek yer ilan edildiğini belirtmiştir. Bu suretle eski, karışık işlemlerin ortadan kalktığını ve bütün memurları ve usulleriyle merkezde bir yeni bir yer olarak kurulmuş olduğundan burasının faydasının pek aşikâr olacağını söylemiştir. Ayrıca Galata, İskele ve Aksaray merkezlerinin de birer numune merkezi olarak henüz kabul edildiği haberini vermiştir. Bundan sonrasında merkezler arasındaki yarışın hizmet kalitesine yansıtacağını beklediğini ifade etmiştir.

Esat Bey polis müdürlüğü sırasında bahsedilenlerden başka 1/7250 ölçekli bir Kumkapı Merkezi haritası yapıldığını ve bunun diğer yerlerde de yapılacağını söylemiştir. Merkezlerin, bütün mahallelerdeki haneler ile sahipleri ve kiracılarının bilgileri kayda aldığını belirtmiştir. Eldeki silah ve mühimmatların ne sıklıkla temizliklerinin yapıldığı, muayenelerinin yapıldığı ile ilgili bir kayıt görmediğini ve iki tüfek ustası polise görevlendirerek bu yöndeki eksikliği giderdiğini ifade etmiştir. Yalnız merkezlerde posta vazifesiyle görevlendirilen 22 kişiden ibaret atlı polis sayısını 50'ye çıkardığını ve bunlardan Kılış ve Üsküdar mıntıklarında gece devriyesi olarak yararlandığını ifade etmiştir. Ayrıca sıhhi ve mesleki konferanslar verildiğini sözlerine eklemiştir. Son olarak polis merkez ve nokta binalarının tamir ve bakımlarının tüm hızıyla devam ettiğini söylemiştir. Yaklaşan kış için “Ne kırık cam ne de akan bir dam bulunmayacak.” demiştir. Tüm binaların badana, boya olacağını müjdelemiştir. Florinalı Nazım Bey sözlerine “... bizi tenvir eden Esat Beyefendi'nin bu babdaki himmetini teşekkürle yâd ile beraber... muvaffakiyetlerini en samimi-i temenni eyleriz.” (Polis Mecmuası, 1 Teşrin-i sani 1337: 689) diyerek son vermiştir.

Görsel 4 Yeni Polis Teşkilatı Projesi (Güleryüz, 1921:4).

Esat Bey'in çalışmaları diğer basın kuruluşlarınca da yakından takip edilmiş ve takdir edilmiştir. Örneğin dönemin mizahi dergilerinden “Güleryüz” bir karikatür ile Esat Bey'in çalışmalarını kamuoyuna duyurmuştur. “Yeni Polis Teşkilatı Projesi” adlı karikatürde polis üniformalı şahsın üzerinde Esat Bey zamanında yapılan yeniliklere yer verilmiştir. Polisin üzerindeki takvim kutusu, telefon, yön ve arkadaki harita, elindeki kamusu ile polisin yenilikçi tarafları anlatılmaya çalışılmıştır. Karikatürün bir sureti de Esat Bey'e gönderildiği kaydı düşülmüştür (Güleryüz, 1921:4). Anlaşıyor ki Esat Bey'in kamuoyuna akseden polis reform çalışmaları Florinalı Nazım Bey'in dikkatini çekmiş ve kendisiyle dönemi hakkında polis teşkilatı ve haliyle sosyal tarih alanında muazzam bir söyleşi gerçekleştirmiştir.

Sonuç

Tarih bilimi, yeni belge ve bilgiler ışığında her zaman için değişime ve gelişime açık bir disiplin olmuştur. Türk milletinin ve devletin 1918'den 1923'e kadar uzanan işgal süreci; Mütareke yılları hakkında ise sayısız araştırma ve incelemeler mevcuttur. Ancak, gündelik hayatın önemli bir parçası olan polis teşkilatının bu yıllarına dair araştırma sayısı sınırlı sayıdadır. Özellikle İstanbul'da yayın yapan ve İstanbul polisini merkezine alan Polis Mecmuası, araştırmacılar tarafından daha yeni yeni tanınmakta ve kullanılmaktadır. Bu doğrultuda derginin müdürü; Florinalı Nazım Bey'in 1919'dan 1921 senesine kadar uzanan süreçteki yazıları hem sosyolojik ve hem de kurum tarihi açısından son derece önem arz etmekte hem yeni bilgiler ve hem de mevcut bilgileri güçlendirmektedir.

Nazım Bey'in yazılarından anlaşıldığı üzere işgal altındaki İstanbul'da polis teşkilatı, İtilaf kuvvetleri ile birlikte işbirlikçi bir kurum olmanın ağır yükünü çekmiştir. Özellikle Hrisantos Çetesi'nin emniyet mensuplarına yönelik kanlı eylemleri Türk polisi oldukça uğraştırmış, yıpratmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kaleme almış olduğu Nutuk adlı eserde de işaret ettiği üzere Atina'dan gelen gizli polislerin çalışmaları, İtilaf kuvvetlerinin desteği ve kollamasıyla İstanbul'a kara günler yaşatan bu çetenin, ikinci adamının etkisiz hale getirilmesinde etkili olan Polis Müdürü Fahri Bey ve nezdinde kurumu, Nazım Bey'in yazılarında öne çıkmaktadır.

Umumî Harbin sonlarına doğru kapanmış bulunan polis ocağı olarak adlandırılabilir İstanbul Polis Mektebinin İtilaf polislerinin gölgesi altında yeniden eğitime açılması ve mezuniyet töreni ayrıntılı olarak Polis Mecmuasında işlenmiştir. İtilaf polis yetkililerinin, mezuniyet töreninde Türk polislerine yönelik yapmış olduğu konuşmalar ve detayları bu çalışma ile ortaya koyulmuştur. Diğer taraftan İstanbul'da özellikle kulüplerde meydana gelen kumar olayları ile ilgili olarak İtilaf polisi ile İstanbul polisinin ortak çalışmalarına değinilmiştir. Asayişli sekteye uğratan İstanbul'daki firariler meselesinin temel kaynağı noktasında Nazım Bey'in görüşüne yer verilmiştir. Son olarak Ankara'dan haberlerin iyi gelmesi ve İstanbul'da Millî Mücadele yanlısı yetkililerinin iş başına geldiği sıralarda işbirlikçi polis müdürlerinin ardından İstanbul Polis Müdüriyeti makamına getirilen Esat Bey ile yapılan söyleşi ile araştırma son bulmuştur. Özellikle Cumhuriyet'e ve değerlerine sorunsuz bir şekilde intikal eden İstanbul polisinin yeniden yapılanmasında/reformunda en önemli isim olan Polis Müdürü Esat Bey ile yapılan söyleşinin izlerinin günümüze kadar yansıdığı görülecektir. Bu yönüyle sözlü tarih çalışması açısından Nazım Bey, önemli bir iş ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 168-812-9.
- Başkanlık Osmanlık Arşivi, DH. EUM. PMC. 9-27.
- Başkanlık Osmanlık Arşivi, DH. EUM. PMC. 9-35.
- Başkanlık Osmanlık Arşivi, DH. KMS. 55/1-15.
- Başkanlık Osmanlık Arşivi, DH. EUM. MH. 219-90.
- Başkanlık Osmanlık Arşivi, DH. UMVM. 101-54.
- Başkanlık Osmanlık Arşivi, DH.EUM. AYŞ. 56-25.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, Personel Kütük Defteri, No: 1.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, Personel Kütük Defteri, No: 2.
- Düstur, 2. Tertip, C.5, İstanbul: 1329.
- Güleryüz, Sy.14, 4 Ağustos 1921.
- Güleryüz, Sy.51, 20 Nisan 1922.
- Güleryüz, Sy.7, 16 Haziran 1921.
- Güleryüz, Sy.9, 30 Haziran 1921.
- Polis Mecmuası, Sy. 1, Y.1, 1 Temmuz 1329 (1913).
- Polis Mecmuası, Sy.112, Y.6, 1 Nisan 1335 (1919).

- Polis Mecmuası, Sy.113, Y.6, 1 Mayıs 1335 (1919).
- Polis Mecmuası, Sy.117, Y.6, 1 Eylül 1335 (1919).
- Polis Mecmuası, Sy.121, Y.6, 1 Kanun-ı sani 1336 (1919).
- Polis Mecmuası, Sy.124, Y.7, 1 Nisan 1336 (1920).
- Polis Mecmuası, Sy.131, Y.7, 1 Teşrin-i sani 1336 (1920).
- Polis Mecmuası, Sy.134, Y.8, 1 Şubat 1337 (1921).
- Polis Mecmuası, Sy.135, Y.8, 1 Mart 1337 (1921).
- Polis Mecmuası, Sy.136, Y.8, 1 Nisan 1337 (1921).
- Polis Mecmuası, Sy.140, Y.8, 1 Ağustos 1337 (1921).
- Polis Mecmuası, Sy.143, Y.8, 1 Teşrin-i sani 1337 (1921).
- Resmî Gazete, "Emniyet Teşkilat Kanunu, No: 3201, Kabul Tarihi: 4 Haziran 1937", 12 Haziran 1937.
- Sabah, Sy.10687, 16 Ağustos 1919.
- Sabah, Sy.10766, 6 Teşrin-i sani 1919.
- Alkor, M. (1952). *Hrisantos'u ben öldürdüm*. İstanbul: Nebil Yayınevi.
- Ayvazoğlu, B. (2007). Florinalı Nazım edebiyatımızın tatlı kaçığı. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V, C.2*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Himmetoğlu, H. (1975). *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve yardımları*. C.1, İstanbul: 1975.
- Okçabol, D. (1940). *Türk zabta tarihi ve teşkilatı tarihçesi*. Ankara: Polis Enstitüsü Neşriyatı Yayınları.
- Salıuşık, S. (1975). Geçmiş zaman olur ki: Rami Kışlası boşaltılıyor-vii, *Polis Emeklileri Sosyal Yardımlaşma Derneği Polis Dergisi*, 22-279.
- Sarıhan, Z. (1996). *Kurtuluş savaşı günlüğü*. C.IV, Ankara: TTK Yayınları.
- Şahin, E. (1998). Florinalı Nazım Bey'den Dr. A. Nihat Dünder'a polis dergisi. *Polis Dergisi*, 5-17.
- Şentürk, N. (2008). *İstanbul valileri*. İstanbul: Doğan Kitap.

Extended Abstract

Mr. Nazım from Florina is a recent graduate of the Ottoman Law School. With this identity, he is a person who has served as a director in the police force, which is a law enforcement organization. At the beginning of the Armistice, he was appointed as the head of the Police Magazine, which was the official publication of the police organization and had been publishing for six years. While carrying out the business and operations of the police magazine, which is published throughout the country, he also wrote numerous articles on the development and institutionalization of the police organization. He proved he was an important police thinker with his writings during his tenure as magazine director until the late 1920s. After the Police Magazine phase, Mr. Nazım from Florina, who had trials as a poet and for a short period of time as a lawyer, was known as the Famous Turkish Poet of the Universe.

The claw of internal security and justice The Turkish Police Force has gone through some dark periods since 1845. Undoubtedly, the first of these is the Armistice Period, which will be remembered as the occupation years that started with the Mondros process. The situation of the Istanbul Police, which is under heavy occupation, is much more tragic. In this direction, it would benefit future generations and organization members to know this process. For this reason, the articles written by Mr. Nazım from Florina, one of the witnesses and writers of the period, as the Director of the Police Journal, are important.

After being appointed as the magazine director, Mr. Nazım from Florina initially included philosophical and cognitive articles about the moral structure of the police. The majority of these articles appeared as articles on the education of the police. In general, emotions such as honesty, honesty, seriousness, cooperation, solidarity, and composure are included in the feelings that should be in the police. However, in the next period, Florina started to write informative articles about the political and social developments in the country. The information he gave about the Istanbul Police School process, which was reopened after the Armistice, and the first graduation ceremony in the Armistice Period, is extremely important. Especially the speeches made by the Entente Police Forces at the graduation ceremony must have been the first in his field in his writing life.

Again, as Mustafa Kemal Atatürk stated in his book Speech, he referred to the success of Police Chief Mr. Faik, who captured Zafiri, one of the leaders of the Hrisantos Gang, whom he pointed out by talking about the bloodshed by the Greek secret police who came to Istanbul and engaged in gang activities for the sake of Greek ambitions. Perhaps for the first time in the history of the police, he wrote articles about the social and economic rights of the martyrs who lost their lives in the fight against the Hrisantos Gang, which was pampered by the Entente officers under the occupation conditions and increased fear and anxiety in the eyes of the public with the police murders. He drew attention to police martyrdoms and social rights in the eyes of the public. His views appear to be the intellectual basis of many today's practices.

After such events, Mr. Nazım revealed that it was necessary to carry out the social services of the police in terms of monetary reward, aid funds, salaries to the relatives of the wounded and martyrs, and education and employment issues of their relatives. Again, during the occupation years, the first information about the work of the Turkish police and the Entente police on the issue of gambling, which poisoned the Turkish youth, was found.

Finally, his interview with Istanbul Police Chief Mr. Esat about the police reform during the success of the National Struggle in Anatolia and the victory of the Battle of Sakarya is an important achievement in terms of institutional history. On the way to the Republic, the contribution of the capital police chief's reform movements to the construction process of the Republican police had the opportunity to be determined.

As a result, the anatomy of the Istanbul Police was revealed from the articles of Florinan Mr. Nazım in the Police Magazine, which coincided with the Armistice years. By mentioning that internal security is at least as important as external security, it aims to explain the thesis that the occupation will not be easy with a strong internal security organization after the occupation process. On the other hand, it is considered that the study will receive a lot of citations, since the articles of the Police Journal are used as a primary source.

Ethical dimension of live animals as ready-made objects in contemporary art

Arif Çekderi ¹

¹ Sanatta Yeterlik Mezunu, Herhangi bir kuruma bağlı değil, Türkiye.

ÖZET

Reaction through art, observed among the 20th century artistic movements, can result in artistic works in which animals are made the object of violence. The objections caused by these works sometimes make people question what art is and its value, and sometimes result in legal interventions. It is the forms of expression in contemporary art where idea gets ahead of physical production. In such an atmosphere, 'philosophy of art activities that question what art is' have become almost equivalent to artistic production. However, the controversial works make the concepts of ethics, law or public influence determine what art can or cannot be. In the background of all these developments, advances in the field of biology blurred the boundaries between animals and humans. After such developments, through which the anthropocentric thought system has lost its power, the position of animals in the system will also change. The reappraisal of animals will fundamentally affect the behavior of the human species towards them, undoubtedly. In such a system where the determinants of the concept of ethics are redefined, objectification of animals will not be ethical as before. In this regard, art can no longer be separated from other fields. When the determinant of the boundaries of art is a non-art field, the discussions within the field lose their meaning. This study aims to investigate the limits of contemporary art by examining the reactions to the selected examples of artists whose ways of including animals in their productions are criticized.

ANAHTAR KELİMELEER

Çağdaş sanat, sanatın sınırları, sanat ve etik, sanatta hayvan kullanımı, tepki çeken sanat.

Çağdaş sanat alanında hazır nesne olarak canlı hayvan kullanımının etik boyutu

ABSTRACT

20. Yüzyıl sanatsal hareketleri arasında gözlemlenebilen, sanat eseri aracılığıyla tepki verme davranışı, sanat alanına dahil edilen hayvanların şiddetin nesnesi haline getirildiği çalışmalar ile sonuçlanabilmektedir. Bu çalışmaların sebep olduğu karşı çıkışlar ise bazen sanatın ne olduğunu ve değerini sorgulatırken bazen de hukuksal müdahaleler ile sonuçlanmaktadır. Çağdaş sanatın ifade biçimleri, düşüncenin nesnel üretimin önüne geçtiği bir alandır. Bu ortamda, 'sanat'ın ne olduğunu sorgulayan sanat felsefesi etkinlikleri, neredeyse sanatsal üretim ile eş değer hale gelmiştir. Bununla birlikte, tepki çeken çalışmalar, sanat alanının dışından gelen etik, hukuk ya da kamuoyu etkisi gibi kavramları, sanatın neler olamayacağını belirler duruma getirmektedir. Bütün bu gelişmelerin arka planında ise teknolojinin hızlı gelişimi ile birlikte, biyoloji alanındaki ilerlemeler de, hayvanlar ve insanlar arasındaki sınırları giderek belirsizleştirmektedir. Antroposantrik (İnsanmerkezci) düşünce sisteminin gücünü yitirdiği bu gelişmelerden sonra ise hayvanların sistem içindeki konumu da değişecektir. Hayvanların değerinin yeniden ele alınması kuşkusuz, insan türünün onlara karşı davranışlarını temelden etkileyecektir. Etik kavramının belirleyicilerinin tekrar belirlendiği böyle bir sistemde ise hayvanların nesneleştirilmeleri eskisi gibi etik olmayacaktır. Bu konuda, artık sanat da diğer alanlardan ayrı tutulamayacaktır. Sanatın sınırlarının belirleyicisi sanat dışı alan olduğunda ise alanın içerisindeki tartışmalar anlamını yitirmektedir. Bu çalışma ile birlikte çağdaş sanatçılar arasında hayvanları üretimlerine dahil ediş biçimleri eleştirilen sanatçılardan örnekler ele alınarak, verilen tepkiler üzerinden, çağdaş sanat'ın sınırlarının araştırılması amaçlanmaktadır.

Atrf: Çekderi, A. (2024). Ethical dimension of live animals as ready-made objects in contemporary art. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 286-302. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1196846>

KEYWORDS

Contemporary art, boundaries of art, art and ethics, use of animals in art, reactive art.

Introduction

The 20th Century is a period in which permanent changes in every art area were observed. Common features of the artistic movements emerging in that century have counter-reactive attitudes against the old patterns while getting used to the change accelerated by science and technology. In this context, movements such as Cubism, Expressionism, Futurism, Dadaism, and Surrealism that appeared before World War II were meant to destroy forms and patterns, either traditional or academic. For example, Cubism's tendency to take objects apart in search of their essence can be considered to be the manifestation of a reaction to the disappointments brought on by the age that the artists live in. Artists who belonged to the movement of Dadaism chose a more direct route. Dadaists aimed to destroy art completely since they saw it as one of the values of the Bourgeois Class, whom they deemed responsible for the World Wars. Futurism Movement artists, on the other hand, went as far as supporting war and violence while defending the new against the old with a modernist stance. In the following years, the failures of the propositions by the Enlightenment Revolution and Modernism, and then the traumas caused by the World Wars, increased the opposition to the values of modernism after the first half of the century. With the process after modernism that is called the post-modernist process, while the boundaries between art types became blurred, the behavior of reacting through the work of art continued in different ways. While there were reactionary works on the glorified works of modernism, especially among the performances that highlight the human body, sometimes many examples of feminist and anti-masculinity were created. The reactivity in these works continues with the works in which the artist can direct the violence to her own body, aiming to trigger the audience by surprising them. Stuart Brisley's 1972 performance titled 'And for today ... nothing', where he spends hours in a tub filled with stale water, Stelarc's hovering performances with shark hooks on his skin, Gina Pane's 1973 performance with razor blades and rose thorns, and Marina Abramovic's performances in which she pushes the boundaries of her own body can be given as examples.

As can be seen, violence in art can sometimes be directed at the artist's own body, against an object, or towards animals. The animal phenomenon has its place in the history of art in varieties, from the cave paintings to the animals whose genes were intervened in the Bio Art Movement. In the arts, animals were initially used to reflect the meanings ascribed to their representations. With the inclusion of ready-made objects in art in the 20th century, Marcel Duchamp paved the way for examples in which living and non-living animals would be used in artistic productions. In this article, on the other hand, the limits of artistic production are questioned by considering case studies in which animals are sometimes harmed or killed. Among the artistic movements that fall within the scope of the definition of contemporary art, there are undoubtedly examples where animals are not harmed. In the aforementioned case studies, apart from the meanings associated with the definitions specific to their own species, the connotations attributed to them complement the concept discussed in the artwork. Jannis Kounellis' 1969 work '12 Horses' and Joseph Beuys' 1974 work 'I Love America, and America Loves Me', in which Joseph Beuys uses a coyote, are controversial in terms of the inclusion of animals in art against their will. However, since the core messages (human or animal) of such studies do not intersect with the way of making any living creature the object of violence, such examples are not included in the scope of this study. In this study, the limits of the use of disturbing elements in contemporary art for the purpose of triggering the audience will be examined through examples in which live animals are included in art.

One of the definitions of the notion of violence is "using brute force against those who have opposing views" ((TDK), 2020). At the same time, the fact that animals, which do not have any views due to not possessing human values, are made the target of destruction directed against the opposite view, makes the righteousness and purpose of the perpetrator questionable.

However, presenting such destructiveness as an artistic movement creates a base for asking ethical questions, such as whether art can justify violence or whether the opportunities provided by artistic freedom will always result in positive results. This kind of discussion is also compatible with 'the ways of thinking of contemporary art, where questioning what art is or isn't is almost equated with artistic production'. In addition, the reactions to the works mentioned can make the sanction powers, such as the codes of law, effective in drawing the boundaries of art. The boundaries that cannot be crossed, determined in this way, also contribute to the questioning of meaning by saying what art cannot be.

Examples of artists who were criticized for the way they included animals in their artistic production

Today, the primary reason that can make killing an animal logical is to meet the need for food. In addition, the sacrifice of animals in religious rituals also justifies the act of killing among followers of the faith. As for the arts, the act of animal sacrifice brings to mind Hermann Nitsch, the best-known member of the Vienna Actionists. In addition to using the human body, Nitsch used animals in his performances. Nitsch's art bears inspiration from the immediate and direct forms of expression of Abstract Expressionist art and the performances of the Fluxus Movement. So much so that, similar to Joseph Beuys, who was a part of the Fluxus Movement, assuming the shaman role, Hermann Nitsch resembles a priest who conducts the rites of a paganist religion in his performances. The artist's sources of inspiration include inspirations ranging from the rites held for the Ancient Greek God Dionysus to the symbols of Christianity. Especially the Dionysian rites show parallelism with Nitsch's performances. Dionysus is the ancient Greek god of wine, growing grapes, and fertility. Like Nitsch's performances, an atmosphere of enthusiasm prevailed in the Dionysian rites.

The artist wishes to return to nature by taking primitive rituals as the basis of his actions, somehow eliminating the artificiality of modernity. The purpose of Nitsch's actions is to create a kind of purification-catharsis¹ effect on modern man. For this reason, "Nitsch developed his public actions into a series of performative festivals –the Orgies Mysteries Theatre – which incorporated rituals sacrifice and destruction as a vehicle for purging and catharsis" (Warr & Jones, 2012, p.93). 1962's 'The Blood Organ' performed in Theater of Orgies Mysteries consists of three days of brutality, reminiscent of the Dionysian rites, where the participants can come and go whenever they want. During the event, the bellies of bulls and sheep were pierced, and the removed internal organs were stuffed back into the carcasses(Warr & Jones, 2012, p.93). The general aim of movements such as the Fluxus Movement in the 1960s is to remove the boundaries between art and life and to involve the audience in the artistic movement interactively. Nitsch also abandoned classical production forms by showing tendencies close to the understanding of contemporary artists of his time. The artist searched for reality rather than theatre, and arrived at the orchid 'Action', comparable to Antonin Artaud's 'Theatre of Cruelty', to which he himself refers, and whose aim is reality and life itself, in all its positive and negative aspects(Warr & Jones, 2012, p.93). From this point of view, it can be said that for Nitsch, life is not a totality in which positive aspects can be selected, and negative aspects can be left out. Therefore, art should reflect life as it is with its negative aspects. Humans are no exception to this situation, with the good and evil they contain. For this reason, the notion of violence comes to the fore in Nitsch's actions. It can be concluded that one of the factors that was effective in determining the world view of Hermann Nitsch, born in 1938, was World War II (1939 – 1945), with its nuclear weapons and concentration camps. Nitsch's art expressed the reaction against a social structure whose economic and industrial variables had led to war. However, this expression found its reflection on animals, not on the structure that caused the violence. In this sense, actions are defined as the purification of a person by confronting his identity through the

¹ Ca-thar-sis: \ ka-'thar-ses\ n, pl ca-thar-ses \-,sez[NL, fr. Gk. Katharsis, fr.katharirein to cleanse, purge, fr. Katharsos pure] (ca.1775)
1: PURGATION 2 a : purification or purgation of the emotions (as pity and fear) primarily through art b: a purification or purgation that brings about spiritual renewal or release from tension 3: elimination of a complex by bringing it to consciousness and affording it expression(Merriam-Webster, 1996, p.181).

feeling of being strong by dominating the weak, and the relief that develops in parallel with this situation. Presenting this definition as an artistic activity creates a contradictory situation because the anger is directed at the wrong target. As a result, the artist is protested by animal lovers in many countries of the world, for killing real animals and using their blood and corpses in his performances. The protests held in Tasmania for the '150th Action', another continuation of the Mysteries Theatre, can be given as an example of the reactions to the artist's work. In 2017, A petition was called for the cancellation of this performance, and more than 2,000 people signed this petition. The petition was prepared against this event, which condemns a living thing to death in pursuit of artistic endeavors and trivializes the slaughter of animals for human use(Elbaor, 2017)(Image 1).

Figure 1 Hermann Nitsch, 80.Aktion, 1984,3-Day-Play, Prinzendorf Castle. Photo: Heinz Cibulka.©Atelier Hermann Nitsch.

Source: <http://artpulsemagazine.com/i-think-art-is-a-way-of-intensity-interview-with-hermann-nitsch>

Another artist who uses various animals in his works is Damien Hirst. 'A Thousand Years', one of the artist's works in 1990, 'employs living and dead material to make a point about life cycle' (Collins, 2007,p. 214)(Image 2). Through the sub-text of this work, it is possible to gain information about the main idea of the artist's work. The work consists of two parts. The first part contains a dead cow's head and an electric fly killer hanging from above. A glass block with holes in it separates this part. On the other side, there is a white cube with holes in its middle. Fly larvae are nested in the white cube. The larvae, which turn into flies as they grow, can fly through the holes in the compartment and pass to the other compartment containing the cow's head. While the flies that can switch between the two chambers feed on the rotting cow head on the floor, those caught in the fly killer hanging from the ceiling die by being electrocuted. Therefore, the floor of the first section is covered with dead flies. The project, conceived as a closed system, interprets the repetitive life cycle between birth and death via flies.

Figure 2 Damien Hirst, *Thousand Years*, 1990

Source: <https://www.damienhirst.com/a-thousand-years>

The most well-known work of the artist is named 'The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living' (*Image 3*). This study also deals with the theme of life-death, as in 'A Thousand Years'. The study involves a dead tiger shark swimming in a protective liquid. "Damien Hirst is obsessed with how to convey the transience of life and the permanence of death; his famous work 'The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living' transposes human emotions onto death beast, which once was a frightening killing machine" (Collins, 2007, p. 298). The artist has many works in this technique, using animals such as sheep, pigs, cows, and zebras in his series called 'Natural History.'

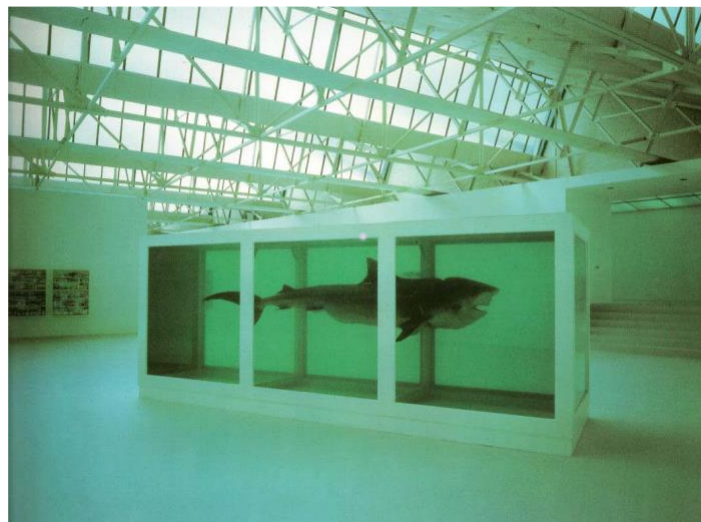

Figure 3 Damien Hirst, *The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living*, 1991

Source: Lucie-Smith, Edward. *Art Today*. (London: Phaidon Press. 2003) p.297

Hirst does not personally kill the animals he includes in his work, but the demand he creates will result in the animals being killed. In her critical article 'How Many Animals Died for Damien Hirst's Art to Live?' published in 2017, Caroline Goldstein gives information about how Hirst finds his animals. Hirst obtains his materials by various methods. London's famous Billingsgate Fish Market, Australian shark hunter Vic Hislop, and London-based taxidermist Emily Mayer are examples of these methods (Goldstein, 2017). Goldstein also estimates how many animals Hirst's work will cost, from small animals like flies and butterflies to sharks and cows; the general total, according to her article, is "913,450" (Goldstein, 2017).

Thousands of tropical butterflies were wasted in Hirst's 2012 exhibition 'In and Out of Love' at Tate Modern. Italian animal lover-activist group 100% Animalisti Italiani protested the artist's exhibition in Francois Pinault's Palazzo Grassi in Venice. As the group states on its website;

...this fake artist (like [Hermann] Nitsch and [Maurizio] Cattelan) and those who support him" and blasts Hirst for capitalizing on animals by incorporating them into his past artworks. Hirst has actually killed thousands of butterflies for an exhibition at the Tate Modern and had a tiger shark fished from Australian waters to create his infamous 'The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living'(1991) (Voon, 2017).

In the works of artists such as Hermann Nitsch, there are objections to the fact that art is an object that can be bought and sold and that it is limited to certain places during the exhibition phase, which was also seen in similar artistic movements in the 1960s. We can no longer see this attitude in Hirst, who gained recognition in the 1990s. Considering the prices of his works, it is plausible to say that animals are objectified much more directly in Hirst's work.

After the backlash at Damien Hirst, his production methods have been questioned. While it is possible to produce works that cannot be distinguished as real or fake with the methods used by the artists of the Hyperrealism Movement, it is a matter of curiosity why Hirst persistently uses real animals. In a sense, it can be said that when a subject like death is chosen, using living things that once lived will reveal the source of the power of the artist's works. The utilization of real animals in art creates an emotional drive that works in two ways. Firstly, while the disturbing dimension of the artist's work causes controversy, it increases the artist's recognition. Secondly, we can talk about the state of pleasure created when the death of another living thing becomes an object of spectacle. In both cases, animals are objectified in the name of art. According to Yvette Watt, a University of Tasmania lecturer focusing on animal studies and the arts, an artwork that reduces animals to inanimate material such as clay or paint can be viewed as unethical, especially if it comments on human issues unrelated to the animal (Kaplan, 2017).

Gabriel Tuazon, a Filipino sculptor who creates works from recyclable materials, is another artist who is known for his killing of a cockroach. Tuazon executed a cockroach that had entered his house in a mini electric chair made from recycled materials (Figure 4). Posting the execution video on the internet, the artist caused controversy on social media. Tuazon was later arrested for "torturing animals" (Ikeji, 2018). It is paradoxical that Tuazon was punished for a cockroach that he would have killed under normal circumstances even if he had not released the video. In daily life, too many insects or animals that are classified as harmful are killed because they are found in undesirable places. This situation does not constitute a crime legally. In addition to this event, the punishment of Gabriel Tuazon creates a paradoxical situation when compared to the position Hirst reached in the art world despite the thousands of flies that died after being caught with an electric fly killer in Damien Hirst's work 'The Thousand Years'. The factor that should be mentioned here is the inadmissibility of torture. The artistic dimension of the video is also discussed, as it is unclear whether Tuazon took an artistic stance before publishing the torture. However, the flashbacks to the video mark a decisive limit to other studies using animals. In this case, it can be said that a creature cannot be tortured, even if it would normally be killed, and presenting this situation in an artistic way does not separate this situation from punishment. The existence of a sanction such as punishment draws a red line in determining the limits of artistic freedom. At such a point where the boundaries of art intersect with the boundaries of law, it will be up to the artist first and then the buyers to decide whether these red lines are worth crossing.

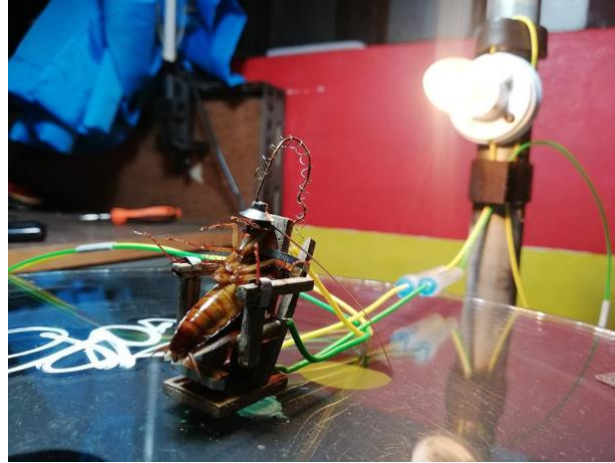

Figure 4 Gabriel Tuazon, Cockroach Execution

Source: <https://www.dailypedia.net/wp-content/uploads/2018/07/Sculptor-cockroach-torture-2.jpg>

Belgian artist Wim Delvoye is another artist who exhibits an interesting attitude in making such a decision. Wim Delvoye is known for his tattoos on live pigs, as well as for dealing with subjects ranging from digestive systems to gothic architecture. The artist, who has a workshop in the city of Ghent, Belgium, has shifted this production style to China for his works using pigs. His tattoo designs on pigs range from symbols of biker culture to Walt Disney characters (Figure 5). All of the selected patterns reflect the sociological and economic dimensions of the culture they represent. The relationship between economic variables and culture is also a determinant in the artist's choice of subject. In light of this information, it can be said that the artist chose pigs because he sees a similarity between farmers' investment in pigs within their limited savings and the wealthy's appreciation for works of art. In this way, Delvoye brought to life the idea of objects that gained value over time, with live pigs turning into works of art, through the piggy bank. In his words, "The pig is the poor man's piggy bank—art is the rich man's one!" (Draguet, 2019, p.14)

Figure 5 Delvoye began experimenting with tattoos and pigs back in the 1990s

Source: <https://www.tattoodo.com/articles/artist-wim-delvoye-tattoos-live-pigs-4901>

Tattooed pigs can be exhibited by embalming when they die, or by framing their tanned skins. Although pigs are always anesthetized by veterinarians when they are tattooed, a Belgian animal welfare association denounced the project in 2003, and Wim Delvoye moved production to China to establish the China Art Farm (2003-2010) (Draguet, 2019, p.14). It is quite natural for the artist to choose a country like China, which has an important role in global production relations. However, when compared to European countries, the existence of animal rights in China is controversial. Many animal rights activists who criticize Wim Delvoye's work claim that the artist established the Art Farm in China to take advantage of this gap. As The Standard's

Culture Editor Raunak Lally states, "Evidently, he had to make a conscious effort to get away from other countries that could have given legal notice that his work is inhumane" (Lally, 2020). If the artist's reason for choosing China is related to the law, not his production preferences, then it can be said that Delvoye circumvented the limits set by the laws rather than exceeding them. In these conditions, the accuracy of the messages of the works of art produced with this attitude will vary depending on the places where they are produced or exhibited. Such an ambiguity will put the sincerity in the artwork's message into question.

In Delvoye, we see one of the most common models of defense against criticism of using animals as works of art. It is clear that despite anesthesia, pigs have no choice in their skin being tattooed. Despite this, pigs that have become works of art do not end their lives in slaughterhouses because they are saved from the production flow of the food industry and continue to live in the art farm. The objectification of pigs by transforming them into living canvases and making them an object of consumption can be questioned. Still, this would be an understatement compared to the fact that there are millions of animals slaughtered for their meat every day. The fates of animals that are certain to die are changed by the benevolent intervention of an artist. Delvoye also uses this fact in responding to the criticisms leveled against his art. In an interview with artist Y-Jean Mun-Delsalle himself, he utters the following sentences about the criticisms made against his art;

I like when something is difficult; I get more excited. By tattooing pigs, if I get into trouble with animal rights activists, I think it's more interesting. It adds another layer to the thing. For example, why would they not be happy? Why can you kill to eat and you cannot kill for art? They say, "You can kill it to eat, not for art." It's like a war on utilitarianism. Everything has to be necessary. Basically they have a problem with art. You should not tattoo a pig if you're not hungry. As soon as you're not hungry, you think of art. It's a human activity that you cannot completely justify, so these people play a theatrical role but they're basically trying to work out answers for something more general about art, something deeper than their concerns. When they attack me, it's to be in the limelight because otherwise they can go to a slaughterhouse and stand there and protest. A slaughterhouse kills around 400 cows or 1,000 pigs per day and nobody is there protesting. But what's interesting is that by doing this, they automatically add to the discussion about art. Is art necessary? Is art good if it's not necessary and what happens with something that's not necessary? (Mun-Delsalle, 2015)

While Delvoye challenges criticism against his own art, he also contributes to the debate about what art is and isn't. In a sense, the artist answers this question when describing his 2001 work 'Cloaca New and Improved', which can be defined as a large stool producing machine. Delvoye continues as follows; "It's completely useless, which fits my definition of art. For me, art is useless and anything useless is art. So, of course, Cloaca is an artwork because it's completely useless" (Laster 2019). In this sense, it seems like a pointless endeavor to get backlash for something (works of art) that is considered useless and unnecessary. On the other hand, adjectives such as shocking and sensational are widely used to describe the work of such artists. From this point of view, it can be said that the answer to the question of why an artist performs an action that he thinks is unnecessary is to attract attention. It should be noted here that since animals do not die in Wim Delvoye's works, it is necessary to distinguish him from similar artists. Despite this, the objectification of animals as works of art continues in Delvoye's pigs.

Tom Otterness is another artist who takes the idea of bringing an animal that would already be killed into the art space to a much more extreme point. The American Artist is known for his caricature sculptures for the public space. The artist's work, which is related to the subject of this article, is the 1977 film 'The Dog Shot'. In this work, Otterness goes to an animal shelter in Colorado and adopts a dog that will be put to death if not adopted. He spends some time with the dog, then ties it to a fence and kills the dog by shooting it with a gun. From the very beginning, the process is captured on camera. The Dog Shot Movie premiered in 1978 at the 42nd Street screening room in Times Square. The artist says that his purpose in this

performance is to hurt the audience. Otterness continues as follows; "Yeah, I mean that whole night on 42nd Street, as best as I could do it, was the most aggressive way I could think of to show a film, the most damaging thing that I could do to the audience by showing a movie. I hired a photographer with a camera so when people were leaving the theater, they were assaulted by a flash, attacked"(Punk Art Catalogue,1978). As the artist directly states, the purpose of killing a living thing in the name of art is to shock the audience. The artist takes it upon himself to shock the audience and wake them up, and does not hesitate to kill a living thing for this cause when necessary. After the movie is over, it continues to disturb the agitated audience with flash cameras. In the early 1980s, *The Dog Shot Movie* caused various reactions, but the artist was not punished. The artist would face the negative impact of *The Dog Shot Movie* years later. While Otterness was preparing for a public space project, public opinion arose as a result of the reactions of animal lovers, and the artist's various sculpture orders were canceled as a result of the reactions (Lee, 2011). The contents of the artist's current works have nothing to do with the message that *The Dog Shot* movie wants to convey. Despite this, the feedback for a work that he had done in the past and which he would accept as a mistake, limited his other productions. Otterness eventually emailed *The Brooklyn Eagle* the following apology; "Thirty years ago when I was 25 years old, I made a movie in which I shot a dog. It was an indefensible act that I am deeply sorry for. Many of us have experienced profound emotional turmoil and despair. Few have made the mistake I made. I hope people can find it in their hearts to forgive me -- Tom Otterness" (Frost, 2008). In an interview with *Observer* magazine, the artist gives a different answer to the question about why he shot a dog for a video art work from his 1970s answer, Otterness states as follows; "It is something—I've grown to understand that nothing really excuses that kind of action. I had a very convoluted logic as to what effect I meant to have with that video. Whatever I had in mind, it was really inexcusable to take a life in service of that" (Miller, 2011). At this point, the artist eventually comes to the point of accepting that killing an animal for an artistic activity is a mistake for whatever reason. The artist did not receive a legal penalty because of *The Dog Shot*, but his artistic productions were negatively affected as a result of the pressure of the public opinion. Here, in addition to criminal sanctions, public opinion has also been influential in determining the limits of artistic freedom.

Costa Rican artist Guillermo Vargas Jiménez, also known as Habacuc, is another artist who drew reactions with the way he included dogs in his art. He used dogs in Habacuc's works named 'Exposición N° 1' and 'Axioma'. The artist's installation *Exposición N° 1*, realized in 2007, includes a Nicaraguan, Sandinista National Liberation Front Anthem, drugs such as marijuana and cocaine burned in an incense burner, as well as a skinny stray dog. In the installation, the dog is tied with a string to the wall of the showroom, and 'Eres Lo Que Lees'('You Are What You Read') is written on the wall with dog food. In the exhibition, the dog was kept tied up for several days until rumors spread that she died of starvation and exhaustion. In the process, photos of the dog spread on the Internet. The animal's condition drew attention and provoked worldwide outcry, outstripping other elements of the installation (Figure 6 & 7). A petition is then organized to prevent Vargas from participating in the 2008 *Centroamericana Biennale* in Honduras. It is learned that Vargas also signed the petition, ironically claiming that artists always signed their own works. Vargas indeed intended to showcase his seemingly unethical work to manipulate the audience (Project X, 2010). In an interview, the artist says "he wanted to test the public's reaction, and insisted none of the exhibition visitors intervened to stop the animal's suffering. He refused to say whether the animal had survived the show, but said he had received dozens of death threats"(Couzens, 2008).

In this style of interactive works that include the audience in the artwork, the movement of 'leaving the viewer the choice of directing the fate of an animal' is observed. Thus, the audience is expected to question their own moral status and confront themselves. However, when it comes to making a choice, it can be said that the reactions to be given can be predicted since people who will choose the morally wrong behavior will exist under all circumstances. In this way, considering that the production methods of conceptual works of art were not prepared freely, but according to certain plans, it can be claimed that the purpose was implicitly clear in

the first place. If one tries to give an answer by looking at the artists' defenses, it is plausible to conclude that the aim is to accuse the society of hypocrisy and to make it a partner of certain crimes through the viewers who misbehave. Ultimately, it is inconsistent with the logic of drawing attention to the killing of animals by causing another animal to die. Elçin Gen deals with this situation through Habacuc in her article titled 'Loves and Dogs (and Art)'.

At first glance, Vargas seems to have made a fair point about human hypocrisy; but he overlooked the power of the implicit codes of behavior that permeate the museum or gallery visit: It is almost impossible for the typical gallery visitor to attempt to release a dog displayed as part of a piece of art. By tying the dog to the wall of a gallery and making it a "work of art" that should not be touched, it was the artist who pre-manipulated people's view of the dog and their possible behavior. Here, again, the artist places himself in a dual position of power: he not only instrumentalizes the dog, but also makes the visitors (and the thousands of people who participated in the petition as a result of misinformation) the unaware subjects of a 'behavior test' that is no different from experiments in 'psychology research': the artist knows the outcome beforehand, but everyone is part of an experiment where he needs data to prove his hypothesis. As for the dog, he was perhaps better fed during his time in the gallery than when he was free, but the first time he cuts off his leash, he chooses to run away (Gen, 2012)(My translation).

Figure 6 Guillermo Vargas Jimenes, "Eres Lo Que Lees" (You Are What You Read), 2007

Source: <https://hongyihongyi.wordpress.com/2008/05/30/dying-in-the-name-of-art/>

Figure 7 Guillermo Vargas & the Starving Dog. True or False?

Source: <https://bmoreart.com/2008/05/quillermo-vargas-starving-dog-true-or.html>

In examples of Tom Otterness and Guillermo Vargas Jiménez, one of the points that determines the audience's reactions is the type of animal killed. The dog is considered a pet in western societies and has no place in the food industry. It is also curious whether such an artistic activity will evoke the same reaction in a Southeast Asian country where dog meat is consumed, or whether the severity of the reactions will decrease if the animal killed instead of a dog is already a farm animal that will end up in a slaughterhouse. However, the most striking point here is the presence of empathy. As a result, reactions differ as an animal's proximity to a human makes it easier to empathize. A person who can put himself in the place of an animal can oppose that animal's suffering, and art does not justify that animal's suffering.

Another artist who tries to interact with the audience in a different way is Marco Evaristti. The most well-known work of the Chilean/Danish artist is the installation titled 'Helena' that he realized in 2000. In the study, ten kitchen mixers containing live goldfish were used (Picture 8). In the installation performed at the Trapholt Museum of Art in Denmark, the audience were told they were free to push the buttons of the mixers, and some of them actually did. As expected, animal lovers did not remain unresponsive to this event. As a result of the complaints, the

museum director was fined for cruelty to animals. Refusing to pay the fine, museum director Peter Meyer said that "it's a matter of principle. An artist has the right to create works that challenge our understanding of what is right and wrong (*BBC News, 2003*). In this way, the incident turns into a lawsuit and is forwarded to the court. The court in Denmark, after hearing the experts, decides that the museum director, Peter Meyer, does not need to pay the fine. Judge Preben Bagger says the fish were killed 'instantly' and 'humanely'. The court had previously heard an expert from the mixer manufacturer Moulinex, who said that the fish probably died within a second of starting the mixer. A veterinarian also told the court that the fish would die painlessly (*BBC News, 2003*). Thus, the fine is also cancelled. The court's decision does not satisfy the audience, especially animal lovers, who are uncomfortable with Helena, but once again it makes them question what art can be or not. In an internet poll by CNN, 72% (30,592 votes) think this is absolutely not art. Unexpectedly, animal rights philosopher Peter Singer argues that the given option to turn on the mixer raises the question of human power over animals (*Art & Electronic Media Online Companion*). The remarkable point about the cancellation of the punishment in Helena is not that the fish were killed for the sake of art, but that they died without suffering. In the study, by looking at the statements of the experts, we can predict that the use of another species with a more developed nervous system instead of fish or a longer killing process will affect the decision. From this point of view, it can be concluded that art cannot be used as a justification for killing a living creature, without the need to establish a relationship with the animal more easily.

Figure 8 Marco Evaristti, Helena

Source: <https://www.evaristti.com/helena-el-pescador-1>

Another artist who has been the target of protests is Algerian Adel Abdessemed. The artist's video works received intense reactions from the audience. 'Don't Trust Me', which shows the slaughter of animals such as horses, pigs, and a fawn with sledgehammer blows to the head, at a slaughterhouse in Mexico, and the 2008 'Usine[Factory]' showing mice, dogs, snakes, roosters, and scorpions grappling with each other constituted the source of these reactions. When we look at the motivations of the artist's production, the existence of war can be mentioned in the background of violence in Abdessemed's works, similar to Hermann Nitsch. In particular, the effects of events such as the Algerian Civil War and the Gulf War in the 1990s can be mentioned. Active conflicts still continue in many regions of the world. Similarly, although the artist did not focus on Mexican slaughterhouses in his work 'Don't Trust Me', slaughterhouses are actively working in many parts of the world. Perhaps because of the undeniable existence of these facts, the artist also does not take a step back despite the reactions to his works. The artist expresses himself as follows; "...I have nothing to do with wounds and I don't try to fix anything, nor do I

aspire to it. I am only a 'detector.' I perceive, find and show', says the artist and continues as follows: I use my passion and anger in public, nothing more. I'm not creating illusions(Wilson, 2013, p.10). Discussions about the artist's work even lead to some legal regulations. An example of this is the Humanitarian Arts Ordinance, which was adopted and implemented by the Southern California Assembly in 2009. According to this regulation; If the artist causes animal abuse during the production of the artwork, commits animal abuse himself, or watches and disseminates this abuse in different ways, the artwork is considered illegal; Legal action is taken against the artist(Wilson, 2013, p. 10).

There are other similar examples of Wim Delvoye's work that did not result in the death of animals, but garnered a reaction. Eduardo Kac's 'Alba' is a close example of this. A Brazilian/American artist Eduardo Kac is the most prominent artist of the Bio Art genre who also worked with Damien Hirst. There is no reactive motivation in Alba's production process, but it is a remarkable example in terms of the size of the reactions shown and the effect of the work. Alba is a rabbit that has a phosphorescent green color that glows under a certain special light, by transplanting the green fluorescent protein obtained from the *Aequorea Victoria* Jellyfish, defined as GFP, into its genes (Figure 9). The Alba Project, which took place in 2000, caused controversy around the world. Eduardo Kac, in his article titled 'Life Transformation—Art Mutation', personally conveys Alba's impact on the world;

GFP Bunny" became a global media scandal after a front-page article appeared in the Boston Globe, sharing headlines with articles about the 2000 Olympics and US presidential debates. Articles about Alba were published in all major countries, with wire services further spreading the news worldwide.¹¹ Alba was also on the cover of *Le Monde*, the *San Francisco Chronicle*, and *L'Espresso*, among others. *Der Spiegel* and the *Chicago Tribune* dedicated full pages to GFP Bunny. She also appeared on the front page of the Arts section of the *New York Times*. Broadcasts by ABC TV, BBC Radio, and Radio France also took the Alba story to the whole planet(Kac, 2007, p.168).

Image 9 Eduardo Kac, Alba, Green Fluorescent Rabbit, 2000

Source: <https://www.ekac.org/gfpbunny.html#gfpbunnyanchor>

What Kac did with Alba is somewhat parallel to what Delvoye did with pigs. Logically, both artists interfere with the outward appearance of animals. However, Kac's intervention involves a much higher technology. In terms of genetic engineering, the possibility of using the techniques used by this field on humans in many different ways makes the project a little more frightening, and can increase the tendency to empathize with animals in proportion to this situation. Before the Alba Project, the artist has another experiment called 'GFP K-9', in which he tried to use the green fluorescent protein in a dog in 1998. Kac also talks about the GFP K-9 at the Life Science symposium presented by *Ars Electronica '99*; "He points out that the creation of dogs from wolves is a technology based on the relationship between dogs and humans throughout their long history, which dates back at least 14,000 years according to the archaeological record, a

fact that we have overlooked and that there is no herd of poodles and chihuahuas running in the wild”(Kac, 2007,p.165). From this point of view, the rationale behind the unquestioned acceptance of domestic animal breeding methods also works for transgenetic art productions that occur with genetic engineering interventions. Thus, genetic interventions are also normalized. Using the opportunities provided by artistic expression, Kac foresees the moral debates that scientific progress will bring about and prepares for the formation of a consciousness. But here, too, before all presuppositions, an animal is reduced to a guinea pig in the name of art to support the justification of an idea.

In Alba, there is an intervention in the name of art, the basic building blocks of vitality. With such an approach, the hypothetical divine dimension in artistic creativity becomes frightening. Works such as Alba are more easily accepted than artistic movements in which animals are subjected to violence because of the aims of biotechnological manipulation, such as bringing extinct animals back to life. At the beginning of the Alba discussions, the article ‘Cross hare: hop and glow’ published in the Boston Globe Newspaper touches on the main idea of the discussions; “And they say there's no way of knowing if the animal is suffering or what impact it would have on the ecosystem if the mutant rabbit escaped and reproduced.” And here is no way to know, they say, whether the animal is suffering, or what effect the mutant bunny would have on the ecosystem if she were to escape and reproduce” (Cook,2000).

A brief review of the use of animals in artistic production

The concept of ethics² is too broad to be covered by a text whose main issue is animal abuse in art. In short, it is shaping behavior by investigating what is good or bad. This concept, which forms the basis of every field through acting right, undoubtedly touches upon the field of art. For an area such as art that visualizes thoughts and opens new areas of discussion by going beyond the boundaries created by ethical-like preconceptions, the use of animals in production makes right and wrong become clear because it touches sensitive points about human beings. As can be seen, despite all the reluctance of art to defend its own truths, empathy with animals can end discussions.

Animals and animal products have been used in daily life for thousands of years, as Eduardo Kac also mentioned in one dimension in the relationship between human and dog. The perception of normalcy created by this situation pushes the ethical debates back into the background due to the negative inclusion of animals in art. Even if animals are negatively affected by this relationship, their presence in this way is considered normal in human life. In 2010, the College Art Association's guidelines for artists and institutions using animals in art and exhibitions are expressed as follows; “no work of art should, in the course of its creation, cause physical or psychological pain, suffering, or distress to an animal” (Kaplan,2017). The CCA guidelines posed a series of questions to artists wanting to use animals, including “Have you done research on the biology of your animal subject to understand aspects of its physiognomy and experience?” (Kaplan, 2017). For studies in which animals die, this question is meaningless. The question can be continued for studies that argue that animals are not killed directly and that they continue their lives as works of art in better conditions. Yvette Watt interprets this situation as follows; “Taking an animal out of its natural environment or previous context, as well as changing the way it is cared for can cause harm. Just because an animal doesn't appear distressed doesn't necessarily mean that it is happy in an exhibition” (Kaplan, 2017).

The striking impact of examples such as the product of genetic manipulation will bring ethical issues that have been overshadowed in to light, once again. The fact that animals and humans have more in common than is thought will make the value given to them be questioned again. As a result of the research on the origin of man, it becomes clear that there is more and more

² Eth-ic\`ethik\`n [ME ethic, fr. MF ethique, fr. L ethice fr. Gk ethike, fr. Ethikos] (14c) 1 pl but sing or pl in constr : the discipline dealing with what is good and bad and with moral duty and obligation 2 a : a set of moral principles or values b : a theory or system of moral values < the present day materialistic ~> c pl but sing or pl in constr : the principles of conduct governing an individual or a group < professional ~> d : guiding philosophy ((Merriam-Webster, 1996: 398)

common ground between man and animal every day. In line with this information, human and animal behaviors can be explained by mechanical processes that basically work the same, due to their common nature. This process results in the definition of man as an animal in a sense.

Features such as human consciousness and language use constitute the main differences between humans and other species. At this point, the granting of a notion like consciousness to human beings legitimizes all negative behaviors towards animals that are considered as lacking cognizance. Studies are continuing to define exactly what consciousness is, the most striking difference, and whether there is a similar (or equivalent) consciousness-like structure in animals as well. It is difficult to say with certainty that there is no consciousness in animals today, but although there are no cognitive traits like that in humans, it is highly possible that there is a subjective structure equivalent to consciousness depending on the animal's own species. It is necessary to dwell on this possibility. In addition, if there is a structure equivalent to consciousness that requires giving personality to animals, this will fundamentally change our perspective towards them. Biologist Marian Stamp Dawkins has discussed this issue in detail in her book 'Through Our Eyes Only? The search for Animal Consciousness', in which she refers to her research on the existence of consciousness in animals. For Stamp Dawkins; "Because if we do decide that other species are conscious, then this will profoundly affect our attitudes and could completely change our ideas about what is morally acceptable to do to them. Eating them, doing experiments on them or killing them, because they are doing something that inconveniences us could be seen in a completely new light" (Stamp Dawkins, 1998, p.5).

A new perspective can be developed, including the art world, by considering this subject a little more broadly. For example, humanity has long since abandoned eating its own kind or human sacrifice for a religious ritual. Today, treating behaviors such as cannibalism and human sacrifice as cultural differences that must be sustained cannot justify ending the life of any human being. Under normal circumstances, killing people is a crime. Under these conditions, if animals are accepted as beings with consciousness and personality, the moral rules valid for humans will have to be valid for them as well. Considering the subject with this logic, if an animal is considered as valuable as a human being, all the rules that apply to humans must also apply to them. Under these conditions, an animal cannot be killed as a requirement of a religious belief or even because of a basic need such as hunger, scientific studies cannot be carried out on it, it cannot be killed as a result of causing inconvenience or damage to its surroundings, and it cannot be made to do anything against its own will. In the opposite case, whether the action taken is ethical or not will be open to discussion. Accordingly, we cannot evaluate art independently of this situation. If a person cannot be forced into an artistic movement, it should not be done to an animal either. Regardless of the subject the artist wants to convey in his work, the fact that one animal will die anyway, or that there are millions of animals in the world in poor condition cannot justify maintaining an ethically wrong attitude. Art cannot be a sufficient justification for a wrong situation.

Conclusion

As a 19th-century habit, the artist's tendency to see himself as in a privileged position led to a type of artist that is accepted and mythologized outside (or above) society. With the opportunities provided by the fact that art is an autonomous and free space within itself, the sample works that are the subject of this text and the similar ones that cannot be included here due to the limitations of this text have been exhibited in the contemporary art scene. Certain common logic patterns are observed in the motivation to produce the mentioned examples. Artists generally think that life is a whole with negative sides, such as death and war, and that art audiences should face this reality. After this primary cause, they claim that they draw attention to other negativities in the world or the killing of animals by killing an animal or causing it to die. As a result of this type of artist taking himself too seriously, it is seen that people take on tasks such as questioning their moral values and confronting them with reality. In addition, it is witnessed that artists visualize this situation by commodifying animals. However, if the

concept of the artist is to be glorified, this concept can be filled in such a way that the artist can foresee the developments that are predicted to take place in the future and inform this through his works. Current social developments increase the value given to animals day by day. As the boundaries between human technology and humans become blurred, the rights of animals are being delivered day by day. In light of these developments, it is not possible to defend the examples where animals are abused for reasons such as "freedom of artistic expression" or "anti-censorship" since they are limited by written laws as well as unwritten ethical rules.

The reason why the artist sees it as a right to objectify an animal and use it as material for their work is mainly due to their Anthropocentric (Human-centered) perspective. This system of thought places the human being first, and then a certain idealized type within the human's own species, at the top of a hierarchical order, based on a questionable phenomenon such as consciousness. This ordering causes individuals with all differences at the bottom of the hierarchy pyramid to be discriminated against by those at the top. Cultural codes such as racism, gender discrimination, exclusion of individuals with different sexual orientations, isolation of people with disabilities, and finally, advocacy for speciesism all stem from the fact that the entire worldview is based on humanity. Today, all identity politics struggle to overcome these discriminations and accept themselves. When animal rights struggles are considered from this point of view, it will gain more meaning. In this way, new developments and legal regulations are made on animal rights daily. Due to the questioning of anthropocentrism, practices such as veganism and vegetarianism are gaining popularity. As a result of supporting the theoretical infrastructures of these social movements together with scientific developments, universal right and wrong will be redefined. Determined by new right and wrong, these ethical-moral boundaries can also redefine the boundaries of art, perhaps by lowering the value of works of art in the near future so that many attitudes accepted in the name of art today will not be valued as much as they are today, and perhaps they will no longer be accepted as works of art.

Author Contribution

The author's contribution to the article is 100%

Conflict of Interest

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, or person related to our article titled "Ethical Dimension of Live Animals as Ready-made Objects in Contemporary Art".

References

- T.D.K. Şiddet. In *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Retrieved December 04,2020, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Berberović, N. (2015). Ritual, myth and tragedy: Origins of theatre in dionysian rites. *Faculty of Arts and Social Sciences, Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, 8(1), pp. 31-38. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.21533/epiphany.v8i1.117>
- Collins, J. (2007). *Sculpture today*. Phaidon Press.
- Companion, A. &. (n.d.). "Helena" by Marco Evaristti. [artelectronicmedia.com: https://artelectronicmedia.com/en/artwork/helena-by-marco-evaristti/](https://artelectronicmedia.com/en/artwork/helena-by-marco-evaristti/)
- Cook, G. (2000, September 17). *Cross hare: hop and glow*. The Boston Globe Online. <https://ekac.org/bostong.html>
- Couzens, G. (2008, March 30). *Outrage at 'starvation' of a stray dog for art*. The Observer. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2008/mar/30/art.spain>
- Dawkins, M. S. (1998). *Through our eyes only? The search for animal consciousness*. Oxford University Press.

- Delovoye, W. (2019, July 12). *Art is useless: A Conversation with Wim Delvoye*. *Sculpture A Publication of the International Sculpture Center*. (P. Laster, Interviewer). sculpturemagazine. art. <https://sculpturemagazine.art/art-is-useless-a-conversation-with-wim-delvoye/>
- Draguet, M. (2019, March 22). *Wim Delvoye visitors guide*. *Royal Museums of Fine Arts of Belgium*. Brussels, Belgium: Royal Museums of Fine Arts of Belgium.
- Elbaor, C. (2017, April 19). *Surprise! Hermann Nitsch Performance Using 500 Liters of Bull Blood Stirs Protest in Tasmania*. Artnet News. <https://news.artnet.com/art-world/hermann-nitsch-tasmania-929576>
- Frost, M. (2008, April 14). *Artist Otterness apologizes for decades-old dog-killing incident*. Brooklyn Daily Eagle: https://web.archive.org/web/20080626092228/http://www.brooklyn eagle.com/categories/category.php?category_id=27&id=19895
- Gen, E. (2012, September 8). *Aşklar ve köpekler (ve Sanat)*. e-skop.com. <https://www.e-skop.com/skopbulten/asklar-ve-kopekler-ve-sanat/880/>
- Goldstein, C. (2017, April 13). *How many animals have died for damien hirst's art to live? We Counted. Nearly one million, by our conservative estimate*. Artnetnews. <https://news.artnet.com/art-world/damien-whats-your-beef-916097>
- Hirst, D. (2007). *An interview*. (H. U. Obrist, Interviewer). damienhirst.com. <http://www.damienhirst.com/texts/20071/feb-huo>
- İkeji, L. (2018, May 17). *Artist is condemned for animal cruelty after executing a cockroach in an electric chair*. lindaikajisblog.com. <https://www.lindaikajisblog.com/2018/7/artist-is-condemned-for-animal-cruelty-after-executing-a-cockroach-in-an-electric-chair-photosvideo.html.html>
- Kac, E. (2007). *Life transformation—art mutation*. In E. K. *Signs Of Life Bio Art and Beyond* (pp. 163-184). (Kac.E, Ed). The MIT Press.
- Kaplan, I. (2017, May 11). *When is it okay to use animals in art?*. Artsy. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-animals-art>
- Lally, R. (2020, March 13). *When art crosses the line*. standard.asl.org. <https://standard.asl.org/14417/culture/when-art-crosses-the-line/>
- Lee, S. (2011, September 17). *S.F. subway sculpture on hold over artist misdeed*. sfgate.com. <https://www.sfgate.com/bayarea/article/S-F-subway-sculpture-on-hold-over-artist-misdeed-2309807.php#photo-1815484>
- Liquidising goldfish 'not a crime'*. (2003, May 19). news.bbc.co.uk. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/3040891.stm>
- Merriam-Webster. (1996). Ca-tar-sis. In Merriam-Webster's collegiate dictionary (11th ed., p. 181).
- Miller, M. H. (2011, April 10). *The dog-killing woes of Tom Otterness*. observer.com. <https://observer.com/2011/10/the-dog-killing-woes-of-tom-otterness/>
- Mun-Delsalle, Y. J. (Jun-August 2015). *No fear . Elitism for All Art Republic 7, pp. 108-111*. https://wimdelvoye.be/medialibrary/a295053f-ce0a-3258-92db-c936a88b09b7_1969.pdf?download=true
- Section 3 - X Magazine, Colab, Downtown Filmmakers*. (n.d.). 98bowery.com. <https://98bowery.com/punk-years/punk-art-catalogue-section-three#tomotterness>
- Warr, T & Jones, A. (2012). *The artists body*. Phaidon Press.
- Voon, C. (2017, March 14). *Animal rights activists protest damien hirst show in venice with 88 pounds of dung [UPDATED]*. Hyperallergic. <https://hyperallergic.com/365073/animal-rights-activists-protest-damien-hirst-show-in-venice-with-88-pounds-of-dung/>
- Wilson, M. (2013). *How to read contemporary art: experiencing the art of the 21st century*. Ludion.
- X, P. A. (2010). *Exposición No.1 (Guillermo Vargas, 2007), PAXer's Iconic Artworks Series*. Project Artist X. <http://projectartistx.com/exposicion-no-1-guillermo-vargas-2007/>

Genişletilmiş Özet

20. Yüzyıl sanat hareketleri içerisinde yer alan Dadaizm Akımı, öncesinde var olan sanatsal anlayışlara aykırı bir akım olmuştur. Bu akımın en bilindik sanatçılarından olan Marcel Duchamp, hazır nesne kavramını ortaya koymuştur. Bu buluş ile birlikte gündelik hayattaki nesnelerin sanatsal üretimlerde kullanılmalarının yolu açılmıştır. Hazır nesne

kullanımının kazandırdığı üretim olanaklarının ardından, sıradan nesnelerin yanında, insan bedeni ve canlı-cansız hayvanların da sanat eseri olarak sunulabilmelerinin yolu açılmıştır. Bu süreçte, Modernizmin değerlerine karşı olan bir çok sanatçı, sanatsal ifade biçimlerine katkı sağlayan bu yeni imkanları kullanmışlar ve tepkilerini ortaya koyabilecekleri çalışmalar için farklı yollar denemişlerdir. Özellikle 1960'lı yıllarda yaygınlaşan beden sanatı ve performans sanatı gibi örneklerin arasında, şiddetin sanatçıların kendi bedenlerine yöneldiği çalışmalara da sıkça rastlanmaktadır. Bu örneklere ek olarak, sanat eseri aracılığıyla tepki verme davranışı, sanat alanına dahil edilen hayvanların şiddetin hedefi haline getirildiği çalışmalar ile de sonuçlanabilmektedir. Performans ya da yerleştirme sanatı yöntemleriyle sergilenen bu eserlerde, izleyicilerin dikkatlerini şaşkınlık yaratarak, dünyadaki var olan olumsuzluklara çekmek amaçlanmaktadır. Bu şekilde izleyicilerde bir farkındalık yaratma gerekçe gösterilerek, hayvanlar alışılmadık uygulamalara maruz kalabilmektedirler. Çoğunlukla, hayvanların ölümüyle ya da ölmesine sebep olan bu çalışmalar, en iyi ihtimalle onların nesneleştirilmesi ile sona ermektedir. Bu tarz sanatsal çalışmalar, yaygın bir biçimde, hayvanseverler ve duyarlı kişiler tarafından protestolara sebep olabilmektedir. Bu eleştirel karşı çıkışlar, bazen sanatın ne olduğunu ve değerini sorgulatırken, bazen de para cezaları ya da sergilerin iptal edilmesi gibi hukuksal müdahaleler ile sonuçlanabilmektedir. Diğer taraftan bu protestolar ve çağdaş sanatın ifade biçimleri, ilginç bir paralellikle ilerlerler. Özellikle düşüncenin nesnel üretimin önüne geçtiği, 1960 sonrası sanat alanında, 'sanat'ın ne olduğunu sorgulayan sanat felsefesi etkinlikleri', ile sanatsal üretim neredeyse eş değer hale gelmiştir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, hayvanseverlerin protestoları da, bir boyutuyla bu sorgulamalara katkı sağlamış görünmektedir. Böyle bir tartışma zemininde, hayvanların öldürüldüğü ya da rahatsız edici şekilde kullanıldığı çalışmalar, sanat alanının dışından gelen etik, hukuk ya da kamuoyu etkisi gibi kavramları, sanatsal özgürlüğün sınırlarını belirler duruma getirmektedir. Bütün bu tartışmalar sürerken geri planda, teknolojinin hızlı gelişimi ile birlikte biyoloji alanındaki ilerlemeler de, hayvanlar ve insanlar arasındaki sınırları giderek belirsizleştirmektedir. İnsanın teknolojiyle her geçen gün daha fazla bütünleştiği günümüzde artık eski tanımlamalar anlamını yitirecektir. Böyle yeni düşüncelerin kabul görmesi ile birlikte, ayrımcılık karşıtı kimlik politikalarının kullandığı savunma yöntemleri, hayvan hakları için de kullanılabilir. Antroposantrik (İnsanmerkezci) düşünce sisteminin gücünü yitirdiği bu gelişmelerden sonra ise hayvanların sistem içindeki konumları da değişecektir. Hayvanların değerinin tekrar ele alınması kuşkusuz, insan türünün onlara karşı davranışlarını temelden değiştirecektir. Etik kavramının belirleyicilerinin tekrar kararlaştırıldığı bunun gibi bir toplumsal sistemde, hayvanların metalaştırılmaları artık doğru kabul edilmeyecektir. Ulaşılan bu noktada, sanat alanı da istisna olamayacaktır. Bir hayvana yapılan davranış eğer yanlış kabul edilecekse, bu hareketin sanatsal üretim dahilinde yapılması bu hatayı düzeltmeyecektir. Bütün bu tartışmalarda bahsi geçtiği üzere, sanatın bu şekilde kullanılması, onun kendi içerisindeki bağımsız ve ayrıcalıklı konumunu sarsacaktır. Sanatın sınırlarının belirleyicisi, sanat dışı alan olduğunda ise alanın içerisinden gelen tartışmalar anlamını yitirmektedir. Bu metin ile birlikte, çağdaş sanatçılar arasında hayvanları üretimlerine dahil ediş biçimleri eleştirilen sanatçılardan örnekler ele alınarak, bu sanatçılara ve eserlerine verilen tepkiler ve bu tepkilerin etkileri üzerinden, çağdaş sanatın sınırlarının araştırılması amaçlanmaktadır.

The connection between Abraham and Hades's bosom in the context of the last judgment scene

Sinan Yılmaz ¹

¹ Art History, Byzantine Art, Elazığ/Türkiye.

ABSTRACT

One of the most important topics of Christianity is the Last Judgment. The Byzantines, as a Christian society, showed great interest in this subject and produced many pieces of art depicting it. The scene consists of several themes coming together. Among the most crucial themes of the scene is Abraham and Hades's Bosom. Using these themes, the artists have kept the event alive in the minds of people about what will happen in the afterlife. While Abraham's Bosom is depicted to the right of Jesus as the area where those who find salvation are located, Hades's Bosom is located on his left side and those, who will face their punishment are seen there. These artists depicted the scenes in connection with each other. However, there is a significant difference here. Whilst Abraham's Bosom is an intermediate form for those who will attain salvation, Hades's Bosom has been part of eternal fire. To make the picture more dramatic and remarkable, the artists depicted the lake of fire with the dragon of Hades swallowing the dead. Thus, the viewer can clearly see what kind of suffering human beings will face in the afterlife. The artists also created a contrast between the two themes by using many permeable structures and transferred this to the paintings.

KEYWORDS

Death, the last judgment, Abraham's bosom, Hades's bosom.

Son yargı sahnesi bağlamında İbrahim ve Hades'in kucağı arasındaki bağlantı

ÖZET

Hıristiyanlığın en önemli konularından biri Son Yargı'dır. Hıristiyan bir toplum olan Bizanslılar bu konu ile ilgili oldukça ilgilenmiş ve sanatlarında birçok resim üretmişlerdir. Bu sahne birkaç temanın bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Sahnenin en önemli temaları arasında İbrahim ve Hades'in Kucağı gelmektedir. Sanatçılar bu temaları kullanarak ölümden sonraki yaşamda nelerin yaşanacağı durumla alakalı insanların zihinlerinde olayı yaşatmışlardır. İbrahim'in Kucağı İsa'nın sağında kurtuluşa ereceklerin yer aldığı alan olarak tasvir edilirken, onun solunda bulunan Hades'in Kucağı zulüm göreceklerin alanı olmuştur. Sanatçılar sahneleri birbiriyle bağlantılı şekilde betimlemişlerdir. Ancak burada önemli bir fark dikkati çekmektedir. İbrahim'in Kucağı kurtuluşa erecekler için bir ara form niteliği taşıırken, Hades'in Kucağı sonsuz ateşin bulunduğu bölüm olmuştur. Resmi daha dramatik ve dikkat çekici yapmak için resme ateş gölünü, Hades'in ölüleri yutan ejderhasını koymuşlardır. Böylelikle izleyici artık ölümden sonra insanoğlunun ne gibi bir acıyla karşılaşacağını net bir şekilde görmektedir. Sanatçılar iki tema arasında birçok geçirgen yapıyı kullanarak bir zıtlık yaratmış ve bunu resimlere aktarmışlardır.

ANAHTAR KELİMELER

Ölüm, son yargı, İbrahim'in kucağı, Hades'in kucağı.

Introduction

The concept of Heaven and Hell is mentioned many times in the Old and New Testaments. Although it has accepted Heaven and Hell, the Eastern Orthodox Church generally lacks a clearly defined, official doctrine about Heaven and Hell. In this regard, these concepts have been shaped within the framework of the theological views of early saints and the Church Fathers. It is possible to formulate this as follows. The notions of Heaven and Hell have been shaped within the framework of the theological views of early theologians, known as the Church Fathers. According to Orthodoxy, God is everywhere and fills everything. It is stated that those who love God will live in pleasure and delight, while those who disobey him will burn in eternal fire. The grinding of teeth at Matthew 25:30 is a brief description of what the grind is like here. Heaven and Hell will exist until the day of the Last Judgement. When the time of the Last Judgment comes, Jesus will return to judge the dead.

One of the most expressive examples of the understanding of the afterlife in Byzantine Art is the Last Judgment. The scene is also referred to as the Second Coming of Jesus, and "τελευταία κρίση" in Greek. According to Christian theology, Jesus will return to earth and judge all humanity. Apocalyptic texts, the Old and New Testaments, various sermons, and the writings of theologians have influenced the formation of this idea. The scene of the Last Judgement started to appear in visual art in the 9th century.

Among the most important of the Last Judgment scene is Abraham and Hades's Bosom. While the two themes are handled within the Last Judgment scene, they are portrayed almost very similarly. The permeability of the figures inside the themes is quite evident. In the Last Judgment scene, Abraham's Bosom is located on the right of Jesus, where those destined for salvation, whilst Hades's Bosom is accommodated to his left. While explaining the subject, descriptions of the themes were made, the pictures were interpreted and the connection between the two scenes has been discussed in the present study¹.

Last judgment scene

The Last Judgment scene is not based on a single theme. In Eastern Orthodox eschatology, there is an intermediate stage between the death of the body and the final decision regarding the reunion of the soul with the body. In this intermediary stage, the soul is located in Heaven or Hell. Although the Eastern church has never fully defined this perception, this occurs in liturgical practices (Meyer, 2016, p. 76). At this point, the Last Judgment scene represents three main doctrinal themes². The plot is also in the form of synthesis with numerous scenes and figures containing scenes from various chapters of the Old and New Testament (Caridad, 2017, p. 42).

The most basic structure in the formation of the Last Judgment scenes is the separation of sheep and goats³. The pictures are proportional to the biblical texts (Matthew, 25: 31-46). One of the earliest examples of the subject is a marble sarcophagus fragment dated from the Early Christian Period (Figure 1) (Herrmann and Van Den Hoek, 2009, p. 35). Jesus sits on a throne in the middle, with sheep on his right and goats on his left. Jesus is indifferent to the goats on the left, and his head is turned to the right. While stroking the sheep's head with his right hand, he gestures to the goats with his left hand to stop them. In this regard, the image of the apocalypse began to increase in the 5th-6th centuries (Kartsonis, 1986, p. 21-22).

¹ There are many examples of the Last Judgment scenes. The examples we have discussed are important because they show the entire composition in one area. For example, in wall paintings, these themes are scattered in different parts of the area. However, the general understanding is similar.

² These three main themes are Divine Court, Heaven and Hell.

³ The separation of sheep and goats stems from the life of Jesus. Because Jesus is described as the Passover sacrifice and the sacrificial sheep that came for humanity in Christianity. The sheep represented the good at this point (Wortley, 2001, p. 60).

Figure 1 Separation of sheep and goats, marble sarcophagus, late 3th century early 4th century, Rome (Herrmann and Van Den Hoek 2009, p. 35).

Another early example is the painting of the separation of sheep and goats can be found in S. Apollinare in Nuovo (6th century) (Jensen, 2000, p. 160). With Jesus in the middle, there are sheep on his right and goats on his left. With angels present on both sides, here, Jesus is pointing to the sheep with his right hand (Figure 2).

Figure 2 Separation of sheep and goats, 6th century, S. Apollinare in Nuova, Rome (Morgan, 2019, p. 6).

The process that started with the separating of the Sheep and Goats has continued with various scenes. Kaiser Friedrich Museum host one of preliminary examples of the Last Judgment scenes. The scene which depicts angels blowing trumpet on both sides of the wooden depiction of Jesus on the mosaic panel in the Kaiser Friedrich Museum is among the preliminary examples of the Last Judgment scenes (Peker, 2008, p. 22). In addition, Jesus sitting on the throne and the Judge Apostles on both sides of the Barberini plate dated to the 4th century in the Dumbarton Oaks collection are other examples of the formation of the Last Judgment scene (Brown, 2017, p. 123). Apart from this, the depictions of the emperor and the ruling class accompanying him during the Christian era are another structure that contributes formally to the Jesus and the Judge Apostles template (Peker, 2008, p. 22).

By the 9th century, the Last Judgment composition began to emerge in traditional Byzantine art. At the center of the composition, in the Divine Court, Jesus is depicted seated on the throne, surrounded by many angels. Mary and John the Baptist are shown on his right and left, respectively (*Deesis*). While Jesus is making a sign of blessing with one hand, the other hand is holding a Bible on his chest. The Twelve Apostles are depicted beside him. Beneath the apostles is the other group of saints and the righteous, the sinners on the left. Angels blowing into the trumpet appear in different parts of stage⁴. The Chosen and Angels are grouped as a choir in Byzantine iconography⁵. The scene depicts the sea and the land giving up their dead⁶. In scenes where the lands and seas leave the deads, some people are carried away by angels while others are cursed (Revelation, 20: 12-45). Various of Hell are depicted in the lower part of the scene (Matthew, 22: 13; Mark, 9: 44-45). Paradise is symbolized as a bright area with green vegetation and beautiful birds. The Paradise Garden is surrounded by Mary, Abraham, Isaac and Jacob⁷. Andre Grabar likens this scheme to the Roman protocol of holding a judicial trial. Here he describes Jesus as the last judge of the court (Grabar, 1968, p. 44). Meyer argues that the Last Judgment scene is a collection of items influenced by various works of art. It focuses on the

⁴ The angels blowing to trumpet in the scene vary in terms of their locations. For example, sometimes it was located just below the Divine Court, and sometimes it was situated within it. Sometimes it has made a place for itself in a different field.

⁵ In the context of the Last Judgment scenes, the Angels or the Chosen are handled as a group. It is clear that the stage has a universal quality in terms of the concept it put forward. This understanding of universality is an important step in their portrayal as a group (Chookaszian, 2011, p. 296).

⁶ Like the angels blowing to trumpet, the scene of the Vomiting of the Dead of the Lands and Seas was exhibited in different areas on the stage within the general scheme.

⁷ The Paradise Garden shows differences in itself. Sometimes Isaac and Jacob do not enter this area, which varies between regions (Cavarnos, 1993, p. 97-98; Chookaszian, 2011, p. 287; Mouriki, 1976, p. 148; Angheben, 2002, p. 106).

textual sources of the eschatological approach in the paintings and their relationship with the ritual (Meyer, 2016, p. 71).

Abraham's bosom

One of the three themes in the Paradise Garden in the Last Judgment scenes is Abraham's Bosom. In the scenes, Abraham, sitting on a throne, is depicted holding Lazarus, who appears as a child. At this point, Ephraim emphasizes that Heaven, where Lazarus is located, only hosts the dead resurrected and that Heaven has not yet been realized, therefore the dead are in Abraham's Bosom (Angheben, 2002, p. 115-116; Angheben, 2015, p. 105). Athos monk Nikephoros brought about a different thought in 1277⁸. In his opinion, God sealed the righteous in Abraham's Bosom and the sinners in hellfire (Marinis, 2017, p. 75-76). Abraham's Bosom, reflected in the works, is an intermediate form, especially for the Weighing of Souls. This belief has taken its place in the Christian faith as a middle phase before souls move into their final place in the afterlife. In the Last Judgment scenes, Abraham's Bosom is taken together with the Paradise Garden, and it is separated from the realm of Heaven where the chosen ones reside.

Jerusalem in Heaven, the final destination for those destined for salvation, is explained in Revelation 21: 9; 22: 5. But the Byzantines did not produce a definitive iconographic type for it. While kingship is presented as a social phenomenon in Revelation, Abraham's Bosom appears as a personal experience with which the audience can identify. When Abraham, Isaac, and Jacob united in the Last Judgment scenes, the indicator of the kingdom's power was tried to be revealed (Matthew 8: 11). Another striking element in the Last Judgment paintings are depictions of children. The presence of children around the Prophets is shown by Lazarus in Byzantine Art. The spirits of the departed are depicted as young children in these paintings, because of the association of children with the concept of innocence. Hence, by depicting spirits as children, Byzantine artists were trying to emphasize their purity. Byzantine artists associated young children with the innocence of the soul⁹.

The presence of the New Testament characters in Heaven has taken from the tradition which traces its roots to the Old Testament. The Gospel of Matthew mentions that after the resurrection, many righteous bodies entered the city of Jerusalem (27:52-53). In Apocalypse of Paul, the prophets and their ancestors have already been placed in Paradise. At this point, the prominent Assyrian theologian of the era, Musa Bar Kepha, refers to the existence of Elijah and Enoch in Heaven¹⁰. These revelation texts show that the righteous were resurrected and taken from Hell before they entered Heaven (Angheben, 2002, p. 115-116).

The transfer of Abraham's Bosom and the rich man to the Last Judgment scene enabled the composition to be expanded. For example, Laurent Plut.VI 23 fol.144r shows the delicate balance of the composition (Figure 3). The scene's division into two parts describes a new state of existence after the second coming of Jesus. In this regard, the relationship seen in the gestures between the rich man and Abraham became more different in the Last Judgment scenes. In the depictions of the Last Judgment scenes, Jesus is completely indifferent towards the rich man. As Marinis notes, in the Sinai icon, Jesus turns his attention to the right, away from the rich man's direction. Therefore, in the context of the Last Judgment, Abraham's Bosom

⁸ He was an Athos monk who lived in 1277. Hesikaist is also called Nikephoros. According to Gregorios Palamas, Nikephoros was originally a Roman Catholic. He usually has writings on vigilance. He explains that while describing wakefulness, it is necessary to knead the mind in the heart, and that prayer is a breathing therapy. See for Nikephoros and his views on Hesikaism. Meyendorff, J. (1974). *St. Gregory Palamas and Orthodox Spirituality*. (Translated by A. Fiske). New York: St Vladimir's Seminary Press.

⁹ Angheben states that apart from Mary and the Good Thief, the children accompanying Abraham are the only human owners of Heaven (Angheben, 2002, p. 116).

¹⁰ Musa Bar Kepha or Musa Bar Kephah lived in 803-913. He is a Syriac writer who was born in Iraq (Bailey, 2003, p. 190).

displays a transitional image. Abraham is always inevitably clothed and surrounded by the souls of the redeemed (Marinis, 2017, p. 70-72).

Figure 3 Lazarus in Abraham's bosom and rich man in Hades, Laurent Plut VI. 23, fol. 144r, 11th century (Marinis, 2017, p. 72).

It is Abraham's Bosom that the Byzantines transformed into the image of a universal Paradise. The best example of this can be seen in the story of the rich man and Lazarus (Luke 16: 19-31).

One of the examples of the story appears in Theodore Psalter fol.24v (Figure 4).

Figure 4 Abraham's bosom, Theodore Psalter, 1066, London Add. 19352 (Marinis, 2017, p. 68).

Abraham is seated on a throne and Lazarus is depicted as a child. Here, Abraham is pointing with his left hand at a large tree with red fruit. On the other side of the tree is the personification of a river. The picture accords with Psalms 22 (23): 2. The green color associated with nature has an important place in Byzantine life and the creation story. Just like the fire behind the rich man, the green field behind Abraham constitutes the theme. In Paris gr. 74 fol. 145v, the spirit of Lazarus appears in Abraham's Bosom with a depiction of exotic trees around it. On the other hand, the naked rich man is placed in the middle of the fire, and the vitality of Heaven is tried to be increased. Another point worth noting is the

presence of the empty throne between Abraham and the rich man. Marinis says that the throne symbolizes God's mystical presence in Heaven and emphasizes the transience of this world (Marinis, 2017, p. 68-69).

Funeral rites show a very coherent understanding of Abraham's Bosom. These religious understandings play an important role in determining the place that helps to separate the souls. Sometimes Isaac and Jacob are also associated with this role (Angheben, 2002, p. 116).

Hades's bosom

In iconography, a demon often appears in the lake of fire and works from later periods are sometimes named Belzebuth. But in the inscriptions, he's called Hades¹¹. Hades appears as the personification of Hell in classical writings and later works. Hades, in the lake of fire, is depicted as a man riding a beast without wings. However, demons and fallen angels are winged. The identity of the beast in the scenes is uncertain. On the other hand, the long-haired and bearded Hades figure we see in pagan hymns is very close to the descriptions depicted here. As with many elements from the Greek tradition, Hades remained a part of the practice of Byzantine iconography and underwent various changes over the centuries (Nilsson, 2018, p. 322). In personified depictions of Hades, he is usually depicted as having a large, sturdy body, a bald

¹¹ Many names are used for evil beings in Byzantine Art. These include Satan, Belzebuth, the demon, and Hades. While explaining the scenes, it was deemed appropriate to say Hades under this title.

head (sometimes with hair on the sides), and a beard. In all Byzantine portraits, Hades is shown nude or with a loincloth. Maguire attributes this to the Hymns of Romanos the Melodist (Maguire, 2018, p. 311-312)¹². For example, this is reflected in the 10th century Chludov Psalter fol.8v. Hades is sitting and pulling a figure towards himself (Figure 5).

Figure 5 Hades holds the souls of sinners, Chludov Psalter, fol. 8v, 9th century (Marinis, 2017, p. 64).

Similarly, in the Bristol Psalter fol. 18r 11th century, Hades was not made as vivid as in Chludov Psalter. It emerges from a dark cave, very akin to Dionysiou 65 (Figure 6). Hades is also sometimes present in the depictions of the Resurrection of Lazarus. In Theodore Psalter fol. 31v, the spirit

of Lazarus flees Hades with a beam of light to Jesus. Hades is holding the spirits standing in his bosom here (Figure 7).

Figure 6 Hades holding sinful souls, Bristol Psalter, fol. 18r, 11th century, London Add. 40731 (Marinis, 2017, p. 64).

The images depicted in the paintings, especially Hades's Bosom swallowing the dead and devouring everything, are suitable for textual descriptions. In addition, Byzantine artists tried to portray Hades not only as a souls swallower but also as a place that holds souls tightly (Marinis, 2017, p. 63-64).

Figure 7 The Resurrection of Lazarus and Hades, Theodore Psalter, fol. 31v, 1066, London Add. 40731 (Marinis, 2017, p. 64).

A similar example is the spirit released from Hades at Walters Art Gallery in Baltimore. In the painting, Hades holds the spirit tightly, and then releases it (Figure 8) (Vikan, 1973, p. 122-123).

The visualizations of Hades in Byzantine Art reflect the diversity of textual explanations. These images come from various sources, and the only element that unites the texts and images is the horror of Hades. The purpose here is to convey that Hades became a menacing pagan figure, willing to bind souls with his bosom (Marinis, 2017, p. 65-66).

Figure 8 Paul of Thebes on the right, the spirit released from Hades on the left, 14th century, Baltimore Walters Art Gallery cod. W733, fol. 69v (Vikan, 1973, p. 122).

Depictions of Hades in a dark cave have a long tradition in Byzantine Art, and it has become a part of the Last Judgment scenes in the eschatological scheme. This personification is often combined with a dragon to emphasize the image of Hell. A striking point in the Last Judgment scenes is the presence of a child figure in Hades's Bosom, similar to Abraham's Bosom. In the Last Judgment scenes, Hades is depicted on top of a beast swallowing people and holding a child in his arms. The identity of this child is unknown (Angheben 2002, p. 106).

¹² Kontakia of Romanos Melodist contains information on the nudity of Hades (On the Resurrection II, O. 25, Strophe 12) (Romanos Melodist, 1970, p. 267).

Abraham and Hades's bosom in the last judgment scenes

In Byzantine Art, artists connected Abraham and Hades's Bosom. Depictions of Abraham's Bosom and the rich man in the Last Judgment began to enter the scene in 10-11th centuries (Brenk, 1966, p. 101-102). In Paris gr.74, Abraham and Mary are depicted sitting on a throne in the Paradise Garden (Figure 9).

Figure 9 *The Last Judgment, Paris gr. 74 fols. 51v, second half of the 11th century (Marinis, 2017, p. 55).*

Paradise is described as having many trees and green vegetation. Abraham holds Lazarus, portrayed as a child, in his bosom. On his right and left, three groups of souls made in the form of children draw attention. Just to the left of the Mary is the gate of Heaven with a Cherub in red. St. Peter and other figures are seen in front of this Paradise gate. He leads them, pointing to the gate of Paradise. In the same painting, the

artists depicted the resting place we see in Abraham's Bosom in the lake of fire. A figure is placed in Hades's Bosom, designed as the place of eternal Hell. Here, Hades appears as a beast in the lake of fire, with an unidentified figure on his bosom. The beast and Hades are heading to their right. Two angels are depicted pushing sinners. It reveals the horror of the sinful event in the mouth of the beast.

Similarly, there are depictions of the Paradise Garden on two icons in the Sinai (Figure 10).

Figure 10: *The Last Judgment, St. Catherine's Monastery Sinai icon no. 151, 11th century, Egypt (Weitzmann, 1971, p. 304).*

But it especially has a different application at no. 151. While Abraham occupies the lower part of the two-storied Paradise Garden, Mary draws attention to the upper floor. Abraham, sitting on a throne, is holding Lazarus in his arms. Two spirits depicted as children are seen on its left and three on its right. At the top, we see Mary, the Good Thief and two angels. Mary is sitting on a throne here. This is an area whose entrance is blocked by Cherub. The door is painted red as in the other examples. In front of the gate of Heaven, St. Peter brings three figures towards Heaven. The most crucial detail of the figures here is that they are different from the figures coming to the gate of Heaven. Because the figures are separated from the others by the episcopal robes they wear. The rich man is in the red area in the lower part of Hell on the opposite side of the stage.

Figure 11 *The Last Judgment, St. Catherine's Monastery Sinai icon no. 151, 11th century, Egypt (Meyer, 2016, p. 73).*

Thus, the integrity of the composition was created with both Abraham's Bosom and the rich man. The Chosen go towards the gate where the vegetation and especially the Heaven guarded by an angel are depicted. Details of Hades's Bosom are also found in Sinai icons. In this respect, no. 151 is more similar to Paris gr. 74. Here, the number of figures is reduced to two. However, in no.150, the number of sinners coming towards Hades is increased considerably and some sinners are depicted with their heads (Figure 11).

A similar composition scheme appears in the Torcello wall mosaic (Figure 12).

Figure 12 *The Last Judgment, Cathedral of S. Maria Assunta, Torcello mosaic, 11-12th centuries, Italy (Marinis, 2017, p. 56).*

However, there are some differences. There is no throne where Mary sits. She is shown praying in a standing position (*orans*). While Abraham is holding Lazarus, who is depicted as a child, in his bosom, other spirits are described on his right and left. The Good Thief is included in this scene. The Good Thief is depicted in a loincloth with his cross in hand. The gate of Heaven is given with a Cherub. St. Peter is moving towards this door. In the painting, the figures he led have disappeared and been replaced by an angel. The ground is similarly painted green to explain the paradise area.

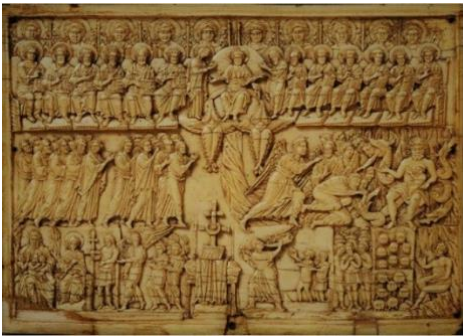

Figure 13: *The Last Judgment, Italo-Byzantine ivory, Victoria & Albert Museum, 11th century (Morgan, 2019, p. 9).*

In Torcello, while Abraham is dressed, two groups of children are wearing short tunics on either side. Two children's bands are added to the original theme to emphasize the Chosen. In addition, a hierarchy is striking in the Sinai icon no. 151 while Abraham and Mary are in

the same position in the Paradise Garden in Torcello, Italo-Byzantine ivory, and Paris gr. 74. Here, the Paradise Garden is divided into two floors, with the Virgin Mary at the top and Abraham at the bottom. The Good Thief and the presence of angels appear in Mary's position. This is the clearest indication of the importance of the Good Thief in the Sinai icon in the hierarchical order. Italo-Byzantine ivory is also similar to Torcello (Figure 13).

However, some features differ from these scenes. Abraham and Mary are sitting on a throne, Abraham holding Lazarus, depicted as a child, in his arms. Like Torcello, the Good Thief has entered the Paradise Garden. The Good Thief is depicted with his cross in his hand and his loincloth. Next to him, an angel guides the figures to the Paradise Garden. The Paradise Garden is decorated with various trees. In the Paradise Garden, with Abraham and Mary sitting on a throne, the depiction of the Good Thief and the angel is similar to Torcello.

The most crucial detail in this scene is the absence of the gate of Heaven in the background. In the painting, the leadership passes to the angel instead of St. Peter. The Torcello wall mosaic and the ivory artifact in London provide more detailed personified depictions of Hades. In the Torcello mosaic, Hades is painted blue on a throne and holds a figure in his bosom. His beard is given as white, emphasizing his age. Two angels are pushing sinners towards him. In the London ivory, similar to the Torcello wall mosaic, Hades holds a figure in his bosom and is depicted on a throne. In both pictures, the beast Hades sits on has disappeared, instead, there is a throne with heads coming out of it. As a matter of fact, in both portrayals, it appears that the described heads can be seen in the mouth of the beast sitting next to the throne.

Figure 14: *The Last Judgement, Gülşehir Karşı Church, Hell and Heaven, 1212, mural painting (Peker, 2008, Plate 27, 30).*

Many examples of the scene can be seen in Anatolia. Cappadocia is very rich in this respect. One of the buildings where the scene is seen is the Gülşehir Karşı Church. The Last Judgment scene in the church begins on the northern part of the west wall with the theme of the Weighing of Souls.

Figure 15: *The Last Judgement, Gülşehir Karşı Church, Hell and Heaven, 1212, mural painting (Peker, 2008, Plate 27, 30).*

The Heaven theme of the scene is located on the north wall and occupies the entire lower lane of the vault. In the southern part of the west wall, the theme of Hell appears as Punishment for Sinners, Sinners being taken to Hell by angels, Satan pulling the Clergy to Hell, and the False

Prophet. Mary, the Good Thief, Abraham, Isaac, and Jacob are included in the depiction of Heaven (Figure 14-15) (Peker, 2008, p. 61-62).

In monumental paintings, the themes of the Last Judgment scene are depicted on different parts of the walls. This can be observed in many wall paintings. Despite everything, the themes are portrayed close to each other in the churches. We can see the same structure in this church. While Hell takes part on the west wall of the naos, Heaven is depicted on the north wall. The Good Thief, Mary, Abraham, Isaac, and Jacob are pictured side by side. Peker mentions that the coexistence of three prophets in all Heaven positions in the region makes the region different on its own (Peker, 2008, p. 123). In scenes, the three prophets are carrying souls in their bosoms.

Conclusion

According to Christian theology, Jesus will return to earth and judge all humanity. Apocalyptic texts, the Old and New Testaments, various sermons and the writings of many clergies have influenced the formation of this idea. The Byzantines interpreted what kind of judgment would be at the end of the world within the framework of Christianity. They believed that divine justice ultimately prevailed at the end of events. Jesus will perform the judgment of all mankind on that day. This is actually the price of the penance he paid.

While transferring the last judgment theme of the Byzantine artists to the paintings, they used much data related to this judgment. In the Last Judgment scenes, the depictions of Heaven depicted to the right of Jesus are seen in the two areas of the Chosen and Abraham's Bosom. When we look at the scenes, it is clear that there is a hierarchy between these two regions. The Chosen are always located above the Paradise Garden, where Abraham's Bosom is located in the Last Judgment scenes. Here, both the hierarchy and the waiting area are clearly conveyed. Whilst the bishops are now described as deserving of permanent paradise, the Paradise Garden and Abraham's Bosom are depicted as the place of those who wait.

The painters clearly express the symmetrical position between Heaven and Hell in the Last Judgment scenes. While the Paradise Garden is very clearly reconciled to the tortured area of the damned, the Chosen are associated with the location of the Lake of Fire. The symmetrical positions between the scenes indicate that attention is drawn to the connection between Heaven and Hell. In addition, by doing this, the artists, aimed to show the wards and punishments to the audience. It is expressly seen in the paintings that there is a connection between Abraham and Hades's Bosom in the Last Judgment scenes. In the Last Judgment scenes, Abraham's Bosom and the Paradise Garden are to the right of Jesus, whilst Hades's Bosom is to his left. By using these two pictures, the artists sharply reflected the understanding of two Heavens and two Hells in the scene. This is plainly seen with the Chosen above Abraham's Bosom, and the hellish dwellings below the area where Hades's Bosom is located. However, the most important difference between the two scenes is that one is the intermediate form before salvation and the other is where the eternal Hell is depicted.

One of the most crucial similarities between the two paintings is that they both have a child figure on their bosom. This condition shows the mutual interaction between the two scenes. At this point, while the child figure in Abraham's Bosom represents good spirits and Lazarus, the figure in Hades's Bosom symbolizes evil spirits. Artists interpreted the same figures in two different themes in the Last Judgment scenes.

While the Last Judgment scene is depicted on the church walls, the themes are scattered to different parts of the building. Whilst this scene was depicted on the naos and vaults of churches in the 10th century, it was staged on the narthex walls in the 11th century. This understanding can be seen intensely in the last period of Byzantine. The Last Judgment scene taken into the narthex first focused the audience on this issue. This situation can be explained by the political structure of the period. The attacks of the Turks especially had many effects on Byzantine art. The Last Judgment scenes were made in the narthexes, and the idea that Jesus would come soon and save the Christians created a connotation in people's minds. At one point, the artists completed the impending end of the state with the Second Coming of Jesus.

Conflict of interest declaration

"The Connection between Abraham and Hades's Bosom in the Context of the Last Judgment Scene" başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Bibliography

- Angheben, M. (2002). Les Jugements derniers Byzantins des XIe-XIIe Siècles et L'iconographie du Jugement Immédiat. In *Cahiers archéologiques* 50, 105-134
- Angheben, M. (2015). Le Jugement dernier de Fossa: Une vision eschatologique intégrant la représentation du jugement immédiat. In *Hortus Artium Medievalium* 21. (pp. 406-420). Brepols Publishers.
- Bailey, K. E. (2003). *Jacob & the Prodigal: How Jesus retold Israel's story*. Illinois: InterVarsity Press.
- Brenk, B. (1966). *Tradition und Neuerung in der christlichen Kunst des ersten Jahrtausends: Studien zur Geschichte des Weltgerichtsbildes*. Vienna: Böhlau.
- Brown, P. (2017). *Geç Antikçağ dünyası* (Translated by T. Kaçar). Istanbul: ALFA.
- Caridad, E. C. (2017). *El juicio final en textos litúrgicos medievales*. *Vegueta* 17. Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.
- Cavarnos, C. (1993). *Guide to Byzantine Iconography*. Vol. 1. Boston.
- Chookaszian, L. (2011). On the Full Page Illustrations of the "Last Judgement" in the Art Armenian Miniaturist of 13th Century Toros Roslin. (V. A. Briskina-Müller, A. Drost-Abgarjan and A. Meißner, Ed.). In *Logos im Dialogos Auf der Suche nach der Orthodoxie: Gedenkschrift für Hermann Goltz (1946-2010)* (*Forum Orthodoxe Theologie*). Berlin: LIT Verlag.
- Grabar, A. (1968). *Christian Iconography a Study of Its Origins*. New Jersey: Princeton University.
- Herrmann, J., & Van Den Hoek, A. (2009). Apocalyptic themes in the monumental and minor art of early christianity. R. J. Daly (Ed.), In *apocalyptic thought in early christianity*. (pp. 33-80). Baker Academic.
- Jensen, R. M. (2000). *Understanding early christian art*. London and New York: Routledge.
- Kartsonis, A. D. (1986). *Anastasis: The making of an image*. New Jersey: Princeton University Press.
- Maguire, H. (2018). Why did Hades become beautiful in Byzantine art?. G. Ekroth and I. Nilsson (Ed.), In *Round Trip to Hades in the Eastern Mediterranean Tradition: Visits to the Underworld from Antiquity to Byzantium*. (pp. 304-321). Leiden: Brill.
- Marinis, V. (2017). *Death and afterlife in Byzantium: The fate of the soul in theology, liturgy, and art*. New York: Cambridge University Press.
- Meyendorff, J. (1974). *St. Gregory Palamas and orthodox spirituality*. (Translated by A. Fiske). New York: St Vladimir's Seminary Press.
- Meyer, M. (2016). Hiding in Plain Sight: The Second Coming and the Last Judgment in the Vatican Psalter, gr. 752. In *Cahiers archéologiques* 56, 71-86.
- Morgan, A. (2019, December 10). *The Last Judgment in Christian Iconography: Public lecture given in the University of Cambridge, 1987*. <https://www.alisonmorgan.co.uk/>
- Mouriki, D. (1976). An Unusual Representation of the Last Judgement in a Thirteenth Century Fresco at St. George near Kouvaras in Attica (πίν. 70-93). In *Δελτίον ΧΑΕ* 8 (1975-1976), *Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Βίκτωρα Λάζαρηφ (1897-1976)*. (pp. 145-172). Αθήνα.

- Nilsson, I. (2018). Hades Meets Lazarus: The Literary Katabasis in Twelfth-Century Byzantium. G. Ekroth and I. Nilsson (Ed.), In *Round Trip to Hades in the Eastern Mediterranean Tradition: Visits to the Underworld from Antiquity to Byzantium*. (pp. 322-341). Leiden: Brill.
- Peker, N. (2008). *Kapadokya Bölgesi Bizans Dönemi Kiliselerinde Son Mahkeme Sahneleri*. [Unpublished doctoral dissertation]. Hacettepe University: Social Sciences Institute.
- Romanos Melodist. (1970). On the Resurrection II. P. L. Piana and A. Bellingier (Ed.), In *Kontakia of Romanos, Byzantine Melodist I: On the Person of Christ*. (Translated by M. Carpenter). Columbia: University of Missouri Press.
- Vikan, G. (Ed.). (1973). *Illuminated Greek Manuscripts from American Collections: An Exhibition in Honor of Kurt Weitzmann*. Princeton University.
- Weitzmann, K. (1971). *Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wortley, J. (2001). Death, Judgment, Heaven, and Hell in Byzantine "Beneficial Tales". A. M. Talbot (Ed.), In *Dumbarton Oaks Paper*. Vol. 55. (pp. 53-69). Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Genişletilmiş Özet

Hıristiyanlığın en önemli konularından biri de Son Yargı'dır. Hıristiyanlar bir noktada bu durumu İsa'nın çektiği çile çerçevesinde insanlığın ödeyeceği bir kefarete olarak görmüştür. Bu süreçte İsa tekrardan dünyaya gelip bütün insanlığı yargılayacaktır. Bu fikrin oluşmasında Eski ve Yeni Ahit dışındaki birçok dini metin etkili olmuştur. Kilise Babalarının görüşleri, apokaliptik metinler, patristik geleneğin ortaya koyduğu fikirler bu dinsel anlayışın genişlemesinin başında gelmektedir. Bizanslı sanatçılar bu çerçevede ortaya koyulan düşüncelerle ilgili konu hakkında birçok sanat eseri üretmiştir. Onlar sahneyi duvar resimlerine, el yazmalarına, fildişi oymalara ikonlara resmetmiştir.

Son Yargı çerçevesinde en önemli iki tema arasında İbrahim ve Hades'in Kucağı gelmektedir. Bu iki tema aslında evrensel bir yargılama biçiminin en güzel örneklerini yansıtmaktadır. Son Yargı sahnesinde İlahi mahkeme, kurtuluşa erenler ve ceza çekenlerin bulunduğu üç ana yapı içerisinde İbrahim'in Kucağı İsa'nın sağında kurtuluşa erenlerin, Hades'in Kucağı İsa'nın solunda ceza çekeceklerin alanı içerisinde yerini almıştır. İki sahne arasında sanatçılar birçok bağlantı kurmuş ve izleyiciye tam anlamıyla bunu vermiştir. Sanatçılar bu temaları kullanarak ölümden sonraki yaşamda nelerin yaşanacağı durumuyla alakalı insanların zihinlerinde olayı yaşatmışlardır.

Son Yargı sahnelerinde en önemli kavram cennet ve cehennemdir. Dikkatli bir şekilde incelendiğinde sahnede iki cennet ve iki cehennemin varlığı net bir şekilde görülmektedir. İlahi Mahkemenin sağında hemen alt sicimde Seçilmişlerin bulunduğu sonsuz kurtuluş, solunda ise sonsuz ateş ve Hades'in Kucağı yer almaktadır. Bu sahnelerin altında sağda Cennet Bahçesi ve ara form niteliği taşıyan İbrahim'in Kucağı, solda ise Cehennem konutları görülmektedir. Buradan izleyiciye hem kurtuluş alanında kimlerin bulunacağı hem de sonsuz ateşte ve Hades'te yanacaklar net bir şekilde sanatçılar tarafından anlatılmıştır.

Son Yargı sahnesi resimlere yansıtılırken İbrahim'in Kucağı ara bir form olarak düşünülmüşken Hades'in Kucağı sonsuz cehennemin yeri olarak tasarlanmıştır. Sanatçılar iki tema arasında birçok geçiş yapıyı kullanmışlardır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri iki temada bulunan çocuk figürüdür. İbrahim'in Kucağı'nda bulunan çocuk figürleri ve Lazarus iyi ruhları, Hades'in Kucağı'ndaki çocuk figürü kötü ruhları temsil etmektedir. Hades'in Kucağı'ndaki çocuk figürünün kimliği ise belirsizdir. Temalar arasındaki en önemli unsurlardan bir diğeri zengin adamdır. Lazarus'un Cennet Bahçesi'nde yer alması ile zengin adamın sonsuz ateşte bulunması iki tema arasındaki benzeştirme çabalarının en güzel örneğidir. İki figürün farklı alanlarda bulunması temalar arasındaki zıtlığı pekiştirmektedir.

Temaların Son Yargı sahnelerinde yerleştiriliş biçimindeki hiyerarşi oldukça iyi bir şekilde yansıtılmaktadır. Bu durum özellikle el yazmalarında net olarak görülmektedir. Sahne içerisinde yer alan temalar yukarıdan aşağı doğru verilerek hiyerarşinin açıklanmasında önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada İlahi Mahkeme alanı diğer alanlardan açık bir şekilde ayrılmıştır. Sahne duvarlara resmedilirken yapı içerisinde birçok alana dağılmıştır. Ancak sanatçılar her şeye rağmen hiyerarşik düzeni terk etmemişlerdir. Sahnenin hiyerarşik ve bir bütün olarak ele alındığı en önemli örnek Torcello duvar mozağidir. Yapıda bütün temalar açık bir şekilde görülmektedir. Bunun dışında Kapadokya duvar resimlerinde İbrahim'in Kucağı farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Buradaki Son Yargı sahnelerine İshak ve Yakup'un girmesi bölgeyi başlı başına ayırmaktadır. Bu noktada Son Yargı sahneleri ilk dönemlerde naosa ve kilisenin çeşitli yerlerine yapılırken Bizans'ın son dönemlerinde nartekse alınmıştır. Sahnenin nartekse taşınması dönemin politik olaylarından kaynaklanmaktadır. Türklerin yaptığı saldırılar bunun başında gelmektedir. Nartekse çekilen sahne ile içeriye giren kişilere devletin yaklaşım sonunu gösterilmeye çalışılmıştır. Bir noktada yaklaşım son ile Son Yargı sahnesi bağdaştırılıp dinsel yaklaşımın daha kuvvetli olması sağlanmıştır.

Sociological perspective of security: Investigating the social aspects of security

Ramazan Ali Mahmoodi ¹

¹ PhD in Sociology, Department of Social Sciences, Selcuk University, Konya/Türkiye.

ABSTRACT

Security is a fundamental need of society, sometimes surpassing physiological requirements is important. This vital topic has been widely discussed across multiple scientific disciplines, particularly in sociology. Understanding security from a sociological perspective and revealing its social dimensions has emerged as a significant area of study in safety research. However, the lack of comprehensive sociological knowledge on security has led some to categorize it under political sociology or the sociology of war. This research aims to redefine security by exploring its social aspects, delving into the social foundations of security, and assessing its role in fostering sustainable security within society. The study adopts a qualitative approach, reviewing pertinent sources and analyzing various perspectives to shed light on the social underpinnings of security. The findings indicate that security is intrinsically linked to its social basis, necessitating the reinforcement of social foundations, particularly social capital, social security, and social trust, to achieve lasting security.

KEYWORDS

Security, sociology of security, social security, social capital, social trust.

Güvenliğe sosyolojik bakış: Güvenliğin sosyal yönlerinin incelenmesi

ÖZET

Güvenlik, toplumun temel bir ihtiyacıdır ve bazen fizyolojik gereksinimleri bile aşan bir öneme sahiptir. Bu hayati konu, başta sosyoloji olmak üzere birçok bilimsel disiplinde geniş çapta tartışılmıştır. Güvenliği sosyolojik bir perspektiften anlamak ve sosyal boyutlarını ortaya çıkarmak, güvenlik araştırmalarında önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak güvenlikle ilgili kapsamlı sosyolojik bilgi eksikliği, bazılarının bu konuyu siyaset sosyolojisi veya savaş sosyolojisi altında sınıflandırmasına yol açmıştır. Bu araştırmanın amacı, güvenliğin toplumsal boyutlarını inceleyerek ve toplumda sürdürülebilir güvenliğin sağlanmasındaki rolünü değerlendirerek güvenliği yeniden tanımlamaktır. Çalışma, güvenliğin sosyal temellerine ışık tutmak için ilgili kaynakları gözden geçirerek ve çeşitli perspektifleri analiz ederek nitel bir yaklaşım benimsemektedir. Bulgular, güvenliğin özünde sosyal temellerle bağlantılı olduğunu ve kalıcı güvenliğin sağlanması için sosyal sermaye, sosyal güvenlik ve sosyal güven başta olmak üzere sosyal temellerin güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Güvenlik, güvenlik sosyolojisi, sosyal güvenlik, sosyal sermaye, sosyal güven.

Giriş

Security is recognized as a fundamental requirement and an integral part of human existence. The presence or absence of security has become a contentious issue within human society. Safety needs are deeply intertwined with physiological needs and are in some cases considered even more important to human survival. Security has emerged as one of the most influential factors throughout human life, pushing individuals to seek protection and security in group life.

Atrf: Mahmoodi, R., A. (2024). Sociological perspective of security: Investigating the social aspects of security. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 314-335. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1215669>

The establishment of continuous social and collective relations is very important for the protection of mental health. Unity and harmony play a crucial role in promoting the growth and development of human society, creating a spiritual atmosphere, and developing a platform for social cooperation, thereby establishing stability, security, and social order within a country.

The literature on security underscores its significance in human life, outlining its close association with physiological needs and its fundamental nature as a human requirement. Previous studies have identified security as a driving force behind the establishment of group living to ensure livelihood and physiological needs. Scholars have also emphasized the role of social relationships in preserving mental well-being and contributing to societal growth and harmony. Additionally, the literature points to the pivotal role of unity, cooperation, and harmony as prerequisites for social stability, security, and the maintenance of societal order.

In the sociological discussion, security is a topic that must be studied at the level of society, in the relations between people (in the framework of political and social relations). In this regard, security is based on social factors; social variables such as social consensus, group cooperation, and adherence to social values play an important role in shaping the sustainable security of a society. Paying attention to the social component of security to ensure sustainable security is one of the most effective ways to realize social security, and it is said that without a social component, sustainable security cannot be ensured (Sharbatian, 2013).

Security has consistently been recognized as a fundamental necessity within human society, primarily due to its critical role in maintaining order and ensuring survival. Generally, security is considered a primary and specific responsibility of the state or social institutions, shaping the collective function of safeguarding private lives, public well-being, and society as a whole. Consequently, individuals entrust their rights to the social apparatus of the state, underscoring the pivotal role of social governance institutions in ensuring security at the societal level. However, an alternative perspective contends that the genesis of security lies in more fundamental processes that unfold within society.

In this context, the persistence of cultural values, the dynamics of socialization, cohesion, and cooperation among individuals emerge as pivotal factors truly bolstering security. While states and governments may resort to military power and coercive measures to establish security, the sociology of security redirects attention to various social variables. These include fostering social consensus, promoting group cooperation, and cultivating a shared sense of belonging to social values. Moreover, the study of social capital, groupthink, social trust, organizations, and social movements are pivotal elements in understanding and reinforcing the foundations of security within society. This sociological perspective seeks to comprehend security not solely through authoritative means but by exploring the intricate fabric of social relationships, dynamics, and collective behaviors that influence and sustain security. By acknowledging the multifaceted aspects of security, sociological analyses aim to develop a comprehensive understanding of its complexities and explore diverse avenues to foster lasting and genuine security within human societies.

In sociological discussion, security is considered a fundamental factor for the growth and development of human society, a factor that creates an atmosphere of participation between people in groups and societies, a factor that creates unity and harmony between the inhabitants of different regions, tribes, groups, and communities; and finally, it creates united societies.

The inquiry into the essence of authentic security and the means of its attainment requires a comprehensive exploration of significant elements. To achieve a profound comprehension of security, and to foster its sustainability, it becomes imperative to delve into the bedrock of social processes, reconciliation, and cooperation, thereby necessitating a sociological perspective. The present article adopts an analytical approach, aiming to address the fundamental question of which factors contribute to the establishment of sustainable security and the profound impact of social elements on the security of individuals, nations, and human society as a whole. In this study, the concept of security is proposed and analyzed through a sociological and

holistic framework that encompasses the individual, national, and international levels. The research seeks to introduce and elucidate the social factors and aspects of security from a sociological standpoint, highlighting their pivotal role in shaping and enhancing security dynamics. By adopting a sociological lens, this study aims to reveal the multifaceted contributions of social factors to the understanding and maintenance of security within the intricate fabric of human societies.

The present study embarks on an exploration of various theoretical approaches to security while scrutinizing the pivotal role played by social factors in shaping sustainable security. Moreover, it endeavors to propose a fresh and pertinent definition of security that aligns with the factors and elements scrutinized, adapting to the ever-evolving dynamics of society. Furthermore, this research provides a succinct overview of prevailing sociological theories about security. The thinkers discussed herein have been previously examined by other researchers, and though they may share certain similarities, their divergent ideologies underscore the absence of a singular common denominator in the field of security approaches. Additionally, the study endeavors to examine the viewpoints of thinkers who, despite not being directly associated with security, have contributed to the discourse through concepts such as risk society, fear society, and surveillance society. This comprehensive approach seeks to enrich our understanding of the multifaceted nature of security and its intricate interplay with social dynamics.

The research uses a qualitative approach to explore the social aspects of security. In the qualitative method, relevant sources are reviewed and various perspectives are analyzed to support the study. In particular, the views of social science thinkers in the field of sociology on the research problem are critically examined and used to analyze the multifaceted aspects of security. The study highlights that safety is of paramount importance to human life. The research examines how security encourages individuals to form social groups, strengthens connections, and contributes to social progress. It is emphasized that unity and cooperation are essential elements in establishing stability, security, and social order in a country.

What is security?

In contemporary societies, security has emerged as a multifaceted and intricate issue, permeating all aspects of human life at various levels. The complexities surrounding security are evident in its extensive influence across political, social, economic, personal, and everyday interactions. A wide array of security problems and issues characterize societies today, encompassing physical security, psychological security, financial security, global and international security, regional and national security, as well as internal and external security. Additionally, security concerns extend to areas such as public security, social and cultural security, personal security, workplace security, family security, cyber security, urban security, healthcare security, and more.

Security is a general term that means not being endangered or protected, and it is commonly used for safety, peace, freedom, trust, health, and other states. In addition, security is the state in which an individual or group of people is protected from anxiety, fear, danger, or threat (Mir Arab, 2000, p. 1). In other words, the concept of security means that there are no threats to values and that values are protected from all types of threats (Asakari et al., 2017, p. 82). Another definition would be that security is categorized as "internal and external security or political, economic, military, social at the level of the individual, the state and the system - or by placing different levels between them" (Sancak, (n.d), p. 125). It is about the process of defusing all threats to people and their values. Thus, it is about the ability of a nation to be free from threats and maintain an independent identity. It is generally accepted that security is being protected from harm, fear, anxiety, oppression, danger, poverty, defense, protection and preservation of fundamental values, and protection from threats to those values (Afolabi, 2015, pp. 1-2).

Security means being safe from violent attacks without consent, not being afraid to restrict individual rights and freedoms and people's rights are not being threatened under any circumstances (Grosi et al., 2007). Thus, security as a social phenomenon means protecting society from dangers and threats to create a platform for social development and improve people's welfare.

Some researchers characterize security as "the absence of threats to acquired values". In other words, security is considered a value that a nation can have more or less (Baldwin, 1997, p. 13). Security is the certainty that one's assets are safe even in risky situations. Thus, security creates conditions in which a person can perform the activities necessary for his or her life without fear.

The term "security" originates from the Latin root "Securus," and its fundamental essence lies in the state of being free from distressing elements such as danger, anxiety, and fear. It encompasses a feeling of tranquility, peace of mind, and protection provided to individuals, their possessions, work, and human life within society. In essence, security represents a state of spiritual and mental well-being. Security is characterized by two essential components: threats and opportunities. Achieving security involves effectively addressing risks while capitalizing on opportunities to attain desired outcomes and favorable living conditions (Mohseni, 2010, p. 4).

The concept of security is multifaceted and subject to diverse interpretations, encompassing a wide array of personal and social activities and situations. At the individual level, security can be further categorized into various dimensions. Firstly, it pertains to security in everyday life, encompassing aspects such as job security, financial security, and food security. Secondly, it involves security in favorable conditions, which entails the presence of elements like the rule of law, social well-being, social development, and political freedom. Lastly, security also encompasses protection against adverse conditions or threats that may arise (Ball, 2019).

Overall, the notion of security extends across a spectrum of contexts, with implications for both personal and societal welfare. It encompasses the assurance of safety, protection, and favorable circumstances, while also addressing potential risks and challenges that may arise in different spheres of life

What is security sociology?

The field of sociology of security has been criticized for its lack of scientific depth compared to other disciplines. Traditionally, security has not been a primary focus of sociological research. However, this disinterest has started to change in recent years, with sociologists increasingly incorporating security-related themes into their work. Their investigations often revolve around security concerns about revolutions, terrorism, state violence against civilians, and fear of crime (Mattson et al., 2015).

The sociology of security delves into the scientific aspects of the relationship between society and security. It examines how societal decisions shape the understanding of security within a community and the type of society that develops as a result of security considerations. Essentially, it explores the interconnectedness between security and society, which influences the creation and establishment of security within the social fabric (Navidnia, 2019). Consequently, the sociology of security focuses on comprehending both the concept of security and how societies conceptualize and define it.

The sociology of security tries to answer the following questions:

- Based on what factors does society formulate security?
- How does society organize stable security?
- How much does society follow the institutionalization of security?
- How is the distinction between security and insecurity shaped and produced in society?

On the other hand, the sociology of security tries to answer these questions.

- How does security shape a society?
- What are the barriers to security in society?
- What kinds of interactions does security entail in different groups (family/friends...) in different situations (parties/associations...) in different environments (city/village...)?
- How does security use social and political forces and classes?
- What factors determine the security of society? (Navidnia, 2019).

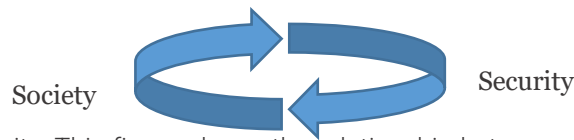

Figure 1 Society and security: This figure shows the relationship between security and society. In other words, security has a social basis. Security is a social phenomenon. According to the figure, the role of society in creating and maintaining security is very evident.

From a sociological perspective, security is viewed as a social phenomenon rather than a purely political one. It extends beyond state and police institutions and is instead regarded as a complex interplay of social structures and factors (Nasri, 2002: 119). Lisa Stampnitzky emphasizes that security, from this sociological standpoint, is an energizing social force (Stampnitzky, 2013, p. 1).

In the context of sociology, the term "security" is employed in three distinct areas. Firstly, it pertains to the human desire for safety and protection in everyday life and interpersonal relationships. Secondly, it encompasses the political processes, structures, and practices utilized to safeguard or shield a political entity for political objectives. Lastly, it serves as a means to describe, elucidate, or anticipate security-related social changes, such as those involving institutions and governance structures (Ball, 2019).

Sociological analysis interprets security as the preservation of certain attributes, based on individuals' acceptance and feeling of safety within a social group. In essence, security entails the aspects of individuals' lives that regulate their sense of group identity. This involves nurturing feelings of unity, belonging, and interdependence among the members of a social group. As a social phenomenon, security encompasses the protective state of group members against various dangers and threats that could jeopardize collective sentiments and affiliations (Radfer et al., 2018, p. 54).

Theoretical approaches

Within the realm of security studies, theorists offer diverse interpretations and perspectives on the concept of security. In this study, the focus is on exploring various conceptual and theoretical approaches to security, including Ulrich Beck's notion of risk society, Doğan Satmış's society of fear, and Barış Çoban's and others' surveillance society. Although these viewpoints may not directly address the concept of security with utmost precision, they provide valuable insights into societal issues and the ideas of these thinkers shed light on the risks confronting contemporary societies. Consequently, this article aims to present a concise sociological overview of the concept of security and emphasize the influence of social factors on security matters. It is essential to acknowledge that this study does not endeavor to comprehensively examine all these perspectives, but rather aims to offer a general understanding of the concept of security and its multifaceted societal implications.

Risk society and security

One notable thinker in the field of security analysis is Ulrich Beck, a German intellectual born in Poland in 1944. His academic journey commenced with the study of law in 1966 at Freiburg. However, he soon transitioned to Ludwig Maximilian University in Munich, where he immersed himself in sociology, philosophy, psychology, and political science. In 1972, after completing his

studies, Beck initiated his career in the social sciences, working at the esteemed "Deutsche Forschungsgemeinschaft." Beck's prominence rose significantly in 1986 following the publication of his book "Risikogesellschaft" (Risk Society). This work coincided with the catastrophic explosion at the Chornobyl nuclear power plant in the Soviet Union, which further intensified its reception and resonance. Due to its relevance and impact, Beck's subsequent books gained widespread recognition, and they have since been translated into more than 30 languages, highlighting their global influence (Ahmadi et al., 2015, pp. 102-103).

Ulrich Beck is renowned for introducing the concept of a "risk society," which reflects the profound societal transformations brought about by environmental concerns in the realms of politics and social life. According to Beck, the "risk society" necessitates considering the adverse and unforeseeable consequences of past endeavors to control nature. He posits that modernization, or modernity, has undergone two distinct phases:

The first phase, occurring in the 19th century during the Age of Enlightenment, witnessed the dismantling of traditional and feudal societies and their replacement by industrial societies, a process termed classical modernization. Subsequently, beginning in the 1970s, a new phase of modernization emerged, particularly evident in Europe (including Germany), known as the modernization of industrial society. This modernity took on a different form, ultimately giving rise to what Beck refers to as a "risk society" (Qasemi, 2009, p. 32).

The notion of the "risk society" encapsulates a world perceived as uncontrollable, where uncertainty becomes the sole certainty. This term "risk" encompasses two distinct meanings: firstly, it describes a world governed solely by probabilistic laws, where everything can be measured and calculated. Secondly, it also refers to unquantifiable uncertainties, referred to as "incalculable risks." Beck emphasizes the latter sense of the word when discussing the "risk society." These "real" uncertainties arise from the rapid advancements in technology and societies' swift adaptation to these advancements, collectively generating a new global risk environment (Joshua, 2021, p. 1).

Historically, modern societies faced various threats during the 17th and 18th centuries, such as crop destruction due to bad weather and uncontrollable diseases beyond human influence. However, the progress of industrialization and the development of medical and technological knowledge granted humans greater control over their environment. Consequently, people became optimistic about effectively managing future risks, aided by insurance and indemnity programs that offered significant protection against risk. Nevertheless, by the end of the 20th century, hazards resurfaced, this time predominantly of human origin. Climate change resulting from nuclear power plants and atmospheric emissions posed significant threats to societies, raising challenges for insuring against these risks. The control and regulation of such risks became paramount, fundamentally transforming contemporary societies (Bruce et al., 2006, p. 18).

The concept of the risk society revolves around people's heightened concerns about natural disasters and shifts the focus onto risks stemming from human activities, often with global implications. According to Beck, whereas the driving force of class and industrial society was epitomized by the slogan "I am hungry," contemporary society's motto is "I am afraid or worried." In essence, the primary issue in this new society is security, with individuals seeking protection from dangers and risks (Qasemi, 2009, p. 109).

Beck argues that while adaptation in pre-modern societies was primarily driven by necessity, today's world relies on fear-based adaptation. Modern societies organize themselves to safeguard against global dangers, uncertainties, and risks. Beck further contends that authorized actions by experts to counter nuclear, chemical, and biotechnological risks have become increasingly unattainable (Turner, 1994, p. 178).

The distinguishing factor of the risk society is not that everyday life has become inherently less hazardous; rather, the concern lies with the proliferation of unlimited and uncontrollable risks.

These risks manifest in three dimensions: distance, time, and society. The distance dimension pertains to facing infinite dangers, while the time dimension involves managing concealed risks like nuclear waste disposal or the consequences of genetically modified food. Lastly, in the social dimension, uncertainties arise regarding attributing responsibility and blame for environmental pollution or economic crises (Bruce et al., 2006, p. 18).

In the risk society, generating valid and reliable information presents numerous challenges. The importance of technical, scientific, medical, and health knowledge intensifies in response to emerging risks. Expertise becomes less certain and fragmented, evident in varying stances among experts, such as some advocating for nuclear energy while others oppose it. The once positive view of science and technology as agents of social progress in pre-industrial societies has deteriorated in the risk society. Instead, scientific and technological developments evoke feelings of fear, uncertainty, and unease. This skepticism extends beyond science and technology and encompasses a lack of trust in social and political institutions, including industrial firms and governments (Turner, 1994, p. 179).

In the context of the risk society, as conceptualized by Beck, a key defining feature is the absence of spatial, temporal, or social boundaries to its fears and dangers. Risks in contemporary society have a universal impact, affecting countries and social classes worldwide. These risks hold not only localized but also global consequences. Many of them transcend national borders, such as risks to human health and the environment. A compelling illustration of this notion is the 1986 Chernobyl nuclear power plant explosion in Ukraine, where all individuals in the vicinity, irrespective of age, class, gender, or status, were exposed to hazardous levels of nuclear radiation. Simultaneously, the ramifications of this catastrophe spread throughout Europe and beyond (Giddens, 2010, p. 101).

In essence, risk can be defined as the systematic management of the dangers and uncertainties arising from modernization itself. Unlike previous eras, the risk society is characterized by its intrinsic incompleteness. Risks are contingent on choices, industrially manufactured, and politically reflexive. Beck emphasizes that industrial society marked a pivotal transition in human history, shifting from a state where dangers were primarily natural or socially determined, such as disease, floods, famine, invasions, and rigid class structures. This transition led to a state where humanity's destiny increasingly depends on consciously embraced risks, thanks to our technical mastery of nature. According to Beck, the question arises as to whether the nature of the risk itself has changed or if it is the nature of society that has transformed (Leiss, 2017, pp. 5-6).

Surveillance society and security

The contemporary world has experienced significant transformations in communication methods and technology. The rise of electronic communication and the Internet has led to a profound revolution in the dissemination of information, making the lives of many individuals increasingly transparent, and consequently, ushering us into what is commonly referred to as a surveillance society. In this society, the accessibility of information has become widespread, serving as a powerful tool for increasing awareness, streamlining administrative processes, and enabling governmental and authoritative control over society. However, alongside its positive dimensions, information technology has also given rise to negative aspects, including the monitoring of people's private lives and compromising the security of their personal information.

A surveillance society is a meticulously organized and structured social order that relies heavily on surveillance techniques. Being under surveillance entails the recording of individuals' movements and activities by various technological means, conducted on behalf of governments and organizations that shape our society. The collected information is meticulously categorized and employed as the basis for making decisions that significantly impact various aspects of our lives, ranging from our rights and employment opportunities to access to benefits, goods,

services, criminal justice, health, well-being, and our activities in both private and public spaces (Mishra, 2020).

In our daily lives, we constantly encounter surveillance through the ubiquity of video cameras, which observe us in various settings such as buildings, shopping malls, streets, and residential areas. Automated systems can now identify license plates and even faces. Electronic tags are employed to monitor parolees' compliance with release conditions, and DNA samples from arrested individuals are collected and stored, regardless of their guilt. Furthermore, we are frequently required to verify our identity to access essential services like healthcare. Opinions on the matter vary. In a surveillance society, citizens' information is increasingly accessible and controlled by government, police, and military entities, among others, who utilize surveillance tools for monitoring purposes. Critics often voice concerns that these vast databases pose serious threats to democratic structures, as they concentrate substantial power in the hands of authorities (Turner, 2005, p. 159).

Surveillance entails a nuanced interplay of power dynamics. Rather than being a one-sided phenomenon, it involves deliberate and purposeful interactions. For instance, a police officer may use a high-tech scanner to track suspects while being simultaneously monitored by headquarters through a video camera installed on a patrol car. Similarly, teachers may employ computer programs to monitor students while being aware that their classroom performance is also subject to scrutiny by the same program. Such examples underscore the complexity of surveillance, not only in its conceptual analysis but also in the relationships between the monitor and the monitored. The advent of new communication technologies has further intensified this complexity. However, it is essential to recognize that surveillance is not solely a product of contemporary electronic systems but has existed since the inception of social relations. To comprehend its significance in the present day, it is imperative to examine its historical context (Coban, 2016, p. 16).

Technological advancements, while often associated with positive developments, also usher in radical changes in the social sphere. Concepts such as the information society, initially viewed optimistically, have paved the way for the emergence of the surveillance society, with governments and powerful entities seeking control over society. Developed countries possessing the capacity to produce information technologies not only bolster their economies through technology exports but also assert global leadership by implementing surveillance systems built upon these technologies (Dolgun, 2004, p. 2).

In the contemporary era of rapid technological progress, individuals find themselves subjected to monitoring through various technological means. New technologies can efficiently store, organize, and process vast amounts of information, creating controlled conditions for surveillance. Although the technologization of processes has brought numerous positive effects to people's lives, it has concurrently raised concerns about privacy protection and triggered anxieties and insecurities on both individual and societal levels.

In contemporary society, security and its establishment have emerged as paramount and widely-discussed issues. A plethora of factors, including terrorist attacks, nuclear disasters, environmental catastrophes, economic instability, epidemics, and human rights violations, have contributed to a broadening of the spectrum within which security is now deliberated. Today, security concerns have attained such heightened significance that any aspect impacting social life is perceived as potentially being part of the security problem. Consequently, the pursuit of a "security-oriented social life model" and the quest for "safer lifestyles" have become prominent topics of discussion. The responsibility for creating security is no longer solely confined to the state; individuals also play a crucial role in this endeavor. As a result, security has evolved into a challenge wherein individuals often seek solutions independently. (Elmas, 2013, p. 3)

Ensuring stability in these conditions is of paramount importance in instilling a sense of security. The preservation of such conditions is susceptible to disruptions, posing a significant threat to the continuity of the process. Objective factors that jeopardize individuals' life security, such as

wars, riots, looting, and common crimes, assume pivotal roles as formidable threats to social security. However, it is vital to acknowledge that security concerns are influenced by both subjective perceptions and objective criteria, thereby signifying the presence of significant social determinants that demarcate the boundary between a society's sense of security and insecurity. Fostering and giving due attention to these social factors become imperative in achieving sociologically sustainable security. This necessitates a diligent exploration of the foundations and social elements underpinning security, followed by earnest efforts to amplify their presence. Among these crucial factors, certain elements hold particular significance in ensuring societal security, representing the social dimensions of this imperative. It is noteworthy that security is not solely the responsibility of the political realm; rather, it necessitates the establishment of social platforms and conditions for the attainment of enduring security by societies.

Fear society and security

One of the complex problems of society, which is closely related to the issue of safety, is the experience or perception of fear. As one of the most important factors of security, fear is one of the prominent features of today's society, which people experience in different ways. People always have a sense of insecurity, fear, and anxiety. Fear and insecurity, though deeply ingrained within us, often remain unspoken topics. These complex emotions are frequently conveyed through alternative means of expression. The prevalence of fear and insecurity leads to a state of confusion, causing disillusionment with life and anxiety concerning the future. Consequently, it becomes essential to discern the factors that underlie these emotions. If fear is something aggressive that we cannot escape, then fear is no longer something personal and individual, but something social and has social factors.

Fear can be regarded as a perceived threat rather than an actual danger, shaped by manipulation and contextual factors. Beck (1990) posits that fear is fundamentally a social emotion, subject to dynamic and evolving practices, processes, and inclinations. It is a natural tendency of the human imagination to envisage daunting scenarios that, in our minds, transform into genuine threats. The experience of fear manifests diversely across individuals and situations. Notably, individuals who possess greater self-assurance tend to exhibit lower levels of fear, in contrast to those who struggle to confront their fears. Nevertheless, in contemporary society, numerous threats abound, evoking a sense of helplessness among individuals. Fear can be closely linked to the pervasive sense of insecurity that has become an integral part of people's lives. This insecurity encompasses a range of beliefs associated with governmental actions, crime rates, various risks, uncertainties surrounding the future, and other phenomena. Fear, in this context, can be perceived as a globalized phenomenon, wherein modern society is engaged in perpetuating a culture of fear, effectively confining its citizens within a metaphorical "cage" of fear. Indeed, contemporary society has transitioned into what can be termed a risk society, wherein ensuring safety has emerged as one of the foremost concerns and priorities in individuals' lives. Consequently, organizations and individuals alike expend considerable efforts in pursuit of a heightened sense of security. Milan draws upon Beker's insights and posits several notable observations concerning fear. Fear, at its core, is invariably grounded in our perceptions; however, it can also arise as a product of our imagination. It is not uncommon for many individuals to associate fear with a sense of perceived guilt. Manifestations of fear, such as corruption, fraudulent behavior, terrorism, theft, war, and sexual abuse, are frequently intertwined with other societal events. Furthermore, these circumstances can be deeply disheartening and emotionally taxing. By comprehending the underlying roots and causes of such problems, the nature of violence, the sources of danger, and the origins of corruption, individuals may experience a greater sense of security (Milan, 2015, pp. 164-165).

In addition to fear's historical and cultural conditioning, certain fears and anxieties appear to possess a seemingly universal nature, recurring across time and cultures with slight variations. These commonly experienced fears encompass concerns about natural disasters, armed conflicts, and the potential loss of ethnic or national autonomy. Moreover, anxieties related to

hunger, drastic declines in living standards, anarchy, and crime constitute further examples of such universality. Intriguingly, within society, diverse social actors participate in what can be termed the "business of social fear." On one hand, certain individuals and groups assume a predominantly passive stance toward fear, functioning as its "recipients" or "carriers." Conversely, there exist "producers of fear" – actors and organizations that actively propagate fear for varied motives. The dissemination of fear involves a wide array of participants, including ideologues, politicians, journalists, teachers, writers, and opinion leaders. Each of these actors possesses the means to influence public opinion and public consciousness (Shlapentokh, 2000, p. 2).

According to Vladimir Shlapentokh's (1998-1999) research in the RUBL countries (Ukraine, Lithuania, Bulgaria), he divided fear into several main categories. Of course, this is true for the RUBL countries, but it is also true for today's society. The following symptoms can be considered indicators of the intensity of individual anxiety in the RUBL countries.

- Economic disasters (impoverishment and mass unemployment),
- Ecological disasters (natural disasters, depletion of natural resources, genetic degradation, mass epidemics),
- International disasters (nuclear war, nuclear proliferation, occupation of neighboring states),
- Political unrest (terrorism, civil and ethnic wars, dictatorship, and mass oppression),
- Cultural anxieties (complete loss of traditions and culture, breakdown of collective life, loss of sense of mutual support, excessive individualism).

Researchers assume that the feeling of fear, insecurity, and the experience of fear is a social phenomenon. People experience anxiety and insecurity as a result of social life, environment, and interaction with others. When we feel fear or insecurity, it means that this feeling has a collective and social character. It results from the economic, political, social, and cultural structure of society (Fazeli, 2018, p. 10).

Amid an atmosphere of fear and growing distrust, individuals find themselves increasingly disconnected from one another, prompting security to emerge as a paramount value. Within this context, endeavors to establish security create conditions that validate their existence. Paradoxically, as attempts are made to eliminate risk, the scope for innovation diminishes, compelling individuals into a passive lifestyle. The pursuit of transformative change yields an overwhelming emphasis on ensuring security, consequently giving rise to a burgeoning industry dedicated to personal security. The insurance sector, in particular, witnesses exponential profit growth, while a notable surge in volunteer experts emerges, seeking to caution the public about potential hazards. Presently, risk is perceived not as isolated to specific issues but as an outcome of generalizing specific elements within given situations. Consequently, evolving social dynamics and shifting risk perceptions culminate in an exaggerated response to any potential contingency. Rather intriguingly, uncertainty does not inherently lead to risk aversion. Rather, when coupled with an intense sense of caution, it accentuates the precautionary principle, thereby yielding implications for the overall social structure (Saygın, 2005, p. 1). This landscape characterized by heightened caution and risk mitigation measures contributes to a complex interplay of societal forces, altering patterns of behavior and reshaping the fabric of collective interactions.

Fear and anxiety have long been recognized as fundamental human concerns, and the quest for security represents a primal need deeply ingrained within individuals. The innate desire for safety drives people to harbor apprehension towards unfamiliar and unfamiliar circumstances. In ancient times, prehistoric communities grappled with a myriad of perilous situations, including earthquakes, floods, fires, droughts, extreme cold, storms, encounters with wild animals, and rampant epidemics, which evoked profound fear. In contemporary society, advancements in medicine and technology have safeguarded individuals from many hazards that once plagued primitive populations. However, novel challenges have emerged, exacerbated primarily by population growth. The depletion of natural resources and escalating hunger and malnutrition among a segment of the global population pose new threats. Moreover, the

rampant pollution of oceans and drinking water by chemical wastes has surpassed critical thresholds, jeopardizing the well-being of all living organisms in these ecosystems. The destruction of natural resources, coupled with man-made fires devastating the Amazon forest and other regions, has compromised the quality of the air we breathe. Simultaneously, the unrestrained use of greenhouse gases contributes to global warming, thereby imperiling all life forms. Furthermore, the exploitation of religious, sectarian, and racial divisions to seize control of nations' resources fuels armed conflicts, spurring an increase in terrorist incidents that disseminate fear, anxiety, and insecurity worldwide (Shahin, 2019, pp. 118-119).

This intricate web of interconnected challenges underscores the pervasive nature of fear and anxiety in modern times, intertwined with ecological, social, political, and global factors. The multifaceted implications of these issues demand comprehensive attention and informed solutions to foster a sense of security and well-being for humanity.

Social aspects of security

The sociology of security offers a diverse array of perspectives on the concept of security, taking into account various ethnic backgrounds, social classes, religions, nationalities, age groups, gender groups, and occupational categories.

Security, as a multidimensional concept, encompasses both subjective and objective dimensions. Objectively, security pertains to the creation of favorable conditions and a secure status for members of society. On the other hand, subjectively, security is intricately linked to individuals' feelings of safety. Consequently, people's attitudes and perceptions directly influence their sense of security. When members of a community perceive a decline in safety within their surroundings, they initially interpret it as a subjective reality. However, as this insecurity intensifies, it transforms into an external phenomenon. Initially classified as a feeling, insecurity assumes the form of social reality or phenomenon in its acute stage, ultimately becoming a social problem and generating societal harm. Widespread distrust can erode or challenge the authority and legitimacy of political subsystems, potentially leading to system weakening and decreased legitimacy, resulting in a crisis. Insecurity engenders significant societal challenges, necessitating attention to the social factors influencing security, including social capital, to foster and bolster a sense of security within society (Mir, 2015, p. 578).

A sense of security embodies the capacity to conduct economic, social, and personal activities free from worries and fears. It denotes an environment wherein individuals can reside without fear and anxiety. The cultivation of social capital, facilitating the establishment of social trust, fosters a sense of security among people, laying the groundwork for genuine security in both psychological and objective realms. The sociology of security encompasses key elements such as social cohesion, cooperation, adherence to social values, social capital, social trust, social movements, and social security. For this study, our focus will center on three crucial factors: Social Capital, Social Security, and Social Trust.

From a sociological perspective, it provides a distinctive understanding of the concept of security. Security is positioned as a fundamental pillar and bedrock on which the reliability and certainty of collective life can be built. From this perspective, security is perceived as a crucial factor in preventing social conflicts and fostering an environment conducive to interactions between individuals, groups, and governing bodies. As a result, security plays a crucial role in protecting and sustaining society while strengthening social and political relations. Sociological analysis of security encompasses a wide range of elements such as social cohesion, group cooperation, a sense of commitment to social values, social capital, social trust, social movements, and social security. In the context of this study, particular emphasis is placed on three important elements: social capital, social security, and social trust. These elements contribute to a comprehensive exploration and understanding of security within the framework of sociological inquiry.

Social capital

Social capital constitutes a multifaceted concept encompassing social, political, and economic dimensions. It is intricately intertwined with the notion of social trust, wherein in some cases, social capital may be perceived as an outcome of social trust, while in others, social trust serves as a prerequisite for the formation of social capital (Modebber, 2016, p. 1). Within the realm of scientific literature, social capital assumes a significant position, offering insights into the phenomena prevalent in modern society. A noteworthy aspect of social capital lies in its relevance to social security, as an unhealthy and disintegrated society invariably breeds insecurity. Real manifestations of social deviations further underscore the absence of social capital. Strengthening social norms emerges as a pivotal approach to augmenting social capital, as norms foster cooperation and coordination, ultimately leading to an expansion of social trust and security within society (Redadi, 2008, p. 186)

In essence, social capital can be understood as resources inherited through social relationships, facilitating collective action. Throughout the process of socialization, social capital plays a vital role, aiding individuals in attaining shared objectives within their respective groups (Zahedi et al., 2009, p. 111). Broadly defined, social capital refers to the latent power embedded within social connections, which can be activated at any time to achieve "the shared goals and expectations of society. These relationships serve as a means to continually reconstruct the social fabric, regardless of institutional underpinnings, engendering a potential for social capital characterized by sustained engagement and trust-based ties such as cooperation and solidarity. As such, social capital becomes an essential element binding individuals to their communities and reinforcing the bond between the individual and society. It can be perceived as the fundamental principle underpinning the social structure, solidifying the collective identity of a society or community" (Aydemir, 2012, p. 3).

The pioneering examination of social capital was undertaken by Bourdieu, representing one of the most robust analyses of this concept in contemporary sociological discourse. Within his discourse on capital, Bourdieu delineates three distinct types of capital: economic, social, and cultural. He critiques the prevailing tendency within the capitalist framework to reduce the world solely to economic dimensions, advocating instead for a comprehensive consideration of capital in all its manifestations, encompassing economic, cultural, and social dimensions. Bourdieu asserts that a thorough understanding of the structure and functioning of the social world necessitates the incorporation of all forms of capital. Hence, solely channeling analysis through the lens of economic capital remains insufficient for comprehending the complexities of the social realm. In light of this perspective, Bourdieu proceeds to categorize capital based on its sphere of operation.

1. Economic capital represents assets that can be directly monetized and institutionalized, taking the form of property rights.
2. Cultural capital can be transformed into economic capital through its educational attributes and institutionalization under specific conditions.
3. Social capital comprises the cohesive nature of social relationships and can be converted into economic capital under particular circumstances. Bourdieu introduces cultural capital and social capital as new forms of capital within this framework (Tavassuli et al., 2005, p. 7).

Bourdieu's definition of social capital emphasizes that it encompasses the actual or potential resources associated with group membership, facilitated by the existence of a permanent network of more or less institutionalized relationships founded on mutual acquaintanceship and recognition. This definition underscores the significance of social networks in offering opportunities and advantages to their members. From Bourdieu's perspective, social capital is a collective good that generates individual benefits, serving as the bedrock for the solidarity it engenders. The abundance of social capital hinges on the network's size and the extent of capital (economic or cultural) that these connections possess. The preservation and fortification of this capital rest on members continually investing in their relationships. Bourdieu's conceptualization of social capital accentuates the presence of class conflict: it

represents personal capital in the competition between individuals striving to advance their positions relative to others. Within Bourdieu's framework, three fundamental elements characterize social capital: (i) the social relationship that grants actors access to resources owned by their partners, constituting resources embedded within social connections; (ii) the total resources emanating from the entirety of relationships among actors, rather than a mere common attribute of the group; and (iii) the quality of these resources (Bhandari, 2009, p. 10).

Social capital encompasses two fundamental components: firstly, it represents a resource intricately tied to group membership and the development of social networks. Secondly, social capital is characterized by its reliance on reciprocal relationships. Actors within groups can leverage their membership and engagement in these networks, as well as the ensuing social connections, to enhance their social standing. Modern examples of social organizations embodying such principles include voluntary associations, trade unions, political parties, and secret societies (Martti, 2002, p. 13).

In the socio-political context, social capital assumes a paramount role as a vital indicator of development and a prerequisite for social progress. It significantly contributes to ensuring security, fostering amicable relations, promoting social cohesion, fostering social and political participation, and cultivating mutual trust between individuals, society, and the state. Conversely, the absence of social capital gives rise to social, cultural, and political challenges, ultimately reducing the coefficient of social security. Francis Fukuyama defines social capital as a collection of informal values and norms shared among members of society, motivating them to contribute to society's protection. Pierre Bourdieu, a French sociologist, further categorizes capital into three domains: social, cultural, and economic, contending that social capital, communication, and societal members' participation are essential for achieving goals (Siraki et al., 2022, p. 23).

Social capital plays a transformative role in fostering a sense of citizen participation, cooperation, and partnership, serving as a critical factor in ensuring and upholding security in any given society. Anthony Giddens likens social capital to an infrastructure that exerts a profound influence on modern society's development. The absence of social capital results in discrimination, inequality, waning trust in society, diminished social cohesion, reduced philanthropy, drug addiction, family dissolution, and ultimately, a decline in social security indicators. Consequently, the proliferation of such anomalies has a detrimental impact on the overall security of society (Siraki et al., 2022, p. 23).

Social capital assumes a pivotal role in the realm of security, encompassing essential contributions to safeguarding the rights of future generations, promoting social justice, ensuring equitable distribution of income and resources, and fostering sustainable societal development. The definition and interpretation of social capital have varied across the scholarly discourse, but it fundamentally emerges from the interrelationships between individuals. Robust social relationships form the foundation for the creation of social capital, which plays a significant role in facilitating the attainment of both individual and societal goals. Social capital catalyzes collective achievement, enabling individuals to pursue shared objectives (Redadi, 2008, p. 188).

Within society, social capital encompasses the norms, institutions, laws, practices, social traditions, behaviors, and regulations that govern social interactions (Nasri, 2002: 127). While social capital arises through economic interactions, it also holds considerable significance as a resource for promoting security within social and political spheres. As previously mentioned, social capital emerges from the interconnectedness between individuals. When social ties within a society are strong, it fosters a conducive environment for everyday life, and individuals and society utilize this social capital to pursue their respective goals. Consequently, social capital becomes instrumental in facilitating societal security (Redadi, 2008, p. 188).

Social capital is defined as the wellspring of social relationships that enables collective action. It not only serves as a medium for socialization but consistently supports individuals in achieving shared objectives within a group. Social capital encompasses trust, mutual

understanding, shared values, and behaviors that forge active connections, interpersonal networks, and groups, creating an environment conducive to cooperation (Zahidi et al., 2009, p. 111). Fukuyama delves into the relationship between social capital and economic development, positing that social capital enhances honesty, security, and trust among individuals, thereby fostering cooperative endeavors (Fukuyama, 2010, p. 143-144). Moreover, social capital is intertwined with socialization, social control, social cohesion, social order, and security. Societies lacking social capital contend with crime, disorder, deviance, and insecurity (Amiriyani et al., 2020, p. 477).

"Trust, which is an important dimension of social capital, plays a key role in social coexistence. Uncertainty affects the sincerity and level of mutual relations. Trust starts from individuals and expands to families, the masses, and eventually to the general public. Therefore, it is necessary to trust without fear. Trust increases the individual's sense of belonging to the society to which he belongs and determines the strength of networks based on social relations. Trust in social capital contributes to the efficiency of communication in networks built-in organizations of different sizes (neighborhood, business friendship, social friendship, associations and organizations of which one is a member, etc.), starting from individual relationships, depending on the interaction of members of society" (Demirađa et al., 2019, p. 647).

Social capital assumes a significant role in securing societal well-being and mitigating anomalies and social crime. The absence of social capital gives rise to social deviations and threats to societal security. As such, it becomes a crucial factor in fostering a sense of security, contributing to the establishment of social trust, social participation, social solidarity, social control, and social identity. By leveraging the potential of social capital and strengthening collective identity, it is possible to enhance the sense of security.

The social capital of society encompasses institutions, relationships, attitudes, and values that shape interactions. It governs interpersonal relationships within society and contributes to its economic and social development. Social capital incorporates shared rules and values guiding social behavior within personal relationships, fostering trust and a shared civic responsibility that unifies society. It adheres to the rules and norms of modern life and serves essential functions across various societal domains. If a social institution can engage its members in achieving specific goals or addressing problems, it can influence the performance of its constituents. Security serves as a prerequisite for a healthy society and forms the bedrock of social progress. Fear in public spaces stands as one of the factors that jeopardize sustainable development and undermine the vitality and well-being of individuals in society. Fear disrupts daily life, obstructs growth, and hampers public engagement. However, security represents a fundamental human need and motivation. A breakdown in security can erode people's peace of mind. Within the sociological perspective on security, it is understood that security cannot be examined in isolation, divorced from its social context. Security is viewed as a social process, necessitating the consideration of social factors for a comprehensive understanding (Amiriyani et al., 2019, p. 476).

Social capital intertwines with socialization, social control, social cohesion, social normativity, social order, and the provision of security and opportunities. Many experts contend that a society lacking social capital is prone to deviance and crime. Consequently, the components of social capital have subjective and objective effects on individuals' sense of security and contribute to collective well-being. Strengthening social relationships serves as one pathway to control and prevent crime, ultimately fostering a heightened sense of security. Identifying the social factors influencing the sense of security and recognizing sources of insecurity stands as a critical endeavor. Components of social capital that influence feelings of safety include social trust, social participation, social solidarity, social control, and social identity. By harnessing the potential of social capital and bolstering collective identity, the sense of security can be enhanced. This issue holds paramount importance among sociological scholars aiming to augment individuals' sense of security and fortify collective identity through the utilization of

social capital. Consequently, social capital and its associated components are recognized as vital social factors within sociological analyses.

Social security

Social security constitutes a paramount element of overall security, serving as the foundation and purpose of societal well-being. Its establishment and maintenance are contingent on the relationship between individuals and citizens within a society. When the populace endeavors to revive and foster a sense of belonging to vital values, such as territorial integrity, political order, and national identity, social cohesion flourishes. This cohesion fosters respect for shared values and safeguards the health of society. Conversely, when societal divisions arise due to religious or ethnic differences, leading to doubt in the legitimacy of core values, the social fabric weakens, potentially paving the way for civil strife and external intervention. Social security is thus the provision of space and means for various social groups, including women, youth, ethnic minorities, and others, to express themselves and articulate their perspectives, rendering it an indispensable value (Navidniya, 2004, p. 61)

Social security emerges as a shared domain between the individual and the state, with both entities playing pivotal roles in ensuring societal well-being. A decline in trust between the citizens and the state, diminishing state control over society, the rise of separatist movements, increased migration, and political and social conflicts significantly impact security (Navidniya, 2004, p. 61).

Within societal contexts, social security serves as a mechanism for preserving essential attributes during challenging circumstances. Researchers highlight the intimate connection between society and security, demonstrated in behaviors and actions that signal a sense of security, such as carrying valuables without fear, strolling in neighborhoods, visiting public spaces, and engaging in daily activities without apprehension. From a sociological perspective on security, the essence of security is found in reducing mistrust within social relationships among individuals and groups. The sociology of security emphasizes the security of individuals and social groups, transcending notions of international and national security (Amiriyani et al., 2020, p. 479).

Furthermore, social security pertains to the mitigation of potential adverse events and associated risks, ultimately aiming to improve citizens' quality of life while safeguarding their life, health, and property. It encompasses a diverse array of social interactions, jointly shaped by various spheres, such as spiritual, socio-legal, and material factors, at both individual and societal levels (Janusz, 2016, p. 32). Social security, as a social insurance program, offers protection against poverty, old age, disability, unemployment, and other socially recognized conditions. Encompassing significant aspects of human development, social security spans education, health, job security, risk insurance, unemployment coverage, and deprivation mitigation (Ramakrishnan, 2011, pp. 4-5).

Social security, as a facet of public policy, entails the implementation of social welfare measures designed to mitigate the harm inflicted by various risks that individuals encounter within their social, societal, and economic lives. Its ultimate goal is to ensure the continuity of social, societal, and economic life by safeguarding individuals from material and moral vulnerabilities. Functioning as a crucial component of public policy, social security concentrates on society, guided by social policies that foster the preservation of social well-being and tranquility. It encompasses the protection of individuals across diverse domains of social life, shielding them from the repercussions of social risks. When the norms and principles of social security are upheld, it engenders stable public security within society. By seeking the necessary integration and harmony between citizens and the state, social security serves as a vital linkage between individual security and national security. It transcends the notion of merely safeguarding society during times of war and chaos; rather, it should be comprehended as a social phenomenon that bolsters social cohesion at the community level (Sharbatian, 2013).

Social trust

Social trust holds paramount significance in the realm of social relations, acting as a cohesive force that binds individuals in interpersonal relationships and fosters a secure environment. The strength of social trust profoundly impacts the integrity and sustainability of society; insufficient trust may lead to societal fragmentation and collapse. With multifaceted psychological, social, political, and economic functions, social trust plays a pivotal role in individuals and society's well-being. It not only crucially contributes to mental health but also equips individuals with problem-solving capabilities, fostering higher life satisfaction and physical health. Therefore, nurturing and fortifying social confidence becomes imperative in pursuit of enhanced success and societal well-being.

Within social relationships, social trust serves as a foundational element for communication and cooperation among members of society. Sociologists underscore that the absence of social trust detrimentally affects social life, as trust forms a prerequisite for productive social interactions. Serving as a wellspring of societal security, social trust becomes an indispensable condition for development, democracy, and the establishment of political, social, cultural, and economic order. It plays a vital role in establishing a secure and stable environment for individuals' lives and contributes to overall societal security (Khalili Erdakani et al., 2016, p. 113).

Conversely, a deficiency in social trust engenders insecurity, weakens democratic political culture, and erodes societal trust and security. Insecurity poses a detrimental impact on social capital, leading to the deterioration of social networks, healthy interpersonal relationships, and the disintegration of communal bonds. Consequently, insecurity becomes pervasive within society (Khalili Erdakani et al., 2016: 114). In the context of security research, a tacit assumption prevails, positing a linear relationship between social trust and security. However, the dynamics underpinning the construction of social trust should not be overlooked when striving to establish security. Although trust-building is an emotional process closely linked to a sense of security, this emotional dimension often remains disregarded in security studies.

Security studies gauge the level of security or insecurity within society as contingent on the level of social trust. Social trust is hailed as a means to cultivate a shared identity and values, promoting compassion, kindness, and friendship within society, ultimately fostering stable security (Bilgic et al., 2019, p. 4).

Figure 2 Social trust and security: This figure shows the state of social trust in the society. It explains that there is social trust between people and that people feel safe in this society. Social trust is therefore considered social capital. Social trust enables healthy and lasting relationships between members of society, and social trust strengthens social networks and collective bonds. Based on this picture, for security to spread and stabilize, it is necessary to strengthen the foundations of social trust and the creation of security. Therefore, the level of security or insecurity in a society is measured by the level of social trust.

Source: https://i1.wp.com/peterturchin.com/wp-content/uploads/2014/07/trust_fall.gif (19/11/2022).

Therefore, nurturing social trust is integral to engendering a secure, harmonious, and flourishing society. Uncertainty and insecurity are closely interconnected concepts. Insecurity stems from the "expectation of things feared," and it can be linked to fear and anxiety. The absence of warmth and compassion in uncertain situations can exacerbate fear. Consequently, social trust or mistrust plays a significant role in establishing safety and fostering a shared identity or values within a society (Bilgic et al., 2019, p. 5). Social trust stands as a vital component of societal security, serving as an indicator of social capital and facilitating meaningful relationships among individuals within families and society at large. Conversely, a lack of social trust can give rise to violence, crime, and anomalies, leading to a sense of insecurity pervading the community (Grosi et al., 2007).

While security is often viewed as a political phenomenon, its foundation lies in social trust. The trust serves as a prerequisite for political and social interactions, representing a perception of honesty, integrity, and reliability in others. The quality of life in a community is profoundly impacted when most individuals cannot be trusted (Singha, 2019). Social trust plays a pivotal role in facilitating communication and cooperation among members of society, making it consistently crucial. The transformation of modern societies, characterized by significant changes in social organization, widespread division of labor, increased spatial and temporal relationships, and elevated uncertainties and risks in social life, has elevated the significance of social trust (Khalili Erdakani et al., 2016, p. 111).

Social trust entails placing faith in strangers and individuals not well-known to us. It embodies the confidence that people will adhere to social norms and recognize, shared social rules. Society expects individuals to respect these norms and accepted standards, fostering a practical and strategic environment to ensure such adherence. A secure environment, built on the foundation of social trust, nurtures the safety, development, and progress of society (Waller, 2019: 2). Consequently, social trust represents a critical aspect of human and social relationships, shaping interactions and mutual actions between individuals, groups, and social institutions. It significantly contributes to the creation and maintenance of social order and cohesion, ultimately playing a central role in ensuring security in social interactions (Waller, 2019, p. 2)

Conclusion

This research explores security as a crucial aspect of societal development and stability, emphasizing the importance of identifying and understanding social factors that contribute to a sense of security. Drawing on the sociology of security, it highlights the interconnectedness of security and social context, highlighting the significance of social capital and social trust in ensuring sustainable security. The study analyzes security threats and underscores the necessity of addressing these threats from a sociological perspective, as they primarily originate from social sources. By recognizing the role of social elements in fostering security, this research proposes that governments and institutions prioritize strengthening social values such as social capital and social security to create a safe and thriving society.

Security is a fundamental requirement for a healthy and progressive society. The absence of security leads to fear disrupts daily life, and hinders societal growth and public participation. As a core human need, security is intertwined with social factors, as indicated by the sociology of security. Understanding and addressing these social components are vital to fostering a sense of security and strengthening collective identity among individuals. This research presents a unique sociological perspective, exploring social capital, social security, and social trust as influential factors in achieving sustainable security in society.

To establish a sense of security, societies must foster justice, welfare, trust, and freedom. Security involves creating suitable social platforms that uphold trust, order, law, and justice, ensuring citizens' safety from threats while protecting their rights. This task is not solely the

responsibility of the state; it demands a social commitment to strengthening values and building trust among citizens. Strengthening social factors, particularly social capital, and social trust, lays the groundwork for universal and stable security, promoting the overall health of society. Identifying and mitigating security threats require understanding their social origins. Sociological analysis helps uncover the underlying social factors related to security issues and empowers societies to solve these problems. Crimes, theft, drug trafficking, social anomalies, distrust, and fear among people are manifestations of security threats with social roots. Solving these issues necessitates a focus on strengthening social values in interpersonal relationships.

This research presents a new perspective on security by examining it specifically from a sociological lens. While social capital, social security, and social trust have been extensively studied, this research stands out by exploring their contributions to security from a unique angle. By emphasizing the importance of social foundations for security, it offers fresh insights into this critical domain. To achieve sustainable security, governments and institutions must prioritize strengthening social values such as social capital and social security. Robust macroeconomic security policies should also be in place to complement these efforts. Emphasizing social values will enhance both material and spiritual peace of mind, thus contributing to a secure and harmonious society. Security is an intricate aspect of societal development, contingent on robust social foundations. Understanding and addressing social factors, such as social capital and social trust, are instrumental in establishing and maintaining security. This research calls for a renewed focus on strengthening social values to ensure sustainable security, ultimately fostering a thriving and secure society.

References

- Askari, S.H., Anusha, İ.B., & Sadat, N. (2017). Mafhumi emniyet az manzar teori realizm, lebralizm, saze ingari, intiqadi. *Sepehr siyaset*, 11(4), 82. https://se.qom.iau.ir/article_535932_eb5629610c61f11c6461423c144ac563.pdf
- Ahmadi, H., & Dehqani, R. (2015). Ara ve andisheha-i ulrich beck. https://qjds.scu.ac.ir/article_11946.html.
- Afolabi, M.B. (2015). Concept of security. Afe Babalola University, ado – ekiti. Nigeria, 1-2. https://www.researchgate.net/publication/303899299_Concept_of_Security.
- Amiryan, S., Arefi, M., & Mirzayi, M. (2020). Barrasi tasir sermayeyi ijtimai bar vaziyeti şahrvandan norrabad, 477. https://jscm.ut.ac.ir/article_73498.html.
- Aydemir, M., & Tecim, E. (2012). Türk toplumunda aile ve dinin sosyal sermaye potansiyeli/social capital potential of family and religion in turkish society. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 43.
- Bhandari, H. (2009). What is social capital? A comprehensive review of the concept, 10. https://www.researchgate.net/publication/233546004_What_Is_Social_Capital_A_Comprehensiv_e_Review_of_the_Concept.
- Bruce, S., & Steven, Y. (2006). *The sage dictionary of sociology*, London, sage publications, 18. <https://ia800809.us.archive.org/13/items/SociologyDictionary4/sociology%20dictionary%204.pdf>
- Ball, J. (2019). What Is Security? Everything. *Global Security Review*. Retrieved from <https://globalsecurityreview.com/what-is-security-everything/>
- Baldwin, D. A. (1997). The concept of security, 13. Retrieved from <https://www.tau.ac.il/~daniel/pdf/37.pdf>
- Bilgic, A., Hoogensen, G., & Wilcock, C. (2019). Trust, distrust, and security: an untrustworthy immigrant in a trusting community, 4. https://www.researchgate.net/publication/335836366_trust_distrust_and_security_an_untrustworthy_immigrant_in_a_trusting_community.
- Çoban, B., & Atman, B. (2016). Gözetim toplumu, panoptikon, 16. *Academia*. Retrieved from https://www.academia.edu/29826115/Panoptikon_G%C3%B6zetim_Toplumu.

- Dolgun, U. (2004). Gözetim Toplumunun yükselişi: enformasyon toplumunda gözetim toplumuna, 2. *Yönetim Bilimleri Dergisi* (1: 3) 2004 Journal of Administration Sciences.
- Demirağ, B., & Çavuşoğlu, S. (2019). Sosyal sermayede güven boyutunun örgütsel performans ve bağlılık üzerindeki etkilerine yönelik teorik bir değerlendirme, 647.
<https://www.researchgate.net/>
- Erdoğmuş, F. (2022). Bir kamu politikası olarak sosyal güvenlik temelinde emekliliği. 1. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2455976>
- Fazeli, N. (2018). Ters ve tejeddud. *Rahbord İjtima-i ve Farhangi*. Retrieved from https://rahbordfarhangi.csr.ir/article_117827.html
- Fukuyama, F. (2010). Sosyal sermaye ve sivil toplum, sosyal sermaye – kuram, uygulama, eleştiri –. m.murat şahin ve a.zeki ünal (der). İstanbul: Değişim Yayınları, 144.
- Grosi, S., Mirzayi, J., & Shahrokhi, İ. (2007). Barrasi rabeta-i-itimad ijtimai. *Danesh İjtima*. <https://www.sid.ir/paper/100518/fa#downloadbottom>.
- Giddens, A. (2010). *Sosyoloji*, (H. Chavoshian, Trans), Tahran: İntisharat Ney, 101.
- Jansun, G., & Pivosarski, J. (2016). Theoretical basics of societal security. https://www.researchgate.net/publication/323176082_theoretical_basics_of_societal_security
- Grosi, S., Jalal, M. & Shahrokhi, E. (2008). Barrsi rabeta- i Sermaye-i İjtima-i ba Ehsas emniyet, 1. <https://www.sid.ir/paper/100518/fa#downloadbottom>
- Joshua, Ball. (2019). What Is Security? Everything. *Global Security Review*. Retrieved from <https://globalsecurityreview.com/what-is-security-everything>,
- Khalili Erdakani, M., Arvin, B. & Tavassuli, F. (2016). İtemad ijtema-i- ve evamil murtebet ba anha, 113. <file:///C:/Users/mavih/Downloads/76-4.pdf>
- Leiss, W., Brian W.B., & Scott L.C. (2017). Risk society, towards a new modernity. https://www.researchgate.net/publication/272927858_Risk_Society_Towards_a_New_Modernity
- Mirarab, M. (2000). Nimnegahi Ba Mafhumi Emniyet. (A. Sajjadi, Trans). http://psq.bou.ac.ir/article_8743.html.
- Mattson, G., & Stampnitzky, L. (2015). *Sociology: Security and insecurities*. Cambridge Core. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/books/abs/security/sociology-security-and-insecurities/4552A56345B2C2E7F36E5201C4EF834F>.
- Ihcs, (2020). Mana ve mefhum' Emeniyeti ijtimai-i. *Merkez Motaleyat Jameia ve Emniyet*. Retrieved from <https://www.ihcs.ac.ir/csss/>
- Mohseni, R.Z. (2010). Tahlil-i jamya shenakhti emniyet ijtema-i ve naqsh aan dar kahesh jorm ve asebhahi içtima-i, 4. <https://www.sid.ir/paper/188868/fa#downloadbottom>.
- Mir, A., Saeid, M., & Khalilzad, M. (2015). Sermaye-i ijtimai-i ve naqsh-i aan dar ihsas emniyet, 578. https://jscm.ut.ac.ir/article_56753.html .
- Martti, S. (2000). Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam, 13. <https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/7661/siisiainen.pdf>.
- Milan Ambroz A., & Boris Bukovec, B. (2015). Feras of a modern society. *Researchgate*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/276332533_Fears_Of_A_Modern_Society
- Modebber, M. (2016). Afghanistan ve bohran emniyet. *Dailyafghanistan*. Retrieved from dailyafghanistan.com
- Mishra, N. (2020). What is a surveillance society? *Track2training*. Retrieved from <https://track2training.com/2020/06/24/what-is-a-surveillance-society/>
- Navidiyan, M. (2004). Deramed-i bar jamea- shenasi emniyet, 61. http://quarterly.risstudies.org/article_1066_8d996281fd5262f7e2b79839770ccfac.pdf
- Nasri, K. (2002). Mana ve arkan-i jameia shenasi emniyet, 119. http://rahbord.csr.ir/article_123863_8668fdd5ff8fc1f362a8eb3eac6af88e.pdf
- Qasemi, M.A. (2009). Jamea-i risk ve ehmiyeti an bray jamea-i mokhatara amiz, faslname-i rahbordi, (12), 109.

- Radfer, M., & Habibzadeh, A. (2018). Evamili ijtia-i moassir bar ehsas emniyet-i ijtima-i, 54. <https://www.sid.ir/paper/187462/fa#downloadbottom>
- Ramakrishnan, R. (2011). Social Security, the Way Forward, 4. Researchgate. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228311494_Social_Security_-_The_Way_Forward.
- Redadi, M. (2008). Sermayeyi ijtema-i ve emniyet-i ijtima-i, 188. <https://www.magiran.com/paper/600124>
- Stampnitzky, L. (2013). Toward a sociology of security, 1. Researchgate. Retrieved from <https://www.researchgate.net/>.
- Elmas, A., & Salih, M. (2013). Modern, toplumun güvenlik çıkmazı, tehdit risk ve risk toplumu perspektifinden güvenlik, 3. <https://www.academia.edu/>
- Siraki, S.K. & Garineh K. (2022). The role of social capital in the promotion of social security, 23. https://ijss.srbiau.ac.ir/article_19707_1f0855d35a91e1d1c93dc1c3f4e3f3f5.pdf
- Sharbatyan, M. (2013). Taammoli nazari bar jameia shenasi emniyet. Anthropologyandculture. Retrieved from <https://anthropologyandculture.com/>.
- Sancak, K. (n.d). Güvenlik kavramı etrafındaki tartışmalar ve uluslararası güvenliğin dönüşümü, 125. Anthropologyandculture. Retrieved from https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_69519.pdf.
- Saygın, A. (2005). Furedi'nin korku kültürü üzerine. <https://www.academia.edu/>
- Shlapentokh, V. (2000). Fer in the post-communist world. Retrieved from <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2000-813-05-Shlapentokh.pdf>
- Shahin, M. (2019). Korku ve kaygı (anksiyete) bozuklukları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 6 (10), 117 – 135.
- Tavassuli, A., & Mosavi, M. (2005). Mafhum sermaye dar nazariyat klasik ve jadid. *Ensani*. Ir. Retrieved from <http://ensani.ir>
در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه های سرمایه اجتماعی مفهوم سرمایه
- Turner, B. (1994). Orientalism, postmodernism and globalism, London & New York: Routledge. 178.
- Vallier, K. (2019). Social and political trust - concepts, causes, and consequences, 2. Retrieved from <https://www.niskanencenter.org/>
- Medium, (2019). What is social trust? Medium. Retrieved from <https://medium.com/@konnks666/what-is-social-trust-2457fef85c7a>
- William, L., Brian Wynne, B., & Scott Lash, C. (2017). Risk society, towards a new modernity, 5-6. The Economic Times, (1999). What is security? The economic times. Retrieved from <https://economictimes.indiatimes.com/definition/security>.
- William L., Beck, U., Ritter, M., & Lash, S. (2019). Risk society, towards a new modernity. https://www.researchgate.net/publication/272927858_Risk_Society_Towards_a_New_Modernity.
- Track T. (2020). What is a surveillance society? Retrieved from <https://track2training.com/2020/06/24/what-is-a-surveillance-society/>.
- Zahedi, M., J., Şayani, M., & Ali Pour, P. (2009). Rabeta- i sermaye-i ijtima-i ba refah ijtima-i, (p. 111). Retrieved from <https://www.sid.ir/paper/56520/fa>

Genişletilmiş Özet

Güvenlik, insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanın güvenlik ihtiyacı fizyolojik ihtiyaçlar kadar ve belki de bundan daha önemli olduğu söylenmektedir. Güvenliğin olmadığı durumlarda insan yaşamının devamı ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle, insanlar kendi yaşamlarını ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak, güvenliğini sağlamak için grup yaşamı tarzına yönelmiştir. Ayrıca ruh sağlığını sağlamak için sürekli sosyal ve grup ilişkileri içindedir. Çünkü birlik ve uyum, insan toplumunun büyümesinin ve tekamülünün temelini oluşturur ve yaşamda entelektüel alanın oluşması ve toplumdaki insanlar arasında işbirliğinin yaratılması için bir platform oluşturur. Genel olarak güvenlik, tehditlerin olmaması anlamına gelir. Uzak geçmişte, güvenlik yalnızca askeri tehditlerin yokluğu olarak görülüyordu. Ancak günümüzde güvenlik, siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik tüm boyutları içeren sosyal bileşen ve unsurlara sahiptir. Başka bir deyişle, bu temeller ve sosyo-kültürel bağlamlar, düzenin sağlanmasında ve toplumsal değerlerin sürdürülmesinde etkilidir.

Bir ülkenin istikrarı, güvenliği ve toplumsal düzeni gerektirir. Yasaların adil bir şekilde uygulanması, güvenliğin sağlanmasına yönelik en etkili faktördür. Güvenlik aslında bir toplumda diğer hedeflere ulaşmanın temelidir. Bu amaca ulaşmak adaletin tesisi, eğitimin artırılması, sosyal sermayenin, toplumsal güvenin ve sosyal güvenliğin artırılmasıyla mümkündür. Güvenlik, toplumsal yaşamdan kaynaklanan tehlike ve tehditlere karşı toplumun korunma durumudur. Güvenlik, varlığı diğer kolektif ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olan temel ve istikrarlı bir ihtiyaçtır.

Sosyolojik tartışmalarda güvenlik, toplum düzeyinde, insanlar arasındaki ilişkilerde (siyasal ve toplumsal ilişkiler çerçevesinde) araştırılan bir konudur. Bu bağlamda, güvenlik sosyal faktörlere dayanmaktadır. Örneğin toplumsal uzlaşma, grup işbirliği, toplumsal değerlere aidiyet duygusu gibi toplumsal değişkenler toplumda sürdürülebilir güvenliğin oluşmasında anlamlı rol oynamaktadır. Sürdürülebilir güvenliğin sağlanabilmesi için güvenliğin toplumsal unsurlarına dikkat edilmesi toplumda güvenliğin gerçekleştirilme sürecinde en etkili yöntemlerden biridir. Sosyal unsurların yokluğunda sürdürülebilir güvenliğin sağlanması mümkün değildir.

Güvenlik her zaman insan toplumunun temel ihtiyaçlarından biri olarak görülmüştür. Çünkü bu olgunun toplumlar düzeyinde varlığının en önemli temel işlevi düzen ve beka işlevidir. Genel olarak bu olgu, devletin en temel ve özel görevleri ya da devletin sosyal kurumu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle kişilerin özel, kamusal ve toplumsal hayatı korumak için devletin sorumluluğunda olan haklarını devletin sosyal kurumuna devretmesi, toplumsal yönetim kurumunun toplum düzeyinde güvenliğin sağlanmasındaki önemli rolünü göstermektedir. Bu algının aksine bu sürecin kökeni daha temel süreçlerde tartışılmalıdır. Bu süreç toplumda gerçekleşir. Bu nedenle kültürel değerlerin devamı, sosyalleşme süreci, koordinasyon ve sosyal işbirliği insanlar arasında güvenliğin gerçek anlamda güçlenmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur. Devlet ve devlet sistemleri, askeri güce ve zorlayıcı politika ve önlemlere başvurarak toplumda güvenliği sağlamaya çalışırken, güvenlik sosyolojisinde toplumsal mutabakat, grup işbirliği, toplumsal değerlere aidiyet duygusu, sosyal sermaye, grup düşüncesi, toplumsal güven, örgütler ve toplumsal hareketler gibi değişkenler ele alınmaktadır.

Sosyolojik tartışmalarda güvenlik, insan toplumunun büyümesi ve gelişmesi için temel bir faktör olarak kabul edildi. Güvenlik, gruplar ve topluluklar içindeki insanlar arasında bir katılım ortamı yaratma faktörüdür. Farklı bölge, kabile, grup ve toplulukların sakinleri arasında birlik ve uyum yaratır. Ve son olarak, entegre toplumlar yaratır. Aslında güvenlik, onsuz hayatın temelde anlamsız ve tehlikelerle dolu olduğu bir sosyal değer ve sosyal bir süreç olarak düşünülebilir. Savaş ve kaos zamanlarında, sadece toplumun emniyet ve asayışı değil, kamu ve genel mutabakat ve topluluk düzeyinde tam bir sosyal uyum söz konusu olduğunda, sosyal boyuttan da güvenlik sağlanmalıdır.

Dolayısıyla, güvenlik nedir ve hangi unsurlara dayanır? nasıl elde edilir? Bu soruları cevaplamak, birkaç önemli unsurları incelemeyi gerektirir. Bu nedenle güvenliği anlamak, gerçek ve sürdürülebilir güvenliği sağlamak için toplumsal süreçler gibi daha temel süreçlere başvurmalıdır. Yani sosyolojik açıdan bakılmalıdır. Bu nedenle, bu makale doğası gereği analitik doğasına sahiptir. Sürdürülebilir güvenliğin oluşumunda hangi parametrelerin yardımcı olduğu ve bireylerin, ulusların ve insan toplumunun güvenliğinin oluşumunda hangi sosyal faktörlerin ve unsurların önemli etkiye sahip olduğu sorusuna cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, güvenlik kavramını sosyolojik ve aynı zamanda bütüncül bir çerçevede, ulusal ve uluslararası olmak üzere bireysel düzeyi içerecek şekilde önermekte ve genelleştirmektedir. Bu çalışma sosyolojik bakış açısıyla, güvenliğin tanımı, kavramları ve sosyal unsurları ve yönlerini tanıtmayı ve bu unsurların yaptığı katkıları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmada güvenlikle ilgili teorik yaklaşımları incelenmeye çalışılacak, ardından sürdürülebilir güvenliğin şekillenmesinde önemli rol oynayan sosyal faktörleri de incelenecektir. Bu araştırma incelenen unsur ve faktörlerle toplumun akışkan koşullarına uyumlu yeni bir güvenlik tanımı sunmaktadır. Bu çalışmada güvenlik ile ilgili sosyolojik teorilerin kısa bir şekli değerlendirilecektir. Bu makalede tanıtılacak olan düşünceler daha önce de araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Her biri bazı benzerliklere rağmen yollarını temel farklılıklarla birbirinden ayıran bir düşünce sürecinin temsil etmektedir. İşte bu nedenle güvenlik alanında tek bir ortak paydaya indirgenemeyecek farklı yaklaşımlar ile karşı karşıyayız. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da bu çalışmanın güvenlik konusunu doğrudan ele almayan düşünürlerin görüşlerini incelemeye çalışmaktadır. Örneğin, risk toplumu, korku toplumu ve gözetim toplumu kavramlarından söz edebilmektedir.

Güvenlik, başta sosyoloji olmak üzere birçok bilimsel disiplinde tartışılan bir konudur. Ancak konunun sosyolojik bir perspektiften incelenmesi ve toplumsal boyutlarının ortaya çıkarılması güvenlik çalışmalarında önemli bir tartışma haline gelmiştir. Sosyolojide bu konudaki bilimsel bilgi eksikliği nedeniyle, güvenliği siyaset sosyolojisinin veya savaş sosyolojisinin bir konusu olarak görenler de vardır. Bu nedenle, bu çalışma güvenliğin sosyal faktörlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, güvenliğin sosyal boyutlarının incelenmesine dayanan yeni bir güvenlik anlayışı geliştirmeye çalışmaktadır. Güvenliğin sosyal boyutlarını inceleyen bu çalışma, güvenliği makropolitik yapılar düzeyinden sosyal ve bireysel düzeylere kaydırmaktadır. Böylece, bu çalışma güvenliğin sosyal temellerini ve toplumda sürdürülebilir güvenliğin yaratılmasındaki rolünü incelemektedir. Araştırma yöntemi niteldir. Nitel yöntemde, çalışmayı desteklemek için ilgili kaynaklar taranmış ve çeşitli görüşler analiz edilmiştir. Başta sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerdeki düşünürlerin araştırma problemiyle ilgili görüş ve düşünceleri dikkatle incelenmiş ve güvenlik problemini analiz etmek için kullanılmıştır. Sonuçlar, güvenliğin toplumsal bir temeli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir güvenliğin sağlanması için güvenliğin sosyal temellerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye, sosyal güvenlik ve sosyal güven etkileyen faktörler olarak ele alınmıştır.

Contribution of Copenhagen school to the security studies¹

Görkem Durak ²

² Department of Economics, Hacettepe University, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

Security Studies cover the security of referent objects, individuals, or states. Since the Second World War, the importance and depth of Security Studies have increased. In the post-Cold War period, it was seen as a purely military field, handled within the scope of the power policies of the states, and emerged as a multidimensional form. This research describes prominent approaches such as Realism, Liberalism, Peace, and Critical Security Studies and the most recent essential theories. The research underlines the three pillars of The Copenhagen School, which has contributed to the academic literature on securitisation/desecuritisation theory, regional security complex theory, and sectoral security approach in international security studies. In the securitisation theory, any subject can be non-politicized, politicized, or elevated to a national security concern level. According to the Regional Security Complex pillar, standard points, security priorities, and security dynamics must coincide with establishing a region in the security realm. Lastly, the safety of human societies is affected by factors in five primary areas - military, political, economic, social, and environmental factors. The study concludes that the Copenhagen School occupies a significant position among security studies methodologies and offers a helpful framework for examining contemporary global security concerns.

KEYWORDS

Security studies, Copenhagen school, securitisation, regional security complexes, security sectors.

Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmalarına katkıları

ÖZET

Güvenlik Çalışmaları, referans nesnelерinin, bireylerin veya durumların güvenliğini kapsar. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Güvenlik Çalışmalarının önemi ve derinliği artmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde tamamen askeri bir alan olarak görülmüş ve devletlerin güç politikaları kapsamında ele alınmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise çok boyutlu bir form olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırma, Realizm, Liberalizm, Barış ve Eleştirel Güvenlik Çalışmaları gibi öne çıkan yaklaşımları ve en son temel teorileri tanımlamaktadır. Araştırma, güvenlikleştirme / güveniksizleştirme teorisi, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ve uluslararası güvenlik çalışmalarında sektörel güvenlik yaklaşımı üzerine akademik literatüre katkıda bulunan Kopenhag Okulu'nun üç temel bileşenini açıklamaktadır. Güvenikleştirme teorisinde, herhangi bir konu siyasallaştırılmaz, siyasallaştırılabilir veya ulusal güvenlik endişesi düzeyine yükseltilebilir. Bölgesel Güvenlik Kompleksine göre, standart noktalar, güvenlik öncelikleri ve güvenlik dinamikleri, güvenlik alanında bir bölge oluşturmakla örtüşmelidir. Son olarak, insan toplumlarının güvenliği beş temel alandaki faktörlerden etkilenir - askeri, politik, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörler. Çalışma, Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmaları metodolojileri arasında önemli bir yere sahip olduğu ve çağdaş küresel güvenlik kaygılarının incelenmesi için yararlı bir çerçeve sunduğu sonucuna varmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER

Güvenlik çalışmaları, Kopenhag okulu, güvenlikleştirme, bölgesel güvenlik kompleksleri, güvenlik sektörleri.

¹ İlgili çalışma Hacettepe Üniversitesinde devam etmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

Introduction

Security refers to the preservation of values that we have. At the individual level, security can be seen as being safe against threats that may occur while living fearlessly in the current conditions. In this context, the basic dynamic of security is survival against threats and danger. This definition can be applied to states and societies in a broader sense. Nevertheless, it will remain the base notion of security which is the safety or protection of values.

According to Buzan, security is defined as the ability of states and societies to independently preserve their identity and functional integrity (Buzan, 1991, p. 432). In addition, Baldwin questioned the diversification of the security concept and emphasized that it needed to explain the discussion sufficiently. McSweeney stated that security is a concept that resists being defined (Baysal & Lüleci, 2015).

The history of Security Studies goes back to the beginning of the 20th century. After the destructive consequences of the First World War, International Relations arose in Aberystwyth, United Kingdom, to avoid the War's horror again. Initially, security was studied within the International Relations and Foreign Policy framework. The interest in Security Studies as the subject of professional academic research is relatively new and shaped mainly by the Anglo-American mindset after the Second World War.

The importance of Security Studies has increased since the Second World War. According to some researchers, the field of Security Studies had its golden age between 1950 and 1960 (Baldwin, 1996, p. 119). The main difference between the ages was the introduction of new subjects such as nuclear weapons and arms control. The most obvious question of this age was about using weapons of mass destruction as an instrument of power in politics. In contrast, earlier research revolved around the definition of security (Baldwin, 1996, p. 120).

Moreover, the studies of the Golden Age needed more empirical studies to support their findings. Most of the information was classified, and information about this age could not be used in the studies. In this age, the rational actor was at the heart of the deterrence theory. Unfortunately, this approach caused to ignore other factors, such as diplomatic, informational, and economic, which can contribute to shaping state behaviour. The Golden Age of Security Studies ended with dead ends of studies, a lack of successor generations of researchers, and the decline of the Vietnam War. In addition, the *détente* of the US-Soviet made Security Studies less important (Walt, 1991, p. 216).

During the Cold War period, Realism was mainly accepted. Afterward, Peace Studies evolved to criticize Strategy Studies. From the Second World War to the 1980s, National Security Studies and Strategy Studies controlled security considerations. As a result, security looked at the issues from a narrow window and concentrated on the military aspect.

Approaches to security concept

Security Studies was defined entirely within the framework of Strategic Studies from the Second World War to the 1980s. In other words, until the post-Cold War period, it was seen as a purely military field and was handled within the scope of the power policies of the states. In the post-Cold War period, it emerged in a multidimensional form. Notably, the vertical axis has individuals, groups, and states. The horizontal axis has political, economic, social, environmental, and humanitarian issues. In-depth, it has expanded to the nation-state and regional-local governments, international organizations, non-governmental organizations, public opinion, press, market, and forces of nature.

The rest of the research describes prominent approaches such as Realism, Liberalism, Peace, Critical Security Studies, and the most recent essential theories. Therefore, it includes Social Constructivism, Human Security, Gender Security, and Copenhagen School. Remarkably, the effect of Social Constructivism on Security Studies increased after the 1980s. Even though Constructivism is not a uniform approach, it gives researchers an alternative point of view. In

the same period, the definition of Security Studies widened by introducing different sectors – military, political, societal, economic, and environmental security.

Realism

Looking back at the evolution of Security Studies, Realism² holds the most influential place. Realism's first and most important tenet is the anarchy of international order. According to Realism, there is no higher authority above states to enforce agreements and regulate the use of force. This anarchy lies within the international order, not the state's behavior.

The second tenet of Realism is the perception of power. In the Realism approach, power is seen as a resource to build a necessary military force for states' security. It comprises tools such as population, technological developments, and wealth. In this regard, states can only rely on their resources to protect their existence. The second tenet of Realism accepts the state as one homogeneous unit even though it comprises leaders, governors, political parties, and other decision-making bodies. The third tenet of Realism underscores that the state is a rational actor in the international environment. When states decide, they act strategically and consider other parties' possible reactions.

Kenneth Waltz introduced the first example within the Realism family in the Theory of International Politics. According to Waltz's Structural Realism approach, states prioritise sustaining their survival even though states may have other agendas (Collins, 2013, p. 17). Structural Realism also supports the idea that international order creates a competitive environment, motivating states to increase their security competitively. At the core of the competition, states must develop the capacity to protect themselves, creating a 'self-help' condition. Unfortunately, this will lead them to a never-ending situation, and it will be hard to cease the competitive system (Waltz, 1979, p. 118). As a result, this may create a security dilemma³.

According to Offensive Realism, states want to maximize their power to consolidate their integrity against a possible attack in the future. Therefore, the security needs of a state will never be satisfied, and each state will continue to maximize its power. In this context, a state aims to ensure hegemony and protect against a power-seeking rival (Mearsheimer, 2001).

Defensive Realism underscores the importance of cooperation in the international order. In contrast to Offensive Realism, Defensive Realism accepts the international order as less competitive and highly secure under some conditions (Glaser, 1994-1995). Policies such as arms control and unilateral restraints can benefit a state. With the help of cooperation, states can limit their unit production and focus on improving capability. This improvement will lead to a contribution to political relations as well. In return, the security of a state will increase thanks to cooperation.

Motivational realism differs from the other members of the realist family in terms of the internal condition of a state. According to Motivational Realists, the shape of the international system does not matter. Instead, the greedy motive of a state creates a conflictual and competitive global scenario. State greediness might stem from increasing its wealth or spreading an ideology.

Liberalism

Liberalism generally takes a positive perspective in developing and securing international politics. It envisages the development of international politics based on mutual relations, cooperation, security, and peace. Liberalism is accepted to come to life in the thoughts of John

² For Classic Realism examples, see Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*; E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*; Reinhold Niebuhr, *Moral Man, and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*; Nicholas John Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*; Arnold Wolfers, *Discord to Collaboration: Essays on International Politics*.

³ John Hertz first introduced the Security Dilemma in the 1950s. Generally, Security Dilemma means that an increase in security causes a decrease in the safety of others. For example, while increasing security, an actor knows it wants to harm other actors. However, this is yet to be discovered by others. As a result, this unknown condition creates ambiguity in the international order.

Locke and Immanuel Kant⁴. After the First World War, it experienced its peak period under the political leadership of the President of the US, Thomas Woodrow Wilson (Collins, 2013). It was essential to consolidate international relations among Western countries during the Cold War.

Along with adopting the state as the most crucial element, liberalism also accepts the existence of other actors, such as international organizations, non-governmental organizations, international regulations, and private economic initiatives. It indicates that the behavior of the state stems from the choices and decisions of the administrators and notables. Thus, it states that the structure of international politics will be shaped according to the actors' characters.

Friedrich August von Hayek was a famous theorist and philosopher who played a vital role in the resurgence of classical liberalism. He claims that liberalism does not promote keeping things as they are; instead, it advocates adopting the best possible usage of market forces to coordinate human activities (Hayek, 1945, p. 45). He emphasizes that liberalism is the most efficient technique not just because it is the only method that does not require the forceful or arbitrary interference of authority but also because it is the only system that does not need it.

The first tenet of liberalism claims that free trade among actors will decrease the likelihood of a conflict. According to the second tenet of liberalism, democratic states will not start or engage in a conflict with other democratic countries, creating inter-democratic peace. Lastly, international organizations will offer a platform for states to find a solution and evade conflicts. Liberalism holds a positive perspective on international politics and believes peaceful cooperation among states is attainable as opposed to realist belief.

Peace studies

Peace Studies goes back to the period after the Second World War. In the 1950s, it covered subjects such as the nuclear arms race and the consequences of nuclear war. Korean War and violence in colonial countries forged a pessimistic perspective, which gave birth to Peace studies⁵. Theodore Lenz's Peace Research Laboratory⁶, the oldest operating peace research center⁷, was founded in 1945. Afterward, several research institutes were established, as seen below:

- Institut Français de Polémologie⁸,
- Peace Research Institute of Oslo (PRIO)⁹,
- The Polemological Institute¹⁰,
- The International Peace Research Association (IPRA)¹¹.
- The Stockholm International Peace Institute (SIPRI)¹²,
- The Canadian Peace Research and Education Association (CPREA)¹³,
- The Tampere Peace Research Institute (TAPRI)¹⁴,
- Peace Studies Association of Japan (PSAJ)¹⁵,

⁴ Immanuel Kant's Perpetual Peace includes a peace plan and is the first liberal pamphlet in this field (Williams, 2008, p. 30). He believes a republican government founded on constitutional law is the only form of governance that can be considered acceptable. He states that a republican government, which abides by constitutional law, is keener on representing peaceful behavior than other types of governments. On the other hand, Thomas Paine's revolutionary liberalism posits that harmonious preferences assure cooperation (Walker & Rousseau, 2016, p. 23).

⁵ Pitrim Sorokin, Quincy Wright, and Lewis Fry Richardson are the other early field pioneers (Collins, 2013, p. 55).

⁶ First known as Character Research Institute.

⁷ <http://www.lentzpeaceresearchassociation.org/>

⁸ It was founded in 1945.

⁹ Johan Galtung founded the PRIO in 1959. The current aim of the PRIO is to research the relationship between people, groups, and people for a peaceful condition.

¹⁰ Founded in 1962 and ceased activities in 1993. The most prominent contributor was Bert Röling, a Tokyo War Crimes Tribunal judge.

¹¹ IPRA was founded in 1964. IPRA's mission is to research the conditions of peace and the causes of war.

¹² SIRPI was established in 1966 to provide data analysis and suggestions to policymakers and researchers.

¹³ CPREA was founded in 1966. It aims to promote and research education on the causes of war and the conditions of peace.

¹⁴ TAPRI was founded in Tampere in 1969 by the Finnish government.

¹⁵ PSAJ was established in 1973 to encourage and develop peace research in Japan.

- The Pugwash Movement¹⁶ and Bulletin of the Atomic Scientists¹⁷ also contributed to the development of the field.

Peace studies have sought global solutions that are not state-centred on the main topics of discussion; it has also considered the North-South welfare/poverty problem and environmental issues. In the 1970s, socio-economic and ecological issues were within the scope of the field. Conflict prevention, conflict resolution, and peacekeeping have recently been added to its areas of interest.

Rogers and Ramsbotham identified some main characteristics of Peace Studies. Finding the underlying cause of the violence is the first characteristic of Peace Studies. This means that the root cause lies beyond war and should be defined.

The other characteristic is a search for a mitigation measure after a violent situation, which concerns humanitarian intervention in the conflict zone. This zone can include individuals, groups, and states, generating a multi-layered structure. Because of this structure, Security Studies considers trans-state conflicts (Rogers & Ramsbotham, 1999, p. 750).

Critical security studies

Critical Security Studies is one of the prominent paradigms associated with Liberalism and Realism within thought systems. According to Critical Security researchers, property ownership and control of goods and services cause national and international class conflicts. At the same time, it argues that economic dynamics play a substantial role in social change. This approach examines security issues holistically within a particular framework since it has political, social, philosophical, and scientific aspects.

Even though the Critical Security Studies term appeared at the conference¹⁸ in 1994, the roots go back to the early 1980s. Wyn Jones questioned the Realism state-centric approach. He assesses that Realist arguments are unrealistic because they needed to understand the First World War. Moreover, he questioned the necessity of internal politics to analyze international politics.

Ken Booth made his most extensive contribution to Critical Security Studies in the Theory of World Security (Cavelty & Mauer, 20, p. 50). Booth argued the conservative thinking of security and promoted individuals and groups to have decent lives in his book. He defined security as a feeling of security (Booth, 2007, p. 130).

Social constructivism

Social Constructivism claims that International Relations is shaped by socially and historically constructed ideas as a social theory. These ideas, consisting of factors of collectively held beliefs, build the behavior and identities of actors (Wendt, 1999, p. 4).

According to Kratochwil, "the human world is not simply given and/or natural but that, on the contrary, the human world is one of artifice; that is 'constructed' through the actions of themselves" (Kratochwil, 2001). The world is deemed not purely material, and Constructivism helped offer an alternative way to perceive security. The activities, interests, and beliefs of actors are at the center of understanding the world, and they have shaped this understanding.

Constructivism has three ontological tenets. First, it differs from neorealism and neoliberalism regarding structure. Normative and ideational structures, which are at the center and privileged, are essential. Secondly, the identity of an actor plays a significant role in an actor's behavior and gives an idea about the actor's goals. Lastly, the interaction between actors and their environment occurs mutually.

¹⁶ It aims at a world free of weapons of mass destruction, particularly nuclear weapons, <https://pugwash.org/>

¹⁷ It was created after the devastating consequences of Hiroshima and Nagasaki to create awareness and call for an emergency action plan, <https://thebulletin.org/about-us/>

¹⁸ Critical Security Studies: Concepts and Cases

Therefore, the structure affects the actor and the actor's actions. In this regard, Constructivism opposed the idea of the anarchic structure of Realism because an anarchic world is just a result of actors' beliefs.

Human security

Human security is a concept that the United Nations¹⁹ introduced to emphasize funding and assistance for development and to help individuals in danger, especially those who are the victims of serious internal conflict. At the beginning of the 1990s, there were concerns about the conflict in the South rather than a war between major powers. The intervention of the international community in Rwanda²⁰ and Somalia²¹ demonstrated this concern (Collins, 2013, p. 105).

One of the oldest debates is on "What does human security entail?" Humans are the referent object, yet there is disagreement on which risks should be given priority or security. The debate over prioritizing dangers has split proponents from the narrow and broad schools of thought. While the narrow school was concerned with the threat posed by violence, especially freedom from fear, the broad movement was concerned with freedom of choice.

According to the narrow school, the threat of political violence towards individuals by the state or any other founded political actor should be the focus of human security (Collins, 2013, p. 106). Instead of the lengthy definition labeled "freedom from want," this concept has been condensed to "freedom from fear" of the threat or the use of political violence. On the other hand, the broad schools' members believe that human security entails more than a fear of violence. Human security encompasses the absence of fear and want, which is the subject of the UNDP Report.

Gender security

Following the 9/11 attacks, interest in the intersection of gender and security began to rise. From a security perspective, the wars in Iraq and Afghanistan and the unrest in Pakistan have witnessed the local and global repercussions of gender. Women's suicide bombings in the Middle East and Afghanistan and terrorist groups like the 'Black Widow' in Russia have sparked attention among scholars.

Because of women's biology, conservative feminists argue that only men should fight in wars, while women should support them in uniquely feminine ways. Cultural feminists, on the other hand, are anti-war on a different basis. They argue that women are natural peacemakers who should avoid conflict and pursue influence in the international system to make the world less violent.

According to post-colonial feminists, gender subordination is one of the forms of oppression that women endure. Even if there are naturally restricting elements, liberal feminists argue that biological differences can be overcome, and women can become more like men with adequate training. In this regard, women can participate equally in international affairs and military organizations. Any universal assertions about existence, nature, and capacities of reason, science, and language attract skepticism among post-structuralist feminists. As a result, they cast doubt on traditional Security Studies' entire approach. Furthermore, they consider gender malleable and socially formed; hence, women joining the military must adhere to institutional gender stereotypes (Wibben, 2010, p. 88).

Gender and security are written in an empirical low-theory approach and are not theoretical or directly engaged with the concept of security. As a result, analysis frequently incorporates aspects from many methodologies. Historical events have driven feminism. Sex trafficking

¹⁹ The term "human security" was initially used in the UNDP report (UNDP, 1994).

²⁰ The international community's inability to respond promptly to the Rwandan genocide of 1994 has drawn widespread condemnation. Interahamwe militias massacred an estimated 500,000-1,100,000 Rwandans, predominantly Tutsi and moderate Hutu, over the 100 days between 7 April and 15 July 1994.

²¹ Somalia intervention, a 1992-93 US-led military operation in Somalia, began in 1992 and continued in 1995 as part of a more considerable multinational humanitarian and peacekeeping effort. On October 3-4, 1993, the intervention peaked in the so-called Battle of Mogadishu, where 18 US soldiers and hundreds of Somali opposition fighters and civilians were slaughtered.

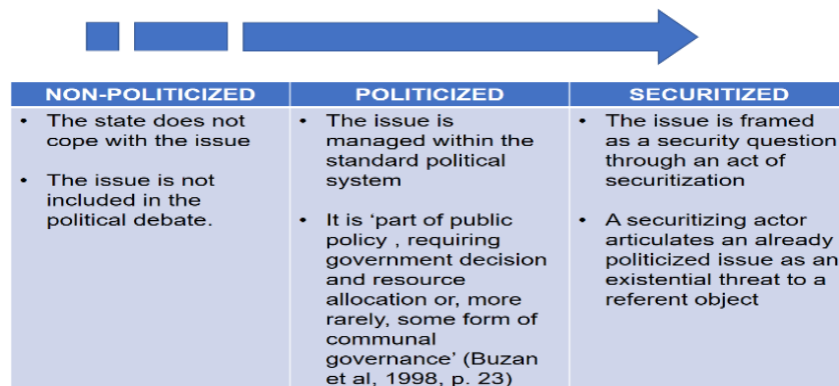
across old East-West borders, wartime sexual violence, women and children as combatants and men as victims of sexual violence, and the influence of UN Security Council Resolution 1325²² on gender and security are only a few of the main subjects on the feminist study agenda (Buzan & Hansen, 2009, p. 212).

Copenhagen school

The Copenhagen School arose in the 1990s from scholars at the Copenhagen Institute for Conflict and Peace Studies²³ (COPRI). As the study progressed, more culture, identity, environment, economy, and health issues began to be studied. This approach has significantly expanded security by adding concepts like securitisation-desecuritisation and Regional Security Complexes to Security Studies.

Securitisation

Theorizing Ole Weaver’s concept of securitisation was the first pillar of his theoretical contributions to Copenhagen School. The securitisation pillar has been one of the most studied topics and theories in international security analysis by the Copenhagen School. According to Weaver, the securitisation theory’s goal is to give an unorthodox security analysis while maintaining traditional security building blocks such as existential threats and survival, which are the cornerstones of the security idea (Waever, 1995, p. 46). While the securitisation theory presents a new analytical framework, it also advances a theoretical framework incorporating the Copenhagen School’s concepts of new security sectors and security reference objects. Unlike the traditional approaches, which regard states solely as objects, securitisation has brought non-state objects, including the environment, people, and society, into international security discussions.

Source: (Emmers, 2013, p. 133).

Figure 1 Securitisation spectrum

In the securitisation theory, any subject can be non-politicised, politicised, or elevated to a national security concern level, labelled as securitised, as depicted in Image 1. Individuals, groups, and abstract concepts like national independence, the environment, and the economy can all be subjects of securitisation (Buzan, Weaver, & Wilde, 1998, p. 42). Threatened individuals may protect the state, political elites, military establishments, or civil society. The target audience should be affected by the language used by the actor who will give protection. If a situation becomes politicised, it is handled according to regular political procedures. It can, however, be securitised if the politicised security issue necessitates the state to take immediate action outside of democratic channels. According to this point of view, an issue that has become

²² On 31 October 2000, the UN Security Council unanimously adopted UNSC Resolution on women, peace, and security. According to the resolution, the armed conflict disproportionately affects women and girls. It advocates for a gender-based approach to conflict resolution, repatriation and resettlement, rehabilitation, reintegration, and post-conflict reconstruction, considering women and girls’ unique needs (UN Press Release SC/6942).

²³ Barry Buzan, Ole Weaver, Jaap De Wilde, Morten Kelstrup, Pierre Lamartine and Elzbieta Tromer are the leading researchers of this school.

a security problem does not have to be a severe threat. If a problem is not politicised, it is no longer a problem in the eyes of the people, and the government is not required to take action.

A successful securitisation process involves three steps:

- Identifying a critical threat,
- Accepting the threat's elimination as an emergency,
- Admitting that extraordinary actions are required to eradicate the threat.

Only some securitisation processes are successful. Because even so-called state-of-emergency measures might be implemented in the third stage, the success of the securitisation process is dependent to some extent on public support.

The securitisation theory of the Copenhagen School is built on the theory of speech act²⁴, which philosopher J. L. Austin developed. According to this theory, when people use language, they convey information and perform actions, such as making requests, giving orders, or making promises. These actions are called "speech acts". Speech act theory states that some people with particular abilities can perform extraordinary things, such as declaring war with words. Saying the words does not guarantee that the action will be carried out successfully. In this regard, ordinary citizens cannot declare war in this situation; only rulers of the state have the authority to realize the security discourse.

Regional security complexes

The Regional Security Complex is the second pillar introduced to the literature by the Copenhagen School. The theory was mainly created about the political and military sectors' dynamics. The formation of regional security complexes is influenced by distance because dangers in these areas spread more quickly over short distances than long ones. In 2003, Barry Buzan and Ole Weaver proposed a detailed Regional Security Complex theory, which provides a conceptual and analytical framework for performing international security analysis at the regional level. It allowed for analyzing post-Cold War regional security concerns and regional security regimes. According to the Copenhagen School, standard points, security priorities, and security dynamics must coincide with establishing a region in the security realm. These elements bind states together. A unified danger perception across states is required to create a regional security complex. This fear of being threatened will lead to collaboration among mutually interdependent governments. While geographic closeness is essential in establishing regional security complexes, other considerations exist. The first condition is that the complex states' needs are parallel. The long-term friendship-enmity ties, the common threat perceptions of the regional governments, the actors they designate as the adversary, and any previous conflicts in the region, if any, are all crucial factors to consider when looking at regional security complexes.

In Security Studies, the Regional Security Complexes paradigm emphasizes regional dynamics. According to Buzan, states are interdependent regarding security. This dependence was assessed in a geographical context, emphasizing the importance of proximity. It has been asserted that states close to one another cannot have the same level of dependency as those far apart. According to this theory, the world was divided into distinct regional groupings. It was highlighted that intra-regional dynamics should be considered in any analyses.

Buzan underlines three perspectives on the post-Cold War structure: neorealist, globalist, and regionalist approach. The neorealist one is state-centric and rests on an argument about power. In neorealism, the distribution of material power within the international system establishes the framework for world security and how balance-of-power theory interacts with it, which is the topic of this argument. The globalist²⁵ perspective is the antithesis of realism's and neorealism's static, power-political understanding of international system structure.

²⁴ Speech act theory states, "to say something is to do something". In securitisation theory, speech acts are used to securitise the environment. See Austin's 1962 book "How to Do Things with Words" for more information on speech act theory.

²⁵ Globalist perspective is called globalisation (Buzan & Weaver, 2003, p. 7).

The regionalist perspective, which is used in the framework of Regional Security Complex Theory, is based on two presumptions;

- “The decline of superpower rivalry reduces the penetrative quality of global power interest in the rest of the world.
- Most of the great powers in the post-Cold War international system are now ‘lite powers’, meaning that their domestic dynamics pull them away from military engagement and strategic competition in the trouble spots of the world, leaving local states and societies to sort out their military-political relationships with less interference from great powers than before” (Buzan & Wæver, 2003, p. 11).

Both neorealism and globalism are presented from the regionalist perspective because territoriality and security are at the core of both the neorealist and regionalist views.

Security sectors

The third pillar in the Copenhagen School’s contribution to the international relations theory is to enrich the international security agenda by integrating economic, political, environmental, social, and human security sectors into the discussion. With the publication of *Security: A New Framework for Analysis* in 1998, Buzan and his colleagues introduced the concept of security sectors to the literature on international relations and security. In this context, economic, political, environmental, social, and human security have appeared in international security literature, including the traditional military security sector. One of the most contentious security sector distinctions throughout the Copenhagen School has been social security. The security sectors are comprised of all these sub-expansions. According to the Copenhagen School, the security area should be developed and broadened to cover personal, non-state, and group security concerns. The Copenhagen School’s human security approach addressed concerns that traditional state-centered and military approaches ignored.

In his research *Man State and Fear*, Buzan avoided providing a broad definition of security, even claiming that doing so would be counterproductive. Similarly, he has yet to find a solution to the security contradictions. Instead, he created a broad security framework regarding levels and sectors, pointing out some of the ignored inconsistencies and delving into crucial topics like anarchy, the defense conundrum, threats, security complexes, and the essence of the state. The following are the sectors:

Political sector

The state’s organization is affected by political threats. Like the military threat, the state and its sovereignty are reference objects for the political threat. The stability of a state, its political system, and the beliefs that give it power are all tied to political security.

The organization of social order is what political security is all about. State sovereignty threats are at the heart of the political sector. Although military threats to sovereignty can be addressed, non-military risks to sovereignty are dealt with by the political sector. The political sector is the most puzzling because it may fall into an area between the military and society sectors (Buzan & Little, 1996). Furthermore, among the other sectors, it is the most diverse and the hardest to define regarding national identity and military security.

Military sector

The state remains the most crucial referent object in this sector, and state ruling elites are the most prominent securitising actors. This position emerges because nations have significantly more military resources than other actors, and ruling elites have emerged politically and legally as the primary claimants to the legitimate right to employ force inside and beyond their territory. The concept of sovereignty over a defined territory and population defines the modern state. As a result of the state’s inherent territorial nature and the fact that force is a particularly effective means of acquiring and retaining territory, this fixation with using force has historically taken precedence.

The fundamental causes of military security issues stem from internal and external procedures to establish and maintain governmental processes. The use of force is only one aspect of the governance process. Military considerations are the political legitimacy terms and conditions and how those criteria are accepted by rulers and ruled. The military security agenda is built on a government's ability to defend itself against internal and external military threats (Buzan et al., 1998, p. 50). However, it can also include military force to defend states or governments against non-military challenges, such as immigration or alternative ideologies.

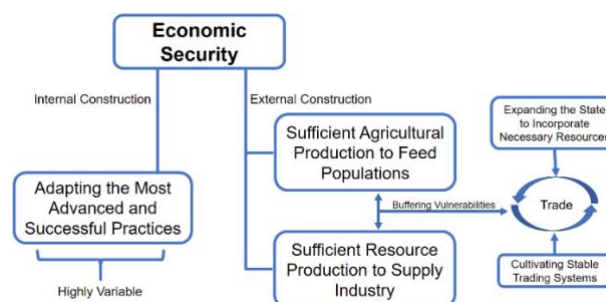
In many developed democracies, the state's defense is becoming primarily one, if not the only, de facto purpose of the military forces. Their military might be more frequently called upon to support normal international order activities like humanitarian intervention or peacekeeping, which cannot be regarded as urgent aid in breaking existing rules or even existential threats to their states. (Buzan, Weaver, & Wilde, 1998, p. 70). Military threats are the most common source of national security concerns. Like other security sectors, military risks threaten all government components. Military threats, unlike other types, include the use of force. The present structure can disintegrate, and diplomatic channels can be barred due to the use of force.

Economic sector

The discussion of economic security is currently dominated by the liberal agenda's dominance and the results of efforts to implement it in trade, production, and finance. Because of the characteristics of the liberal ascendancy, worries about instability and inequality dominate today's discussion on economic security (Buzan et al., 1998, p. 97). As the economy has become more integrated and liberalized, concerns about instability have arisen regarding the relative economic fluctuation of the United States as a hegemon and the problems with international and domestic management. The issues of domestic and international state functions and the poor economic standing of many Third World nations are brought up by concerns about inequality.

The simplest way to understand economic security is regarding people's fundamental needs. People either survive or die depending on their access to necessities such as adequate food, water, clothing, housing, and education (Buzan et al., 1998, p. 104). Firms frequently need more essential elements for economic securitisation if their failure threatens the economy, as with major banks. "Global security" is commonly employed in economic interactions, particularly regarding investment. Investing entails risks on both the political and economic fronts.

States possess the characteristics required for securitisation. They are anticipated to be long-lasting, rooted constructions. The perception of their unity complicates states' function as global rivals. States, unlike corporations, cannot dissolve as economic players if they fail to win the game and go bankrupt. The financial and market resources required for the state to continue to exist and sustain its intended degree of well-being are referred to as economic security. Using the state as a reference point is analogous to using an individual as a reference point. Its basic form ensures the state's survival by ensuring adequate economic conditions. States need enough agricultural production to support their population and enough resource production to keep the industry afloat.

Source: Author's preparation.

Figure 2 The Structure of Economic Security

Another issue to consider when guaranteeing a country's economic security is the economy's internal structure. In this respect, the state differs from the individual due to the complexity of its internal structure. Accepting the most advanced and successful procedures in another region by the international system is critical to the state's survival. The structure of economic security is shown in Image 2.

Societal sector

Political security is strongly tied to societal security since it concerns state organizational stability, government institutions, and the ideologies of governments and states. Identity and community self-concept are essential aspects of society. These identities are different from, but frequently linked with, the explicitly political groups involved in governance (Buzan et al., 1998, p. 119). In the societal sector, identity is the organizing notion. Societies experience societal insecurity in the event of a threat to their existence. Extensive, independent identity groups are crucial to societal security, but these identification groupings are empirically varied by time and location.

Significant external dangers at the societal level in interstate relations imply attacks on national identity. Threats in this field can quickly spill over into politics. Because conditions to form social values, traditions, and patterns are linked to social security. It is important to avoid two common misunderstandings about the phrase social (Buzan et al., 1998, p. 120). To begin with, societal and social security are not the same. Individuals are the focus of social security, which is essentially economic. Collectives and their identities are vital to societal security. Second, the term "societal" has problems because it is usually used to describe a larger, more ambiguous population, which could refer to a group that does not always have a clear character.

Environmental sector

Earthquakes, fires, droughts, and infectious diseases can all be as destructive to a country as war. Throughout history, the environment has been perceived as a background rather than a driving element. However, environmental issues have become more prominent because of increased human activity. Environmental security refers to preserving the environment as a life support system on which all actors rely to live.

This debate has existed since the 1972 United Nations Conference on the Human Environment (Buzan et al., 1998, p. 71). It has gained enough traction over the past years to make the environment a useful political analytical tool. The most prominent feature is the existence of two distinct agendas in the environmental sector: a scientific agenda and a political agenda (Buzan et al., 1998, p. 72). The scientific agenda is usually anchored in the (primarily natural) sciences and non-governmental action, even though they somehow overlap and shape each other. It is built outside of politics, primarily by scientists and research institutions. It presents a list of environmental problems currently impeding or may do so. Governmental and intergovernmental issues are primarily on the political agenda. It entails the public decision-making process and public policies dealing with environmental issues. The political agenda reflects the total level of politicization and securitisation where the two agendas overlap.

Despite their evident interconnectedness and overlap, the two agendas follow different cycles. Academic standards must be adhered to when developing the scientific agenda. Short-term events can alter the political agenda by influencing governmental, media, and public standards.

Conclusion

According to Realism, there is no higher authority above states to enforce agreements and regulate the use of force. Additionally, when a state increases power, other states will develop security policies against it. Nearly all realist writers discuss balancing ways to prevent states from constantly attacking each other to solve security problems in the anarchic international system. Liberalism consists of free trade, democracy, and international institutions. Even

though some empirical studies²⁶ give examples of liberal thought in reducing conflict, it faces intellectual criticism. The future of liberalist theory may remain unclear within security studies due to the recent widening and broadening of the field.

Due to the nature of the multi-faced conflict, Peace Studies has an interdisciplinary approach. For this reason, research institutes tend to draw their human resource from fields such as political science, economics, anthropology, and psychology. A group of researchers adopted post-Marxist Critical Theory to question security. This questioning has made a severe impact on widening the discussion of security. Social Constructivism appeared at the end of the 1980s²⁷ and influenced international politics and relations. Specifically, its impact on security and security threats started with questioning the orthodoxy of rationalist approaches. As other post-Cold War approaches, the Human Security approach broadened the debate of security perception in the literature, and the approach has begun to acquire momentum, growing and developing.'

Women's security has been discussed among feminist scholars, who have sought improvements and recognized it as a topic in international security studies. They cautioned that those women's experiences with the state, military systems, and combat varied from men's. Women are deployed on the front lines of combat in Western countries, and their assistance in the battle against terrorism is acknowledged.

With the book published by Barry Buzan in 1983, the existence of non-military subjects was recognized. Security Studies started to widen and deepen its content by introducing novel approaches to traditional ones. The debate between traditionalists and novel approaches continued until the end of the Cold War. Novel approaches continued to gain ground after the end of the Cold War, and the effect of Constructivism began to take place in the Security Studies literature. The context of the studies became wider by including new subjects.

The Copenhagen School has contributed to the academic literature on securitisation/desecuritisation theory, regional security complex theory, and sectoral security approach in international security studies. The securitisation theory of the Copenhagen School is built on the theory of speech act, which is often used to analyse how political actors use language to construct and negotiate security issues. By examining the types of speech acts used, researchers can gain insights into the power dynamics at play and how actors attempt to shape the security agenda.

The formation of Regional Security Complexes is influenced by distance because dangers in these areas spread more quickly over short distances than long ones. There are three reasons why the Regional Security Complex Theory is practical. First, it sheds light on the appropriate degree of analysis for security studies; second, it can arrange empirical research; and third, theory-based scenarios may be produced based on recognised forms and alternatives of the Regional Security Complex.

Another contribution of Copenhagen School is to enrich the international security agenda by integrating economic, political, environmental, social, and human security sectors into the discussion. Military security, in general, is concerned with the two-level interaction between governments' armed offensive and defensive strength and perceptions of their intentions. Political security concerns a state's organisational stability, management system, and ideology that give it legitimacy. Economic security comprises resources, funds, and markets required to keep welfare and governmental power manageable. Traditional linguistic patterns, culture and language, national identity, and customs benefit from social security, encompassing evolution and sustainability. Environmental security includes the preservation of the local and global biospheres, which serve as the foundation for all other humanitarian endeavours. It should be emphasised that these five sectors cannot exist apart. Each sector denotes a point of attention and importance within the theory and is intimately linked. With the Security Sector approach,

²⁶ See Liberalism: A Theoretical and Empirical Assessment (Walker & Rousseau, 2016).

²⁷ In his seminal book *World of Our Making* from 1989, Nicholas Onuf provided the term's first comprehensive definition.

Copenhagen School has significantly expanded security by adding concepts like securitisation-desecuritisation and Regional Security Complexes to Security Studies. It is concluded that the Copenhagen School occupies a significant position among security studies methodologies and offers a helpful framework for examining contemporary global security concerns.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, or person related to our article titled "Contribution of Copenhagen School to the Security Studies."

Bibliography

- Baldwin, D. A. (1996). Security studies and the end of the Cold War. *World Politics*, 48(1), 117–141. <https://doi.org/10.1353/wp.1995.0001>
- Baysal, B., & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve güvenikleştirme teorisi. *Güvenlik Stratejileri*, 11(22), 61–96. <https://dergipark.org.tr/en/pub/guvenlikstrjtj/issue/7544/99268>
- Booth, K. (2007). *Theory of world security*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511840210>
- Buzan, B. (1991). New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs*, 67(3), 431–451. <https://doi.org/10.2307/2621945>
- Buzan, B. (2015). *People, state and fear - an agenda for international security studies in the Post-Cold War Era*. ECPR Press.
- Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817762>
- Buzan, B., & Little, R. (1996). Reconceptualising anarchy: Structural realism meets world history. *European Journal of International Relations*, 2(4), 403–438. <https://doi.org/10.1177/1354066196002004001>
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Buzan, B., Weaver, O., & Wilde, J. D. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Cavelty, M. D., & Mauer, V. (2009). *The routledge handbook of security studies*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203866764>
- Collins, A. (2013). *Contemporary security studies*. Oxford University Press.
- Emmers, R. (2013). Securitisation. In A. Collins, *Contemporary security studies*, 131 –144. Oxford University Press.
- Gasper, D. (2014). Human security: From definitions to investigating a discourse. In M. Martin, & T. Owen, *Routledge handbook of human security*, 28 –42. Routledge.
- Hayek, F. A. (1945). The road to serfdom with the intellectuals and socialism. *The Institute of Economic Affairs*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.878756>
- Kratochwil, F. (2001). Constructivism as an approach to interdisciplinary study. In Karin M. Fierke, Knud Erik Jorgensen, *Constructing international relations, the next generation*, 13–15. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315705446>
- Mearsheimer, J. (2001). *The tragedy of great power politics*. Norton.
- Rogers, P., & Ramsbotham, O. (1999). Then and now: Peace research - past and future. *Political Studies*, 47(4), 740–754. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00229>
- UNDP. (1994). *Human development report 1994*. Oxford University Press.
- Wæver, O. (1995). *Securitisation and desecuritisation*. In *On Security* edited by Ronnie D. Lipschutz, 46-86, Columbia University Press.
- Walker, T. C., & Rousseau, D. L. (2016). Liberalism: A theoretical and empirical assessment. In *Routledge handbook of security studies*, 22–31. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315753393>
- Walt, S. M. (1991). The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*, 35(2) 211–239. <https://doi.org/10.2307/2600471>

Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. McGraw-Hill.

Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511612183>

Wibben, A. T. (2010). Feminist security studies. In M. D. Cavelty, & V. Mauer, *The routledge handbook of security studies* 84–94. Routledge.

Williams, P. D. (2008). *Security studies: An introduction*. Routledge.

Genişletilmiş Özet

Güvenlik terimi, sahip olduğumuz değerlerin korunmasını ifade eder. Bireysel düzeyde güvenlik, mevcut koşullarda korkusuzca yaşarken oluşabilecek tehditlere karşı güvenli olarak görülebilir. Bu bağlamda güvenliğin temel dinamiğinin tehdit ve tehlikeye karşı hayatta kalmak olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu tanım daha geniş anlamda devletlere ve toplumlara uygulanabilir. Bununla birlikte, değerlerin güvenliği veya korunması olan temel güvenlik kavramını değiştirmeyecektir.

Buzan'a göre güvenlik, devletlerin ve toplumların kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini bağımsız olarak koruma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Buzan, 1991, s. 432). Ayrıca Baldwin, güvenlik kavramının çeşitlenmesini sorgulamış ve tartışmayı yeterince açıklamadığını vurgulamıştır. McSweeney, güvenliğin tanımlanmaya direnen bir kavram olduğunu belirtmiştir (Baysal & Lülecı, 2015).

Güvenlik Çalışmaları, referans nesnelere, bireylerin veya durumların güvenliğini kapsar. Güvenlik Çalışmalarının tarihi 20. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Profesyonel akademik araştırmanın konusu olarak Güvenlik Çalışmalarına ilgi nispeten yenidir ve esas olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anglo-Amerikan zihniyeti tarafından şekillendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Güvenlik Çalışmalarının önemi ve derinliği artmıştır. Bazı araştırmacılara göre Güvenlik Çalışmaları alanı 1950 ile 1960 yılları arasında altın çağını yaşamıştır (Baldwin, 1996, s. 119). Çağlar arasındaki temel fark, nükleer silahlar ve silahların kontrolü gibi yeni konuların tanıtılmasıydı. Bu çağın en bariz sorusu kitle imha silahlarının siyasette bir iktidar aracı olarak kullanılmasıyla ilgiliydi. Bununla beraber, Altın Çağa ait yapılan araştırmaların bulgularını destekleyecek ampirik çalışmalardan yoksundu. Bilgilerin çoğu sınıflandırıldı, fakat çalışmalarda kullanılmadı. Bu çağda, rasyonel aktör caydırıcılık teorisinin merkezinde yer alıyordu. Ne yazık ki bu yaklaşım, devlet davranışını şekillendirmeye katkıda bulunabilecek diplomatik, bilgilendirici ve ekonomik gibi diğer faktörlerin göz ardı edilmesine neden oldu. Güvenlik Çalışmalarının Altın Çağı, çalışmaların çıkmaz sonuçlara ulaşması, devamlılığı sağlayacak araştırmacıların eksikliği ve Vietnam Savaşı'nın sonuçları ile sona erdi.

Soğuk Savaş döneminde Realizm yaklaşımı ağırlıklı olarak kabul görmüştür. Realizmin akademik desteğiyle Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal Güvenlik Çalışmaları olarak, İngiltere'de ise Strateji Çalışmaları olarak ortaya çıktı. Daha sonra Barış Çalışmaları, Strateji Çalışmalarını eleştirmek için gelişti. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'lere kadar, Ulusal Güvenlik Çalışmaları ve Strateji Çalışmaları, güvenlik konularını üzerinde baskın duruma geldi. Sonuç olarak güvenlik konusunda meselelere dar bir pencereden bakıldı ve askeri boyuta odaklandı.

Soğuk savaş sonrası döneme kadar Güvenlik Çalışmaları tamamen askeri bir alan olarak görülmüş ve devletlerin güç politikaları kapsamında ele alınmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde çok boyutlu bir form olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle dikey ekseninde bir birey-grup-devlet olarak; yatay ekseninde politik-ekonomik-sosyal-çevresel-insani; derinlemesine, ulus-devlet ve bölgesel-yerel yönetimlere, uluslararası kuruluşlara, sivil toplum kuruluşlarına, kamuoyuna, basına, piyasaya ve çevre sorunlarına kadar genişlemiştir.

Araştırma, Realizm, liberalizm, barış, eleştirel güvenlik çalışmaları ve en son temel teoriler gibi öne çıkan yaklaşımları anlatmaktadır. Bu nedenle Sosyal İnşacılık, İnsan Güvenliği, Toplumsal Cinsiyet Güvenliği ve Kopenhag Okulu'nu içerir. Dikkat çekici bir şekilde Sosyal İnşacılık Güvenlik Çalışmaları üzerindeki etkisi 1980'lerden sonra artmıştır. Sosyal İnşacılık tek tip bir yaklaşım olmasa da araştırmacılara alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı dönemde, askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel güvenlik gibi farklı sektörleri de dâhil ederek Güvenlik Çalışmalarının tanımı genişlemiştir.

Kopenhag Okulu, uluslararası güvenlik çalışmalarında güvenikleştirme/güveniksizleştirme teorisi, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ve sektörel güvenlik yaklaşımı ile ilgili akademik literatüre katkıda bulunmuştur. Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirme teorisi, söz edimi teorisi üzerine inşa edilmiştir. Söz edimi teorisi, belirli yeteneklere sahip bazı kişilerin, kelimelerle savaş ilan etmek gibi olağanüstü şeyler yapabileceğini belirtir. Sözleri söylemek, eylemin başarıyla gerçekleştirileceğini garanti etmez. Bu bakımdan sıradan vatandaşlar bu durumda savaş ilan edemezler; güvenlik söylemini gerçekleştirme yetkisi sadece devletin yöneticilerine aittir.

Bölgesel Güvenlik Komplekslerinin oluşumu mesafeden etkilenir çünkü bu bölgelerdeki tehlikeler kısa mesafelerde uzun mesafelere göre daha hızlı yayılır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin pratik olmasının üç nedeni vardır. İlk olarak, güvenlik çalışmaları için uygun analiz yaklaşımlarına ışık tutar; ikincisi, ampirik araştırma düzenleyebilir ve üçüncü olarak, Bölgesel Güvenlik Kompleksinin tanınmış formları ve alternatiflerine dayalı olarak teoriye dayalı senaryolar üretilebilir.

Kopenhag Okulu'nun bir diğer katkısı, ekonomik, politik, çevresel, sosyal ve insani güvenlik sektörlerini tartışmaya dâhil ederek uluslararası güvenlik gündemini zenginleştirmektir. Genel olarak askeri güvenlik, hükümetlerin silahlı saldırı ve

savunma güçleri ile niyetlerine ilişkin algıları arasındaki iki seviyeli etkileşimle ilgilidir. Siyasi güvenlik, bir devletin örgütsel istikrarı, yönetim sistemi ve ona meşruiyet veren ideolojisi ile ilgilidir. Ekonomik güvenlik, refahı ve hükümet gücünü yönetilebilir tutmak için gereken kaynakları, fonları ve pazarları ifade eder. Geleneksel dil kalıpları, kültür ve dil, ulusal kimlik ve gelenekler, evrim ve sürdürülebilirliği kapsayan sosyal güvenlikten yararlanır. Çevre güvenliği, diğer tüm insani çabaların temeli olarak hizmet eden yerel ve küresel biyosferlerin korunmasını içerir. Bu beş sektör birbirinden bağımsız olarak var olamaz. Her biri güvenlik kavramı içinde bir odak ve öncelik sırası belirtir ve ayrılmaz bir şekilde iç içedir (Buzan, 2015, s. 38). Güvenlik Sektörü yaklaşımı ile Kopenhag Okulu, Güvenlik Çalışmalarına güvenleştirme-güvenlik dışılaştırma ve Bölgesel Güvenlik Kompleksleri gibi kavramları ekleyerek güvenliği önemli ölçüde genişletmiştir. Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmaları metodolojileri arasında önemli bir yere sahip olduğu ve çağdaş küresel güvenlik endişelerini incelemek için yararlı bir çerçeve sunduğu sonucuna varılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Mustafa Şamlı mahdumları müessesât-ı ticariyyesi örneği (1850-1931)

Mustafa Dağ ¹

¹ Tarih Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa/Türkiye.

ÖZET

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde ticari hayatta başlayan değişim ve modernleşme çalışmaları neticesinde ticari müesseselerinin değişim ve dönüşümlerine dair meydana gelen gelişmeler incelenerek hazırlanan bu çalışmada, *Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi* ele alınmıştır. Haliyle *Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi* çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Bu bağlamda çalışmanın giriş kısmında ticari hayatın düzenleyici otoritesi olan Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin kuruluş süreci ile Osmanlı'da şirketleşme hukukunda meydana gelen gelişmelere değinilmekle birlikte nezâretin öncülük ettiği batı kaynaklı yeni kanun ve düzenlemeler çerçevesinde şirketlerde meydana gelen anonimleşme faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra 1917 yılında anonimleşecek olan Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi hakkında bilgi verilerek ticarethanenin faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Ticarethanenin idari yapılanmasında meydana gelen değişim sonucunda 19 Mayıs 1917 tarihinde kurulan *Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi*'nin kuruluş süreci ve faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede ana kaynak olarak istifade edilen arşiv belgelerinin yanı sıra literatürde yer alan araştırma inceleme eserlerden ve basın yayın organlarından da yararlanılmıştır. Bu bağlamda *Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi*'nin kuruluş süreci ve idari yapının yaşamış olduğu değişime yönelik bilgiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca 1850 ile 1931 yılları arasında gerek ulusal gerekse uluslararası sahada gerçekleştirilmiş olan ticari faaliyetler incelenerek ticarethane tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede yürütülen çalışma neticesinde ticarethanenin tekstil ve madencilik sektöründe faaliyet yürüttüğü saptanmıştır. Ayrıca ticarethanenin ülke içerisinde İstanbul ve çevresi ile ülke dışında Almanya, İngiltere ve Fransa gibi batılı ülkelerle ticari münasebetler içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Osmanlı, anonim şirketler, ticaret nezâreti, Mustafa Şamlı anonim şirketi, tekstil, madencilik

Local elements of economic life in the Ottoman State: Example of Mustafa Samli mahdumlari muessesât-i ticariyyesi (Mustafa Samli & Sons Co.) (1850-1931)

ABSTRACT

In this study, in which the developments regarding the changes and transformations in businesses as a result of change and modernization efforts in economic life in the Ottoman state due to the Reformation Period were examined, and Mustafa Samli Mahdumlari Ticarethanesi was discussed. Hence, Mustafa Samli Mahdumlari Ticarethanesi constituted the subject of the study. In this context, in the introduction part of the study, the establishment process of the Ministry of Trade and Agriculture, which was the regulating authority of commercial life, and developments in corporate law in the Ottoman state were discussed, and information about incorporation activities of businesses within the framework West-oriented new laws and regulations was provided. Then, information was provided about Mustafa Samli Mahdumlari Muessesat-i Ticariyyesi, which was incorporated in 1917, and the company's activities were analyzed. The establishment process and activities of *Mustafa Samli Mahdumu Muessesât-ı Ticaret-i Anonim Sirket-i Osmaniyesi*, which was founded on 19 May 1917 as a result of the change in the administrative structure of the company, were evaluated. In this evaluation, in addition to archival

Atf: Dağ, M. (2024). Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Mustafa Şamlı mahdumları müessesât-ı ticariyyesi örneği (1850-1931). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 351-372. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1268673>

documents as the main source, studies in the literature and news in media organizations were used. In this context, it was attempted to reveal new information on the transformation experienced by *Mustafa Samli Mahdumlari Ticarethanesi* in the establishment and organization process. Moreover, the company was introduced by examining commercial activities in both the national and international arena between 1850 and 1932. As a result of the study conducted within this scope, it was determined that the company was active in the textile and mining sectors. In addition, it was also determined that the company had commercial relations in Istanbul and its surroundings as well as relations with western countries such as Germany, England, and France.

KEYWORDS: Ottoman, Incorporated Company, Ministry of Trade, Mustafa Samli Incorporated Company, Textile, Mining.

Giriş

19. yüzyılda Avrupa sermayesi Osmanlı sanayisinin gelişme göstermesinde büyük öneme sahip olmuştur (Sırma, 2011, s. 118). Nitekim yabancı sermaye¹ olarak nitelendirilebilecek bu kaynak Osmanlı'da birçok şirket kurarak şirketleşme faaliyetlerinin gelişmesinde büyük öneme haiz olmuştur (Pamuk, 2018, s. 55-56). Sanayi ve iktisadi kalkınmanın şirketleşme faaliyetlerinin arttırılmasıyla oluşacağı düşüncesi bu dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim 1854 yılında ilk dış borcun² alındığı dönemde Sultan Abdülmecit bu öneme şu ifadelerle açıklamıştır;

"...istikraz olunmamak için çok çalıştım. Lakin ahval bizi istikraza mecbur etti. Bunun te'diyesi varidatın artmasıyla olur. Bu dahi i'mâr-ı mülk ile yani her devlette olduğu gibi kumpanyalar teşkil ederek demiryolları yapmakla olur. Artık kumpanyalara da muvaffak eylemeliyiz..." (Koraltürk, 1999, s. 443).

Sultan Abdülmecit döneminde girişilen yapısal reformlar neticesinde şirketleşme faaliyetleri hukuksal zemine oturtulmuştur (Kazgan, 1975, s. 399-405). Yapılan önemli reformlardan biri de 1838 yılında kurulan Meclis-i Umûr-ı Nafia'nın³ faaliyete geçmiş olmasıdır (Çetin, Aydos, 2021, s. 4-5). Hemen ardından 24 Mayıs 1839 tarihinde Ticaret Nezâreti faaliyete geçmiştir (Tekdemir, 2012, s. 50). Şirketleşme sürecinde meydana gelen anlaşmazlıklara çözüm amaçlı nezâret bünyesinde 1841 yılında Mahkeme-i Ticaret (Demirci, 2019, s. 15-16; Demirci, 2019, s. 99), 1848 yılında ise Karma Ticaret Mahkemesi teşekkül ettirilmiştir (Duran, 2008, s. 76).

Şirketleşmeye yönelik hukuksal düzenlemelerde atılan önemli adımlardan biri de 1850 yılında Kanunname-i Ticaret adıyla hazırlanan nizamnameyle gerçekleşmiştir (Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt, s. 375). Bu kanunname ise kapitalist anlamda şirketleşmenin ilk mevzuatı olarak kayıtlara geçmiştir (İnan, 1965-1966, s. 829). Lakin Fransız ticaret kanununun birinci ve ikinci kısmından istifade edilerek hazırlanan bu kanunnamede şirketlerle ilgili yeterli hükümlere yer verilmemiştir (Toprak, 1982, s. 37-38). Bu eksiklik ise ileride yeni düzenlemelerin yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Mesela 1861 yılında Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi⁴ hazırlanmıştır (Uluğ Cicim, 2016, s. 396). Hemen ardından 1863 yılında Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi⁵ hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur (Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt, s. 466).

II. Abdülhamit 23 Aralık 1876 tarihinde birçok alanda hukuki manada düzenlemeyi ön gören Kanun-i Esasi'yi ilan etmiştir (Karpat, 2019, s. 99). Bu anayasanın 13. maddesi şirketleşme ile ilgili hükümlerden oluşmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 2779, Gömlek No: 19). Bu madde; "Tebaa-i Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felahet için her nevi şirketler teşkiline mezundur" (Yılmaz, 2018, s. 30) şeklinde kaleme alınmıştır (BOA. Y.EE. Dosya No: 41, Gömlek No: 7; BOA. HR. TO. Dosya No: 518, Gömlek No: 1, Sıra No: 3). Görüldüğü gibi Osmanlı tebaasının

¹ Ülke dışından sağlanan iktisadi kaynaktır. Devlet veya gerçek ya da tüzel kişilerden temin edilebilmektedir (Bulutoğlu, 1970, s. 5, 7, 8).

² İlk dış borç Kırım Savaşı sırasında Londra'dan 3.000.000.000 olarak alınmıştır (BOA. HR. SFR.3. Dosya No: 16, Gömlek No: 12; Arı, 2002, s. 47; Ezer, 2012, s. 37).

³ Esasen bu meclis önce *Ziraat ve Sanayi Meclisi* adıyla Hariciye Nezâreti'ne bağlı olarak kurulmuş olup aynı yıl içerisinde *Meclis-i Umûr-ı Nafia* adını almıştır (Güran, 2014, s. 48).

⁴ Nizamnamenin içeriği için bkz. BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 87, Gömlek No: 46.

⁵ 14 fasıl ve 282 maddeden oluşan nizamname için bkz. BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 6, Gömlek No: 5.

kanun ve nizamnameler çerçevesinde ticaret, sanat ve ziraat ile ilgili her türlü şirket kurma hakkının mahfuz olduğu belirtilmiştir.

Bu şirketlerden anonim⁶ müesseseler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulmaya başlanmıştır (Toraman, Taştan, 2021, s. 47-50). Bu çerçevedeki hükümler 29 Kasım 1882 tarihinde ilan edilen Anonim Şirketler Nizamname-i Dahilisinde yer almıştır (Şensoy, 2018, s. 245; Kenanoğlu, 2005, s. 75-76). Bu nizamnamede şirketin amacına, görev süresine, sermayesine, mali yapısına, kâr dağılımına ve idari yapısına dair bilgilere yer verilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1236, Gömlek No: 24; BOA. ŞD. Dosya No: 3206, Gömlek No: 10). 7 Aralık 1887 tarihinde ise Memalik-i Ecnebiyede Teşekkül Eden Anonim Şirketlerinin Memalik-i Devlet-i Âliyye'de İcra-yı Muamelât İçin Küşad veyahut Tayin Edecekleri Acenteler Hakkında Nizamname⁷ yayınlanmıştır (Düstur, 1. Tertip, 5. Cilt, s. 963-965). Bu nizamnameyle birlikte Osmanlı şirketlerinin yabancı ülkelerde kurulan şirketlerle olan ilişkileri düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde şirketleşmeye yönelik yapılan bu yasal düzenlemeler doğrultusunda 1850 yılından 1908 yılına kadar 86 adet anonim şirket teşekkül ettirilmiş iken, 1908 ile 1918 yılları arasında ise 113 adet anonim şirket faaliyete geçmiştir (Torman, Taştan, 2021, s. 49). Bu şirketlerden biri de önce Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi daha sonra ise Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi olarak adlandırılacak olan ticarethanedir. Ticarethane gerek 1917 önceki gerekse 1917 sonrası idari yapının değişime uğramasından sonraki süreçte adını tüccar Şamlı Mustafa Bey 'den almıştır.

Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticariyyesi ve faaliyetleri

Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi'nin 1850 ile 1917 yılları arasında faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Tekstil alanında faaliyet gösteren bu ticarethanenin 19 Mayıs 1917 tarihinde faaliyetlerine son verilmekle birlikte hak ve sorumlulukları Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Anonim Şirket-i Osmaniyesi'ne devredilmiştir (Gökatalay, 2015, s. 129).

Her ne kadar şirketin resmi kuruluş tarihi 19 Mayıs 1917 tarihi olarak tespit edilmiş olsa da (Çakır, Akkuş, 2015, s. 191) şirketin bu tarihten önceki dönemlerde Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Ticariyyesi olarak faaliyet içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Lakin bu ticarethanenin tam olarak kuruluş tarihi hakkında bilgi saptanamamıştır. Mustafa Şamlı ile ilgili ilk ticari girişimlerin 1879 yılında başladığı anlaşılmaktadır. İstanbul'da Sultanhamamı caddesinde yirmi üç, yirmi beş ve elli yedi numaralı hanelerde ikamet etmekte olan tüccar Mustafa Şamlı ve oğulları ile Alman fabrikatör Jef Gunter⁸ arasında ticari faaliyetten dolayı bir anlaşmazlık cereyan etmiştir. Bu anlaşmazlık mahkemeye taşınmıştır (BOA. HR. TH. Dosya No: 196, Gömlek No: 47). Şamlı Mustafa Ticarethanesi'nin Almanya'da faaliyet gösteren bir fabrikatörle sorun yaşaması ve bu sorunun mahkemeye taşınmasına dair bilgilerden hareketle ticarethanenin bu tarihlerde uluslararası faaliyetler içerisinde bulunduğu söylenebilir.

Taraflar arasında yaşanan muhakeme süreciyle ilgili 29 Haziran 1897 tarihinde bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre Mustafa Şamlı mahdumları tarafından İstanbul Mukavele Muharrirliği aracılığı ile Jef Gunter'e bir telgraf çekilmiştir (BOA. HR. UHM. Dosya No: 23, Gömlek No: 10). Buna karşın 27 Temmuz 1899 tarihinde ise Almanya Konsolosluğundan İstanbul Mukavele Muharrirliği aracılığı ile Mustafa Şamlı mahdumlarına cevap niteliğinde bir telgraf iletilmiş olsa da gerek Mustafa Şamlı gerekse Jef Gunter tarafından iletilen her iki telgrafın içeriğine dair bilgilere ulaşılamamıştır (BOA. HR. UHM. Dosya No: 325, Gömlek No: 52; BOA. HR. UHM. Dosya No: 327, Gömlek No: 26). Fakat Jef Gunter tarafından kaleme alınan metnin Fransızca yazıldığı ve Türkçeye çevirisinin yapılmasının yanı sıra bir kuruşluk pulun da yapıştırıldığına dair bilgilere tesadüf edilmiştir (BOA. HR. UHM. Dosya No: 304, Gömlek No: 58). Bu bilgilerden hareketle ticarethane ile fabrikatör arasındaki iletişimin dönemin uluslararası dili olarak kabul edilen Fransızca üzerinden sağlandığı çıkarımında bulunulabilir.

⁶ Hukuki, idari ve mali yükümlülüklerini yerine getiren birden fazla sermaye katılımcısı ile kurulan şirketlerdir (Erdaş, 2017, s. 179).

⁷ 15 maddeden oluşan nizamnamenin içeriği için bkz. BOA. Y. A. RES. Dosya No: 73, Gömlek No: 31.

⁸ Jef Gunter Almanya'ya bağlı olan Saksonya'da Nieder-Zivonitz şehrinde ikamet etmektedir (BOA. HR. TH. Dosya No: 196, Gömlek No: 47).

Mahkeme sürecine dair 3 Mart 1910 tarihinde bir gelişmenin yaşandığı tespit edilmiştir. Buna göre Jef Gunter tarafından Berlin Ticaret Mahkemesi'nde Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi aleyhine açılan dava süreci neticelenmiştir. Her ne kadar alınan karara dair bilgi aktarılmasa da mahkeme kararı Mustafa Şamlı ile oğullarına bildirilmesi için Alman Konsolosluğu tarafından İstanbul Muameleat Muharrirliğine iletilmiştir (BOA. HR. UHM. Dosya No: 383, Gömlek No: 22). Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi ile fabrikatör Alman Jef Gunter arasında ticari anlaşmazlıktan dolayı 1879 ile 1910 tarihleri arasında uluslararası sorun olarak nitelendirilebilecek bir dava sürecinin yaşandığı çıkarımında bulunabilmek mümkündür.

Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi satışını yaptığı ürünleri halka duyurmak için 1908 ile 1909 yılları arasında sıklıkla Tanin gazetesine reklam verdiği tespit edilmiştir (Kocakaya, 2016, s. 136, 145, 146). Bu reklamlardan biri Mustafa Şamlı Mahdumları başlığı ile duyurulmuştur (Tanin Gazetesi, 27 Kasım 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 12 Aralık 1908, s. 4). Şöyle ki, 1908 yılı içerisinde mağazada sergisi yapılacak olan ürünler arasında ipekli, yünlü ve kadifeli kumaş parçalarının olduğu belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 14 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 10 Aralık 1908, s. 4). Bu serginin yalnızca üç hafta süreceği aktarılmıştır (Tanin Gazetesi, 7 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 5 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 3 Aralık 1908, s. 4; Tanin Gazetesi, 30 Kasım 1908, s. 4). Ancak serginin tarih aralığına dair bilgi bulunmamaktadır. Serginin üç hafta ile sınırlandırılmış olması ticarethanenin ürünlerini kısıtlı zaman içinde düşük fiyata satışa çıkardığı gibi ürünlerini pazarlamak için kampanyalara başvurduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bir diğer ilanın da aynı başlık ile duyurulduğu görülmüştür. Bu ilanda bir öncekinden farklı olarak ürün çeşitliliğine dikkat çekilmiştir (Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1908, s. 8). Bu ürünlerin mevsimlik ipekli ve yünlü elbiselik ve çarşaflik kumaşların olduğu aktarılmıştır. Ayrıca satışta olan ürünler arasında kadife kumaşlar, fanila, çorap, mendil,⁹ gömlek, yakalık, balerin, erkek ve kız çocukları için elbise, şemsiye, çamaşır takımları ve tuhafiyenin yanı sıra bin çeşit zarif hediyelik eşya yer almaktadır. Bu ürünlerin ise İngiltere ve Fransa'dan getirtildiğine dikkat çekilmiştir (Tanin Gazetesi, 9 Ekim 1908, s. 8). Bu ürünlerin İngiltere ve Fransa'dan getirilmiş olması Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi'nin uluslararası ticari girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca ilanda satış yapılan ürünlerin detaylarına dair bilgilere yer verilmiş olması ticarethanenin müşterilerini ürünler hakkında bilgilendirmeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Bunu yaparken de her şirket gibi basın yayın organlarını aktif olarak kullandığı tespit edilmiştir.

Şirketin 1908 yılına benzer reklamları 1909 yılında da verdiği anlaşılmaktadır (Tanin Gazetesi, 14 Haziran 1909, s. 4). Bu reklamlarda bir önceki yılda olduğu gibi genel olarak Mustafa Şamlı Mahdumları başlığı ile duyurulmuştu (Tanin Gazetesi, 21 Haziran 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 1 Temmuz 1909, s. 4). Bahçekapısı Mahallesinde Meydancık sokağında bulunan ticarethanede satılan ürünler arasında çarşaflik ve esvaplık ipekli ve yünlü kumaşların mevcut olduğu belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 2 Temmuz 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 12 Temmuz 1909, s. 4). Diğer kumaş türleri arasında elyaf ve ketenin de olduğu aktarılmıştır (Tanin Gazetesi, 23 Temmuz 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 23 Eylül 1909, s. 4). Satışta olan diğer ürünler ise çorap, mendil, fanila, gömlek, boyun bağı, şemsiye, baston, çamaşır takımları, buluz, eteklik, erkek ve kız çocukları için elbiseler, tatlı ve çay takımları, konsül, fırça ve tuvalet takımları, fantezi taşlı taraklar ve zarif ayak kaplarıdır (Tanin Gazetesi, 31 Temmuz 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 3 Ağustos 1909, s. 4). Bölgedeki müşteriler için uzak olan Beyoğlu'ndaki mağazalara gitmeden ihtiyaçlarının buradan karşılanabileceğine dikkat çekilerek müşteri çekmeye çalışılmıştır (Zorbay, Atik, 2020, s. 206). Ayrıca farklı türde hediyelik eşyanın, hazır ve ısmarlama erkek kostümlerinin satışı yapılacağı bir mağazanın daha açılacağı da belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 28 Eylül 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 1 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 8 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 9 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 11 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 15 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 19 Ekim 1909, s. 4; Tanin Gazetesi, 21 Ekim 1909, s. 4; Çetinkaya, 2004, s. 158-159). Benzer ilana 1910 yılında da yer verildiği tespit edilmiştir (Tanin Gazetesi, 3 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 7 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 10 Temmuz 1910, s. 4; Tanin

⁹ Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi tarafından satışa sunulan mendil örneği için Bkz. Ek-1.

Gazetesi, 15 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 17 Temmuz 1910, s. 4; Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1910, s. 4). Bir mağazanın daha açılmasına dair verilen bilgiden hareketle ticarethanenin mevcut yapısının ihtiyaçları karşılayamadığı ve ek bir şube açma girişiminde bulunarak büyümeye gittiği çıkarımı yapılabilmektedir. Bu durum ise ticarethanenin ticari faaliyetleri neticesinde büyük oranda kazanç elde ettiğini göstermektedir.

Şirketin 1909 yılındaki bir diğer gazete reklamında Mustafa Şamlı Mahdumları başlığı kullanılmıştır (Tanin Gazetesi, 8 Kasım 1909, s. 4). Bu başlıkta ticarethanede 10.000 farklı parçanın satışta bulunduğu dikkat çekilmiştir. Bu ürünlerin satışı için ise sergi düzenleneceği belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 11 Kasım 1909, s. 4). İlanda dikkat çeken bir diğer duyuru da birçok seneden beridir ticarethanenin hediyeelik eşyalar için sergi düzenlemesi olmuştur (Tanin Gazetesi, 14 Kasım 1909, s. 4). Bu sene düzenlenecek olan serginin ise Kasım ayının 24'üncü günü düzenleneceği aktarılmıştır. İlgili tarihte başlayıp üç hafta süreceği ifade edilmiştir (Tanin Gazetesi, 16 Kasım 1909, s. 4). Bir önceki yılda da gerçekleştiği gibi ticarethane sergi gibi kampanyalar yoluyla ürünlerini pazarlama yoluna sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Sergide satılacak olan ürünlerin çürük ve lekeli olma ihtimalinin kesinlikle olmadığı belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 24 Kasım 1909, s. 4). Fiyat hususuna da değinilerek piyasadaki bu kalitedeki malların neredeyse %50 oranında düşük olduğu ifade edilmiştir (Tanin Gazetesi, 29 Kasım 1909, s. 4). Piyasadaki ürünlerin fiyatına göre %50 oranında düşük ücretle satışa sunulan ürünlerin kesinlikle çürük ve lekeli olmadığına dikkat çekilmesi müşterilerin aklında oluşan soru işaretlerini gidermeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Son olarak ilanda halkın bu fırsattan istifade etmeleri ve kaçırmamaları önemle rica olunmuştur (Tanin Gazetesi, 4 Aralık 1909, s. 4). Satışta olan ürünlerin fiyat değerinden %50 oranında düşük fiyata satışa sunulması sadece yılda bir defa düzenlenmekte olan sergiye özgü bir kampanya olduğu söylenebilir. Muhtemeldir ki bu üç haftalık süreç zarfında ticarethanenin ürünlerine halk yoğun ilgi göstermiştir.

Genel olarak giyim, manifatura ve hediyeelik eşyaları satışa sunan ticarethanenin, 1911 yılında bir maden ocağını işletme imtiyazını elde ettiği görülmektedir. Buna göre Kastamonu vilayeti sınırları içerisinde bulunan Çankırı sancağına bağlı olan Şabanözü nahiyesi Arap köyünde çıkarılmakta olan bakır, simli kurşun,¹⁰ altın ve platin madeninin çıkarılma imtiyazının Şamlı Mustafa Bey ve oğulları olan Mehmet ile Nihat Beylere verilmesi hakkında Maliye, Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne başvuruda bulunulmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararı doğrultusunda madeni işletme hakkı 30 Ocak 1911 tarihinde 99 yıllığına Şamlı Mustafa Bey ve oğullarına verilmiştir. İmtiyazın onaylanması ise 10 Mayıs 1911 tarihinde gerçekleşmiştir (BOA. BEO. Dosya No: 4570, Gömlek No: 342719). Bu bilgilerden hareketle ticarethanenin sadece manifatura, giyim ve tekstil sektöründe değil madencilik sektöründe de faaliyet içerisinde bulunduğu söylenebilir.

Buna göre bakır madeninin işletilmesine dair esaslar için bir layiha hazırlanmıştır. Bu layiha üç kıta şekilde hazırlanmıştır. İlk nüshası Ticaret ve Ziraat Nezâreti Maden Müdüriyetine, ikinci nüshası yerel idareye ve diğer nüshası ise mültezimlere teslim edilmiştir. Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethane'si uhdesinde işletilecek olan bu maddenler için hazırlanan layiha on üç maddeden oluşmaktadır. Buna göre Arap kazasında mülkiyeti devlete ait olan arazide bulunan bakır madeninin işletilme imtiyazı 99 seneliğine İstanbul'da ikâmeti olan Osmanlı tebaası Şamlı Mustafa Bey ve oğulları Mehmet ile Nihat Beylere verilmiştir. Ayrıca ortaklar arasında Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, ticarethane Başkatibi Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade Fethi Efendi, Köprülü Hafız Seyit Efendi ile Kalmin Efendi de bulunmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1237, Gömlek No: 34). Lakin 99 yıllığına tanınan imtiyaz hakkı sürecinin ne zaman sona erdiği ve bu süreç zarfında maden çıkarma faaliyetlerine yönelik bir gelişme tespit edilememiştir. İmtiyazın Şamlı Mustafa Bey ve oğullarının yanı sıra Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, ticarethane Başkatibi Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade Fethi Efendi, Köprülü Hafız Seyit Efendi ile Kalmin Efendi'ye verilmiş olması birden çok hisseli bir sermaye ortaklığının kurulduğunu göstermektedir.

¹⁰ Simli kurşun madeni daha çok Tuht (Yapraklı) nahiyesine tabi Aşağı Badiken köyündeki maden ocaklarında çıkarılmıştır (BOA. ŞD. Dosya No: 1238, Gömlek No: 12).

Yüz hissedenden oluşan ortaklığın dağılımı ise Şamlı Mustafa Bey'in oğullarından Mehmet Bey otuz, Nihat Bey otuz, Ahmet Hamdi Efendi on, Mustafa Haşmet Efendi on beş, Fethi Efendi altı, Köprülü Hafız Seyit Efendi beş ve Kalmin Efendi ise dört hisseye sahip olmuştur. 20 Nisan 1911 tarihinde Mustafa Haşmet Efendi sahip olduğu yirmi hissesinden beş hissesini Seyit Efendi'ye devretmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1237, Gömlek No: 34). Hisse dağılımlarına bakıldığında Mustafa Şamlı Ticarethanesi'nin kurucuları olan Mehmet ile Nihat Beylerin toplamda yüz hissedenden 60 hisseye sahip oldukları bilgisinden hareketle imtiyazın en güçlü ortakları olduğu söylenebilir. Nitekim maden işletmesinin şirket uhdesinde gerçekleştirileceğine daha önce dikkat çekilmişti.

İltizamı verilmiş arazinin ölçüsü ise 914 arşın¹¹ olarak belirlenmiştir. Her sene her bir arşın için 10 kuruş olmak üzere toplamda 9.140 kuruş, ayrıca temettü¹² vergisi olarak kârın %6 oranında vergi olarak verilmesinin yanı sıra askeri teçhizat için ise 548 kuruş 16 paranın mültezimler tarafından mart ayının başlangıcında verileceği karar altına alınmıştır. Çıkarılan madenin işlenmesiyle birlikte ihraç edilmesinden elde edilen gelirden %5 oranında vergi alınacaktır. Bakır madenin işletilmesi sırasında bir kereliğine mahsus olmak üzere 150 adet Osmanlı altını ile %6 oranındaki harç ücreti mültezimler tarafından tahsis edilecektir. Madenin çıkarıldığı bölgelerde karışıklığın çıkması üzerine askeri hareketin yapılması durumunda çalışmaların kısmen durdurulması veya tatil edilmesi halinde mültezimler muhalefet etmemekle birlikte zarar ve ziyana yönelik tazminat talep etmeyeceklerdir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Mültezimler tarafından askeri teçhizat için bütçenin ayrılmış olması maden sahasının korunmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Maden ocağında yapılacak faaliyetler Maden Nizamnamesinin altmış iki, altmış üç ve altmış dördüncü maddeleri hükmünce yürütülecek olup, Şabanözü madeni faaliyetlerine yönelik hazırlanan layiha maddeleri ise hükümet mühendisi veya mühendisin hazır bulunmaması durumunda Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından denetlenerek ruhsat verilmiştir. Bu layihanın uygun bulunması halinde maden çıkarma faaliyetlerine devam edileceğine karar verildiği gibi uygun şartların oluşmaması halinde ise iltizamın sona ermesi veya layihada düzenlemelerin yapılması yönünde karar verilebilmektedir. İşletilmekte olan mağaralardan madenlerin çıkarılması için yeni arazi sınırlarının belirlenmesi, yol, kapı ve bacanın açılmasına ihtiyaç duyulması halinde ise iltizam sahipleri Ziraat ve Ticaret Nezâreti'ne başvurarak gerekli işlemlerin yapılması için izin talep etmek zorundadırlar (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Şirket faaliyetlerin nizamnameye uygun olarak işletilip işletilmediğinin mühendisler tarafından denetlenmesinin yasal hükümlerle belirlenmiş olması hükümetin işletme üzerinde denetim mekanizmasına yasal dayanak oluşturması olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu durum ticarethanenin maden ocağındaki faaliyetlerinin devlet denetimi altında olduğunu göstermektedir.

Mühendisin yapacağı denetimler neticesinde maden ocağında açılacak olan kapı ve mağaraların terk edilmesi halinde Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin belirleyeceği masraf tutarı mültezimler tarafından karşılanacaktır. Yine çıkarılan madenlerin işletilmesi için ikinci bir şubenin açılmasına ihtiyaç duyulması durumunda Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne tekrar başvuruda bulunulacaktır. Bu başvuru değerlendirilip yeni bir layiha hazırlanarak kabul, ret veya düzenlenmesine yönelik karar alınabilmektedir. Maden ocağı civarında yeni alanlarda çalışmalara ihtiyaç duyulması durumunda mültezimlerin ifadelerine başvurulmaktadır. Ancak Maden İdaresi tarafından ruhsat verilmedikçe o alanlarda çalışmaların yapılması yasaktır. İzinsiz çalışmaların yapılması halinde ise zarar ve ziyanın mültezimler tarafından karşılandığı gibi iltizam sahipleri bu işten menedilecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). İzinsiz maden arayışının Maden İdaresi tarafından tespit edilmesi durumunda mültezimlerin maddi zararı karşılandığı gibi işten el

¹¹ Bir mimar arşını 75,8 cm, çarşı arşını ise 68,5 cm'ye denk gelmektedir (Erkal, 1991, s. 411-413; Taşkın, 2005, s. 141-143).

¹² Temettü vergisi II. Mahmut döneminde ihdas edilmiş olup bir tür belediye vergisi olan ihtisap vergisinin karşılığıdır. 1859 yılında bu vergi türü ticaret ve sanatta işgal eden esnaftan alınmaktadır. Kazanç üzerinden elde edilen kârın %3'i olarak belirlenmiş olup hükümetin bu oranı düşürme veya arttırma yetkisine sahiptir (Eldem, 1994, s. 178-179).

çektirilerek bu işten menedileceklerine dair kararın alınması yasa dışı girişimler karşısında caydırıcı cezaların uygulanacağını göstermektedir.

Maden ocağında yapılan çalışmaların su giderlerine, bentlere, çeşmelere, yollara ve demiryollarına 150 metre uzaklıkta olması halinde sahada maden arama faaliyetlerinin yapılması için şirkete imtiyaz hakkı tanınmıştır. Maden ocağında önemli cevher yataklarının tespit edilmesi durumunda ise mağara ve su yollarının ağızlarına silahlı emniyet kuvvetleri görevlendirilmiştir. Maden ocağında yapılan çalışmalar neticesinde ikinci bir maden çeşidine ulaşılması durumunda yeni madenin bir miktarı yerel idareye diğer geri kalanı ise daha önce ruhsatlı olan maden çeşidiyle birlikte işletme hakkı mültezimlere verilmektedir. Yerel idareye bırakılan maden yataklarının kim tarafından işletileceğine dair karar Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından belirlenecektir. Aynı ocak içerisinde bulunan yeni cins madenin ihalesi farklı bir mültezime verilmesi durumunda daha önceki mültezim bu duruma itiraz edemeyecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Bu durum ise esasen maden sahasının değil maden sahasında üzerinde çıkarılması hususunda anlaşma sağlanan maden çeşidinin imtiyaz hakkının mültezimlere verildiğini göstermektedir. Bu da arazi mülkiyetinin devlete, araziyi işletme hakkının ise mültezimlere ait olduğu şekilde yorumlanabilmektedir.

Bölge ahalisinin menfaati doğrultusunda maden sahası dahilinde yeni bir binanın inşa edilmesi veya demiryolunun geçirilmesine karar verilmesi halinde iltizam sahibinin itiraz edemeyeceği gibi tazminat davasını da açmaya hakkının olmayacağı belirtilmiştir. Ancak bu yolların veya yapının maden ocağı kaynağı üzerinde inşa edilmesi durumunda mahkemenin belirleyeceği zarar miktarı hükümet tarafından mültezime ödenecektir. Divan-ı Hümayundan onaylanmış ve Maden Müdüriyeti tarafından imzalanan bu layihaya ve Osmanlı hukukuna mültezimlerin uyması zorunlu koşulmuştur. Aksine hareket etmeleri durumunda ise cezalandırılacakları belirtilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 1264, Gömlek No: 20). Maden ocağı kaynağı üzerinde yol veya yapının inşa edilme kararının alınması üzerine mültezimlere itiraz etme veya tazminat almak için mahkemeye başvurma hakkının yasal güvenceyle mahfuz edilmiş olması mültezimlerin hak arayışlarına hukuki zemin oluşturmuştur. Bu durum ise mültezimlerin hak arayışı içerisinde bulunmaları için gerekli yasal düzenlemelerin yapıldığını göstermektedir.

Mustafa Şamlı Mahdumları Ticarethanesi, bir taraftan maden işletmeciliği ile meşgul olurken diğer taraftan da vergi konusunda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Şöyle ki İstanbul Meydancık caddesinde inşa edilmiş olan mağaza için 30.000 lira kıymetinde vergi belirlenmiştir. Ancak bu vergi miktarının 18.000 ile 20.000 lira arasında olması gerektiği belirtilmiştir. Nitekim inşa edilmiş olan yapının üç misli büyüklükte olan ve son derece gösterişli şekilde inşa edilmiş olan Arvahi Ticarethanesi'nin inşasından 30.000 lira alındığı göz önünde bulundurulursa daha sade ve küçük olan mağaza için 30.000 liranın belirlenmiş olmasına itiraz edilmiştir. Şirketin işleticisi olan Şamlı Mustafa Bey ile oğlu Mehmet Bey mağdur olduklarını dile getirerek Maliye Nezâreti'ne başvuruda bulunarak alınacak olan emlak vergisi miktarına itirazda bulunmuşlardır. İtirazda bulunurken binanın üç farklı yapıdan oluştuğu ve yapının son derece sade olduğu belirtilmekle birlikte planlanmış olan bütçenin çok altında bir miktarla yapının inşa edildiği ve emlak vergisinin yeniden hesaplanması talep edilmiştir. Ayrıca altmış seneden beridir şirketin ticari faaliyetlerinde bulunduğu değinilerek belirlenen emlak vergisinin çok olduğu ve bu konuda düzenlemeye gidilmesi gerektiği istirham edilmiştir (BOA. BEO. Dosya No: 3284, Gömlek No: 246261). Bu ifadelerden hareketle vergi sorununa dair itirazın 1909 yılında yapıldığından yola çıkılarak ticarethanenin veya ticarethaneyi işleten Şamlı Mustafa Bey'in ortalama olarak 1850 yılından itibaren ticari faaliyetler içerisinde olduğu çıkarımında bulunulabilmektedir. Ayrıca Şamlı Mustafa Bey'in 60 seneden beridir ticaretle uğraşmakta olmasına dikkat çekmesi ülke ticaretine sağlamış olduğu katkıyı ön plana çıkarmaya çalıştığı şekilde yorumlanabilir.

Ticarethane adına aza Şamlı Mehmet Bey tarafından verilen dilekçede Bahçekapısı civarında Yeni Postahane caddesinde Hobyar Mahallesi'nde Meydancık ve Findıkçı sokağında bulunan ve mağazalarına dair belirlenen vergiye dair itirazda bulunulmuştur. Bu itiraz vergi miktarının yanı sıra vergilendirme tarihinden kaynaklanmıştır (BOA. ŞD. Dosya No: 3147, Gömlek No: 18). Dilekçe 3 Mayıs 1909 tarihinde Şûrâ-yı Devlet'e iletilmiştir. Dilekçenin içeriğinde mağazanın 1906 yılından

itibaren vergiye tabi tutulduğunu, ancak Birinci Daire-i Belediye Riyaseti tarafından yapılan incelemeler neticesinde mağazanın inşa çalışmalarının 15 Temmuz 1905 tarihinde başladığı ve 11 Nisan 1907 tarihinde son bulduğunun tespit edildiğine dikkat çekilmiştir. Bu nedenden dolayı mağazanın Nisan 1907 yılından itibaren vergiye tabi tutulması gerektiği belirtilmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra mağazanın 1 Eylül 1904 tarihinde resmi olarak satın alındığını ancak ticari faaliyetler için aktif olarak açılmadığından dolayı belirlenen tarihten itibaren vergilendirmenin yapılmasına itiraz edildiği belirtilmiştir (BOA. ŞD. Dosya No: 3061, Gömlek No: 31). İtiraz dilekçesinden de anlaşılacağı üzere gerek şirketin satın alınma ve ticari faaliyetlere başlama tarihi gerekse bu tarih aralığında belirlenen vergi miktarı olmak üzere ticarethanenin sahipleri tarafından iki hususa itiraz edilmiştir.

Bu itiraza karşılık Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi 1906 yılından itibaren mağazanın vergiye tabi tutulacağına dair karar Mustafa Şamlı Ticarethanesi'ne iletmiştir. Şamlı Mustafa Bey ise buna karşın her ne kadar inşa çalışmaları 1906 yılında bitirilmiş olsa da içerideki çalışmaların sekiz ay daha devam ettiği ve vergi hesaplama tarihinin 1907 yılının başlangıç tarihi olarak belirlenmesini talep etmiştir. Ayrıca hesaplanan emlak vergisinin yapı için önceden planlanmış ancak daha sonradan belirlenen miktarın çok altında bir harcama yapılmasına rağmen emlak vergisinin güncellenmeden önceki bütçe üzerinden belirlenen miktarın kendilerinden talep edilmesinden dolayı mağduriyet yaşadıklarını tekrar dile getirmiştir. Nitekim yapının inşası için Şamlızade Mehmet ile İbrahim Efendi'nin ticarethane yapısı için 3.000.0000 kuruş bütçe belirledikleri ve bu bütçe üzerinden 30.000 liralık emlak vergisi hesaplanmıştır. Ancak inşa süreci sırasında planlandığının çok altında harcama yapılarak yapıya ayrılan bütçeden 1.200.000 kuruş harcama yapılmıştır. Haliyle emlak vergisinin de 3.000.000 kuruş üzerinden değil 1.200.000 lira üzerinden tekrar yapılması gerektiği talep edilmiştir. Lakin bu talep Şûrâ-yı Devlet tarafından olumsuz karşılanmıştır. Böylece belirlenen 30.000 liralık emlak vergisinin alınmasına karar verilmiştir. Böylece ticarethane ile Maliye Dairesi arasında vergiden dolayı meydana gelen anlaşmazlık ticarethanenin talebi olumsuz yönde karşılık bularak çözüme kavuşturulmuştur (BOA. ŞD. Dosya No: 3061, Gömlek No: 31; BOA. ŞD. Dosya No: 3147, Gömlek No: 18). Başlangıçta inşa çalışmaları için ayrılan bütçenin neredeyse yarısından az bir harcama yapılarak inşa sürecinin tamamlanması yapının son derece gösterişten uzak ve sade bir mimari yapı ile inşa edildiğini göstermektedir.

Ticarethanenin vergi hususunda yaşamış olduğu sorunun yanı sıra personeli ile ilgili de birtakım problemlerle karşılaşmıştır. Bu doğrultuda şirkette görev yapan Nikoli Efendi örnek olarak incelenebilir. Şöyle ki Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi'nde görev yapan Nikoli Efendi'nin tabiiyeti ile ilgili bir gelişme meydana gelmiştir. Buna göre Eğrikapı'da Avcıbey Mahallesi Kilise sokağında on numaralı hanede dünyaya gelen Nikoli Efendi, 27 yaşında olup tabiiyetine dair kaydın İstanbul Nüfus Müdürlüğü'nde bulunmadığı 19 Mayıs 1910 tarihinde tespit edilmiştir (BOA. DH. SN. THR. Dosya No: 7, Gömlek No: 56). Tabiiyetinin belirsiz olması yabancı milletten olması hasebiyle devlet çıkarları aleyhine faaliyetlerde bulunabilme ihtimali göz önünde bulundurularak hakkında gerekli tahkikatın yapılması yönünde karar alınmıştır. Bu durum ise her ne kadar ticarethanenin bünyesinde görevlendirilen çalışanlar şirket idaresi tarafından belirlenmiş olsa da personelin devlet denetiminde olduğunu ve gerek duyulması halinde haklarında tahkikat başlatılabileceğini göstermektedir.

Bu karar doğrultusunda yapılan tahkikat neticesinde 19 Haziran 1910 tarihinde elde edilen bilgiler doğrultusunda babasının Yunanistan ahalisinden olduğu, kendisinin Eğrikapı'da Tudurine ile evlendiği ve Sofitol, Arstivak ve Kostanti adında üç erkek ile üç yaşında bir kız çocuğunun olduğu tespit edilmiştir. Nikoli Efendi ile ailesinin tümünün Yunanistan tebaasından olduğu ve iyi niyetli olduğu tespit edilerek Hristo Veledi Yorgi Rosopolos lakabıyla anıldığı İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından saptanmıştır. Nikoli'nin babası kırk yıl önce Yunanistan'ın Partas şehrinden İstanbul'a gelmiştir (BOA. DH. EUM. THR. Dosya No: 39, Gömlek No: 43). Nikoli örneğinden hareketle devlet kurumlarının şirket personelini gözetim altında tutarak olası bir olumsuzluğun önüne geçmeye çalıştığı söylenebilir. Haliyle bu durum ticarethanenin devlet denetimine tabi olduğunu göstermektedir.

Yaşanan birtakım sorunlara rağmen şirketin faaliyetlerini sürdürdüğü dikkati çekmektedir. Nitekim 1908 ile 1910 yılları arasında olduğu gibi 1914 yılında da ticarethanenin gazeteyle ilan verdiği tespit edilmiştir (Peyam Gazetesi, 13 Temmuz 1914, s. 6; Peyam Gazetesi, 16 Temmuz 1914, s. 4; Peyam Gazetesi, 17 Temmuz 1914, s. 5). Bu ilanda şirket, Bahçekapısı Meydancıkta bulunan mağaza dışında faaliyette olan başka şubelerinin olmadığını müşterilerine duyurmaktadırlar (Peyam Gazetesi, 10 Temmuz 1914, s. 6; Peyam Gazetesi, 12 Temmuz 1914, s. 6). Bu mağazada ise daha önceki yıllarda olduğu gibi giyim sektöründe bulunan birçok çeşitten ürünün satışta olduğunu belirtmişlerdir (Başaran, 2005, s. 54). Aynı yıl içerisinde verilen ilanda, Avrupa'dan ihraç edilen tuhafiyeye erkek ve kadın elbiselerinin her türlü çeşidinin mağazada satıldığından dolayı müşterilerin yabancı devlet ticarethanelerine gitmesine gerek kalmayacağı belirtilmiştir (Kolay, Hızal, Durak, Arslan, 2012, s. 187). Avrupa'dan mal ihraç etmiş olması uluslararası bir müessese olduğunu göstermekle birlikte müşterilerine yabancı şirketlere gitmelerine gerek kalmadığını belirtmesi ise yerlilik politikası üzerinden müşterilerinin dikkatini çekmeye çalıştığını göstermektedir. Şirketin Birinci Dünya Savaşı'nın zorlu şartları sonrasında ayakta kaldığı ve 1917 yılında isim ile sermaye değişikliğine uğrayana kadar faaliyetlerini devam ettirdiği tespit edilmiştir. İmparatorluk genelinde şirketlerin anonimleşmesine yönelik gelişmelerden etkilenen Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticariyyesi şirket yapılanmasında değişikliğe giderek Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi adını almıştır.

Şirket yapılanmasında yeni dönem: Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticaret-i anonim şirket-i osmaniyesi ve faaliyetleri

Şamlı Mustafa Bey'in iki oğlu olan Mehmet ve Nihat Beyler tarafından devralınan şirketin temel amacı her çeşit ticari faaliyetleri yürütmek, fabrika veya imalathaneler açmak, ithalat ve ihracat komisyonculuğu yapmak, komandit¹³ sıfatıyla başka şirketlerle sözleşme imzalamak ve gerek kendi adına gerekse sözleşme imzalamış olduğu şirketler adına hükümet ile anlaşma yapmak olarak tanımlanmıştır (Fırat, 2019, s. 133). Bu doğrultudaki faaliyetleri yürütmek için kurulacak olan şirkete Şamlı Mustafa Bey'in oğlu olan Mehmet Efendi'ye Şûrâ-yı Devlet ve Meclisi Vükela kararıyla ruhsat verilmiştir (BOA. BEO. Dosya No: 4463, Gömlek No: 334706). Bu ruhsatla birlikte 19 Mayıs 1917 tarihinde resmi olarak faaliyete geçen ticarethane anonim bir şirkete dönüşerek Mehmet ile Nihat Beylerin denetiminde idare edilmiştir.

Şirketin işleyişine yönelik hazırlanan nizamname hükümet ve gerekli kurumlar tarafından onaylandıktan bir ay içerisinde İstanbul'da bulunan Takvim-i Vekayi veya şirketin şube bulundurduğu ve faaliyet yürüttüğü bölgelerdeki diğer gazeteler ile Ceride-i Resmî'de kuruluşuna dair ilan verilecektir. Ayrıca her sene nizamnamede yapılan değişiklikler ve hesap bilançolarına dair gelişmeler de aynı gazetelerde ilan edilecektir. Hazırlanmış olan bu nizamnamenin 50 nüshası Ticaret Nezâreti'ne teslim edileceği gibi şirkete bağlılığı olan ve talep eden herkese verilmesi gerektiği de kararlaştırılmıştır. Bu nizamname örnekleri ise Şirket Sorgu İdaresi tarafından hazırlanmaktadır (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Şirket Sorgu Dairesi tarafından çoğaltılacak olan bu nizamnamede şirketin her türlü hak ve hukuku ile işleyiş süreci ele alınmıştır. Şirketin kuruluşuna dair kararın resmî gazetede ilan edilmesinin yanı sıra diğer yerel gazetelerde de verilmiş olması şirketin kuruluşunun müşterilere duyurulmaya çalışıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Kurulmuş olan bu şirketin işleyiş sürecine dair hükümleri düzenleyen nizamname dokuz fasıl ve kırk yedi maddeden oluşmaktadır. Buna göre şirketin unvanı Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi¹⁴ olarak belirlenmiştir (BOA. İ. DÜİT. Dosya No: 120, Gömlek No: 47). Şirketin merkezi İstanbul olmakla birlikte (Kurşun, 2008, s. 102) ülke

¹³ Türk Ticaret Kanunu'nda, "Ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla kurulan, şirket alacaklılarına karşı ortaklardan bir veya birkaçının sorumluluğu sınırlanmamış ve diğer ortak veya ortakların sorumluluğu belirli bir sermaye ile sınırlanmış olan şirket komandit şirkettir" şeklinde tanımlanmıştır (Türk Ticaret Kanunu, 2011, s. 11043; Doğrusöz, Onat, Tunçel Töralp, 2011, s. 416).

¹⁴ Şirketin İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri tarafından desteklenen şirketler arasında yer aldığı saptanmıştır (Inceoğlu, 2015, s. 99-100).

genelinde veya ülkenin sınırları dışında ihtiyaç duyulması durumunda şube bulundurabileceği aktarılmıştır. Şirketin faaliyet süresi 30 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak bu süre dolmadan veya sürenin dolmasından sonra şartların sağlanması doğrultusunda uzatılabileceği de belirtilmiştir. Ayrıca şirketin hukuki açıdan Osmanlı hukukuna tabi olacağına da değinilmiştir (BOA. MV. Dosya No: 247, Gömlek No: 20). Şirketin Osmanlı hukukuna tabi olduğuna dair ifadenin nizamnamede yer verilmiş olmasıyla şirketin hukuki açıdan denetim altında tutulmaya çalışılması hedeflenmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde şirkete ülke dışında şube açabilmesi doğrultusunda yetki verilmiş olması şirketin uluslararası şirket statüsünde olduğunu göstermektedir.

Şirketin kuruluş sermayesi 100.000 Osmanlı lirası olarak belirlenmiştir (Eldem, 1994, s. 128). Şirketin resmi olarak kuruluşunun kabul edilmesi için sermayenin tamamının toplanmış olması gerekmektedir. Bu sermaye her biri 10 Osmanlı lirası olan 10.000 hisseye bölünmüştür. Bu hisseler üç kısma ayrılmıştır. Buna göre birinci kısım birer hisselik senetler, ikinci kısım üçer hisselik senetler ve üçüncü kısım ise beşer hisselik senetler halinde düzenlenmiştir. Bu hisseler için ise belirlenen miktar Şirket İdare Meclisi tarafından tayin edilecektir. Şirketin yürütme organı olan Heyet-i Umumiye Meclisi belirlenen sermaye miktarını bir kat daha arttırma hakkına salahiyyetli olacaktır. Lakin bu doğrultuda kararın alınması halinde hükümete bilgi verilerek sermaye artırımını için hükümetten izin alınması ön koşul olarak belirlenmiştir (Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı Anonim Şirketleri, 1334, s. 131). Sermaye artırımını kararını şirket yönetimi almasına rağmen son kararın Osmanlı hükümetinde olması hükümetin mali açıdan şirket üzerindeki son karar merciinin olduğunu göstermektedir.

Şirketin ihraç edeceği hisse numuneleri onaylanmış haliyle Ticaret Nezâreti'ne iletilecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Şirket tarafından verilen hisselerin birer numunesinin şirket idaresi dışında Ticaret Nezâreti'ne teslim edilmesi yoluyla müessesenin mali yapısının nezâret tarafından kontrol altında tutulması hedeflenmiştir.

Türkçe olarak iki nüsha şeklinde hazırlanan bu senetler hamiline ait olmakla birlikte 30 adet kupondan ibaret olacaktır. Hisse senetleri şirket nezâretine ait olmamakla birlikte onu satın alan hissedara ait olacaktır. Nitekim şirket her bir hisse için hissedara bir hesap oluşturmaktadır. Yine bu hisseler kimin uhdesine geçerse geçsin daha önceki hissedarla bağlantısı kesilerek hisseye ait olan hukuk ve vazifeler yeni hissedara geçmektedir. Hisse sahibi olanların istifa etmesi veya hisselerini devretme talebinde bulunması için şirketin muhasebe defteri ile Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınan kararlara riayet etmek zorundadırlar. Hissedarın varisi veya alacaklıları hiçbir şekilde şirketin işleyişine karışmadığı gibi mal varlığına da haciz getirememektedir (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Hissedarın varisinin veya alacaklısının şirketin işleyiş sürecine ve mal varlığına müdahale yetkisinin kesinlikle olmayacağına dair hukuki düzenlemenin yapılmış olması şirketin üçüncü şahsın müdahalesine kapalı olduğunu göstermektedir.

Hisse senetlerinin çalınması, kaybolması, zarar görmesi veya yazılarının okunmayacak hale gelmesi durumunda hissedar şirkete yenilerinin verilmesi doğrultusunda talepte bulunabilmektedir. Talep doğrultusunda İdare Meclisi tarafından yapılan değerlendirme neticesinde bu gibi nedenlerden dolayı senetlerin zayi olmasının tespit edilmesi üzerine gazetelerde ilana çıkılmaktadır. Bir sene zarfında senetlerin bulunamaması durumunda aynı numarayla yeni senetler düzenlenerek hissedara teslim edilmektedir. Bu senetlere ise ikinci nüsha notunun yanı sıra daha öncekilerin değerinin kalmadığı notu düşülmektedir. Bu işlemler sırasında yapılan masraflar ise hissedardan karşılanmaktadır. Ancak İdare Meclisi, iddia edildiği gibi senetlerin zayi olmadığını tespit etmesi durumunda hissedarın talebi reddedilmektedir. Bu durumda ise hissedarın mahkemeye başvurma hakkı bulunmaktadır. Hissedarın mahkemede iddiasını ispat edemediği durumda yeni hisse senetleri düzenlenememektedir. Ancak iddia mahkeme huzurunda ispat edilirse hisse senetlerinin yeni nüshaları düzenlenmektedir. Bu hisse senetleri İstanbul Borsası'nda veya ülkenin farklı bölgesinde faaliyet gösteren borsalarda kayıt altına alınması gerekmektedir (Balci, Sırma, 2012, s. 301). Hissedara mahkemeye başvurma

hakkının hukuki manada kayıt altına alınmış olması hissedarın haklarını korumaya yönelik bir hüküm olarak değerlendirilebilir.

Şirketin idari yapısına bakıldığında Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından belirlenen ve sayıları beş ile on iki aza arasında değişiklik gösteren üyelerden oluşan İdare Meclisi genel işleyişi yürütmektedir. Beş yıl olarak görev yapacak olan bu azaların görev süresinin dolması üzerine en az yarısının görev süresine son verilerek yeni üyeler atanacaktır. Ancak görevden ayrılmış olan azalar bir daha üye olarak mecliste görev alabileceklerdir. Şirketin müdürü¹⁵ ise İdare Meclisi'nin daimî üyesi olarak kabul görmektedir (Yılmaz, 2011, s. 382). Azaların en az yarısının beş yılda bir tebdil edilmesinde mecliste düzenli olarak aza değişikliğinin gerçekleşmesini sağlayarak azaların mecliste otorite olmasının önüne geçmesi hedeflenmiştir. Fakat şirket müdürü daimî üye olarak yerini korumaktadır.

İdare Meclisi'ne aza olacak kişilerin en az şirketin 100 hisse senedine sahip olması gerekmektedir. Bu senetler şirket sandığına teslim edilmekle birlikte azalık görevi boyunca satılamayacaktır. Nitekim satışın önüne geçilebilmesi için senedin üzerine satılmasının caiz olmadığına dair not düşülmektedir. İdare Meclisi'nde bulunan azalardan bir veya birkaçının vefat, istifa veya herhangi bir nedenden dolayı görevden ayrılması üzerine yerlerine Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından yeni azalar tayin edilecektir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Mecliste boşalan koltuklara hemen aza atamasının yapılması meclisin işleyiş fonksiyonunda aksaklığın meydana gelmesini önlemeye yönelik atılan bir adım olarak değerlendirilebilir.

Meclise başkanlık yapacak olan reis ve vekili azalar tarafından kendi içlerinden seçilmektedir. Meclis reisi şirket adına gerçekleştirilen mahkemelere şirketi temsilen katılarak şirketin çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Bunun dışında reis ve vekili gıyabında gerçekleştirilecek görüşmelere vekalet etmek için bir aza da tayin edilmektedir. Mecliste gerçekleştirilen oturumlara katılmayanlar, yabancı devletlerde bulunanlar veya vefat etmiş olanlar daha önceden yerlerine mecliste bulunan azalardan birini vekil olarak tayin edebilmektedirler. Bu vekil kendi oyu ve vekaletini üstlenmiş olduğu azanın oyu olmak üzere iki oy hakkına sahip olacaktır. Azalar sahip oldukları hisseler üzerinden şirketin sağlamış olduğu kârdan alacaklarının yanı sıra mecliste hazır bulunacakları günler için Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından belirlenen ücret de almaktadırlar (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Meclis toplantılarına çeşitli nedenlerden dolayı katılmayan azaların oylarını kullanmaları için toplantıya katılacak olan azalardan birini vekil olarak belirleyerek oylarını kullandırtmaları oylamalarda temsil oranını arttırmaya yönelik bir gelişme olarak yorumlanabilmektedir.

İdare Meclisi genel olarak ayda bir defa şirket merkezinde toplantısını gerçekleştirmektedir. Mecliste bir konunun görüşülebilmesi için azaların yarısından bir fazlasının hazır bulunuyor olması gerekmektedir. Genel olarak konunun müzakere edilebilmesi için oy çoğunluğu aranmaktadır. Ancak oyların eşit olması halinde görüşme bir sonraki oturuma ertelenmektedir. Daha sonra da yapılan oylamanın eşit olması halinde müzakeresi yapılacak olan konunun görüşülme teklifi reddedilmektedir. Mecliste görüşülen konular zabıt defterlerine kaydedilmektedir. Bu kayıtlar meclis reisi ile hazır bulunan azalar tarafından imzalanmaktadır. Kayıtlara işlenmiş olan verilerin kabul görmesi için reis veya vekil tarafından imzalanması gerekmektedir (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Konunun mecliste müzakere edilebilmesi veya reddedilmesi için azaların yarısından bir fazlasının oyuna ihtiyaç duyulması oylamada çoğunluğa önem verildiğini göstermektedir. Ayrıca müzakeresi yapılan konuların mecliste görüşülmesi esnasında her türlü gelişmenin kayıt altına alınması ise şirketin arşivlemeyi önemseydiğini göstermektedir. Kayıtların düzenli olarak tutulmuş olması şirketin şeffaflık ilkesine vermiş olduğu önemi gösterdiği gibi hesap verilebilirliğini de ortaya koymaktadır.

İdare Meclisi'nin yetki alanına bakıldığında memur ve müstahdemlerin tayinleri, görevden alınmaları, şirketin belirlenen amaçlar doğrultusunda faaliyetlerin yürütülmesi, şirket işleyişi ve meseleleriyle ilgili hükümleri belirleme, idare personelinin maaşları ile ilgili kararları alma, senelik

¹⁵ 1921 yılında şirket müdürlüğünün Emin Efendi tarafından icra edildiği saptanmıştır (Gündüz Ökçün, 1968, s. 106).

ikramiyelerin tayinleri, Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunulacak şirket hesaplarının düzenlenmesi, bu doğrultuda şirket ile ilgili tekliflerin hazırlanarak Heyet-i Umumiye Meclisi'ne sunulması gibi görevleri icra etmektedir. İdare Meclisi şirket faaliyetlerinin denetlenmesi için kendi azasından veya dışarıdan görevliler tayin ederek gerekli denetimlerin yapılmasını sağlamaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Bu gelişme ise şirketin kendi içerisinde bir denetim mekanizmasına sahip olduğunu göstermektedir. Bu denetim mekanizmasında görev üstlenecek olan kişilerin şirket azasının yanı sıra dışarıdan da seçilebilmesi denetimlerin tarafsızlık ilkesi doğrultusunda yapılmaya çalışıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

İdari yapıda aktif olan bir diğer yürütme organı da Heyet-i Umumiye Meclisi'dir. Meclis azaları hissedarlardan oluşmaktadır. Meclis her sene mayıs ayı zarfı içerisinde İstanbul'da İdare Meclisi tarafından belirlenecek olan yerde toplanmaktadır. Bu toplantılar dışı olağanüstü durumlarda İdare Meclisi'nin daveti üzerine Heyet-i Umumiye Meclisi toplantı gerçekleştirebilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi her sene mayıs ayında toplanmadan 20 gün önce toplantı tarihini ve saatini Ticaret Nezâreti'ne iletmektedir. Ayrıca Ticaret Nezâreti toplantıda bir komiser hazır bulundurmaktadır. Mecliste görüşülmek üzere İdare Meclisi tarafından hazırlanan raporlar, bilançolar, Heyet-i Umumiye zabıtnameleri, hazır bulunan hissedarın isim ile hisse miktarlarına dair cetvellere dörder nüsha Ticaret Nezâreti'ne gönderilecektir. Heyet-i Umumiye Meclisi'ne aza olarak seçilen kişilerin vekaleten veya asaleten atanabilmeleri için en az 30 hisseye sahip olmaları gerekmektedir. Her 30 hisse için ise bir oy hakkı tanınacaktır. Bir hissedarın ise beşten fazla oya sahip olması mümkün değildir. Yapılacak olan görüşmelere katılmak için davetnameler toplantıdan bir ay önce gazetelerde ilan edilmektedir.¹⁶ Ticaret Nezâreti'nin şirket meclisinde gerçekleştirilecek toplantılarda bir komiser bulundurması nezâretin şirket toplantılarını gözetim altında tuttuğunu göstermektedir. Ayrıca tutulan kayıtların dörder nüshasının nezârete teslim edilmesi şirket hesaplarının nezâretin denetiminde olduğuna işaret etmektedir.

Şirket sermayesinin dörtte birine sahip olan azaların vekaleten veya asaleten hazır bulunmaları halinde toplantı gerçekleştirilmektedir. Bunun hesaplanması için ise toplantıdan on gün önce hissedarların sahip olduğu hisse miktarları İdare Meclisi'ne bildirilmesi gerektiği davetnamelerde belirtilmektedir. Fakat birinci toplantının gerçekleştirilmesi için yeterli olan miktarın hazır olmaması halinde ikinci toplantı için tarih belirlenmektedir. İkinci toplantıda hisse miktarı şartı aranmaksızın hazır bulunan hissedarların hisse miktarı ne olursa olsun birinci toplantıda görüşülmesi kararlaştırılan konu müzakere edilmektedir. Birinci toplantı tarihi ile ikinci toplantı tarihi arasındaki zaman farkı yirmi günden az bir aydan fazla olmayacaktır. İkinci toplantının tarihi toplantıdan on gün önce gazetelerde ilan edilerek azalar davet edilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Daha önce de belirtildiği gibi İstanbul ve şirket şubelerinin bulunduğu vilayetlerin yanı sıra şirket şubelerinin bulunduğu yabancı devletlerde neşredilen gazetelerde toplantı tarihi ve saatinin duyurulmasına yönelik davetnamelerin ilan edilmesi azaların İstanbul ve diğer vilayetlerin yanı sıra ülke dışında da ikamet ettikleri çıkarımı yapılabilmektedir. Lakin her ne kadar nizamnamede bu hükme yer verilmiş olsa da şirketin yabancı ülkelerde şubesinin bulunduğu dair bilgi tespit edilememiştir.

Heyet-i Umumiye Meclisi'ne İdare Meclisi'nin reisi başkanlık etmektedir. Reisin hazır olmadığı halde ise İdare Meclisi azalarından biri başkan olarak seçilmektedir. Toplantıda hazır olan ve hisselerin en çoğuna sahip olan iki aza oyların toplanmasıyla görevlendirilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nde görüşülecek konuların cetveli İdare Meclisi tarafından belirlenmektedir. Bu cetvellere eklenen görüşme konularının belirlenmesinde ise şirket sermayesinin en az %5'ine sahip olan hissedarın onaylaması gereklidir. Bu cetvele eklenmeyen konular ise Heyet-i Umumiye Meclisi'nde müzakere edilmemektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi şirketin genel

¹⁶ Bu tarz bir ilan örneğinin 12 Mart 1931 tarihli gazete verildiği tespit edilmiştir. İlan şu ifadelerle aktarılmıştır; "Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Türk Ticaret Anonim Şirketinden: Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesat-ı Türk Ticaret Anonim Şirketi Heyeti Umumiyesinin 29 Mart Pazar günü adiyen içtima-i vuku bulacağından hissedarının ve yevmi mezkur da saat 12'de şirketin merkez ticarethanesinde hazır bulunmaları yevmi içtima-i tekaddüm eden 10 gün zarfında mevcut hisse senetlerini makbuz mukabilinde müessese-i mezkur veznesine depo etmeleri lüzumu ve ruznamei müzakeratin mevadı atiyeden ibaret olduğu ilan olunur. Heyet-i İdare raporunun kiraatı ve Heyet-i İdarenin ibrası 930 senesi bilançosunun tetkiki. Murakıp raporunun kiraatı. Murakıp intihabı ve ücretinin tayini. Müddetleri hitam bulan Heyet-i İdarenin yerine yeniden aza intihabı." (Yarın Gazetesi, 12 Mart 1931, s. 6).

hesaplarının denetlenmesi için kendi azalarından veya dışarıdan görevli tayin edebilmektedir. Her sene düzenli olarak toplantı gerçekleştiren meclis şirketin genel işlerini denetlemek ve İdare Meclisi tarafından hazırlanan layiha ile hesapları inceleyerek kabul veya reddetmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Heyet-i Umumiye Meclisi'nin İdare Meclisi tarafından hazırlanan hesapları incelemek ve kayıtları denetlemekle yetkilendirilmiş olması şirket idaresinde en yetkili yürütme organı olduğunu göstermektedir.

Heyet-i Umumiye Meclisi, İdare Meclisi'nin azalarında değişimler meydana gelirse yeni azaların tayinini gerçekleştirir. Şirketin tüm işleriyle ilgili son karar merciidir. İdare Meclisi'nin görevine son verebilme yetkisine sahiptir. İdare Meclisi'nin önerisi doğrultusunda sermayenin dörtte üçüne sahip olan hissedarların oluru doğrultusunda hükümetin onayıyla sermaye artırımına gidebilmektedir. Mecliste görüşülen konular bir deftere kaydedilmektedir. Bu defterler meclis başkanı, oyları toplamakla görevli olan iki hissedar ve kâtip tarafından imzalanmaktadır. Ayrıca bu defterlerde toplantıya katılan hissedarların isimleri, ikametgâh adresleri, hamil oldukları hisse miktarları kayıt altına alınarak katılan azalar tarafından imza edilmektedir. Bu kayıtlar azalara da teslim edilmektedir. Heyet-i Umumiye Meclisi'nin zabıt evrakı İdare Meclisi reisi ve vekili tarafından da imzalanmaktadır (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). İdare Meclisi'ne benzer işleyişe sahip olan Heyet-i Umumiye Meclisi'nin sermaye artırımına yönelik karar almış olsa dahi hükümetin onayına ihtiyaç duyması meclisin şirket ile ilgili sınırsız yetkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Şirketin mali yapısına bakıldığında ise ocak ayının ilk günü mali yılın başlangıç, aralık ayının son günü ise mali yılın bitiş tarihi olarak kabul edilmektedir. Ancak ilk yıla mahsus olmak üzere mali yılın başlangıcı şirketin kuruluş tarihi olan 19 Mayıs bitiş günü olarak ise aralık ayının son günü olarak belirlenmiştir. Her sene düzenli olarak şirketin alacağı ile borçlarına dair defter tutularak Heyet-i Umumiye Meclisi'nin toplanmasından kırk gün önce müfettişler tarafından incelenmektedir. Hissedarlar bu defterleri inceleme ve denetleme hakkına sahiptir. Şirketin elde ettiği kazançtan masraflar düşüldükten sonra kalan miktar kâr olarak belirlenmektedir. Elde edilen sermayeden hissedarlara hisse miktarlarının %6'sı kadar faiz verilmektedir. Yine elde edilen kârın %10'u temettü vergisi olarak yerel idareye verilmek üzere ayrıldıktan sonra geri kalan miktar taraflar arasında eşit şekilde pay edilmektedir. Bu payın %10'u İdare Meclisi azalarına, %5'i şirket müdürü, memurları ile müstahdemlerine, %15'i 500 adet olan senet sahiplerine ve %70'i ise hissedara hisse temettü akçesi olarak ayrılmaktadır (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Şirket maliyesi ile ilgili tutulan kayıtların hükümetle paylaşıldığı gibi hisse sahiplerinin de denetimine açık tutulması şirketin şeffaflık politikasını ve hesap verilebilirliğini göstermektedir.

Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından belirlenen faiz miktarı ile temettü miktarının ödemeleri İdare Meclisi'nin belirlediği zaman ve mekânda gerçekleştirilmektedir. 15 yıl içerisinde talep olunmayan faiz ve gelir hisseleri şirket yararına zamanaşımına uğramaktadır. Temettü vergisinin yanı sıra ihtiyat akçesi de bulunmaktadır. Bu akçe şirketin elde etmiş olduğu kâr oranından elde edilmektedir. Bu miktar şirket sermayesine denk gelmesi halinde toplanmasına gerek kalmayacaktır. Ancak sermaye miktarında düşük olması halinde tekrar toplanması gerekmektedir. Hisse başına hasıllattan hissedarlara verilen %6'lık faiz veya temettü vergisinin ödenmesi için kârın yetmemesi durumunda ihtiyat akçesinden karşılanmaktadır. Şirketin tasfiye edilmesi kararının alınması durumunda ise ihtiyat akçesi hissedarların hisse miktarları doğrultusunda taraflar arasında pay edilmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). İhtiyat akçesi¹⁷ şirketin kasasında mevcut tutuğu rezerv olarak değerlendirilebilmektedir. Şirketin feshi durumunda hissedarlar arasında pay edilmesi ise ihtiyat akçesinin esas sahibinin hissedarlar olduğunu göstermektedir.

Şirketin görev süresine dair yetkili organ İdare Meclisi ile Heyet-i Umumiye Meclisi'dir. Her ne zaman ve her ne sebeple olursa olsun İdare Meclisi'nin daveti üzerine toplanan Heyet-i Umumiye

¹⁷ Yedek Akçe olarak da isimlendirilen İhtiyat Akçesi her ticari şirkette olduğu gibi anonim şirketlerin de olağanüstü durumlarda şirket faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyecek bir gelişmenin meydana gelmesi halinde kullanılması için kâr elde ettiği yıllarda kârın bir kısmının ortaklar arasında pay edilmesinden sonra kalan kısmının şirket kasasına teslim edilmesi olarak tanımlanabilir (Ulusoy, 2017, s. 1973; Karşlıoğlu, 2019, s. 200-202).

Meclisi, şirketin görev süresinin uzatılmasına, şirketin tasfiyesine veya başka bir şirketle birleşmesine ya da devredilmesine karar verebilmektedir. Yine nizamnamede bazı maddelerde değişikliğe gitme gibi yetkileri de bulunmaktadır. Ancak alacağı tüm bu kararlarda hükümetten izin alması gerekmektedir. Şirket sermayesinin dörtte üçünün zayi olması halinde İdare Meclisi Heyet-i Umumiye Meclisi'ni şirketin feshedilme veya devamına karar vermesi için toplantıya davet etmektedir (BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 62, Gömlek No: 24). Şirketin görev süresinin sonlandırılması veya uzatılmasına ya da nizamnamede yapılacak değişikliklere dair kararın Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından alınmasına rağmen hükümetin onayına ihtiyaç duyulması şirketin geleceğiyle ilgili son karar merciinin Osmanlı hükümeti olduğunu göstermektedir.

Şirketin görev süresini doldurması veya doldurmadan görevine son verilmesine yönelik Heyet-i Umumiye Meclisi tarafından karar alınması üzerine gerekli işlemlerin ve hesapların yapılması için birkaç tasfiye memuru atanmaktadır. Heyet-i Umumiye Meclisi bu tasfiye işlemleri sırasında görevine devam etmektedir. Tasfiye hesaplarının bitirilmesiyle birlikte hükümet ve Heyet-i Umumiye Meclisi'nin ortak kararıyla birlikte şirket başka bir kişiye devredilebilir veya diğer bir şirketle birleştirilebilmektedir. Bu işlemler de tasfiye memurları tarafından gerçekleştirilmektedir. Tasfiye memurları ayrıca İdare Meclisi'nin feshine de karar verebilmektedir. Fesih konusunun görüşülmesi için Heyet-i Umumiye Meclisi'nde en az hissedarların sahip olduğu hisse miktarının sermayenin yarısına denk gelmesi gerekmektedir (BOA. ŞD. Dosya No: 1257, Gömlek No: 38). Fesih sürecine dair prosedürün aktarılmış olmasına rağmen şirketin tam olarak ne zaman feshedildiğine dair bilgi tespit edilememiştir.

Şirketin kuruluş ve işleyiş sürecine dair ayrıntılı bilgilerin yanı sıra ticari alandaki faaliyetlerine dair bilgiler de tespit edilmiştir. Mesela ticarethanenin bir anonim şirket olarak kuruluşundan bir yıl sonra 1918 yılında faaliyette olduğuna dair bilgiler saptanmıştır. Şöyle ki, şirketin Bahçekapısında Maydancık mahallesinde hizmet verdiğine dair ilana yer verilmiştir (Koloğlu, 1999, s. 196. Reklam nüshası için bakınız Ek-2). Bu reklam haberinde hareketle şirketin 1917 yılından önce ticarethane olarak faaliyetlerine devam ettiği dönemde olduğu gibi anonim şirket döneminde de basın yayın organlarını ürünlerini pazarlamak için sıklıkla kullanmıştır.

Şirket, 1921 yılında da faaliyetlerini devam ettirerek yayın organları aracılığı ile ürünlerini pazarlamaya devam etmiştir. Verilen ilanda daha önceki yıllarda olduğu gibi şirkette satılan ürünler arasında ipekli ve yünlü çarşaflık ile elbiselik kumaşlar, mantoluk kadife, fantezi kumaşlar, kadın ve erkek kostümlük kumaşlar yer almaktadır. Ayrıca keten, çorap, fanila, mendil, gömlek, yaka, askı, boyunbağı, lavanta, eldiven, peçe, kurdele, hurç, düğme, ipekli ve yünlü jarseler, bluz, etek ve kostüm tayyörler, erkek ve kız çocuk elbiseleri satışa sunulan diğer ürünlerdir. Bu ürünlerin yanı sıra erkek ve kadın çamaşırları ipekli başörtüler, pike ve yün battaniyeler, keten sofrta takımları ve yüz havluları, kadın ve erkek şemsiyeleri ve bastonları, el çantaları ve portföyler, fantezi taraklar, tuvalet ve tırnak takımları, çatal kaşık takımları, seyahat ve mektep çantaları, muhtelif hediyelik eşyalar ile tuhafiyeye gibi ürünlerin mağazada satışa sunulduğunu halka duyurmuştur (Hacı Beyzade Ahmet Muhtar, 2017, s. 273-293). Ticarethanenin daha önceki yıllarda olduğu gibi sıklıkla gazetelere ilan vererek satışa sunmuş olduğu ürünleri halka duyurması bu reklamların satış miktarını doğrudan olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Haliyle imparatorluk genelinde birçok şirket gibi Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi'de reklam aracılığı ile ürünlerini pazarlama yöntemine sıklıkla başvurmuştur.

Şirket ile ilgili gelişmelerin basın yayın organları aracılığı ile halka duyurulmasına yönelik başvuruların yoğun olarak yaşandığı dönemlerden biri de 1929 ile 1930 yılları arası olmuştur. Lakin bu tarihlerde verilen ilanları daha öncekilerden ayıran temel özellik şirketin satışını yaptığı ürünlerini tanıtmaya yönelik değil de ticarethanenin küçülmeye gittiğine dair gelişme olmuştur (Akşam Gazetesi, 18 Ekim 1929, s. 7). Bu çerçevede verilen ilanda şirkete ait bazı dairelerin kapatıldığı aktarılmıştır. Ancak bu dairelerin ticari hacimlerine, isimlerine, adetlerine ve konumlarına dair bilgilere yer verilmemiştir. Fakat ilanda "bazı dairelerin" tabirinin kullanılmış olması kapatılan daire sayısının birden fazla olduğunu göstermektedir (Vakit Gazetesi, 28 Aralık 1929, s. 12; Yarın Gazetesi, 3 Ocak 1930, s. 6). Bu dairelerin kapatılmasından dolayı içerisinde

bulunan mallar ucuz fiyatla satışa sunulmuştur (Vakit Gazetesi, 30 Aralık 1929, s. 11; Yarın Gazetesi, 31 Aralık 1929, s. 5). Bu durum ise şirketin bu tarihlerde küçülmeye gittiğini ve ticari hayatta eskisi gibi aktif olmamakla birlikte piyasadan çekilmeye başlamasına yönelik ilk gelişme olarak değerlendirilebilir.

Şirket, 1929 yılından itibaren her ne kadar küçülmeye gitmiş olsa da 12 Mart 1931 tarihinde şirket tarafından gazeteyle verilen ilandan şirketin 1931 yılında aktif olduğu anlaşılmaktadır (Yarın Gazetesi, 12 Mart 1931, s. 6). Bu süreç zarfında ise bir sergi düzenlenerek birçok ürün sermaye fiyatına satışa sunulmuştur (Milliyet Gazetesi, 2 Nisan 1931, s. 6). Ürünlerin sermaye fiyatına sunulmuş olması ise şirketin kâr elde etmeyi amaçlamadığı gibi muhtemeldir ki, depolarında bulundurmuş olduğu ürünlerin satışını sağlayarak elinde olan malı eritmeye çalıştığını göstermektedir. Ticari müessesenin gerek anonim şirket olarak kurulmasından önce Şamlı Mustafa Bey döneminde işletilen ticarethane döneminde gerekse anonim şirketin kurucusu olan Şamlı Mustafa Bey'in oğulları Mehmet ile Nihat Beyler döneminde şirketin faaliyetlerine yönelik basın yayın organlarına sıklıkla reklam verdiği saptanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi son reklamın 1931 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar şirketin feshine dair bilgiler elde edilmemiş olsa da 1931 yılında tespit edilen bu son gelişmeden hareketle şirketin 1931 senesine kadar faaliyette olduğu söylenebilir. Ancak şirket faaliyetlerinin 1931 yılında sona erdiğine dair çıkarımda bulunmak imkansızdır.

Sonuç ve öneriler

Resmi olarak kuruluş nizamnamesi 19 Mayıs 1917 tarihinde hazırlanan Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi adlı ticarethanenin veya kurucusu olan Şamlı Mustafa Bey'in esasen ticari geçmişi 1850 yılına kadar dayanmaktadır. Ticarethanenin faaliyetlerine yönelik tespit edilen en erken bilginin 1850 yılı ile 1917 yılına kadar şirketin ticarethane olarak tekstil ve madencilik sektöründe faaliyet gösterdiği saptanmıştır. Bu süreç zarfında gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında gerçekleştirdiği ticari faaliyetlere yönelik bilgiler tespit edilmiştir. Ancak bu verilerin içeriği ile ilgili detaylı bilgi tespit edilememiştir. Örnek olarak 1879 yılında başlayıp 1910 yılına kadar Alman fabrikatör Jef Gunter ile meydana gelen ticari anlaşmazlık neticesinde yaşanan muhakeme süreci gösterilebilir. Sorunun Alman fabrikatör Jef Gunter ile yaşanmış olması ticarethanenin uluslararası bir işletme olarak faaliyet yürüttüğünü göstermektedir. Özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere'den ihraç etmiş olduğu tekstil sektöründeki 10.000 yakın farklı parçadan oluşan ürünlerini ülke içerisinde satışa sunması için 1908 ile 1910 yılları arasında sıklıkla basın yayın organlarına ilan vererek reklamını yapmıştır. Şirketin 10.000 kadar çeşitli tekstil ürününü pazarlaması ise satış yelpazesinin son derece geniş olduğunu göstermektedir.

Tekstil sektörü dışında ticarethanenin maden çıkarma faaliyetleri içerisinde de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda hükümet ile Şamlı Mustafa Efendi ve oğulları olan Mehmet ile Nihat Beyler ve ortakları Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, ticarethane başkanı Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade Fethi Efendi, Köprülü Hafız Seyit Efendi ile Kalmin Efendi arasında 30 Ocak 1911 tarihinde Kastamonu vilayetine bağlı olan Çankırı sancağı sınırları içerisinde bulunan Şabanözü nahiyesi Arap köyünde bulunan maden ocağında bakır, simli kurşun, altın ve platin madeninin çıkarılma imtiyazı 99 yıllığına verilmiştir. Fakat imtiyazın ne zaman sona erdiğine ve maden ocağında yapılan faaliyetlerine dair bilgiler tespit edilememiştir. Bu durum ise şirketin sadece tekstil sektörü ile uğraşmadığını göstermektedir.

1909 yılında ticarethane ile ilgili yaşanan bir diğer gelişme ticarethaneye ait olan bir mağazanın inşası sırasında belirlenen 30.000 liralık emlak vergisi olmuştur. Sorunun temel kaynağı verginin yapı inşasına yapılan harcamanın çok üstünde bir fiyat olması ve mağazanın faaliyete geçtiği tarih olmuştur. Şamlı Mustafa Bey'in ve oğullarının yapmış olduğu her türlü itirazlara rağmen sonuç alınmadığı 30.000 liralık verginin tahsil edilmesi yönünde karar alınmıştır. Yine ticarethane ile ilgili tespit edilen son bilginin ise ticarethanede görev icra eden Nikoli Efendi'nin

tabiiyeti olmuştur. Bu hususta yapılan incelemeler neticesinde Nikoli Efendi'nin Yunanistan asıllı olup Osmanlı tebaasından olmasının tespit edilmesiyle birlikte sorun giderilmiştir.

19 Mayıs 1917 tarihine gelindiğinde ise ticarethanenin idari yapılanmasında değişime gidilerek Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirket-i Osmaniyesi adıyla ticarethane anonim şirkete dönüştürülerek bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamnameye göre merkezi İstanbul'da bulunan şirketin tekstil ve her türlü ticari faaliyetlerde bulunmak üzere ülke içerisinde ve ülke dışında gerektiği yerlerde şubeler açabilecektir. Ancak İstanbul dışında şirketin ikinci şubesinin açıldığına dair veriler saptanamamıştır. 30 yıllığına 100.000 lira sermaye ile kurulacak ticari müessesenin nizamnamesinde şirketin yönetimi ve işleyişi ile ilgili bilgilere ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Nizamnamede şirketin teşkilat yapısına, yönetim yapısına, mali yapısına ve feshedilme sürecine dair detaylar ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Şirketin işleyiş sürecine dair detaylı bilgiler elde edilmiş olmasına rağmen anonim şirketin faaliyetlerine ne zaman son verildiğine dair bilgiler tespit edilememiştir. Yine şirketle ilgili detaylı bilgilerin elde edilemediği bir diğer konu da 1917 sonrası şirketin faaliyetleri olmuştur. Bu doğrultuda 1918, 1921, 1929 ve 1931 yıllarında şirketin satışa sunmuş olduğu ürünlerin reklamı dışında herhangi bir veri elde edilememiştir. 1931 yılında gazeteye ilan veren şirketin bu tarihlerde de aktif olarak faaliyet yürütmeye devam ettiği çıkarımında bulunabilmektedir. Her ne kadar 1931 yılında verilen ilanda şirketin küçülmeye giderek bünyesinde faaliyet gösteren bazı dairelerin kapatılmasına dair bilgiler verilmiş olsa da şirketin tam olarak ne zaman feshedildiğine dair kesin bilgi tespit edilememiştir. Bu bilginin elde edilememiş olması ise şirketin feshine dair kesin tarih belirtmemizi güç kılmaktadır. Ancak 1931 yılına kadar ticari hayatta aktif olan şirketin bu tarihten itibaren piyasadan çekilmeye başladığı söylenebilir.

Çıkar çatışması beyanı

"Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyesi Örneği (1850-1931)" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 4570/342719, 3284/246261, 4463/334706.

Dahiliye-Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi (DH.SAN.THT): 7/56.

Dahiliye-Tahrirat Kalemi (DH. EUM. THR): 39/43.

Hariciye Nezareti-Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti (HR. UHM): 23/10, 325/52, 327/26, 304/58, 383/22.

Hariciye Nezareti-Tahrirat (HR. TH): 196/47.

Hariciye Nezareti-Tercüme Odası (HR. TO): 518/1.

Hariciye Nezareti-Londra Sefareti (HR.SFR.3): 16/12.

İrade-Dosya Usulü (İ. DÜİT): 120/47.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 247/20.

Sadaret-Mukavelenameler (A.) DVN. MKL): 62/24, 5/6, 87/46.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD): 3206/10, 1238/12, 3147/18, 2779/19, 1264/20, 1236/24, 3061/31, 1237/34, 1257/38.

Yıldız-Esas Evrakı (Y. EE): 41/7.

Yıldız-Resmi Maruzat (Y. A. RES): 73/31.

Düstur

Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt.

Düstur, 1. Tertip, 5. Cilt.

Gazeteler

Akşam Gazetesi.
Milliyet Gazetesi.
Tanin Gazetesi.
Peyam Gazetesi.
Vakit Gazetesi.
Yarın Gazetesi.

Araştırma İnceleme Eserler

- Arı, B., (2002). Osmanlı maliyesinin iflas ve 1854 istikrazı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4(17), 45-56.
- Aydemir, H. O., Tarihi Hatıra Mendilleri.
- Balcı, R., Sırma, İ., (2012). Ticaret ve Ziraat Nezareti Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı anonim şirketleri. *Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları*, İstanbul.
- Başaran, M., (2005). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına yerli malı kullanımı teşviki. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 2005, 45-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/25234/266769>.
- Bulutoğlu, K., (1970). 100 Soruda Türkiye'de yabancı sermaye, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çakır, C., Akkuş, Y., (2015). "İstanbul'da Kurulan Anonim Şirketleri (1887-1918), Yılmaz, C., (Ed), *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (s. 191-197). İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları, İstanbul.
- Çetin, E., Aydos, H., (2021). Tanzimat döneminde Osmanlı imparatorluğunu kalkındırma düşüncesinin bir ürünü olarak meclis-i Umur-ı Nafia. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 8(1), 2-13. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1799075>.
- Çetinkaya, D., (2004). *1908 Osmanlı boykotu bir toplumsal hareketin analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirci, A., (2019). *Osmanlı Devleti'nde taşra ticaret mahkemeleri* (Beyrut, İzmir, Selanik ve Ankara Örnekleri), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Demirci, A., (2019). Osmanlı Devleti'nde taşra ticaret mahkemeleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 75, 95-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/51780/674990>.
- Duran, İ., (2008). Tanzimat döneminde Osmanlı yargı teşkilatındaki gelişmeler. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII(3-4), 55-111. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1848178>.
- Doğrusöz, B., Onat, Ö., Tunçel Töralp, F., (2011). *Türk ticaret kanunu* (ticari işletme, ticaret şirketleri kıymetli evrak hükümleri), TOBB Yayınları, Ankara.
- Erdaş, S., (2017). Atatürk dönemi Türk ekonomisinde yerel sermaye birikimi: taşrada kurulan anonim şirketler (1920-1938). (s. 177-216). *I. Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Eldem, V., (1994). *Harp ve mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Vedat E., (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve şartları hakkında tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Erkal, M., (1991). *Arşin*. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: III, (s. 411-413). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ezer, F., (2012). 1929 dünya ekonomik krizi öncesi Atatürk dönemi Türk ekonomisi (1923-1929). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 100(199), 31-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61826/925103>.
- Fırat, A., (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sanayileşme sürecinde özel sektörün durumu (1880-1939)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane.
- Güran, T., (2014). *19. yüzyılda Osmanlı ekonomisi üzerine araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökatalay, S., (2015). *The political economy of corporations in the late ottoman empire and early turkish republic (1908 – 1929)*, (The Degree Of Master Of Science), Middle East Technical University, Ankara.
- Hacı Beyzade Ahmet Muhtar, (2017). *İlk özel ilan reklam yıllığı 1921 –salık veren muhibban*, (Ahmet Yılmaz, Nihat Yalçın), Matsis Matbaa, İstanbul.

- İnan, N., (1965-1966). Kanunname-i ticarete göre protestolar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22-23(1-4), 829-846. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/638089>.
- İnceoğlu, E., (2015). *Osmanlı'da milli iktisat uygulamaları ve harp zenginleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Karslıoğlu, H., (2019). *Anonim şirketlerde kâr payının hesaplanması ve dağıtım ilkeleri*. Ankara Barosu Dergisi 3, 183-227. 10.30915/abd.652544.
- Karpat, K. H., (2019). *Türk demokrasi tarihi sosyal, kültürel, ekonomik temeller*, TİMAŞ Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, H., (1975). *Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana kadar Türkiye'de anonim ve limited şirketleri*. *Cumhuriyet'in 50'nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*. (s. 399-461). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kurşun, Z., (2008). *Dersaadet/İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda kayıtlı olan banker, tüccar ve komisyoncuların isimleri (1923)*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Kenanoğlu, M. M., (2005). *Ticaret kanunnamesi ve mecelle ışığında Osmanlı ticaret hukuku*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Kocakaya, A. H., (2016). Osmanlı Devleti Döneminde reklamcılık anlayışı ve 1908-1909 tanin gazetesi örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 119-148. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223118>.
- Koraltürk, M., (1999). *Osmanlı Devleti'nde şirketleşme. İlk anonim şirket ve borsanın kuruluşu*. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 3, (s. 442-448). Ed. Kemal Çiçek, Cem Oğuz, Türkiye Yayınları, Ankara.
- Kolay, A., Hızal, D., Durak, B., Arslan, M., (2012). *İlan-ı ticaret-resimli ilanlar perspektifinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul ticari hayatı*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, O., (1999). *Reklamcılığımızın ilk yüzyılı 1840-1940*, Reklamcılar Derneği Yayınları, İstanbul.
- Ökçün, A. G., (1968). *Türkiye iktisat kongresi 1923-izmir-haberler-belgeler-yorumlar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Pamuk, Ş., (2018). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sırma, İ., (2011). Osmanlı anonim şirketlerinde kar dağıtımı. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2011, s. 117-136. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/201580>.
- Şensoy, F., (2018). Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi taşımacılık şirketi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı), 239-279. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/507463>.
- Taşkın, Ü., (2005). *Osmanlı Devleti'nde kullanılan ölçü ve tartı birimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elâziğ.
- Tekdemir, A., (2012). *Ticaret Nezareti'nin kuruluşu ve idari birimleri*. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret, (s. 43-78). Ed. Fatmagül Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Toraman, C., Taştan, T., (2021). Osmanlı Devleti'nin ilk anonim şirketlerinden birisi olarak Şirket-i Hayriye ve 1888 (1303) -1890 (1305) dönemi mali tablolarının analizi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı), 45-64. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2150673>.
- Toprak, Z., (1982). *Türkiye'de milli iktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Uluğ Cicim, İ., (2016). Ticaret-i Bahriye Kanunnamesine göre navlun sözleşmeleri. *CEDRUS The Journal Of Mcri*, IV, 393-410. <https://doi.org/10.13113/CEDRUS/201623>
- Ulusoy, Y., (2017). Yedek akçeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(Özel Sayı), 1971-1996. <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2017/11/10-SENAR-CAGIRGAN-TUNCER-YASIN-ULUSOY.pdf>.
- Yılmaz, C., (2011). *Osmanlı anonim şirketleri*, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Yılmaz, K. R., (2018). Geç kapitalist gelişme bağlamında Osmanlı'da şirketler, *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 27-49. <https://doi.org/10.30586/pek.498118>
- Zorbay, A., Atik, A., (2020). *Osmanlı ve erkek cumhuriyet kadın dergileri-sıyanet (26 Mart-16 Temmuz 1914)* 4, Libra Kirapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- (1334). *Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı anonim şirketleri*, İstanbul, İstanbul Hukuk Matbaası, İstanbul.
- (2011). Türk Ticaret Kanunu, 50(27846).

Extended Abstract

The aim of this study is to examine the reflections of the change and transformation that started in the commercial life in the Ottoman Empire during the Tanzimat period, on the factories with anonymous construction, in the context of Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi. In this context, the history of the business, which was operated by Şamlı Mustafa Bey and his sons Mehmet and Nihat Beys, the type of activities, the sectors in which the commercial activities of the business were developed, and the reflections of the legal developments in the commercial field during the Tanzimat period on the business were examined. As a matter of fact, the main purpose of this study covering the years between 1850 and 1931 was to determine the administrative transformation of the business, the activities of the business, the products offered to the market by the business, and where the marketing areas were. In this context, the commercial activities of the business house between 1850 and 1931, both nationally and internationally, were examined, and the establishment was tried to be introduced.

This study, which was prepared with the qualitative research method, was created in accordance with the document review. This toric study consists of two main stages apart from the introduction. In the introductory part of the study, the legal regulations prepared for the factoring works, which have been intensely seen in the Ottoman Empire since the middle of the 19th century, and the developments in this field are discussed. In line with these developments, the commercial activities of Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi, which is one of the commercial establishments operating in line with these developments, were tried to be evaluated during the period until the administrative transformation in 1917. The second part of the study deals with the change and transformation in the business administration on 19 May 1917 by Mehmet and Nihat Bey, sons of Mustafa Bey of Şam, who is the founder of the business, and a joint stock company with the name Mustafa Şamlı Mahdumu Müessesât-ı Ticaret-i Anonim Şirketi Osmaniyesi until 1931. The activities of the commercial establishment, which was determined to continue its activities as.

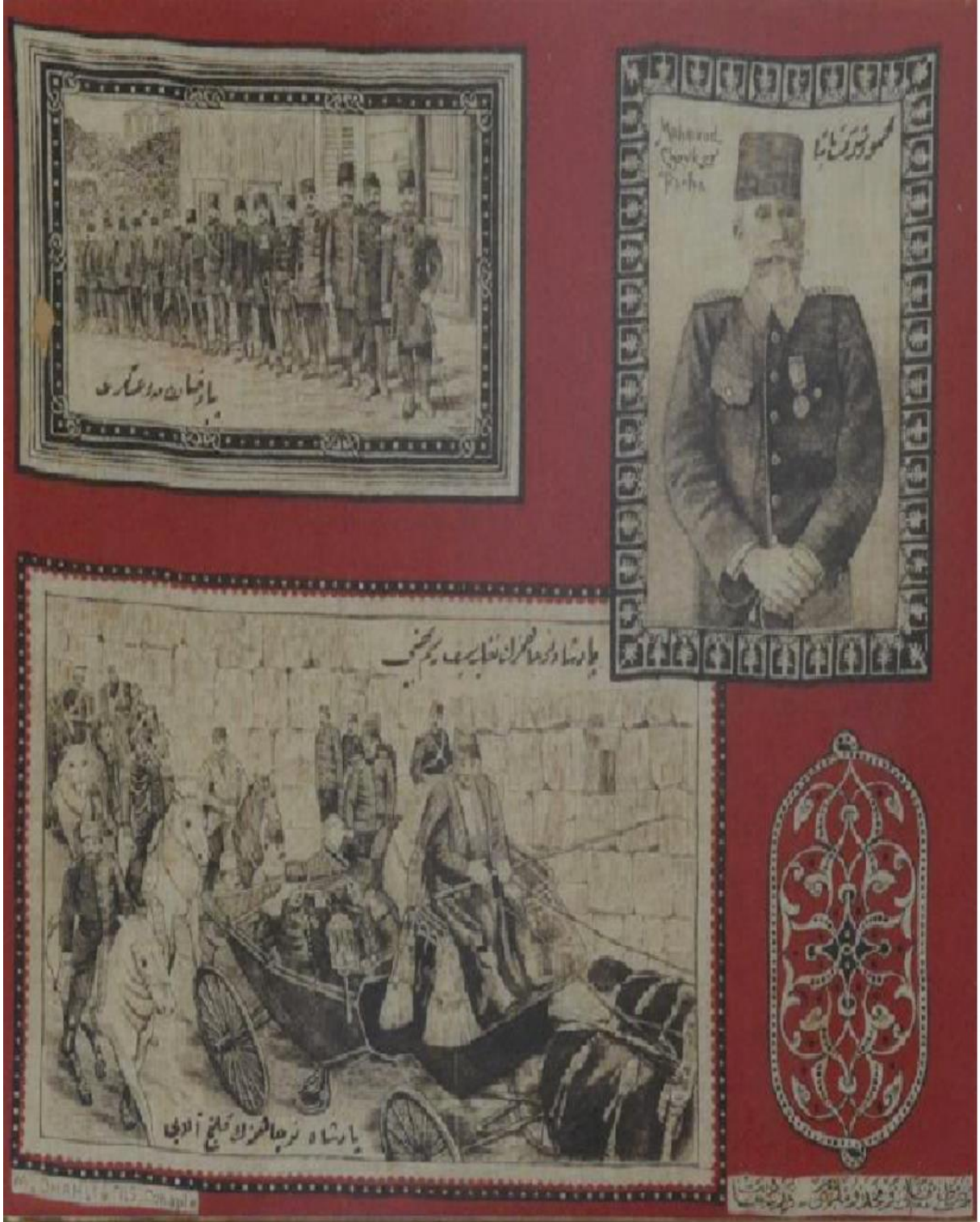
The limitation of the study was determined as priority temporal. In this direction, the starting date of the study was accepted as 1850. The reason for the acceptance of 1850 as the starting year was that in the petition she gave during a trial in 1910 regarding Mustafa of Damascus, she included statements stating that she and her business had been dealing with trade in the Ottoman Empire for 60 years. The fact that the year 1931 was determined as the end of the study was due to the fact that the findings about the business activities as a result of the research and examinations continued until 1931. As a matter of fact, in the data of 1931, it was determined that the company started to shrink and lose its importance in commercial life. As a matter of fact, our study covers the years between 1850 and 1931. When we look at the regional limitations of the study, it is limited to Istanbul and Çankırı sanjak due to the fact that it is generally engaged in commercial activities in Istanbul and operates the mine in the Arap village of Şabanözü, which is within the borders of Çankırı sanjak, which is connected to Kastamonu province. In addition, due to the fact that the business is an international business, Germany, England and France were among the countries mentioned in the regional sense, based on the commercial relations with Germany, England and France. Although there is no restriction in the subject limitation, all kinds of commercial, administrative, and legal developments related to the business are evaluated within the scope of the study.

Considering the findings obtained from the study, which was handled and examined in this direction, it is one of the important institutions that carry out its activities as a national and international commercial enterprise, increasing its importance in the commercial arena since 19 May 1917, when the business, which started to be active in commercial life since 1850, experienced a change and transformation in its administrative structure. Identified as one. It has been determined that the products marketed in the national and international commercial fields are mainly the goods in the textile sector. Apart from the textile sector, data regarding the mining sector are also obtained, indicating that the activities are carried out in the business administration. In addition, it has been determined that the business has commercial relations with Istanbul and its surroundings in the country and with Western countries such as Germany, England, and France outside the country. The fact that the establishment was operated by father Şamlı Mustafa and later by his sons Mehmet and Nihat Beyler shows that it is a family business. In addition, in 1911, Çivitçizade Ahmet Hamdi Efendi, the chief clerk for the commercial establishment Mustafa Haşmet Efendi, Hacı Bekir Efendizade, took on the privilege of the operation of the copper, gold, silvery lead and platinum mine found in the Arab village of Şabanözü, which is located within the borders of Çankırı sanjak, which is connected to the province of Kastamonu, for a period of 99 years Fethi Efendi's partnership with Köprülü Hafız Seyit Efendi and Kalmin Efendi shows that the capital created only in the mining field has a multi-partner structure. The fact that the exact information regarding the termination date of the mining concession and the business enterprise could not be obtained has led to the inability to obtain precise information on when the company's activities ended.

Despite the fact that many studies have been carried out on commercial establishments and joint stock companies, the numbers of which have increased greatly since the first half of the 19th century in the Ottoman Empire, the study on Mustafa Şamlı Mahdumları Müessesât-ı Ticariyyesi, which was active in the commercial field for nearly eighty years as an Istanbul-based and international commercial establishment The fact that this was not done prompted us to do this study. The fact that information about the commercial activities and business of Mustafa Bey of Şam, who came to the forefront as an important actor in the Ottoman commercial life, was determined, was another important factor in the conduct of this study. In this context, all kinds of developments related to Mustafa Bey from Şam, who is a business manager, and his sons, Mehmet and Nihat Bey, are discussed and evaluated in this study, and it is tried to contribute to the literature in this regard. In addition, it is aimed to inspire researchers who will do research in this field.

EKLER

EK-1. Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticariyyesi'nde satışı yapılan mendil örneği

Kaynak: Aydemir, s. 29.

Mendilin sağ üst köşesinde Mahmud Şevket Paşa'nın portresi bulunmaktadır. Solunda ise piyade subayları ve askerleri yer almaktadır. Sol alt köşedeki resimde "padişah-ı nev cahımızın tüfenk, seyf resmi" ve "Padişah-ı nev cahımızın kılıç alayı" yazmaktadır. V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkışı için yapılan törenler resmedilmiştir. Sağ alt bölümde ise "Mustafa Şamlı ve mahdumları, Dersaadet" yazmaktadır.

EK-2. 1918 yılı Mustafa Şamlı mahdumu müessesât-ı ticaret-i anonim şirket-i osmaniyesi reklam ilanı

Kaynak: Koloğlu, 1999, s. 196.

Bahçekapısında. Meydancıkta. Mustafa Şamlı Mahduları. Cemiyet için arası, işlemeli krep-deşin (döşin) elbiselikler, nesulyen (?), deradetu (?), tüssur (?) pan kadifesi, çarşafık ve esbabıklar, her nevi son moda düz ve fantezi yünlüler, lastikotin, velur, pazen basmaları, keten vesair cins beyaz mallar, çorap, fanila, mendil, gömlek, yaka, boyun bağı, askı, eldiven, ...(?), eteklik, çamaşır takımları, erkek ve kız çocuk elbiseleri, saat ve şamdan takımları, şeker tabakları, çatal, bıçak takımları, pare ve kol çantaları, yazı ve ...(?) takımları, ayakkabılar. Hediyelik bin türlü eşya-yı tuhafiyeye. Dantela, kurdele, fisto ve hurç çeşitlerimiz kamilen gelmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında “kadar” edatının görünüşleri

Vehbi Akdi ¹

¹ Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Eğitim Fakültesi, Ordu Üniversitesi, Türkiye.

ÖZET

Ağız bilimi, toplum üyelerinin ortak hafızasından asırlar boyu süzülerek gelen başta dilin gramatikal öğelerini ve söz varlığına ait birçok unsurunu araştırmacılar kanalıyla gün yüzüne çıkarması ve dil araştırmalarına yol göstermesi yoluyla genel dil bilgisi içerisinde ayrı ve özel bir yere sahiptir. Standart dilin genel kurallarına aykırı görülen birçok istisna dil olayı, derleme çalışmalarıyla elde edilerek konuşurlar arasında karakteristik özellik gösteren bulgularla hazırlanmış ağız bilimi eserleri vasıtasıyla daha kolay izah edilebilir. Türkiye Türkçesi ağızları, Türk diline ait birçok arkaik öğeyi bünyesinde hâlâ canlı bir şekilde yaşatmakta; konuşurları da Eski ve Orta Türkçe döneminin bu arkaik unsurlarını çoğu kez bir zenginlik olarak anlatımlarında kullanmaktadır. Edatlar, dilin tamamı içerisinde soyut unsurlar olarak değerlendirilmekle birlikte donmuş, kalıplaşmış, çekime girmeyen unsurlardır. Bu özellikleri bakımından isim çekim eklerine yaklaşan edatlar, dilin mantığı kuruluşundaki temel unsur söz diziminin harcıdır. “Kadar” edatı, halk dilinde de standart dile paralel yaklaşıklık, benzerlik, zaman, sınırlama anlamları taşıyan kelime grupları içerisine katılarak, bünyesine de çoğu kez konuşurlar tarafından +A, +ı pekiştirme görevli öğeler ile +(i)n, +k/k gibi arkaik unsurlar dahil edilerek ülkemizin birçok yöresinde kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Devleti idari sınırları içerisinde yer alan yöreler baz alınarak derleme yöntemiyle elde edilmiş verilerden hareketle meydana getirilen bilimsel çalışmalardaki metinler incelenmek suretiyle “kadar” edatının uğradığı sessel değişimlere, edatın bünyesine eklenen pekiştirici öğelere, arkaik unsurlara ve bunlara yüklenen semantik görevlere ışık tutulacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Ağız bilimi, Türkiye Türkçesi ağızları, kadar edatı, arkaik öğeler.

Appearances of the preposition "as" in Turkish dialogues

ABSTRACT

The science of dialect has a special place in general grammar by revealing the grammatical elements of the language and many elements of the vocabulary, filtering from the collective memory of the members of society for centuries through its researchers and guiding language research. Many exceptional linguistic phenomena, which are found to be contrary to the general rules of the standard language, can be more easily explained by means of oral studies, which were obtained through compilation studies and prepared with findings showing characteristic features among speakers. Turkey Turkish dialects still keep many archaic elements of the Turkish language alive in their body; speakers of the Old and Middle Turkish period often use these archaic elements as a richness in their narratives. Although prepositions are considered abstract elements in the whole language, they are frozen, stereotyped, and non-inflected elements. Regarding these features, the prepositions approaching the noun inflectional suffixes are the basic syntax element in the logical construction of the language. The preposition “as” is included in the word groups that have the meanings of approximation, similarity, time, and limitation parallel to the standard language in the colloquial language, and archaic elements such as +A, +(i)n, +k/k are included in its structure, often by the speakers, for reinforcement purposes. used in the region. In this study, by examining the texts in scientific studies, which are formed from the data obtained by the compilation method based on the regions within the administrative borders of the Republic of Turkey, the phonetic changes that the preposition undergoes, the archaic elements added to the structure of the preposition and the semantic tasks assigned to these elements will be shed light on.

Atf: Akdi, V. (2024). Türkiye Türkçesi ağızlarında “kadar” edatının görünüşleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 373-385. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1281139>

KEYWORDS

Dialectology, Türkiye Turkish dialects, preposition as, archaic elements.

Giriş

İletişim, insanlık tarihi boyunca gündelik, felsefî, dinî, teknik ya da sanatsal gibi muhtelif bilgilerin alışverişini, devamlılığını ve kuşaklara aktarılmasını sağlayan eylemlerin tamamını içermektedir. İletişimde devamlılığı sağlamak amacıyla olan insan, sistematik bir çabayla her dönemde bulunduğu coğrafyanın ve mevcut çağın teknolojik şartlarından faydalanarak edindiği bilgileri iletişimin temel kaynağı dilin yazılı ve sözlü kanallarıyla gerçekleştirmiştir. Bireyler, dil kanalıyla gerçekleşen iletişimde belli ve sürdürülebilir kaideler ışığında anlamsal bağı merkezde tutarak söz dizimini oluşturmuştur. Söz diziminin anlamsal ve gramatikal unsurlarının belli kurallar silsilesine bağlanması, Türk dilinin de yazılı ilk metinlerinden itibaren takip edilebilmektedir. Nitekim, Gabain (2007), Eski Türkçe döneminin cümle öbeklerinin oluşum mantığını “Bir cümle, ekseriya, daha önceki cümle ile mantikî bir bağlantı oluşturan kısa kelimeler yahut çok az uzun olmayan kelime grupları ile başlatılır.” şeklinde izah eder. (Gabain, 2007, s. 115)

Anlaşma aracı olan dilin bütününde önemli bir göreve sahip olan cümle, geleneksel dil bilgisinde “Kendi kendine yeten yargı” (Banguoğlu, 2015, s. 552), “İki unsur arasındaki olumlu veya olumsuz ilgiyi dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak haber ya da dilek yoluyla ifade eden kelimeler dizisine cümle denir.” (Bilgegil, 2014, s. 15) gibi tanımlarla açıklanmaktadır. Vardar (2003), tümcenin dilbilimdeki karşılıklarını, “Dağımsal dilbilimde, özyeterliliği ve sözdizimsel bağımsızlığı olan, kesintili öğelerden oluşan geniş bir parçanın kurucu olmayan parçası; işlevsel sözdizimde bütün öğeleri bir yüklem ya da eşbağımlı birçok yükleme bağlı söz zinciri parçası; üretici-dönüşümsel dilbilgisinde üretim kuralları uyarınca abecede yer alan simgelerin sıralanmasıyla elde edilen, edincin betimlenmesine ilişkin öğeler bütünü.” şeklinde sıralar. (Vardar, 2003, s. 198) Dil üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar, ölçünlü dile yönelik özellikleri saptarken çoğu kez ağız biliminden faydalanmaktadır. Bunlara ek olarak yukarıda zikredilen geleneksel dil bilgisinin veya dilbilimin cümle tarifleri, Türkiye Türkçesinin ağızlarında da cümlelerin kurulum düzeni ve yapısal özellikleri bakımından genel itibarıyla örtüşmektedir. (Gemalmaz, 1995; Gülsevin, 2002; Öztürk, 2019; Çakır, 2020; Gök, 2022)

Yargılı anlatımlara yönelik gerek geleneksel dilbilgisindeki gerekse dilbilimdeki bakış açılarını bir kümede toplayan Aksan (2015), konu hakkındaki görüşlerini “Tümce tanımında geleneksel dilbilgisi ve dilbilimde, genellikle üzerinde birleşilen nokta, tümcenin bir düşüncenin, bir duygunun ya da bir yargının başlı başına anlatımına yarayan ve içindeki sözcüklerin sayısı sınırlı olmayan, dile ait bir birim oluşudur.” şeklinde bildirir. (Aksan, 2015, s. 122) Dil araştırmalarında tanımı, tespiti, içeriği hakkında çeşitli görüşler olan cümleyle ilgili Hacıeminoğlu'nun (2015), edatları ön plana çıkararak yaptığı değerlendirme “edatlar dilin mantikî kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının harcıdır.” (Hacıeminoğlu, 2015, s. XIII) şeklindedir. Bu bağlamda Türk dilinde cümlelerin anlamını belirlemek için kullanılan edatlar, cümlelerin zamanını, durumunu, şahıslarını veya nesnenin durumunu göstererek anlamı zenginleştirir.

Edatlar, Türk dilinde yalnız başlarına anlamı olmayan, yargılı anlatım içinde bir anlama bürünen sözcük türü olarak değerlendirilmektedir. Bu kelime türü, diğer sözcük türleri ya da kelime gruplarıyla bir araya gelip yeni yapılar ve yeni anlam ilişkileri kurarlar. “Pamuk kadar yumuşak bir cildi vardı. Sen içimizi sıcak bir gün gibi ısıttın.” örneklerinde de görüldüğü üzere *kadar* edatı birinci yargıda ad soylu bir kelimeyle, ikinci örnekte de *gibi* edatı, sıfat tamlaması ile yeni bir işlev ve anlam ilişkisi içerisine girerek cümlede farklı görevler üstlenebilmektedir.

Cümle içerisinde geçici görevler üstlenen edatlar, bu özellikleriyle ad çekim ekleriyle paralellik gösterirler. Edatları eklerden ayıran yön ise edatların bağımsız birimler olarak değerlendirilebilmeleridir. Bu aşamada edatlar, biçim bakımından kelime, muhtelif görevleri bakımından durum eki şeklinde değerlendirilebilir. “Bu kalemi sana aldım. Bu kalemi senin için

aldım.” Örneklerde görüldüğü üzere birinci cümlede sen kişi zamiri, +A yönelme eki ile çekime girmiştir. İkinci cümlede anlam, yönelme eki yerine *için* edatı ile sağlanmıştır. Türk dilinde ek-edat ilişkisi farklı örneklerle çoğaltılabilir.

Edatlar, donmuş, kalıplaşmış sözler oldukları için çekime girmezler. (Hacıeminoğlu, 2015, s. XIII) Korkmaz (2017), edatların ad görevinde kullanılmadıkları sürece iyelik ve durum gösterme eklerini alamadıklarını ve çekime giremediklerini belirtmektedir. (Korkmaz, 2017, s. 896) Bu ifadeden hareketle “*Bizim için bu kadar iyilik fazladır.*” cümlesindeki *kadar* kelimesinin edat görevinde, “*Bizim için bu kadarı fazladır.*” cümlesindeki *kadarı* sözcüğünün iyelik eki alarak ad görevinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. “*Ben de bu kadarını beklemiyordum.*” yargısında da iyelik ekinin üzerine belirtme eki getirilen kelime, ad görevi yüklenmiş bir sözcük olarak çekime girmiştir. *Kadar* edatının, ölçünlü dildeki yukarıda örneklendirdiğimiz şekilleri halk dilinde de tercih edilmektedir. Edatın, Türkiye Türkçesi ağızlarında yörelere bağlı olarak bu kullanımlarına ek *gadara, gadarak, gadarı, gadarın, gadan, gadak, gadem* gibi çeşitli şekillerde genişletilmiş varyantlarına rastlanılmaktadır.

Ölçünlü dilde kalıplaştığı veya donduğu ifade edilen edatların, Türkiye Türkçesi ağızlarında +A, +I gibi pekiştirici ögeler ve +in, +n, ok/ök gibi haklarında birtakım teoriler ortaya atılmış arkaik gramatikal unsurlarla sözel yoksunluktan uzak konuşurlar tarafından istemden kaynaklı kodlandığı ya da geleneksel dil hafızasına bağlı olarak anlamında ve sözcük türü bakımından görevinde değişme meydana gelmeyecek ancak kelimenin anlamını pekiştirecek şekilde kuvvetlendirilebildiği görülmektedir. Bu aşamada konuyla ilgili akla gelen arkaizm nedir, Türkiye Türkçesindeki arkaik unsurlar nelerdir, Türkiye Türkçesi ağızlarında pekiştirici olarak kabul edilen ögeler hangileridir gibi soruların literatürde cevap olabilecek karşılıklarına kısaca bir göz atmak yeterli olacaktır.

Arkaizmin Türkçe Sözlük'teki (2009) evreni, “Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan eski söz ve deyim. Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağdan kalma bir biçimin, bir yapının özelliği.” şeklinde belirlenmiştir. (Türkçe Sözlük, 2009, s. 121)

Topaloğlu (2019), arkaizmi “Günümüzde kullanılmayan veya eski biçimi korunarak kullanımı sürdürülen kelime”dir diyerek tanımlar. Araştırmacı, mevcut kelimenin literatürdeki karşılıklarını da *arkal, eski biçim kelime, arkaik, eskimiş, eskili sözcük, eski sözcük, aşnil sözcük, aşnilik, eskiden kalma, arkaizm, eskiyi almak, eskilik, eskil biçim* olarak sıralar. (Topaloğlu, 2019, s. 59) Karaağaç (2018) ise arkaizmi *eskilik* maddesinde, “Bugün kullanılmayan veya eski biçim ve anlamıyla kullanılan herhangi bir dil birimi.” şeklinde tarif eder. (Karaağaç, 2018, s. 372) Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen arkaik unsurları atasözleri üzerinden değerlendiren Altuğ (2021), çalışmasında bu unsurları ses ve şekil bilgisi ile söz varlığı bakımından üçe ayırarak incelemiştir. (Altuğ, 2021, s. 216-231)

Yukarıda hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılan ve edatların da bünyesinde görülen bu unsurlarla ilgili olarak Demir (2014), ağız çalışmalarında kelime sonunda ortaya çıkan biçim birimlerin pekiştirme amaçlı olarak kullanıldığını, kelimedeki farklı bir işlevinin olmadığını belirtmektedir. Araştırmacı, bunlara ek olarak anlatıma çeşnilik katan bu yapıların tarihî Türk yazı dilleriyle ilintili olduğunun altını çizerek pekiştirme ekleri şeklinde değerlendirilmesi gereken mevcut unsurların çoğunlukla durum kategorisinde, enklitik şeklinde veya art zamanlı bir ek kalıntısı biçiminde ortaya çıktığının bilgisini verir. (Demir, 2014, s. 106)

Karahan (2012), Türkçenin seçeneklerinden birinin de sözcük ve ekleri +n, +I, +z, +t, +k, +m, +A, +I gibi muhtelif gramer ögeleri yardımıyla genişletmek olduğunu, büyük bir olasılıkla menşei enklitik olan ögelerin, Türk dilinin her dönem ve sahasında ortaya çıktığını, anlamca kuvvetlendirilmiş kelime ve eklerle bu yapıların bir önceki şekilleri arasında çoğunlukla mana ve işlev farkı görülmediğini belirtir. Karahan (2012), konuyla ilgili olarak “Kökene ne olursa olsun, geçirdiği merhalelerin bu noktasında, eklendiği kelime veya ekte genellikle belirgin bir işlev farkı ortaya çıkarmayı, -n'nin bir pekiştirici morphem olduğunu veya artık pekiştirici bir morphem hâline geldiğini göstermektedir.” şeklinde tespitte bulunmuştur. (Karahan, 2012, s. 233)

Üstüner (2003), *ok* ve *mA* gibi unsurların anlamı kuvvetlendirme işlevi taşıdığını ve süreç içerisinde ilgili edatların ek görevi üstlendiğini ifade etmektedir. (Üstüner, 2003, s. 237)

Gülensoy (1988), *songram*, *barım* örneklerinde görülen *+m* sesinin doğal olmayan (anorganik) bir türeme olmayıp Eski Türkçedeki *mA* edatının bir kalıntısı olabileceğini söylemektedir. (Gülensoy, 1988, s. 69)

Atay (2002), *mA* edatının Anadolu ağızlarında *+m* şeklinde eklediğini ve kuvvetlendirme görevinde kullanıldığı bilgisini paylaşmaktadır. (Atay, 2002, s. 827).

Koç (2010), kelime sonunda meydana gelen ünsüz türemelerini detaylı bir şekilde incelemiş; bu yapıların türeme sayılmayacağını *şimdik* kelimesindeki *+k* ünsüzünün Eski Türkçe dönemi metinlerinde de görülen *ok/ök* tekit edatından gelebileceğini, *ilkin*, *artıkın* örneklerindeki *+n*'nin vasıta ekinden kaynaklandığını ifade etmektedir. (Koç, 2010, s. 60)

Türkiye Türkçesi ağızlarında bir kelimedeki görülen ancak anlamı ve yapıyı değiştirmeyen *+n* ekiyle ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. *+n* ekinin, Eski Türkçede sık kullanılan vasıta ve zarf-fiil ekinin bir bakiyesi şeklinde düşünenler bulunmaktadır, bunun yanı sıra *+n* unsurunu ek olarak değerlendirmeyip ses türemesine dayandıranlar da vardır ve ek kökenine bakılmaksızın pekiştiricidir. (Karahan, 2012, s. 233). Üstüner (2003, s. 87-96), çalışmasında *+An* ekini açıklamakta ve ekin sözcüğe geldiği gibi eklerin ardından da kuvvetlendirme işlevinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Demir (2014), *+n*'li genişlemelerin varyantlarını *+cA+n*, *ile+n*, *kada+n*, *kl+n*, *bile+n*, *gari+n*, *-kAn+A+n*, *gibi+n* vb. şeklinde verir. (Demir, 2014)

Üstüner (2000), kelime sonlarında görülen *+A* türemesi ile ilgili olarak "Türkçede pekiştirme eki göreviyle eskiden beri kullanılan bir *+A* ekinin varlığı bilinmektedir. Tarihi Türk yazı dillerinde ve bir kısım çağdaş Türk lehçelerinde kelime bünyesinde yalnız başına veya bir kısım eklerle birleşmiş olarak kullanılan *+A* pekiştirme (te'kid) ekinin kullanımı, Türkiye Türkçesi ağızlarında da yaygın şekilde devam etmektedir. *-A* pekiştirme ekine ses ve kullanım bakımından benzeyen 'A' edatı da, Türkçenin eski dönemlerinde olduğu gibi, bugün de cümle başında çağrı edatı; cümle sonunda hayret ve şaşkınlık bildirme, dikkat çekme, kuvvetlendirme amacıyla kullanılan bir edat (vokativ) olarak karşımıza çıkmaktadır." şeklinde meseleyi ele almaktadır. (Üstüner, 2000, s. 190)

Karahan (2016), *-kan/-ken* fiilimsi ekini genişletme görevi üstelenen belirtmekte ve *+ı/+i* ögelerini pekiştirme eki olarak kabul etmektedir. Ek, benzer genişletmeyi *incası/-incesi* yapısında da sağlamaktadır. (Karahan, 2016, s. 345-373) Türkiye Türkçesi ağızlarında *+ı/+i* eki ile meydana gelen uzamalar sadece bu iki fiilimsi ekinin bünyesinde görülmez. *evvel > eveli*, *kadar > gadarı* *hem > hemî* gibi kelimelerde *+ı/+i* ekli genişlemeler söz konusudur.

Demir (2014) ise ilgili çalışmasında kelime sonunda meydana gelen *+ı/+i* ekli türemelerin kalıplaşmayla ortaya çıkan 3. tekil iyelik eki olduğunu belirtir ve *bu seferi*, *epeyi* gibi örnekleri tanık olarak gösterir. (Demir, 2014, s. 118)

Yapılan incelemeler neticesinde Türkiye Türkçesi ağızlarında bünyesine pekiştirici unsurlar ile arkaik ögeler dahil edilen "kadar" edatının, *gadara*, *gadari*, *gadak*, *gadarın*, *gadan*, *gadana*, *gadani*, *gadarak*, *gadem* gibi birçok şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada konuyu daha somut hale getirmek amacıyla mevcut varyantların yörelere göre konuşur kullanımlarına ait cümle örneklerine de yer verilmiştir. Bunun yanı sıra "kadar" edatının *Derleme Sözlüğü*'nde (2019) *gadak*, *gadana*, *gadarak*, *gadari*, *gadek*, *gatan*, *gatarı*, *gatlak* şeklindeki varyantları da belirlenmiştir (DS, 2019, s. 1889).

Kadar Edatının Ağızlardaki Görünümleri

ğadar+a

gadar+a yapısındaki *+A*'nın, kuvvetlendirme eki olarak Türkçenin yazılı ilk belgelerinde görüldüğünü ve Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığı bilgisini birçok araştırmacı

vermektedir. (Ergin, 1997, s. 71; Tekin, 1994, s. 11; Alyılmaz, 1994, s. 257; Hacıeminoğlu, 1996, s. 190; Mansuroğlu, 1998, s. 161)

76 Dimetoka'dan Kapıkule'ye *ğadara* Yunan Bulgar'ı kũluyu sōra zaptedī (Şanlı, 1990, s. 110)

47 nasıl ahlıñda dutuyoñ bu *ğadara* lafları. (Yıldırım, 2006, s. 138)

56 sēneyé *ğadara* kũplere basılıyōmuş ōñceden (Silahşör, 2011, s. 145)

46 çorbayı yiyene *ğadara* çarī çıharır (Akca, 2012, s. 198)

72 u *ğadara* bi hesaplı geldi. (Özden, 2016, s. 506)

32 Bizi geldiler yani bize u *ğadara* ki üzerimize düşdülē. (Öztürk, 2019, s. 200)

28 ni *ğidıra* da sākın īsan dedim. (Kalay, 1998, s. 125)

3 hemen şeyle bir *ay* *ğadara*. (Yıkılmış, 2015, s. 426)

4 o *ğadara* bilirdiK (Gül, 2017, s. 317)

6 ezilene *ğadara* harmanda dönerūs. (Acar, 2012, s. 497)

54 bacaīm *ğadara* var. (Dağcı, 2012, s. 139)

17 yatıyō. benim bildū bu *ğadara*. başğa bilemiyom. (Demir, 2001, s. 189)

6 onun da var yüz *ğadara* ir asgeri (Gök, 2022, s. 368)

1 yétmiş bés biñ doħuz yüz *otuz* dōumljīm baħduħ *işde* elümüzden geldūú *ğadara* kōyden vaļļak unu (Kemik, 2019, s. 129)

53 taaa o yemeğlerī sen kesinceye *ğadara* şe ēdī (Özçelik, 1997, s. 184)

42 biz *de* gelduħ bu zamana *ğadara* ğızım. (Demir, 2006c, s. 164)

40 bizim taziyede kırKına *ğedere* her gün cuma günleri pērşembe günleri kesinlikle yemeK verilir. (Tosun, 2017, s. 350)

ğadar+ı

ğadar+ı yapısındaki *+ı*, hakkında Demir (2014) işlevini yitirmiş 3. tekil iyelik eki değerlendirmesini yaparken Karahan (2016) eki pekiştirme eki olarak açıklamaktadır.

12 biS he, biz bu zamana *ğadarın* on beş, on sekiz yaşına *ğadarı* goyunnā ūraşdıK. (Önerkol, 2006, s. 304)

35 maħmatļardan şu *ğadarı*, işdé bu da bu *ğadar* *ğadarı*, méydana çıħaļļar şey tēpsīnen kesme (Silahşör, 2011, s.102)

129 onu yola *ğadarı* çıkarır gelirdiK yav. (Mutlu, 2022, s. 433)

42 ölmēcek *ğadarı* da bi övün ekmek véryala. (Kürüm, 2021, s. 30)

66 yapıyoz yīcek *ğadarı* gene. (Doğar, 2015, s. 376)

4 gel cum'áyá *ğadarı* yanı dışarıyı görmīm. (Soyyığit, 2012, s. 101)

21 bir saat *ğadarı* duriyu. (Öztürk, 2009, s. 398)

141 benim diyecēm o *ğadarı*. (Yıldırım, 2013, s. 176)

3 ğānımız doyuruna *ğadarı* harman ğızādi. (Acar, 2012, s. 642)

9 saña el geldii *ğadarı* sen *de* ele gidecēñ. (Dağcı, 2012, s. 177)

127 Kızlā toplandı *mi* eve ōlene *ğadarı'* çālġı çalā. (Öçalan, 2004, s. 91)

ğadar+ok/ök

Üstüner (2013), *kadar* edatının Türkiye Türkçesi ağızlarında *ok/ök* pekiştirme enklitiği ile genişletildiğini ve *ğudak*, *ğadak*, *ğadah*, *ğaddek*, *ğaddek*, *ğadak* varyantlarının olduğu bilgisini paylaşmaktadır. (Üstüner, 2013, s. 842)

13 e_ondan sōna şu *ğadeg*_oldum. (Yavuz, 2013, s. 411)

29 bu *ğadax* oluyō becerili, bu *ğadax* beceriljyō. (Yılmaz, 2006, s. 182)

67 hamır mayalāndı sabaña *ğadak*. (Boz, 2002, s. 198)

72 bu baracı başladı, bitesiye *ğadak* ne çekdik. (Görgeç, 2020, s. 381)

298 kovalamışlā nere *ğadak* kovaladılar-ısa. (Kayılan, 2018, s. 109)

39 dā_ü nereye gıtdiler, 'ısdanbula *ğadak* giden va. (Sert, 2015, s. 305)

12 o gece sabā *ğadak* durā. (Yıldız, 2021, s. 231)

100 topaşlammaz, *ğadaK*, goyulu, ne bileyin (Koraş, 1992, s. 267)

171 ikisi ğatılaşıncaya *ğadak* bişiririz. (Kocamaz, 2013, s. 94)

47 ne *ğadak* zorluK çekdik fadikde ayşada. (Gülensoy, 1988, s. 171)

59 her şeye ne *ğadaK* hastalık bulūlarsa (İlker, 2017, s. 850)

38 işde ğene eliñden geldik *ğadak* çalışāñ. (Öztürk, 2001, s. 220)

116 *ğadah* bōle bi işler oldu yapıdıñ. (Erdoğan, 2012, s. 375)

18 on beş yirmí yaşına gelene *ğadək* bını söledí. (Özer, 2020, s. 245)

3 ne *ğadak* yer vāsa ēksin (Gülsevin, 2002, s. 210)

14 ben şu *ğaddek* masıraf etmişim. (Gülseren, 2000, s. 351)

Üç güne *ğadək* gelirim. (Aksoy, 1946, s. 282)

gaccak: kadar (Koçak, 2010, s. 154)

Bu *kadek*, bu *kadek*: Bu kadar. Bu *kadek* söz henek edecek bir iş yapmadı ki? (Elhan, 2011, s. 133)

ğadar+ın

ğadar+ın yapısı, *ğadan* yapısından farklı olmamalıdır. *-ın* ögesindeki, *-ı-* yardımcı ses, *n* ise arkaik enstrümantal ekidir.

12 biS he, biz bu zamana *ğadarın* on beş, on sekiz yaşına *ğadarı* goyunnā ūraşdıK. (Örnekkol, 2006, s. 304)

ğadderin (Sağır, 1995, s. 151)

ğadar+ın > ğadan

Bu yapıda *kadar* edatına arkaik *-n* enstrümantal eki eklendiği, ardından *r* sesinin düştüğü ve *ğadan* yapısının meydana geldiği görülmektedir. *ğadarın* yapısı ile aynı olan *ğadan* yapısında farklı olarak düşmeye meyilli olan *r* sesinin konuşurlar tarafından tercih edilmediği dikkati çekmektedir.

56 türK_asgeri uğulayıveriyo denjize *ğadan* vāllā bi toP_atıyolā dağıdıP_atıveriylōlā yani ya. (Zeybek, 2007, s. 291)

44 sūbānekeden vel_asriye *ğadan* belletti. (Doğan, 2012, s. 461)

1 ben bu yaşa *ğaden* geldim. (Tosun, 2017, s. 293)

92 sabā *ğidan* bölū ğabarıyorū_ó. (Yapıcı, 2022, s. 488)

- 11 bem bu *ğidān* biliyun yavrum (Mutlu, 2022, s. 612)
- 93 gün aşiyana *kādān* ordasan. (Kürüm, 2021, s. 619)
- 63 dünya *ğadan* çifçilik yapadık (Doğar, 2015, s. 273)
- 216 o *ğadan* duramamış (Manav, 2006, s. 471)
- 10 Ahan elimde orağlar geberirem aḥşeme *ğaden* (Sağır, 1995, s. 356)
- ğaden, ğadan* (Gemalmaz, 1995, s. 126-127)
- ğadden: kadar (San, 1990, s. 497)
- 65 şimdi şurdan bi adam, büyük geliyō o geçesiye *ğadan* biz ōdan geşmezdik. (Tezcan, 2019, s. 173)
- 16 şeye *ğadan* ğitdim nene dei. (Bozalan, 2008, s. 166)
- 151 Babam bizi gözdüyür, bu *ğadān* sevirdi. (Kavaklıçeşme, 2010, s. 307)
- 54 o *ğadan* bilāder! (İlker, 2017, s. 670)
- 55 bu *ğadan*. (Akar, 2013, s. 216)
- 22 'tābī bu *ğaddan*. (Korkmaz, 1994, s. 175)
- 14 aşşā yokarı tūz hisarın üsdüne *ğadan* devam ediyor. (Demir, 2006a, s. 464)
- 51 bu *ğadan* bi dūn yaparız (Tosun, 2003, s. 229)
- 83 o vahīt ona baḡ ne *Keden* üstün tutiyordilar arKadaş. (Gökçur, 2006, s. 303)
- 23 birinci gün ikinci gün üçüncü gün gece sabālara *ğadan* eylenirdi köwli (Çelik, 2018, s. 519)
- ğadan*: (Özden, &, 2021, s. 494)

ğadar+ın+a > ğadana

Kadar edatının *ğadan* şekline -+A pekiştirme eki getirilmiş ve katmerli bir pekiştirme yapılmıştır.

- 45 bi odun parçası aldı şu *ğadana*. (Akca, 2012, s. 264)
- 111 hē u derdi benimki şu *ğadana* ōdu, benimki ācıĶ_ōdu, ōle denirdi. (Özden, 2016, s. 513)
- 61 İşde bizden bu *ğadana* öğreneciñ vā. (Öztürk, 2019, s. 195)
- 99 sabah ġākıncaya *ğidāna* ġuca ġuca birliklere yourt ġurtuĶ (Ölçücü, 2020, s. 327)
- 40 ēydāma *ğadana* vā. (Aydoğdu, 2011, s. 489)
- 38 uzak olunca *ğadāna* döndürdüler de arabaya koydukları bōça yetmedi. (Kalay, 1998, s. 128)
- 2 beşe *ğadana* okudum. (Doğru, 2017, s. 695).
- 5 nerāsını diyim, fahiĶĶınañ geldim ben dünyáyá. bu zamana *ğadana* aĶĶahıma çoḡ şükürler foĶsun fahiĶĶih (Kemik, 2019, s. 122)
- 80 sevdük. belki ilk daha ōrsek belki o *ğadana* şey yapma hālān dā o sevgimiz (Akgül, 2019, s. 180)

ğadar+ın+ı > ğadanı

Ğadan yapısına -I pekiştirme eki eklenilerek *ğadana* edatının bir benzeri meydana getirilmiştir.

- 17 şeyin düün bitene *ğadeni* sekeller. (Kocakerim, 2014, s. 126)
- 55 zabâ *ğadāni* daş çekerdik (Gülseren, 2000, s. 290)
- 11 valla bilmem_ki. he tokada *ğaddanı* aynısı yani. valla ben heç bilmem (Demir, 2006b, s. 281)

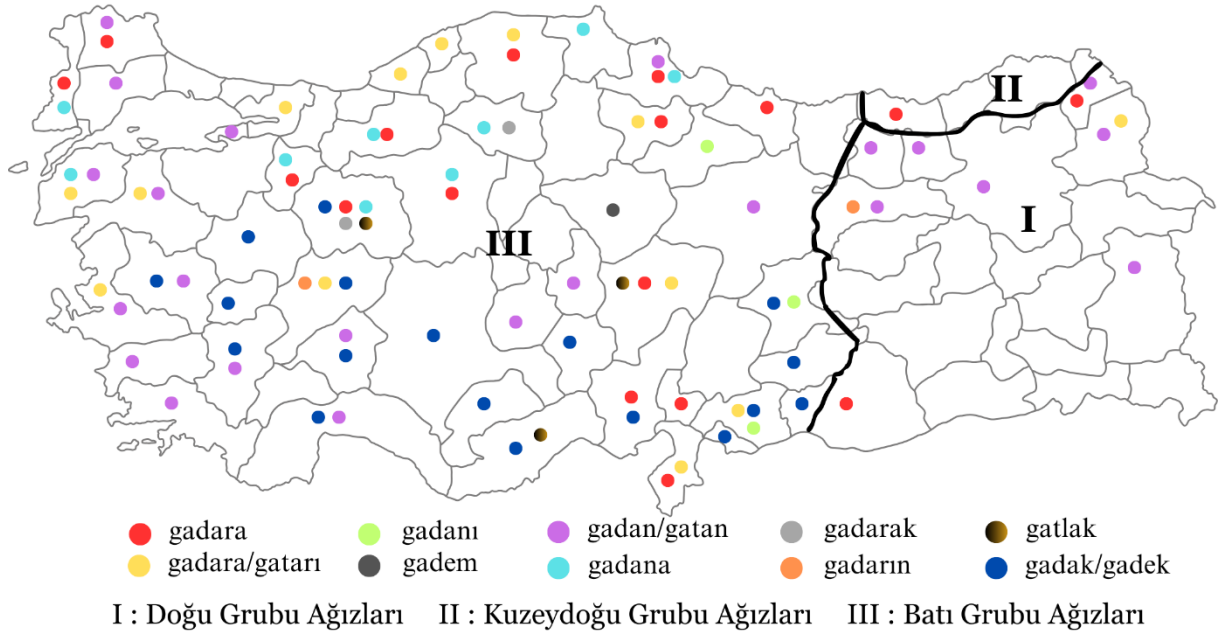
Edatın *gadarak* şekli, Ankara yöresi için *Derleme Sözlüğü*'nde (DS/III, 2019, s. 1889) ve Çankırı ili ağızları üzerine yapılan ağız araştırmalarında kayda geçirilmiştir.

54 oyun oynallardı, zabā *gadarak* türkü çairillardı. (Aydoğu, 2011, s. 393)

Yozgat ili ağızlarında *gadem* (19 benim yarım gademde dāel onnar) örneklerine rastlanmıştır (Küçükler, 1998, s. 154). Bunların yanı sıra *kadar* edatının *gatlak* şeklindeki varyantı Ankara, Kayseri, Mersin'de kullanılmaktadır. (DS/III, 2019, s. 1888)

Tablo 1 Kadar edatının illere göre kullanımı

Gadara	Adana, Amasya, Ankara, Ardahan, Bilecik, Bolu, Edirne, Eskişehir, Hatay, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Ordu, Osmaniye, Samsun, Şanlıurfa, Trabzon.
Gadarı/gatarı	Afyonkarahisar, Amasya, Balıkesir, Bartın, Çanakkale, Gaziantep, Hatay, İzmir, Kastamonu, Kars, Kayseri, Sakarya, Zonguldak.
Gadak/gadek	Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Antalya, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Isparta, Karaman, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mersin, Niğde, Şanlıurfa (Halfeti), Uşak.
Gadarın	Afyonkarahisar, Erzincan.
Gadan/gatan	Aksaray, Antalya, Ardahan, Aydın, Balıkesir, Bayburt, Çanakkale, Denizli, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Isparta, İzmir, Kars, Kırklareli, Manisa, Muğla, Nevşehir, Samsun, Sivas, Tekirdağ, Van, Yalova.
Gadana	Ankara, Bilecik, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Edirne, Eskişehir, Samsun, Sinop
Gadanı	Gaziantep, Malatya, Tokat
Gadem	Yozgat
Gadarak	Ankara, Çankırı
Gatlak	Ankara, Kayseri, Mersin

Görsel 1 Ana ağız gruplarına göre "kadar" edatının illere göre dağılımı

Sonuç ve öneriler

Cümle içinde geçici anlam ilişkileri kuran edatlar, +A, +ı, +ın, ok/ök gibi arkaik ögelerle ağızlarda kalıcı anlama sahip pekiştirme görevi üstlenir.

Ölçünlü dilde çeşitli eklerle genişletilebilen *kadar* edatının sözcük türü değişir ancak ağızlarda pekiştirici ögeler ya da arkaik unsurlarla genişletilen *kadar* edatının sözcük türünü değiştirmez.

İster ünlü türemesi ister ünsüz türemesi ya da birleşik ek, hece türemesi olsun, neticede kalıcı anlam farklılığı meydana getirmeyen, yapıyı değiştirmeyen ve anlam düzeyinde sadece

pekiştirme görevi üstlenen bu yapılar; anlatıma çeşnilik katarak dikkat çekmek, ifadeye kuvvet vermek amacı taşımaktadırlar.

Derlenen metinlerden anlaşıldığı üzere *kadar* edatının birçok varyantını kullanan konuşurlar, üyesi olduğu sosyal ağın çekirdek üyesi konumundadırlar. Ayrıca konuşurların *kadar* edatına yönelik kodlama varyasyonları bireye indirgenebilecek düzeyde değildir. *Kadar* edatının bünyesindeki ögeler, bölgeye göre farklılık taşısa da Türkiye Türkçesi ağızlarında bu genişleme hadisesi ortaklaşma (kolektiflik) göstermektedir.

Karahan'ın (2014) ağız tasnifi dikkate alındığında *kadar* edatının *gadara* varyantının üç ana ağız grubunda kullanıldığı görülmektedir. (Karahan, 2014) Edatın, *gadarı/gatarı* şeklindeki *gatarı* kullanımı sadece Kars'ta görülmektedir (DS/III, 2019). Dolayısıyla *gadarı* varyantı Türkiye Türkçesi ağızlarının ortak bir özelliği olarak değerlendirilebilir.

Edatın *gadak/gadek* ve çeşitli sessel değişime uğramış şekillerinden olan *kadek* varyantı Halfeti'de tespit edilmiştir (HATA 2020). Karahan (2014), tasnifinde Halfeti ağını Batı Grubu'na dahil etmektedir. Bu bilgiler ışığında *kadar* edatının bu şekli Batı Grubu'na has bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Karahan, 2014)

Gadan/gatan varyantları Kuzeydoğu Grubu ağızları hariç diğer iki ana ağız grubunda görülmektedir.

Edatın; *gadarın, gadana, gadanı, gadem, gadarak* kullanımları ise sadece Batı Grubu ağızlarında görülmektedir. Karahan (2014), tasnifine Trakya yöresini dahil etmemiştir. Çalışmada Karahan'ın (2014) tasnifi temel alındığından edatın *gadana* şeklinin Edirne yöresinde de görüldüğünü belirtmek gerekmektedir. (Karahan, 2014)

Yazar Katkı Oranları

Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. 1. Yazar: %100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Türkiye Türkçesi Ağızlarında "Kadar" Edatının Görünümleri" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Acar, E. (2012). *Kastamonu ve yöresi ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akar, A. (2013). *Muğla ve yöresi ağızları: gramer-metin-sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akca, H. (2012). *Ankara ili ağızları*. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Akgül, Z. (2019). *Sinop ilinin Boyabat ilçesi ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil-ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy Ö. A. (1946). *Gaziantep ağızları*. İbrahim Horoz Basımevi.
- Altuğ, M. (2021). Türkiye Türkçesi bölge ağızlarındaki atasözlerinde arkaik ögeler. *Rumelide Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 216-231. <https://doi.org/10.29000/rumelide.890429>.
- Alyılmaz, C. (1999). Ünlemlerin seslenmeleri kuvvetlendirici işlevleri. *Türk Gramerinin Sorunları II*, s. 534-540.
- Atay, A. (2002). Eski Türkçe ma/ me edatının Anadolu ağızlarındaki kalıntısı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 610, 826-828.
- Aydoğdu, Ö. (2011). *Çankırı ili ve yöresi ağızları* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (2014). *Türkçe dil bilgisi (2. Baskı)*. Salkımsöğüt Yayınevi.
- Bozalan, H. (2008). *Bergama merkez ilçe ve köylerinde yaşayan yörüklerin ağız incelemesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boz, E. (2002). *Afyon merkez ağız: (dil özellikleri, metinler, sözlük)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Çakır, A. (2020). *İzmir ili Ödemiş-Kiraz-Beydağ ilçeleri ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çelik, A. (2018). *Yalova ili yerli ağız: (inceleme- metinler- sözlük)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağcı, Y. (2012). *Yahyalı (Kayseri) ve yöresi ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, İ. (2014). Güneybatı Anadolu ağızlarındaki pekiştirme ekleri üzerine. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2) 106-124.
- Demir, N. (2001). *Ordu ili ve yöresi ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demir, N. (2006a). *Sivas ili ve yöresi ağızları*. Gazi Kitabevi.
- Demir, N. (2006b). *Tokat ili ve yöresi ağızları: (inceleme, metinler, sözlük)*. Gazi Kitabevi.
- Demir, N. (2006c). *Trabzon ve yöresi ağızları I-II-III*. Gazi Kitabevi.
- Derleme Sözlüğü III* (2019). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, M. (2012). *Aksaray ve yöresi ağızları: (inceleme- metinler- sözlük)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğar, B. (2015). *Lâpseki ve yöresi ağızları: (inceleme metin sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğru, F. (2017). *Eskişehir ili Manav ağızları* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elhan, F. (2011). *Kilis ağızı ve şiirleriyle Karacaoğlan'ın kişiliği*. İstanbul-Kilis Vakfı Kültür Eserleri.
- Erdoğan, S. (2012). *Niğde merkez ve Bor ilçesi ağız: (giriş-inceleme-metinler-sözlük)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, M. (1997). *Orhun abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Gök, M. (2022). *Osmaniye ili ağızları ve söz varlığı*. Grafiker Yayınları.
- Görgeç, C. (2020). *Manavgat ve yöresi ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökçur E. (2006). *Van ve merkez köyleri ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, M. (2017). *Hatay Arsu ağızı*. Kesit Yayınları.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağızları -inceleme, metinler, sözlük-*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülseren, C. (2000). *Malatya ili ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak ili ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk dilinde edatlar*. Bilge Kültür Sanat.
- Hacıeminoğlu, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlker, A. (2017). *Manisa ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü (2. Baskı)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalay, E. (1998). *Edirne ili ağızları: (inceleme-metin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2012). Türkçede bazı ek ve edatlarda "-n" morfemi ile ortaya çıkan varyantlaşma. B. Gül (Ed.), *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı* içinde (ss. 219-236). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması (3. Baskı)*. TDK Yayınları.

- Karahan, L. (2016). Anadolu ağızlarında kullanılan bazı zarf-fiil ekleri. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, 2. Baskı Akçağ Yayınları.
- Kavaklıçeşme, H. (2010). *Kars ve Iğdır Azerileri ağızı: (dil incelemesi-metin-dizin)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayılan, F. (2018). *Denizli Çal ve yöresi ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kemik, F. (2019). *Alaçam (Samsun) ağızı* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocakerim, H. Ş. (2014). *Gaziantep Şahinbey ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocamaz, İ. (2013). *Konya ili, Taşkent ilçesi ve köyleri ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, A. (2010). Kelime sonunda ünsüz türemesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 47-67. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26258/276607>
- Koçak, A. T. (2010). *Tarsusi Tarsus ağızı üzerine bir inceleme*. Tarsus Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koraş, H. (1992). *Karaman ve yöresi ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve yöresi ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994). *Bartın ve yöresi ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçüker, İ. (1998). *Yozgat ve yöresi ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kürüm, M. (2021). *Bayburt ve yöresi ağızları: (giriş-inceleme-metinler-sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Manav, S. (2006). *Denizli'nin Güney ilçesi ağızı (fonetik-morfoloji)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mansuroğlu, M. (1998). *Karahanlıca*. M. Akalın (Ed.). *Tarihî Türk şiveleri içinde* (ss-133-171). Ankara.
- Mutlu, H. K. (2022). *Balıkesir ili ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öçalan M. (2004). *Sakarya ili ağızı* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ölçücü, H. Ç. (2020). *Çanakkale ili yerli ağızları (inceleme-metinler-sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örnekkol, F. (2006). *Emirdağ ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, S. (1997). *Urfa merkez ağızı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özden M. (2016). *Bilecik ili ağız incelemesi*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Özden, M., Doğan, L., & Bayraktar F., S. (2021). *Trakya ağızları sözlüğü*. Paradigma Akademi.
- Özer, A. (2020). *Halfeti Türkmen ağızı: (giriş- inceleme- metinler- sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, E. (2001). *Silifke ve Mut'taki Sarıkeçeli ve Bahşiş yöreleri ağızı* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, J. (2009). *Hatay ağızı: (inceleme-metin-sözlük)*. Karahan Kitabevi.
- Öztürk, E. (2019). *Bolu ili ağızları*. Akçağ Yayınları.
- Sağır, M. (1995). *Erzincan ve yöresi ağızları: (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- San, S. Ö. (1990). *Gümüşhane kültür araştırmaları ve yöre ağızları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sert, G. (2015) *Eskişehir İli Yörük Ağızları*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Silahşör, E. (2011). *Amasya merkez ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Soyyığıt, E. (2012). *Karkamış ağzı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şanlı, C. (1990). *Kırklareli ili merkez ilçe köyleri ağızları: (inceleme-metin)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, T. (1994). *Tunyukuk yazıtı*. Simurg Yayınları.
- Tezcan, F. (2019). *Şarkikaraağaç ağzı: (inceleme-metin-sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Dergâh Yayınları.
- Tosun, İ. (2003). *Tekirdağ merkez ilçe ve köyleri ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, İ. (2017). *Ardahan ili ağızlarının ses ve şekil özellikleri*. Payda Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.
- Üstüner, A. (2000). Türkçedeki +-A pekiştirme ekinin Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılışı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 189-206.
- Üstüner, A. (2003). *Türkçede pekiştirme*. Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Üstüner, A. (2013). *ok/ök enklitiğinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kalıntıları. Leyla Karahan armağanı içinde* (ss. 839-849). Akçağ Yayınları.
- Vardar, B. (2003). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yayınları.
- Yapıcı, A. İ. (2022). *Aydın ve yöresi ağızları*. Grafiker Yayınları.
- Yavuz, S. (2013). *Adıyaman ili ve yöresi ağızları (1. Baskı)*. Turkish Language Series.
- Yıkılmış, S. (2015). *Ağız atlasları hazırlama yöntemleri ve Eskişehir ili Türkmen ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, F. (2006). *Adana ve Osmaniye illeri ağızları II: (metinler-sözlük-dizinler)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, K. D. (2013). *Bergama yöresi Tahtacı ve Çepni ağızları: (inceleme-metinler-sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, O. (2021). *Isparta merkez ilçe ağızları*. TDK Yayınları.
- Yılmaz, M. (2006). *İscehisar ve İhsaniye ağzı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeybek, H. (2007). *Sinanpaşa ağzı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Extended Abstract

Aksan (2015), brings together the perspectives of both traditional grammar and linguistics regarding judgmental expressions his opinions on the subject states as follows: "The point generally agreed on in sentence definition in traditional grammar and linguistics is; "A sentence is a unit of language that serves to express a thought, an emotion or a judgment on its own and whose number of words is not limited." (Aksan, 2015, s. 122). Hacıeminoğlu's evaluation of the sentence, which has various opinions about its definition, determination, and content in linguistic research, with its prepositions coming to the fore; "Prepositions are the mortar of the sentence structure that constitutes the logical foundation of the language." (Hacıeminoğlu, 2015, s. XIII). In this context, prepositions used to determine the meaning of sentences in the Turkish language can enrich the meaning by showing the time, situation, persons, or state of the object of the sentence.

Prepositions are considered as a type of words in the Turkish language which have not meaning on their own, but acquire a meaning within the juridical expression. This word type combines other word types or word groups to establish new structures and meaning relationships. "He had skin as soft as cotton. "You warned us like a hot day." As can be seen in the examples, the preposition "as" can assume different functions in the sentence by entering into a new function and meaning relationship with a nominal word in the first sentence, and with the adjective phrase in the second example.

Prepositions cannot be conjugated because they are cliched, formulaic words. (Hacıeminoğlu, 2015, s. XIII) Korkmaz (2017). He states that prepositions cannot take possessive and case suffixes and cannot be inflected unless they are used as a noun. (Korkmaz, 2017, s. 896) Based on this expression, it is understood that the word "up to" in the sentence "This much goodness is too much for us" is used as a preposition, and the word "as much" in the sentence "This is too much for us" is used as a noun by taking the possessive suffix. In the sentence "I didn't expect this much either", the word with the accusative suffix added to the possessive suffix "either" is inflected as a word with the function of a noun. The forms of the preposition "as" that we have exemplified above in the standard language are

also preferred in popular language. In Turkey Turkish dialects, depending on the region, various extended variants of the preposition such as *gadara, gadarak, gadarı, gadarın, gadan, gadak, gadem* are encountered.

For prepositions that are expressed as formulaic or frozen in the standard language, some theories have been put forward about intensifying elements such as +A +ı and +ın +n oğ/ök in Turkey Turkish dialects. There will be no change in its meaning and function in terms of word type, as it is encoded voluntarily by speakers who are far from verbal deprivation with archaic grammatical elements or depending on traditional language memory. However, it seems that the word can be strengthened in a way that reinforces its meaning. At this stage; It will be sufficient to take a brief look at the answers in the literature to the questions that come to mind on the subject, such as what is archaism, what are the archaic elements in Turkey's Turkish, what are the elements that are considered reinforcing in Turkey's Turkish dialects.

It was determined that the universe of archaism in the Turkish Dictionary is "Old words and expressions that have fallen out of use in spoken and written language. "The feature of a form or a structure dating back to an age older than the age in which it was used." (Turkish Dictionary, 2009, s. 121)

Demir (2014), regarding these elements, which have been evaluated above and are also seen in prepositions, states that in dialect studies, morphemes appearing at the end of words are used for reinforcement purposes and do not have a different function in the word. In addition to these, the researcher; underlines that these structures that add spice to the expression are related to historical Turkish written languages, and gives information that the existing elements that should be evaluated as intensifying suffixes mostly appear in the case category, in the form of enclitic or as a diachronic suffix residue. (Demir, 2014, s. 106)

Karahan (2012) was determined as follows and stated that one of the options of Turkish is to expand words and suffixes with the help of various grammatical elements such as +n, +ı, +z, +t, +k, +m, +A, +l, and their origin is most likely enclitic. He states that these elements appear in every period and field of the Turkish language and that there is generally no difference in meaning and function between semantically strengthened words and suffixes and the previous forms of these structures. Karahan (2012) says on the subject: "Regardless of its origin, the fact that -n does not generally reveal a significant functional difference in the word or suffix to which it is added, at this point in the stages it has gone through, shows that -n is a reinforcing morpheme or has now become a reinforcing morpheme." (Karahan, 2012, s. 233)

As a result of the investigations; It has been determined that in Turkish dialects of Turkey, the preposition "as", which includes reinforcing elements and archaic elements, is used in many ways such as *gadara, gadarı, gadak, gadarın, gadan, gadana, gadanı, gadarak, gadem*. Additionally, in this study, in order to make the subject more concrete; sentence examples of the usage of existing variants depending on the region are also included. In addition, variants of the preposition "as" such as *gadak, gadana, gadarak, gadarı, gadek, gatan, gatarı, gatlak* were also determined in the Compilation Dictionary (2019) (DS, s. 1889).

Prepositions that establish temporary meaning relationships within the sentence undertake the task of reinforcing permanent meaning in dialects with archaic elements such as +A, +ı, +ın, oğ/ök.

The word type of the preposition 'as', which can be expanded with various suffixes in the standard language, changes, but it only changes the word type of the preposition once it is expanded with reinforcing elements or archaic elements in dialects.

These structures, whether they are vowel derivations, consonant derivations, compound suffixes, or syllable derivations, do not create a permanent difference in meaning, do not change the structure, and only serve to reinforce the meaning at the level of meaning; aim to attract attention and strengthen the expression by adding spice to the expression.

As can be understood from the compiled texts, speakers who use many variants of the preposition "as" are core members of the social network of which they are members. In addition, coding variations for the preposition as much as speakers are not at a level that can be reduced to the individual. Although the elements of the preposition "as" vary depending on the region, this expansion phenomenon shows collectivity in Turkey Turkish dialects.

“Gençliğe öğütler – юности честное зеркало” adlı edebi eserde dilin etkileyici araçlarının dil bilimsel ve anlam bilimsel analizi

Hadi Bak ¹

¹ Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edebiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye.

ÖZET

«Gençliğe öğütler - юности честное зеркало» (1717) adlı eser I. Petro'nun talimatıyla Rusya'da laik gençliğin yetiştirilmesi ve eğitimi hakkında bir el kitabı şeklinde yayımlanmıştır. Eserin yazarı hakkında kesin bilgi bulunmamasıyla birlikte, birkaç yazar tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir. Eserin; görgü ve nezaket kurallarını içeren pedagojik bir söylem örneği olduğu bilinmektedir. Kitap gençlere hitap etmekte, toplumdaki davranış ve görgü kurallarını ayrıntılı olarak bir bakıma gençler için yaşam rehberliği sunan bir yapıt özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda eserde öğretici ve tavsiye niteliğinde pek çok söylem mevcuttur. Eserin didaktik bir üslup ile yazılması nedeniyle, eserde pek çok dilsel araç ve ifade şekillerinin olduğu gözlemlenmiştir. Eserde, öğretici ifadelerin oluşturulmasındaki en önemli nokta, fiilin zorunlu durumlarını ifade etmekte ortaya çıkan zorunluluklardır. Bu durumda yazar, eylemin yerine getirilmesinin zorunlu olduğu anlamını veren yardımcı belirteçleri içeren predikatif (yüklemlilik) yapılar başvurmuştur. Yazar, dolaylı yoldan zorunluluğu ifade eden konuşma eylemlerini kullanmaktadır. Böylece asil söylenmek istenenlerin (niyetlerin) sözelleştirilmesinin monotonluğundan kaçınmayı, dolayısıyla metni etkili hale getirmeyi mümkün kılmaktadır. Daha çarpıcı ve etkileyici kelimeler ile okuyucu etki altına alınmak istenmektedir. Yazar, hedef veya dinleyici kitle üzerindeki etkiyi artırmak için değerlendirme ifadeleri, lakaplar (takma isimler), karşılaştırmalar gibi ek dilsel araçları da sıklıkla kullanmaktadır. Yazar, iletişimin etkisini arttırmak için otoriteye karşı itiraz etmede farklı konuşma taktiklerine başvurmuştur. Bahsi geçen itiraz; daha düşük bir yasal otoriteden daha yüksek bir yasal otoriteye belirli kilise meseleleriyle ilgili kararların yeniden gözden geçirilmesi talepleri olan apellyartsiyadır. Öncelikle, Kutsal Yazıların içtihat metinleri, Antik Çağın ünlü düşünürlerinin, şairlerin, filozofların otoritesinin yanı sıra evrensel dildeki olayların ve eylemlerin istikrarlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlayan sözler, aforizmalar ve yazarın talimatlarına inkâr edilemez bir karakter veren sözlere itirazlar mevcut olup geleneklere ve kilise otoritesine olan itiraz ve muhalefet söz konusudur. Bu çalışmada, adı geçen eserde, okuyucuyu etkilemek için kullanılan dil araçlarının anlam bilimsel ve dil bilimsel değerlendirmeler, açıklayıcı, bölümlenmeli ve analiz yöntemleri kullanılarak yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Yazılı eserler, etkili konuşma, muhatap, ifade taktikleri, pedolojik söylem.

A grammar and semantical evaluation of impressive tools of language in literary work “Advice to The Youth - Юности Честное Зерцало”

ABSTRACT

The work «Advice towards the youth- юности честное зеркало» (1717) was published in the form of a handbook on the upbringing and education of secular youth in Russia by order of Peter I. Although there is no information about the exact author of the work, it is thought that several authors wrote it. Work is known as an example of a pedagogical discourse that includes the rules of etiquette and courtesy. The book appeals to young people, summarizing the behavior and etiquette in society in great detail, and in a way, it has the characteristics of a work that offers life guidance for young people. In this context, the work has many educational and advisory structures. Due to the didactic style of the work, it has been observed that there are many linguistic tools and

Atf: Bak, H. (2024). “Gençliğe öğütler – юности честное зеркало” adlı edebi eserde dilin etkileyici araçlarının dil bilimsel ve anlam bilimsel analizi, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 386-398. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1282088>

forms of expression. The most important point in the creation of instructive expressions in the work is the imperatives that arise in expressing the obligatory states of the verb. In this case, the author resorts to predicative (predictive) structures containing auxiliary markers that mean the action must be performed. The author uses speech acts that implicitly express necessity. Thus, it makes it possible to avoid the monotony of verbalizing what is meant to be said (intentions), thus making the text effective. It is desired to impress the reader with more striking and impressive words. The author also frequently uses additional linguistic tools such as evaluation phrases, nicknames (aliases), and comparisons to increase the impact on the target audience. To increase the effect of communication, the author resorts to different speech tactics in appealing against authority. The objection; are apellyartsiya, which are requests from a lower legal authority to a higher legal authority to reconsider decisions regarding certain church matters. First of all, there are the scriptures, the jurisprudence of the Holy Scriptures, the authority of famous thinkers, poets, and philosophers of antiquity, as well as the sayings, and aphorisms, which provide a stable assessment of events and actions in the universal language, and objections to the words that give an undeniable character to the author's instructions, objections to traditions and church authority and there is opposition. This study will discuss the semantic and grammatical evaluations of the language tools used to influence the reader in the aforementioned work with classification and analysis methods.

KEYWORDS

Written works, speech effect, addressee, expression tactics, pedagogical discourse.

Giriş

Rus edebî dilinin gelişim tarihi, dilbilimde güncel bir yere sahiptir. Eski Kilise Dili ve Slavcadan başlanarak Çağdaş Rusça'ya kadar uzanan serüvende pek çok eser mevcut olup araştırmacılar tarafından detaylıca incelenmiştir. « *Gençliğe öğütler-юности честное зеркало* » (1717) adlı eserin Rus İmparatoru I. Petro'nun isteği üzerine Rusya'da laik gençliğin yetiştirilmesi ve eğitimi hakkında tavsiyeler veren didaktik bir eser olarak kaleme alınması istenmiştir. Eser, Rus edebî tarihinde yazılı bir anıt olarak sivrilmektedir. 1717'de St. Petersburg'da basılan 18. yüzyıl Rus yazınının bir örneği olan eserin yazarı veya yazarları hakkında kesin bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu çalışmada daha sonraki dönemlerde Eski Slav Dili'nden Çağdaş Rus Dili'ne çevrilmiş olan eser ele alınacaktır.

Adı geçen eser hakkında pek çok görüşün olduğu gözlemlenmiştir. Bazı bilim insanlarına göre eser oldukça basit bir dille yazılmış, edebî metin özelliği taşımayan ve içeriğinin basit olduğu düşünülen önemsiz bir eser olarak görülmüş olmasına rağmen, pedagojik fikirlerin veya Rus görgü kurallarının gelişim tarihi bağlamında önemli bir yapıt olduğu da varsayılmaktadır. Bu bağlamda, Sergey Nikolayeviç Zemlyanoy, "*Kitap oldukça bayağı ... ama faydalı*" diye atıfta bulunmaktadır (Zemlyanoy, 2020, s. 154). Fakat, böyle didaktik eserler, ciddi felsefi öğeler ile doludur. Düzgün davranış ve çağın gerçek gelenekleri hakkındaki ideal fikirlerdeki değişiklikleri kaydetmeleri çok daha önemlidir. Kitap gençlere hitap etmekte, toplumdaki davranış kurallarını özetlemekte ve ayrıca yaşam rehberliği de sunmaktadır. Mariya Kapkan Vladimirovna; bu kitap, toplumsal davranış kurallarını kökten değiştiren bir yayın itibarı kazandı ve bu eserin, Rusya'daki görgü kurallarının gelişim tarihi olarak sayılması artık alışılmış bir hal aldı şeklinde kitap hakkında değerlendirmede bulunmaktadır (Kapkan, 2018, s. 115).

Son zamanlarda modern Rusça 'da, eserin detaylı bir dilbilimsel çalışması Avusturyalı dilbilimci Micheal Moser (2020) tarafından özgün bir kitap şeklinde ortaya koyulmuştur. Yazar, bu eserin, Rus dilinin analizi ve Rus edebî dilinin tarihindeki yerinin değerlendirilmesi açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır (Moser, 2020, s. 22). Dilbilimci, eserin dil biçimlerinin değişkenliğinin heterojenliğinden bahsetmekte ve kitabın dil farklılıklarına dayanarak, farklı yazarlar tarafından yazıldığı sonucuna varmaktadır (Moser, 2020, s. 169). İlk kez Moser, kitabı iletişimsel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Araştırmacı, genç erkekler için davranış kurallarının sunulduğu bölümlerde, genç kızlar için davranış kurallarının sunulduğu bölümlere nazaran farklılıklar bulunduğuna dikkati çekmektedir. Araştırmacı ayrıca, kitapta genç erkeklerin kurallarından farklı olarak, genç kızların kurallarında muhataplar için, zorunlu ruh hallerine çok az itiraz bulunduğunu gözlemlemektedir (Moser, 2020, s. 174). Söz konusu kitabın editörlüğünü yapan Georgi Anatolyeviç Molkov, Micheal Moser tarafından tanımlanan heterojen dil çerçevesinde kullanım kısıtlamalarına sahip bir dizi dil aracının, Rus edebî dilinin erken tarihine ilişkin diğer yazılı

kaynakların analizinde yararlı bir araç olarak kullanılabilceğini belirtmektedir (Molkov, 2021, s. 235). Ancak şunu belirtmek gerekir ki; Rus dilbiliminde, iletişimsel dilbilim açısından yazılı eserlerin incelenmesine yönelik kalıcı bir eğilim olmasına rağmen, adı geçen eser bu yönüyle ne yazık ki incelenmemiştir. Örneğin; Ksenia Rinatova Vaganova tezinde, 17. ve 19. yüzyıllarında iş belgelerinin iletişimsel ve pragmatik özelliklerini analiz eden bir çalışma yapmıştır (Vaganova, 2012). Öte yandan 18. yüzyıl Rus belgelerini inceleyen Olga Viktorovna Trofimova'nun «kişilerin iş iletişimi durumunda iletişim niyetlerini ve taktiklerini belirlemeye çalışmaktadır» şeklindeki saptamalarını görmek mümkündür (Trofimova, 2002).

Kitap, sosyal davranış kurallarını kökten değiştiren bir yayın olarak ün kazanmaya başlamış, Rusya'da görgü ve nezaket kurallarının gelişim tarihine katkıda bulunmuştur. Didaktik bir kitap olarak Rus edebî tarihinde yerini almış olan eser, tamamıyla öğretici öğeler ile doludur. Bu bağlamda, eser üzerinden dilin etkileyici kullanımları dil bilimsel ve semantik analiz yöntemi ile incelenecektir.

Çalışmanın amacı, ilgili eserde görgü kurallarının derleyicisi tarafından kullanılan muhatap üzerindeki dilsel etki araçlarını incelemektir. Ele alınan kitabın didaktik türde yazılması nedeniyle yazarın amacının muhatapların talimatlarının ve öğretilerinin koşulsuz olarak yerine getirilmesini sağladığını göstermektedir. Bu nedenle eserdeki dilin etkileyici ve çarpıcı bir tonda olması, eserde dil etki araçlarının aktif bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Eserin okuyucu üzerindeki dilsel etki araçları

İncelenen eser, Vladimir İliç Karasik'in belirttiği gibi, toplumun yeni bir üyesinin sosyalleşmesi, dünya görüşü, görgü kurallarını ve davranışlarını açıklayan pedagojik söylemin bir örneğidir (Karasik, 2002, s. 211). Pedagojik söylemin değer bileşeni, toplumun yeni bir üyesinin toplumun kültürel değerlerine adaptasyonuna, toplumda kabul edilen konuşma ve konuşma davranışlarının normları ve kurallarına ilişkin bilgi iletilmesinde kendini gösterir (Pospelova, 2009, s. 308). Bazı durumlarda, pedagojik söylemlerde hedef alınan kitlelerin statü açısından eşit olmadığı gözlenmektedir. "*Gençliğe öğütler*" adlı eserde pedagojik söylemde iletişimin inşasının hiyerarşik ilkesine uyulduğu ve dilsel ikna araçlarının uygun seçildiği gözlemlenmiştir.

Eserde hedef alınan kitle yani muhataplar, genç erkekler ve genç kızlardır. Bu kitle, çocuklar olarak leksik bir kullanım ile hafızada yer alır ve bu çocukların cinsiyetlerine göre yaklaşım; kızlar için *genç kız, bakire kız, gelinlik kız, kadın* şeklinde; erkekler için *eş, genç erkek, delikanlı* ve ayrıca *genç delikanlılar, genç insanlar, genç adam, genç erkek, genç bakireler, genç kadınlar* gibi söz ve söz öbekleri kullanılmaktadır.

Didaktik eserlerde yazarlar, hedef aldığı kitleyi ikna etmek ve etkileyciliği arttırmak için stilistik ve sentaks bağlamında çeşitli araçları ve anlatım biçimlerini özellikle tercih ederler.

Öğretici eserleri edebî eserlerden ayıran en önemli özellik yazılış amacıdır. Bu tür metinlerde yazar; bilgi vermek, ikna etmek, uyarmak, düşündürmek, yönlendirmek ve kanıtlamak amacını, metnin ölçüleri içinde açıkça ifade etme endişesini taşır. Bu amaca yönelik olarak her türlü yol ve yaklaşımı kullanabilen yazar, anlatım biçimi açısından öyküleyici, betimleyici, açıklayıcı, kanıtlayıcı ya da sözbilimsel biçimlerden yararlanabilmektedir (Kiremitçi, 2015, s. 315).

Eser, öğütler ve talimatlar içermektedir ve özellikle genç erkeklere hitap etmesi bakımından büyük ölçüde yasaklamaları, söz edimleri aracılığıyla sunduğu görülmektedir. Dilbilimci Oksana Vladimirovna Omelçenko, yasak için söz ediminin, çoğu zaman ya yasağı getiren ya da yasağa muhatap olanların daha yüksek bir sosyal veya yaş statüsüne sahip olduğu ya da iletişimcilerin sosyal ve yaş statülerinin eşit olduğu durumunda gerçekleşmesini gerektiğini vurgulamaktadır. Sosyal statü veya yaş eşitsizliği durumlarında, başarıyı ve çatışmasız iletişimi sağlamak için, yasağın değiştirilebilirliğini yani tavsiye, öneri, dilek vb. şeklinde olabileceğini savunmaktadır. Her durumda, yazılı emirler ve yasakların ortak bir özelliği, konuşmacının emir vermesine veya muhatapın faaliyetini kısıtlamasına (yasaklama) izin veren otoriter konumu olduğunu belirtmektedir (Omelçenko, 2020, s. 480).

Dilsel araçların analizi

Emir kipi kullanımı

Çalışmada, emir kipinin kullanımı beş farklı şekilde analiz edilerek ele alınmıştır. Birincisi; metinlerde öğretici ifadelerin şekillenmesindeki en önemli rol, fiilin zorunlu olarak kullanıldığı durumlarda emir kipi halinde kullanılmasından kaynaklanan zorluklardır. Bu durumda yazar, eserde, düzenlemelerinin titiz ve zorunlu olarak algılanmasının bir sonucu olarak ikinci tekil şahıs durumunu kullanmaktadır. İkinci olarak; eserde *emir kipi* ve *her zaman (всегда) zaman zarfının* kullanımı ile birlikte analizler gözlemlenmiştir. Üçüncüsü; çalışmanın başında belirtildiği gibi, eser didaktik bir çalışma olup, gençlere yapılması ve yapılmaması gerekenleri öğretmek için kaleme alınmıştır. Gösterilen örneklerde yapılması güzel olmayan davranışların yapılmamasının etkileyciliğini vurgulamak için olumsuz semantik karşılaştırmalar görülmektedir. Dördüncüsü; eserde, inanç hissiyatının önemini vurgulamak için, yazar davranış ve görgü kurallarına ilişkin bir açıklama yaptıktan sonra, bu durumun gerçekleşmediği zamanlarda olumsuz sonuçlarını kitleye bildirmektedir. Son olarak; yazarın okuyucuyu etkilemek için bazen de ara sözcüklerin kullanımına başvurduğu durumlar ele alınmıştır.

Tablo 1 Emir kipi kullanımı

Emir kipi ve 2. tekil şahsa göre kullanımı	<i>Когда прилучится тебе с другими за столом сидеть, то содержи себя в порядке по сему правилу. Того ради смотри прилежно, когда что хочешь о других говорить, опасайся, чтоб при том слуг и служанок не было</i> (Аноним, 1990, s. 9).	Başkasıyla masaya oturduğun zaman, kurallar düzenine uy ve kendine hâkim ol. Başkaları hakkında konuşmak istediğın zaman dikkatli ol, o anda etrafında hizmetkârların olmasından sakın (Anonim, 1990, s. 9).
Emir kipi ve her zaman (всегда) zaman zarfının kullanımı	<i>Всегда недругов заочно, когда они не слышат, хвали, а в присутствии их почитай и в нужде их им служи, также и о умерших никакого зла не говори</i> (Аноним, 1990, s. 3). <i>Младый человек всегда имеет с благочестными и добродетельными людьми обходиться, от которых бы он добру научитца мог</i> (Аноним, 1990, s. 3).	İşitmedikleri zaman gıyabında düşmanları daima öv, yanında buldukları zaman da onları say ve gerekirse hizmet et, ayrıca ölenlerin arkasından hiçbir kötülük söyleme (Anonim, 1990, s. 3). Genç insanın her zaman erdemli insanlarla dolaşması gerekir ki ondan iyi bir öğretiyeye sahip olabilsin (Anonim, 1990, s. 3).
Emir kipi ve olumsuz semantik karşılaştırmaların kullanımı	<i>Не жри как свинья. Над ествою не чавкай, как свинья. Не быть подобным деревенскому мужику, которой на солнце валяется</i> (Аноним, 1990, s. 9).	Domuz gibi yeme. Üstüne domuz gibi çiğneme sakın. Güneşin altında yatan köylü bir adam gibi olmayın (Anonim, 1990, s. 9).
Emir kipi davranış kuralına ilişkin bir açıklama yaptıktan sonra, başarısızlığının olumsuz sonuçlarının bildirimini kullanımı	<i>Охотно ходи в церкви и в школы, а не мимо их</i> (Аноним, 1990, s. 9). <i>Инако бо пойдет путем, которой ведет в погибель</i> (Аноним, 1990, s. 9). <i>Не пересмехай, не осуждай и ни про кого ничего зла не говори, да не достигнет и тебя зло</i> (Аноним, 1990, s. 9).	Kilise ve okulların yanlarından geçme, oralara isteyerek gir (Anonim, 1990, s. 9). Aksi takdirde ölüme götüren yolu izleyecektir (Anonim, 1990, s. 9). Alay etme, kimseyi kınama ve kimseye hiçbir kötülük söyleme, böylece kötülük sana da ulaşmasın (Anonim, 1990, s. 9).

-Ki (да) ara sözcüğü ile yapılan emir cümlelerin kullanımı	<i>Младый отрок да не будет пересмешлив (Аноним, 1990, s. 5). Отрок во всех пирах, банкетах и протчих торжествах и беседах, которыми он равенстников своих потчивает отнюдь никакой скупости или грабительства да не являет (Аноним, 1990, s. 6). Еще же отрок да будет во всех своих службах прилежен, и да служит с охотою и радением (Аноним, 1990, s. 7).</i>	Küçük çocuk alay konusu olmasın (Anonim, 1990, s. 5). O, bütün bayramlarda, ziyafetlerde, diğer kutlamalarda ve konuşmalarda, akranlarının dinlendiği hiçbir şekilde cimrilik veya soygunculuk yapmasa bile, genç bir çocuktur (Anonim, 1990, s. 6). Yine de çocuk tüm hizmetlerinde gayretli olsun, istekli ve sevinçle hizmet etsin (Anonim, 1990, s. 7).
--	---	--

Predikatif yapılar ve bazı bağlaçların kullanımı

Yazar, emir kipinden ayrı olarak, talimatların sözlü ifadesi için, eylemin, görevin veya zaruri durumun yerine getirilmesinin zorunluluk anlamını veren yardımcı belirteçleri içeren, pedagojik söylemin karakteristik özelliklerini kullanan, yardımcı belirteçleri içeren predikatif yapılara başvurmaktadır (Karasik, 2002, s. 211). Bu yapılardan bazılarına ilişkin örnekler aşağıda verilmektedir.

Tablo 2 Gereklilik, mecburiyet, yapabilme kipinin kullanımı

<i>Должен</i>	<i>Честный отрок должен остерегать себя от неравных побратенеств (Аноним, 1990, s. 5). Отрок должен быть весьма учтив и вежлив, как в словах, так и в делах (Аноним, 1990, s. 4).</i>	Gereklilik durumunu bildirme	Dürüst bir çocuk, eşit olmayan kardeşliklerden kendini korumalıdır (Anonim, 1990, s. 5). Çocuk hem sözde hem de eylemde çok nazik ve kibar olmalıdır (Anonim, 1990, s. 4).
<i>Надлежит</i>	<i>Но отрокам надлежит знать что они сим способом в безчестие и ненависть приити могут (Аноним, 1990, s. 6).</i>	Mecburiyet durumunu bildirme	Ancak gençler, bu şekilde onursuzluğa ve nefrete düşebileceklerini bilmeliler (Anonim, 1990, s. 6).
<i>Имеет</i>	<i>Отрок имеет быть трезв и воздержен (Аноним, 1990, s. 4). Младый человек всегда имеет с благочестными и добродетельными людьми обходиться, от которых бы он добру научитца мог (Аноним, 1990, s. 4).</i>	Yapabilme –e bilme durumunu bildirme	Çocuğun ayık ve çekimser olması gerekir (Anonim, 1990, s. 4). Bir genç her zaman iyi bir öğretmen olabileceği dindar ve erdemli insanlarla uğraşmak zorundadır (Anonim, 1990, s. 4).

Yazarın genellikle önlem alınması gereken durumları belirtmek için önleyici ifadelerle başvurduğu gözlemlenmektedir. Mariya Aleksandrova Kulkov'un belirttiği gibi, önleyici konuşma eylemlerinde, zorunlu semantiği doğrudan bir şekilde ifade etmenin temel yolu, olumlu bir parçacığın ve zorunlu bir durumun kombinasyonudur (Kulkov, 2010, s. 73).

Tablo 3 Olumlu bir parçacığın kullanımı

<i>Не учись как бы тебе людей обманывать, ибо сие зло Богу противно (Аноним, 1990, s. 10).</i>	Nasıl insanları aldatmayı öğreneceğini sakın öğrenme, çünkü bu, Tanrının kötülüğünden iğrençtir (Anonim, 1990, s.10).
--	---

Yazar, uyarının anlamını daha da güçlendirmek için iki eş anlamlı kelimeyi kullanmaktadır.

Tablo 4 Eşanlamli kelimelerin kullanımı

<i>С своими или с посторонними служители гораздо не сообщайся</i> (Аноним, 1990, s. 3).	Kendinizinkiler ile ya da yabancılar ile fazla iletişim kurmayın (Anonim, 1990, s. 3).
<i>Когда тебе что приказано будет сделать, то управь сам со всяким прилежанием, а отнюдь на своих добрых приятелей не надейся и ни на кого не уповай</i> (Аноним, 1990, s.10).	Size bir şey emredildiği zaman, bütün gayretinizle kendinizi idare edin, dostlarınıza güvenmeyin hatta hiç kimseye güvenmeyin (Anonim, 1990, s. 10).

Yazar, kitleyi daha fazla ikna etmek için, başarısızlığın sonuçlarını, bunun nedeninin tam olarak doğru yapılmasının gerekçesi için bilgi verir ve bu durumda *ибо* (*ya da*) bağlacını kullanmaktadır.

Tablo 5 Ya da (*ибо*) bağlacının kullanımı

<i>Всегда время пробавляй в делах благочестных, а празден и без дела отнюдь не бывай, ибо от того случается, что некоторыя живут лениво, не бодро, а разум их затмится и иступится, потом из того добра никакова ожидать можно, кроме дряхлова тела и червоточины. От клятвы чужеложства (блуда) играния и пьянства отрок себя велми удержат и от того бегать</i> (Аноним, 1990, s. 3).	Daima salih amellerde vakit geçir, aylaklık etme, çünkü bazı insanlar neşe içinde değil de tembellik yaparak yaşarlar ve akılları tutulup çılgına dönerler. Böyle bir durumda çürümüş ve hasarlı bir bedenden başka bir şey bekleyemezsin. Gençler; zina, oyun ve sarhoşluktan kendini tutmalı ve bundan kaçmalılar (Anonim, 1990, s. 3).
<i>Ибо из того ничто ино вырастает, кроме великой беды и напасти телесныя и душевныя, от тогож раждается и погибель дому его, и разорение пожиткам</i> (Аноним, 1990, s. 3).	Çünkü böyle bir durumdan, bedensel ve ruhsal sıkıntıdan başka hiçbir şey büyüyemez, ayrıca evin ve eşyaların yıkımı da ortaya çıkar (Anonim, 1990, s. 3).
<i>А наипаче платить возмездие служащим ибо в том есть великий грех и порок, когда кто у кого кровию заслуженною и трудом выработанную мзду наемничу удержит</i> (Аноним, 1990, s. 9).	Hizmetçilere misliyle ödemek için iyi bir yoldur, çünkü hak ettiği parayı kazanmakta zorlanan bir kişinin parasını elinde tuttuğu zaman bunda büyük bir günah ve kötülük vardır (Anonim, 1990, s. 9).
<i>Умный придворный человек, намерения своего и воли никому не объявляет, дабы не упредил ево другой, которой иногда к томуж охоту имеет</i> (Аноним, 1990, s. 4).	Zeki bir soylu (saraylı), niyetini ve düşüncelerini kimseye söylemez, aksi takdirde kimin onun kazanımlarını elde etmek istediği bilinmez (Anonim, 1990, s. 4).

Yazar, inançların gücü, kötülüğün isteksizliğini vurgulamak için karşılaştırmalar yapmaktadır.

Tablo 6 Karşılaştırmaların kullanımı

<i>А от таких, которые легкомысленно и злостно живут, бегать, яко бы от яду или лютого мору</i> (Аноним, 1990, s. 4).	Zehirden ya da azgın dalgalardan uzak durduğunuz gibi yüzeysel ve acımasızca yaşayanlardan da uzaklaşınız (Anonim, 1990, s. 4).
---	---

Yazarın uyarıyı yaparken farklı yapılara başvurduğu görülmekte ve uyarı doğrudan bir fiilin yardımcı ile остерегаться-ihtiyatlı olmak anlamına gelen bir yapı ile ifade edilmektedir.

Tablo 7 "İhtiyatlı olmak" – (остерегаться) ifadesi ise yapılan uyarının kullanımı

<i>Особливо имеет породный шляхтич от сея прелестныя добродетели остерегатца. Ибо оная противится любви к ближнему, без нея же не возможно спастися; А от злоимянитых должны юныя остерегаться, и от них бегать</i> (Аноним, 1990, s. 7).	Özellikle zadegânların güzel erdemlerine dikkat etmeleri gerekir. Çünkü onlar, yakınlarına olan sevgiye karşı gelir halbuki sevgi olmadan kurtuluş mümkün değildir. Gençler kötü insanlardan uzak durmalı ve onlarla iletişimden kaçınmalıdırlar (Anonim, 1990, s. 7).
---	--

Oksana Yuriyeva Zelinskaya'nın gözlemlerine göre, önleyici ifadelerde, kişi ile günahkâr duygular, düşünceler, eylemler arasında hayali bir mesafe yaratmayı amaçlayan eylemleri ifade eden fiiller kullanılabilir (Zelinskaya, 2020, s. 5). İncelenen metinde, adı geçen durumu ifade etmek için *кошмак- бегать* fiili kullanılmaktadır.

Tablo 8 "Кошмак" – (бегать) fiilinin kullanımı

От клятвы чужеложства (блуда) игранья и пьянства отрок себя велми удержать и от того бегать (Аноним, 1990, s. 3).

Genç, erkeklik yemininden (zina), oyun ve sarhoşluktan kendini tutmalı ve bundan kaçmalıdır (Anonim, 1990, s. 3).

Kutsal kitap ve filozoflardan alıntılarının kullanımı

İncelenen eserdeki itirazın kaynağı öncelikle Kutsal Yazıların içtihat metinleridir. Metinde, Eski ve Yeni Ahit'ten alıntılar oldukça fazla yer almaktadır, bu da yazarın konumunun ve öğütlerinin doğru ve güvenilir olduğunu vurgulamaktadır.

Yazar, ifadenin etkisini vurgulamak ve otoriteye itirazı daha güçlü dile getirmek için konuşma taktiklerini çok sık kullanılır. Bu taktikler, Veronika Aleksandrovna Kamenev ve Natalya Vadimovna'nın belirttiği gibi, konuşmacının dinleyicilerin gözündeki konumunu güçlendirmesine, olası eleştirileri önlemesine ve aynı zamanda konuşmanın ifade gücünü güçlendirmesine olanak tanımaktadır (Kamenev, 2021, s. 87). Kutsal Yazılara ek olarak, yazar, pek çok kez, Antik Çağın ünlü düşünürlerinin, şairlerin, filozofların vb. şahısların söylemlerine ve otoriter düşüncelerine atıfta bulunmaktadır.

Tablo 9 Yeni-Eski Ahit alıntılarının kullanımı

Потупляет стыдливая девица очи свои, яко Ревекка, егда узре еще из далеча Иакова грядуща, яко книги первыя Моисея глава 24 пишет, яко и Павел святыи к филипписием напоминая во второй главе пишет: смириением почитайте между собою друг друга превыше себе. Писание свидетелствует во многих местах, что воля Божия есть, дабы каждый себя пред ним смирил; Пророк Михей в главе 6 глаголет: смирай себе пред Богом. Также и Петр святыи пишет: должна мы сильной руке Божией покоряться. Еще же Иаков в 4 главе повелевает да смирим себя пред Богом. По таким доказательством довольно ясно, что Бог сей добродетели требует, и ему оная благоугодна. И кто той подражает, оный имеет богатого благословения от Бога ожидать, якоже святое писание исполнено такими обетованиями. Иоанн глаголет во главе 22: смирайся, от Бога вознесется, и воистину призирает Бог с небеси на смиренных, яко псалом 113 свидетелствует. Также, и Сирах во главе 3 глаголет: творит Господь велия во смиренных. И Пресвятая Богородица у Луки ва главе 1 воспеваает, Бог низложи сильныя со престол, и вознесе смиренныя. В томже намерении и Сирах в 10 главе пишет: довлеет гордых искоренити до конца, и да насадит Бог смиренных вместо их. Господь Иисус Христос во главе 22 от Матфея глаголет: смирайся вознесется. 4 Августин так же разсуждает, егда пишет, разве что смирение всему (Аноним, 1990, s. 16).

Kız utancından gözlerini yere indirir, tıpkı Kutsal Kitabın Eski Ahit bölümünün Yaratılış kitabındaki 24. bölümde bahsedilen Rebeka'nın Yakup'u uzaktan görmesi gibi. Aynı kitabın 2. bölümünde Havari Pavlus Filipililere hatırlatır: "Alçakgönüllü olun, başkalarını kendinizden üstün sayın." Kutsal Kitabın birçok yerinde, herkesin Tanrı'nın önünde alçakgönüllü olması gerektiği belirtilir. Mika Kitabın 6. bölümünde "Rabbinizin yolunda alçakgönüllülikle yürüyün" der. Aziz Peter de bize Tanrı'nın güçlü eline boyun eğmemiz gerektiğini yazıyor. Yakup 4. bölümde bize Tanrı'nın önünde alçalmamızı emrediyor. Bu kanıtlar temelinde, Tanrı'nın bu erdemi talep ettiği ve bundan hoşnut olduğu açıktır. Onu takip edenler Kutsal Kitap'ta anlatıldığı gibi Tanrı'dan bol bereket bekleyebilirler. Yuhanna 22. bölümde "Alçakgönüllüler, Tanrı tarafından yüceltilir" diyor. 113. Mezmur'da ifade edildiği üzere, şüphesiz Tanrı alçakgönüllüleri yüceltir. Sirah Kitabı da 3. bölümde "Tanrı alçakgönüllülerde büyük şeyler yapıyor" diyor. Meryem Ana da Luka İncil'inde "Hükümdarları tahtlarından indirdi, sıradan insanları yükseltti" der. Sirah aynı şekilde 10. bölümde "Gururluları yok edebilirsiniz, ama Tanrı alçakgönüllüleri onların yerine oturtur" diyor. Yüce İsa Mesih de Matta kitabı 22. bölümde "Kendini yücelten alçaltılacak, kendini alçaltan yüceltilecektir" diyor. Augustinus da sadece tevazunun her şeyin nedeni olabileceğini düşünür (Anonim, 1990, s. 16).

Tablo 10 Antik çağın ünlü düşünürleri, şairler ve filozofların söylemlerinin kullanımı

Украшение девиц, и младых невест так же, и замужних, есть достохвалная, или цвет, и о сем Диоген пишет, что украшение, есть признак к благочестию (Аноним, 1990, s. 15).

Kızların, genç gelinlerin ve evli kadınların utangaçlığı (çekingenliği) övgüye değer özelliktir. Diogenes yüz kızarıklığın dindarlığın bir işareti olduğunu yazar (Anonim, 1990, s. 15).

<i>Иназианзин увещает, что един токмо цвет в девицах приятен, то есть краснение, которое от стыдливости происходит (Аноним, 1990: 15).</i>	Nazianz, utançtan kaynaklanan kızarıklığın genç kızlarda hoş olan tek renk olduğunu öğütler (Anonim, 1990, s. 15).
<i>Того ради, и Терентий повествует: кто от стыда покраснеет, тот нужды не имеет (Аноним, 1990, s. 15).</i>	Bu nedenle Terentius anlatır: utançtan kızaranların ihtiyacı yoktur (darda kalmazlar). (Anonim, 1990, s. 15).
<i>Демадий премудрый глаголет: стыд у девицы есть, преславная красота, и похвала, еще же и Павел глаголет: уповая, что оной весма потерял, кто стыд свой потерял (Аноним, 1990, s.15).</i>	Demades utanç, genç kadında güzel bir nitelik ve övgüye değerdir söyler. Ayrıca Pavlus da utançlarını kaybedenlerin çok şey kaybettiklerini söyler (Anonim, 1990, s. 15).
<i>Бахилидий зело древней поет, или стихотворец в притчах, и прикладах своих пишет: когда идол изрядную голову имел, а оную голову потеряет, или сронит, то, по том оставшейся болван весма красоты своея и пригожства лишится (Аноним, 1990, s. 15).</i>	Baheylidios (Бахилидий) kadim şair ve öykü yazarı örneklerinde idolün muhteşem bir kafası olduğunda, ancak onu kaybettiğinde veya düşürdüğünde, geriye kalan kaba taşın güzelliğini ve cazibesini kaybedeceğini yazmaktadır (Anonim, 1990, s. 15).
<i>Лютер написал: человеку не может быть ничто приятнее и угоднее как благочинная девица (Аноним, 1990, s. 15).</i>	Luther, iffetli bir kızın insan için düşünülebilecek en hoş ve sevindirici şey olduğunu yazdı (Anonim, 1990, s. 15).
<i>Греческий стихотворец Теогений согласуясь в сем, рече: Нет приятнее девицы благочинного нрава (Аноним, 1990, s.15).</i>	Yunan şairi Theognis de aynı fikirde olarak söyler: "İffetli bir genç kızdan daha hoş bir şey yoktur" (Anonim, 1990, s. 15).
<i>О чем Стигелий тако пишет: чистое сердце, и целомудренная мысль, Богу зело приятны бывают. Прямая прехвальная добродетель раждается от чистого, и непорочного сердца (Аноним, 1990: 15).</i>	Stegelius, temiz kalpli ve iffetli insanların Tanrı'nın hoş gideceğini yazar. Övgüye değer erdem saf ve lekesiz bir kalpten doğar (Anonim, 1990, s. 15).

Bazı fiillerin özel kullanımları

A.S. Voronoviç (2012), önceki örneklere benzer durumları, doğrudan ve dolaylı olarak ortaya çıkan durumlara işaret ederek onları, *yetkili* bir kişinin görüşüne veya ikna kabiliyetine yönlendiren bir tür sözlü aklanmaya yönelik olduğunu savunmaktadır. Yazar, çoğunlukla doğrudan konuşma olarak tasarlanan yetkili bir ifadeden söz ederken, çeşitli belirteçlerin kullandığına da dikkat etmek gerektiğini belirtmektedir. Eserde bu bağlamda, en yaygın kullanımlardan biri olan *konusmak-говорить* anlamını veren eylemin dilsel birimlerinde kendini gösterdiği görülmektedir. Pedagoji kitabının derleyicisi çoğunlukla kilise Slavlarının fiil-eylem belirteçlerini kullanırken tek bir durumda *duyurmak, ilan etmek, fikrini aktarmak* anlamına gelen *гласить* fiilinin kullanımını sunmaktadır.

Derleyicinin, konuşmanın genel anlamına ek olarak, ifadenin artan duygusallığını vurgulamak için *konusmak-говорить* fiili yerine *haykırmak-вопить* fiilini kullandığına dikkat edilmektedir. Ayrıca, laik bir kişiye ait doğrudan konuşmayı yapan, konuşma dilindeki *konusmak-говаривать* fiilinin kullanımına ilişkin münferit bir duruma da dikkat çekilmiştir.

Derleyici doğrudan konuşmada *yazmak-писать* fiilini ve onun önek almış hali olan *написать- yazmak* kullanmaktadır. Bazı filozof ve düşünür alıntılarında bahse geçen durum; «Киприян пишет-Киприян yazıyor, Златоуст написал- Zlatoust yazdı, Лютер написал-Luther yazdı, Яко Ориген написал -Yako Origen yazdı» şeklinde örneklendirilmiştir. Sadece *yazmak-писать* fiili değil, aynı zamanda Tablo 11'te gösterilen bazı fiiller de analiz edilmiştir.

Tablo 11 Bazı fiillerin kullanımı

«Вопить- говорить» – (<i>haykırmak-konusmak</i>) fiilinin kullanımı	<i>Також де глаголет кесарий; Цесарь Фридрих третий, обычайно говаривал: Святый Августин глаголет: Ибо Соломон сам в притчах, в главе первой, о сей тако</i>	Ayrıca Sezar söyler; Friedrich Üçüncü Sezar genellikle tekrarlar; Aziz Augustinus söyler; Süleyman'ın hikâyesinin 1. bölümünde bu konuda konuşur; Terentius anlatır;
---	--	--

	<i>глаголет: Терентий повествует: Григорий назианзин советуя нам, вопиет: Демадий премудрый глаголет; праведный Иов во главе пятой глаголет: Павел глаголет: Греческий стихотворец Теогений согласуясь в сем, рече: Того ради величайший Стихотворец в нынешнем времени гласит: яко храбрая Юдиф в молении своем рече: никогда благоугодны явишася тебе гордии (Аноним, 1990, s. 16).</i>	Büyük Nazians'lı Gregorius tavsiye ederek haykırır; Demades söyler; Eyüp 5. bölümde söyler; Pavlus söyler; Yunan şairi Theognis de aynı fikirde olarak söyler; Bunun için, En Büyük Şair çağdaş zamanda konuşur; Kutlu Judith duasında şöyle söyledi: Asla kibirli insanlara hoşnutluk sağlamayacaksın (Anonim, 1990, s. 16).
«Говаривать» – (konuşmak, demek) fiilinin tek seferlik kullanımı	<i>Цесарь Фридрих третий, обычно говаривал: громовыя стрелы розбивают высокая башни, а низкия хижины минуют (Аноним, 1990, s. 16).</i>	Friedrich Üçüncü Sezar genellikle tekrarları ki: "Yıldırım okları yüksek kuleleri yıkar, alçak kulübeleri ise atlar" (Anonim, 1990, s. 16).
«Читать» – (okumak) fiilinin kullanımı	<i>Читаем в 7 главе, Иисуса Навина, и в 3 главе Ионы. (Аноним, 1990, s. 16).</i>	7. bölümde Yeşu'yu ve 3. bölümde Yunus'u okuyoruz (Anonim, 1990, s. 16).

Tablo 12 Farklı fiillerin kullanımları

<i>Свидетельствовать: Того ради Нил свидетельствует (Аноним, 1990, s. 17).</i>	Tanıklık etmek, şahitlik etmek; Bu yüzden Nil tanıklık ediyor (Yunocti, 1990, s. 17).
<i>Рассуждать: Августин так же рассуждает (Аноним, 1990, s. 17).</i>	Muhakeme etmek, akıl yürütmek: Augustine de böyle muhakeme etti (Anonim, 1990, s. 17).
<i>Напоминать: О сем Апостол Павел напоминает (Аноним, 1990, s. 17).</i>	Hatırlatmak: Pavel hatırlatıyor (Anonim, 1990, s. 17).
<i>Упомянуть: Сирах во главе седмой упоминает (Аноним, 1990, s. 17).</i>	Değinmek, anmak: Yedinci bölümde Sirah'a değiniliyor (Anonim, 1990, s. 17).
<i>Увещевать: Иназианзин увещает (Аноним, 1990, s. 17).</i>	Öğüt vermek: Nazianzin öğüt veriyor (Anonim, 1990, s. 17).

Aforizma ve atasözlerinin kullanımı

Moser (2020), eseri analiz ederken, eserdeki atasözleri ve deyimlerin varlığına değinmekte ve bu deyim ve atasözlerinin metne girişlerinin sözcüksel araçlarını dikkate almaktadır. Moser'in çalışmasının eleştirileni Aleksandr Lavrov (2021), bu atasözleri ve deyimlerin büyük ilgi gördüğünü savunur ve onları köken konumundan incelemenin gerekli olduğunu düşünür, tam olarak popüleritesinden dolayı folklor açında daha da geliştirilme olasılığını kabul etmektedir. Metindeki atasözleri, deyimler ve aforizmalar otoriteye itiraz temelinde bir ikna aracı olarak çekilmektedir. Derleyici tarafından kullanılan bu teknik uygundur, çünkü evrensel ifadelerin tipik işlevlerinden biri didaktiktir: atasözlerinin yardımıyla yazar öğretebilir ve uyarabilir (Radziyevska, 2010, s. 93). Dildeki evrensel aforizmalar ve olaylar, eylemlerin istikrarlı bir şekilde değerlendirmesini bekler, bu da yazarın talimatlarına tartışılmaz bir karakter kazandırır. Örneğin, genç insanlara hizmetkârlarına layık bir örnek olmalarını emrederek, yazar, atasözünün bilgelliğini ifade eder.

Tablo 14. Atasözü kullanımı

<i>Больше двух крат вины не спущать, но выгнать из дому. Ибо лукавая лисица нрава своего не переменит (Аноним, 1990, s. 8).</i>	Çok fazla suçluluk duygusu çekilmemeli, bir an evvel üzerinden atılmalıdır, yoksa kurnaz tilkinin öfkesi geçmez (Anonim, 1990, s. 8).
---	---

Когда кто меж своими слугами присмотрит одного мятежника и заговорщика (переговорщика), то вскоре такого надобно отослать. Ибо от одной овцы паршивой все стадо пострадать может, и нет того мерзостнее, как убогой, гордой, нахалливой, и противной слуга, от чего и пословица зачалась:
в нищенской гордости имеет диавол свою утеху (Аноним, 1990, s. 8).

Kendinize hizmet edenler arasında bir isyancı ve komplocu (düzenbaz) tespit ettiğinizde onu hemen göndermelisiniz. Yoksa bir kötü koyundan tüm sürü zarar görebilir. (Kasadaki bir çürük elma tüm kasayı çürütür.) Ve fakir, gururlu, küstah ve hoş olmayan bir hizmetkârdan daha iğrenç hiçbir şey yoktur. Buradan da şöyle bir atasözü doğar: "Şeytan, fakir gururuyla eğlenir" (Anonim, 1990, s. 8).

Olumsuz değerlendirmenin, yasağı olumlu olarak harekete geçirme durumunun kullanımı

Bazı eylemlerin yasaklanması veya tam tersi eylemin yapılması çağrısı, fiiller ile değil değerlendirme yoluyla sözel olarak muhataba verilmektedir. Bu durumda, olumsuz bir değerlendirme, bir yasağı, olumlu olarak harekete geçmeye teşvik eder. Yazar, dolaylı emir cümlelerini ifade eden olaylara atfedilebilecek konuşma eylemlerini kullanır. Bu durum daha çok değerlendirmeye ifadelerle görülmektedir ve olumsuz bir değerlendirme, bir yasağı, olumlu olarak harekete geçmeye teşvik etmektedir.

Tablo 15 "Güzellik-güzel" (краса) kelimesinin kullanımı

<i>Не малая отроку есть краса, когда он смирен</i> (Аноним, 1990, s. 6).	Bir genç için, alçakgönüllülük her zaman büyük bir güzelliştir (Anonim, 1990, s. 6).
--	--

Alçakgönüllülük için dolaylı bir dürtü olan, *краса* – *гүзеллик* kelimesinin olumlu yapısı, anlambiliminin belirteciyle değerlendirilmesidir. Burada güzelliğin aslında küçük olmadığı vurgulanır ve olumsuz bir yapı içinde, olumlu ifadeler kullanılmaktadır.

Tablo 16 "Güzellik, övgü, mutluluk" – (красота, похвала, счастье) kelimelerinin kullanımı

<i>Понеже благочестие есть похвала юности, и счастье благополучное, и красота в старости</i> (Аноним, 1990: 3).	Dindarlık gençliğin övgüsüdür, mutluluk refah demektir ve yaşlılıkta güzellik vardır (Anonim, 1990: 3).
---	---

Dindar bir gençliğe çağrıda bulunan yazar, olumlu değerlendirilen *красота, похвала, счастье-гүзеллик, övgü, mutluluk* gibi bir dizi kelime kullanmaktadır. Böylelikle, yazar dindar bir gençliğin yetişmesini güzel olgular ile bağdaştırarak okuyucu üzerinde etkileyici bir tutum sergilemektedir.

Tablo 17 "Aptallık" – (гнусность) ismi türünde kelime ile "müstehcen- (непристойно), yakışsız- (непригожо)" gibi zarf türünde kelimelerin bir arada kullanımı

<i>И сия есть не малая гнусность, когда кто часто сморкает, яко бы в трубу трубит, или громко чхает, будто кричит, и тем в прибытии других людей или в церкви детей малых пужает и устрашает</i> (Аноним, 1990, s. 9).	Birinin burnunu sık sık trompet üflermiş gibi çekmesi veya çığlık atıyormuş gibi yüksek sesle horlaması, yanındaki insanlar veya kiliseye gelen küçük çocukların bundan korkup ürkmeleri hiç de küçümsenecek bir rezalet değildir (Anonim, 1990, s. 9).
<i>Непристойно также когда с кем говориш, быстро в глаза смотреть, яко бы хотел кого нсквозь провидеть</i> (Аноним, 1990, s. 7).	Biriyle konuştuğunuzda, gözlerinizin içine hızlı bir şekilde bakarken, keşke içinden geçeni görebilsem diye düşünmek müstehcendir (Anonim, 1990, s. 7).
<i>Непристойно на свадьбе в сапогах и острогах (сапоги с острыми носами) быть</i> (Аноним, 1990, s. 8).	Düğüne çizmeler ve sivri burunlu botlarla gitmek ayıptır (Anonim, 1990, s. 8).
<i>Часто чихать, сморкать кашлять не пригожо. (Часто чихать, сморкаться кашлять не пригоже.)</i> (Аноним, 1990, s. 9).	Sık sık hapşırarak, burnunu sümkürmek, öksürmek hoş değil (Anonim, 1990, s. 9).

Eserde olumsuz bir değerlendirmenin rolü, *гну́сность-aptallık* gibi isim ve *müstehcen, yakışsız непристойно, непригожо* gibi zarflar yardımıyla yasaklanmaktadır.

Tablo 18 “Çok” (Зело) sözcüğünün kullanımı

<i>Где двое тайно между собою говорят, так не приступай, ибо подслушивание есть безстыдное невежество</i> (Аноним, 1990, s. 10).	İki kişinin kendi aralarında gizlice konuştuğu yere yaklaşmayın, çünkü kulak misafiri olmak hayasız bir cehalettir (Anonim, 1990, s. 10).
<i>Еще же зело непристойно, когда кто платком или перстом в носу чистит, яко бы мазь какую мазал, а особливо при других честных людях</i> (Аноним, 1990, s. 10).	Birinin burnunu bir mendil ya da parmakla, sanki bir çeşit merhem sürüyormuş gibi ve özellikle diğer dürüst insanların önünde temizlemesi de çok müstehcendir (Anonim, 1990, s. 10).

Değerlendirme, başlangıçta cehaletin olumsuzluğunu belirteçler ile yoğunlaştırırken, daha sonra *безстыдное-utanmazlık* gibi bir kavram ile güçlendirmektedir. Bir sonraki cümlede ise *зело-çok* sözcüğü vasıtasıyla olumsuzluğun yoğunlaştırıldığı bir kullanım görülmektedir.

Tablo 19 “Daha iyi” – лучше kelimesinin kullanımı

<i>Лутче когда про кого говорят: он есть вежлив, смиренный кавалер, и молодец, нежели когда скажут про которого, он есть спесивый болван</i> (Аноним, 1990, s. 7).	Birisi hakkında konuşurken onun kibar, alçakgönüllü bir beyefendi olduğunu söylemek, kibirli bir aptal olduğunu söylemekten daha iyidir (Anonim, 1990, s. 7).
--	---

Yazarın, bağımsız bir seçim yapma fırsatı sağlıyormuş gibi iki davranış modelinden bahsettiği de bazı örneklerde görülmektedir. Olumlu bir davranış modeli seçme motivasyonunun bir göstergesi, *лучше-daha iyi* kelimesinin kullanılmasıyla yapılmaktadır.

Sonuç

Didaktik eserler, tabiatları gereği tavsiye ve yasaklamaları fazlaca konu edinir. İncelenen eserde yazarın/yazarların gençliği etkilemek için, yapılan tavsiye ve yasaklamaları etkin kılmak amacıyla üslup olarak dil araçlarını çok ustaca kullandığı/kullandıkları görülmektedir. Yazarın/yazarların niyetleri büyük ölçüde talimat ve yasaklamaların söz edimleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Doğrudan anlatımlara ek olarak, eser, niyetlerin sözelleştirilmesinin monotonluğundan kaçınmak ve metni daha anlamlı ve dolayısıyla daha etkili hale getirmeyi mümkün kılan dolaylı aktarımları ifade etmek bakımından oldukça zengindir.

Eserde dilsel araçların kullanımı açısından ele alınan analizde altı başlık altında incelemeler yapılmıştır. Eserin didaktik olması nedeniyle, genel olarak belli yükümlülüklerin yerine getirilmesi istenmiştir. Bu bağlamda emir cümlelerinin kullanımına eserde sıklıkla rastlanmıştır. Tekil şahısların kullanımı, olumsuz semantik karşılaştırmalar, açıklama ve öneri yaptıktan sonra başarısızlık durumunda olumsuz sonuçların ortaya çıkışı ve bazı zarflar ile emir kipinin özel kullanımları çalışmada analiz edilmiştir. Predikatif yapıların kullanımında gereklilik, mecburiyet ve yapabilme kipi, eş anlamlı sözcüklerin kullanımı, karşılaştırma ve ikaz yapılması eser üzerinden analiz edilmiştir. Özellikle uyarı yapılırken, *koşmak* gibi bazı eylemler fiili olarak koşmaktan ziyade uzak durmak anlamında kullanılmıştır. Kutsal kitaplardan alıntılar yapılmakta ve bu da öğretinin ve tavsiyenin daha doğru ve güvenilir olduğuna muhatapları ikna etmeye yaramaktadır. Yazar/yazarlar ayrıca Diyojen, Bilge Demadiyus, Luther ve Theogonius gibi bazı filozof ve düşünürlerin otoriter ve güçlü söylemlerine de değinerek etkileyiciliği de güçlendirmiştir. Derleyiciler, eserde bazı fiilleri özellikle kullanmıştır. *Konuşmak, söylemek* fiili yerine, muhatapı şiddetle sarsmak için *haykırmak* fiilini seçilmiştir. Yazar/yazarlar okuyucular üzerinde veya çalışmada sürekli muhatap olarak değinilen hedef kitlede farkındalık yaratmak için *okumak* fiilini birinci çoğul şahıs olarak çekimleyerek *beraberlik, birliktelik* bilinci uyandırmıştır. Eserde geçen atasözleri ve aforizmaların kullanımı son derece önemlidir. Evrensel nitelikteki aforizmaların kullanımı ile eserdeki öğretinin istikrarlı değerlendirilmesine olanak tanınmıştır. Ayrıca atasözlerinin kullanımı ile yeni nesil kuşaklara atasözlerinin bilgelik ile tasarlanan söz varlıkları olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Olumsuz değerlendirmenin, yasağı olumlu olarak

harekete geçirme durumunun kullanımı analizinde, olumsuz yapıların kullanımı içinde *güzellik*, *övgü*, *mutluluk* gibi kavramlar ile ifade etkileyici hale getirilmiş olup, ayrıca aptallık gibi olumsuz bir değerlendirme yakışsız, müstehcen gibi olumsuz kavramlar ile birlikte kullanılarak, anlatımda etkileyciliğin pekiştirildiği görülmüştür.

Çıkar çatışması beyanı

“Gençliğe öğütler - юности честное зеркало»” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anonim. (1990). Yunosti çestnoye zertsalo, ili Pokazaniye k jiteyskomu obhojdeniyu reprint. izd. s faksim. izd. 1976 g. M., 18 s.
- Kameneva, V. A., & Potapova, N. V. (2021). Taktika apellyatsii k avtoritetu, aktualiziruyuşçaya strategiyu (de)legitimizatsii v angloyazçnom predvibornom diskurse. Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta, 3, 84-97. <https://doi.org/10.25205/1818-7935-2021-19-3-84-97>
- Kaplan, M. V. (2018). «Yunosti çestnoye zertsalo»: Etiketkiye traditsii i novatsii. 1(171), 114-126.
- Karasik, V. I. (2002). Yazyikovoı krug: Liçnost, kontseptı, diskurs. Peremena, Volgograd, 435-476.
- Kiremitçi, F. (2015). Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 54, 313-352.
- Kulkova, M. A. (2010). Reçeviyeye aktı predosterejeniya v russkih i nemetskih paremiyah. Izvestiya VGPU, 2, 72-75. 28.07.2022 tarihinde <https://cyberleninka.ru/article/n/reçeviyeye-aktı-predosterejeniya-v-russkih-i-nemetskih-paremiyah> adresinde erişildi.
- Lavrov, A. (2020). Michael Moser. Ed. "Yunisti Chestnoye Zertsalo" 1717 g. U istokov russkogo literaturnogo yazıka [« L'honnête miroir de la jeunesse » 1717 : aux origines de la langue littéraire russe] », Cahiers du monde russe [En ligne], 62/4 | 2021, mis en ligne le 01 décembre 2021, consulté le 29 juillet 2022. <https://doi.org/10.4000/monderusse.12752>
- Molkov G. (2021). Michael Moser "Yunosti Chestniye Zertsalo" 1717 g. u istokov russkogo literaturnogo yazıka, Slavische Sprachgeschichte, Bd. 10, Wien: Lit Verlag GmbH & Co. KG, 2020, ss. 456. Recenzje. Slavia Orientalis Tom Lxx, NR 1, ROK 2021. s. 231 –236.
- Moser M. (2020). "Yunosti Chestnoye Zertsalo" 1717 g. u istokov russkogo literaturnogo yazıka, Slavische Sprachgeschichte, Bd. 10, Wien: LIT VERLAG GmbH & Co. KG, 2020, s. 456.
- Omelçenko, O. V. (2020). Direktivniye reçeviyeye aktı predpisaniya (razresheniya) i zapreta v religioznom diskurse. Voprosı jurnalistiki, pedagogiki, yazıkoznaniya, 477-486. <https://doi.org/10.18413/2712-7451-2020-39-3-477-486>
- Pospelova, Yu. Yu. (2009). Pedagogičeskii diskurs i yevo karakteristikı. Vestnik KGU im. N.A. Nekrasova, 1, 307-310.
- Radziyevska, T. V. (2010). Narisi z kontseptualnovıo analizu ta linhvistiki tekstu. Tekst – sotsium – kultura – movna osobystist. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrayini.
- Trofimova, O. V. (2002). Janroobrazuyuşçiyeye osobennosti russkih dokumentov XVIII v.: Na materiale tyumenskoy delovoy pismennosti 1762-1796 gg [Dissertatsiya ... doktora filologiçeskikh nauk]. Sant-Peterburgskii gosudarstvenni universitet.
- Vaganova, K. R. (2012). Rozısknoy delovoy dokument XVII-XIX vv.: Janrovo-stilistiçeskiye i kommunikativno-pragmatiçeskiye osobennosti [Dissertatsiya ... kandidata filologiçeskikh nauk]. Omskii gosudarstvenni universitet imeni F.M. Dostoyevskogo.
- Voronoviç, A. S. (2011). Apellyatsiya k avtoritetu kak kommunikativni hod publiçnoy reçi politiçeskovo i religioznovo diskursa Sbornik rabot 67 nauçnoy konferentsii studentov i aspirantov Belorusskovo gosudarstvennovo universiteta. 17-20 mayya 2010 g., Minsk. V 3ç. CH.2. - Minsk. - S. 38-41.
- Zelinskaya, O. YU. (2020). Predosterejeniya i zapreti kak sposob vozdeystviya na adresata v ukrainskih propovedyah XVII–XVIII vv. Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 55, Article 2000 <https://doi.org/10.11649/sfps.2000>

Zemlyanoi, S.N. (2003). Ontologiya i etikavetskosti (O jizni sveta i svetskoi jizni v Evrope i Rossii) // Etičeskaya mysl. No 4. S. 145–160.

Extended Abstract

The work «*Advice to youth - юности честное зеркало*» (1717) was published at the request of Peter I in the form of a handbook on the upbringing and education of secular youth in Russia. There is no exact information about the author and authors of the work. The work is an example of a pedagogical discourse that includes the rules of etiquette and courtesy, appeals to young people, and is a work that provides life guidance for young people by detailing the rules of behavior and etiquette in society. In this context, there are many instructive and advisory discourses in the work.

Since the work was written in a didactic style, it has been observed that there are many linguistic tools and forms of expression in the work. In the work, the most important point in creating instructive expressions is the obligations that arise in expressing the obligatory situations of the verb. In this case, the author resorts to predicative structures that contain auxiliary markers that give the meaning that the action must be performed. The author uses speech acts that indirectly express obligation. Thus, it makes it possible to avoid the monotony of verbalizing what is actually wanted to be said (intentions), thus making the text effective. The reader wants to be influenced by more striking and impressive words. The author often uses additional linguistic devices such as evaluative expressions, epithets (nicknames), and comparisons to increase the impact on the target or audience. The author uses different speaking tactics to challenge authority to increase communication's effect. The objections are the *apellyartsiya*, which are requests from a lower legal authority to a higher legal authority to reconsider decisions regarding certain church matters. First of all, there are objections to the jurisprudence texts of the Holy Scriptures, the authority of famous thinkers of the Ancient Age, poets, and philosophers, as well as sayings, aphorisms, and sayings that give an undeniable character to the author's instructions, which provide a stable assessment of events and actions in the universal language, appeal to traditions and church authority and there is opposition.

In the study, while analyzing linguistic tools, attention was drawn to the effectiveness of the expression, especially in the use of "imperative mood, predicative structures and some conjunctions". For the verbal expression of instructions together with the use of the imperative mood, predicative structures have been used, including auxiliary determiners that give the meaning of obligation to fulfill the action, task, or necessity, using the characteristic features of pedagogical discourse.

The author uses conversational tactics very often to emphasize the statement's impact and to express the objection to authority more strongly. He also emphasizes that his advice is accurate and reliable by referencing the Old and New Testaments. In addition to the Holy Scriptures, the author many times quotes the quotes of famous thinkers of Antiquity, poets and philosophers. It refers to the discourses and authoritarian thoughts of individuals.

Aphorisms and proverbs are used in the study, so the wisdom of proverbs and aphorisms is used while giving advice to young people. When giving advice and instructions to readers, the use of negative evaluation and positive activation of the ban is frequently encountered. The call to prohibit certain actions or to take the opposite action is given to the addressee verbally, not through actions but through evaluation. In this case, a negative evaluation provokes a ban, a positive one prompts action.

The book began to gain fame as a publication that radically changed the rules of social behavior and contributed to the history of the development of etiquette and courtesy in Russia. The work, which has taken its place in Russian literary history as a didactic book, is full of didactic elements. In this context, the impressive uses of language in the work will be examined with grammatical and semantic analysis methods.

Hârezmşahlar Devleti tarihine ait yeni bir kaynak: Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il ve Nûreddin Münşî

Coşkun Erdoğan ¹

¹ Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Edebiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye.

ÖZET

Hârezmşahlar Devleti, Selçuklu siyasi iradesi henüz sona ermeden Hârezm bölgesinde siyasi ve idari yapılanmasını neredeyse tamamlamış ve devletleşme sürecini ise Atsız döneminden itibaren bölgede kabullendirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda bürokratik ve diplomatik mekanizma hem bölgesel altyapısının vermiş olduğu avantajlar hem de Selçuklu idari yapılanmasının etkisiyle oldukça erken dönemden itibaren tam anlamıyla işlevsel halde olmuştur. İdari işleyişin Selçuklu yapılanması doğrultusunda gözlemlendiği Hârezmşahlara ait takip edilebilen en eski münşeat mecmuaları devletin yapısal organizasyonunu ortaya koymaktadır. Nitekim Hârezmşah münşilerinin yazdığı belge ve mektuplar bugüne kadar ulaşmış bulunmaktadır. Ancak bu münşeat mecmualarından biri olan Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il, bilimsel çalışmalarda bugüne kadar kullanılmamıştır. Nûreddin Münşî'nin eseri olan bu münşeat mecmuası, bu çalışmanın esas konusunu teşkil etmektedir. Eserin Gıyaseddin Pirşâh ve Sultan Celaleddin dönemine ait bilgileri ihtiva etmesinin yanı sıra içerik açısından devletin yapısal sürecini anlamak için oldukça önemli bilgiler içerdiği tespit edilmiştir. Ayrıca eser inşâ sanatının güzel örneklerinden biridir. Eserin iki yazma nüshası bulunmakta olup Türkiye'de mevcut olduğu düşünülen nüsha kaybolmuştur. Ancak Manchester Üniversitesi'nde yer alan nüsha eksik olmasına rağmen günümüzde İran'da Rıza Samizâde tarafından yayımlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Hârezmşah, Nûreddin Münşî, Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il, Celaleddin, Gıyaseddin.

A new source on the history of the Khwārezmshah state: Wās'ail al-Rasā'il wa Dalā'il al-Fazā'il and Nūr al-Din Munshī

ABSTRACT

The state of Khwārezmshahs had almost completed its political and administrative structuring in the Khwārezm region before the Seljukid political will ended, and the statehood process started to be accepted in the region before the Atsız period. In this direction, the bureaucratic and diplomatic mechanism was fully functional from the very early period, both due to the advantages of its regional infrastructure and Seljuk administrative structure. The oldest traceable munshā't compilations of the Khwārezmshahs, in which the administrative functioning was observed in line with the Seljuk structure, reveal the structural organization of the state. As a matter of fact, the documents and letters written by the munshīs of Khwārezmshahs have survived to this day. However, Wās'ail al-Rasā'il wa Dalā'il al-Fazā'il, which is one of the these munshā't collections, has not been used in scientific studies to date. This collection of munshā't by Nūr al-Din Munshī constitutes the main subject of this day. In addition to containing information about the period Ghiyath al-Din Pirshāh and Sultan Jalal al-Din, it has been determined that the work contains very important information to understand the structural process of the state in terms of content. It is also one of the best examples of the art of inshā'. There are two manuscript of the work and the copy thought to be available in Turkey has been lost. However, although the copy in the University of Manchester is incomplete, it was published by Reza Samizāde in Iran today.

Atf: Erdoğan, C. (2024). Hârezmşahlar Devleti tarihine ait yeni bir kaynak: Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il ve Nûreddin Münşî. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 399-413. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1417302>

KEYWORDS

Khvārezmshah, Nūr al-Din Munshī, Wās'ail al-Rasāil wa Dalā'il al-Fazā'il, Jalal al-Din, Ghiyath al-Din.

Giriş

Hârezmşahlar Devleti hem kendi bölgesinden miras aldığı siyasi geleneklere sahip olması hem de Selçuklu idari yapılanması içerisinde çıkması sebebiyle Orta Çağ'ın dönüm noktalarında aktörlük yapmış önemli bir devlettir. Hârezmşahlar ilmi açıdan etkin faaliyetlerin olduğu bir dönemde ortaya çıkmış, coğrafyası üzerinden elde ettiği avantajlar sayesinde iktisadi refahını kısmen sağlayabilmiş ve kurumsal olarak gelişmiş bir yapı oluşturabilmiştir. Devlet her ne kadar gulam kökenli bir Hâcib tarafından kurulmuş olsa da çağının ileri düzeydeki diplomatik ilişkilerinin öznesi olabilmiş, kısa zamanda bölgesel güç olarak kendini kabul ettirmiştir.

Hârezm bölgesinin tarihsel sürecinde Orta Çağ'ın son siyasi geleneği olarak Anuşteginogulları yer almaktadır (Barthold, 1997, s. 264). Nuştegin Garcé'nin taştâr olarak bölgeye görevlendirilmesiyle başlayan yönetim, Kutbeddin Muhammed döneminde yerel bir idare olarak bölge halkı tarafından kabule dönüşmüştür (İbnü'l-Esîr, X, 1989, 223; Cüveynî, 1388, s. 343; Reşîdüddin, 1389, s. 1-2; el-Ömerî, 2014, s. 231; Mîrhând, IV, 1339, s. 356; İbn Haldun, IV, s. 1363, 48; Togan, 1981, s. 60; 1997, s. 250; Barthold, 1990, s. 345; Köprülü, 1997, s. 266). Selçuklu Devleti'nin siyasi manada yaşadığı inkıraz ile Atsız isyan sürecine girişmiş (Sümer, 1986, s. 1-2; Kafesoğlu, 2000, s. 44) ve İl-Arslan zamanında Hârezmşahlar artık beynelmilel boyutta bir güce ulaşabilmişlerdir (Erdoğan, 2019, s. 229). Anuşteginliler her ne kadar Müslümanların iradesini temsil eden hilafet makamı tarafından bir türlü yetkilendirilmese de Tekiş ve Alâeddin Muhammed döneminde devlet imparatorluk haline dönüşmeye başlamıştır (İbnü'l-Esîr, XII, 1989, s. 326).

Tarihsel sürecin bir dönüm noktası olan Asya menşeli toplulukların Batı İslam dünyasına yönelik tazyikleri, Alâeddin Muhammed döneminde sadece Türk ve İslam dünyası için değil dünya tarihi açısından da önemli olayların gelişmesine sebep olmuştur (İbnü'l-Esîr, XII, 1989, s. 133; Cüveynî, II, 1988, s. 37; Reşîdüddin, 1389, s. 18; Vassâf, 1383, s. 317; el-Ömerî, 2014, s. 333; Mîrhând, IV, 1339, s. 381; Şebânkârî, II, 1376, s. 138; Hândmir, II, 1353, s. 642). Devletin böyle bir yıkımla karşılaşmasına rağmen yeniden Celaleddin döneminde toparlanması, aslında bu dönemde kurumsal bağlamda ne denli sağlam temellere dayalı bir yapı oluştuğunu da göstermektedir. Celaleddin'in Hindistan'da bulunduğu esnada ise Irak-ı Acem bölgesinde Gıyaseddin Pirşâh, babasının devlet adamları da dâhil olmak üzere kendi ricali ile birlikte bir nevi devlet idaresi oluşturmuştur. Celaleddin, Irak bölgesine geldiğinde resmen devletin başına geçmiş ve tahta oturmuştur (Nesevî, 1344, s. 121; Reşîdüddin, 1389, s. 43; Taneri, 1977, s. 32-33). Kısa zamanda askeri başarılarla Azerbaycan ve Gürcistan taraflarında hâkimiyetini sağlayan Celaleddin, Kafkasya ve Anadolu'yu derinden etkileyen siyasi olaylar zincirinin sürecini de başlatmıştır (Cüveynî, II, 1988, s. 126-127; Nesevî, 1344, s. 141; Reşîdüddin, 1389, s. 48; Taneri, 1977, s. 32-33).

Celaleddin idaresindeki Hârezmşahlar Devleti bu dönemde siyasi açıdan birçok yönden tehdit ve telkinlere maruz kalmakla birlikte Kafkasya ve Anadolu'da kendini de kabul ettirebilme gayreti içerisinde idi. Bu minvalde devlet işlerinde işleyişin dönemin geleneklerine uygun bir şekilde yürütülmesi önemliydi ki ayrıca itibari açıdan bir imaj problemi de söz konusuydu. Bu doğrultuda Hârezmşahlar inşâ sanatının divan işlerindeki en güzel örneklerini verme geleneğini devam ettirmekteydiler.

Resmi yazı işlerinin nasıl yapılması gerektiğini konu edinen inşâ sanatı, Muaviye döneminde Dîvânü'r-resâil'in kurulmasından sonra sistemli bir hale dönüşmüştür. Devletin resmi kurumları arasındaki yazışmaların usûl ve esaslarının, hiyerarşik düzene nasıl uygun olması gerektiğini göstermek için bu eserler kaleme alınmıştır. Zamanla bu görevleri yürüten kâtiplerin yetişmesiyle valilerin de bu durumu benimsemelerine ve kâtipliğin önemli bir meslek haline gelmesine sebep olmuştur (el-Hôyî, 2018: s. 11; Durmuş, 2000, s. 335). Kelime anlamı itibariyle "düz yazı, nesir"

anlamlarına gelen ve inşâ kökünden türeyen münşeât kelimesi, divan, kalem, ketebe gibi resmî dairelerde çalışan münşî olarak adlandırılan nişancı, tevkiî ve küttâbların yazdığı resmi yazı ve mektuplarla, şair ve edebiyatçıların sanatsal eserlerine ve bunların toplandığı kitaplara denilmektedir (Roemer, 1986, s. 1241; Uzun, 2006, s. 18). Birinci elden kaynaklar olması münasebetiyle Türk devletleri tarihine ait pek çok önemli bilgi de bu münşeât mecmuaları sayesinde elde edilmiştir (Erdoğan, 2015, s. 1). Aslında bir tarihi kaynak olarak kullanılması konusunda tartışmalar olsa da bilhassa devlet teşkilatı açısından münşeâtlar tarihsel verilerin temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır (Gürbüz: 2013, s. 44). Abbasi Devleti'nde zamanla artan ihtiyaca binaen kâtiplerin eğitimine yönelik eserler çoğalmaya başlamıştır. Fatımiler ve Eyyübiler dönemlerinde mühim münşeât mecmuaları ortaya çıkmakla birlikte Yakut el-Hamevî, Ebü'l-Kasım İbnü's-Sayrafi ve Kâdî el-Fâzıl gibi meşhur münşîler ortaya çıkmıştır (Durmuş, 2000, s. 336). Resmi yazışmaların Arapça yanında Farsça yazılmaya başlanmasıyla nesri süslemek için şiir sanatı kullanılarak nesr-i fenni (sanatlı nesir) tezahür etmiş ve hem Arapça hem de Farsça şiirler görülmeye başlanmıştır (Kanar-Kurtuluş, 2000, s. 337). Bu dönemdeki sanatlı ve ağıdalı cümleler sadece resmî yani saray yazışmalarında kullanılmamış, gayri resmi olan yazışmalarda da kendisini ziyadesi ile hissettirmiştir.

Siyasi açıdan dönemin en önemli olaylarının cereyan ettiği bu süreçte kurumsal açıdan da farklı bir fevkaladeliğin mevcut olduğu görülmektedir. İşte bu doğrultuda Hârezmşahlar Devleti'nin yıkılış sürecinde belli bir süre Gıyaseddin Pirşâh ve sonrasında Celaledin Hârezmşah hizmetinde devlet işlerinde bulunan Nûreddin Münşî ve onun şimdiye kadar kıymeti bilinmeyen Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il adlı eserinin, hem Türk tarihçiliğine hem de edebi açıdan Türk inşâ sanatına oldukça katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Nûreddin Münşî, şimdiye kadar birçok tarihçi tarafından Siret-i Celaledin Mengübirtî'nin yazarı olan Nesevî ile karıştırılmış ki hatta onun varlığı yok sayılmış ve eseri de bir yanlış kayıt yüzünden uzunca bir dönem Muhammed Reşideddin Vatvat'a atfedilmiştir. Bu araştırmada bahsi geçen konular incelenerek Nûreddin Münşî ve eseri Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il hakkındaki yanlış bilinenler düzeltilmeye ve eser kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır.

Nûreddin Münşî'nin hayatı

Nûreddin Münşî hakkındaki bilgiler eldeki mevcut kaynaklar doğrultusunda oldukça kısıtlıdır. Onun ailesi hakkındaki en önemli bilgi kendisinin Selçuklu dönemi Nişabur hakimlerinden Kerim eş-Şârkî Nişaburî'nin torunu olup Taceddin Ali ibn el-Meali Kerim eş-Şârkî'nin oğlu olmasıdır. Nûreddin, Nişabur'un Roh bölgesinin Kedken (Kerken) kasabasındandır (Nûreddin Münşî, 1381, s. 302, 361-362). Nûreddin Münşî'nin babası olan Taceddin Ali Kerim eş-Şârkî, Moğol ilerleyişi sırasında Gıyaseddin Pirşâh'ın yanında görülmektedir. Hârezmşah Alaeddin Muhammed ve oğullarının Moğol önünden geri çekildiği dönemde Gıyaseddin Pirşâh, Irak-ı Acem bölgesine gelmiş ve burada hakimiyet kurmaya başlamıştır. Bu dönemde Taceddin Ali, Gıyaseddin Pirşâh'ın veziridir. Nitekim Gıyaseddin için Sultan ve Hüdâvend unvanlarını kullanan Nûreddin, onun veziri olan babasına da Hârezm geleneğinde olduğu üzere Hace-i Cihan sıfatıyla hitap eder (Minovî, 1344, s. 18). Bölgedeki faaliyetlerinden dolayı bu dönemde ön plana çıkan Taceddin Ali'nin yine Gıyaseddin'in yanında yer alan Barak Hâcib ile anlaşmazlığa düştüğü ve daha sonra Barak Hâcib'in Gıyaseddin'den izin alarak bu sırada Hindistan'da bulunan Sultan Celaledin'in yanına gittiği görülmektedir (Cüveynî, II, 1988, s. 165; Kazvinî, 2018, s. 424). Nûreddin Münşî'nin de bu dönemde Gıyaseddin'in kurmaya başladığı hakimiyet sahası içerisinde ve babasının yanında yer aldığı bilinmektedir.

Münşî'nin kaydına göre kendisi zühd ve takva ehliyen Moğollar İslam beldelerine (Irak'a) geldiler ve bundan sonra hayat yaşanılmaz oldu. Artık buralarda kalmanın imkânsızlığından dolayı Nûreddin 618/1221'de Kirman'a gitmiştir ki bu dönemde Hârezm ve Horasan'a gitmenin mümkün olmadığını da ifade etmektedir. Berdsir bölgesine geldiğinde Nişabur'un zapt edildiği haberi gelir. Bu dönemde Gıyaseddin'in Divan-ı İnşâ görevinin boş olmasından dolayı kendisine o görev için emir geldiğini ifade eder. Nûreddin Münşî bu görevde 4 yıl kalmıştır. Yani 622/1225 yılına kadar Gıyaseddin Pirşâh'ın inşâ reisliğini yapmıştır (Minovî, 1344, s. 20).

Nûreddin Münşî'nin Celaleddin Hârezmşâh'ın hizmetine girmesi ise muhtemelen babasının ölümünden sonra olmalıdır. Barak Hâcib, Celaleddin'e bağlı olarak Kirman'da hâkim olduktan sonra dönemin siyasi koşullarını kendi lehine kullanmak isteğiyle Hârezmşâh Devleti'ne karşı isyanlarda bulunmakta ve bölgedeki faaliyet alanını genişletmekteydi. Bu sırada Gıyaseddin Pirşâh da kardeşi ile ters düşerek Barak Hâcib'in yanına geldi. Barak onunla bir nevi ittifak yaparak annesi ile evlenme teklifinde bulundu ve süreçte Gıyaseddin'in maiyetinden yararlanmak istedi. Ancak Barak Hâcib, Gıyaseddin ve adamlarının kendi aleyhine çalıştıklarını ve onu zehirlemek istediklerini öğrenince, başta Taceddin Ali Kerim eş-Şarkî olmak üzere, Gıyaseddin'in annesi ve Cihan Pehlevan Elçi'yi yakalattı ve bir kaleye hapsetti. Daha sonra ise Taceddin Ali ve Cihan Pehlevan'ı idam ettirdi (Nesevî, 1344, s. 176; Cüveynî, II, 1988, s. 168-170). Bu olaydan sonra Gıyaseddin Pirşâh'ın öldürülüp öldürülmediği bilinmemekle birlikte akıbeti hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Nûreddin Münşî'nin babasının ölümü ve Gıyaseddin'in devlet içindeki varlığının sona ermesinden sonra mezkûr Münşî'nin Celaleddin'in hizmetine geçtiği görülmektedir ki zaten Gıyaseddin'in tüm ricali bu dönemden sonra aynı yönde hareket etmiştir.

Nûreddin Münşî, Nesevî gibi Celaleddin Hârezmşâh'ın münşîsiydi ve ikisi de aynı dönemde yaşamışlardır. Bunlar meslektaş olmalarına rağmen eserlerinde birbirlerinin adlarını asla kullanmamışlardır. Hatta bazı araştırmacılar Nûreddin Münşî ile Nesevî'yi aynı kişi olarak bilmektedirler (Husrovbeygî, 1387, s. 22). Bazılarına göre Celaleddin'in Nesevî'den başka münşîsi yoktu. Ancak Celaleddin'in Nesevî ve Nûreddin'e ek olarak Şehabeddin Kusevî (ki Fuşenclidir), Ziyaeddin Alaülmülk Mevdûdî Nesevî gibi iki tane daha münşîsi vardı (Nûreddin Münşî, 1381, s. mukaddime/noh). Nesevî ile Nûreddin'in sık sık karıştırılmasından dolayı önemli problemler oluşmuştur. Ancak onların farklı kişiler olduğuna dair en önemli kanıtlardan biri de Nûreddin'in kendi eserinde 618-622/1221-1225 yıllarında yaptığı faaliyetlerden bahsetmesi ve o dönemde Nesevî ve Nûreddin'in farklı işlerde ve yerlerde olduğunun görülmesidir (Minovî, 1344, s. 20).

Cüveynî (II, 1988, s. 145, 481) Celaleddin'in Hindistan olaylarını anlatırken kardeşi Gıyaseddin ile olan çekişmesi bölümünde mezkûr münşîden bahseder. Burada "o dönemde ülkenin yazışma işlerinin başında Nûreddin Münşî vardı" der ve daha sonra onunla ilgili bir olayı anlatır. Olayda bir sabah Kemaleddin İsmail İsfahanî'nin imamlardan bir grupla onun yanına gittiğini ve onun sarhoş olmasından dolayı bir rubâî söylediğini nakleder. Yine Cüveynî'nin eserinin Ahlat Fethi bölümünde Nûreddin'in ismi geçmektedir (II, 1988, s. 145, 481). Burada Cüveynî, Ahlat Fetihnamesi'ni Nûreddin Münşî'nin yazdığını söylemektedir. Tarihçiler bu ihtimalin çok mümkün olmayacağını söylemekle birlikte imkânsız olmayacağını da belirtmektedirler. Nesevî'nin kaleme aldığı bilinmekte olan Ahlat Fetihnamesi'ni neden Cüveynî, Nûreddin Münşî'nin yazdığını söylemektedir? Bu durum oldukça muammadır ve açık bir bilgi bugüne kadar tarihçiler tarafından görmezden gelinmiştir. Ancak fetihname Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il'de mevcut değildir. Bu yüzden de ispat edilmesi güç olmakla birlikte belki de Münşî'nin başka bir eseri varsa orada olabilir. Ahlat Fetihnamesi'nin Nûreddin tarafından yazıldığını tekrar eden diğerleri ise Vassaf (1383, s. 322) ve Müstevfi Kazvini (2018, s. 393)'dir ki Mücteba Minovî (1344, s. 17) Cüveynî'nin verdiği bilgiye dayanarak bu tekrarın yapıldığını ifade eder. Nitekim ona göre de bu durum çok uzak bir ihtimaldir, ancak imkânsız da değildir.

Burada Ahlat Fetihnamesi'nin Nûreddin tarafından yazılma ihtimali düşük görülmeyle birlikte onun kalem ehlinde olmamasının, kendisinin medrese eğitimi olması ve müftülükten divan işlerine geçmiş olması böyle bir belgenin ona yazdırılmasına imkân verilmeyeceğini düşündürmektedir. Bilindiği üzere Celaleddin döneminin en önemli münşîsi Nesevî idi ve ancak o, Vezir Şeref'ül-mülk ile çekişmeliydi. Eserinin birçok yerinde bu durum tespit edilebilmektedir. Böylece Nesevî'nin herhangi bir sebepten ötürü Sultan'ın yanında olmadığı dönemlerde Şeref'ül-mülk kendine yakın adamları inşâ işlerine sevk etmiştir (Minovî, 1344, s. 19). Buna göre Minovî'nin de belirttiği gibi böyle bir dönemde Nûreddin Münşî'nin fetihnameyi kaleme alma olasılığı vardır. Ayrıca Nûreddin, kendi eserinde Şeref'ül-mülk'e şikâyetle bulunarak kendisine iş verilmesini istemektedir (Nûreddin Münşî, 1381, s. 4-5). Buna göre Vezir'in Münşî'yi Nesevî'nin olmadığı bir dönemde bu işlerle vazifelendirdiği ve bu durumdan da Nesevî'nin Nefset'ül Mastûr

(1384, s. 121)'da bahsettiği görülmektedir. Nitekim Nesevî, kendi yerine görevlendirilen bu kişiyi ismi yerine "Mecnûnî Nehvî" (mecnun dilci) şeklinde ifade etmiştir. Anlaşıldığına göre Nesevî, Nûreddin'i sevmemekle birlikte kendisi altında çalışan biri olarak görmektedir (Minovî, 1344, s. 17).

Cüveynî (II, 1988, s. 123), Sultan Celaleddin ile alakalı verdiği bir bilgiden sonra Nûreddin Münşî'ye ait olan bir şiiri nakleder: "Gel ey sevgili, büyük Padişah Uluğ Sultan Celaleddin'in yönetimi altında dünya yeniden yaşanılması hoş ve güzel bir yer oldu". Şiirin aktarıldığı zaman Celaleddin'in Hindistan dönüşünde kardeşi Gıyaseddin ve babası Sultan Muhammed'in adamlarının kendisine ilhak ettiği ve devletin yıldızını yeniden parlatmaya başlattığı dönemdir. Celaleddin tarafına geçen Hârezm emirlerinin memnun tavırları Nûreddin'in şiirinde de görülmektedir. Bu doğrultuda Münşî'nin de bu dönemden sonra Sultan Celaleddin'in hizmetine girerek onun divanında çalışmaya başladığı düşünülebilir. Ayrıca Nûreddin Münşî bu şiirinde Celaleddin'e Uluğ Sultan diye hitap etmektedir. Burada Sultan bir Türk unvanı olan "Uluğ" ifadesiyle anılmaktadır. Gıyaseddin'in ricalinden yeni bir yöneticinin kadrosuna geçen bir devlet adamının Sultan'ın hoşuna gidecek bir unvanla ona hitap etmiş olması, oldukça akla yatkın bir durumdur.

Kazvinî'deki kayda göre ise (2018, s. 393) Nûreddin Münşî'nin ismi Müftî olarak geçmektedir. Aslında bu doğrudur ve Nûreddin Münşî medrese ehliendir. Onun Hârezm'de dini işlerle meşgul olan bir âlim olduğu görülmektedir. Tarih-i Güzide'de onun fazıl ve iyi bir şair olduğu yönündeki bilgiye ek olarak kendisinin şaraba düşkünlüğü şiir ve bazı hikâyelere yansımıştır². Tarih-i Güzide'de Nûreddin Münşî'nin Sultan Muhammed'in Kara Hitay Seferi'ne yönelik bir şiirinden bahsedilse de bu şiirin Cihangüşâ'da (II, 1988, s. 65), Fahr'ül-Mülk Nizameddin Ferid Camî'ye ait olduğu kaydedilir. Ayrıca Minovî'ye göre (1344, s. 23) Nûreddin bu tarihlerde çocuk yaşta olmalıdır ve böyle bir şiirinin nakledilmesi zordur.

Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il

Nûreddin Münşî'nin eseri Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il bugüne kadar tam anlamıyla hakkı verilmemiş ve tetkik edilememiş bir eserdir. Eser nesir sanatının en güzel örneklerinden olduğu gibi, tarih ilmi açısından da bir ehemmiyete sahiptir. Nitekim burada eserin sanatsal mahiyeti edebiyatçıların hakkaniyetine bırakılmaktadır. Buna mukabil tarihi açıdan hem Hârezmşahlar Devleti'nin son dönemine ait oldukça önemli bilgiler vermesi hem de teşkilat tarihi açısından içerisinde çok değerli bilgiler barındırması sebebiyle eser oldukça önemlidir.

Eser hakkında ilk bilgi veren müellif Mücteba Minovî'dir. Minovî Siret-i Celaleddin-i Mengübirni'nin tashihi sırasında Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il hakkında giriş bölümünde bilgi vermektedir. Onun eser hakkındaki açıklamalarından çokça faydalandığımız bu araştırmada, Minovî bu eserin John Rylands nüshasının eksik fotoğraflarına ulaşabildiğini ve Koyunoğlu nüshasını ise bizzat gördüğünü belirtmektedir.

Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il şimdiye kadar Manchester nüshasındaki yanlış bir kayıttan ötürü Reşideddin Vatvat'a ait olarak bilinmekte ve Nûreddin Münşî hakkındaki tarih kitaplarındaki bilgiler de Nesevî'ye atfedilerek değerlendirilmekteydi. Bu kayda dayanarak Heribert Horst ünlü eserinde bu yazmayı kullanmış ve eseri Vatvat'a nasp etmiştir. Heribert Horst'a göre eser, Reşideddin Vatvat kaydından dolayı en az iki münşî tarafından yazılmıştır ve diğeri belli değildir. Horst eserin içeriğinde Gıyaseddin Pirşâh ve Celaleddin Hârezmşah dönemlerine ait bilgiler olmasından dolayı böyle düşündüğünü belirtmektedir. Nitekim ona göre ilk kısım dediği ve Reşideddin tarafından yazılan bölüm, eserin eksik belgelerinin olduğu bölümdür. Horst, John Rylands nüshasını kullanmış ve Koyunoğlu nüshasını görmemiştir (Horst, 1964, s. 12). Yine Horst'un eserini tanıtan ve inceleyen Mehmet Altay Köymen (1964, s. 308), ona dayanarak Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il'in (el-Kısmu's Sâni) ikinci kısmının var olduğuna işaret etmiş

² Devletşâh Tezkiresi'nde (2011, s. 199) Nûreddin Münşî'nin içkiye düşkünlüğü vurgulanarak işinin ehli olmasına rağmen bu özelliğinin onun için kötü bir haslet olduğu kaydedilmiş ve bu durma binaen Şahfûr b. Muhammed Eşehrî-i Nişaburî'nin bir rubâisi nakledilmiştir. Senin bu faziletinle beraber içkiye düşkünlüğün/ Yüksekliğin yanında alçaklık gibidir/ Senin halin, şarap ile nurun ve mertliğin beraber olduğu/ O ay yüzlü güzellerin gözlerine benziyor. Bu rubâi Cihangüşâ'da (II, 1988, s. 123) Kemaleddin İsmail İsfahani'ye nispet edilmekte ve aynı hikaye anlatılmaktadır.

ve eserin Reşideddin Vatvat'a ait olduğunu kaydetmiştir. Ancak Köymen (1964, s. 308) bu eserin ilk defa Horst tarafından tanıtıldığını diğerlerinin ise bilinen münşeatlar olduğunu da aktarır.

Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il, daha sonra İran'da Samizâde tarafından tanıtılmış ve yayımlanmıştır. Rıza Samizâde 1948'de araştırma yapmak için Manchester Üniversitesi'nin John Rylands Kütüphanesi'ne gittiğinde orada tasnif edilmemiş eserler arasında Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il'i görmüştür. Eserin 947 numarasıyla kütüphanede yer aldığını ve ön kapağın içindeki bir ibareden dolayı da eseri Reşideddin Vatvat'ın olarak kaydettiklerini aktarmaktadır (Görsel 1).

Rıza Samizâde daha sonra 1956'da Terbiyet-i Muallim Bölümü'ne kütüphanedeki eserlerin listesini yapmak istediğinde bu eserin Nûreddin Münşî'nin eseri olduğunu fark etmiştir. Samizâde eseri tashih ederek yayımlamıştır. Eseri mevcut nüshalara göre yayımlayan Samizâde eserin sonuna dizin ve açıklamalar eklemiştir.

Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il'de Nûreddin Münşî kendi yazdığı belgeleri toplamış ve eseri dört kısma ayırmıştır.

1. Emsele ve Menşirî Hazret
2. Muhâtibât ve Muvâcibât-ı Dergâh
3. Der Mutâlaat ve Mufâvezât-ı Hâdâvendî Azâm-ı Cihân
4. Mektubât-ı be Hûlefâ ve Cenâb-ı Mahdûmân

Eserde şiirler ve edebi sanatlar oldukça fazladır. Bundan dolayı eser Nefsetü'l Mastûr'a benzetilmiştir. Ancak bu benzerliğin sebebi Nesevî ve Nûreddin Münşî'nin aynı dönemde inşâ işleriyle meşgul olmaları ve aynı eğitim çevresinde yer almalarından dolayı aynı eserleri okumalarındandır. Eser, nesr-i fennî ile yazılan en önemli kitaplardandır. Hatta Rıza Samizâde ve İran edebiyatçılarına göre bu eser edebi açıdan Tevessül et-Teressül ile aynı ölçüdedir. Ayrıca bir kısım edebiyatçı bu eserin bazı yönlerden ondan daha üstün olduğunu söylemektedirler. Bu kitapta fazlasıyla Arapça ve Farsça beyitler, atasözleri ve ilginç terkipler ve tabirler kullanılmıştır ki özel terimler oldukça dikkat çekicidir. Eser tarihi açıdan önemli olmakla birlikte dili oldukça ağırdır. Farsça ve Arapça dil özelliklerinin çok iyi kullanıldığı eserde nesir edebiyatının olgunluğu görülmektedir. Eserin anlaşılması oldukça zordur. Rıza Samizâde bu eseri okuyabilmek için birçok eski edebi eserleri okumak zorunda kaldığını söylemektedir. Kitapta hiç noktalama işareti kullanılmadığı için okumakta zorlandığını da yine Samizâde aktarmaktadır (Nûreddin Münşî, 1381, s. mukaddime/dibaçe).

Eserin bölümleri

Eser belirtildiği üzere dört bölümden oluşmaktadır. Yazma eserin nüshalarından John Rylands nüshası tarafımızdan görüldüğü için ve bu nüshanın eksik olmasından dolayı Rıza Samizâde'nin her iki nüshayı görerek yayımladığı kitaptan bölümler alınmıştır³.

1. Bölüm

Eser Sultan'a övgüyle başlamakta ve kaside ile övgüyü süsleyen Münşî'nin bunu Tiflis'te yazdığı görülmektedir. Bu kasidelerin biri Arapça diğeri ise Farsçadır. Münşî, övgüleri bu iki kaside ile kısa tuttuğunu ifade etmektedir. Daha sonra kitabı nasıl yazacağını ve kendisinin öncekilerden farklı nasıl bir yöntem takip edeceğini kaydetmektedir. Münşî kendi tarzında düşündüğü inşâ sanatının nasıl olması gerektiğinden de bahsetmektedir. Burada inşâ sanatına dair oldukça önemli bilgiler vermektedir. Eserde önce bir giriş yapılacağından dolayı öğüt verilmesi gerektiğinden, daha sonra nasihat kısmının geleceğinden ve sonrasında ise bu iki bölümün birbiriyle birleştirileceğinden bahsetmektedir. Dönemin inşâ eserlerinin özelliklerinden de bahseden Münşî, bu kitabı yazmaya karar verdiğinde seleflerinden önce yazılanların da bir değerlendirmesini yapmaktadır. Yani kendisinin önceden yazılmış olan tüm inşâ eserlerini okuduğunu ve onları da kullandığını belirtmektedir. Bundan sonra da ilk olarak Sultan'ın emir ve

³ Bu bölümde verilen varak numaraları ise sadece John Rylands nüshasına aittir. Sayfa numaraları Tahran 1381 baskısına aittir (Nûreddin Münşî, 1381).

menşurlarına öncelik verdiğini söylemektedir. İkinci bölümde Muhâtibât ve Muvâcibât'da mektuplar ve onların cevaplarını verdiğini, üçüncü bölümde şifahen Sultan'ın söylediklerinden not aldığını ve son bölüme ise kıssalar ve mektupları içine alan Halife'ye ve diğer sultanlara yazdığı menşurları koyduğunu bunu da aslında üçüncü bölümün bir devamı olarak yerleştirdiğini ifade etmektedir. Bu bölümleri yazarken çok farklı sanat türlerini kullandığını yazmıştır. Yani hikâye ve şifahen verilenlerde çok sanat kullandığını ama resmi yazışmaları olduğu gibi koyduğunu söylemektedir ki zaten resmi yazıların "su damlası" kadar güzel olduğunu ve bu yüzden de onların güzelliğine dokunmadığını ifade etmektedir.

Dibaçeden sonra gelen başlık İhâdü'l Cihad yani Sultanü'l Azâm ile Sahibü'l Muazzâm arasındaki savaş sözleşmesini verir. Burada Moğollarla yapılan savaştan bahsetmektedir. Savaşın seyrinden ve nasıl bir yıkımın olduğundan söz eder. Bu savaşın Şaban ayının başlarında olduğunu belirtmektedir. Daha sonra Celaleddin'in Hindistan'dan döndükten sonraki savaşlarını ve Azerbaycan, Abhazya ve Gürcülerle yaptığı mücadeleleri anlatmaktadır. Tebriz'den Aras Nehri'ne kadar gittiklerini ve bölgedeki olayların seyrini aktarır. Sultan'ın Gürcüleri İslam'a davet ettiğine yönelik bir ferman yayımladığını ve Tebriz'e dönüp ramazanı orada geçirdiğini kaydeder (Nûreddin Münşî, 1381, s. 9-33).

Bundan sonraki başlıklar:

Hüdaved-i Cihan doğduğunda harem iktasının verilmesi (Nûreddin Münşî, 1381, s. 34-40).

Hz. Alâ tarafından Vezir Sadri Muazzâm Tacüddüvle'nin yazısıyla bir ferman verilmiştir. Bu bölümü o ferman üzerine yazmıştır (Nûreddin Münşî, 1381, s. 40-45).

İsfahan bölgesine tayin edilme belgeleri ve Rûkn el-milleti veddîn Mesud'a Irak'ın saltanat naipliğinin verilmesi (Nûreddin Münşî, 1381, s. 45-56).

Seyyidlerden birine vekil-i dârlık görevinin verilmesi ile ilgili bir ferman (Nûreddin Münşî, 1381, s. 56-59).

İsfahan'da Kerran mahallesindeki müderrislik fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 59-62).

Vezirlerden birinin affedilmesinin fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 62-65).

Mutrib emirliğinin fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 65-68).

Hz. Nedimelerinden birine köy hediye etmesinin fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 68-71).

Büyük Padişah'ın Tiflisten gidip Kirman'ı kurtarmak için karar aldığında Sultanü'l Muazzâm Gıyased-dünya Veddin'in saltanata namzet olması hususunda taslak olarak bir fermanın yazılması ve sonrasında Hz. Alâ'ya onay için sunulması (Nûreddin Münşî, 1381, s. 71-79).

Hac seferinde Sadr-ı Muazzâm Mesud b. Muhammed el-Hârezmî'nin hacılara emirlik etme fermanının verilmesi (Nûreddin Münşî, 1381, s. 79-88).

Bazı memleketlerin mustevfilik fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 88-97).

Divan-ı Arz'ın başka yerlerde de yapılmasının emri (Nûreddin Münşî, 1381, s. 97-103).

Sadr-ı Muazzâm Ebû Berekât Osman'ın Nahçıvan sınırlarının sahipliğinin fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 103-113).

Nahçıvan Şihnesi Seyfeddin Aybek'in fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 113-119).

Emir-i Şikârlık fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 118-123).

Vekildâr-ı dergâh fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 124-128).

Reayayı hoş tutma fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 128-132).

Reayaya tehdit ve ikaz fermanı (Nûreddin Münşî, 1381, s. 132-136).

2. Bölüm

Varak 133b'de ikinci bölüm başlamaktadır. Buradaki yazılar Gıyaseddin tarafından Sultan Celaleddin'e yazılan cevapları içerir. Varak 143b'ye kadar devam eden bu bölüm eksiktir ve bazı bilgiler örtüşmemektedir. Burada ilk bölümle ikinci kısım arasında bir bağlantı söz konusu değildir. Koyunoğlu nüshasının başında yer alan ilk üç sayfa Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fazâ'il'in ikinci kısmına aittir. Bu bölüm 621/1225'de yazılmıştır. Yazıldığı dönemi tarif eden Münşî, Gıyaseddin Pirşâh'ın Hemedan'da yaklaşık 50 bin kişilik bir süvari güce sahip bir şekilde hakimiyet sürdürdüğünü aktarmaktadır. Burada Gıyaseddin gücünün zirvesindeydi ve etraftan (Arran, Azerbaycan, Şam, Mağrip, Rum vs) gelen elçiler her gün ona vergilerini ve bağlılıklarını sunmaktaydı. Hatta Hemedan'da Gıyaseddin Pirşâh'a, Halife'nin hilat gönderdiğini de aktarmaktadır (Minovî, 1344, s. 19-20).

Bu hizmet (yazı) Hindistan'da Sultan Celaleddin'in Moğollarla yaptığı mücadeleler sırasında yazılmıştır ve onun zaferle sonuçlanması üzerinedir (Nüreddin Münşî, 1381, s. 137-141).

Bu hizmet Hind ve Sind'den Irak'a dönülürken yazılmıştır (Nüreddin Münşî, 1381, s. 141-146).

Bu risale Melik-i Muazzam'ın Şam'dan Hazret'e yazdığı yazı üzerine verilen cevaptır (Nüreddin Münşî, 1381, s. 146-152).

3. Bölüm

Hûdâvend-i Azâm Mûfâzaat ve Mûtâalat (konuşmalar ve düşünceler)

Bu bölümde bazı risaleler yer alır. Başlangıçta 611/1215 senesinin ilk aylarında Fars bölgesinin etrafında yerleştikleri zaman Melik Nusretüddin Hezaresb ile görüşmesi ve evlilik akdi ile ilgili bir olayı ve diğer bazı olayları anlatır (Nüreddin Münşî, 1381, s. 153-162).

Bu risale ayrı bir risale olarak eklenmiştir. Bu Darü'l Hilafe'de yazılan bir risaledir (Nüreddin Münşî, 1381, s. 163-174).

174 Nev Müslüman'ın Kahire'de isyan çıkarmaya karar verdiklerinde onları uyarmak ve bu isyanda bulunmamaları için yazılmıştır (Nüreddin Münşî, 1381, s. 174-183).

Ayrıca bu bölümün içinde 618/1222'de önceden Azerbaycan şihnesi olan meliklerinden biri Cenze/Gence şehrini geri almak istemesi ve onun üzerine ordu sevk edilmesi ve oradaki olayların anlatılmasını içerir. Ek olarak oradaki vezirin yazdığı mektuba verilen cevap da yer alır (Nüreddin Münşî, 1381, s. 183-194).

Sadri Seyyid Amideddin Es'ed ibn Nasrû'l Farsî'ye yazılan risale (Nüreddin Münşî, 1381, s. 194-206).

4. Bölüm

Kısas ve Mektubât ve Hûlefâ ve Selâtîn

Bu bölüm Halife ve sultanlara yazılan risalelerden oluşmaktadır. Hikâye ve çeşitli olayların anlatımlarının yer aldığı bu bölüm Münşî'nin kaleminden çıkan yazıları içerir. Burada diğer risale başlığıyla toplam 50 adet risale bulunmaktadır. Başlıkları mevcut değildir. (Nüreddin Münşî, 1381, s. 206-372).

Yazma eser hakkında

Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il İngiltere ve Türkiye'de birer nüshası mevcut olan, yaklaşık 611-618/1215-1222 yılları arasında yazılmış dönemin inşâ geleneklerini yansıtan bir yazmadır. Eser ilk bölümünün eksik olduğu John Rylands nüshası Manchester Üniversitesi John Rylands Araştırma Enstitüsü ve Kütüphanesi'nde 947 numaralı olarak kayıtlıdır. Eserin fiziksel unsurlarının değerlendirilmesi John Rylands nüshası üzerinden yapılmıştır. Eserin diğer nüshası olan Koyunoğlu Kütüphanesi'nde yer alan ve ilk kısmının da mevcut olduğu yazma maalesef bugün mevcut değildir. Konya Büyükşehir Belediyesi Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde yaptığımız çalışmalarda eserin burada mevcut olmadığı tespit edilmiştir.

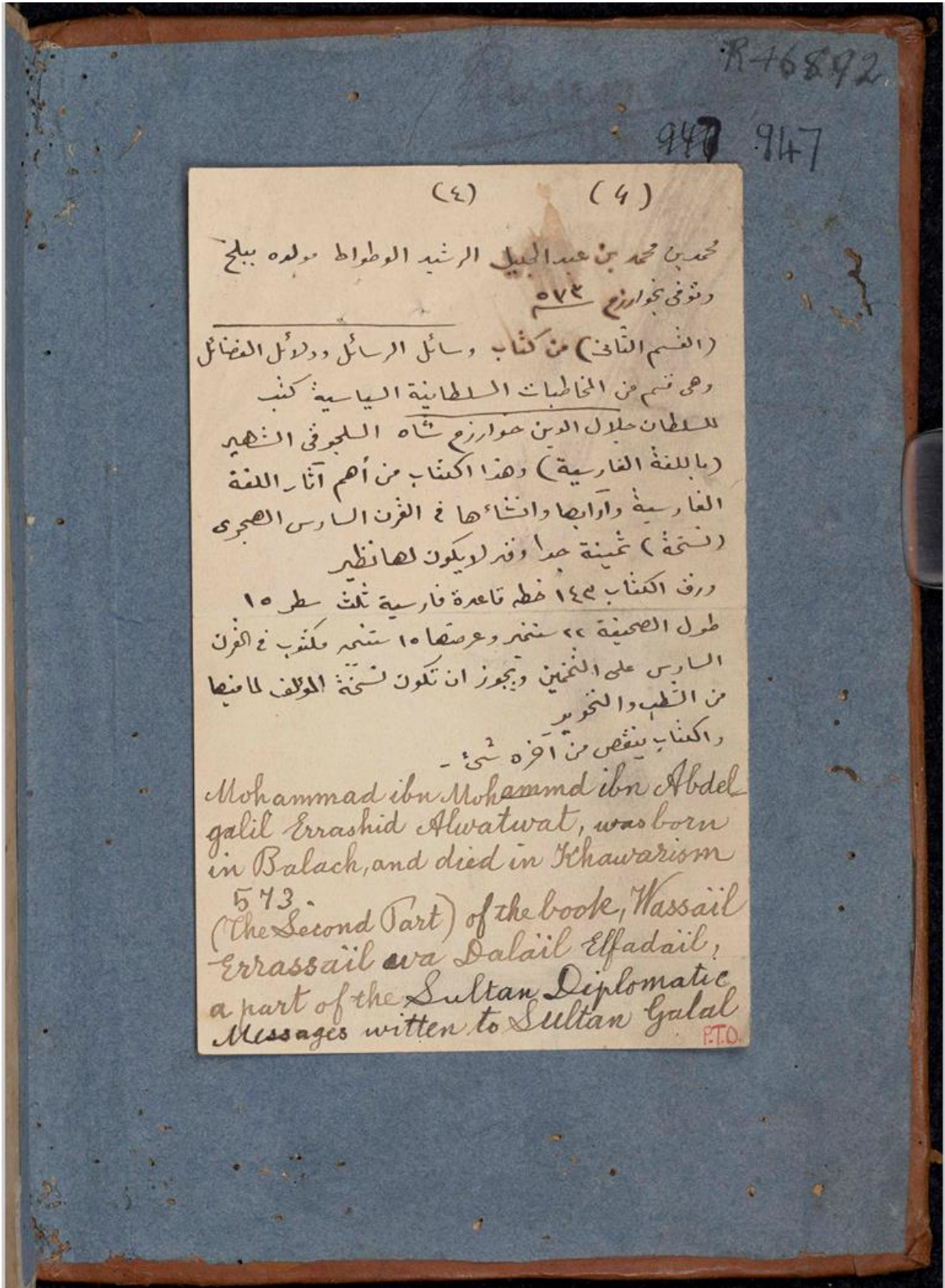
Kütüphane yetkilileri İzzet Koyunoğlu'nun eserlerini kendilerine devrettiğinde mevcut olan yazma eserlerin aynı sayı ile bugüne kadar korunduğunu ve Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il adında bir yazma eserin kendilerinin kayıtlarında yer almadığını söylediler. Buna göre ilk akla gelen ihtimalle 1973 yılında, belediyeye eserlerin devri sırasında, muhtemelen bu eser İzzet Koyunoğlu tarafından devredilmemiştir veya eser devredilmiş fakat daha sonra kaybolmuştur. Ancak ikinci ihtimalin olma olasılığının düşük olduğu ve eserin hiçbir şekilde kayda girilmediği yetkililer tarafından belirtilmektedir. Bu doğrultuda yazma eserin fiziksel unsurları üzerine çalışmamızı John Rylands nüshası üzerinden yaptığımız gibi eserin içerik kısmını da Samizâde'nin her iki nüshayı görerek neşrettiği Tahran baskısı üzerinden yaptık.

John Rylands nüshasının kütüphane kaydında eserin yazarı Nûreddin Münşî olarak geçmekle birlikte şüpheli yazar ibaresi ile Muhammed ibn Muhammed Reşideddin Vatvat ismi de verilmektedir. Eser el yazmalarının bir araya getirilmesinden (kodeks) oluşmuştur. Kâğıdı saman renginde, yoğun bir şekilde floklu ve aharlı ve ebatlandırılmış el yapımıdır. Toplam 143 folyodan oluşmakta, yaprak boyutu 235x160 mm'dir. Yazı boyutu ise 186x116 mm'dir. Eserin kütüphane verilerinde oldukça yoğun su ve böcek hasarına uğradığı kaydedilmektedir. Ciltleme mukavvadan desteksiz dikişlerle yapılmış, sırt, kapak ve pano kahverengi keçi derisinden baskılı ve süslü kağıtlarla kaplanmış durumdadır. Sırtında nesih unvanı yer alan eserin boyutları 241x196x52 mm'dir.

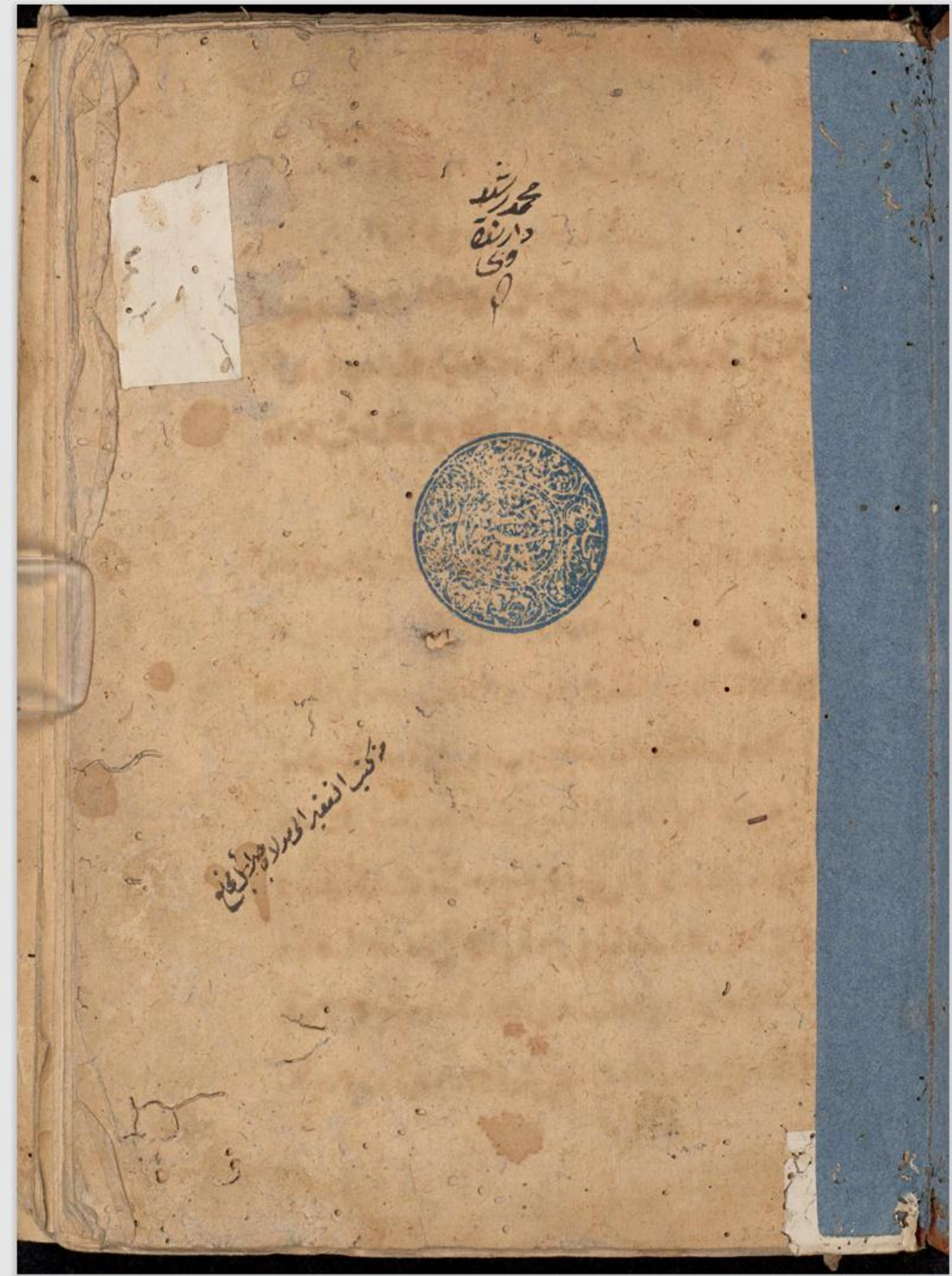
Eser düzen açısından değerlendirildiğinde tek sütun halindedir ve her sayfa 17 satırdan oluşmaktadır. Temelde siyah sepya nesih yazısıyla yazılmış olan eserin alt başlıkları kırmızıdır. Eserde iç ön kapakta yapıştırma yapılmış bir şekilde açıklama yer alır (Görsel 1). Burada Arapça ve İngilizce olarak eserin yazarı Reşideddin Muhammed ibn Muhammed Vatvat (114-1182) olarak verilmektedir. Eserin Vatvat'a atfedilmesindeki en önemli hata da buradan kaynaklanmaktadır. Varak 1a'da eski sahibi Muhammed Raşid tarafından yazılmış محمد رشید دارنده وی (Muhammed Reşid darende-i vey) yazılıdır ve mührü de vardır. Ayrıca fiyatı 25 olarak verilmiştir (Görsel 2).

Eserde sahiplerine ait olan nesih yazısıyla yazılmış iki mühür bulunmaktadır. İlki 1a'da mavi dairesel mühür baskısı ile üç satır halinde, çevreli olarak Cebrail bin Yusuf el-Muhalla yazmaktadır (Görsel 2). Burada tarih Muhalla'nın ölümünden (1851) sonra 1877 tarihine verilmektedir. Diğer mühür ise 4a'da eski sahibi Muhammed Reşit'e aittir. Siyah oval üç sıra halinde 13x15 mm baskı mühürde محمد رشید رب وفق امور yazılıdır (Görsel 3).

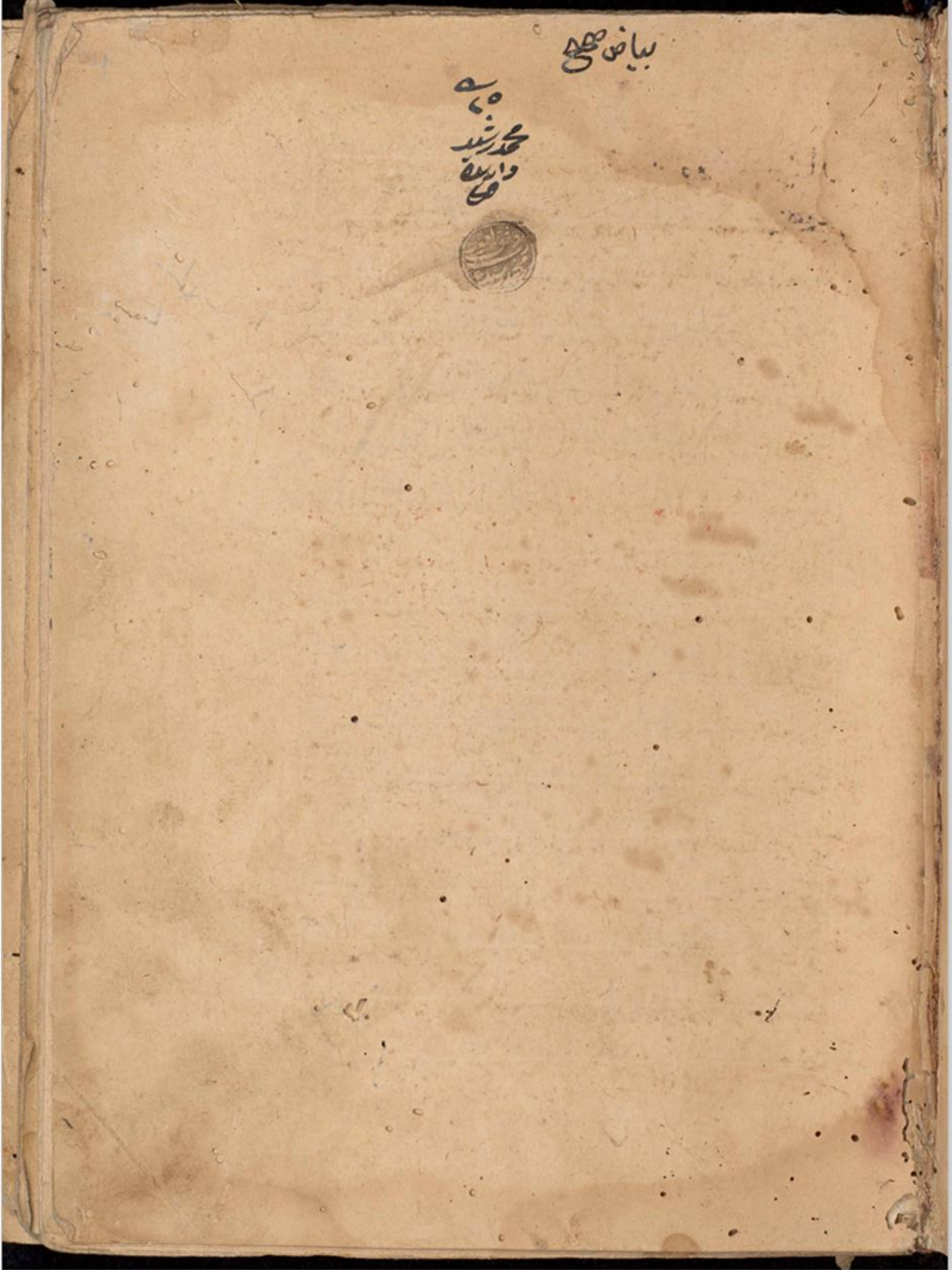
Eserin hem Reşideddin Vatvat adına yanlış kaydedilmesine hem de uzunca bir dönem Nûreddin Münşî'nin varlığının bilinmemesine sebep olan durum eserin el değiştirmeleri sürecinde üzerine yazılan notlar ve isim benzerlikleridir. Eserin John Rylands'a geliş süreci bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır. Eser ilk önce Muhammed Reşid adında birine aittir ki üzerindeki mühür de bunu göstermektedir. Daha sonra Suriyeli bir koleksiyoncu ve çevirmen olan Cebrail b. Yusuf el-Muhalla bu eseri satın alır. Muhalla'nın koleksiyonu 1920 yılında Şam'da açık artırmayla satar. Bu satışta Londra'dan yayıncı Luzac&Co. şirketi bu eserleri satın alır. John Rylands kütüphanesi ise aynı tarihte bu şirketten yazma eserleri satın alır ve böylece Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il, Manchester Üniveristes'i'nin mezkûr kütüphanesinde yer almaya başlar.

Görsel 1 John Rylands Nüshası iç ön kapak.

Görsel 2 John Rylands Nüshası 1a.

Görsel 3 John Rylands 4a.

Sonuç

Nûreddin olarak kayıtlarda ismi geçen ancak asıl adı tam bilinmeyen Münşî ve eseri Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il şimdiye kadar hakkı verilememiş Türk tarihinin önemli kıymetlerinden

biridir. Nûreddin Münşî aslen Nişaburlu olup dedesi Selçuklu dönemi yöneticilerindendir. Hârezm'de dini işlerle meşgul olan Nûreddin, Moğolların Batı İslam alemi üzerine yürümesi üzerine Sultan Alâeddin Muhammed ve hanedanını takip ederek Kirman taraflarına gelmiştir. Burada Gıyaseddin Pirşâh yönetimine alınan Münşî aslında o güne kadar çok da vakıf olmadığı bir sahada inşâ işlerinde çalışmaya başlamıştır. Yaklaşık dört yıl bu görevde kaldığı tespit edilebilen Nûreddin, daha sonra Celaleddin'in Irak'a gelmesiyle onun hizmetine girmiştir. Nitekim Gıyaseddin'in etrafındaki ricali de yeni hükümdarın hizmeti altında toplanmıştır.

Nûreddin'in bu süreçten sonra devletin inşâ işlerinde aktif bir şekilde yer alıp almadığı görülememektedir. Nitekim onun Vezir Şerefü'l-mülk himayesinde bazı işlerde bulunduğu ve hatta ondan meşgalesiz olduğu için iş talebinde bulunduğu bilinmektedir. Vezir'in maiyetinde olmasından dolayı dönemin ünlü münşîsi olan ve Celaleddin'in baş kâtibi Nesevî ile aralarında ihtilaf ve çekişme olduğu anlaşılmaktadır. Nûreddin Münşî'nin Celaleddin'in hizmetindeyken ne gibi görevlerde bulunduğu ile alakalı sair kaynaklarda da bilgiler mevcut değildir, ancak Cüveynî'de onun Ahlat Fetihname'sini yazdığına yönelik bir bilgi mevcuttur. Bu bilgi kesin olmamakla birlikte fetihnameyi Nûreddin'in yazma olasılığı düşüktür. Bunun da en temel sebebi onun elimizde mevcut olan Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il adlı eserinde Ahlat Fetihnamesi'nin yer almamasıdır. Ayrıca tarihçilerin de dil ve üslup bakımından bu fetihnameyi Nesevî'ye nasp etmeleri oldukça önemlidir. Ancak bahsi geçen eserde bu fetihnamenin olmayışı ya da onun bu dönemde devletin inşâ işlerinde yetkin bir sorumluluğa sahip olmayışından dolayı fetihnameyi kesinlikle Nûreddin Münşî yazmamıştır denilemez. Nitekim Nûreddin, Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il adlı eserinde şu an mevcut olmayan Teressül isimli bir eserden de bahsetmektedir ki belki de Celaleddin dönemi inşâ yazıları orada yer almaktadır.

Nûreddin Münşî'nin haksızlığa maruz kaldığı bir diğer mesele ise onun şimdiye kadar kıymeti çok fazla bilinmeyen Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il adlı eseridir. Bu eser uzun bir dönem Reşideddin Vatvat'ın olarak bilinmiştir. Üzerine düşülen bir nottan dolayı eser Vatvat'a atfedilmiş ve bu yüzden de Nûreddin tanınmamıştır. Bu doğrultuda eser Hârezmşah çalışmalarında bulunan tarihçiler tarafından da Reşideddin'e atfedilmiştir. Heribert Horst, Mehmet Altay Köymen, İbrahim Kafesoğlu, Abbas İkbâl, Şirin Beyanî ve daha birçok tarihçi, eseri ve yazarını bu manada hatalı değerlendirmişlerdir. Mücteba Minovî eseri inceleyerek onun Nûreddin'e ait olduğunu tespit etmiş, sonrasında Rıza Samizâde, John Rylands kütüphanesindeki çalışmalarında eserin detaylı incelemesini yapmış ve hatta yayımlamıştır. Tefvik Süphani'nin de emekleriyle eserin Londra ve Konya'daki nüshalarından yararlanarak eser Tahran'da basılabilmştir. Böylece eserin hakkı teslim edilmiş ancak tarihçiler özellikle Gıyaseddin'in Irak bölgesindeki faaliyetleri, Celaleddin'in Gürcistan ve Azerbaycan'daki durumu hakkında bilgi elde edebilecekleri böyle bir kaynağı tam anlamıyla incelememişlerdir. Ayrıca Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il teşkilat tarihi ve kurumsal yapı hakkında oldukça önemli bilgilerin yer aldığı bir eser olma özelliğini de korumakta olup bu sahadaki araştırmacılar için önemli bilgiler sunacağı aşikardır.

Kaynakça

- Ata Melik Cüveynî. (1388). *Tarih-i cihangüşay-ı cüveynî*. Muhammed Kazvini (tsh.), Tehran: Müessese-i İntişârat-ı Negâh.
- Ata Melik Cüveynî. (1988). *Tarih-i cihangüşa*. II, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol istilasına kadar türkistan*. Hakkı Dursun Yıldız (haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Barthold, W. (1997). Hârezmşâh. *İA*, 5(1), 263-265.
- Devletşah. (2011). *Şair tezkireleri (tezkiretü's-şuarâ)*. Necati Lugal (çev.), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Durmuş, İ. (2000). İnşâ: Arap Edebiyatı. *DİA*, XXII, İstanbul: MEB. Yayınları, 334-337.
- el-Hôyi. (2018). *Selçuklu inşâ sanatı. Gıyasetü'l-Kâtib ve münyetü't-Tâlib rüsûmu'r-Resâ'il ve nücûmu'l-Fezâ'il*. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı (haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- el-Ömerî. (2014). *Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım. Mesâlikü'l-Ebsâr*. Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Erdoğan, C. (2015). *Hârezmşâh Alâeddin Muhammed dönemi siyasi tarihi (1220-1220)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Erdoğan, C. (2019). Harezmsahlar. B. A. Gökdağ, S. Y. Gömeç, O. Karatay (Ed.), *Ortak Türk Tarihi*, III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 219-282.
- Gürbüz, M. (2013). Büyük Selçuklular devrine ait münşeat mecmûalarında yer alan bir belge türü: "İhvâniyat". *Tarih Okulu Dergisi*, 6(15), 43-55.
- Hândmir. *Habîbü's-siyer fi ahbâri efrâdi beşer*. II, Muhammed Debir-i Siyâkî (nşr.), Tahran.
- Horst, H. (1964). *Die staatsverwaltung der grosselgūgen und hōrazmšāhs (1038-1231)*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Husrovbeygi, H. (Murdad/1387). Şınaht ve erzyâbi tovsîfi menâb' ve mâhez tarih-i dovre-yi hârezmşâhiyân. *Kitab-ı mah-ı tarih ve coğrafya*. 123, 18-33.
- İbn Haldun. (1363). *Tarih-i İbn Haldun*. IV, A. M. Ayetî (çev.), Tahran.
- İbnü'l-Esîr. (1989). *İslâm tarihi. el-kâmil fi't-tarih tercümesi*. X-XII, Abdülkerim Özaydın (çev.), İstanbul: Bahar Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Hârezmşâhlar devleti tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kanar, M., Kurtuluş, R. (2000). İnşa: Fars edebiyatı. *DİA*, XXII, İstanbul: MEB. Yayınları, 337-338.
- Kazvinî. (2018). *Târih-i güzide*. Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köprülü, F. (1997). Hârizmşâhlar. *İA*, 5(1), Eskişehir: MEB. Yayınları, 265-296.
- Köymen, M. A. (1964). Selçuklu devri Türk tarihi araştırmaları II: Selçuklu devri teşkilâtına dair yazılmış bir eser münasebetiyle. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2-3), 303-380.
- Minovî, M. (Şehriver/1344). Nûreddîn Münşî. *Vahid*, 21, 15-34; Nesevî. (1344). *Sîret-i Celâlû'd-Dîn Mengübernî*. Mucteba Monevî (nşr.), Tahran: İntişârât-ı Bengâh ve Tercüme ve Neşr-i Kitâb, mukaddime نصح
- Mîrhând. (1339). *Ravzatu's-safâ fi sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'l-hulefâ*. IV, Hayyam Piruz (yay.), Tahran.
- Nesevî. (1344). *Sîret-i Celâlû'd-Dîn Mengübernî*. Mucteba Monevî (nşr.), Tahran: İntişârât-ı Bengâh ve Tercüme ve Neşr-i Kitâb.
- Nesevî. (1384). *Nefsetü'l-mastûr*. Gulâm Ali Zârî (ed.), Tahran: Solhendes.
- Nûreddin Münşî. (1381). *Vesâilü'r-resâ'il ve delâ'ilü'l-fezâ'il*. Namehâ ve fazilethâ. Rıza Samizâde (tsh.), Tahran: Encümen-i asâr ve mufahir-i ferhengi.
- Reşîdüddin Fazlallah. (1389). *Camî'üt-tevârih (târih-i selâtin-i hârezm)*. Muhammed Ruşen (tsh.), Tahran: Merkezî Pejuheşi Miras Mektub.
- Roemer, H. R. (1986). *Inshâ. El²*, Leiden: E. J. Brill, 1241-1244.
- Şebânkâreî. (1376). *Mecma'u'l-ensâb*. II, Tahran: Emir-i Kebir.
- Sümer, F. (1986). Selçuklu devrinde Türk beyleri, II, Atsız. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 44, 1-7.
- Taneri, A. (1977). *Celâlû'd-din Hârizmşâh ve zamanı*. Ankara.
- Togan, A. Z. (1981). *Umumî Türk tarihi'ne giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, A. Z. (1997). Hârizm. *İA*, 5(1), Eskişehir: MEB. Yayınları, 240-257.
- Uzun, M. (2006). Münşeat. *DİA*, XXXII, İstanbul: TDV. Yayınları, 18-20.
- Vassâf. (1383). *Tahrîr-i târih-i vassâf*. 'Abdu'l-Muhammed Âyetî (yay.), Tahran: Pejuheşgâh-ı Ülûmî İnsânî ve Mûtalât-ı Ferhengî.

Extended Abstract

The State of Khwârezmshah played an important role in the turning points of Medieval Turkish history. It was one of the important elements of the process in which the Western Islamic world experienced change and transformation. The Khwârezmshahs not only took over the tradition of the Seljuks and other Islamic states before them but also experienced a period in which the scientific and literary tradition developed by providing economic prosperity in line with the region's advantage. The state, which suddenly rose to political prominence and even surpassed the Seljuk borders, also tried to represent the institutional tradition. When it reached a considerable point in the region, it reached the point of disintegration due to the attack of Asian elements. Still, the structural character of the state was tried to be re-established in the Caucasus and Anatolia together with Jalal al-Dîn. Nûr al-Dîn Munshî and his work *Wasa'il al-Rasâ'il wa Dalâ'il al-Fazâ'il*, who witnessed this last period and whose value has not been fully appreciated until now,

are very important in terms of providing information about the Khwārezmshah institutional structure that is trying to be re-established.

Nūr al-Dīn Munshī was the grandson of Karim al-Shārqī Nishāburī, one of the Seljuk-era judges of Nishābur, and the son of Taj al-Dīn Ali ibn al-maali Karim al-Shārqī. Nūr al-Dīn was from the town of Kedken (Kerken) in the Roh region of Nishapur, and his father, Taj al-Dīn Ali Karim al-Shārqī, served as vizier during Ghiyath al-Dīn Pirshāh's dominance in the Iraq region during the Mongol advance. He came to Kirman during the advance of the Mongols and was later appointed to be responsible for the inshā works by the order of Ghiyath al-Dīn Pirshāh. He held this position for four years. He entered the service of Jalal al-Dīn during the period when his father was killed by Baraq Hādjib and the statesmen next to Ghiyath al-Dīn were transferred to Jalal al-Dīn. It is seen that he took part in the service of Jalal al-Dīn together with other munshīs and was close to the Vizier Sharaf al-Mulk. It is also estimated that Nūr al-Dīn Munshī, who was one of the writers of the dīwān under al-Nasawī, carried out Jalāl al-Dīn's construction works for a certain period. As a matter of fact, Juwaynī states in his work that Nūr al-Dīn wrote the Akhlāt Fathnāme. Although this situation is seen as a remote possibility, it can be thought that Munshī was knowledgeable about the affairs of the dīwān and had mastered it for a while.

Nūr al-Dīn Munshī's work *Wasa'il al-Rasā'il wa Dalā'il al-Fazā'il* is a work that has not been fully given its due and examined until today. The work is not only one of the most beautiful examples of the art of prose but also of great importance for the science of history. For a long time, the work was thought to belong to Rashīd al-Dīn Watwāt due to a note written on the copy in London, and therefore Nūr al-Dīn Munshī was not recognized. In addition, since its content was not examined, it was not thought that the work contained important information about the periods of Ghiyath al-Dīn Pirshāh and Jalal al-Dīn Kwārezmshah. The work consists of four chapters. In the dibāja, Nūr al-Dīn begins with praise and advice, then explains why he wrote the work and how he wrote it. The first chapter contains the orders and decrees of Ghiyath al-Dīn's period, the second chapter contains some letters written from the palace and the answers to the letters, the third chapter contains the sultan's words and some speeches, and the fourth chapter contains the treatises written by his own pen.

There are two copies of the work. It is known that one of them is in the John Rylands Library of the University of Manchester, and the other is in the Izzet Koyunoğlu Library in Konya. However, the copy thought to be in Koyunoğlu is not currently available in the library. Mücteba Minovī was the first to mention the work. However, later the work was not analyzed as it was thought to belong to Rashīd al-Dīn Watwāt. However, Reza Samizāde, during his work in the John Rylands Library, determined that the work belonged to Nūr al-Dīn Munshī and published it in Tehran together with Tawfiq Subhanī's analyses.